

νέο φροντιστήριο

ΝΕΟ ΦΡΟΝΤΙΣΤΗΡΙΟ

ΦΡΟΝΤΙΣΤΗΡΙΑΚΟ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟ

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ

ΔΙΔΑΓΜΕΝΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

Γ' ΛΥΚΕΙΟΥ

ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ

ΠΑΠΑΙΩΑΝΝΟΥ ΕΛΕΝΗ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

ΠΑΠΑΙΩΑΝΝΟΥ ΕΛΕΝΗ

Αντί προλογικού σημειώματος

Το παρόν εγχειρίδιο είναι η προσπάθεια να προσεγγίσουμε ερμηνευτικά το μάθημα του διδαγμένου κειμένου στα Αρχαία με τρόπο που να ανταποκρίνεται στα νέα δεδομένα και στην εξεταστέα ύλη. Η εργασία στηρίζεται στο τελευταίο τεύχος που είχε εκδόσει ο όμιλος ΝΕΟ φροντιστήριο, έτος 2019¹. Σ' αυτό προστέθηκαν ερωτήσεις εισαγωγής κλειστού τύπου, όπως αισθητικά και υφολογικά στοιχεία, με στόχο να είναι πιο εύχρηστο και επεξηγηματικό για τους μαθητές. Επιπλέον, στο τέλος του εγχειριδίου υπάρχουν γλωσσικά σχόλια, που θα βοηθήσουν τους μαθητές στην κατανόηση των λεξιλογικών ασκήσεων. Τέλος, έχουν προστεθεί τα θέματα των πανελλαδικών εξετάσεων των τελευταίων ετών για περαιτέρω εξάσκηση.

Η συγγραφέας,

Παπαϊωάννου Ελένη

¹ Παπαϊωάννου Ελένη, Κολοκυθά Βασιλική, Πλοιαρχοπούλου Ελένη, *Αρχαία Ελληνικά, Διδαγμένα κείμενα Γ' λυκείου*, (2019), ΝΕΟ Φροντιστήριο

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ	4
ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 1	12
ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 2	23
ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 3	34
ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 4	45
ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 5	59
ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 6	71
ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 7	89
ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 8	96
ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 9	115
ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 10	129
ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 11	145
ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 12	156
ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 13	175
ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 14	190
ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 15	200
ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 16	213
ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 17	227
ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 18	234
ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 19	240
ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 20	246
ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 21	260
ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 22	276
ΓΛΩΣΣΙΚΑ ΣΧΟΛΙΑ	288
ΘΕΜΑΤΑ ΠΑΝΕΛΛΑΔΙΚΩΝ ΕΞΕΤΑΣΕΩΝ	299
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	310

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ

Να προσδιορίσετε αν το περιεχόμενο των παρακάτω προτάσεων είναι Σωστό ή Λανθασμένο

1. Η σωκρατική διαλεκτική είναι η σταδιακή, βήμα - βήμα, αναίρεση των θέσεων του συνομιλητή και, στη συνέχεια, η επίσης σταδιακή προσπάθεια να εξαχθεί ένα νέο συμπέρασμα, μια νέα προσέγγιση της αλήθειας.
2. Όταν ο Σωκράτης πληροφορήθηκε τον χρησμό του Απόλλωνα που τον αφορούσε, ικανοποιήθηκε με την απάντηση του θεού.
3. Ο Σωκράτης δεν οδηγεί τον συνομιλητή του στη γενική αλήθεια, στην αλήθεια δηλαδή που υπάρχει ανεξαρτήτως των περιστάσεων και των συνθηκών, στην πρώτη αλήθεια των πραγμάτων
4. Ο Σωκράτης, στους πλατωνικούς διαλόγους, αποφαίνεται ο ίδιος εκ των προτέρων, κάποια θεωρία ή άποψη.
5. Παίρνοντας ως παράδειγμα τη δουλειά της μητέρας του, που ήταν μαία, ο Σωκράτης ισχυριζόταν πως καμιά φιλοσοφική θεωρία δεν "γέννησε" ο ίδιος, αλλά πως, σαν μαία, βοηθάει τον συνομιλητή του να "γεννήσει" από μέσα του την αλήθεια.
6. Η φιλοσοφία την εποχή του Σωκράτη συνέχισε τη θεματολογία των προγενέστερων φυσικών φιλοσόφων.
7. Ο Σωκράτης, όπως και οι σοφιστές, αναζητά την πρώτη, την αναλλοίωτη αλήθεια των πραγμάτων.
8. Ο Σωκράτης αναζητήσε την αρχή κάθε ηθικής έννοιας, που δεν επηρεάζεται από ιστορικές και κοινωνικές συνθήκες ούτε από τη δυνατότητα αντίληψης του κάθε ανθρώπου.
9. Η σωκρατική επαγωγική μέθοδος είναι μια μετάβαση από το καθολικό και γενικό στο εμπειρικό και μερικό.
10. Η σωκρατική διαλεκτική είναι μια κατευθυνόμενη από τον Σωκράτη συζήτηση.
11. Η μήνυση κατά του Σωκράτη έγινε από τον Άνυτο, έναν ποιητή του οποίου μοναδική δόξα αποτελεί το γεγονός ότι υπήρξε κατήγορος του φιλοσόφου.
12. Ιερείς και ιέρειες εκλέγονταν κατά κανόνα για συγκεκριμένη περίοδο κάποιοι πολίτες, με τον ίδιο ακριβώς τρόπο που εκλέγονταν και στα άλλα αξιώματα της πόλεως (με εξαίρεση λίγες συγκεκριμένες λατρείες, όπως τα Καβείρια μυστήρια, όπου παραδοσιακά ασκούσαν ιερατικά καθήκοντα συγκεκριμένες οικογένειες).
13. Η συνηθισμένη κατηγορία που επέρριπταν σε κάποιους διανοούμενους ήταν η ασέβεια, δηλαδή ακριβώς η μη συμμετοχή ή, χειρότερα, η υπονόμηση της αξίας των τελετών αυτών.
14. Στην περίπτωση του Σωκράτη η θρησκεία αποτέλεσε το πρόσχημα πίσω από το οποίο κρύβονταν προσωπικοί λόγοι της δίωξης.
15. Η κατηγορία για διαφθορά των νέων είχε μεγαλύτερη σχέση με την πραγματική αιτία της δίωξης του Σωκράτη.

16. Πολλοί από τους νέους που ανήκαν στον κύκλο του Σωκράτη πήραν ενεργό μέρος στην πολιτική και έπαιξαν θετικό ρόλο σε μια καταστροφική για την Αθήνα εποχή.
17. Το λαϊκό δικαστήριο της Ηλιαίας, που απαρτιζόταν από 601 δικαστές κληρωμένους από το σύνολο των πιο ηλικιωμένων πολιτών, έκρινε τον Σωκράτη ένοχο με σχετική πλειοψηφία (381 ψήφοι έναντι 220).
18. Ο Σωκράτης αντιμετώπισε με σεβασμό την απόφαση του δικαστηρίου για την ενοχή του.
19. Λόγω της εορτής των Ελευσίνιων μυστηρίων ο Σωκράτης έμεινε έναν περίπου μήνα στο κρατητήριο.
20. Η οικογένεια του Πλάτωνα ήταν δημοκρατική.
21. Πληροφορίες για τη ζωή του Πλάτωνα αντλούμε από τους διαλόγους του.
22. Ο Πλάτωνας ανέλαβε πολιτικά αξιώματα στην Αθήνα.
23. Όταν ήταν νέος, ο Πλάτωνας ασχολήθηκε με την επική ποίηση.
24. Ο Πλάτωνας ασχολήθηκε αποκλειστικά με τη συγγραφή διαλογικών έργων.
25. Μετά τον θάνατο του Σωκράτη ο Πλάτωνας κατέφυγε στα Μέγαρα, στον φιλόσοφο Πυθαγόρα.
26. Οι περισσότεροι διάλογοι του Πλάτωνα γράφτηκαν την πρώτη δεκαετία μετά τον θάνατο του Σωκράτη.
27. Θεωρείται αβέβαιο το γεγονός να είχε επισκεφτεί ο Πλάτωνας την Αίγυπτο.
28. Ο Πλάτωνας επιστρέφοντας από το πρώτο του ταξίδι στη Σικελία κινδύνευσε να πουληθεί ως δούλος στη Σέριφο.
29. Το πρώτο ταξίδι του Πλάτωνα στη Σικελία ήταν σημαντικό για την πνευματική του εξέλιξη, διότι γνώρισε τον τύραννο των Συρακουσών Διονύσιο Α΄.
30. Στο δεύτερο ταξίδι στη Σικελία ο Πλάτωνας ήρθε σε επαφή με τον πυθαγορισμό.
31. Κατά το δεύτερο ταξίδι του Πλάτωνα στη Σικελία διάφοροι Ακαδημεικοί ενεπλάκησαν στην εμφύλια διαμάχη μεταξύ Δίωνα και Διονυσίου.
32. Ο Πλάτωνας με τα ταξίδια του στη Σικελία κατάφερε να εφαρμόσει το πολιτικό του όραμα.
33. Μετά την επιστροφή του από το πρώτο ταξίδι στη Σικελία ο Πλάτωνας ίδρυσε την Ακαδημία.
34. Η Ακαδημία λειτούργησε για εννέα αιώνες, ώσπου την έκλεισε ο Ιουστινιανός.
35. Ανάμεσα στα μαθήματα που διδάσκονταν στην Ακαδημία μεγάλη σημασία είχαν τα μαθηματικά.
36. Οι φύλακες της Ακαδημίας απαγόρευαν την είσοδο σε όποιον ήταν «αγεωμέτρητος».
37. Μαθητές του Πλάτωνα, ήταν μεταξύ άλλων, ο Αριστοτέλης και ο Θεόφραστος.
38. Τα θέματα του «Πρωταγόρα» είναι στην ουσία δύο. Το πρώτο είναι : ποια είναι η φύση της αρετής; Το δεύτερο είναι: ποιος μπορεί να διδάξει την αρετή και, δευτερευόντως, αν είναι οι σοφιστές τα κατάλληλα πρόσωπα για να αναλάβουν τη διδασκαλία της αρετής.
39. Μέσα στο έργο, ο Πρωταγόρας χρησιμοποιεί τρεις τρόπους για να εκθέσει τις απόψεις του. Τον μύθο, τη διάλεξη και τον σχολιασμό των ποιητικών κειμένων
40. Ως μύθο μπορούμε να ορίσουμε κάθε αφήγηση που δεν έχει ποιητικό χαρακτήρα, είτε προέρχεται από την παράδοση και τον θρύλο είτε πρόκειται για κατασκευή κάποιου διανοητή.

41. Ο Πλάτωνας χρησιμοποίησε πολλές φορές τον μύθο και ο ίδιος για να αποδείξει μιαν αυστηρή φιλοσοφική θέση.
- 42.Ο Σωκράτης ισχυρίζεται πως έχει πολύ καλή μνήμη και του είναι δυνατόν όταν ακούει μια μακροσκελή διάλεξη πάνω σε κάποιο θέμα, να συγκρατεί όλες τις λεπτομέρειες.
- 43.Η μέθοδος της διάλεξης είναι μέθοδος προσέγγισης και κατάκτησης της αλήθειας.
- 44.Η αναφορά λοιπόν στα λεγόμενα κάποιου ποιητή ήταν ιδιαίτερο χαρακτηριστικό των σοφιστών.
- 45.Οι σοφιστές ανάμεσα στα άλλα ενδιαφέροντα που καλλιέργησαν, ασχολήθηκαν και με τις "ανθρωπιστικές επιστήμες".
- 46.Η βασική αντίρρηση του Σωκράτη για τη διάλεξη έχει να κάνει με τη γενική καχυποψία του απέναντι στον γραπτό λόγο.
- 47.Το θέμα του διαλόγου μένει στο τέλος κάπως μετέωρο, χωρίς δηλαδή να διατυπώνεται κάποιο οριστικό συμπέρασμα.
48. Ο Πλάτωνας δεν σέβεται τον πρωταγορικό φιλοσοφικό λόγο και τη βαρύτητα των πρωταγορικών απόψεων.
- 49.Ο μύθος του Πρωταγόρα για τη δημιουργία του ανθρώπου και των ανθρώπινων κοινωνιών δεν συγγενεύει με άλλες αντίστοιχες μυθικές αφηγήσεις.
- 50.Στη Θεογονία ο Ησίοδος περιγράφει τη γέννηση των θεών.
51. Στη Θεογονία του Ησίοδου η φωτιά και η γυναίκα είναι τα δύο στοιχεία που οδηγούν τον άνθρωπο να βγει απ' την «πρωτόγονη» κατάσταση και να περάσει στην «ιστορία» και τον πολιτισμό.
- 52.Για τον Αισχύλο, ο Προμηθέας είναι ένας μεγάλος ευεργέτης της ανθρωπότητας.
- 53.Ο Πρωταγόρας δεν αποτελεί έναν φιλόσοφο με έντονους «κοινωνιολογικούς» προβληματισμούς.
54. Για τον Πρωταγόρα η ύπαρξη και η επιβίωση του ανθρώπου είναι αλληλένδετη με τον σχηματισμό και τη διατήρηση των ανθρώπινων κοινωνιών.
- 55.Για τους Έλληνες η αρετή του ανθρώπου ως ιδιώτη δεν ξεχωρίζει από την αρετή του ανθρώπου ως πολίτη.
- 56.Όπως ομολογεί ο ίδιος ο Πλάτωνας στην 7η Επιστολή του, όταν ήταν νέος δεν φιλοδοξούσε να ασχοληθεί με την πολιτική.
- 57.Ο Πλάτωνας απογοητεύτηκε εξαιτίας της ωμότητας των Τριάκοντα, οι οποίοι μάλιστα προσπάθησαν επιτυχώς να καταστήσουν συνένοχο στις βιαιοπραγίες τους τον Σωκράτη.
- 58.Η δημοκρατία αποκαταστάθηκε, αλλά ο Πλάτωνας δοκίμασε μια ακόμη βαθιά απογοήτευση. Ο δάσκαλός του, ο Σωκράτης καταδικάστηκε για αθεΐα και διαφθορά της νεολαίας σε θάνατο (399 π.Χ.).
- 59.Η θετική εμπειρία που αποκόμισε από την παραμονή του στην αυλή του τυράννου των Συρακουσών Δίωνος Α', δημιούργησαν στον Πλάτωνα την πεποίθηση ότι όλα τα πολιτεύματα της εποχής του ήταν ηθικά.
- 60.Κατά τον Πλάτωνα υγιής πολιτική ζωή θα μπορούσε να υπάρξει μόνο αν οι φιλόσοφοι αναλάμβαναν την εξουσία ή αν οι πολιτικοί άρχοντες φιλοσοφούσαν.
- 61.Ο δραματικός χρόνος της Πολιτείας ανάγεται γύρω στα 374 π.Χ.
- 62.Ο Πλάτωνας διαίρεσε την Πολιτεία σε δέκα βιβλία.
- 63.Ο χρόνος κατά τον οποίο υποτίθεται ότι διεξάγονται τα γεγονότα του διαλόγου

είναι το 421 π.Χ.

64.Ο Σωκράτης και ο Γλαύκωνας είχαν κατέβει στον Πειραιά για να παρακολουθήσουν τη γιορτή της Άρτεμης.

65.Η συζήτηση του Σωκράτη και των συνομιλητών του διεξάγεται στο σπίτι του Καλλία.

66.Στον διάλογο συμμετέχουν και οι δύο αδερφοί του Πλάτωνα, ο Γλαύκωνας και ο Αδείμαντος.

67.Πυρήνας της πολιτικής σκέψης του Πλάτωνα είναι η ιδέα της δικαιοσύνης, που σημαίνει: ο καθένας να πράττει αυτό για το οποίο είναι πλασμένος και καταλλήλως εκπαιδευμένος.

68.Θέμα της Πολιτείας είναι η φύση της δικαιοσύνης και της αδικίας και κατ' επέκταση αν και κατά πόσο ο δίκαιος ή ο άδικος είναι ευτυχέστερος και σε αυτήν και στην άλλη ζωή.

69.Ο Σωκράτης προτείνει να εξετάσουν τη φύση της δικαιοσύνης στο ευρύτερο πλαίσιο μιας πόλης - κράτους.

70.Με τον όρο πόλις δηλώνεται το πολίτευμα, που αναπτύχθηκε ήδη από την κλασική εποχή στον ελληνικό χώρο. Με τον όρο πολιτεία δηλώνεται η πόλις-κράτος, οι βασικές δηλαδή αρχές που υπόκεινται στη νομοθεσία και στους θεσμούς της πόλης.

71.Τριμερής είναι η διαίρεση στην πλατωνική πολιτεία: δημιουργοί, φύλακες - επίκουροι, φύλακες - άρχοντες (βασιλείς).

72.Η κατώτερη τάξη (δημιουργοί), που είναι και η μικρότερη, συγκροτείται από τους γεωργούς, τους τεχνίτες, τους εμπόρους και γενικά τους χειρώνακτες.

73.Οι δημιουργοί δεν είναι υποχρεωμένοι να συντηρούν πλουσιοπάροχα, τις δύο άλλες ηγεμονικές τάξεις.

74. Η κοινωνική κινητικότητα δεν είναι δυνατή στην ιδανική πολιτεία του Πλάτωνα.

75.Οι φύλακες - επίκουροι επωμίζονται στρατιωτικά και διοικητικά καθήκοντα και γενικά είναι αφοσιωμένοι στην υπηρεσία του κράτους.

76.Οι φύλακες - παντελείς αναλαμβάνουν, μετά τα 40 τους χρόνια, τη διακυβέρνηση και μεριμνούν για την ευδαιμονία ολόκληρης της πολιτείας.

77.Η καλλιτεχνική έκφραση είναι ελεγχόμενη από τον νομοθέτη κατά την εκπαίδευση των φυλάκων

78. Η αστρονομία και η αρμονική ανήκουν στον κύκλο εκπαίδευσης που περιλαμβάνει τις μαθηματικές επιστήμες.

79. Η αγωγή των φυλάκων περιλαμβάνει τρία στάδια εκπαίδευσης.

80.Κορωνίδα της εκπαιδευτικής πορείας είναι η δεκαετής (από τα 40 ως τα 50) σπουδή της διαλεκτικής (φιλοσοφία) που οδηγεί στην ύψιστη μορφή γνώσης, δηλαδή στην αναζήτηση της ουσίας όλων των πραγμάτων και στη θέαση του Αγαθού.

81.Όσοι από τους φύλακες-επικούρους υποστούν με επιτυχία τις κρίσεις που έχουν καθορισθεί προάγονται μετά τα 40 τους έτη σε φύλακες παντελείς, δηλαδή σε φύλακες - άρχοντες (βασιλείς).

82.Οι ενασχολήσεις των φυλάκων – βασιλέων είναι θεωρητικές, δηλαδή ενασχόληση με τις επιστήμες και τη φιλοσοφία.

76.Για μεγάλα διαστήματα η αθηναϊκή δημοκρατία ήταν έρμαιο στα χέρια αδίστακτων δημαγωγών.

- 77.Ο ιδιοκτήτης του σκάφους της πολιτείας στην αλληγορία του Πλάτωνα παρουσιάζεται ως μύωπας, κουφός και ανίδεος στη ναυτική τέχνη.
78. Η αλληγορία του σπηλαιού απαντά στο ερώτημα γιατί οι φιλόσοφοι είναι οι καταλληλότεροι για τη διακυβέρνηση της πολιτείας.
- 79.Ο όρος βασιλεύς στον Πλάτωνα δηλώνει απλώς τον άρχοντα, όχι τον απόλυτο μονάρχη που αντλεί την εξουσία του από το κληρονομικό δικαίωμα ή από τη θέληση του Θεού.
80. Οι φιλόσοφοι-βασιλείς δε διαθέτουν προσωπική περιουσία ούτε οικογένεια για να είναι αδέκαστοι και αφοσιωμένοι στο κοπιώδες λειτούργημά τους.
- 81.Η ιδεώδης πολιτεία ενσαρκώνει τις τέσσερις θεμελιώδεις αρετές: είναι σοφή, επειδή οι άρχοντές της (οι φιλόσοφοι - βασιλείς) είναι σοφοί και την καθοδηγούν προς το Αγαθόν.
82. Η σοφία της ιδεώδους πολιτείας οφείλεται στους φιλοσόφους- βασιλείς και η ανδρεία στους φύλακες-επίκουρους.
83. Η υποταγή της κατώτερης τάξης στις ανώτερες επιφέρει την αρμονία και αυτή με τη σειρά της τη σωφροσύνη στην ιδεώδη πολιτεία
84. Η δικαιοσύνη στην ιδεώδη πολιτεία εξασφαλίζεται με τη λειτουργία της κάθε τάξης μέσα στα όρια που επιβάλλει η θέση της σε αυτή.
- 85.Το κατώτερο μέρος της ψυχής, κατά των Πλάτωνα, το αλόγιστον ή έπιθυμητικόν, επιδιώκει την εκπλήρωση των βασικών αναγκών (φαγητό, ποτό, έρωτας) και γι' αυτόν τον λόγο είναι φιλοχρήματο και φιλοκερδές.
- 85.Το κατώτερο μέρος της ψυχής τιθασεύεται από το θυμοειδές.
- 86.Το αλόγιστον και θυμοειδές μέρος της ψυχής δεν οφείλει να υπακούει στο ανώτερο στοιχείο το λογιστικόν που ηγεμονεύει.
- 87.Κάθε άνθρωπος λοιπόν είναι δίκαιος, εφόσον τα τρία στοιχεία που συναπαρτίζουν την προσωπικότητά του βρίσκονται σε αρμονική συμβίωση.
- 88.Την αρμονία διασφαλίζει η γνώση της φιλοσοφίας που απονέμει στον καθένα ό,τι του ανήκει και τον τοποθετεί στη θέση που του αρμόζει.
- 89.Το μείζον πρόβλημα που συζητείται στην Πολιτεία είναι η υπέρτατη αξία της γνώσης της διαλεκτικής (φιλοσοφίας).
89. Ο Κέφαλος παραβλέπει το γεγονός πως ο φίλος μπορεί να είναι άδικος, ενώ ο εχθρός δίκαιος.
- 90.Ο Πολέμαρχος δυσχυρίζεται ότι δικαιοσύνη είναι να αποδίδεις τα ίσα, καλό στον φίλο, κακό στον εχθρό, εκτός και αν ο φίλος είναι δίκαιος και ο εχθρός δίκαιος.
- 91.Ο σοφιστής Θρασύμαχος θεωρεί ότι το συμφέρον του ικανού καθορίζει το τι είναι δίκαιο.
92. Ο ορισμός του Σωκράτη για τη δικαιοσύνη δημιουργεί ενστάσεις ως προς την εφαρμογή της ισότητας.
93. Ο Ηράκλειτος υποστήριζε ότι στη φυσική τάξη δεν επιτρέπεται η υπέρβαση των ορίων.
- 94.Για να κατανοήσουμε τη σκέψη του Πλάτωνα θα πρέπει να την εντάξουμε σε ένα παραδοσιακό πλαίσιο προβληματισμού που συμπεριλαμβάνει ακόμη και κοσμολογικές αντιλήψεις.
- 95.Δικαιοσύνη λοιπόν είναι ένα είδος αρμονίας των αντιμαχομένων τάσεων της ψυχής.
96. Το γνωθι σαυτόν, σύμφωνα με τον Σωκράτη, επιβάλλει την αρμονία και τον

αυτοπεριορισμό.

97. Η αλληγορία είναι ένας εκφραστικός τρόπος με τον οποίο ο συγγραφέας άλλα λέγει και άλλα εννοεί.

98. Η αλληγορία του σπηλαίου αναπτύσσεται στην αρχή του Α' βιβλίου της Πολιτείας.

99. Ο απελευθερωμένος δεσμώτης, ο φιλόσοφος δηλαδή, δεν έχει την υποχρέωση να κατέλθει στη σπηλιά και να προσπαθήσει να αναμορφώσει τους δεσμώτες.

100. Ο Αριστοτέλης πρωτοείδε το φως του ήλιου στα 384 π.Χ.

101. Ο πατέρας του λεγόταν Νικόμαχος και ήταν γιατρός στην αυλή του βασιλιά της Μακεδονίας Αμύντα του Γ'.

102. Τη συνήθεια να καταβροχθίζει βιβλία ο Αριστοτέλης θα την είχε ασφαλώς από τα νεανικά του χρόνια.

103. Είκοσι χρόνων ήταν ο γιος του Ασκληπιάδη Νικόμαχου —ορφανός από χρόνια από πατέρα— όταν έφτασε στην Αθήνα στα 367 π.Χ. να σπουδάσει στην Ακαδημία, τη σχολή του Πλάτωνα.

104. Τον Πλάτωνα πάντως ο Αριστοτέλης δεν τον βρήκε τότε στην Αθήνα· ο μεγάλος δάσκαλος είχε πριν από λίγο αναχωρήσει για το δεύτερο από τα τρία ταξίδια στη Σικελία.

105. Η σημασία της Ακαδημίας του Πλάτωνα βρίσκεται ακριβώς στο γεγονός ότι ήταν το σημείο συνάντησης σημαντικών λογίων της εποχής.

106. Ένας λόγιος τον οποίο είχε την τύχη να συναντήσει ο Αριστοτέλης στην Ακαδημία, όταν ήρθε να σπουδάσει σ' αυτήν, ήταν ο Εύδοξος από την Κνίδα. Ο νεαρός, τότε, αυτός επιστήμονας ήταν μια από τις πιο προικισμένες προσωπικότητες της αρχαιότητας.

107. Ο Εύδοξος ήταν μαθηματικός, φυσικός και γεωγράφος, και ο Πλάτωνας δεν δίστασε καθόλου να του εμπιστευθεί, κατά τη διάρκεια της απουσίας του, τη διεύθυνση της σχολής του.

108. Με την απουσία του Πλάτωνα ο Αριστοτέλης είχε, από την πρώτη στιγμή, την ευκαιρία να δεχτεί εκείνην ακριβώς την επίδραση που πρέπει να ανταποκρινόταν πολύ αμεσότερα στη δική του ψυχοσύνθεση, την απόλυτα σχεδόν ποιητική και την ελάχιστα οπωσδήποτε επιστημονική.

109. Ο έμπειρος δάσκαλος (Πλάτωνας) δεν χρειάστηκε πολύ για να διακρίνει με τι αρετές ήταν προικισμένος ο νεαρός μαθητής του.

110. Ο Πλάτωνας όμως έδωσε κι ένα δεύτερο παρατσούκλι στον Αριστοτέλη· τον είπε "αναγνώστη", γιατί ο Αριστοτέλης έμενε μερικές φορές και διάβαζε στο σπίτι του αντί να πηγαίνει στο μάθημα.

111. Είκοσι χρόνια έμεινε ο Αριστοτέλης στην Ακαδημία.

112. Η διδασκαλία Αριστοτέλη στην Ακαδημία και οι ιδέες που μ' αυτήν μετέδιδε στους μαθητές δημιούργησαν στενές σχέσεις με τους συναδέλφους του, τον Ηρακλείδη, τον Σπεύσιππο, τον Ξενοκράτη.

113. Ο Αριστοτέλης είχε λίγους μόνο εχθρούς, πολλούς όμως φίλους.

114. Ο Αριστοτέλης πίστευε ακράδαντα πως του αληθινού φιλοσόφου γνώρισμα είναι να έχει το κουράγιο ακόμη «καὶ τὰ οἰκεῖα ἀναιρεῖν ἐπὶ σωτηρίᾳ τῆς ἀληθείας», να θυσιάζει δηλαδή ακόμη και τις πιο προσωπικές του απόψεις, αν είναι να σωθεί η αλήθεια.

115. Μόνο στις απόψεις του Πλάτωνα ο Αριστοτέλης δεν ασκούσε αυστηρή κριτική.

116. Μετά το πέρας των σπουδών του ο Αριστοτέλης άσκησε διδακτικό και ερευνητικό έργο στην Ακαδημία.
117. Εγκαταστημένος στη Μακεδονία (343/2 π.Χ.) ο Αριστοτέλης ανέλαβε, με πρόσκληση του βασιλιά Φίλιππου, την αγωγή του Αλέξανδρου, του νεαρού (δεκατριών, τότε, χρονών) διαδόχου του θρόνου.
118. Η εκπαίδευση του Αλέξανδρου γινόταν στη Μίεζα, μικρή κωμόπολη κοντά στην Πέλλα.
119. Για την εκπαίδευση του Αλέξανδρου ο Αριστοτέλης χρησιμοποίησε κατά κύριο λόγο τα φιλοσοφικά του κείμενα.
120. Όταν επέστρεψε ο Αριστοτέλης στην Αθήνα την Ακαδημία διηύθυνε ο Ξενοκράτης.
121. Ο Αριστοτέλης ίδρυσε το Λύκειο, στον Λυκαβηττό, όπου δίδασκαν συνήθως ρήτορες και σοφιστές.
122. Αργότερα ο μαθητής του Θεόφραστος ίδρυσε σχολή που θα διαφύλαττε και θα πρόβαλλε τις διδασκαλίες του Αριστοτέλη, αυτή πήρε το όνομα Περίπατος, ίσως από τον περίπατον, τη στεγασμένη στοά του Λυκείου.
123. Δώδεκα χρόνια έζησε τη δεύτερη αυτή φορά ο Αριστοτέλης στην Αθήνα. Και ήταν όλα χρόνια απερίσπαστης δουλειάς.
124. Τα Ηθικά Νικομάχεια ανήκουν στην τρίτη περίοδο της φιλοσοφικής δραστηριότητας του Αριστοτέλη.
125. Τα τελευταία χρόνια της ζωής του Αριστοτέλη στην Αθήνα ήταν άνετα ως προς την ασφάλεια του.
126. Η είδηση του θανάτου του Μ. Αλεξάνδρου αποτέλεσε την έναρξη μιας επικίνδυνης περιόδου για τον Αριστοτέλη.
127. Ο Αριστοτέλης αφιέρωσε έναν παιάνα στη μνήμη του Μ. Αλεξάνδρου.
128. Ο παιάνας ήταν παραδοσιακός ύμνος στον θεό Απόλλωνα.
129. Ο Αριστοτέλης, αφού εγκατέλειψε για τελευταία φορά την Αθήνα, μετέβη στη Χαλκιδική, όπου και πέθανε
130. Σε δήλωσή του ο Αριστοτέλης έκανε υπαινιγμό στην καταδίκη του Σωκράτη
131. Ο Αριστοτέλης χρησιμοποιώντας στίχους από την Ιλιάδα έκανε υπαινιγμό στους συκοφάντες.
132. Τα Ηθικά Νικομάχεια οφείλουν το όνομά τους στον γιό του Αριστοτέλη, που πέθανε έφηβος.
132. Με τα Ηθικά Νικομάχεια ο Αριστοτέλης προσπαθεί να καθορίσει τη φύση και το περιεχόμενο της σωφροσύνης.
133. Στα Ηθικά Νικομάχεια η ενασχόληση του Αριστοτέλη αφορά την ηθική και την αγωγή.
134. Ένας σωκρατικός φιλόσοφος ορίζοντας τον στόχο της «επιστήμης»/ «τέχνης» του θα μπορούσε να προβάλλει τον όρο ευτυχία.
135. Ο Ηράκλειτος είχε μιλήσει για ευδαιμονία ψυχής και κακοδαιμονία.
136. Η ευδαιμονία κατά τον Αριστοτέλη είναι απαραίτητη προϋπόθεση της αρετής.
137. Η ευδαιμονία κατά τον Αριστοτέλη δεν μπορεί να επιτευχθεί χωρίς τη βοήθεια του θεού.
138. Αρχικά η διαίρεση της ψυχής από τον Αριστοτέλη ήταν διμερής και στη συνέχεια έγινε τριμερής.
139. Το επιθυμητικόν του Αριστοτέλη είναι διαφορετικό από το επιθυμητικόν του Πλάτωνα.

140. Ο Αριστοτέλης κατέληξε να διακρίνει τις αρετές σε ηθικές και διανοητικές.
141. Η πολιτική φιλοσοφία κατά τον Αριστοτέλη είναι μέρος της ηθικής.
142. Η αρχαία ελληνική λέξη πόλις διαφοροποιείται σημασιολογικά από τη δική μας λέξη πόλη.
143. Η πόλις έχει ως στόχο την ευδαιμονία, ώστε να πετύχει στη συνέχεια και την αυτάρκεια.
144. Τα Πολιτικά είναι το νέο βιβλίο για τα θέματα που προανήγγειλε ο Αριστοτέλης στο τέλος των Ηθικών Νικομαχείων.

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 1

Γιατί φιλοσοφεί ο άνθρωπος;

Στα φιλοσοφικά κείμενα της ελληνικής αρχαιότητας συναντάται συχνά η ιδέα ότι κάθε δραστηριότητά μας έχει έναν λόγο που συμβαίνει, έναν σκοπό προς τον οποίο αποβλέπει. Αυτό το «γιατί» το ρωτά με πρώτα για την ίδια τη φιλοσοφία. Ο Αριστοτέλης, θέλοντας να διακρίνει τη φιλοσοφία από άλλες μορφές γνώσης, αναζητά την απάντηση με εμπειρικό τρόπο: ξεκινά από την παρατήρηση ότι όλοι οι άνθρωποι επιζητούν τη γνώση, την οποία κατακτούν μέσα από τις αισθήσεις, και προχωρούν από την εμπειρία που αφορά τα επιμέρους πράγματα στην τέχνη και την επιστήμη. Για να καταλάβουμε για ποιον λόγο φιλοσοφούμε, πρέπει να ορίσουμε τι είναι φιλοσοφία και να εξετάσουμε με ιστορική ματιά το πώς άρχισαν οι άνθρωποι να φιλοσοφούν.

ΚΕΙΜΕΝΟ ΑΝΑΦΟΡΑΣ

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ, Μετά τὰ φυσικά, Α 2, 98b12-28 [149 λ.]

ΑΡΧΑΙΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ

<p>Διὰ γὰρ τὸ θαυμάζειν οἱ ἄνθρωποι καὶ νῦν καὶ τὸ πρῶτον ἤρξαντο φιλοσοφεῖν,</p> <p>ἐξ ἀρχῆς μὲν τὰ πρόχειρα τῶν ἀτόπων θαυμάσαντες, εἶτα κατὰ μικρὸν οὕτω προϊόντες καὶ περὶ τῶν μειζόνων διαπορήσαντες, οἷον περὶ τε τῶν τῆς σελήνης παθημάτων καὶ τῶν περὶ</p>	<p>Γιατί, ὅπως συμβαίνει και τώρα, οι ἄνθρωποι ἄρχισαν για πρώτη φορά να φιλοσοφούν από περιέργεια και θαυμασμό.</p> <p>Στην αρχή θεώρησαν ἄξια θαυμασμοῦ τα παράξενα της καθημερινῆς ζωῆς και, προχωρώντας σιγά σιγά με αὐτὸν τον τρόπο, ἄρχισαν να προβληματίζονται και για τα πιο σημαντικά, ὅπως λ.χ. για τα φαινόμενα της</p>	<p>Θέμα: Ο Αριστοτέλης κάνει μια σύντομη ιστορική αναδρομή στην πορεία της φιλοσοφίας ερευνώντας το πώς ξεκίνησαν οι ἄνθρωποι να φιλοσοφούν.</p> <p>1^η περίοδος: η βασική αιτία που οδήγησε τον ἄνθρωπο στην ενασχόληση με τη φιλοσοφία είναι η περιέργεια και ο θαυμασμός.</p> <p><u>Πρώτα αντικείμενα φιλοσοφίας:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ προβληματισμός για τα παράξενα της καθημερινῆς ζωῆς. Οι ἄνθρωποι αρχικά
--	--	--

<p>τὸν ἥλιον καὶ τὰ ἄστρα καὶ περὶ τῆς τοῦ παντὸς γενέσεως.</p>	<p>σελήνης και του ἡλιου, για τα ἄστρα, για τη γέννηση του σύμπαντος.</p>	<p>ένιωθαν θαυμασμό για οτιδήποτε συνέβαινε γύρω τους και στους ίδιους.</p> <p>➤ προβληματισμός για τα πιο σημαντικά ὅπως η δημιουργία του σύμπαντος και η εξήγηση των φυσικῶν φαινομένων .</p>
<p>Ὁ δ' ἀπορῶν καὶ θαυμάζων οἶεται ἀγνοεῖν (διὸ καὶ ὁ φιλόμυθος φιλόσοφος πῶς ἐστίν· ὁ γὰρ μῦθος σύγκειται ἐκ θαυμασίων)· ὥστ' εἶπερ διὰ τὸ φεύγειν τὴν ἄγνοιαν ἐφιλοσόφησαν, φανερόν ὅτι διὰ τὸ εἰδέναι τὸ ἐπίστασθαι ἐδίωκον καὶ οὐ χρήσεώς τινος ἔνεκεν.</p>	<p>Αὐτός ὁμως που απορεῖ και που θαυμάζει, αντιλαμβάνεται ὅτι αγνοεῖ (γι' αὐτὸ και ὁποιοι αγαπά τους μύθους εἶναι κατὰ κάποιον τρόπο και φιλόσοφος, αφού οι μῦθοι συντίθενται ἀπὸ γεγονότα θαυμάσια). Εφόσον λοιπὸν οι ἄνθρωποι φιλοσόφησαν για να ξεφύγουν ἀπὸ τὴν ἀγνοιά τους, εἶναι φανερό ὅτι ἐπιζήτησαν τὴν ἐπιστήμη για τὴν ἴδια τὴ γνώση και ὄχι χάριν κάποιας χρησιμότητας.</p>	<p>2^η περίοδος: η ἐπιθυμία του ἀνθρώπου να βρει τις ἀπαντήσεις στα ἐρωτήματα που τον βασανίζουν οδηγεί τον ἄνθρωπο να συνειδητοποιήσει τὴν ἀγνοια του.</p> <p>(Ταύτιση του μύθου με τὴ φιλοσοφία αφού οι μῦθοι ἦταν ἡ πρώτη ἀπόπειρα του ἀνθρώπου να ἐξηγήσει τα ανεξήγητα που συμβαίνανε γύρω του)</p> <p style="text-align: center;">⇓</p> <p>Η φιλοσοφία ἀποτελεῖ τὸ μέσο για τὴν υπέρβαση τῆς ἀγνοιας , χωρίς ὁμως να υπηρετεῖ κάποια χρησιμότητα ἢ σκοπιμότητα.</p>
<p>Μαρτυρεῖ δὲ αὐτὸ τὸ συμβεβηκός· σχεδὸν γὰρ πάντων ὑπαρχόντων τῶν ἀναγκαίων και τῶν πρὸς ῥαστώνην και διαγωγὴν ἢ τοιαύτη φρόνησις ἤρξατο ζητεῖσθαι. Δῆλον οὖν ὡς</p>	<p>Αὐτὸ φαίνεται και ἀπὸ τὴν πορεία των πραγμάτων. Μόνον ὅταν ὅλες σχεδὸν οι ἄμεσες ἀνάγκες τους ικανοποιήθηκαν, και τὸ ἴδιο συνέβη με τὴν ἀνεση και</p>	<p>3^η περίοδος : οι ἄνθρωποι φιλοσόφησαν για να ἀποκτήσουν τὴ γνώση για χάρη τῆς ἴδιας τῆς γνώσης που προσφέρει. Επειδὴ:</p>

<p>δι' οὐδεμίαν αὐτὴν ζητοῦμεν χρεῖαν ἑτέραν,</p>	<p>την ἀπόλαυσή τους, μόνο τότε οἱ ἄνθρωποι στράφηκαν σ' αὐτοῦ τοῦ εἶδους τὴν πνευματικὴ ἀναζήτηση. Εἶναι λοιπὸν φανερό ὅτι τὴ γνώση αὐτὴ δὲν τὴν ἐπιζητοῦμε γιὰ νὰ καλύψει ἄλλη ἀνάγκη,</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ οἱ ἄνθρωποι φιλοσόφησαν μόνο ὅταν εἶχαν ξεπεράσει τὰ βιοτικά τους προβλήματα. ➤ ἡ φιλοσοφία ὑπάρχει μόνο γιὰ τὸν εαυτὸ τῆς καὶ γι' αὐτὸ χαρακτηρίζεται ὡς ἐλεύθερη ἐπιστήμη.
<p>ἀλλ' ὥσπερ ἄνθρωπος, φαμέν, ἐλεύθερος ὁ αὐτοῦ ἕνεκα καὶ μὴ ἄλλου ὄν, οὕτω καὶ αὐτὴν ὡς μόνην οὐδσαν ἐλευθέραν τῶν ἐπιστημῶν· μόνη γὰρ αὕτη αὐτῆς ἕνεκὲν ἐστίν.</p>	<p>ἀλλὰ, ὅπως λέγεται ὅτι ἐλεύθερος εἶναι ἐκεῖνος ὁ ἄνθρωπος ποὺ ὑπάρχει γιὰ τὸν εαυτὸ τοῦ καὶ ὄχι γιὰ κάποιον ἄλλον, ἐτσι ἐπιζητοῦμε καὶ αὐτὴν ὡς τὴ μόνη ἐλεύθερη ἐπιστήμη. γιὰτὶ εἶναι ἡ μόνη ποὺ ὑπάρχει γι' αὐτὴν τὴν ἴδια.</p> <p>(μετάφραση Β. Κάλφας)</p>	<p>Ἀναλογία: παρὰλληλισμὸς τῆς ἐλευθερίας ποὺ χαρακτηρίζει τὴν ἐπιστήμη τῆς φιλοσοφίας με τὸν ἐλεύθερο ἄνθρωπο ποὺ εἶναι κύριος τοῦ βίου τοῦ.</p>

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ ΣΧΟΛΙΑ

Με τὴν ονομασία **Μεταφυσικά**, ἢ **Τῶν μετὰ τὰ φυσικά** φέρεται ἓνα ἀπὸ τὰ σημαντικότερα ἔργα τοῦ Σταγειρίτη ἀρχαίου Ἑλληνα φιλόσοφου, Ἀριστοτέλη ἀλλὰ καὶ ἓνα ἀπὸ τὰ σημαντικότερα τῆς ἀρχαιότητος γενικότερα. Τὸ πραγματικὰ πολύτιμο αὐτὸ σύγγραμμα ἐφθασε στὴ σύγχρονη ἐποχὴ σὲ πολὺ κακὴ κατάσταση. Ὁ δὲ τίτλος τοῦ "Μετὰ τὰ Φυσικά" εἶναι μεταγενέστερος καὶ φέρεται σὲ σύγγραμμα τοῦ Νικολάου τοῦ Δαμασκηνοῦ περιπατητικοῦ φιλοσόφου καὶ ἱστορικοῦ τοῦ 1ου αἰῶνα π.Χ. Ἡ πρώτη ταξινομήση καὶ ἐκδοσὴ τοῦ συγγράμματος φέρεται νὰ ἐγίνε ἀπὸ τὸν 9ο ἢ 10ο διάδοχο τοῦ Ἀριστοτέλη στὴ Περιπατητικὴ Σχολὴ τοῦ Ἀνδρονικοῦ τοῦ Ροδίου (1^{ος} αἰῶνας π.Χ) καὶ ὁ τίτλος "Μετὰ τὰ Φυσικά" νὰ τέθηκε ὡς ονομασία κατὰ σειρὰ ἐκδοσῆς, ἐνῶ ὁ Ἀριστοτέλης τὸ ονομάζει "Πρῶτη Φιλοσοφία".

Τὸ ὅλο ἔργο ἀποτελεῖται ἀπὸ 14 βιβλία ποὺ διακρίνονται με τὰ ἐλληνικά κεφαλαία γράμματα ἀπὸ τὸ **A** μέχρι τὸ **N**, ἐνῶ τὰ δύο πρῶτα σημειώνονται με τὸ **A** κεφαλαίον καὶ τὸ **α** μικρὸν. Ἀν καὶ ὅλα τὰ βιβλία δείχνουν μιὰ ταραγμμένη σειρὰ, ἐν τούτοις τὰ βιβλία **A, B, Γ, E, Z, H** καὶ **Θ** δείχνουν νὰ ἔχουν ὑποστεί διορθώσεις, χωρὶς αὐτὸ ν' ἀποκλείει καὶ τὴν ἀποψη ὅτι τὸ σύγγραμμα αὐτὸ ν' ἀποτελεῖ συνένωση διαφοροτικῶν πραγματειῶν. Πάντως τὰ βιβλία αὐτὰ εἶχαν τὸν ἀκροαματικὸν

χαρακτήρα και κατατάσσονταν στα ακροαματικά. Σημαντικότερος δε ακροατής αυτών ήταν ο Μέγας Αλέξανδρος, σύμφωνα με μαρτυρία του Πλουτάρχου.

Η πορεία του ανθρώπου από την εμπειρία στη γνώση

Ο Αριστοτέλης, θέλοντας να διακρίνει τη φιλοσοφία από άλλες μορφές γνώσης, αναζητά την απάντηση με εμπειρικό τρόπο στο βιβλίο Α' του έργου Μετά τὰ Φυσικά:

α) Αρχικά διαπιστώνει ότι όλοι οι άνθρωποι από τη φύση τους ποθούν τη γνώση. Πρόκειται για μια διαπίστωση στην οποία έχει φτάσει επαγωγικά (= με γενίκευση μετά από εμπειρικές παρατηρήσεις). Με τη διαπίστωση αυτή ξεκινά το βιβλίο Α' και άρα τη χρησιμοποιεί σαν ένα αξίωμα για την περαιτέρω ανάλυσή του.

β) Στη συνέχεια –πάλι επαγωγικά– διαπιστώνει ότι οι άνθρωποι κατακτούν τη γνώση μέσα από τις αισθήσεις τους και ιδιαίτερα με τη χρήση της όρασης.

γ) Σταδιακά, με τη βοήθεια της μνήμης, προχωρούν από την αίσθηση στην εμπειρία που αφορά τα επιμέρους πράγματα.

δ) Η γενίκευση των εμπειριών οδηγεί τους ανθρώπους στη δημιουργία των τεχνών και των επιστημών.

ε) Η φιλοσοφία, που είναι η θεωρητική γνώση των πρώτων αρχών και αιτιών, «η πιο θεϊκή» επιστήμη» και «η πιο άξια» (983a5), είναι το τελευταίο στάδιο αυτής της γνωστικής αναζήτησης.

Φιλοσοφία και επιστήμη

Σήμερα οι όροι φιλοσοφία και επιστήμη σημαίνουν δύο διακριτές πνευματικές δραστηριότητες. Στην ελληνική αρχαιότητα όμως σε γενικές γραμμές ο όρος φιλοσοφία είχε το ίδιο σημασιολογικό περιεχόμενο με τον όρο επιστήμη. Στον Αριστοτέλη ο όρος φιλοσοφία σημαίνει γενικά την επιστημονική γνώση: είναι η γνώση για χάρη της ίδιας της γνώσης. Ωστόσο, ο Αριστοτέλης προχωρά στη συστηματική διάκριση και ταξινόμηση των επιστημών τοποθετώντας στην κορυφή της ιεραρχίας την πρώτη φιλοσοφία, η οποία είναι η επιστήμη που έχει ως αντικείμενό της τις πρώτες αρχές των όντων.

Η τριμερής κατάταξη των γνώσεων, κατά τον Αριστοτέλη

Ο Αριστοτέλης διακρίνει τρεις τομείς επιστημονικής γνώσης (ἐπιστήμαι ή διάνοιαι).

- **Οι πρακτικές γνωστικές περιοχές-επιστήμες** σχετίζονται με τις ανθρώπινες πράξεις χωρίς όμως να στοχεύουν στην παραγωγή κάποιου συγκεκριμένου προϊόντος· πρακτική γνώση, συνεπώς, είναι η ηθική, αλλά και η πολιτική. Είναι το κατώτερο επίπεδο γνώσεων: εδώ εντάσσεται το σύνολο των τεχνών, από τις πιο ταπεινές ως τις πιο πολύπλοκες και αξιοσέβαστες, όπως η ιατρική ή η αρχιτεκτονική, αλλά ακόμα και αυτές που σήμερα ονομάζονται «καλές τέχνες». Η τέχνη αντιδιαστέλλεται προς

την εμπειρία, γιατί δε στηρίζεται μόνο στην καθημερινή τριβή ενός τεχνίτη με το αντικείμενο της εργασίας του, αλλά και σε γενικούς κανόνες και γνώσεις που έχουν προκύψει από τη γενίκευση της εμπειρίας. Η τέχνη όμως αντιδιαστέλλεται και από τη φιλοσοφία, αφού έχει επινοηθεί για να υπηρετήσει έναν πρακτικό σκοπό, έχει κάποια ορισμένη πρακτική χρησιμότητα.

- **Οι ποιητικές γνωστικές περιοχές επιστήμες** στοχεύουν στη δημιουργία-παραγωγή· ποιητικές είναι οι διάφορες τέχνες. Στη κατηγορία αυτή τοποθετούνται οι γνώσεις που έχουν αντικείμενο την ανθρώπινη συμπεριφορά (δηλαδή η ηθική και πολιτική θεωρία).
- **Οι θεωρητικές επιστήμες** έχουν ως σκοπό τη γνώση, την αναζήτηση της αλήθειας τη βαθύτερη κατανόηση της πραγματικότητας. Η φιλοσοφία δεν είναι ούτε ποιητική ούτε πρακτική δραστηριότητα του ανθρώπινου νου, αλλά θεωρητική· στοχεύει αποκλειστικά στη γνώση. Στο ανώτερο επίπεδο τοποθετούνται τα μαθηματικά, η φυσική και η πρώτη φιλοσοφία (ή θεολογία). Το διακριτικό γνώρισμα των θεωρητικών επιστημών είναι η αυτονομία τους από κάθε πρακτική εφαρμογή ή πρακτική χρησιμότητα.

ΕΠΙΣΤΗΜΗ (ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ)

ΠΡΑΚΤΙΚΗ

ΠΟΙΗΤΙΚΗ

ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ

Μαθηματική

Φυσική

Θεολογική

ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

1.«Διὰ γὰρ τὸ θαυμάζειν οἱ ἄνθρωποι καὶ νῦν καὶ τὸ πρῶτον ἤρξαντο φιλοσοφεῖν»

Η σημασία του θαυμάζειν του φιλοσοφεῖν

θαυμάζω: Στη σημασία του ρήματος υπάρχει η έννοια της (ευχάριστης ή δυσάρεστης) έκπληξης, άρα και της αμηχανίας, όσο και της περιέργειας και του θαυμασμού. «Το θαυμάζειν αποτελεί και για τον Πλάτωνα αρχή της φιλοσοφίας: “έντονα ο φιλόσοφος βιώνει την έκπληξη και τον θαυμασμό· και δεν είναι άλλη η αρχή της φιλοσοφίας παρά ακριβώς αυτή”» (Θεαίτητος 155d). (Βλ. Φάκελο Υλικού, σελ. 15.)

φιλοσοφῶ: Το ρήμα φιλοσοφῶ στην αρχική, ετυμολογική σημασία του (< φιλῶ + σοφία) σημαίνει «αγαπῶ τη σκέψη και τη γνώση». Επομένως, φιλοσοφία είναι η επιθυμία, η αγάπη της σοφίας και γενικότερα της πνευματικής καλλιέργειας. Πρβλ. και Πλάτωνος Πολιτεία (475b): «θα πούμε ότι ο φιλόσοφος επιθυμεί/αγαπά τη σοφία» [καὶ τὸν φιλόσοφον σοφίας φήσομεν ἐπιθυμητὴν εἶναι]. Με αυτή τη σημασία συναντάμε τον όρο και στον Επιτάφιο του Περικλή: «Αγαπούμε το ωραίο, αλλά με απλότητα, και αγαπούμε τη σοφία, χωρίς να γινόμαστε μαλθακοί» [Φιλοκαλοῦμεν μετ' εὐτελείας καὶ φιλοσοφοῦμεν ἄνευ μαλακίας (Θουκ. II, 40)]. Ήδη όμως από την αρχαιότητα το ρήμα φιλοσοφῶ άρχισε να αποκτά την ειδικότερη σημασία που έχει και σήμερα: «στοχάζομαι, αναζητώ και ερευνώ σε έκταση και βάθος τη φύση των πραγμάτων και την αλήθεια των όντων, τη γνώση, τις αξίες κτλ.».(Βλ. Φάκελο Υλικού, σελ. 15)

Η ανώτερη επιστήμη και πιο κοντά στη σοφία είναι η θεωρητική γνώση των πρώτων αρχών και αιτίων της πραγματικότητας (= η «πρώτη φιλοσοφία»). Αμέσως πριν από το απόσπασμα της Ενότητας 1 παρατίθεται το εξής επιχείρημα: «Το ότι (η επιστήμη αυτή) δεν είναι ποιητική φαίνεται και από αυτούς που φιλοσόφησαν πρώτοι». Δηλαδή, για να τεκμηριώσει τη θέση πως η ιεραρχικά ανώτερη επιστήμη (δηλαδή αυτή που αποκαλεί «πρώτη φιλοσοφία») δε σχετίζεται με τις τέχνες –τις οποίες χαρακτηρίζει «ποιητικές» – φέρνει ως επιχείρημα το ότι αυτό αποδεικνύεται από τους λόγους που ώθησαν αρχικά τους ανθρώπους να θέσουν φιλοσοφικά ερωτήματα και να ασχοληθούν με τις θεωρητικές επιστήμες και γενικότερα με τη φιλοσοφία. Το απόσπασμα της ενότητας ακολουθεί αμέσως μετά τη φράση αυτή και έχει τον ρόλο να την αιτιολογήσει. Το γάρ δηλώνει ακριβώς ότι στο σημείο αυτό εισάγεται μια αιτιολόγηση. Εδώ λοιπόν ο Αριστοτέλης, για να αποδείξει πως η φιλοσοφία δεν μπορεί να έχει χρηστικό χαρακτήρα, όπως οι τέχνες, φέρνει ως επιχείρημα πως αυτό που ώθησε τους ανθρώπους να αρχίσουν να φιλοσοφούν ήταν «τὸ θαυμάζειν» (= η έκπληξη, η περιέργεια και ο θαυμασμός)

2.«ἐξ ἀρχῆς μὲν τὰ πρόχειρα τῶν ἀτόπων θαυμάσαντες, εἶτα κατὰ μικρὸν οὕτω προϊόντες καὶ περὶ τῶν μειζόνων διαπορήσαντες, οἷον περὶ τε τῶν τῆς σελήνης παθημάτων καὶ τῶν περὶ τὸν ἥλιον καὶ τὰ ἄστρα καὶ περὶ τῆς τοῦ παντός γενέσεως»

Η αρχική αιτία που οδήγησε τους ανθρώπους στις φιλοσοφικές αναζητήσεις ήταν η έκπληξη και ο θαυμασμός τους για τα θαυμαστά φαινόμενα της φύσης, όσο και η αμηχανία που ένιωθαν λόγω της αδυναμίας να τα εξηγήσουν αλλά και η περιέργειά τους να γνωρίσουν τα αίτια και τις αρχές που τα διέπουν. Ο Αριστοτέλης κλιμακωτά δίνει παραδείγματα φαινομένων τα οποία οι άνθρωποι θεώρησαν άξια θαυμασμού: α. αρχικά, τα παράξενα της καθημερινής ζωής: π.χ. γιατί ο μαγνήτης (Ηρακλεία λίθος) έλκει σιδερένια αντικείμενα, τι είναι το ουράνιο τόξο, πώς δημιουργούνται και γιατί αλλάζουν μορφές τα σύννεφα, τι είναι οι βροντές, γιατί δεν αυξάνεται το νερό της θάλασσας, ενώ χύνονται σε αυτήν τόσο πολλοί ποταμοί· β. στη συνέχεια, τα πιο σημαντικά παράξενα φαινόμενα: π.χ. τις φάσεις της σελήνης, την ανατολή και τη δύση του ήλιου, τη λάμψη των άστρων και τη φαινομενική κίνησή τους στον ουρανό, τη δημιουργία του σύμπαντος, μαθηματικά προβλήματα ή παράδοξα, όπως το ότι σε ένα

τετράγωνο η σχέση μεταξύ πλευράς και διαγωνίου δεν μπορεί να εκφραστεί με τη σχέση δύο ακεραίων αριθμών κ.ά.

3.«Ο δ' άπορών και θαυμάζων οϊεται άγνοεϊν »

Η έκπληξη, η περιέργεια και ο θαυμασμός που νιώθουν οι άνθρωποι πηγάζουν από μια θετική στάση απέναντι στον κόσμο, τη διάθεσή τους να τον γνωρίσουν σε βάθος. Ωστόσο, εμπεριέχουν και ένα αρνητικό στοιχείο: οι άνθρωποι συνειδητοποιούν την άγνοιά τους, με αποτέλεσμα να χάνει ο κόσμος της εμπειρίας τον αυτονόητο χαρακτήρα του. Η συνειδητοποίηση της άγνοιάς για τον κόσμο της καθημερινής εμπειρίας γίνεται η αφετηρία της φιλοσοφικής σκέψης. Η φιλοσοφική αναζήτηση δεν προϋποθέτει να έχουμε σπουδάσει κάποια από τις επιστήμες, αρχίζουμε να θέτουμε φιλοσοφικά ερωτήματα από τη στιγμή που σταματάμε να θεωρούμε τον κόσμο της καθημερινής εμπειρίας αυτονόητο. Έτσι, «η επιθυμία του ανθρώπου να υπερβεί την άγνοια οδηγεί τον αρχικό θαυμασμό στη φιλοσοφία»

άπορῶ (< στερ. α- + πόρος) = «βρίσκομαι σε αδιέξοδο και αμηχανία, αδυνατώ να καταλάβω και να εξηγήσω κάτι διατυπώνω απορία, ρωτώ να μάθω κάτι». Ο Αριστοτέλης (Μετὰ τὰ Φυσικά, 993a30 κ.ε.) χρησιμοποιεί μια παρομοίωση που μας φέρνει στον νου την πλατωνική αλληγορία του σπηλαίου: παρομοιάζει τη διάνοια που βιώνει την άπορίαν με διάνοια δεμένη που επιδιώκει να λυθεί. Άρα, η άπορία αποτελεί αφετηρία φιλοσοφικής αναζήτησης. (Βλ. Φάκελο Υλικού, σελ. 15.)

4.« διὸ καὶ ὁ φιλόμυθος φιλόσοφος πῶς ἔστιν· ὁ γὰρ μῦθος σύγκειται ἐκ θαυμασίων»

Ο συνδυασμός κρίκος ανάμεσα σε αυτόν που αγαπά τον μύθο και σε αυτόν που αγαπά την ολοκληρωμένη γνώση, τη σοφία είναι τα θαυμάσια, τα αξιοθαύμαστα, αξιοπερίεργα, δυσερμήνευτα· με αυτά ασχολείται τόσο ο μύθος όσο και η φιλοσοφία. Η παρένθεση αυτή δεν αποτελεί απλά ένα συνειρμό. Εδώ υπόκειται ένα βαθύτερο ερμηνευτικό σχήμα για την πορεία της ανθρωπότητας προς τη γνώση: από τον μύθο στο λόγο. Ο μύθος και ο λόγος δεν αποτελούν παρά δύο διαφορετικές γλώσσες και αντίστοιχους τρόπους σκέψης, για να απαντηθούν τα μεγάλα ερωτήματα για τον θεό, τον κόσμο και τον άνθρωπο. Ο Αριστοτέλης ξέρει καλά ότι το πέρασμα από τον μύθο στο λόγο, από το έπος στην τραγωδία, την ιστοριογραφία και τη φιλοσοφία, αποτυπώνει εύστοχα την πορεία του αρχαιοελληνικού στοχασμού. Ξέρει ακόμα ότι μπορεί το βάρος να μετακινήθηκε σταδιακά προς τον λόγο, ο μύθος όμως ποτέ δεν απαξιώθηκε τελείως στην Αρχαία Ελλάδα.

ΔΟΜΗ ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΙΣΜΟΥ

1η ΠΡΟΚΕΙΜΕΝΗ : ὁ γὰρ μῦθος σύγκειται ἐκ θαυμασίων»

2η ΠΡΟΚΕΙΜΕΝΗ: Διὰ γὰρ τὸ θαυμάζειν οἱ ἄνθρωποι καὶ νῦν καὶ τὸ πρῶτον ἤρξαντο φιλοσοφεῖν

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ: ὁ φιλόμυθος φιλόσοφος πῶς ἔστιν

5. «ὥστ' εἶπερ διὰ τὸ φεύγειν τὴν ἄγνοιαν ἐφιλοσόφησαν, φανερόν ὅτι διὰ τὸ εἶδέναι τὸ ἐπίστασθαι ἐδίωκον καὶ οὐ χρήσεώς τινος ἔνεκεν»

ἐπιστήμη: ακριβῆς γνώση. Αντίστοιχα, τὸ ρῆμα ἐπίσταμαι σημαίνει «γνωρίζω καλά», «γνωρίζω με βεβαιότητα». Ἡ ἐπιστήμη υπερβαίνει τὴν ἀπλὴ εμπειρική μάθηση ἀλλὰ καὶ τὴ γνώση μίας τέχνης. Ἀποτελεῖ σύνολο τεκμηριωμένων γνώσεων σε συγκεκριμένο καὶ διακριτὸ τομέα τοῦ ἐπιστητοῦ. Ἀρα, κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη, ἡ ἐπιστήμη συνδέεται ἀμεσα με τὴ λογικὴ λειτουργία τοῦ ἀνθρώπου. (Βλ. Φάκελο 27 Ὑλικού, σελ. 15.) Στὸ σημεῖο αὐτὸ διατυπώνει τὸ ἐπιχείρημα πῶς, ἀφοῦ αὐτὸ που ὠθήσει τοὺς ἀνθρώπους νὰ ἀσχοληθοῦν με τὴς φιλοσοφικὲς ἀναζητήσεις ἦταν ἡ συνειδητοποίηση τῆς ἀγνοίας τοὺς γιὰ τὴς ἀρχές που διέπουν τὸν κόσμον καὶ τὰ βαθύτερα αἰτία τῶν φαινομένων, συμπεραίνεται εὐλόγα πῶς ἐπιδίωξαν τὴ βαθύτερη γνώση τῆς πραγματικότητας γιὰ χάρις τῆς ἰδίας αὐτῆς τῆς γνώσεως καὶ ὄχι γιὰ νὰ ἐξυπηρετήσουν κάποια πρακτικὴ σκοπιμότητα (οὐ χρήσεώς τινος ἔνεκεν).

Ἡ υποθετικὴ μορφή τοῦ ἐπιχειρήματος

Υπόθεση: εἶπερ διὰ τὸ φεύγειν τὴν ἄγνοιαν ἐφιλοσόφησαν

Ἀπόδοση: φανερόν (ἔστι) ὅτι διὰ τὸ εἶδέναι τὸ ἐπίστασθαι ἐδίωκον καὶ οὐ χρήσεώς τινος ἔνεκεν.

Τοῦ δίνει δηλαδὴ τὴ μορφή ὑπόθεσης που πρέπει νὰ διερευνηθεῖ περαιτέρω, χωρὶς νὰ βιάζεται νὰ καταλήξει σε οριστικὸ συμπέρασμα, πράγμα που θὰ γίνῃ παρακάτω. Ἀκολουθεῖ καὶ ἐδῶ τὴ μεθοδολογία τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν.

6. «Μαρτυρεῖ δὲ αὐτὸ τὸ συμβεβηκός· σχεδὸν γὰρ πάντων ὑπαρχόντων τῶν ἀναγκαίων καὶ τῶν πρὸς ῥαστώνην καὶ διαγωγὴν ἢ τοιαύτη φρόνησις ἤρξατο ζητεῖσθαι»

Οἱ ἀνθρώποι ἐπιδίωξαν τὴ βαθύτερη γνώση τῆς πραγματικότητας γιὰ χάρις τῆς ἰδίας αὐτῆς τῆς γνώσεως. Στὸ σημεῖο αὐτὸ, διερευνώντας παραπέρα ἀν ἰσχύει τὸ συμπέρασμά του, φέρνει ὡς ἀπόδειξη ἓνα συμπέρασμα στο ὁποῖο τὸν ὠδήγησε ἡ εμπειρική παρατήρηση: οἱ ἀνθρώποι φιλοσόφησαν μόνο ὅταν εἶχαν ξεπεράσει τὰ βιοτικὰ προβλήματα τοὺς καὶ ἐξασφάλισαν ἐλεύθερο χρόνο. Στὸ συμπέρασμα αὐτὸ ὁ Ἀριστοτέλης ἔχει καταλήξει ἐπαγωγικά, δηλαδὴ ἀφοῦ ἐξέτασε τὸ ποιοὶ καὶ κάτω ἀπὸ ποιεὶς συνθήκες ἀρχισαν νὰ ἀσχολοῦνται με τὴ θεωρητικὴ σκέψη καὶ ποιοὶ τὸ ἔκαναν στὴν ἐποχὴ του (καὶ νῦν καὶ τὸ πρῶτον). Διαπιστώνει πῶς, μολονότι ἱστορικὰ προηγήθηκε ἡ ἀνάπτυξη ἐκείνων τῶν ἀνθρώπινων δεξιοτήτων που ἀναπτύχθηκαν γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῶν πιεστικῶν ἀναγκῶν τῆς καθημερινότητας, ἡ μεγάλη πρόοδος τῆς ἀνθρωπότητας ἦρθε ὅταν κάποιοι εἶχαν τὸν ἐλεύθερο χρόνο νὰ ἀφοσιωθοῦν στὴν καθαρὴ θεωρία, στὴ γνώση γιὰ τὴ γνώση, καὶ ἀνέπτυξαν τὰ μαθηματικὰ καὶ τὴ φιλοσοφία.

«φρόνησις» Ἐδῶ ὁ ὅρος εἶναι ἰσοδύναμος με τοὺς ὅρους σοφία καὶ ἐπιστήμη. Ὡστόσο, στὰ Ἠθικά Νικομάχεια διαφοροποιεῖται ἡ σημασία με τὴν ὁποία χρησιμοποιεῖ τὸν ὅρο αὐτὸ ὁ Ἀριστοτέλης. Ἐκεῖ ἔχει τὴ σημασία μίας

συγκεκριμένης διανοητικής αρετής: αυτής που επιτρέπει στον άνθρωπο να κάνει σωστές ηθικές επιλογές σε πρακτικά ζητήματα της καθημερινής ζωής.

7.«Δῆλον οὖν ὡς δι’ οὐδεμίαν αὐτὴν ζητοῦμεν χρείαν ἑτέραν ... μόνη γὰρ αὕτη αὐτῆς ἔνεκεν ἔστιν».

Ο Αριστοτέλης συμπεραίνει εμβαθύνοντας ότι δεν επιδιώκουμε αυτή τη γνώση για να καλύψει με τη σειρά της κάποια ανάγκη, αλλά την επιζητούμε ως τη μόνη ελεύθερη επιστήμη κατά τρόπο αναλογικό (ὡσπερ ...) με την έννοια του ελεύθερου ανθρώπου, καθώς ελεύθερος είναι εκείνος ο άνθρωπος που υπάρχει για τον εαυτό του και όχι για κάποιον άλλο. Όπως ο ελεύθερος άνθρωπος υπάρχει για τον εαυτό του, έτσι και η φιλοσοφία υπάρχει για τον εαυτό της. Είναι προφανές ότι για τον Αριστοτέλη τέτοια γνώση δεν είναι εφικτή για κάποιον που είναι δούλος ή γυναίκα. Τέλος, αποτυπώνεται μία βαθιά αίσθηση του φιλοσόφου τόσο για τη συγχρονία όσο και για τη διαχρονία: μόνο ένα ελεύθερο πνεύμα μπορεί να φιλοσοφήσει αληθινά, αλλά και μόνο στην κατεξοχήν ελεύθερη πόλη (όχι βέβαια για τους δούλους ή τις γυναίκες) την Αθήνα ευδοκίμησε ο φιλοσοφικός λόγος. Επισημαίνουμε βέβαια ότι χάρη στους δούλους και τους μετοίκους υπήρχε επαρκής ελεύθερος χρόνος α) για τους ελεύθερους πολίτες να φιλοσοφούν, β) να συμμετέχουν στις δημοκρατικές διαδικασίες

Αισθητικά -υφολογικά στοιχεία

Η «ιστορική ματιά» του Αριστοτέλη στο πώς οι άνθρωποι άρχισαν να φιλοσοφούν

- ❖ Η ιστορική ματιά του στο πώς οι άνθρωποι άρχισαν να φιλοσοφούν μας επιτρέπει να πούμε ότι ο Αριστοτέλης είναι «ένα είδος πρώτου ιστορικού της φιλοσοφίας» (βλ. Φάκελο Υλικού, σελ. 14). Η αναδρομή του στο παρελθόν της φιλοσοφικής σκέψης (από τον Θαλή έως τον Πλάτωνα και τους μαθητές του) αποτελεί καινοτομία του Αριστοτέλη, καθώς κανείς πριν από αυτόν δεν είχε επιχειρήσει κάτι παρόμοιο. Έχουμε επομένως το πρώτο δείγμα γραφής της ιστορίας της φιλοσοφίας. Ο λόγος που επιχειρεί την ιστορική αυτή αναδρομή ο Αριστοτέλης είναι για να δείξει πως η ιστορική διαδρομή της φιλοσοφικής σκέψης επιβεβαιώνει τις δικές του φιλοσοφικές απόψεις σχετικά με τις αρχές και τα αίτια των όντων. Γνωρίζει ότι οι πρώτοι φιλόσοφοι ήταν φυσιολόγοι, φυσικοί φιλόσοφοι και γι' αυτό και δομεί το κεφάλαιο το σχετικό με τις απαρχές της φιλοσοφίας:

α) με τη χρήση χρονικών προσδιορισμών (*καὶ νῦν καὶ τὸ πρῶτον, ἐξ ἀρχῆς, εἶτα*).

β) με διπλή χρήση του ρήματος ἄρχομαι (*ἤρξαντο, ἤρξατο*).

γ) με μία ρητή αναφορά στο *συμβεβηκός*, δηλαδή στο ιστορικό συμβάν.

δ) με ευρεία χρήση ιστορικών χρόνων.

Η ιστορικότητα, λοιπόν, της φιλοσοφίας, στη διαχρονία και τη συγχρονία της, διαπερνά τη σκέψη του. Ο Αριστοτέλης θα προβεί -πρώτος αυτός ιστορικός της

φιλοσοφίας σε μια μεθοδική όσο και κριτική ανάλυση της συνεισφοράς όλων των ελλήνων φιλοσόφων· από τον αρχηγέτη αυτής της πορείας, τον Θαλή, μέχρι και τον δάσκαλό του, τον Πλάτωνα .

- ❖ «*γάρ*»: Ο σύνδεσμος αιτιολογεί την αμέσως προηγηθείσα φράση: 'Ότι δ' οὐ ποιητική *η φιλοσοφία+, δηλόν καὶ ἐκ τῶν πρώτων φιλοσοφησάντων. συνεπώς, πρέπει να δούμε όλα όσα ακολουθούν ως προσπάθεια απόδειξης του μη χρηστικού χαρακτήρα της φιλοσοφίας.
- ❖ «*τὸ θαυμάζειν, τὸ φεύγειν τὴν ἄγνοιαν, τὸ εἶδέναι, τὸ ἐπίστασθαι*» Ο Αριστοτέλης επιμένει στη χρήση έναρθρων απαρεμφάτων εκεί που θα μπορούσε να χρησιμοποιήσει αφηρημένα ουσιαστικά. Δίνει, έτσι, έμφαση στον ενεργητικό, προσωπικό χαρακτήρα της φιλοσοφικής δραστηριότητας αλλά και στην ιστορικότητα της φιλοσοφίας.
- ❖ « *καὶ νῦν καὶ τὸ πρῶτον*» Με το νῦν η έναρξη του φιλοσοφείν τοποθετείται στη συγχρονία της: ανά πάσα στιγμή, και στο παρόν, μπορεί κάποιος, με αφετηρία την έκπληξη και την περιέργεια, να αρχίσει να φιλοσοφεί. Με την αιτιατική τὸ πρῶτον η έναρξη του φιλοσοφείν τοποθετείται στη διαχρονία της: κάποια στιγμή στο (ελληνικό) παρελθόν, έχοντας ως αφορμή επίσης την έκπληξη και την περιέργεια, εμφανίστηκαν οι πρώτοι φιλόσοφοι.
- ❖ «*οἶον*» Με τη λέξη αυτή ο Αριστοτέλης εισάγει παράδειγμα. Εδώ ως παράδειγμα αναφέρονται τα φυσικά φαινόμενα που σχετίζονται με τη σελήνη, τον ήλιο και τα άστρα, αλλά και η ίδια η γένεση του σύμπαντος. Υπάρχει μία κλιμάκωση από τα πιο κοντινά στον άνθρωπο και τις δυνατότητες της γνώσης του στα πιο μακρινά και δυσερχόμενα.
- ❖ «*ἐδίωκον, ζητεῖσθαι, ζητούμεν*» Με την επιλογή των συγκεκριμένων ρημάτων ο Αριστοτέλης υποδηλώνει τον πειστικό χαρακτήρα των φιλοσοφικών αποριών, την επιτακτική ροπή στο φιλοσοφείν. Μπορεί η φιλοσοφία να μην ικανοποιεί καμία εξωτερική χρεία και ανάγκη, αποτελεί όμως πανανθρώπινο ψυχικό ζητούμενο. Ενδιαφέρουσα και η τροπή από το παρελθοντικό τριτοπρόσωπο ἐδίωκον στο παροντικό πρωτοπρόσωπο ζητούμεν, με την οποία ο Αριστοτέλης εντάσσει και τον εαυτό του στη χρεία των φιλοσόφων, των ανθρώπων που στοχάζονται ελεύθεροι.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

A. Ερμηνευτικές

1. Με ποια επιχειρήματα ο Αριστοτέλης καταλήγει στη διαπίστωση: "Δήλον οὖν ὡς δὲ οὐδεμίαν αὐτὴν ζητούμεν χρείαν ἐτέραν"

2. Γιατί κατά τον Αριστοτέλη αυτός που αγαπά τους μύθους είναι και φιλόσοφος κατά κάποιον τρόπο; Ποια είναι η άποψη του Πλάτωνα για το ίδιο θέμα;

3. Γιατί ο Αριστοτέλης θεωρεί την φιλοσοφία ως τη μόνη ελεύθερη επιστήμη;
4. Αφού μελετήσετε το παρακάτω κείμενο, θεωρείτε ότι ή άποψη του Βιτγκενστάιν είναι σύμφωνη με τις απόψεις που διατυπώνει ο Αριστοτέλης για την αφετηρία και τις επιδιώξεις της φιλοσοφικής δραστηριότητας ;

Ξεκινάμε με μια διανοητική δυσφορία σαν του παιδιού που ρωτάει: "Γιατί;" Το ερώτημα του παιδιού δεν είναι σαν εκείνο του ώριμου ανθρώπου· είναι μια έκφραση απορίας και όχι αίτημα για παροχή ακριβών πληροφοριών. Έτσι και οι φιλόσοφοι ρωτούν: "Γιατί;" και "Τι;", χωρίς να ξέρουν τι ακριβώς είναι αυτό που ρωτούν. Εκφράζουν ένα αίσθημα διανοητικής δυσφορίας ... Τα φιλοσοφικά προβλήματα έχουν τη μορφή: "Τα έχω χαμένα"

Λούντβιχ Βιτγκενστάιν, Αφορισμοί και εξομολογήσεις

Β.Λεξιλογικές

1. Να γράψετε ένα σύνθετο ομόρριζο ουσιαστικό της Νέας Ελληνικής, για καθεμία από τις παρακάτω λέξεις του αρχαίου διδαγμένου κειμένου: ἤρξαντο, σελήνης, ἥλιον, φεύγειν, χρήσεως.
2. Να βρείτε στο αρχαίο διδαγμένο κείμενο που σας δίνεται μία ετυμολογικά συγγενή λέξη για καθεμία από τις παρακάτω λέξεις της Νέας Ελληνικής: χειροτονία, απαθής, γνήσιος, επίγνωση, προφήτης, χέρι, πέρασμα, πένθος, περιουσία, φυγὰς, ιδέα, βωμός, σχήμα, νους, φήμη.
3. Για καθεμία από τις παρακάτω λέξεις του αρχαίου διδαγμένου κειμένου να γράψετε μία περίοδο λόγου στη Νέα Ελληνική, όπου η συγκεκριμένη λέξη να χρησιμοποιείται με διαφορετική σημασία από αυτήν που έχει στο κείμενο: ἀρχῆς, πρόχειρα, παθημάτων, θαυμασίων, Μαρτυρεῖ. Μπορείτε να τη χρησιμοποιήσετε σε οποιαδήποτε μορφή της (μέρος του λόγου, πτώση, αριθμό, γένος, ἐγκλίση, χρόνος).

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 2

Η πρακτική και πολιτική διάσταση της φιλοσοφίας

Αν η φιλοσοφία οριστεί ως η θεωρητική γνώση των πρώτων αρχών και ως τέτοια είναι ανεξάρτητη από κάθε χρησιμότητα, τότε για ποιον λόγο αξίζει να ασχολούμαστε μαζί της; Αυτό είναι ένα εύλογο ερώτημα που είχαν να αντιμετωπίσουν και προσπάθησαν να απαντήσουν οι φιλόσοφοι από την αρχαιότητα έως σήμερα: κάθε δραστηριότητα οφείλει να δίνει τον λόγο ύπαρξής της, όσο και αν το κριτήριο της άμεσης ωφελιμότητας δεν μπορεί να είναι το μοναδικό. Ο Αριστοτέλης στον πρώιμο (πριν από το 351 π.Χ.) Προτρεπτικό του λόγο αναγνωρίζει ότι όλοι οι άνθρωποι επιθυμούν εφικτά και ωφέλιμα πράγματα και προσπαθεί να δείξει ότι η φιλοσοφία είναι ένα από αυτά. Γι' αυτό προτρέπει, ως προς τον κοινωνικό και πρακτικό βίο, να φιλοσοφούμε, γιατί έτσι θα αποκτήσουμε και θα χρησιμοποιήσουμε ένα σημαντικό αγαθό, τη σοφία.

ΚΕΙΜΕΝΟ ΑΝΑΦΟΡΑΣ

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ, Προτρεπτικός πρὸς Θεμισώνα, αποσπάσματα 8-9

ΑΡΧΑΙΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ

<p>Τὰ ὑποκείμενα πρὸς τὸν βίον ἡμῖν, οἷον τὸ σῶμα καὶ τὰ περὶ τὸ σῶμα, καθάπερ ὄργανά τινα ὑπόκειται,</p>	<p>Αυτά που διαθέτουμε για τη ζωή μας, όπως το σώμα μας και όσα συνδέονται μ' εκείνο, είναι στα χέρια μας ως εργαλεία,</p>	<p>Θέμα: Ο Αριστοτέλης τονίζει την αξία της φιλοσοφίας στη ζωή του ανθρώπου</p> <p><i>Η φιλοσοφία θεωρείται απαραίτητη για τον έλεγχο των μέσων που θα διασφαλίσουν την ευδαιμονία του ανθρώπου.</i></p> <p>1^{ος} επαγωγικός συλλογισμός</p> <p>❖ Ο άνθρωπος διαθέτει για τη ζωή του τα απαραίτητα μέσα όπως το σώμα και τα σχετικά με αυτό όργανα.</p>
---	--	---

<p>τούτων δ' επικίνδυνός ἐστιν ἢ χρήσις, καὶ πλέον θάτερον ἀπεργάζεται τοῖς μὴ δεόντως αὐτοῖς χρωμένοις.</p> <p>Δεῖ τοίνυν ὀρέγεσθαι τῆς ἐπιστήμης κτᾶσθαι τε αὐτὴν καὶ χρῆσθαι αὐτῇ προσηκόντως, δι' ἧς πάντα ταῦτα εὖ θησόμεθα.</p> <p>Φιλοσοφητέον ἄρα ἡμῖν, εἰ μέλλομεν ὀρθῶς πολιτεύσεσθαι καὶ τὸν ἑαυτῶν βίον διάξειν ὠφελίμως.</p> <p>Ἔτι τοίνυν ἄλλαι μὲν εἰσιν αἱ ποιοῦσαι ἕκαστον τῶν ἐν τῷ βίῳ πλεονεκτημάτων ἐπιστήμαι, ἄλλαι δὲ αἱ χρώμεναι ταύταις, καὶ ἄλλαι μὲν αἱ ὑπηρετοῦσαι, ἕτεροι δὲ αἱ ἐπιτάττουσαι, ἐν αἷς ἐστιν ὡς ἂν ἡγεμονικωτέραις ὑπαρχούσαις τὸ κυρίως ὄν ἄγαθόν.</p>	<p>που ἡ χρήση τους εἶναι επικίνδυνη καὶ φέρνουν μάλιστα τὸ αντίθετο ἀποτέλεσμα πρῶτα πρῶτα σ' ἐκείνους που δὲν τα χρησιμοποιοῦν σωστά.</p> <p>Πρέπει λοιπὸν νὰ ἐπιδιώκουμε τὸ σύνολο ἐκεῖνο των γνώσεων, μετὶς ὁποῖες θὰ κάνουμε καλὴ χρήση ὅλων αὐτῶν των μέσων, νὰ τις ἀποκτήσουμε καὶ νὰ τις χρησιμοποιοῦμε κατάλληλα.</p> <p>Πρέπει, επομένως, νὰ φιλοσοφήσουμε, ἀν θέλουμε νὰ γίνουμε καλοὶ πολῖτες καὶ νὰ ζήσουμε τὴ ζωὴ μας ὠφέλιμα.</p> <p>Κι ἀκόμη πρέπει νὰ ἔχουμε ὑπόψη ὅτι ἄλλες εἶναι οἱ γνώσεις καὶ οἱ τέχνες που μας προσφέρουν ὅσα εἶναι ὠφέλιμα στὴ ζωὴ μας, καὶ ἄλλες ἐκεῖνες που μας εξασφαλίζουν τὴν καλὴν χρήση αὐτῶν των τεχνῶν, ὅπως ἄλλες εἶναι οἱ βοηθητικὲς καὶ ἄλλες οἱ καθοδηγητικὲς, καὶ σ' αὐτὲς τις τελευταῖες, που</p>	<ul style="list-style-type: none"> ❖ Ἡ χρήση αὐτῶν των μέσων ὁμως μπορεῖ νὰ γίνῃ μετὸν τρόπον επικίνδυνον. ❖ Ἡ ἀπόκτηση των ἀπαραίτητων γνώσεων καὶ ἡ κατάλληλη χρήση τοῦ σώματος καὶ των ὀργάνων μειώνει τὴν ἐπικινδυνότητα τῆς κακῆς χρήσεως τους. <p>Συμπέρασμα: ἡ φιλοσοφία κρίνεται ἀναγκαῖα, γιατί δημιουργεῖ καλοὺς πολῖτες καὶ διδάσκει τὴν ὠφέλιμη ζωὴν τόσο στὸν ἰδιωτικὸν ὅσο καὶ στὸν δημόσιον βίον.</p> <p><i>Ὁ ἄνθρωπος οφείλει νὰ κατευθύνῃ ὅλες τις ἐπιμέρους γνώσεις ὑπὸ τὴν καθοδήγησιν τῆς φιλοσοφίας.</i></p> <p>2^ο επαγωγικὸς συλλογισμὸς</p> <ul style="list-style-type: none"> ❖ Κατηγοριοποίηση των ἐπιστημῶν ἀνάλογα μετὰ τα πλεονεκτήματα που προσφέρουν στὸν ἄνθρωπον: <p>-ἄλλες ἐπιστήμες χρησιμοποιοῦν προηγούμενες ἀπὸ αὐτὲς -ἄλλες υποτάσσονται σὲς ἐπιταγὰς ἄλλων</p>
--	---	--

<p>Εἰ τοίνυν μόνη ἡ τοῦ κρίνειν ἔχουσα τὴν ὀρθότητα καὶ ἡ τῷ λόγῳ χρωμένη καὶ ἡ τὸ ὅλον ἀγαθὸν θεωροῦσα,</p> <p>ἣτις ἐστὶ φιλοσοφία, χρῆσθαι πᾶσι καὶ ἐπιτάττειν κατὰ φύσιν δύναται,</p> <p>φιλοσοφητέον ἐκ παντὸς τρόπου, ὡς μόνης φιλοσοφίας τὴν ὀρθὴν κρίσιν καὶ τὴν ἀναμάρτητον ἐπιτακτικὴν φρόνησιν ἐν ἑαυτῇ περιεχούσης.</p>	<p>εἶναι βέβαια οἱ ηγεμονικότερες, βρίσκεται το ἀγαθὸ στην πραγματικὴ του σημασία.</p> <p>Αν λοιπὸν μόνον ἡ επιστήμη ἐκείνη, που ὡς ὀπλισμὸ της ἔχει τὴν ὀρθὴ κρίση καὶ χρησιμοποιεῖ τὴ φρόνηση καὶ εἶναι προικισμένη με τὴ συνολικὴ θεώρηση το ἀγαθοῦ</p> <p>(κι αὐτὴ εἶναι ἡ φιλοσοφία) μπορεῖ να ἐπωφελεῖται ἀπὸ ὅλες τις ἄλλες καὶ να τις κατευθύνει σύμφωνα με τὴ φύση τους,</p> <p>τότε πρέπει με κάθε τρόπο να φιλοσοφούμε, γιατί μόνο ἡ φιλοσοφία κλείνει μέσα της τὴ σωστὴ κρίση καὶ τὴ φρόνηση που κατευθύνει ἀλάνθαστα τις πράξεις μας.</p> <p>(μετάφραση Λ. Μπενάκης)</p>	<p>-ἄλλες καθοδηγούν.</p> <p>Στόχος: να εξασφαλίσουν στον ἄνθρωπο τα μέσα που θα τον οδηγήσουν στη βελτίωση το βίου του.</p> <p>❖ Υπάρχει μια επιστήμη που θεωρεῖται ἀνώτερη ἀπὸ ὅλες τις ἄλλες γιατί:</p> <p>-κατέχει τὴν ὀρθὴ κρίση -χρησιμοποιεῖ τὸ λόγο -θεωρεῖ το ἀγαθὸ στο σύνολό του.</p> <p>❖ Αὐτὴ ἡ επιστήμη εἶναι ἡ φιλοσοφία</p> <p>Συμπέρασμα: Πρέπει ο ἄνθρωπος να φιλοσοφεῖ με κάθε τρόπο γιατί μπορεῖ να οδηγήσει τὸν ἄνθρωπο στην ἐπίτευξη το ἀγαθοῦ.</p>
--	--	---

ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

1. «Τὰ ὑποκείμενα πρὸς τὸν βίον ἡμῖν, οἷον τὸ σῶμα καὶ τὰ περὶ τὸ σῶμα, καθάπερ ὄργανά τινα ὑπόκειται, τούτων δ' ἐπικίνδυνός ἐστὶν ἡ χρῆσις, καὶ πλέον θάτερον ἀπεργάζεται τοῖς μὴ δεόντως αὐτοῖς χρωμένοις.»

1^ο Επιχείρημα

Το πρῶτο ἐπιχείρημα ξεκινά με τὴ διαπίστωση πως ἀπὸ τὴ φύση τοῦ ὀ ανθρώπου διαθέτει μέσα-ὄργανα, τὸ σῶμα τοῦ καὶ τὰ μέλη τοῦ σώματος με τὰ ὀποῖα μπορεῖ να ἐκτελεῖ κάθε δραστηριότητά τοῦ. Κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη , ουσιαστικά τὸ σῶμα

και τα μέλη αποτελούν μέσα-όργανα που ελέγχονται από την ψυχή του ανθρώπου. Η φύση εφοδίασε τον άνθρωπο με τα όργανα αυτά για ενεργεί με φρόνηση και αρετή. Όμως συχνά ο άνθρωπος τα χρησιμοποιεί χωρίς φρόνηση και αρετή, με αποτέλεσμα να βλάπτει τους άλλους ή και τον εαυτό του. Τα όπλα στα οποία αναφέρεται ο Αριστοτέλης είναι τα συναισθήματα (πάθη) , όπως η επιθυμία, η οργή, ο φθόνος, ο φόβος, η χαρά, η ευσπλαχνία, κ.α. αλλά και η ικανότητα της σκέψης και της ομιλίας. Εστιάζει στα σωματικά μέσα- όργανα που διαθέτει ο άνθρωπος και τα οποία ουσιαστικά είναι όργανα της ψυχής δηλαδή όργανα που ελέγχει η ψυχή.

βίος: Η λέξη δεν είναι πάντα απολύτως ταυτόσημη με τη λέξη ζωή. Συχνά με τον βίον δίνεται έμφαση στον τρόπο της ζωής, στην κατάσταση της ζωής, στο πώς βιώνει ο άνθρωπος τη ζωή. Έτσι, ενώ η ζωή αποτελεί για τον άνθρωπο ένα υπαρκτικό δεδομένο, ο βίος του υπόκειται σε διερώτηση, διαμόρφωση και επιλογή. Η ζωή είναι μία, αλλά οι επιλέξιμοι βίοι πολλοί. Κατά προέκταση, ο ανθρώπινος βίος, ατομικός και συλλογικός, γίνεται αντικείμενο φιλοσοφικής μελέτης. Και η φιλοσοφία ορίζεται ως τέχνη του βίου. (Φάκελος Υλικού σελ.23)

2. «Δεῖ τοίνυν ὀρέγεσθαι τῆς ἐπιστήμης κτᾶσθαί τε αὐτὴν καὶ χρῆσθαι αὐτῇ προσηκόντως, δι' ἧς πάντα ταῦτα εὖ θησόμεθα. Φιλοσοφητέον ἄρα ἡμῖν, εἰ μέλλομεν ὀρθῶς πολιτεύσεσθαι καὶ τὸν ἑαυτῶν βίον διάξειν ὠφελίμως.»

Ενδιάμεσο συμπέρασμα συλλογισμού

Ο Αριστοτέλης εστιάζει στον άνθρωπο τονίζοντας πως είναι υπεύθυνος για τη στάση ζωής που πρέπει να τηρεί. Με μια κλιμάκωση τονίζει ότι η στάση αυτή πρέπει να είναι η εξής :

- **ὀρέγεσθαι** τῆς ἐπιστήμης δι' ἧς πάντα ταῦτα εὖ θησόμεθα : ο άνθρωπος αρχικά πρέπει να επιζητά εκείνη τη γνώση με την οποία θα ενεργεί με τον κατάλληλο τρόπο , δηλαδή κάνοντας καλή χρήση όλων αυτών των οργάνων που διαθέτει από τη φύση του
- **κτᾶσθαί** τε αὐτὴν: στη συνέχεια πρέπει να προβαίνει στις ενέργειες με τις οποίες θα αποκτήσει αυτή τη γνώση.
- **χρῆσθαι** αὐτῇ προσηκόντως : τέλος πρέπει να χρησιμοποιεί αυτή τη γνώση που απέκτησε με τον κατάλληλο τρόπο.

Με αυτή την κλιμάκωση δίνεται ιδιαίτερη έμφαση το ότι ο άνθρωπος πρέπει να χρησιμοποιεί τη γνώση και με τον κατάλληλο τρόπο. Ο Αριστοτέλης τονίζει ιδιαίτερα την προϋπόθεση αυτή, διότι θεωρεί πως συχνά συμβαίνει οι άνθρωποι να γνωρίζουν το σωστό, αλλά να μη θέλουν ή να μη μπορούν να το πράξουν. Στον Προτρεπτικό του λόγο προς τον Θεμισώνα, ο Αριστοτέλης επικεντρώνεται στις προϋποθέσεις για να ενεργεί ο άνθρωπος με τον ενδεδειγμένο τρόπο. Τονίζει πως η σωστή χρήση των σωματικών μέσων απαιτεί βαθιά, ολοκληρωμένη και τεκμηριωμένη γνώση (επιστήμη) ώστε να αποφεύγονται οι πιθανοί κίνδυνοι για τη λανθασμένη χρήση τους. Αυτή τη γνώση όμως ο άνθρωπος την αποκτά με τη φιλοσοφία, που είναι η θεωρητική γνώση των πρώτων αρχών και αιτίων. Άρα, η

ενασχόληση με τη φιλοσοφία κάνει τον άνθρωπο ικανό να ελέγχει και να κατευθύνει το σώμα του και τις αντίστοιχες δραστηριότητές του με τον σωστό τρόπο. Ενεργώντας με αυτόν τον τρόπο, το όφελος που θα αποκομίσει είναι διπλό:

α)στη δημόσια ζωή θα ενεργεί ως πολίτης με τον ορθό τρόπο(ορθώς πολιτεύεσθαι).

πολιτεύομαι: Στην κύρια σημασία του το ουσιαστικό πολιτεία δηλώνει τον τρόπο ζωής μέσα στην πόλη, ενώ το ρήμα πολιτεύομαι σημαίνει τη σχέση του ελεύθερου πολίτη με την κοινωνία στην οποία ζει, τον τρόπο με τον οποίο αυτός εντάσσεται στη δημόσια ζωή.(Φάλελος Υλικού σελ. 23)

β) στον ιδιωτικό βίο θα ενεργεί με τρόπο ωφέλιμο(ωφελίμως) Άρα, ενώ η φιλοσοφία δεν έχει καμιά άμεση χρηστικότητα, στην πραγματικότητα είναι απολύτως χρήσιμη και ωφέλιμη για τον άνθρωπο, αφού αφορά σε κάθε ανθρώπινη δραστηριότητα και σε κάθε έκφραση της ζωής του ανθρώπου. Για αυτό λοιπόν οι άνθρωποι πρέπει να ασχολούνται με τη φιλοσοφία (φιλοσοφητέον).

Δομή 1ου συλλογισμού

1η προκείμενη

Το σώμα μας και όσα σχετίζονται με αυτό (τα μέλη του) είναι όργανα.

2^η προκείμενη

Όλα τα όργανα μπορεί να τα χρησιμοποιήσει ένας άνθρωπος με τρόπο ορθό και ωφέλιμο, αλλά μπορεί να τα χρησιμοποιήσει και με τρόπο που θα είναι επιζήμιος για τον ίδιο και για τους άλλους

3^η προκείμενη (εννοείται)

Η φιλοσοφία είναι η μόνη γνώση (επιστήμη) που μπορεί να διδάξει στον άνθρωπο τον καλό και ωφέλιμο τρόπο χρήσης των διάφορων οργάνων.

Συμπέρασμα: η φιλοσοφία κρίνεται αναγκαία ,γιατί δημιουργεί καλούς πολίτες και διδάσκει την ωφέλιμη ζωή τόσο στον ιδιωτικό όσο και στον δημόσιο βίο.

3. «Ἐτι τοίνυν ἄλλαι μὲν εἰσιν αἱ ποιοῦσαι ἕκαστον τῶν ἐν τῷ βίῳ πλεονεκτημάτων ἐπιστήμαι, ἄλλαι δὲ αἱ χρώμεναι ταύταις, καὶ ἄλλαι μὲν αἱ ὑπηρετοῦσαι, ἕτεραι δὲ αἱ ἐπιτάττουσαι, ἐν αἷς ἐστὶν ὡς ἂν ἡγεμονικωτέραις ὑπαρχούσαις τὸ κυρίως ὄν ἀγαθόν.»

2^ο Επιχείρημα

Το δεύτερο επιχείρημα ξεκινά με τη διαπίστωση πως υπάρχουν διαφορετικά πεδία γνώσεων (ἐπιστήμαι).Ο Αριστοτέλης συμπεριλαμβάνει την τέχνη στην επιστήμη γι' αυτό και , όπως λέει, κάποιον που κατέχει μια τέχνη τον θεωρούμε σοφότερο από κάποιον που απλώς έχει μια εμπειρική γνώση.

Ως προς τη στόχευση των διαφόρων πεδίων γνώσεων:

- Άλλα πεδία γνώσεων μας προσφέρουν όσα είναι ωφέλιμα στη ζωή μας (π.χ οι τέχνες). Τις γνώσεις αυτές τις ονομάζει και βοηθητικές (ύπηρετούσαι).

- Άλλα πεδία γνώσεων μας δείχνουν τον τρόπο χρήσης των ωφέλιμων αυτών γνώσεων (π.χ η πολιτική φιλοσοφία). Τις τέχνες και επιστήμες αυτές τις ονομάζει καθοδηγητικές (ἐπιτάττουσαι) και στη συνέχεια τις χαρακτηρίζει ηγεμονικότερες (ήγεμονικωτέρας), γιατί αυτές αποσκοπούν στο κατεξοχήν αγαθό, καθώς από τη φύση τους είναι ανώτερες από τις άλλες και έχουν τον ρόλο να τις καθοδηγούν

Η παραπάνω ιδέα τονίζεται από δύο αντιθέσεις :

- αἰ ποιοῦσαι ἕκαστον τῶν ἐν τῷ βίῳ ≠ αἰ χρώμεναι ταύταις πλεονεκτημάτων ἐπιστήμαι
- αἰ ὑπηρετούσαι ≠ αἰ ἐπιτάττουσαι

Ο Αριστοτέλης εξηγεί πως κάθε πεδίο γνώσης έχει ως σκοπό (τέλος) την επίτευξη ενός συγκεκριμένου αγαθού. Γενικότερα, κάθε τέχνη υποτάσσεται σε κάποια άλλη η οποία αποσκοπεί σε ένα αγαθό αξιολογικά ανώτερο. Αυτό συμβαίνει γιατί το αγαθό στο οποίο αποσκοπεί κάθε τέχνη το επιδιώκουμε με απώτερο σκοπό να πετύχουμε το αγαθό στο οποίο αποσκοπεί η ανώτερη από αυτήν τέχνη. Και έτσι καταλήγει στο ότι το υπέρτατο αγαθό το οποίο μπορούν να πετύχουν οι άνθρωποι με τις πράξεις τους αποσκοπεί η ανώτερη επιστήμη στην ιεραρχία τεχνών και επιστημών δηλαδή, η Πολιτική «αφού αυτή ορίζει ποιες τέχνες / επιστήμες πρέπει να καλλιεργούνται σε μια πόλη, με ποιες πρέπει να ασχολείται ο κάθε επιμέρους πολίτης και ως ποιο βαθμό». Ο Αριστοτέλης θεωρεί πως ο άνθρωπος οφείλει να υποτάξει όλες τις επιμέρους γνώσεις σε μια κεντρική καθοδήγηση, προκειμένου να συγκλίνουν όλες στην επίτευξη ενός κεντρικού στόχου (το κυρίως ον αγαθόν). Αυτή την καθοδήγηση πάνω στις επιμέρους επιστήμες μόνο η φιλοσοφία μπορεί να την ασκήσει.

κυρίως αγαθόν / όλον αγαθόν: Ο Αριστοτέλης ορίζει το αγαθόν ως το τέλος, τον σκοπό μιας σειράς ανθρώπινων πράξεων: ὥστε τοῦτ' ἂν εἴη αὐτὸ τὸ ἀγαθὸν τὸ τέλος τῶν ἀνθρώπων πρακτῶν (Ἠθικά Εὐδήμια 1218b11-12). Κυριολεκτικό και ολικό αγαθόν είναι εκείνο που δεν αποτελεί μέσο για την επίτευξη ενός επόμενου σκοπού, αλλά είναι ο απώτατος σκοπός και η τελική κατάληξη του ανθρώπινου βίου. Κατά τον Αριστοτέλη το κατεξοχήν αγαθόν είναι η ευδαιμονία: ζωὴ σπουδαία. Τοῦτ' ἄρα ἐστὶ τὸ τέλειον ἀγαθόν, ὅπερ ἦν ἡ εὐδαιμονία (Ἠθικά Εὐδήμια 1219a27-28). (Φάκελος Υλικού σελ.23)

4. «Εἰ τοίνυν μόνη ἡ τοῦ κρίνειν ἔχουσα τὴν ὀρθότητα καὶ ἡ τῷ λόγῳ χρωμένη καὶ ἡ τὸ ὅλον ἀγαθὸν θεωροῦσα, ἣτις ἐστὶ φιλοσοφία, χρῆσθαι πᾶσι καὶ ἐπιτάττειν κατὰ φύσιν δύναται, φιλοσοφητέον ἐκ παντὸς τρόπου, ὡς μόνης φιλοσοφίας τὴν ὀρθὴν κρίσιν καὶ τὴν ἀναμάρτητον ἐπιτακτικὴν φρόνησιν ἐν ἑαυτῇ περιεχούσης.»

➤ Γιατί η φιλοσοφία είναι η μόνη κατάλληλη για την καθοδήγηση των επιμέρους πεδίων γνώσεων;

Για να δικαιολογήσει αυτή τη θέση ο Αριστοτέλης προβάλλει τρία ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της χρησιμοποιώντας τις επιθετικές μετοχές **ἔχουσα, χρωμένη, θεωρούσα**:

- έχει ως οπλισμό της την ικανότητα της ορθής κρίσης (ή ορθοκρισίας) - ή τοῦ κρίνειν ἔχουσα τὴν ὀρθότητα// τὴν ὀρθὴν κρίσιν//
- Για την επίτευξη του στόχου της χρησιμοποιεί τη λογική (ή τῷ λόγῳ χρωμένη) –και μάλιστα τον ορθό λόγο-εφόσον στα χαρακτηριστικά της είναι η ορθοκρισία.
- Διαθέτει την ικανότητα της συνολικής θεώρησης του αγαθού (ή τὸ ὅλον ἀγαθὸν θεωρούσα//το κυρίως ὄν ἀγαθόν), δηλαδή μπορεί να συλλάβει ολοκληρωμένα και με ακρίβεια το αγαθό στο οποίο αποσκοπεί ο άνθρωπος. Το αγαθό αυτό ο Αριστοτέλης το χαρακτήρισε και ως «το ακρότατον πάντων των πρακτῶν ἀγαθῶν», είναι η ευδαιμονία.

Δομή 2ου συλλογισμού

1^η προκείμενη (υποθετική πρόταση)

Τη δυνατότητα να χρησιμοποιεί όλες τις άλλες γνώσεις (επιστήμες) και να τις κατευθύνει σύμφωνα με τη φύση τους μπορεί μόνον εκείνη η ακριβής γνώση (επιστήμη) που:

α. διαθέτει την ικανότητα της ορθής κρίσης

β. χρησιμοποιεί τη λογική

γ. έχει την ικανότητα της θέασης του αγαθού στο σύνολό του (Εἰ τοίνυν μόνηκατὰ φύσιν δύναται)

2^η προκείμενη

Η φιλοσοφία είναι εκείνη η ακριβής γνώση(επιστήμη) που διαθέτει τα χαρακτηριστικά αυτά (ἥτις ἐστὶ φιλοσοφία)

Συμπέρασμα

Πρέπει με κάθε τρόπο να φιλοσοφούμε (φιλοσοφητέον ἐκ παντὸς τρόπου)

Το συμπέρασμα αυτό έχει δεοντολογικό χαρακτήρα, καθώς διατυπώνεται με το ίδιο ρηματικό επίθετο σε –τέος (φιλοσοφητέον) και απευθύνεται σε όλους τους ανθρώπους διαχρονικά.

❖ Η φυσιοκρατική πλάνη στους συλλογισμούς

Στους δύο συλλογισμούς που μόλις αναπτύχθηκαν παρατηρείται ένα χαρακτηριστικό που ήταν κοινό στην αρχαιοελληνική σκέψη: ενώ οι προκείμενες είναι προτάσεις περιγραφικές (ή προτάσεις του είναι), το συμπέρασμα έχει δεοντολογικό χαρακτήρα (πρόταση του πρέπει). Αυτό ονομάστηκε φυσιοκρατική πλάνη. Οι προτάσεις του πρέπει δεν προκύπτουν από λογική αναγκαιότητα από τις προτάσεις του είναι. Κυριολεκτικό και ολικό αγαθόν είναι εκείνο που δεν

αποτελεί μέσο για την επίτευξη ενός επόμενου σκοπού , αλλά είναι ο απώτατος σκοπός και η τελική κατάληξη του ανθρώπινου βίου. Κατά τον Αριστοτέλη το κατεξοχήν αγαθόν είναι η ευδαιμονία- το κυρίως ον αγαθόν και το όλον αγαθόν- .

5.Η σύνδεση της διαίρεσης της ψυχής με τον ηγεμονικό χαρακτήρα της φιλοσοφίας έναντι των τεχνών και των επιμέρους επιστημών

Η τριμερής διάκριση της ψυχής

Κατά τον Αριστοτέλη στο κέντρο της ανθρώπινης φύσης είναι η λογική του ικανότητα. Η λογική έχει ηγεμονικό ρόλο στην ψυχή και τη ζωή του ανθρώπου, καθώς κατευθύνει τις πράξεις του. Η ψυχή του ανθρώπου αποτελείται κατ' αρχήν από δύο μέρη, από το λόγον έχον και από το άλογον . Η αρχική όμως αυτή διμερής διάκριση κατέληξε σε μια τριμερή διαίρεση, αφού ο Αριστοτέλης διέκρινε τελικά α) ένα καθαρά άλογον μέρος , β) ένα καθαρά λόγον έχον και γ) ένα μέρος που μετέχει και του αλόγου και του λόγον έχοντος μέρους της ψυχής . Το πρώτο έχει σχέση με την διατροφή και την αύξηση του ανθρώπινου οργανισμού και άρα δεν έχει απολύτως καμία σχέση με την αρετή. Το τρίτο, (που ονόμασε επιθυμητικόν) έχει σχέση με τις αρετές που περιγράφουν το χαρακτήρα του ανθρώπου (ηθικές αρετές), ενώ το δεύτερο, που αφορά απόλυτα το λογικό μας , έχει σχέση με τις διανοητικές αρετές μας (σοφία, φρόνηση κ.λπ). Άρα, τα συναισθήματα που βιώνουν οι άνθρωποι (χαρά, λύπη , οργή, πόθο κτλ) σχετίζονται με το επιθυμητικόν ,το οποίο έχει σχέση με τις ηθικές αρετές . Το επιθυμητικόν υπακούει στον έλεγχο και την καθοδήγηση του λογικού μέρους της ψυχής.Επομένως, όλες αυτές οι ψυχικές διεργασίες ελέγχονται από το λογικό μέρος της ψυχής.

Ο ηγεμονικός ρόλος της φιλοσοφίας έναντι των τεχνών και των επιμέρους επιστημών

Κατά τον Αριστοτέλη το γεγονός ότι στον πυρήνα της ανθρώπινης φύσης βρίσκεται ο ορθός λόγος συνδέεται και με τη θέση του πως μόνο η φιλοσοφία έχει ηγεμονικό ρόλο έναντι των τεχνών και των επιμέρους επιστημών. Αυτό συμβαίνει γιατί η φιλοσοφία καθιστά ικανό αυτόν που ασχολείται με αυτήν να έχει ορθοκρισία (η του κρίνειν έχουσα την ορθότητα//την ορθήν κρίσιν//αναμάρτητον φρόνησιν), να εμπιστεύεται και να χρησιμοποιεί αποτελεσματικά τον ορθό λόγο (η τω λόγω χρωμένη) και να συλλαμβάνει ολοκληρωμένα και με ακρίβεια το αγαθό που δεν αποτελεί μέσο για την επίτευξη ενός επόμενου σκοπού αλλά είναι ο απώτατος σκοπός και η τελική κατάληξη του ανθρώπινου βίου(η το όλον αγαθόν θεωρούσα). Έτσι, χάρη στη φιλοσοφία ο άνθρωπος μπορεί να υποτάξει όλες τις επιμέρους γνώσεις σε μια κεντρική καθοδήγηση.

6.Η τελολογική διάσταση της αριστοτελικής διδασκαλίας στην ενότητα 2

1η παράγραφος Ο Αριστοτέλης αναφέρει ότι οι άνθρωποι είμαστε εφοδιασμένοι από τη φύση με μέσα-όργανα που έχουν σκοπό (τέλος) τη διασφάλιση (του ιδιωτικού και δημόσιου βίου) τους (προς τον βίον). Η φύση βέβαια εφοδίασε τον άνθρωπο με τα όργανα αυτά, για να τα χρησιμοποιεί με φρόνηση και αρετή.

Όμως, συχνά ο άνθρωπος τα χρησιμοποιεί χωρίς φρόνηση και αρετή. Με αποτέλεσμα να προκύπτουν πολλοί κίνδυνοι για τον ίδιο ή / και για τους άλλους

2η παράγραφος

- Στο επιχείρημά του ο Αριστοτέλης θεωρεί πως η φιλοσοφία έχει την ικανότητα της συνολικής θεώρησης του κατεξοχήν αγαθού. Δηλαδή, θεωρεί πως ο ανθρώπινος βίος τείνει προς έναν απώτερο σκοπό, που θα είναι και η τελική κατάληξή του.
- Πρέπει ο άνθρωπος να αναπτύσσει και να χρησιμοποιεί τις τέχνες και τις επιμέρους επιστήμες, είναι αναγκαίο να προσδιοριστεί αυτός ο απώτερος σκοπός (τέλος) στον οποίο ο ανθρώπινος βίος οφείλει να τείνει.
- Τέλος, θεωρεί πως κάθε πεδίο γνώσης από τη φύση του υπηρετεί την πραγμάτωση κάποιου σκοπού και άρα υπάρχει ακριβώς για να υπηρετεί αυτό το σκοπό.

7.Η ευεργετική λειτουργία της φιλοσοφίας στην καθημερινή ζωή.

Ο Αριστοτέλης τονίζει ότι οι άνθρωποι πρέπει να ασχολούνται με τη φιλοσοφία , γιατί αυτή είναι απολύτως χρήσιμη και ωφέλιμη για αυτούς. Στην πρώτη παράγραφο επισημαίνει ότι η ενασχόληση με τη φιλοσοφία κάνει τον άνθρωπο ικανό να ελέγχει και να κατευθύνει το σώμα του και τις αντίστοιχες δραστηριότητες του με τον σωστό τρόπο. Έτσι, το όφελος που θα αποκομίσει θα είναι διπλό: στη δημόσια ζωή θα ενεργεί ως πολίτης με τον ορθό τρόπο και στον ιδιωτικό του βίο θα ενεργεί με τρόπο ωφέλιμο. Στη δεύτερη παράγραφο θυμίζει πως υπάρχουν πολλών ειδών πεδία γνώσεων : άλλα πεδία γνώσεων μας προσφέρουν όσα είναι ωφέλιμα στη ζωή μας και άλλα μας δείχνουν τον τρόπο χρήσης των ωφέλιμων αυτών γνώσεων. Τις τέχνες και επιστήμες αυτές τις ονομάζει καθοδηγητικές και στη συνέχεια τις χαρακτηρίζει ηγεμονικότερες, αφού αποσκοπούν σε ένα ανώτερο αγαθό. Ο άνθρωπος θα μπορεί να υποτάξει όλες τις επιμέρους γνώσεις σε μια κεντρική καθοδήγηση προκειμένου να συγκλίνουν όλες στην επίτευξη του κατεξοχήν ανθρώπινου αγαθού (το κυρίως ον αγαθόν), που είναι η ευδαιμονία. Η θέση του αυτή συνδέεται με την άποψή του πως στον πυρήνα της ανθρώπινης φύσης βρίσκεται ο ορθός λόγος. Η φιλοσοφία καθιστά ικανό αυτόν που ασχολείται με αυτήν να έχει ορθοκρισία, να εμπιστεύεται και να χρησιμοποιεί αποτελεσματικά τον ορθό λόγο και να συλλαμβάνει ολοκληρωμένα και με ακρίβεια το αγαθό που δεν αποτελεί μέσο για την επίτευξη ενός επόμενου σκοπού, αλλά είναι ο απώτατος σκοπός και η τελική κατάληξη του ανθρώπινου βίου.

Αισθητικά -Υφολογικά στοιχεία

- στις δύο παραγράφους αναπτύσσεται από ένα σύντομο επιχείρημα με επαγωγική συλλογιστική πορεία. Στο δεύτερο επιχείρημα το συμπέρασμα δίνεται με την απόδοση του υποθετικού λόγου φιλοσοφητέον....περιεχούσης.
- κυριαρχεί η οριστική έγκλιση, η οποία εκφράζει βεβαιότητα.

- ο υποθετικός λόγος του δεύτερου επιχειρήματος είναι δηλωτικός του επιστημονικού ήθους του Αριστοτέλη και της απουσίας δογματισμού.
- ύπαρξη πολυσύνδετου σχήματος π.χ. ἄλλαι μὲν εἰσιν αἱ ποιοῦσαι ἕκαστον τῶν ἐν τῷ βίῳ πλεονεκτημάτων ἐπιστῆμαι, ἄλλαι δὲ αἱ χρώμεναι ταύταις, καὶ ἄλλαι μὲν αἱ ὑπηρετοῦσαι, ἕτεραι δὲ αἱ ἐπιτάττουσαι.
- ύπαρξη υπερβατού π.χ. τοῖς μὴ δεόντως αὐτοῖς χρωμένοις, καὶ τὸν ἑαυτῶν βίον, ἢ τοῦ κρίνειν ἔχουσα τὴν ὀρθότητα καὶ ἢ τῷ λόγῳ χρωμένη καὶ ἢ τὸ ὅλον ἀγαθὸν θεωροῦσα, ἣτις ἐστὶ φιλοσοφία, ὡς μόνης φιλοσοφίας τὴν ὀρθὴν κρίσιν καὶ τὴν ἀναμάρτητον ἐπιτακτικὴν φρόνησιν ἐν ἑαυτῇ περιεχούσης.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

A. Ερμηνευτικές

1. Ποιες αναφορές του αρχαίου κειμένου της ενότητας 2 επιβεβαιώνουν την τελολογική αντίληψη της αριστοτελικής ηθικής διδασκαλίας; Να τις εντοπίσετε και να τις αναπτύξετε.

2. η φιλοσοφία ἐπιτάττειν κατὰ φύσιν δύναται :τι ακριβῶς εννοεῖ ο Αριστοτέλης με τη συγκεκριμένη διατύπωση; Ποιος είναι ο ρόλος της φύσης στην ανθρώπινη πράξη;

3. Γιατί κατά τον Αριστοτέλη η φιλοσοφία ἔχει ηγεμονικό ρόλο ἔναντι των ἄλλων τεχνῶν και των επιμέρους επιστημῶν;

4. Αφού μελετήσετε το παρακάτω κείμενο του Αριστοφάνη να πείτε α) ποια εικόνα αναδεικνύεται για τον Σωκράτη και τους φιλοσόφους ; β) πως μπορεί να αναιρεθεί αυτή η εικόνα με βάση τα ὅσα διατυπώνει ο Αριστοτέλης στον Προτρεπτικό του;

ΣΤΡ. Κοίταξε ἔξω. Βλέπεις εκείνη την πορτούλα, το σπιτάκι;

ΦΕΙ. Βλέπω. Μα, ἀλήθεια, τί εἶν' αὐτό, πατέρα;

ΣΤΡ. Σοφῶν πνευμάτων ἀργαστήρι. Μένουν σ' αὐτό κάτι ἀντρες που διδάσκουν ὅτι ο ουρανός είναι φούρνος και μας ζώνει γύρω γύρω, κι εμεῖς τα κάρβουνά του. Σε κάνουν ἄξιο, αν πληρωθούν, να βγαίνεις στα λόγια νικητής, ἄδικα ἢ δίκια.

ΦΕΙ. Και ποιοί είναι;

ΣΤΡ. Πως τους λεν δεν καλοξέρω· μελετοερευνητές πολύ σπουδαίοι.

ΦΕΙ. Πουφ! Είναι κάτι λέτσοι· ξέρω, ξέρω. Μιλᾶς γι' αυτούς τους κάτωχρους ἀγύρτες, τους ξυπόλυτους· ἕνας, ο βλαμμένος Σωκράτης και μαζί κι ο Χαιρεφώντας.

ΣΤΡ. Μη σαλιαρίζεις · πάψε. Αν για τ' αλεύρι γνοιάζεσαι του πατέρα σου, παράτα τις ιππασίες και γίνε μαθητής τους.

Αριστοφάνης, Νεφέλαι, 93-107 (μτφ. Κρ. Σταύρου)

Β. Λεξιλογικές

1. Για καθεμία από τις παρακάτω λέξεις του αρχαίου διδαγμένου κειμένου, να γράψετε ένα ομόρριζο ουσιαστικό της Νέας Ελληνικής, απλό ή σύνθετο: κτᾶσθαι, χρῆσθαι, διάξειν, κρίνειν, ἐπιτάττειν

2. Να επιλέξετε για καθεμία αρχαιοελληνική λέξη ή φράση την ορθή σημασία της σύμφωνα με το αρχαίο διδαγμένο κείμενο:

1. ἀπεργάζεται α. αποτελειώνω β. δημιουργώ
2. προσηκόντως α. όπως αρμόζει β. προσεκτικά
3. πολιτεύσεσθαι α. κυβερνώ β. ζω ως πολίτης
4. ἐπιτάττουσαι α. επιτακτικές β. καθοδηγητικές
5. ἀναμάρτητον α. αλάνθαστη β. αμαρτωλή

3. Να αντιστοιχίσετε καθεμία αρχαιοελληνική λέξη της στήλης Α με την ετυμολογικά συγγενή νεοελληνική λέξη της στήλης Β. Δύο λέξεις στη στήλη Β περισσεύουν.

ΣΤΗΛΗ Α	ΣΤΗΛΗ Β
1. ἀπεργάζεται	α. εχέφρων
2. θησόμεθα	β. βιβλιοθήκη
3. χρώμεναι	γ. καχεξία
4. λόγῳ	δ. παράλογος
5. φρόνησιν	ε. άχρηστος
	ζ. ανοχή
	η. ενέργεια

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 3

Η φιλοσοφία ως προϋπόθεση για την ευδαιμονία

Αν η φιλοσοφία στην αρχαία Ελλάδα θεωρείται ότι είναι χρήσιμη για τη ζωή του ανθρώπου και ότι είναι η ίδια μία επιλογή ενός συγκεκριμένου τρόπου ζωής που οδηγεί στην ευδαιμονία, τίθεται το ερώτημα ποια εφόδια πρέπει να έχουμε και από πότε μπορούμε να ασχολούμαστε μαζί της. Ο Επίκουρος (342/1-271/0 π.Χ.) στον δικό του προτρεπτικό παρακινεί έναν μαθητή του (και τον κάθε άνθρωπο) να αναλογιστεί τον ύψιστο καρπό της φιλοσοφίας και να αρχίσει να φιλοσοφεί αμέσως, χωρίς ενδοιασμούς για το κατάλληλο της ηλικίας ή της εκπαίδευσής του –αντίθετα προς τον Πλάτωνα που θεωρούσε τη φιλοσοφία επιστέγασμα μιας μακρόχρονης παιδευτικής πορείας, που δεν μπορεί να απευθύνεται σε όλους.

ΚΕΙΜΕΝΟ ΑΝΑΦΟΡΑΣ

ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ, Επιστολή στον Μενουκέα, 122

ΑΡΧΑΙΟ ΚΕΙΜΕΝΟ	ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ	ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ
<p>Μήτε νέος τις ὄν μελλέτω φιλοσοφεῖν, μήτε γέρων ὑπάρχων κοπιάτω φιλοσοφῶν· οὔτε γάρ ἄωρος οὐδεὶς ἐστιν οὔτε πάρωρος πρὸς τὸ κατὰ ψυχὴν ὑγιαῖνον.</p>	<p>Ούτε όταν κάποιος είναι νέος να αργοπορεί να φιλοσοφήσει, ούτε όταν είναι γέρος να καταπονείται φιλοσοφώντας. Γιατί κανένας δεν είναι ανώριμος ή υπερώριμος για εκείνο που διασφαλίζει την υγεία της ψυχής.</p>	<p>Θέμα: Ο Επίκουρος τονίζει ότι ο πραγματικός στόχος της φιλοσοφίας είναι να οδηγήσει τον άνθρωπο στην ευδαιμονία.</p> <p>❖ Προτροπή προς τους ανθρώπους να ασχοληθούν με τη φιλοσοφία, η οποία δεν έχει ηλικιακούς περιορισμούς και εξασφαλίζει την ψυχική υγεία.</p> <p>Συλλογισμός: 1^η προκείμενη: Η ψυχική υγεία αφορά τόσο τους νέους όσο και τους ηλικιωμένους 2^η προκείμενη: Η φιλοσοφία εξασφαλίζει την ψυχική υγεία</p>

<p>Ὁ δὲ λέγων ἢ μήπω τοῦ φιλοσοφεῖν ὑπάρχειν ὥραν ἢ παρεληλυθέναι τὴν ὥραν, ὁμοίως ἐστὶν τῷ λέγοντι πρὸς εὐδαιμονίαν ἢ μήπω παρεῖναι τὴν ὥραν ἢ μηκέτι εἶναι.</p>	<p>Ὅποιος, μάλιστα, λέει ὅτι δεν ἦρθε ἀκόμη ο καιρός για να φιλοσοφήσει ἢ ὅτι κιάλας πέρασε, μοιάζει με εκείνον που λέει ὅτι δεν ἔφτασε ἀκόμη η ὥρα ἢ ὅτι δεν ἔμεινε πια καιρός για να ευτυχήσει.</p>	<p>Συμπέρασμα: Ὅλοι νέοι και ηλικιωμένοι, πρέπει να φιλοσοφούν.</p> <ul style="list-style-type: none"> ❖ Η ἀρνηση του ανθρώπου να ασχοληθεῖ με τη φιλοσοφία δεν τον οδηγεί στην επίτευξη της ευτυχίας. <p>Αναλογία: ὁποιος θεωρεῖ ὅτι δεν εἶναι ἀκόμη ο κατάλληλος καιρός για ενασχόληση με τη φιλοσοφία ἢ πως ἔχει περάσει μοιάζει με αὐτόν που ισχυρίζεται ὅτι εἶναι εἴτε πρόωρη εἴτε ὀψιμη η ευτυχία του ἀνθρώπου.</p>
<p>Ὡστε φιλοσοφητέον και νέω και γέροντι, τῷ μὲν ὅπως γηράσκων νεάζη τοῖς ἀγαθοῖς διὰ τὴν χάριν τῶν γεγονότων, τῷ δὲ ὅπως νέος ἅμα και παλαιὸς ἦ διὰ τὴν ἀφοβίαν τῶν μελλόντων.</p>	<p>Πρέπει, λοιπόν, να φιλοσοφεῖ και ο νέος και ο γέρος: ο ἕνας ὥστε, καθὼς γερνά, να παραμένει νέος μέσα στα αγαθὰ ἀπὸ ευγνωμοσύνη προς τα ὅσα ἔγιναν, και ο ἄλλος, αν και νέος, να εἶναι συνάμα και ὄριμος, καθὼς θα εἶναι ἀπαλλαγμένος ἀπὸ τον φόβο για ὅσα θα γίνουν.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ❖ Τα οφέλη κάθε ηλικίας ἀπὸ τη φιλοσοφική πράξη. <p>Αναδιατύπωση συλλογισμού 1^η προκειμένη: Οι ηλικιωμένοι θα ἀντιμετωπίζουν τη ζωή με νεανικά φρονήματα. 2^η προκειμένη: Οι νέοι θα ἀντιμετωπίζουν με ωριμότητα σκέψης τα ὅσα πρόκειται να συμβοῦν στη ζωή.</p> <p>Συμπέρασμα: Ὅλοι, νέοι και ηλικιωμένοι οφείλουν να φιλοσοφούν.</p>
<p>Μελετᾶν οὖν χρῆ τὰ ποιοῦντα τὴν εὐδαιμονίαν, εἴπερ παρούσης μὲν αὐτῆς πάντα ἔχομεν, ἀπούσης δὲ πάντα πράττομεν εἰς τὸ ταύτην ἔχειν.</p>	<p>Εἶναι ἀνάγκη, συνεπῶς, να μεριμνοῦμε για τα ὅσα φέρνουν την ευδαιμονία, γιατί, ὅταν την ἔχουμε, ἔχουμε τα πάντα, και ὅταν μας λείπει, κάνουμε</p>	<ul style="list-style-type: none"> ❖ Συμπέρασμα: η φιλοσοφία μπορεί να οδηγήσει στην ευδαιμονία που εἶναι το ζητούμενο για κάθε ἀνθρωπο.

	<p>τα πάντα για να την αποκτήσου με.</p> <p>(μετάφραση Γ. Ζωγραφίδης)</p>	
--	---	--

Λίγα λόγια για τον Επίκουρο

Ο Επίκουρος (341-270 π.Χ.), γιος αθηναίου δασκάλου, γεννήθηκε στη Σάμο και είχε ήδη αρχίσει να διδάσκει στη Μυτιλήνη και στη Λάμψακο, προτού ιδρύσει, το 306, στην Αθήνα τη φιλοσοφική σχολή που ονομάστηκε Κήπος. Η κοινότητα που ιδρύθηκε από το φιλόσοφο ήταν μία κοινωνία φίλων που ζούσαν μια αυστηρά οργανωμένη ζωή, με κοινές αρχές, αποτραβηγμένοι από τον δημόσιο βίο. Η φιλία, δεν είχε το πολιτικό περιεχόμενο που της έδινε ο Πλάτων και ο Αριστοτέλης, αλλά έχει ιδιαίτερη ηθική σημασία στον επικουρισμό. Αξιοσημείωτο είναι ότι δεν αποκλείονταν οι γυναίκες και οι δούλοι. Ο Επίκουρος υποστήριζε ότι ο καλύτερος τρόπος για να επιτευχθεί η ασφάλεια και η ευτυχία είναι να αποτραβηχτεί ο καθένας από το δημόσιο βίο, απολαμβάνοντας όλα τα ωραία πράγματα που προσφέρει η καθημερινότητα, με τη συνειδητοποίηση ότι χρειαζόμαστε ουσιαστικά πολύ λίγα πράγματα. Η επικούρεια φιλοσοφία πρεσβεύει πως η ευδαιμονία επιτυγχάνεται μέσα από την επιδίωξη της ηδονής, η οποία συνίσταται: αφενός στην εξουδετέρωση του πόνου μέσα από την ικανοποίηση των βασικών αναγκών του ατόμου όπως είναι η πείνα ή η δίψα και αφετέρου στην απομάκρυνση των φόβων που εμποδίζουν την απόλαυσή τους. Αν και ήταν πολυγραφότατος, καθώς τα συγγράμματά του υπολογίζονται σε 300, μόνο ένα μικρό τμήμα διασώθηκε. Μεταξύ αυτών, τρεις επιστολές, ένα γραμματειακό είδος που ήταν προσφιλές σε πολλούς στοχαστές προκειμένου να διατυπώσουν τις βασικές αρχές της διδασκαλίας τους. Οι επιστολές του Επίκουρου έχουν σαφή διδακτικό χαρακτήρα και ειδικότερα, το κείμενο αναφοράς, Επιστολή προς Μενοικέα, είναι ένας προτρεπτικός λόγος που εκθέτει, αν και κάπως υπεραπλουστευμένα την επικούρεια ηθική φιλοσοφία.

Ηθική και ευδαιμονία στον Επίκουρο

Ο Επίκουρος ταυτίζει την ευδαιμονία με μια ζωή, γεμάτη ηδονή που αποτελεί και το ύψιστο αγαθό, μια διαρκής ψυχική διάθεση ικανοποίησης και γαλήνης. Υποστηρίζει πως καμία ηδονή δεν μπορεί να είναι τίποτα άλλο εκτός από αγαθό. Αυτό σημαίνει ότι η αρετή είναι απαραίτητο στοιχείο για την ευδαιμονία. Οι άνθρωποι, διατείνεται ο Επίκουρος, όπως όλα τα έμβια όντα αποφεύγουμε τον πόνο και επιδιώκουμε την απόλαυση. Παράλληλα, έχουμε επιθυμίες πολλές και περίπλοκες, που είναι αδύνατο να ικανοποιηθούν, κάτι που μας προκαλεί θλίψη,

ταραχή ή και πόνο. Αν, όμως, διακρίνουμε τις επιθυμίες μας και περιοριστούμε στην ικανοποίηση των αναγκαίων, εκείνων που θα μας εξασφαλίσουν την απουσία πόνου και ταραχής, γινόμαστε ευτυχισμένοι. Κάτι αντίστοιχο συμβαίνει και με τις ηδονές· σημασία έχουν οι πιο μόνιμες από αυτές, είτε αφορούν στο σώμα είτε στην ψυχή (καταστασιακά ήδοναί), αυτές που προκύπτουν από την σταθερή ικανοποίηση των αναγκαίων επιθυμιών. Μια μετρημένη ζωή, λοιπόν, μπορεί, κατά τον Επίκουρο, να εξασφαλίσει στον άνθρωπο την ευτυχία. Αυτό ακριβώς είναι το σημείο που χρειαζόμαστε τη γνώση (φρόνησις) με την οποία και υπολογίζουμε τον βαθμό της ηδονής ή του πόνου που μπορεί να προκαλέσει κάθε περίπτωση. Η τέλεια ευδαιμονία έρχεται σ' εκείνον που χαίρεται όλα αυτά τα αγαθά απολαμβάνοντάς τα με ηρεμία χωρίς να τα επιδιώκει με πάθος. Για τον ίδιο λόγο ο Επίκουρος τόνιζε την ανωτερότητα των πνευματικών απολαύσεων από τις φυσικές, οι οποίες συνδέονται με τα πάθη.

ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

1. *«Μήτε νέος τις ὦν μελλέτω φιλοσοφεῖν, μήτε γέρων ὑπάρχων κοπιάτω φιλοσοφῶν»*

Κεντρική θέση στο συγκεκριμένο απόσπασμα της προτρεπτικής επιστολής του Επίκουρου έχει το ρηματικό επίθετο φιλοσοφητέον· ο Επίκουρος τονίζει ότι η προτροπή του προς τη φιλοσοφία αφορά τόσο τους νέους όσο και τους γέροντες: η φιλοσοφία είναι για όλους, συμπεριλαμβάνει όλους τους ανθρώπους ανεξαρτήτως ηλικίας. Το κείμενο αρχίζει με δύο κύριες προτάσεις επιθυμίας που συνδέονται μεταξύ τους με τους αποφαιτικούς συνδέσμους μήτε-μήτε. Οι προτάσεις αυτές έχουν ρήματα σε προτρεπτική προστακτική (μελλέτω, κοπιάτω), κάνοντας ξεκάθαρο το δεοντολογικό χαρακτήρα και δίνοντας έμφαση στο διδακτικό τόνο της επιστολής. Οι προτροπές αυτές υπογραμμίζουν και την ατομική βούληση η οποία μπορεί να είναι το έναυσμα για να ενεργοποιηθεί ο άνθρωπος και να συνειδητοποιήσει ότι ο ίδιος κρατάει το κλειδί της ευτυχίας του. Τον καλούν να αναλάβει την ευθύνη των πράξεών του. Οι προστακτικές απευθύνουν σε όλους ανεξαρτήτως ηλικίας, μόρφωσης, εισοδήματος ή κοινωνικής ομάδας κάλεσμα να ασχοληθούν με τη φιλοσοφία (μήτε νέος...μήτε γέρον). Για τον Επίκουρο η φιλοσοφία δεν είναι θεωρητική γνώση αλλά έμπρακτος τρόπος ζωής. Γι' αυτό το λόγο, οι νέοι δεν πρέπει να καθυστερούν και να αναβάλλουν το να καταπιαστούν με τη φιλοσοφία με τη σκέψη ότι έχουν άπλετο χρόνο μπροστά τους για μια τέτοια ενασχόληση. Αλλά, ούτε όσοι είναι προχωρημένης ηλικίας να αποφεύγουν το φιλοσοφικό στοχασμό, κουρασμένοι από το βάρος της ηλικίας και θεωρώντας πως δεν έχουν κανένα όφελος πλέον απ' αυτήν.

φιλοσοφείν: Για τον Επίκουρο η φιλοσοφία είναι συνυφασμένη με τη μελέτη των φυσικών φαινομένων (φυσιολογία) και την άσκησή της στον ευρύτερο χώρο μιας κοινότητας φίλων (συμφιλοσοφείν). Ο σκοπός της είναι διπλός: θεραπευτικός, καθώς απαλλάσσει τον άνθρωπο από τον φόβο για τη φύση, τους θεούς, τον θάνατο και τον πόνο, και διδακτικός, καθώς μαθαίνει τον άνθρωπο να βρίσκει τα όρια του πόνου και της ηδονής. (φάκελος υλικού σελ.31)

2. *«οὔτε γὰρ ἄωρος οὐδεὶς ἐστὶν οὔτε πάρωρος πρὸς τὸ κατὰ ψυχὴν ὑγιαίνειν.»*

Οι αιτιολογήσεις (γάρ) που περιλαμβάνονται στο χωρίο έρχονται προς επίρρωση της βασικής θέσης του Επίκουρου: η φιλοσοφία είναι για όλους και καμία πρόφαση ηλικιακής ασυμβατότητας δεν ευσταθεί. Οι αιτιολογήσεις για τους νέους και τους ηλικιωμένους και με διαλογικό τρόπο ακυρώνουν με διπλή έντονη άρνηση (οὔτε...οὔτε) κάθε υποθετική αντίρρηση. Επομένως, οι νέοι δεν πρέπει να θεωρούν τον εαυτό τους ανώριμο ούτε οι γέροντες να δηλώνουν υπερώριμοι για τη φιλοσοφική ενασχόληση αφού, όπως ισχυρίζεται στο επιχείρημά του ο Επίκουρος, η φιλοσοφία βοηθά στην κοινή επιδίωξη όλων των ηλικιών που είναι η ψυχική υγεία (πρὸς τὸ κατὰ ψυχὴν ὑγιαίνειν) με άλλα λόγια η ευδαιμονία. Τον εμπρόθετο αυτό προσδιορισμό της αναφοράς υπογραμμίζει με έμφαση η χρήση των αντίθετων και συγγενών ετυμολογικά επιθέτων ἄωρος και πάρωρος. Και για τους δύο, νέο και ηλικιωμένο, το επιχείρημα είναι το ίδιο: το ζητούμενο της ψυχικής υγείας δεν γνωρίζει ηλικία. Αξιοσημείωτο είναι ότι, για τον Επίκουρο η φιλοσοφία λειτουργεί ιαματικά δηλαδή καλείται να θεραπεύσει κάποιον που ασθενεί ψυχικά και υποφέρει από φόβους και βίαια συναισθήματα που τον απομακρύνουν από την ευτυχία.

3. *«Ὁ δὲ λέγων ἢ μήπω τοῦ φιλοσοφεῖν ὑπάρχειν ὥραν ἢ παρεληλυθέναι τὴν ὥραν, ὁμοίος ἐστὶν τῷ λέγοντι πρὸς εὐδαιμονίαν ἢ μήπω παρεῖναι τὴν ὥραν ἢ μηκέτι εἶναι.»*

Η αναλογία έχει στόχο έχει να κάμψει τις όποιες ενστάσεις και αντιρρήσεις για το ότι η φιλοσοφία απευθύνεται σε κάθε άνθρωπο, μέσα από τον παραλληλισμό εκείνου που υποστηρίζει ότι η φιλοσοφική ενασχόληση δεν προσφέρεται για τον καθένα, με εκείνον που ισχυρίζεται ότι η ευδαιμονία δεν είναι επιτεύξιμη κάθε χρονική στιγμή. Οι νέοι θεωρούν ότι η φιλοσοφία ταιριάζει με την ηλικιακή ωριμότητα και δεν έχει θέση τόσο νωρίς στη ζωή τους, ενώ για τους γέροντες η φιλοσοφική δραστηριότητα αδυνατεί να βελτιώσει την ποιότητα ζωής τους, οπότε θεωρείται μάταιος κόπος.

ὥρα [η λέξη παράγεται από την ίδια ινδοευρωπαϊκή ρίζα από την οποία στα αγγλικά παράγεται η λέξη year, το έτος]: α) ορισμένος χρόνος, χρονική περίοδος που ορίζεται από τους φυσικούς νόμους, περίοδος του έτους, του μήνα, της ημέρας· β) εποχή του έτους [οι αρχαίοι Έλληνες διέκριναν τρεις εποχές του χρόνου: το ἔαρ,

δηλαδή την άνοιξη, το θέρος, δηλαδή το καλοκαίρι, και τον χειμώνα, ενώ την όπώραν, το φθινόπωρο, τη θεωρούσαν μάλλον ως ακμή του καλοκαιριού] η ακμή του έτους· μέρος της ημέρας ή του ημερονυκτίου. Επειδή η λέξη χρησιμοποιόταν ιδιαίτερα για να δηλώσει την καλύτερη εποχή του χρόνου, κατέληξε επίσης να σημαίνει, όπως η λέξη καιρός, την κατάλληλη ώρα, τη σωστή στιγμή, όπως ακόμα και την καλή στιγμή της ζωής του ανθρώπου, δηλαδή τη νεότητα. Έτσι προέκυψε και η απρόσωπη έκφραση ώρα έστί: είναι ώρα, ο κατάλληλος καιρός για να γίνει κάτι. Και αντίστοιχα το επίθετο ώραϊος δηλώνει αυτόν που γίνεται την κατάλληλη στιγμή, που βρίσκεται στην ακμή του, τον ώριμο. Στην αττική διάλεκτο η λέξη ώρα δήλωνε και την ώριμη ηλικία, μετά την νεότητα και πριν τα γηρατειά. Στη μυθολογία, οι Ωρες, κόρες του Δία και της Θέμιδος, ήταν τρεις: η Ευνομία, η Δίκη και η Ειρήνη, προστάτευαν δε τις εποχές του έτους και τους καρπούς κάθε εποχής, και θεωρούνταν αιτίες της ωριμότητας και της τελειότητας όλων των φυσικών πραγμάτων, κυρίως δε της ακμής και της ομορφιάς του ίδιου του ανθρώπου.

Συλλογισμός: Αν θέλαμε να αποτυπώσουμε τον συλλογισμό του Επίκουρου στην πρώτη περίοδο του αποσπάσματος με τυπική μορφή επιχειρήματος:

1^η προκείμενη: Η ψυχική υγεία αφορά τους πάντες, νέους και ηλικιωμένους

2^η προκείμενη εννοούμενη: Η φιλοσοφία εξασφαλίζει την ψυχική υγεία

Συμπέρασμα: Επιβάλλεται να φιλοσοφούν άπαντες, νέοι και ηλικιωμένοι.

Μέσα από τη συλλογιστική πορεία του φιλοσόφου παρατηρούμε ότι το αρχικό επιχειρήμα της πρώτης περιόδου, αναδιατυπώνεται στη δεύτερη περίοδο με όρους συνωνυμίας: άωρος = μήπω ύπάρχειν ώραν / μήπω παρεῖναι τήν ώραν πάρωρος = παρεληλυθέναι τήν ώραν / μηκέτι εἶναι τήν ώραν.

4. Μέσα σε ποιες συνθήκες διαμορφώθηκε η επικούρεια ευδαιμονία;

Η τοποθέτηση του Επίκουρου στο θέμα της ευδαιμονίας συνδέεται αναμφίβολα με την εποχή του. Ο άνθρωπος αισθάνεται ανασφαλής, φοβισμένος από την εγκατάλειψη που βιώνει μέσα σε έναν κόσμο που διαρκώς αλλάζει και δεν μπορεί να του εγγυηθεί ό τι του πρόσφερε η πολιτική κοινωνία του παρελθόντος. Σε αυτόν τον άνθρωπο έρχεται ο Επίκουρος να του παρουσιάσει τη φιλοσοφία ως διέξοδο και σύμμαχο, στην αναζήτηση ψυχικής ισορροπίας και δύναμης. Γι' αυτό το λόγο, η έννοια της ευδαιμονίας του Επίκουρου συνδέεται με τη φιλοσοφική στοχαστική θεώρηση της ζωής και είναι υπόθεση ατομική. Με άσκηση μακροχρόνια, ο άνθρωπος θα καταφέρει να απομακρυνθεί από κάθε απειλή της ψυχικής του ηρεμίας και εσωτερικής γαλήνης.

εὐδαιμονία: ευτυχία. Για τους περισσότερους φιλοσόφους της αρχαιότητας η εὐδαιμονία είναι ο τελικός σκοπός της ανθρώπινης ζωής, η επιδίωξη όλων των

ανθρώπων, το απώτατο αγαθό –αλλά δίνουν διαφορετικό περιεχόμενο στην έννοια. Στην επικούρεια φιλοσοφία η εὐδαιμονία έχει κεντρική θέση, αποτελώντας ένα ιδανικό εφικτό σε όλους τους ανθρώπους, ανεξαρτήτως φυλετικής καταγωγής, φύλου, ηλικίας, κοινωνικής θέσης και οικονομικής κατάστασης. Η ἡδονὴ εἶναι το κεντρικό περιεχόμενο της ανθρώπινης ευδαιμονίας: τὴν ἡδονὴν ἀρχὴν καὶ τέλος λέγομεν εἶναι τοῦ μακαρίως ζῆν (Ἐπιστολή στον Μενουκέα, 129). Συνίσταται στη, μέσα από νηφάλιο στοχασμό, μετρημένη απόλαυση φυσικῶν καὶ πνευματικῶν αγαθῶν, που οδηγεί στην ἀπονία καὶ στην ἀταραξία, τὴν ψυχικὴ γαλήνη. Ο εὐδαίμων ἄνθρωπος, ἔχοντας ἀπαλλαγεί ἀπὸ τον πόνο τῆς ζωῆς ἀλλὰ καὶ τον φόβο του θανάτου, παρομοιάζεται με τον θεό. (φάκελος υλικού σελίδα 31)

5. «Ὡστε φιλοσοφητέον καὶ νέω καὶ γέροντι, τῷ μὲν ὅπως γηράσκων νεάζῃ τοῖς ἀγαθοῖς διὰ τὴν χάριν τῶν γεγονότων, τῷ δὲ ὅπως νέος ἄμα καὶ παλαιὸς ἢ διὰ τὴν ἀφοβίαν τῶν μελλόντων».

Η τρίτη περίοδος του αποσπάσματος συνιστά τη συμπερασματική διατύπωση (ὥστε φιλοσοφητέον καὶ νέω καὶ γέροντι,) τῆς κεντρικῆς θέσης του φιλοσόφου (τὴ δεοντολογικὴ διατύπωση ἀποδεικνύει ἡ χρήση ρηματικῆς ἐπιθέτου) πλαισιωμένης με ἓνα νέο ἐπιχείρημα, ἐπίσης κατὰ συμμετρικὸ τρόπο διατυπωμένο (τῷ μὲν ... τῷ δὲ):

A) Η φιλοσοφία βοηθά τους ηλικιωμένους να διάγουν το βίο τους με νεανικά φρονήματα και πιο ανάλαφρο πνεύμα.

B) Η φιλοσοφία κάνει τους νέους να αντιμετωπίζουν με την ωριμότητα των ηλικιωμένων το ἀδηλο μέλλον και να μην το φοβούνται .

Συμπέρασμα: Ὅλοι πρέπει να φιλοσοφούν, εἴτε νέοι εἴτε ηλικιωμένοι.

Για τον Επίκουρο τόσο η ευγνωμοσύνη για ὅσα συμβαίνουν στη ζωὴ ὅσο καὶ ἡ υπέρβαση του φόβου για το μέλλον ἢ καὶ τον θάνατο συνιστοῦν το τελικὸ ζητούμενο μίας συνεπούς φιλοσοφικῆς τάξης, σύμφωνα με τις ἀρχές τῆς επικούρειας διδασκαλίας., που μπορεῖ καὶ να μην ἔχει συστηματικὴ φιλοσοφικὴ παιδεία.

Στο πρώτο σκέλος τῆς ἀντίθεσης (τῷ μὲν ὅπως γηράσκων νεάζῃ τοῖς ἀγαθοῖς διὰ τὴν χάριν τῶν γεγονότων) διευκρινίζει ο στοχαστὴς ὅτι γερνώντας ο ἄνθρωπος, μπορεῖ να ἀνανεώνεται ψυχικά καὶ πνευματικά μέσω τῆς φιλοσοφίας, ἀφοῦ θυμάται τα ευχάριστα γεγονότα του παρελθόντος καὶ αισθάνεται ευγνωμοσύνη γι' αὐτές τις ἐμπειρίες. Ἔτσι, ἀνακαλύπτει πὼς ἡ ζωὴ του δεν πέρασε χωρὶς λόγο, χωρὶς σκοπὸ, μάταια.

Στο δεύτερο σκέλος της αντίθεσης (τῷ δὲ ὅπως νέος ἄμα καὶ παλαιὸς ἢ διὰ τὴν ἀφοβίαν τῶν μελλόντων.) ο Ἐπίκουρος παρουσιάζει το κέρδος για τους νέους από την ενασχόληση με τη φιλοσοφία, καθώς απαλλάσσονται από την ανωριμότητα και το φόβο για το άγνωστο του μέλλοντος. Η λειτουργία της φιλοσοφίας και για τα δύο ηλικιακά άκρα: θα προσφέρει στους νέους χαρακτηριστικά της ωριμότητας και στους ηλικιωμένους ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της νεότητας.

Ιδιαίτερη αναφορά πρέπει να γίνει στον εμπρόθετο προσδιορισμό **διὰ τὴν ἀφοβίαν τῶν μελλόντων**, καθώς ο Ἐπίκουρος για όλα τα ισχυρά αρνητικά συναισθήματα όπως η λύπη, η στέρση, ο πόνος, ο φόβος του θανάτου, που καθηλώνουν και υποδουλώνουν τον άνθρωπο καθιστώντας τον δυστυχισμένο, προτείνει ως θεραπεία τη φιλοσοφία. Έτσι, λυτρώνεται ο άνθρωπος από τα πάθη της ψυχής. Η ευτυχία πραγματώνεται μέσα από ήρεμο, νηφάλιο στοχασμό και εγκρατή απόλαυση φυσικών και πνευματικών αγαθών που μας οδηγεί στην ψυχική γαλήνη και την ηρεμία του πνεύματος, στην απαλλαγή του σώματος από τον πόνο και της ψυχής από την ταραχή και το φοβο.

6. «Μελετᾶν οὖν χρή τὰ ποιοῦντα τὴν εὐδαιμονίαν, εἴπερ παρούσης μὲν αὐτῆς πάντα ἔχομεν, ἀπούσης δὲ πάντα πράττομεν εἰς τὸ ταύτην ἔχειν»

Η πρόταση-κατακλείδα της παραγράφου (το δείχνει ο σύνδεσμος οὖν) επικεντρώνεται στον ὄρο-κλειδί του κεντρικού νοήματος: την εὐδαιμονία. Αυτή καταξιώνεται ως απώτατος ανθρώπινος στόχος. Ολοφάνερος κι εδώ ο προτρεπτικός και διδακτικός τόνος. Ο Ἐπίκουρος προτρέπει σε διαρκή μελέτη της φιλοσοφίας αφού τη συνδέει με το κυνήγι της ευτυχίας. Στην επικούρεια φιλοσοφία είναι ανθρωποκεντρική η θεώρηση των πραγμάτων, αφού καμία πνευματική δραστηριότητα δεν υπάρχει και δεν έχει σημασία αν δεν αναφέρεται στον άνθρωπο και την επίτευξη της ευδαιμονίας του.

μελετᾶ: φροντίζω για κάτι, δίνω προσοχή σε κάτι, το σπουδάζω. Αντίστοιχα μελέτη σημαίνει φροντίδα, επιμέλεια, άσκηση. Στον πλατωνικό διάλογο Φαίδων (81a) ο Σωκράτης αναφέρεται στη φιλοσοφική δραστηριότητα της ψυχής ως μελέτη θανάτου. Ο Ἐπίκουρος συμβουλεύει τον άνθρωπο να θυμάται και να μελετά διαρκώς τις βασικές αρχές της (επικούρειας) φιλοσοφίας και αναλόγως να διαμορφώνει τη ζωή του. (φάκ. Υλικ. Σελ. 31)

7. Ποιές διαφορές διαπιστώνετε ανάμεσα σε Ἐπίκουρο και προγενέστερους φιλοσόφους όπως ο Πλάτων και ο Αριστοτέλης;

- Τόσο στον Πλάτωνα όσο και στον Αριστοτέλη, ακρογωνιαίος λίθος της έννοιας της ευδαιμονίας είναι η αρετή, όπως εκφράζεται μέσα από ηθικές πράξεις και συμπεριφορές. Στον Ἐπίκουρο, η αρετή είναι απαραίτητη αλλά όχι βασικό

συστατικό στοιχείο της ευδαιμονίας, απλώς ένα μέσο για την κατάκτηση της αταραξίας.

- Στον πλατωνικό και αριστοτελικό στοχασμό, η ευδαιμονία δεν είναι αυτοσκοπός για το άτομο, επιδιώκεται για χάρη του συνόλου και της πολιτικής κοινωνίας. Στον επικούρειο στοχασμό, δε συνδέεται η ατομική με τη συλλογική ευτυχία αλλά προτάσσεται το άτομο και η καθημερινότητά του
- Ο Πλάτωνας και ο Αριστοτέλης δεν αντιλαμβάνονται τη φιλοσοφία σαν ένα πρακτικό μέσο εξάλειψης κάθε αρνητικού συναισθήματος όπως ο Επίκουρος που της δίνει πιο ρεαλιστική χροιά.
- Η μακρόχρονη παιδευτική πορεία είναι αναγκαία συνθήκη προκειμένου να ασχοληθεί ο άνθρωπος με τη φιλοσοφία, κάτι που δεν είναι εφικτό για όλους αλλά απευθύνεται μόνο σε μια εκλεκτή πνευματική ελίτ, ισχυρίζεται ο Πλάτωνας. Στον αντίποδα, ο Επίκουρος, φέρνει τη φιλοσοφία στα μέτρα του μέσου ανθρώπου, κάνοντας λόγο για μια συγκεκριμένη στάση ζωής που μπορούν όλοι να την υιοθετήσουν.
- Και μια ομοιότητα: η φιλοσοφική δραστηριότητα ταυτίζεται με την εμπιστοσύνη στην ανθρώπινη λογική, την αναζήτηση της αλήθειας, την επιστήμη, αλλά και την πρόταξη ενός τελικού στόχου που έχει υπέρτατη αξία και ρυθμίζει κάθε πλευρά της ζωής.

Αισθητικά-Υφολογικά στοιχεία

Η γλώσσα και το ύφος των έργων του Επικούρου χαρακτηρίζονται από απλότητα, αμεσότητα και σαφήνεια.

- προτρεπτική προστακτική (μελλέτω, κοπιάτω)
- η δεοντολογική διατύπωση (φιλοσοφητέον)
- διαίρεση του συλλογισμού σε δύο δευτερεύουσες **τελικές προτάσεις** (όπως γηράσκων νεάζη.../όπως νέος ἄμα...) ολοκληρώνεται με δύο εμπρόθετους προσδιορισμούς της αιτίας (διὰ τὴν χάριν τῶν γεγονότων /διὰ τὴν ἀφοβίαν τῶν μελλόντων).
- Στο χωρίο είναι πολλές οι **αντιθέσεις** (τῶ μὲν- τῶ δὲ, γηράσκων νεάζη- τῶν γεγονότων- τῶν μελλόντων, νέος-παλαιός) προκειμένου να γεφυρωθεί το ηλικιακό χάσμα νέων –γερόντων μέσα από τον συγκερασμό των ιδιοτήτων που έχουν αυτές οι δύο φάσεις της ζωής μας, ενώ δε λείπουν τα οξύμωρα σχήματα (γηράσκων νεάζη- νέος ἄμα καὶ παλαιός)
- **χιαστό** (νέω καὶ γέροντι- τῶ μὲν... τῶ δὲ). Όλα αυτά συνηγορούν στο λογοτεχνικό κομψό ύφος του Επικούρου, ο οποίος αποφεύγει να δώσει στον λόγο του αυστηρά συστηματικό χαρακτήρα ή να τον φορτώσει με

εξειδικευμένους τεχνικούς όρους και πολύπλοκα λογικά σχήματα. Και αυτό επειδή απευθύνεται σε ένα ευρύ κοινό.

- **γεγονότων, μελλόντων. παρούσης, απύσης:** Είναι έντονη η χρονικότητα που αποπνέουν αυτές οι αντιθέσεις (στη διαχρονία η πρώτη, στη συγχρονία η δεύτερη). Αντανακλούν την κατασταλαγμένη πεποίθηση του Επίκουρου ότι η γέννηση και ο θάνατος περικλείουν αυστηρά την ανθρώπινη ζωή. Η αντιθετική σύνδεση με την όποια παρουσιάζονται οι δύο δευτερεύουσες υποθετικές προτάσεις (εἴπερ παρούσης μὲν αὐτῆς πάντα ἔχομεν- ἀπούσης δὲ πάντα πράττομεν εἰς τὸ ταύτην ἔχειν) δικαιολογείται καθώς εκφράζονται αντίθετα νοήματα (παρούσης-ἀπούσης, πάντα ἔχομεν- πάντα πράττομεν εἰς τὸ ταύτην ἔχειν). Η χρήση των αντιθέσεων, αποτυπώνει παραστατικά τη νοηματική διάσταση των εκάστοτε αντίθετων λέξεων και ο αναγνώστης προσεγγίζει με σαφήνεια το νόημα που επιδιώκει να εκφράσει ο φιλόσοφος. Η αντικειμενικότητα δηλώνεται και με τον υποθετικό λόγο που δηλώνει το πραγματικό (οριστική ἔγκλιση στα ρήματα ἔχομεν, πράττομεν) και νοηματικά ισοδυναμεί με αιτιολογική πρόταση.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

A. Ερμηνευτικές

1. Με ποιόν τρόπο η φιλοσοφία θα ωφελήσει τα δύο ηλικιακά άκρα που αναφέρονται στο απόσπασμα;
2. Να εντοπίσετε τα επιχειρήματα του φιλοσόφου και να τα παρουσιάσετε στην τυπική τους μορφή.
3. Ποιά χαρακτηριστικά αποδίδει ο Επίκουρος στην ευδαιμονία και πώς σχετίζεται με τη φιλοσοφία;
4. Να παρουσιάσετε και να σχολιάσετε την εκφραστική δύναμη και το λειτουργικό ρόλο των αντιθέσεων μέσα στο κείμενο όσο και του οξύμωρου σχήματος.
5. Τί κοινό υπάρχει ανάμεσα στην ιατρική και στη φιλοσοφία;
6. Ποιές αντιρρήσεις μπορεί να προφασιστεί ένας νέος για να μην ασχοληθεί με τη φιλοσοφία και πώς αυτές αναιρούνται κατά τον Επίκουρο;
7. Να συγκρίνετε την άποψη του Επίκουρου για την προσφορά της φιλοσοφίας στον ανθρώπινο βίο με τα όσα αναφέρει ο Σπινόζα στο παρακάτω απόσπασμα για την απόφαση να χειριστεί με διαφορετικό τρόπο τα του βίου του.

Αφού με δίδαξε η πείρα ότι όλα όσα συμβαίνουν συνήθως στην κοινή ζωή είναι μάταια και μηδαμινά και βλέποντας ότι όλα όσα φοβόμουν ή γίνονταν αφορμή να δοκιμάζω φόβο δεν είχαν κάθε αυτά τίποτε καλό ούτε κακό, παρά μόνο στον

βαθμό που με αναστάτωναν, αποφάσισα τελικά να αναζητήσω μήπως υπήρχε κάποιο πραγματικό και κοινωνήσιμο αγαθό που μόνο αυτό να ήταν η αιτία που θα επηρέαζε το μυαλό, αποκλείοντας όλα τα υπόλοιπα. Ή ακριβέστερα ακόμα, κάποιο πράγμα που η ανακάλυψη και η απόκτησή του θα μου πρόσφεραν για πάντα την ικανοποίηση μιας υπέρτατης και αδιάκοπτης χαράς.

Μπαρούχ Σπινόζα, Πραγματεία για τη διόρθωση του νου, μτφρ Bernard Jacquemart, Βασιλική Γρηγοροπούλου, εκδ.Πόλις, Αθήνα 2000, σελ.23

Β.Λεξιλογικές

1.Να γράψετε μία σύνθετη λέξη της Νέας Ελληνικής, με πρώτο συνθετικό καθεμία από τις παρακάτω λέξεις των αρχαίων διδαγμένων κειμένων: ὀρθῶς, ψυχὴν, ὅμοιος, πάντα, πράττομεν.

2.Να αντιστοιχίσετε καθεμία αρχαιοελληνική λέξη της στήλης Α με την ετυμολογικά συγγενή νεοελληνική λέξη της στήλης Β. Δύο λέξεις στη στήλη Β περισεύουν.

ΣΤΗΛΗ Α	ΣΤΗΛΗ Β
1. ἔστιν	α. προέλευση
2. λέγων	β. έλεγχος
3. παρεληλυθέναι	γ. ουσία
4. ἔχομεν	δ. παραλογισμός
5. πράττομεν	ε. σχήμα
	ζ. διαπραγμάτευση
	η. Πρατήριο

3.Με ποιές λέξεις του αρχαίου κειμένου αναφοράς παρουσιάζουν ετυμολογική συγγένεια οι παρακάτω λέξεις: κοπάδι, ωραίος, συνέλευση, παρουσία, νερό, πρόσχαρος, γνήσιος, ανέμελος, ανακωχή, επαρχία

4. φιλοσοφῶν - εὐδαιμονίαν: Χρησιμοποιώντας το πρώτο συνθετικό μέρος της κάθε λέξης να γράψετε από 5 διαφορετικά σύνθετα ονόματα στα ν.ε. με την παραγωγική κατάληξη -ος.

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 4

Ο πρωταγόρειος μύθος: η διανομή των ιδιοτήτων στα ζώα

Ο Πρωταγόρας εξηγεί τελολογικά τον «νόμο της αναπλήρωσης» στη φύση, αφού σύμφωνα με τους βιολογικούς νόμους κάθε ζώο έχει εφοδιαστεί με τα αναγκαία μέσα επιβίωσης, αυτοσυντήρησης και διαιώνισης του είδους του. Ειδικότερα, παρατηρούμε ότι οι ιδιότητες μοιράζονται στα ζώα, έτσι ώστε μία αδυναμία να αναπληρώνεται από μία ικανότητα, με σκοπό να εξασφαλίζονται με αυτόν τον τρόπο α) η ύπαρξη και η διαιώνιση του κάθε είδους και β) η ισορροπία του οικοσυστήματος μέσα από την εξισορρόπηση των αντίρροπων δυνάμεων που λειτουργούν στο εσωτερικό του.

ΚΕΙΜΕΝΟ ΑΝΑΦΟΡΑΣ

ΠΛΑΤΩΝ Πρωταγόρας, 320c-321b

ΑΡΧΑΙΟ ΚΕΙΜΕΝΟ	ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ	ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ
<p>Ἦν γάρ ποτε χρόνος ὅτε θεοὶ μὲν ἦσαν, θνητὰ δὲ γένη οὐκ ἦν.</p> <p>Ἐπειδὴ δὲ καὶ τούτοις χρόνος ἦλθεν εἰμαρμένος γενέσεως, τυποῦσιν αὐτὰ θεοὶ γῆς ἔνδον ἐκ γῆς καὶ πυρὸς μείξαντες καὶ τῶν ὅσα πυρὶ καὶ γῆ κεράννυται.</p> <p>Ἐπειδὴ δ' ἄγειν αὐτὰ πρὸς φῶς ἔμελλον, προσέταξαν Προμηθεὶ καὶ Ἐπιμηθεὶ κοσμησαί</p>	<p>Ἦταν κάποτε καιρὸς που θεοὶ υπήρχαν, θνητὰ ὁμῶς γένη δεν υπήρχαν.</p> <p>Κι ὅταν ἦρθεν ο χρόνος ο ωρισμένος ἀπὸ τῆ μοίρα για τῆ γέννηση κι αὐτῶν, τα πλάθουν οἱ θεοὶ στα ἔγκατα τῆς γῆς ἀπὸ μίγμα γῆς καὶ φωτιάς, καὶ ἀπὸ ὅσα ανακατεύονται με γῆ καὶ φωτιά.</p> <p>Κι ὅταν ἦρθε ἡ ὥρα να τα φέρουν στο φῶς, διέταξαν οἱ θεοὶ τὸν Προμηθεά καὶ τὸν Ἐπιμηθεά να εφοδιάσουν καὶ να</p>	<p>Θέμα: ἡ ἀρχὴ τῆς δημιουργίας τῶν θνητῶν ὄντων ἀπὸ τοὺς θεοὺς καὶ ἡ κατανομὴ εφοδίων στα ζῶα.</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ Ἡ ὑπαρξὴ τῶν θεῶν καὶ ἡ ἀνυπαρξία θνητῶν εἰδῶν. ➤ Οἱ θεοὶ δημιουργοῦν τα θνητὰ γένη ἀφοῦ ἀναμειγνύουν τα τέσσερα στοιχεῖα. <p>γῆς ἔνδον: ἡ ἀντίληψη τοῦ αὐτοχθονισμοῦ, ὅτι οἱ πρῶτοι ἄνθρωποι «ξεφύτρωσαν» ἀπὸ τῆ Γῆ.</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ Οἱ θεοὶ δίνουν ἐντολὴ για κατανομὴ τῶν ιδιοτήτων στα ζῶα <p>↓</p>

<p>τε καὶ νεῖμαι δυνάμεις ἑκάστοις ὡς πρέπει.</p> <p>Προμηθεά δὲ παραιτεῖται Ἐπιμηθεὺς αὐτὸς νεῖμαι, «Νείμαντος δέ μου», ἔφη, «ἐπίσκεψαι»· καὶ οὕτω πείσας νέμει.</p> <p>Νέμων δὲ τοῖς μὲν ἰσχὺν ἄνευ τάχους προσήπτεν, τοὺς δ' ἄσθενεστέρους τάχει ἐκόσμει· τοὺς δὲ ὤπλιζε, τοῖς δ' ἄοπλον διδούς φύσιν ἄλλην τιν' αὐτοῖς ἐμηχανᾶτο δύναμιν εἰς σωτηρίαν. Ἄ μὲν γὰρ αὐτῶν σμικρότητι ἤμπισχεν, πτηνὸν φυγὴν ἢ κατάγειον οἴκησιν ἔνεμεν· ἃ δὲ ἠῦξε μεγέθει, τῶδε αὐτῶ αὐτὰ ἔσφωζεν· καὶ τᾶλλα οὕτως ἐπανισῶν ἔνεμεν. Ταῦτα δὲ ἐμηχανᾶτο εὐλάβειαν ἔχων μὴ τι γένος ἀἴστωθει·</p> <p>ἐπειδὴ δὲ αὐτοῖς ἀλληλοφθοριῶν διαφυγᾶς</p>	<p>μοιράσουν στο καθένα τους ταιριαστές ιδιότητες.</p> <p>Ο Επιμηθεὺς ζητά τότε ἀπὸ τον Προμηθεά να τον ἀφήσει να κάμει αὐτὸς τη διανομὴ. Κι ἄμα, εἶπε, ἐγὼ τελειώσω, κάνεις ἐσὺ την ἐπιθεώρησή σου. ἔτσι τον ἔπεισε και κάνει τη διανομὴ.</p> <p>Μοιράζοντας λοιπὸν σε ἄλλα ἔδινε δύναμη χωρὶς ταχύτητα, ἀλλὰ τα πιο αδύνατα τα εφοδίαζε με ταχύτητα. σε ἄλλα ἔδινε ὅπλα, και ὅσων ἀφηνε ἀοπλη τη φύση γι' αὐτὰ ἐβρῖσκε με το νου του κάποιαν ἄλλη ικανότητα για τη σωτηρία τους. Ὅσα, ἀλήθεια, ἀπ' αὐτὰ ἐντνε με μικρὸ σῶμα, σ' αὐτὰ ἔδινε την ικανότητα να φεύγουν πετώντας ἢ να κατοικούν μέσα στη γη. κι ὅσα μεγάλωνε κατὰ το μέγεθος, μ' αὐτὸ το ἴδιο πάλι τα ἔσφωζε. Ἐτσι μοίραζε και τις ἄλλες ιδιότητες ἰσορροπώντας τις μ' αὐτὸ τον τρόπο. Ὅλα αὐτὰ τα σοφίζόταν, ἐπειδὴ πολὺ πρόσεχε μήπως κανένα γένος εξαφανιστεῖ.</p> <p>Κι ἀφοῦ τα εφοδίασε ἀρκετὰ για να ξεφεύγουν</p>	<p>Οι ιδιότητες των ζώων εμφανίζονται ως δῶρα ἀπὸ τους θεοὺς.</p> <p>➤ Η αντιστροφή των ρόλων ἀνάμεσα στον Προμηθεά και τον Επιμηθεά δημιουργεῖ λάθη στην κατανομὴ των ιδιοτήτων.</p> <p><u>Ο Επιμηθεάς κατανέμει τις ιδιότητες στα ζῶα με στόχο:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • την προφύλαξή τους ἀπὸ ἄλλα ζῶα. <p>Ἐτσι ἔδωσε:</p> <ul style="list-style-type: none"> -- σε ἄλλα σωματικὴ δύναμη - σε ἄλλα, που ἦταν αδύναμα, ταχύτητα - σε ἄλλα ὅπλα, ὅπως νύχια, δόντια, κέρατα, οπλές - σε ἄλλα μικρὸ σῶμα, και ως ὅπλα για να ἀντιμετωπίζουν τους κινδύνους, φτερά ἢ ὑπόγεια κατοικία - σε ἄλλα μεγάλο σῶμα, και ως ὅπλο για να ἀντιμετωπίζουν τους κινδύνους, το ἴδιο το μέγεθός τους. <ul style="list-style-type: none"> • την προφύλαξή τους ἀπὸ τις
---	--	--

<p>ἐπήρκεσε, πρὸς τὰς ἐκ Διὸς ὥρας εὐμάρειαν ἐμηχανᾶτο ἀμφιεννὺς αὐτὰ πυκναῖς τε θριξίν καὶ στερεοῖς δέρμασιν, ἱκανοῖς μὲν ἀμῦναι χειμῶνα, δυνατοῖς δὲ καὶ καύματα, καὶ εἰς εὐνάς ἰοῦσιν ὅπως ὑπάρχοι τὰ αὐτὰ ταῦτα στρωμνὴ οἰκεία τε καὶ αὐτοφυῆς ἐκάστω· καὶ ὑποδῶν τὰ μὲν ὄπλαϊς, τὰ δὲ [θριξίν καὶ] δέρμασιν στερεοῖς καὶ ἀναίμοις.</p> <p>Τοῦντεῦθεν τροφὰς ἄλλοις ἄλλας ἐξεπόριζεν, τοῖς μὲν ἐκ γῆς βοτάνην, ἄλλοις δὲ δένδρων καρπούς, τοῖς δὲ ρίζας· ἔστι δ' οἷς ἔδωκεν εἶναι τροφήν ζῶων ἄλλων βοράν·</p> <p>καὶ τοῖς μὲν ὀλιγογονίαν προσῆψε, τοῖς δ' ἀναλισκομένοις ὑπὸ τούτων πολυγονίαν, σωτηρίαν τῷ γένει πορίζων.</p>	<p>την αλληλοκαταστροφή, σοφίζόταν μέσα προστατευτικά για τις μεταβολές του καιρού που στέλνει ο Ζεὺς, ντύνοντάς τα με πυκνὸ τρίχωμα καὶ στερεὰ δέρματα, ἱκανὰ να προφυλάσσουν ἀπὸ το κρύο, κατάλληλα καὶ για τις ζέστες, κι ἀκόμη, ὅταν πάνε να κοιμηθοῦν, τα ἴδια αὐτὰ να τους εἶναι στρωσίδι δικό τους καὶ ἀπὸ φυσικοῦ του στο καθένα, καὶ παπουτσώνοντάς τα ἄλλα με οπλές, κι ἄλλα [με τρίχωμα καὶ] με δέρματα στερεὰ καὶ ἀναιμα.</p> <p>Ύστερα ἀπ' αὐτό τους προμήθευε τροφές σε ἄλλα ἄλλες, σε ἄλλα χορτάρια ἀπὸ τη γη, σε ἄλλα καρπούς δέντρων, καὶ σε ἄλλα ρίζες. σε μερικά ἀφήσε τροφή τους να εἶναι ἡ βορὰ ἄλλων ζῶων.</p> <p>σ' αὐτὰ ὅμως τα ζῶα ταίριασε την ιδιότητα να γεννούν λίγους απογόνους, ἐνῶ σε κείνα που τρώγονταν ἀπ' αὐτά, ταίριασε την πολυγονία, βρίσκοντας ἔτσι σωτηρία για το γένος τους.</p> <p>(μετάφραση Β. Τατάκης)</p>	<p>δυσμενεῖς καιρικές συνθήκες.</p> <p>Ἐτσι ἔδωσε:</p> <ul style="list-style-type: none"> - σε ἄλλα πλούσιο τρίχωμα - σε ἄλλα χοντρό δέρμα - σε ἄλλα χοντρό δέρμα καὶ χωρίς αἷμα (πχ. φολίδες, λέπια) <p>• την εξασφάλιση τροφῆς.</p> <p>Ἐτσι, ἔδωσε τη δυνατότητα:</p> <ul style="list-style-type: none"> - στα φυτοφάγα ζῶα να τρώνε χόρτα, καρπούς δέντρων ἢ ρίζες - στα σαρκοφάγα ζῶα να τρώνε τις σάρκες ἄλλων ζῶων <p>• την ισορροπία στη φύση.</p> <p>Προκειμένου να εξασφαλιστεῖ ἡ ισορροπία στη φύση καὶ ἡ διαιώνιση ὅλων των ειδῶν, ἔδωσε:</p> <ul style="list-style-type: none"> - ὀλιγογονία, δηλαδή μικρὴ γονιμότητα, στα σαρκοφάγα ζῶα καὶ
--	--	---

		<p>- πολυγονία, δηλαδή μεγάλη γονιμότητα, σε όσα γίνονται βορά άλλων ζώων.</p>
--	--	--

ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

1. «Ἦν γάρ ποτε χρόνος»

Η λειτουργία της φράσης στη δομή του μύθου: Ο Πρωταγόρας αρχίζει τον μύθο, που πιθανότατα είναι δικό του δημιούρημα, προσδιορίζοντας αόριστα τον χρόνο στον οποίο έλαβαν χώρα όσα θα αφηγηθεί. Η φράση «Ἦν γάρ ποτε χρόνος» συνάδει με το λαϊκότροπο ύφος που προσπαθεί να προσδώσει ο Πρωταγόρας και θυμίζει την αρχή των νεοελληνικών παραμυθιών. Η έννοια του αόριστου χρόνου προβάλλεται ως κυρίαρχο φυσικό μέγεθος στο οποίο εντάσσεται η ύπαρξη των θεών και η δημιουργία –στη συνέχεια- των θνητών όντων. Πιο συγκεκριμένα, με τη λέξη «χρόνος» ο σοφιστής εννοεί εδώ την αρχή της δημιουργίας των θνητών γενών, το χρονικό εκείνο σημείο που ακολουθεί τη θεογονία, τη γένεση των θεών. Είναι, μάλιστα, χαρακτηριστικό πως στην αρχαιοελληνική μυθολογική σκέψη υπάρχει μόνο θεογονία, και όχι κοσμογονία, όπως σε άλλες μυθολογίες ή στην εβραιοχριστιανική Γένεση. (φιλοσοφικός λόγος σελ.66)

Η «ανθρωποκεντρική» και «αισιόδοξη» προσέγγιση του Πρωταγόρα: Αξίζει, επίσης, να σημειωθεί ότι, αντίθετα από τον Ησίοδο, που στη «Θεογονία» του αναφέρει την ύπαρξη των ανθρώπων μετά τη δημιουργία των θεών, χωρίς να εξηγεί πώς πλάστηκαν και από ποιον (θεοκεντρική προσέγγιση), ο Πρωταγόρας μεταφέρει το κέντρο του ενδιαφέροντος στον άνθρωπο, στη δημιουργία του και τη γένεση του πολιτισμού του (ανθρωποκεντρική προσέγγιση). Στον μύθο παρακολουθούμε πώς τα ζώα απέκτησαν το καθένα τις δικές του φυσικές ιδιότητες, και ο άνθρωπος εκείνα τα χαρακτηριστικά, τις αρετές και ικανότητές του που τον οδήγησαν στη διαμόρφωση πολιτισμού και συνιστούν την ανθρώπινη ουσία του, διαφοροποιώντας τον από τα άλλα θνητά γένη (φιλοσοφικός λόγος σελ. 66-67). Ο πρωταγόρειος μύθος, σε αντίθεση με άλλες κοσμολογικές εκδοχές (όπως η Θεογονία του Ησίοδου κ.τ.λ.) εκφράζει μια αισιόδοξη ενατένιση για τη δημιουργία και εξέλιξη του ανθρώπινου πολιτισμού: παρουσιάζει σε στάδια την προοδευτική πορεία του ανθρώπινου γένους από ατελέστερες μορφές βίου στην κατάκτηση ολοένα υψηλότερων πολιτιστικών επιτευγμάτων, προβάλλοντας τις ανθρώπινες δυνατότητες για νέες κατακτήσεις.

2. «θνητά δὲ γένη»

Ο όρος δηλώνει τα όντα που δεν είναι θεοί, δηλαδή τα ζώα και τον άνθρωπο. Σύμφωνα με τον πρωταγόρειο μύθο τα ζώα και ο άνθρωπος δημιουργούνται μαζί,

αλλά ήδη από το στάδιο της βιολογικής συγκρότησής τους, το «επιμηθειικό στάδιο», αρχίζουν να διαφοροποιούνται. Η διαφοροποίησή τους ολοκληρώνεται κατά το «προμηθειικό στάδιο», στο οποίο ο άνθρωπος συγκροτεί τον πολιτισμό του.

3. «Ἐπειδὴ δὲ καὶ τούτοις χρόνος ἦλθεν εἰμαρμένος γενέσεως, τυποῦσιν αὐτὰ θεοὶ γῆς ἔνδον ἐκ γῆς καὶ πυρὸς μείξαντες καὶ τῶν ὄσα πυρὶ καὶ γῆ κεράννυται.»

- Στον πρωταγόρειο μύθο θεοὶ και θνητὰ ὄντα εντάσσονται σε πλαίσια χρονικά, κινούνται στον χρόνο: χρονικά προηγούνται οι θεοὶ και ακολουθούν τα θνητὰ γέννη ως δημιουργήματά τους («τυποῦσιν αὐτὰ θεοὶ»).

- Η δημιουργία των θνητῶν γενῶν δεν είναι προϊόν θεϊκῆς βούλησης και επιλογῆς, αλλά υπακούει στην εἰμαρμένη, στη μοίρα, δύναμη αναπότρεπτη και ισχυρότερη ακόμη και από τους θεούς. Η εἰμαρμένη ρυθμίζει το χρόνο της δημιουργίας και των θεῶν και των θνητῶν πλασμάτων («καὶ τούτοις»).

- Τα θνητὰ ὄντα γεννιούνται από κοσμογονικά στοιχεία από τα οποία τα σπουδαιότερα είναι το χώμα και η φωτιά. Το χώμα, πυκνότερο στοιχείο, παραπέμπει στη μητέρα – γη, που γονιμοποιεῖ και δίνει ευφορία και ανάπτυξη στα ὄντα. Η φωτιά, αραιότερο στοιχείο, αποδίδει την αστείρευτη ενέργεια, την αέναη κίνηση, η οποία δίνει ζωή στα ὄντα, τα συγκροτεῖ σε ὑπαρξη ή τα μεταβάλλει ως εἶδος. Ὅτι ζωντανό προκύπτει ως σύνθεση των κοσμογονικῶν στοιχείων είναι θνητό, ἔχει αρχή και τέλος ὑπαρξης.

- Στην πρωταγόρεια εικόνα της δημιουργίας των θνητῶν ὄντων οι θεοὶ εκφράζουν την ιδέα της δημιουργίας, την οποία και υλοποιούν υπακούοντας στη δύναμη της εἰμαρμένης και αναμειγνύοντας τα κοσμογονικά στοιχεία σε θνητές οντότητες.

γένεσις: Ο ὅρος αναφέρεται στη διαδικασία με την οποία κάτι που δεν υπήρχε ἄρχισε να υπάρχει. Στον κοσμογονικό του μύθο ο Πρωταγόρας παρουσιάζει τη γένεση του κόσμου ως θεϊκή δημιουργία. Αυτή είναι και η διδασκαλία του ίδιου του Πλάτωνα στον Τίμαιο (28a κ.ε.). Το σχετικό με τη δημιουργία κεφάλαιο εισάγεται με τη φράση (29d-e): Λέγωμεν δὴ δι' ἦντινα αἰτίαν γένεσιν καὶ τὸ πᾶν τότε ὁ συνιστὰς συνέστησεν [: Ἀς δούμε, λοιπόν, για ποια αἰτία ο Δημιουργός συνέθεσε το γίνεσθαι και ὄλο αυτό το σύμπαν –μετάφραση Β. Κάλφας]. (φάκελος υλικού σελ. 45)

4. «Ἐπειδὴ δὲ καὶ τούτοις χρόνος ἦλθεν εἰμαρμένος γενέσεως»

Η «εἰμαρμένη» (από το ρ. < μείρομαι=μοιράζω) είναι η μοίρα και ὅτι ἔχει δοθεῖ στον ἄνθρωπο από τη μοίρα, μια δύναμη αναπότρεπτη και ισχυρότερη ακόμη και από τους θεούς, στην οποία αναγκάζονται και αυτοὶ να υπακούσουν. Με τις

φράσεις «είμαρμένος χρόνος» και «είμαρμένη ημέρα» προσδιορίζεται χρονικά η εξέλιξη της δημιουργίας των θνητών γενών και αποδίδεται «το πλήρωμα του χρόνου», το αναπόφευκτο και αναγκαίο πέρασμα από μία εποχή σε άλλη, από το ένα εξελικτικό στάδιο σε άλλο, από μία μορφή ζωής σε άλλη.

είμαρμένη (μείρομαι): συμμερίζομαι, συμμετέχω· εΐμαρται (απρόσωπο ρήμα): είναι πεπρωμένο): Για τους αρχαίους Έλληνες (ήδη από τα ομηρικά χρόνια) η είμαρμένη είναι η αμάχητη δύναμη, ισχυρότερη και από τους θεούς, που καθορίζει τη μοίρα (ομόρριζη λέξη) του κόσμου και των ανθρώπων. Εΐμαρμένος χρόνος είναι ο αυστηρά προκαθορισμένος. Σύμφωνα με τον Πρωταγόρα, λοιπόν, η γένεση του κόσμου δεν μπορούσε να συμβεί ούτε νωρίτερα ούτε αργότερα από τότε που έγινε. (φάκελος υλικού σελ. 45)

5. «ὅτε θεοὶ μὲν ἦσαν», «τυποῦσιν αὐτὰ θεοὶ» : ο αγνωστικισμός του Πρωταγόρα

Ο Πρωταγόρας ήταν αγνωστικιστής. Ο αγνωστικισμός είναι η φιλοσοφική θεώρηση κατά την οποία η γνώση της ουσίας των πραγμάτων και, ιδίως, η αλήθεια σχετικά με μεταφυσικά προβλήματα, όπως το πρόβλημα της ύπαρξης θεών, είναι αδύνατη ή προς το παρόν άγνωστη. Έτσι, ο αγνωστικιστής τηρεί επιφυλακτική ή ουδέτερη στάση αρνούμενος ή αμφιβάλλοντας για την ύπαρξη θεών. Ο Πρωταγόρας στο χαμένο σήμερα έργο του «Περί θεῶν» είχε εκφράσει αγνωστικιστικές απόψεις σχετικά με τους θεούς: "Για τους θεούς δεν μπορώ να γνωρίζω τίποτα: ούτε ότι υπάρχουν, ούτε ότι δεν υπάρχουν, ούτε τι λογής μορφή έχουν. Γιατί είναι πολλά τα όσα εμποδίζουν τη γνώση μας : από τη μία το άδηλο του ζητήματος και από την άλλη η συντομία της ανθρώπινης ζωής".

Η αναφορά του Πρωταγόρα στην ύπαρξη των θεῶν («ὅτε θεοὶ μὲν ἦσαν»), και ο πρωταγωνιστικός ρόλος που τους αποδίδει από την αρχή ήδη του μύθου της δημιουργίας («τυποῦσιν αὐτὰ θεοὶ») οδήγησε πολλούς μελετητές στην παρατήρηση ότι υπάρχει αντίφαση με τις αγνωστικιστές ιδέες του σοφιστή. Η αντίφαση αυτή ερμηνεύεται, αν λάβουμε υπόψη μας την αλληγορική λειτουργία του μύθου, στον οποίο η παρουσία και η δράση των θεῶν έχει συμβολική σημασία. Ο Δίας, ως ανώτατος θεός, συμβολίζει τη φυσική νομοτέλεια, είναι ο «λόγος», οι αναπόφευκτες δυνάμεις που διέπουν της λειτουργίας της φύσης. Οι άλλοι θεοί (Προμηθέας, Επιμηθέας και Ερμής) αποτελούν τα εκτελεστικά όργανα αυτής της φυσικής νομοτέλειας, που ρυθμίζει τις σχέσεις των όντων εξασφαλίζοντας τη μεταξύ τους ισορροπία. Κατά συνέπεια, δεν είναι ο Δίας και οι άλλοι θεοί που παρεμβαίνοντας δρουν, αλλά η ίδια η φύση και η νομοτέλεια που τη διέπει. Άλλωστε, όπως φαίνεται και από τη συνέχεια του μύθου (ενότητα 6), ο Πρωταγόρας, ως συνεπής αγνωστικιστής, δεν ασχολείται με το πρόβλημα της ύπαρξης των θεῶν, αλλά χρησιμοποιεί την ύπαρξή τους και την πνευματική «συγγένεια» του ανθρώπου με αυτούς για να εξηγήσει τη γένεση της θρησκείας.

Πάντως δεν υποστηρίζει ότι οι θεοί είναι αιώνιοι, αντίθετα, όπως αφήνει να εννοηθεί, δημιουργήθηκαν και αυτοί (Θεογονία) και απλώς υπήρχαν πριν από τα θνητά γένη.

6. «γῆς ἔνδον» : αντιλήψεις που απηχούνται στη φράση

Μητέρα-γη: Η φράση «γῆς ἔνδον» υποδηλώνει την αρχέγονη αντίληψη της μητέρας-γης, μέσα στα σπλάχνα της οποίας δημιουργήθηκαν όλα τα έμβια όντα, η ζωή.

Αυτοχθονισμός: Επιπλέον, στη φράση «γῆς ἔνδον» διαφαίνεται η αντίληψη του αυτοχθονισμού (<αυτόχθων-αυτός+χθών=γη : ο γεννημένος στη γη που κατοικεί, ο γηγενής), της πεποίθησης δηλαδή κάποιων φυλών ότι «φύτρωσαν» από τη γη στην οποία στη συνέχεια έζησαν αυτοί και οι απόγονοί τους κάνοντάς την πατρίδα τους και δεν ήρθαν από αλλού. Η πεποίθηση αυτή περί αυτοχθονισμού τους έδινε ένα αίσθημα περηφάνιας, προνομιακής σχέσης με την πατρίδα και ευγενικής καταγωγής και υπήρχαν πολλοί σχετικοί μύθοι.

7.« ἐκ γῆς καὶ πυρός μείξαντες καὶ τῶν ὄσα πυρὶ καὶ γῆ κεράννυται.» : κοσμογονικές αντιλήψεις

Σύμφωνα με τον Πρωταγόρα, οι θεοί δημιούργησαν τα θνητά όντα από δύο βασικά στοιχεία, το χώμα και τη φωτιά. Η άποψη αυτή φαίνεται να ακολουθεί την κοσμογονική θεωρία του προσωκρατικού φυσικού φιλοσόφου Παρμενίδη. Στη συνέχεια, όμως, με τη φράση «τῶν ὄσα πυρὶ καὶ γῆ κεράννυται» η άποψη του εμπλουτίζεται και από τη θεωρία του επίσης προσωκρατικού φιλοσόφου Εμπεδοκλή, σύμφωνα με τον οποίο τα έμβια όντα προήλθαν από τη σύνθεση τεσσάρων στοιχείων : της φωτιάς, του χώματος, του νερού και του αέρα. Στα δύο τελευταία στοιχεία, νερό και αέρα, ο Πρωταγόρας αναφέρεται άοριστα (καὶ τῶν ὄσα πυρὶ καὶ γῆ κεράννυται), χωρίς να τα κατονομάζει. Αξίζει να επισημανθεί ότι και κατά την εβραϊο-χριστιανική παράδοση ο πρώτος άνθρωπος, ο Αδάμ, πλάθεται από τον Θεό με χώμα.

ὄσα πυρὶ καὶ γῆ κεράννυται: Ήταν διαδεδομένη στην αρχαιότητα η θεωρία για τα τέσσερα στοιχεία (γῆ, πῦρ, ἀήρ, ὕδωρ) από την ανάμειξη των οποίων (σε ποικίλες αναλογίες) απαρτίζονται και μετασχηματίζονται όλα τα υλικά πράγματα. Ο Εμπεδοκλής τα ονομάζει ριζώματα (βλ. Παράλληλο Κείμενο 2). Στο κοσμολογικό του έργο Τίμαιος (53a-b) ο Πλάτων θέτει την ύπαρξη των τεσσάρων στοιχείων πριν και από τη δημιουργία-μορφοποίηση του κόσμου από τον θεό: «Ως τότε όλα βρίσκονταν σε κατάσταση άλογη και άμετρη. Τον καιρό που ξεκινούσε η διακόσμηση του σύμπαντος, η φωτιά, το νερό, η γη και ο αέρας αρχικά παρουσίαζαν ίχνη μόνο της φύσης τους, δίνοντας την εντύπωση πραγμάτων που έχουν ολοκληρωτικά εγκαταλειφθεί από τον θεό. Το πρώτο λοιπόν βήμα του Θεού

ήταν να τα παραλάβει όπως ήταν τότε και να τα ανασχηματίσει μέσω συγκεκριμένων μορφών και αριθμών» (μετάφραση Β. Κάλφας). (φάκελος υλικού σελ. 45)

8. «Ἐπειδὴ δ' ἄγειν αὐτὰ πρὸς φῶς ἔμελλον, προσέταξαν Προμηθεὶ καὶ Ἐπιμηθεὶ κοσμησαί τε καὶ νεῖμαι δυνάμεις ἑκάστοις ὡς πρέπει.»

Ο Προμηθέας και ο Επιμηθέας ήταν Τιτάνες, γιοι του Ιαπετού και της Ωκεανίδας Κλυμένης. Ειδικότερα, ο Προμηθέας είναι αυτός που, όπως δηλώνει και το όνομά του (σύνθετο από τις λέξεις πρό + μήτις = σκέψη), σκέφτεται πριν κάνει κάτι, σταθμίζει τις συνέπειες και έπειτα προβαίνει σε πράξεις. Θα μπορούσαμε, λοιπόν, να τον χαρακτηρίσουμε προνοητικό, διορατικό, σώφρονα, συνετό, προσεκτικό. Στον μύθο του Πρωταγόρα παρουσιάζεται ως ευεργέτης του ανθρώπου, καθώς με τα δώρα που έκλεψε από τους θεούς (τη φωτιά και την έντεχνη σοφία) βοήθησε τον άνθρωπο να κυριαρχήσει πάνω στη φύση και να αναπτύξει πολιτισμό, περνώντας στο στάδιο της συγκρότησης του ανθρώπινου πολιτισμού (προμηθεϊκό στάδιο).

Ο Επιμηθέας, αντίθετα, όπως δηλώνει και το όνομά του (σύνθετο από τις λέξεις ἐπί + μῆδος), είναι αυτός που σκέφτεται μετά την εκτέλεση μιας ενέργειας και βρίσκεται αντιμέτωπος με τις συνέπειές της. Θα μπορούσαμε, λοιπόν, να τον χαρακτηρίσουμε αστόχαστο, απερίσκεπτο, επιπόλαιο, παρορμητικό. Στον μύθο του Πρωταγόρα παρουσιάζεται λόγω απρονοησίας να εξαντλεί όλα τα εφόδια στα ζώα και να αφήνει τον άνθρωπο εντελώς αβοήθητο και ανυπεράσπιστο. Έτσι, εξυπηρετείται η οικονομία του μύθου, αφού η απρονοησία του προκαλεί την παρέμβαση του Προμηθέα και τη μετάβαση από το επιμηθεϊκό στάδιο της βιολογικής συγκρότησης στο ανώτερο προμηθεϊκό στάδιο.

9. «Προμηθεά δὲ παραιτεῖται Ἐπιμηθεὺς αὐτὸς νεῖμαι, «Νείμαντος δέ μου,» ἔφη, «ἐπίσκεψαι» καὶ οὕτω πείσας νέμει»

Η αντιστροφή των ρόλων και η οικονομία του μύθου: Οι θεοί αναλαμβάνουν να πλάσουν σε ένα αρχικό στάδιο τα ζώα στο εσωτερικό της γης και στη συνέχεια, αναθέτουν τον εφοδιασμό τους με τις απαραίτητες ιδιότητες σε δύο κατώτερους θεούς, τους Τιτάνες Προμηθέα και Επιμηθέα. Η επιθυμία του Επιμηθέα να αντιστρέψουν τους ρόλους με τον αδερφό του και να αναλάβει ο ίδιος το έργο της κατανομής ιδιοτήτων στάθηκε καθοριστική για την εξέλιξη, την οικονομία του μύθου, αφού είχε ως αποτέλεσμα ο Επιμηθέας να εξαντλήσει από απρονοησία όλες τις ιδιότητες στα ζώα και να αφήσει τον άνθρωπο ανυπεράσπιστο και αβοήθητο. Έτσι, κινητοποιείται ο Προμηθέας και αναλαμβάνει να κλέψει τη φωτιά του Ηφαίστου και την «έντεχνον σοφίαν» της Αθηνάς, προκειμένου να εξασφαλίσει την επιβίωση του ανθρώπινου είδους. Το «τέχνασμα» της αντιστροφής των ρόλων των δύο αδελφών Τιτάνων εξυπηρετεί, όπως

προαναφέρθηκε, άριστα την οικονομία του μύθου, και δίνει στον Πρωταγόρα τη δυνατότητα να εξηγήσει συμβολικά τη μετάβαση από το στάδιο της βιολογικής συγκρότησης των όντων (επιμηθεϊκό στάδιο), σε ένα ανώτερο στάδιο, το στάδιο της συγκρότησης του ανθρώπινου πολιτισμού (προμηθεϊκό στάδιο). Στο στάδιο αυτό ο άνθρωπος διαφοροποιείται από τα άλλα είδη ζωικών οργανισμών ως έλλογο ον, αφού αυτός μόνο κατέχει τον «λόγο» (τη λογική σκέψη και την έναρθηρη ομιλία) που του επιτρέπει να αναπτύξει τον πολιτισμό του. Ο Πρωταγόρας εκφράζει με την αφήγησή του μια αισιόδοξη αντίληψη για την προοδευτική εξέλιξη του ανθρώπινου γένους.

10. «Νέμων ...πορίζων»

Αφού τα δύο αδέρφια άλλαξαν ρόλους, ο Επιμηθέας ανέλαβε να μοιράσει εφόδια στα ζώα και στον άνθρωπο και ο Προμηθέας την τελική επιθεώρηση. Στο απόσπασμα αυτό ο Πρωταγόρας αφηγείται την κατανομή βιολογικών εφοδίων / ιδιοτήτων / ικανοτήτων στα ζώα στα ζώα από τον Επιμηθέα. Η κατανομή του Επιμηθέα μπορεί να χαρακτηριστεί σοφή, αφού επιτυγχάνει μια αντισταθμιστική και ισόρροπη κατανομή εφοδίων για τη διαίωνιση όλων των ειδών και την ισορροπία στη φύση. Ο Επιμηθέας είναι σε θέση να επινοήσει, όχι όμως και να προνοήσει. Η επινοητικότητα του, που δεν συνοδεύεται όμως από πρόνοια και προβλεπτικότητα, εκδηλώνεται ως εξής:

α. Παρέχει μέσα προστασίας από τους εχθρούς (τα άλλα ζώα) («Νέμων δέ ... άϊστωθείη.») Για να προφυλάξει τα ζώα από τα άλλα ζώα, έδωσε:

- σε άλλα σωματική δύναμη,
- σε άλλα, που ήταν αδύναμα, ταχύτητα,
- σε άλλα όπλα, όπως νύχια, δόντια, κέρατα, σπλές,
- σε άλλα μικρό σώμα, και ως όπλα για να αντιμετωπίζουν τους κινδύνους, φτερά ή υπόγεια κατοικία,
- σε άλλα μεγάλο σώμα, και ως όπλο για να αντιμετωπίζουν τους κινδύνους, το ίδιο το μέγεθός τους.

β. Δίνει μέσα προσαρμογής και προστασίας από τις μεταβαλλόμενες δυσμενείς καιρικές συνθήκες («έπειδή δέ αυτοῖς ... στερεοῖς καὶ ἀναίμοις.») Για να προφυλάξει τα ζώα από την εναλλαγή των εποχών και τις δυσμενείς καιρικές συνθήκες, που προέρχονται από τον Δία, έδωσε:

- σε άλλα πλούσιο τρίχωμα,
- σε άλλα χοντρό δέρμα,

- σε άλλα χοντρό δέρμα και χωρίς αίμα (πχ. λέπια)

γ. Φροντίζει για την εξασφάλιση τροφής («Τούντεϋθεν ... άλλων βοράν.»)
Φρόντισε να δώσει διαφορετικά είδη τροφής σε κάθε ζωικό είδος, για να υπάρχει τροφική επάρκεια. Έτσι, έδωσε τη δυνατότητα:

1. στα φυτοφάγα ζώα να τρώνε χόρτα, καρπούς δέντρων ή ρίζες
2. στα σαρκοφάγα ζώα να τρώνε τις σάρκες άλλων ζώων.

δ. Εξισορροπεί τις αντίρροπες δυνάμεις στη φύση με σκοπό τη διαίωνιση των ειδών («καί τοῖς μέν ὀλιγογονίαν ... τῷ γένει πορίζων.») Προκειμένου να εξασφαλιστεί η ισορροπία στη φύση και η διαίωνιση όλων των ειδών, έδωσε:

1. ολιγογονία, δηλαδή μικρή γονιμότητα, στα σαρκοφάγα ζώα και
2. πολυγονία, δηλαδή μεγάλη γονιμότητα, σε όσα γίνονται βορά άλλων ζώων.

11. Η τελεολογική εξήγηση του «νόμου της αναπλήρωσης».

Η βασική ιδέα που διαφαίνεται σε αυτό το απόσπασμα του μύθου είναι η σκόπιμη ισορροπία που χαρακτηρίζει το ζωικό κόσμο (και γενικότερα τη φύση): οι ιδιότητες δεν μοιράζονται στα ζώα από τον Επιμηθέα τυχαία, αλλά με τρόπο ώστε μία αδυναμία να αναπληρώνεται από μία ικανότητα. Η αρχή αυτή που ισχύει στη φύση ονομάζεται «νόμος της αναπλήρωσης» και αποσκοπεί στη διασφάλιση:

- α) της επιβίωσης, της αυτοσυντήρησης και της διαίωνισης του κάθε είδους
- β) στην ισορροπία του φυσικού οικοσυστήματος, μέσα από την εξισορρόπηση των αντίρροπων δυνάμεων που λειτουργούν στο εσωτερικό του.

Νόμος της αναπλήρωσης: αρχή που ισχύει και στη φύση, σύμφωνα με την οποία μία αδυναμία - ενός ζώου π.χ.- αναπληρώνεται από μία ικανότητα. Ο Πρωταγόρας, δηλαδή, εξηγεί το «νόμο της αναπλήρωσης» που ισχύει στη φύση τελεολογικά: οι διάφορες βιολογικές ιδιότητες και χαρακτηριστικά των ζώων εξηγούνται με βάση το σκοπό (τέλος) για τον οποίο τους δόθηκαν, ως αναγκαία μέσα για να επιτελέσουν μια σκόπιμη λειτουργία (επιβίωση, αυτοσυντήρηση, διαίωνιση, ισορροπία). Σύμφωνα με τον Πρωταγόρα, στη φύση όλα έχουν ένα σκοπό.

- η ταχύτητα αντισταθμίζει την αδυναμία,
- τα φτερά ή η υπόγεια κατοικία αντισταθμίζουν το μικρό σωματικό μέγεθος,
- όσα ζώα έχουν δύναμη, δεν χρειάζονται ταχύτητα,
- όσα έχουν μεγάλο σωματικό μέγεθος, σώζονται χάρη σ' αυτό,

- τα όπλα αντισταθμίζουν την έλλειψη δύναμης και ταχύτητας,
- για να αντιμετωπίζουν τις μεταβολές του καιρού, εφοδιάζονται με πυκνό τρίχωμα και γερό δέρμα,
- σε αυτά που γίνονται βορά άλλων ζώων δίνεται η δυνατότητα να γεννούν πολλούς απογόνους,
- όσα τρέφονται με άλλα ζώα, γεννούν λίγους απογόνους,
- δίνονται διαφορετικά είδη τροφής σε κάθε είδος ζώου, για να μην εξαντληθούν συγκεκριμένα είδη διατροφής.

Η τελεολογική εξήγηση της αντισταθμιστικής και σύμμετρης κατανομής των ιδιοτήτων στα ζώα, που επιχειρεί ο Πρωταγόρας στην εξεταζόμενη ενότητα, γίνεται ιδιαίτερα αντιληπτή στη χρήση της γλώσσας με το πλήθος αντιθετικών σχημάτων (π.χ. ισχύν άνευ τάχους - τούς δ' άσθενεστέρους τάχει έκόσμηι, τούς δέ ώπλιζε - τοίς δ' άοπλον διδούς, σμικρότητι - μεγέθει, όλιγογονίαν - πολυγονίαν), προσδιορισμών του τελικού αιτίου (εμπρόθετος του σκοπού : εις σωτηρίαν, τελική πρόταση : όπως ύπάρχοι ...), λέξεων που σημαίνουν ισορροπία (έπανισών), ή επιβίωση (μή τι γένος άϊστωθείη, έσφωζεν, σωτηρίαν).

σώζω, σωτηρία: Το ρήμα σώζω σημαίνει σώζω από τον θάνατο, διατηρώ στη ζωή, διαφυλάττω κάτι σώο και ολόκληρο. Ο Πρωταγόρας αναφέρεται στην σωτηρίαν των διαφόρων ειδών του ζωικού βασιλείου (και του ανθρώπου) δηλώνοντας τους τρόπους με τους οποίους αποφεύγεται η εξαφάνισή τους. Η λογική της σωτηρίας των ειδών θυμίζει σύγχρονες οικολογικές αρχές. (φάκελος υλικού σελ.45)

12. Ο αγώνας για επιβίωση και η εναρμόνιση των αντιθέτων.

Στην αφήγηση του Πρωταγόρα διαφαίνεται η αντίληψη ότι στον ζωικό κόσμο επικρατεί συνεχής αγώνας για επιβίωση, ένας διαρκής πόλεμος για την ύπαρξη μιας μεγάλης ποικιλίας ζωικών ειδών με διαφορετικές ιδιότητες και ικανότητες. Η τελική ισορροπία που χαρακτηρίζει το οικοσύστημα είναι αποτέλεσμα της εναρμόνισης / της ενότητας των αντιθέτων δυνάμεων .

13. Τα βιολογικά εφόδια ενός κατώτερου θεού.

Οι βιολογικές ιδιότητες των ζώων προβάλλονται ως δώρα των θεών, δηλαδή ως δοσμένες εκ των προτέρων ιδιότητες που τα ζωικά είδη έχουν χωρίς καμία ενεργητική συμμετοχή τους στην απόκτησή τους. Αυτό δεν ανταποκρίνεται βέβαια στα δεδομένα της σύγχρονης βιολογικής επιστήμης, κατά την οποία οι ιδιότητες των ειδών είναι προϊόν μακρόχρονης εξέλιξης και προσαρμογής τους στο περιβάλλον (θεωρία της εξέλιξης). Βέβαια, ο μύθος είναι μια συμβολική αφήγηση, που δεν ενδιαφέρεται να δώσει επιστημονικές εξηγήσεις.

14. Η λέξη «ώρα»

Η λέξη «ώρα» παράγεται από την ίδια ινδοευρωπαϊκή ρίζα από την οποία στα αγγλικά παράγεται η λέξη year, το έτος. Συναντάται με τις εξής σημασίες:

α. ο ορισμένος χρόνος, η χρονική περίοδος που ορίζεται από τους φυσικούς νόμους, η περίοδος του έτους, του μήνα, της ημέρας,

β. η εποχή του έτους (οι αρχαίοι Έλληνες διέκριναν τρεις εποχές του χρόνου: το «έαρ», δηλαδή την άνοιξη, το «θέρος», δηλαδή το καλοκαίρι, και τον «χειμῶνα», ενώ την «ὀπώραν», το φθινόπωρο, τη θεωρούσαν μάλλον ως ακμή του καλοκαιριού), η ακμή του έτους, μέρος της ημέρας ή του ημερονοκτίου. Επειδή η λέξη χρησιμοποιούνταν ιδιαίτερα για να δηλώσει την καλύτερη εποχή του χρόνου, κατέληξε επίσης να σημαίνει, όπως η λέξη «καιρός», την κατάλληλη ώρα, τη σωστή στιγμή, όπως ακόμα και την καλή στιγμή της ζωής του ανθρώπου, δηλαδή τη νεότητα .

Στη μυθολογία, οι Ωρες, κόρες του Δία και της Θέμιδος, ήταν τρεις: η Ευνομία, η Δίκη και η Ειρήνη, προστάτευαν δε τις εποχές του έτους και τους καρπούς κάθε εποχής, και θεωρούνταν αιτίες της ωριμότητας και της τελειότητας όλων των φυσικών πραγμάτων, κυρίως δε της ακμής και της ομορφιάς του ίδιου του ανθρώπου. (φιλοσοφικός λόγος σελ. 67)

Αισθητικά -υφολογικά στοιχεία

- τυπική αρχή μυθικής αφήγησης « Ἦν γάρ ποτε χρόνος»
- επαναλαμβανόμενη χρήση συνδέσμων ἐπειδή, οὖν
- συχνή επανάληψη λέξεων (νέμων, ἐνειμε, νείμαντος, νέμων)
- εναλλαγή ευθέος και πλαγίου λόγου «Νείμαντος δέ μου», ἔφη, «ἐπίσκεψαι»· καὶ οὕτω πείσας νέμει.»
- αντιθετική διαίρεση εννοιῶν ὅπως στην περιγραφή τῶν ιδιοτήτων τῶν θνητῶν ειδῶν
- παρατακτική σύνδεση
- απλή δομή του λόγου
- μικροπερίοδος λόγος

Ὑφος: λαϊκότροπο, απλο, δημοτικό, με απλότητα, ζωντάνια, φυσικότητα. Η χρήση ποιητικῶν εκφράσεων (πτηνόν φυγήν, ἄοπλον φύσιν, σμικρότητι ἤμπισχεν, ἀϊστωθείη, ἀλληλοφθοριῶν διαφυγάς) αφενός τονίζει τη σημασία του έργου του Επιμηθέα και αφετέρου εντυπωσιάζει τον ακροατή και προσδίδει στον λόγο ποιητική και εκφραστική ζωντάνια. Η δύναμη της περιγραφῆς ενισχύεται με τη χρήση του δραματικού ενεστώτα (νέμει, παραιτεῖται, τυποῦσιν), τα σύνθετα ουσιαστικά (ἀλληλοφθοριῶν, πολυγονίαν, ὀλιγογονίαν) και τα περιγραφικά επίθετα (πτηνόν φυγήν, ἄοπλον φύσιν, κατάγειον οἴκησιν).

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

A.Ερμηνευτικές

1. Να σκιαγραφήσετε την προσωπικότητα του Επιμηθέα και τον ρόλο του στη δημιουργία. Να λάβετε υπόψη σας και την ετυμολογία του ονόματός του.
2. Ποιό ρόλο διαδραματίζει η μοίρα (είμαρμένη) στην ενότητα και πώς εξηγείται αυτός;
3. Να δείξετε ότι ο μύθος του Πρωταγόρα εξηγεί τελεολογικά το νόμο της αναπλήρωσης.
4. Να εντοπίσετε το σημείο του κειμένου που αναφέρεται στην αντίληψη του αυτοχθονισμού και να εξηγήσετε τη σχέση της με την ανθρωπολογική θεωρία του πρωταγόρειου μύθου.
5. Αφού μελετήσετε τον παρακάτω μύθο, να εντοπίσετε τα κοινά στοιχεία με τη διήγηση του Πρωταγόρα στο περιεχόμενο και στο ύφος.

Λέγεται πως ο θεός έπλασε πρώτα τα ζώα, δίνοντάς τους διάφορα χαρίσματα, όπως τη δύναμη στο ένα, τη γρηγοράδα στο άλλο, τα φτερά στο τρίτο. Ενώ ο άνθρωπος, που πλάστηκε γυμνός, παραπονέθηκε: «Μόνο εμένα δε με προίκισες με κάποια χάρη.» Τότε είπε ο Ζεύς: «Δεν κατάλαβες ποιά δωρεά έλαβες, παρόλο που σου έτυχε το μεγαλύτερο; Πήρες το λογικό, που είναι δυνατό και στους θεούς και στους ανθρώπους και είναι ισχυρότερο από καθετί το ισχυρό και πιο ταχύ από τα γρήγορα.» Τότε ο άνθρωπος κατάλαβε την αξία του δώρου, προσκύνησε το θεό, τον ευχαρίστησε κι έφυγε.

Αισώπου μύθοι, Άνθρωποι και Ζεύς

B.Λεξιλογικές

1. Να αντιστοιχίσετε καθεμία νεοελληνική λέξη της στήλης A με την ετυμολογικά συγγενή αρχαιοελληνική λέξη της στήλης B. Δύο λέξεις στη στήλη A περισσεύουν.

ΣΤΗΛΗ A	ΣΤΗΛΗ B
1. απονομή	α. είμαρμένος
2.δέμα	β. νεΐμαι

3.υπόδειξη	γ. ἀμφιεννύς
4. μερίδιο	δ. ὑποδῶν
5. ανόητος	ε. διδούς
6. διάδοση	
7. μεταμφιεσμένος	

2. Να εντοπίσετε στο κείμενο τις ομόρριζες των λέξεων που σας δίνονται (μερικές από αυτές αναφέρονται στην ίδια λέξη του κειμένου): κατευνάζω, κατανάλωση, εκδορά, αμπέχονο, αυτάρκεια, σαρκοβόρο, καταβροχθίζω, περιδέραιο.

3. Να γράψετε ένα σύνθετο ομόρριζο ουσιαστικό ή επίθετο της Νέας Ελληνικής, για καθεμία από τις παρακάτω λέξεις του αρχαίου διδαγμένου κειμένου: μείξαντες, ἔφη, ἔσφζεν, δέρμασι, τροφήν.

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 5

Ο πρωταγόρειος μύθος: η κλοπή της φωτιάς - έντεχνη σοφία και λόγος

Η επιμηθεϊκή φάση, που αντιστοιχεί στον φυσικό χρόνο του βιολογικού σχηματισμού των ζωικών ειδών, κλείνει με το ανθρώπινο είδος το οποίο εμφανίζεται τελευταίο στη σειρά των ζωικών οργανισμών. Ως τελευταίο μένει άκόσμητον, που σημαίνει ότι έχει τα λιγότερα φυσικά εφόδια για να επιβιώσει ως είδος στη φύση. Συνεπώς, η φυσική κατάσταση του ανθρώπου κατά το στάδιο σχηματισμού των ειδών μπορεί να αποδοθεί με την έννοια της άπορίας, δηλαδή της φυσικής αδυναμίας και συγχρόνως της ανάγκης για εξεύρεση τρόπων και μέσων αντιμετώπισής της (ήπóρει ό,τι χρήσαιτο). Ο άνθρωπος αναγκάζεται να αναζητήσει τον πόρο, τη λύση του προβλήματος και την υπέρβαση της δυσκολίας. Όταν ο Προμηθέας αντιλήφθηκε το αδιέξοδο στο οποίο κατέληξε το έργο του Επιμηθέα, αποφασίζει να μπει κρυφά στο εργαστήριο της Αθηνάς και του Ηφαίστου και να κλέψει την έντεχνον σοφίαν και τη φωτιά που θα βοηθούσαν τον άνθρωπο στην επιβίωση και την εξέλιξή του. Η μετάβαση του ανθρώπου από την κατάσταση των βιολογικών εξαρτήσεων στην αναζήτηση της αυτονομίας του συμβολίζεται με τον Προμηθέα και τη φιλόνηρωπη κλοπή των «δώρων» του για τον άνθρωπο από το εργαστήριο των δύο θεών.

ΚΕΙΜΕΝΟ ΑΝΑΦΟΡΑΣ

ΠΛΑΤΩΝ, Πρωταγόρας 321b-322a

ΑΡΧΑΙΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Ἄτε δὴ οὖν οὐ πάνυ τι σοφὸς ὢν ὁ Ἐπιμηθεὺς ἔλαθεν αὐτὸν καταναλώσας τὰς δυνάμεις εἰς τὰ ἄλογα· λοιπὸν δὴ ἀκόσμητον ἔτι αὐτῷ ἦν τὸ ἀνθρώπων γένος, καὶ ἠπόρει ὅτι χρήσαιτο.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Επειδή όμως ο Επιμηθεύς δεν ήταν πολύ σοφός και τα ξόδεψε, χωρίς να το πάρει είδηση, τις ιδιότητες στα άλογα ζώα του έμεινε ακόμη ανεφοδιασμένο το γένος των ανθρώπων, και δεν ήξερε τι να κάμει.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ

Θέμα: Ο εφοδιασμός του ανθρώπου από τον Προμηθέα με τη φωτιά και τις τεχνικές γνώσεις που έκλεψε από τον Ἡφαιστο και την Αθηνά.

- **Ο Επιμηθέας συνειδητοποιεί την απρονοησία του.**

Στο τέλος της μοιρασιάς διαπίστωσε ότι βρισκόταν σε αδιέξοδο, γιατί τα εφόδια εξαντλήθηκαν και ο άνθρωπος έμεινε «άκόσμητος»

- **Ο Προμηθέας διαπιστώνει ότι ο**

<p>Ἀποροῦντι δὲ αὐτῶ ἔρχεται Προμηθεὺς ἐπισκευόμενος τὴν νομὴν, καὶ ὄρᾳ τὰ μὲν ἄλλα ζῶα ἐμμελῶς πάντων ἔχοντα, τὸν δὲ ἄνθρωπον γυμνόν τε καὶ ἀνυπόδητον καὶ ἄστρωτον καὶ ἄοπλον· ἤδη δὲ καὶ ἡ εἰμαρμένη ἡμέρα παρῆν, ἐν ἣ ἔδει καὶ ἄνθρωπον ἐξιέναι ἐκ γῆς εἰς φῶς.</p>	<p>Ἀπάνω σ' αυτό το αδιέξοδο έρχεται ο Προμηθεύς να επιθεωρήσει την κατανομή, και βλέπει τα άλλα ζώα να τα έχουν όλα ταιριαστά, και τον άνθρωπο τον βλέπει γυμνό, και ανυπόδητο, χωρίς στρωσίδι και όπλο. Ερχόταν κιόλας και η ορισμένη από τη μοίρα μέρα, οπου έπρεπε και ο άνθρωπος να βγει από τη γη στο φως.</p>	<p>άνθρωπος έχει μείνει ανεφοδιάστος.</p> <p>Αντιλαμβάνεται λοιπόν, ότι ο άνθρωπος απέμεινε γυμνός και ξυπόλητος και χωρίς στρωσίδια και χωρίς όπλα, χωρίς δυνατότητα αυτό-υπεράσπισης, τη στιγμή μάλιστα που πλησίαζε η καθορισμένη μέρα της εξόδου του προς το φως.</p>
<p>Ἀπορία οὖν σχόμενος ὁ Προμηθεὺς ἦντινα σωτηρίαν τῶ ἀνθρώπῳ εὖροι, κλέπτει Ἡφαίστου καὶ Ἀθηνᾶς τὴν ἔντεχνον σοφίαν σὺν πυρί ἀμήχανον γὰρ ἦν ἄνευ πυρὸς αὐτὴν κτητὴν τῷ ἡ χρησίμην γενέσθαι καὶ οὕτω δὴ δωρεῖται ἀνθρώπῳ.</p>	<p>Κυριευμένος ο Προμηθεύς από τη δυσκολία τι λογής σωτηρία να βρει για τον άνθρωπο, παίρνει κρυφά την τεχνική ικανότητα του Ηφαίστου και της Αθηνάς και μαζί τη φωτιά γιατί ήταν αδύνατο να αποκτήσει κανείς ή να χρησιμοποιήσει την ικανότητα αυτή χωρίς φωτιά και έτσι da τη δωρίζει στον άνθρωπο.</p>	<p>➤ Ο Προμηθέας κλέβει τις τεχνικές γνώσεις από την Αθηνά και τη φωτιά από τον Ἡφαιστο για χάρη των ανθρώπων.</p> <p>Όταν ο Προμηθέας αντιλήφθηκε το αδιέξοδο στο οποίο κατέληξε το έργο του Επιμηθέα, αποφασίζει να κλέψει την «έντεχνον σοφίαν» και τη φωτιά που θα βοηθούσαν τον άνθρωπο στην επιβίωση και εξέλιξή του.</p>
<p>Τὴν μὲν οὖν περὶ τὸν βίον σοφίαν ἄνθρωπος ταύτη ἔσχεν, τὴν δὲ πολιτικὴν οὐκ εἶχεν· ἦν γὰρ παρὰ τῶ Δίῳ. Τῶ δὲ Προμηθεῖ εἰς μὲν τὴν ἀκρόπολιν τὴν τοῦ Διὸς οἴκησιν οὐκέτι ἐνεχώρει εἰσελθεῖν πρὸς δὲ καὶ αἱ Διὸς φυλακαὶ φοβεραὶ ἦσαν</p>	<p>Έτσι λοιπόν απέκτησε ο άνθρωπος τις τέχνες που του χρειάζονται για τη ζωή του, την πολιτική όμως ικανότητα δεν την είχε, γιατί αυτή ήταν κοντά στο Δία. Κι ο Προμηθέας δεν είχε πια τον καιρό να μπει μέσα στην ακρόπολη, στην καθέδρα του Δία. κοντά σ' αυτό και οι φρουροί του Δία ήταν φοβεροί</p>	<p>➤ Ο Προμηθέας αδυνατεί να κλέψει την πολιτική τέχνη.</p> <p>Ο Προμηθέας δεν μπόρεσε να δώσει στους ανθρώπους την πολιτική τέχνη, το υψηλότερο και καλύτερο δώρο, φυλαγμένο από τον ίδιο τον Δία.</p>

<p>εις δὲ τὸ τῆς Ἀθηνᾶς καὶ Ἡφαίστου οἶκημα τὸ κοινόν, ἐν ἐφιλοτεχνεῖτην, λαθὼν εἰσέρχεται, καὶ κλέψας τὴν τε ἔμπυρον τέχνην τὴν τοῦ Ἡφαίστου καὶ τὴν ἄλλην τὴν τῆς Ἀθηνᾶς δίδωσιν ἀνθρώπῳ, καὶ ἐκ τούτου εὐπορία μὲν ἀνθρώπῳ τοῦ βίου γίγνεται, Προμηθεὰ δὲ δι' Ἐπιμηθεὰ ὕστερον, ἧπερ λέγεται, κλοπῆς δίκη μετῆλθεν.</p>	<p>στο κοινό όμως εργαστήρι της Αθηνάς και του Ηφαίστου, όπου οι δυο τους εργάζονταν τις τέχνες τους, μπαίνει κρυφά, κλέβει τις τέχνες με φωτιά του Ηφαίστου και τις άλλες της Αθηνάς και τις δίνει στον άνθρωπο. Απ' αυτό είναι που ο άνθρωπος είχε πλούσια τα μέσα για τη ζωή του, ο Προμηθεύς όμως εξ αιτίας του Επιμηθέως κατηγορήθηκε ύστερα, όπως λένουν, για κλοπή.</p> <p>(μετάφραση Β. Τατάκης)</p>	<p>➤ Η κλοπή της φωτιάς και των τεχνικών γνώσεων.</p> <p>Τα αποτελέσματα της πράξης κλοπής του Προμηθέα:</p> <ul style="list-style-type: none"> -πρόσφερε πλούσια μέσα για τη ζωή των ανθρώπων -τιμωρήθηκε για την πράξη του
--	--	---

ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

1.«Ἄτε δὴ οὖν οὐ πάνυ τι σοφὸς ὢν ὁ Ἐπιμηθεὺς ἔλαθεν αὐτὸν καταναλώσας τὰς δυνάμεις εἰς τὰ ἄλογα· λοιπὸν δὴ ἀκόσμητον ἔτι αὐτῷ ἦν τὸ ἀνθρώπων γένος, καὶ ἠπόρει ὅτι χρήσαιτο.»

Η ανθρώπινη «ἀπορία» και τα μέσα για την υπέρβασή της

Ο Πρωταγόρας τονίζει την κατάσταση της φυσικής αδυναμίας, της φυσικής ένδειας στην οποία βρέθηκε ο άνθρωπος λόγω της απρονοησίας του Επιμηθέα («οὐ πάνυ τι σοφὸς ὢν ὁ Ἐπιμηθεὺς»). Το ανθρώπινο είδος εμφανίζεται τελευταίο στη σειρά των ζωικών οργανισμών και ως τελευταίο, μένει «ἀκόσμητον», που σημαίνει ότι σε σύγκριση με τα άλλα ζώα έχει τα λιγότερα φυσικά εφόδια για να επιβιώσει ως είδος στη φύση. Συνεπώς, η φυσική κατάσταση του ανθρώπου κατά το στάδιο του βιολογικού σχηματισμού των ειδών μπορεί να αποδοθεί με την έννοια της «ἀ-πορίας», δηλαδή της φυσικής αδυναμίας και συγχρόνως της ανάγκης για εξεύρεση «πόρων», κατάλληλων μέσων για να την ξεπεράσει. Αξιοσημείωτη, μάλιστα, είναι η τριπλή επανάληψη της έννοιας της απορίας στο κείμενο (ἠπόρει, ἀποροῦντι, ἀπορία), για να τονισθεί με έμφαση η ανθρώπινη κατάσταση.

ἀκόσμητος (κοσμῶ, κόσμος): Το ρήμα κοσμῶ σημαίνει τακτοποιώ, διευθετώ, αλλά και στολίζω, καλλωπίζω. Οι αρχαίοι Έλληνες, που θαύμαζαν ιδιαίτερα την τάξη, ισορροπία και αρμονία του σύμπαντος, το ονόμασαν κόσμον, δηλαδή

στολίδι. Ο Πλάτων (Τίμαιος 40a) αποκαλεί τον οὐρανόν [: το σύμπαν] κόσμον ἀληθινόν πεποικιλμένον καθ' ὅλον [: αληθινό στολίδι που τον διακοσμεί απ' άκρη σ' άκρη]. Το επίθετο ἀκόσμητος, αναφερόμενο στον άνθρωπο, δηλώνει ότι αυτός δεν είναι εξοπλισμένος από τη φύση με αυτάρκειες σωματικές ιδιότητες και ικανότητες. Αντανακλάται, έτσι, η εμπειρική γνώση ότι ο άνθρωπος (και προφανέστερα το ανθρώπινο βρέφος) αδυνατεί να επιβιώσει αρκούμενος μόνο στις πενιχρές, συγκριτικά με διάφορα ζώα, σωματικές του ικανότητες. (φάκελος υλικού σελ. 53)

Ο Πρωταγόρας, προβάλλοντας τη φυσική ένδεια του ανθρώπου, επιδιώκει να δείξει ότι από τη στιγμή που ο άνθρωπος δεν διαθέτει φυσικά εφόδια αυτοσυντήρησης, η ύπαρξή του εξαρτάται από τον ίδιο και όχι από τη φύση. Στο πλαίσιο αυτό, δηλαδή του ανθρώπου που επιβιώνει και εξελίσσεται χάρη στη δημιουργία του πολιτισμού του και με την ανάπτυξη ικανοτήτων που δεν του έδωσε η φύση, αλλά καλλιέργησε ο ίδιος, ο Πρωταγόρας θα οδηγηθεί λογικά στο διδακτό της αρετής και στη δικαίωση του ρόλου του ως δάσκαλου της ευβουλίας, της ικανότητας του ανθρώπου /πολίτη να αντιμετωπίζει με επιτυχία τα οικεία και πολιτικά ζητήματα.

2. «τὸ ἀνθρώπων γένος»: η φυσική ισότητα των ανθρώπων

Στον μύθο του Πρωταγόρα χρησιμοποιείται ο όρος «τὸ ἀνθρώπων γένος» ως έννοια γενική που αναφέρεται στους ανθρώπους ως ενιαίο σύνολο, χωρίς διακρίσεις σε ελεύθερους και δούλους, ευγενείς και ταπεινής καταγωγής, Έλληνες και βαρβάρους κτλ. Ο Πρωταγόρας υπερασπίζεται εδώ την άποψη ότι οι άνθρωποι είναι φύσει ίσοι, αλλά θέσει άνισοι : η φύση έπλασε τους ανθρώπους ίσους, με κοινά γνωρίσματα και δικαιώματα. Η κοινωνική συμβίωση και οργάνωση είναι που τους καθιστά τελικά άνισους. Παρόμοιες αντιλήψεις για την φυσική ενότητα και ισότητα των ανθρώπων εκφράστηκαν από πολλούς σοφιστές: οι σοφιστές Αντιφώντας και Αλκιδάμας τάχθηκαν κατά των κοινωνικών και φυλετικών διακρίσεων και ο Ιππίας υπέρ της ενότητας των ανθρώπων. Πρόκειται για πρωτοπριακές και ριζοσπαστικές για την εποχή τους απόψεις, που έρχονται σε αντίθεση όχι μόνο με τις επικρατούσες κατά την αρχαιότητα αριστοκρατικές αντιλήψεις (προβάδισμα των ευγενών, διαίρεση σε ελεύθερους και δούλους, Έλληνες και βαρβάρους) αλλά και σύγχρονες απόψεις περί αξιολογικής ιεράρχησης των φυλών (ρατσιστική θεωρία περί Αρείας φυλής).

Άλογα ζῶα, άνθρωπος: Συναντάται συχνά στην αρχαιότητα η θέση ότι ο άνθρωπος είναι ένα ζῶον, ένα ζωντανό ον που έχει πολλά κοινά με τα υπόλοιπα (π.χ. τρέφεται, αναπτύσσεται, αναπαράγεται, αισθάνεται), ενώ αυτό που τον διακρίνει από αυτά είναι ο λόγος, η λογική και η γλώσσα. Στον πλατωνικό Μενέξενο (237d-e) η αθηναϊκή γη επαινείται, διότι αυτή εξέλεξε ατῶν ζῶων και ἐγέννησεν ἄνθρωπον, ὃ συνέσει τε ὑπερέχει τῶν ἄλλων καὶ δίκην καὶ θεοὺς μόνον νομίζει [: διάλεξε από όλα τα ζῶα και γέννησε τον άνθρωπο, που χάρη στη σύνεσή του υπερέχει όλων των άλλων και είναι το μόνο που πιστεύει στη δικαιοσύνη και τους θεούς]. (φάκελος υλικού σελ. 53)

3. «ἀποροῦντι δὲ αὐτῶ ἔρχεται Προμηθεὺς ἐπισκεψόμενος τὴν νομήν, καὶ ὄρᾳ τὰ μὲν ἄλλα ζῶα ἐμμελῶς πάντων ἔχοντα, τὸν δὲ ἄνθρωπον γυμνόν τε καὶ ἀνυπόδητον καὶ ἄστρωτον καὶ ἄοπλον· ἦδη δὲ καὶ ἡ εἰμαρμένη ἡμέρα παρῆν, ἐν ἧ ἔδει καὶ ἄνθρωπον ἐξιέναι ἐκ γῆς εἰς φῶς.»

«ἐκ γῆς εἰς φῶς» : η ἀπεξάρτηση του ανθρώπου από την ατελή βιολογική του ύπαρξη και η ἀνοδός του στη νοήμονα και αυτοπροσδιοριζόμενη ύπαρξη

Ο Προμηθέας αναλαμβάνει να επιθεωρήσει το έργο του αδελφού του. Αντιλαμβάνεται τότε ότι ο άνθρωπος απέμεινε γυμνός και ανυπόδητος και χωρίς στρωσίδια και χωρίς όπλα («γυμνόν τε καὶ ἀνυπόδητον καὶ ἄστρωτον καὶ ἄοπλον»), ον χωρίς δυνατότητα αυτο-υπεράσπισης και αυτό-συντήρησης, τη στιγμή μάλιστα που πλησίαζε η καθορισμένη από τη μοίρα ημέρα της εξόδου του από το εσωτερικό της γης («ἐκ γῆς») στο φως, της μετάβασης από την ανυπαρξία στην ύπαρξη. Όμως, η έξοδος του ανθρώπου από το εσωτερικό της γης στο φως του ήλιου διαφοροποιείται σε σχέση με τα άλλα ζωικά είδη : τα άλογα ζώα έρχονται στο φως της ύπαρξης εφοδιασμένα με έτοιμες ικανότητες (που εξασφαλίζουν τη δυνατότητα ύπαρξης) χαρισμένες από τη φύση (συμβολικά : από τον Επιμηθέα), η ανοδική πορεία τους, δηλαδή, από το εσωτερικό της γης στο φως ήταν απλώς μια πορεία προς τη βιολογική ύπαρξη. Αντίθετα, ο άνθρωπος βγαίνει τελικά στο φως με τα εφόδια που του δώρισε ο Προμηθέας ως αντιστάθμισμα για τις βιολογικές του ελλείψεις. Τα εφόδια αυτά (τις τεχνικές του γνώσεις) ο άνθρωπος μπόρεσε να τα αποκτήσει και να τα αξιοποιήσει επειδή διαθέτει «λόγο», λογική σκέψη, που τον διαφοροποιεί από τα «ἄ-λογα» όντα και τον καθιστά «έλλογον ον». Με αυτά, κατόρθωσε να αντισταθμίσει τη φυσική του ένδεια, να απεξαρτηθεί από την ατελή βιολογική του ύπαρξη. Έτσι, η ανοδική του πορεία προς το φως είναι εντελώς διαφορετική ποιοτικά από των άλλων ζώων : ο άνθρωπος περνά από την απλή βιολογική παρουσία στη έλλογη, νοήμονα και αυτοπροσδιοριζόμενη ύπαρξη. Το πέρασμα αυτό αποδίδεται συμβολικά με τη μορφή του Προμηθέα.

4. Ατελής ή τέλεια η δημιουργία του ανθρώπου; Η άποψη του Αριστοτέλη

Σύμφωνα με τον Πρωταγόρα (αλλά και τη σύγχρονη φιλοσοφική ανθρωπολογία), ο άνθρωπος ήταν το πιο ελλιπές και το πιο απροστάτευτο από όλα τα έμβια όντα όσον αφορά το βιολογικό εξοπλισμό του («ἀκόσμητον»). Ωστόσο, την άποψη ότι ο άνθρωπος είναι το πιο απροστάτευτο από τα ζώα επικρίνει ο Αριστοτέλης, ο οποίος στο έργο του Περί ζώων μορίων (IV, 10) υποστηρίζει ότι η δημιουργία του ανθρώπου ήταν τέλεια και «όσοι λένε ότι είναι ανυπόδητος, γυμνός, χωρίς οπλισμό για να αμυνθεί, λαθεύουν».

5. «ἡ εἰμαρμένη ἡμέρα»

Η «εἰμαρμένη» (από το ρ. < μείρομαι=μοιράζω) είναι η μοίρα και ό,τι έχει δοθεί στον άνθρωπο από τη μοίρα, μια δύναμη αναπότρεπτη και ισχυρότερη ακόμη και από τους θεούς, στην οποία αναγκάζονται και αυτοί να υπακούσουν. Με τις φράσεις «εἰμαρμένος χρόνος» και «εἰμαρμένη ἡμέρα» προσδιορίζεται χρονικά η εξέλιξη της δημιουργίας των θνητών γενών και αποδίδεται «το πλήρωμα του

χρόνου», το αναπόφευκτο και αναγκαίο πέρασμα από μία εποχή σε άλλη, από το ένα εξελικτικό στάδιο σε άλλο, από μία μορφή ζωής σε άλλη. Η αναγκαιότητα (που επιβάλλεται από την είμαρμένη, τη μοίρα), η πίεση της ανάγκης για επιβίωση, για βελτίωση των όρων ζωής, η χρεία (=ανάγκη, από το ρ. χρή), γίνεται κινητήρια δύναμη της εξέλιξης, που δεν είναι ούτε αυτόματη ούτε τυχαία (αλλά προκύπτει ως αποτέλεσμα της φυσικής αναγκαιότητας, της φυσικής νομοτέλειας) ούτε στιγμιαία (αλλά είναι προϊόν μακρόχρονης εξέλιξης).

6. «ἀπορία οὖν σχόμενος ὁ Προμηθεὺς ἦντινα σωτηρίαν τῷ ἀνθρώπῳ εὕροι, κλέπτει Ἥφαιστου καὶ Ἀθηναῖς τὴν ἔντεχνον σοφίαν σὺν πυρί-ἀμήχανον γὰρ ἦν ἄνευ πυρὸς αὐτὴν κτητὴν τῷ ἢ χρησίμην γενέσθαι-καὶ οὕτω δὴ δωρεῖται ἀνθρώπῳ».

Τι συμβολίζει η κλοπή της «ἐντέχνου σοφίας» και ποιός ο χαρακτήρας της;

Η κλοπή των «δώρων» συμβολίζει το πέρασμα από το στάδιο της βιολογικής συγκρότησης (επιμηθεϊκό) σε εκείνο της δημιουργίας του ανθρώπινου πολιτισμού (προμηθεϊκό), η μετάβαση του ανθρώπου από την κατάσταση των βιολογικών εξαρτήσεων στην αναζήτηση της αυτονομίας του. Η κλοπή είναι αποτέλεσμα της θεϊκής φιλανθρωπίας : ο Προμηθέας ανησυχεί μήπως ο άνθρωπος αφανισθεί, όπως αργότερα και ο Δίας. Έτσι, η κλοπή της θεϊκής γνώσης (η ἔντεχνος σοφία και η φωτιά ανήκουν στους θεούς), δεν παρουσιάζεται ως παράβαση ηθικής φύσεως («ὑβρις») που δεν έπρεπε να γίνει, αλλά ως ευρηματική πράξη του Προμηθέα-ανθρώπου, υπαγορευμένη από την ίδια την αρχή της αναπλήρωσης στη φύση, που καθόρισε και τη διανομή των βιολογικών ικανοτήτων από τον Επιμηθέα : τα «δώρα» του Προμηθέα αναπληρώνουν τις βιολογικές αδυναμίες του ανθρώπου, καθιστώντας την κλοπή-παράβαση αποτέλεσμα αναγκαιότητας. Η παρέμβαση του Προμηθέα είναι αναγκαία προκειμένου να μην αφανιστεί το ανθρώπινο γένος.

7. Η σημασία των δώρων του Προμηθέα για τον άνθρωπο.

Τα δώρα του Προμηθέα έχουν πρακτικό αντίκρισμα για τον άνθρωπο : οι τεχνικές γνώσεις και η γνώση της τέχνης της φωτιάς του επιτρέπουν όχι μόνο να επινοεί αλλά και να εφαρμόζει στην πράξη διάφορα μέσα που θα του επιτρέψουν να αντιμετωπίσει τους κινδύνους, να ικανοποιήσει τις ποικίλες ανάγκες του, να επιβιώσει.

8. «ἐντεχνος σοφία σὺν πυρί»: τα δώρα του Προμηθέα στο ανθρώπινο γένος και η σημασία τους

ἐντεχνος σοφία σὺν πυρί, ἔμπυρος τέχνη: Με τις δύο αυτές νοηματικά ισοδύναμες εκφράσεις ο Πρωταγόρας αποτυπώνει κάτι άμεσα ρεαλιστικό: οι πρωταρχικές γνώσεις του ανθρώπινου είδους, η σοφία και η τέχνη με την οποία εξασφαλίζεται η επιβίωσή του, προϋποθέτουν τη χρήση της φωτιάς. Γι' αυτό και ο σοφιστής αναφέρεται στη θεά της σοφίας Αθηνά και τον θεό της φωτιάς Ἥφαιστο, παρουσιάζοντάς τους μάλιστα να εργάζονται σε οίκημα κοινό. Με την ἔντεχνον σοφίαν και την ἔμπυρον τέχνην ο άνθρωπος έγινε κατασκευαστής, δημιουργός (homo faber). (φάκελος υλικού σελ.53)

Διευκρίνιση του όρου «έντεχνος σοφία»: Το ουσιαστικό «σοφία» δηλώνει τη γνώση και το επίθετο «έντεχνος» αυτόν που είναι μέσα στα όρια της τέχνης (έν+τέχνη), τον επιδέξιο και έμπειρο σε μια τέχνη. Πρέπει να διευκρινισθεί, βέβαια, ότι η λέξη «τέχνη» σημαίνει την άσκηση μιας πρακτικής ενασχόλησης, ενός επαγγέλματος που απαιτεί τεχνικές γνώσεις και δεξιότητες. Έτσι, «έντεχνος σοφία» είναι η γνώση που εμπεριέχει την τέχνη, η σοφία που συμπορεύεται με την τέχνη, η δεξιότητα και η εμπειρία, οι τεχνικές γνώσεις, η τεχνογνωσία.

Τί δεν είναι «έντεχνος σοφία»; Με τον προσδιορισμό «έντεχνος» ο Πρωταγόρας διευκρινίζει πως αυτού του είδους τη σοφία εννοεί και όχι αυτή που συνδέεται με τη γνώση των επιστημών και τη φιλοσοφία, δηλαδή τις θεωρητικές γνώσεις. Πρέπει επίσης να επισημανθεί ότι η «έντεχνος σοφία» σχετίζεται βέβαια με τις λεγόμενες καλές τέχνες (αρχιτεκτονική, γλυπτική, μουσική κλπ), όχι όμως με τη θεωρητική σύλληψη της ιδέας του καλλιτεχνικού έργου, αλλά με την κατασκευή του, τη χρήση δηλαδή των τεχνικών γνώσεων και εργαλείων που είναι απαραίτητα για τη δημιουργία του. (φιλοσοφικός λόγος σελ.69)

Η σημασία της «έντεχνου σοφίας»: Ο όρος «έντεχνος σοφία» είναι, λοιπόν, οι τεχνικές γνώσεις, η τεχνογνωσία, που επιτρέπει στον άνθρωπο να αναπτύξει τεχνικές δεξιότητες και κατασκευαστικές ικανότητες, να οργανώσει τη διαδικασία της εργασίας, να επινοήσει και να υλοποιήσει εφαρμογές σωτήριες για τη ζωή του, αποδεσμευόμενος από τη βιολογική του ένδεια. Έτσι, ο άνθρωπος επινοεί, κατασκευάζει και χρησιμοποιεί διάφορα μέσα για την αντιμετώπιση των ποικίλων καθημερινών του αναγκών, υλικών και πνευματικών: κατασκευάζει κατοικίες, όπλα και εργαλεία, επινοεί συμβολικά συστήματα επικοινωνίας (γλώσσα, γραφή, αρίθμηση), την καλλιέργεια της γης για την παραγωγή τροφής, αλλά και την καλλιέργεια των γραμμάτων, των τεχνών και των καλών τεχνών για την ικανοποίηση των ανώτερων, πνευματικών και ηθικών αναγκών του. Όλα αυτά τα ανθρώπινα επιτεύγματα συνδέονται και με την αγωγή, που προϋποθέτει την έλλογη φύση του ανθρώπου, αλλά και την επηρεάζει, βελτιώνοντάς την: με την αγωγή ο άνθρωπος ελέγχει τα πάθη του και τα ένστικτά του, οργανώνει την επιβίωσή του και οδηγείται σε ολοένα ανώτερα στάδια.

«έντεχνος σοφία»: διαμορφωμένο σύνολο γνώσεων ή προϊόν μακρόχρονης διαδικασίας; στον πρωταγόρειο μύθο οι τεχνικές γνώσεις χορηγούνται στον άνθρωπο ως ολοκληρωμένο σύνολο γνώσεων, διαμορφωμένο εκ των προτέρων από τους θεούς. Οι τεχνικές γνώσεις είναι ένα «θησαύρισμα σταδιακής πείρας μέσα στους αιώνες», που απέκτησε ο άνθρωπος εξελικτικά. Η παρέμβαση του Προμηθέα συμβολίζει μια φάση της εξέλιξης της ανθρώπινης παρουσίας, κατά την οποία ο έλλογος άνθρωπος αποκτά τεχνικές δεξιότητες και γνώσεις και δημιουργεί τον τεχνικό πολιτισμό του, τις προϋποθέσεις, δηλαδή, για την επιβίωσή του και την προσαρμογή του στο φυσικό περιβάλλον.

Διευκρίνιση του όρου «έμπυρος τέχνη» και σημασία του: Η «έμπυρος τέχνη» είναι η πρακτική εφαρμογή των τεχνικών γνώσεων με τη χρήση της φωτιάς, η εφαρμοσμένη, κατασκευαστική εκδήλωση της ανθρώπινης επινοτικότητας.. Η φωτιά ήταν η πρώτη μεγάλη πηγή ενέργειας που έμαθε να μεταχειρίζεται ο άνθρωπος για την κατεργασία υλικών. Ως πηγή ενέργειας αναγκαία για την

εφαρμογή της «έντεχνου σοφίας» λοιπόν, η φωτιά εύλογα τοποθετείται από τον Πρωταγόρα στη βάση όλων των έως τότε τεχνολογικών κατακτήσεων. Πρόκειται για μια τεχνολογία προσαρμοσμένη στα μέσα και τις δυνατότητες της εποχής.

9. «τὴν μὲν οὖν περὶ τὸν βίον σοφίαν ἄνθρωπος ταύτη ἔσχεν, τὴν δὲ πολιτικὴν οὐκ εἶχεν· ἦν γὰρ παρὰ τῷ Δίῳ. τῷ δὲ Προμηθεΐ εἰς μὲν τὴν ἀκρόπολιν τὴν τοῦ Διὸς οἴκησιν οὐκέτι ἐνεχώρει εἰσελθεῖν – πρὸς δὲ καὶ αἱ Διὸς φυλακαὶ φοβεραὶ ἦσαν –»

η πολιτική τέχνη, ανώτερη θεϊκή γνώση. Διευκρίνιση του όρου «πολιτική τέχνη»

περὶ τὸν βίον σοφία, πολιτική (τέχνη): Στη συγκεκριμένη έκφραση του Πρωταγόρα η λέξη σοφία δεν δηλώνει τις προχωρημένες, ολοκληρωμένες γνώσεις του σοφού ή επιστήμονα, αλλά τις πρακτικές γνώσεις που βοηθούν τον εκάστοτε άνθρωπο να επιβιώσει και να ρυθμίσει τη ζωή του σε ατομικό ή οικογενειακό επίπεδο. Στα ίδια συμφραζόμενα η πολιτική τέχνη είναι το σύνολο των γνώσεων που επιτρέπουν στον άνθρωπο να λειτουργήσει ως μέλος της κοινωνίας. Στη διάκριση ανάμεσα σε γνώσεις που αξιοποιούνται σε επίπεδο οικίας και σε γνώσεις σε επίπεδο πόλεως είχε προβεί ο Πρωταγόρας, όταν ρωτήθηκε από τον Σωκράτη τι ακριβώς διδάσκει (Πρωταγόρας 318e-319a): Πρωτ.: Τὸ δὲ μάθημά ἐστιν εὐβουλία περὶ τῶν οἰκείων, ὅπως ἂν ἄριστα τὴν αὐτοῦ οἰκίαν διοικῶι, καὶ περὶ τῶν τῆς πόλεως, ὅπως τὰ τῆς πόλεως δυνατώτατος ἂν εἴη καὶ πράττειν καὶ λέγειν. Σωκρ.: Ἄρα, ἔφην ἐγώ, ἔπομαί σου τῷ λόγῳ; δοκεῖς γάρ μοι λέγειν τὴν πολιτικὴν τέχνην καὶ ὑπισχνεῖσθαι ποιεῖν ἄνδρας ἀγαθοὺς πολίτας. Πρωτ.: Αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο ἐστίν, ἔφη, ὦ Σώκρατες, τὸ ἐπάγγελμα ὃ ἐπαγγέλλομαι.[: – Αυτό που διδάσκω είναι η σωφροσύνη για τα δικά του, πώς θα κυβερνά ἄριστα το σπίτι του, και για τις υποθέσεις της πόλεως, πώς θα γίνει ικανότατος να την κατευθύνει και με τις πράξεις και με τους λόγους του. – Ἄραγε, εἶπα ἐγώ, καταλαβαίνω τι λες; Δίνεις, ἀλήθεια, τὴν ἐντύπωση ὅτι ἐννοεῖς τὴν πολιτικὴν τέχνην καὶ ὅτι ὑπόσχεσαι πῶς μορφώνεις καλοὺς πολίτες. – Αὐτὴ ἀκριβῶς εἶναι, εἶπεν, ἡ ὑπόσχεση που δίνω. (μετάφραση Β. Τατάκης)] Ο Σωκράτης συνοψίζει με τον όρο πολιτική τέχνη το περιεχόμενο των γνώσεων που διατείνεται ο 61 Πρωταγόρας ὅτι κατέχει και διδάσκει: ο σοφιστής αποδέχεται τον όρο και τον χρησιμοποιεῖ. (φάκελος υλικού σελ. 53)

Τα δώρα του Προμηθέα συνετέλεσαν στο να αποκτήσει ο άνθρωπος «τὴν περὶ τὸν βίον σοφίαν», χρήσιμες δηλαδή γνώσεις, προκειμένου να αντισταθμίσει τις βιολογικές του ελλείψεις σε σύγκριση με τα υπόλοιπα ἔμβια ὄντα. Ο Πρωταγόρας, ὁμως, θεωρεῖ σκόπιμο να αναφέρει στο σημείο αὐτό της αφήγησης ὅτι ο Προμηθέας δεν μπόρεσε να δώσει στους ανθρώπους τὴν πολιτικὴν τέχνην, ἀλλὰ περιορίστηκε στο δῶρο τῆς τεχνογνωσίας, ευεργετικό ἀλλὰ κατώτερο. Πολιτικὴ τέχνην εἶναι ἡ γνώση / ικανότητα συγκρότησης οργανωμένων κοινωνιών – πόλεων. Σε αὐτὴ τὴ φάση τοῦ μύθου ἡ πολιτικὴ τέχνη καὶ ἡ συγκρότηση οργανωμένης κοινωνίας – με νόμους/κανόνες/θεσμούς, ἀσκηση ἐξουσίας, ἄρχοντες καὶ ἀρχομένους- χαρακτηρίζει μόνο τὴν κοινότητα τῶν θεῶν καὶ ὄχι τῶν ἀνθρώπων. Αποτελεῖ στοιχεῖο τῆς ἐξουσίας τοῦ Δία ἀπέναντι στους ἄλλους θεοὺς καὶ τὸν κόσμον. Εἶναι γνώση ἀνώτερη, «θεϊκή» καὶ αὐτή, ὅπως ἄλλωστε καὶ ἡ «έντεχνος σοφία» τῆς Αθηνᾶς καὶ τοῦ Ηφαίστου. Ὡς τέτοια, ἀνήκει στο Δία, τὸν ἀνώτερο ἀπὸ τοὺς θεοὺς καὶ φυλάσσεται αὐστηρά. Οἱ ἄνθρωποι δὲν εἶναι ἀκόμα σε θέση να

συγκροτήσουν οργανωμένες κοινωνίες, κατάκτηση που θα επιτύχουν στο επόμενο εξελικτικό στάδιο μετά από τη φιλόνηρωτη παρέμβαση του ίδιου του Δία.

10. «οὐκέτι ἐνεχώρει»

Την ανωτερότητα της πολιτικής τέχνης σε σχέση με την τεχνογνωσία τονίζει ο Πρωταγόρας με δύο επισημάνσεις του στο χωρίο αυτό : η πρώτη είναι ότι ο Προμηθέας «δεν είχε τα χρονικά περιθώρια» (οὐκέτι ἐνεχώρει) να μπει στην κατοικία του Δία, υποδηλώνοντας έτσι πως ο άνθρωπος δεν είχε ακόμα εξελιχθεί αρκετά, ώστε να μεταβεί στο ανώτερο στάδιο της συγκρότησης πόλεων. Προηγήθηκε η κατάκτηση της τεχνογνωσίας και ακολούθησε η κατάκτηση της πολιτικής τέχνης. Η κατάκτηση της τεχνογνωσίας, που παρουσιάζεται ως τιτανική πράξη κλοπής, συνέβη σε μια πρώιμη φάση, προκοινωνική, και δείχνει τις τότε δυνατότητες του ανθρώπινου πνεύματος. Αντίθετα, η πολιτική τέχνη ήταν ακόμη απρόσιτη σχεδόν στο ανθρώπινο πνεύμα και κατακτήθηκε αργότερα, αφού είχαν διαμορφωθεί οι κατάλληλες συνθήκες.

11. «πρὸς δὲ καὶ αἰ Διὸς φυλακαὶ φοβεραὶ ἦσαν»

Η δεύτερη επισημάνση είναι ότι η πολιτική τέχνη φρουρείται στην δυσπρόσιτη ακρόπολη του Δία από «φοβερούς φρουρούς» : πρόκειται για τη Βία και το Κράτος. Στο αλληγορικό περιβάλλον του πρωταγόρειου μύθου οι «Διὸς φυλακαὶ φοβεραὶ» συμβολίζουν, ακριβώς, ότι η πολιτική τέχνη είναι ανώτερη κατάκτηση και ότι το ανθρώπινο γένος χρειάζεται να καταβάλει δύσκολες και επίπονες προσπάθειες για να την αποκτήσει. Προβάλλει, έτσι, την αξία και τη σημασία της πολιτικής τέχνης, που δεν είναι άλλη από την εὐβουλία, την οποία και ο ίδιος υπόσχεται ότι διδάσκει στους νέους της Αθήνας.

12. «θεϊκὰ δῶρα» και θεολογικές αντιλήψεις

Η προβολή από τον Πρωταγόρα των γνώσεων που οδηγούν τον άνθρωπο στο επόμενο εξελικτικό του στάδιο (ἐντεχνος σοφία, πολιτική τέχνη) ως «δώρων» των φιλόνηρωτων θεών και όχι ως ανακαλύψεων του ίδιου του ανθρώπου μπορεί να θεωρηθεί ότι απηχεί κυρίαρχες θεολογικές αντιλήψεις : απόλυτος σεβασμός προς θεούς, αναγνώριση της φιλόνηρωπίας τους, της ανωτερότητάς τους και της δυνατότητάς τους να παρεμβαίνουν καθοριστικά στη ζωή των ανθρώπων. Δεν πρέπει, βέβαια, να ξεχνάμε ότι ο Πρωταγόρας ήταν αγνωστικιστής ακολουθεί εδώ γενικά παραδεκτές λαϊκές θεολογικές αντιλήψεις, προσδίδοντας έτσι στο μύθο του λαϊκότροπο χαρακτήρα.

13. «εἰς δὲ τὸ τῆς Ἀθηναῶν καὶ Ἡφαιστοῦ οἶκημα τὸ κοινόν, ἐν ᾧ ἐφιλοτεχνεῖτην, λαθὼν εἰσέρχεται, καὶ κλέψας τὴν τε ἔμπυρον τέχνην τὴν τοῦ Ἡφαιστοῦ καὶ τὴν ἄλλην τὴν τῆς Ἀθηναῶν δίδωσιν ἀνθρώπῳ, καὶ ἐκ τούτου εὐπορία μὲν ἀνθρώπῳ τοῦ βίου γίγνεται, Προμηθεά δὲ δι' Ἐπιμηθεά ὕστερον, ἥπερ λέγεται, κλοπῆς δίκη μετήλθεν.»

«εἰς δὲ τὸ τῆς Ἀθηναῶν καὶ Ἡφαιστοῦ οἶκημα τὸ κοινόν» : η στενή σύνδεση Αθηνᾶς και Ηφαιστοῦ: Η αναφορά του Πρωταγόρα στην Αθηνά και τον Ἡφαιστο και στο

κοινό εργαστήριο τους υποδηλώνει τη στενή σύνδεση των δύο θεών. Μάλιστα, σε πολλά μέρη της αρχαίας Ελλάδας οι δύο θεοί λατρεύονταν μαζί σε κοινές γιορτές. Η Αθηνά, γεννημένη από το κεφάλι του Δία, ήταν η θεά της σοφίας και των τεχνών και της χειροτεχνίας («Έργανη» < έργον) αντιπροσώπευε τη γνώση. Ο Ήφαιστος, γιος του Δία και της Ήρας, λατρευόταν ως θεός της φωτιάς και της μεταλλουργίας και αντιπροσώπευε τις πρακτικές/τεχνικές γνώσεις. Επιπλέον, η Αθηνά ήταν παιδαγωγός του γιου του Ηφαίστου, του Εριχθονίου.

14. Καταμερισμός εργασίας και ανθρωπομορφισμός των θεών:

Η αναφορά στο κοινό εργαστήριο των δύο θεών αποτελεί σαφή υπαινιγμό για την οργάνωση της κοινότητας των θεών στη βάση ενός «καταμερισμού της εργασίας»: ο Δίας κατέχει την ύψιστη πολιτική τέχνη, ασκεί εξουσία (σε θεούς και ανθρώπους) και κατοικεί ως ανώτατος άρχοντας στην ακρόπολη, ενώ η Αθηνά και ο Ήφαιστος καταγίνονται με τέχνες σχετικές με την αντιμετώπιση των καθημερινών αναγκών επιβίωσης. Ταυτόχρονα, η κοινωνία των θεών παρουσιάζεται οργανωμένη όπως οι κοινωνίες των ανθρώπων, παρατηρείται δηλαδή, ανθρωπομορφισμός των θεών.

15. Τα αποτελέσματα της πράξης του Προμηθέα

A. Η επίλυση των βιοτικών / υλικών προβλημάτων του ανθρώπου: Τα δώρα του Προμηθέα επέτρεψαν στον άνθρωπο να αντιμετωπίσει τη βιολογική του ένδεια. Η «άπορία» του, η έλλειψη βιολογικών εφοδίων για την αντιμετώπιση των κινδύνων που απειλούσαν την ύπαρξή του, μεταβάλλεται χάρη στα προμηθεϊκά δώρα σε «εύπορία»: χάρη στις τεχνικές του γνώσεις ο άνθρωπος κατασκεύασε κατοικίες, όπλα, εργαλεία, επινόησε τη γεωργία και άλλες τέχνες αντιμετωπίζοντας τις άμεσες βιοτικές του ανάγκες και εξασφαλίζοντας την επιβίωση και τη διαιώνισή του. Ο Πρωταγόρας επιδιώκει να τονίσει εδώ ότι πριν ο άνθρωπος προχωρήσει στην κατάκτηση της πολιτικής τέχνης, που είναι ανώτερη από την τεχνική γνώση, ήταν αναγκαίο πρώτα να επιλύσει τα ζωτικά προβλήματα της υλικής του ύπαρξης. Κάθε στάδιο προετοιμάζεται από το προηγούμενο και προετοιμάζει το επόμενο σε μια δυναμική εξελικτική πορεία. Επιπλέον, κάθε νέα κατάκτηση επιτυγχάνεται με τόλμη και κόπο και συχνά με μεγάλο τίμημα.

B. Η τιμωρία του Προμηθέα («Προμηθέα δὲ ... κλοπῆς δίκη μετήλθεν»): Ο Προμηθέας δικάστηκε για κλοπή εξαιτίας της απρονοησίας του αδερφού του, του Επιμηθέα. Η κλοπή θεϊκής γνώσης δεν μπορεί να μείνει ατιμώρητη, αφού αποτελεί προνόμιο των θεών και σύμβολο της ανώτερης φύσης τους. Η τιμωρία αποτελεί, έτσι, μια υπενθύμιση της θεϊκής ανωτερότητας και των ορίων του ανθρώπου. Βέβαια, ο δράστης δεν είναι ο άνθρωπος που ξεπερνά τα όριά του και 63 διαπράττει «ύβρη», αλλά ένας κατώτερος θεός, που ενεργεί όμως υπέρ των ανθρώπων. Η αναφορά, τέλος, του πρωταγόρειου μύθου στη σκληρή τιμωρία του Προμηθέα τονίζει τη μεγάλη σημασία των «δώρων» του προς τους ανθρώπους, αφού χάρη σε αυτά θεμελίωσαν τον πολιτισμό τους και εξισορρόπησαν τη βιολογική τους ένδεια. Ταυτόχρονα, υποδηλώνει τη διπλή διάσταση που έχει η πράξη του Προμηθέα: επιτυχία και τίμημα. Κάθε επιτυχία, κάθε επίτευγμα που

έχει αξία και διάρκεια απαιτεί τόλμη, κόπο, θυσίες, αυταπάρανηση και ανιδιοτέλεια. Συχνά, όμως συνεπάγεται και κάποιο τίμημα : στην περίπτωση του Προμηθέα η τόλμη του Τιτάνα που λυπήθηκε τους ανθρώπους και έκλεψε τη φωτιά, είχε ως αποτέλεσμα την τιμωρία του.

16. Δίκη: η λέξη «δίκη» μπορεί να χρησιμοποιηθεί με τις εξής σημασίες:

- το ορθό, το δίκαιο, η συνήθεια που πηγάζει από την ορθή χρήση των πραγμάτων, το έθιμο
- η καλή συνήθεια, η τάξη, η αρμονία, το δίκαιο
- η κρίση, η γνώμη, η απόφαση
- κάθε ενέργεια που αποσκοπεί στη διατήρηση και απονομή του νόμου
- η δικαστική διαδικασία, η εκδίκαση μιας υπόθεσης
- η δικαστική απόφαση, η τιμωρία, το πρόστιμο

(φιλοσοφικός λόγος σελ.69)

Αισθητικά-υφολογικά στοιχεία

- επανάληψη της έννοιας απορίας: ή πόρει, άποροῦντι, άπορία
- χρονικοί προσδιορισμοί
- παρουσία ειμαρμένης
- αντιθετική εικόνα της κατάστασης των ζών και του ανθρώπου
- παρατακτική σύνδεση
- μικροπερίοδος λόγος
- επαναλαμβανόμενη χρήση των συνδέσμων δὴ και οὐν
- πολυσύνδετο σχήμα : γυμνόν τε καὶ άνυπόδητον καὶ ἄστρωτον καὶ ἄοπλον

Υφος: λαϊκότροπο και δημοτικό, με απλότητα, ζωντάνια και φυσικότητα. Οι ποιητικές φράσεις (άκόσμητον, ανθρώπων γένος, ἄστρωτον) προσδίδουν στον λόγο ποιητική και εκφραστική ζωντάνια. Η δύναμη της περιγραφής ενισχύεται με τη χρήση του δραματικού ενεστώτα (δωρεῖται, κλέπτει, δίδωσιν, γίγνεται) ενώ τα περιγραφικά επίθετα (γυμνόν, φοβεραί άκόσμητον, άνυπόδητον, ἄστρωτον) δημιουργούν έναν εναργή εικονοπλαστικό λόγο.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

A. Ερμηνευτικές

1. Λαμβάνοντας υπόψη σας τις θεϊκές ιδιότητες της Αθηνάς και του Ήφαιστου, να προσδιορίσετε τί ακριβώς εννοεί ως έντεχνη σοφία ο Πρωταγόρας.

2. Πώς υποκαθιστά ο άνθρωπος την έλλειψη οργάνων προσαρμογής ;
3. Γιατί ο Ήφαιστος και η Αθηνά αναφέρονται μαζί; Τί αντιπροσώπευαν και ποιά σχέση είχαν με την Αθήνα ;
4. Τί νομίζετε ότι συμβολίζει η κλοπή της φωτιάς από τον Προμηθέα ;
5. Πώς αποτυπώνεται ο Προμηθέας στο παρακάτω κείμενο και πώς συσχετίζεται αυτή η εικόνα με την αντίστοιχη παρουσίαση του Τιτάνα στο κείμενο αναφοράς;

Έτσι ωργισμένος τούπε ο Δίας πόχει τις αιώνιες βουλές· κι' από τα τότε αναθυμούμενος τον δόλο πάντα, δεν κατεύθυνε πια την ορμή της ακάματης φλόγας στα φράξα για τους ανθρώπους τους θνητούς που κατοικούν στη γην επάνω (564). Αλλά ο αντρειός ο γιος του Ιαπετού τον εξαπάτησε, κλέβοντας μέσα σε κούφιο καλάμι της φλόγας της ακάματης τη μακρόφεγγη λάμψη. Μα τούτη η πράξι δάγκωσε μέσ' στην ψυχή κατάβαθα τον Δία π' από ψηλά βροντάει και την καρδιά του μαύρισε η χολή καθώς ανάμεσα είδε στους ανθρώπους τη μακρόφεγγη της φλόγας λάμψη (569).

Ησίοδος, Θεογονία, στ.561-569

Β.Λεξιλογικές

- 1.Να εντοπίσετε στο κείμενο λέξεις ομόρριζες με τις ακόλουθες: πολυμήχανος, μελωδικός, οδόστρωμα, εύχρηστος, επίφοβος, κοινόβιο, λαθροκυνηγός, προμήθεια, κόσμημα, προμήθεια, μελωδία, οδόστρωμα, μερίδιο, λαθραίος.
2. «γη»: Να γράψετε σύνθετα (στα νέα ελληνικά) με όλα τα θέματα του ουσιαστικού (-γειος, γη-, γαιο-, γεω-).
- 3.Να συμπληρώσετε τις παρακάτω περιόδους λόγου της Νέας Ελληνικής με το κατάλληλο ομόριζο (απλό ή σύνθετο) της λέξης του αρχαίου διδαγμένου κειμένου που σας δίνεται, ώστε να ολοκληρωθεί ορθά το νόημά τους:
 - έπισκεψόμενος: Η Διευθύντρια αντιμετώπισε την πρόταση με έντονη δυσπιστία επιδεικνύοντας έντονο
 - είμαρμένη: Ο άνθρωπος είναι δημιουργός της του.
 - ένεχώρει: Παρατηρήθηκε του εδάφους λόγω του σεισμού.
 - εϋπορία: Πάντα είχα την, εάν τα κατάφερε μόνος του ή χάρη στις γνωριμίες του.

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 6

Ο πρωταγόρειος μύθος: το δώρο του Δία η πολιτική αρετή ως κοινή και αναγκαία ιδιότητα των ανθρώπων

Τα «δώρα» του Προμηθέα καθιστούν τον άνθρωπο ικανό να επεμβαίνει στη φύση, να προσπαθεί να την αλλάξει και να βελτιώσει τη ζωή του. Ο άνθρωπος χρησιμοποιώντας την πρακτική νοημοσύνη του εξασφάλισε τροφή, στέγη, ενδυμασία· ακόμη περισσότερο, άρθρωσε λόγο και αισθητοποίησε τη μεταφυσική του αγωνία σε θρησκευτικά σύμβολα, με τα οποία εκδηλώνεται εντονότερα η διαφορά του είδους του από τα άλλα έμβια όντα και η έλλογη ιδιότητά του. Όσα είχαν επιτευχθεί ήταν σημαντικά, αλλά δεν ήταν αρκετά. Απέβλεπαν κυρίως στην αυτοσυντήρηση των ανθρώπων, οι οποίοι ζούσαν διασκορπισμένοι, και στο πλαίσιο αυτό εκδηλώθηκαν οι πρώτες ομάδες συμβίωσης χωρίς όμως σταθερές δομές, για να αντιμετωπίσουν τις επιθέσεις των ζώων. Ωστόσο, οι άνθρωποι γίνονταν επιθετικοί και βίαιοι μεταξύ τους και συνεπώς επικίνδυνοι ο ένας για τον άλλον. Έτσι, μαζί με τον φυσικό κίνδυνο από τα άγρια θηρία, ο άνθρωπος αντιμετώπιζε τώρα και τον κοινωνικό κίνδυνο που απέρρευε από την τυχαία και χωρίς οργάνωση συνύπαρξή του με τους ομοίους του. Ακόμη μία φορά ήταν αντιμετώπος με την πρόκληση της επιβίωσής του.

ΚΕΙΜΕΝΟ ΑΝΑΦΟΡΑΣ

ΠΛΑΤΩΝ, Πρωταγόρας 322a-323a

ΑΡΧΑΙΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ

<p>Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἄνθρωπος θείας μετέσχε μοίρας, πρῶτον μὲν διὰ τὴν τοῦ θεοῦ συγγένειαν ζῶων μόνον θεοὺς ἐνόμισεν, καὶ ἐπεχείρει βωμούς τε ἰδρύεσθαι καὶ ἀγάλματα θεῶν· ἔπειτα φωνὴν καὶ ὀνόματα ταχὺ διηρθρώσατο τῇ τέχνῃ, καὶ οἰκίσεις καὶ ἐσθῆτας καὶ ὑποδέσεις καὶ</p>	<p>Και επειδή ο άνθρωπος κρατεί από θεϊκή μοίρα, πρώτα πρώτα ἔνεκα της συγγένειας προς τον θεό, μόνος από τα ζῶα πίστεψε θεούς, και προσπαθοῦσε να ιδρύει και βωμούς και ἀγάλματα θεῶν. ἔπειτα γρήγορα κατόρθωσε να διαρθρώσει με τη γνωστή τέχνη φωνή και λέξεις,</p>	<p>Θέμα: Η καθολικότητα της πολιτικής αρετής λόγω της αναγκαστικής επιβολής της από το Δία καθώς είναι απαραίτητο στοιχείο για τη συγκρότηση των κοινωνιών.</p> <p>Το προμηθεϊκό στάδιο:</p> <p>1.Οι πολιτισμικές κατακτήσεις του ανθρώπου κατά αξιολογική σειρά κατιούσας κλίμακας:</p> <ul style="list-style-type: none"> • θρησκεία • γλώσσα • κατοικία • ενδυμασία
---	--	--

<p>στρωμνὰς καὶ τὰς ἐκ γῆς τροφὰς ἠύρετο.</p> <p>Οὕτω δὴ παρεσκευασμένοι κατ' ἀρχὰς ἄνθρωποι ᾤκουν σποράδην, πόλεις δὲ οὐκ ἦσαν·</p> <p>ἀπώλλυντο οὖν ὑπὸ τῶν θηρίων διὰ τὸ πανταχῆ αὐτῶν ἀσθενέστεροι εἶναι, καὶ ἡ δημιουργικὴ τέχνη αὐτοῖς πρὸς μὲν τροφήν ἰκανὴ βοηθὸς ἦν, πρὸς δὲ τὸν τῶν θηρίων πόλεμον ἐνδεής — πολιτικὴν γὰρ τέχνην οὐπω εἶχον, ἥς μέρος πολεμική—</p> <p>ἐζήτουν δὴ ἀθροίζεσθαι καὶ σφάζεσθαι κτίζοντες πόλεις·</p> <p>ὅτ' οὖν ἀθροισθεῖεν, ἠδίκουν ἀλλήλους ἅτε οὐκ ἔχοντες τὴν πολιτικὴν τέχνην, ὥστε πάλιν σκεδαννύμενοι διεφθείροντο.</p> <p>Ζεὺς οὖν δεῖσας περὶ τῶ γενεῖ ἡμῶν μὴ ἀπόλοιτο πᾶν, Ἑρμῆν πέμπει ἄγοντα εἰς ἀνθρώπους αἰδῶ τε καὶ δίκην, ἵν' εἶεν πόλεων κόσμοι τε καὶ δεσμοὶ φιλίας συναγωγοί.</p>	<p>καὶ βρήκε κατοικίαις καὶ ἐνδύματα καὶ υποδήματα καὶ στρωσίδια καὶ τὰς τροφὰς ἀπὸ τῆ γῆ.</p> <p>Ἔτσι εφοδιασμένοι οἱ ἄνθρωποι στὴν ἀρχὴ κατοικοῦσαν διασκορπισμένοι. δὲν υπήρχαν ὁμῶς πόλεις.</p> <p>Καταστρέφονταν λοιπὸν ἀπὸ τὰ θηρία, γιατί παντοῦ καὶ πάντα ἦταν ἀσθενέστεροι ἀπ' αὐτά. οἱ τεχνικὲς τοὺς δεξιότητες, καλὸς βοηθὸς γιὰ τὸν πορισμὸ τροφῆς, ὑστεροῦσαν στὸν πόλεμο με τὰ θηρία. γιατί δὲν εἶχαν ἀκόμη -τὴν πολιτικὴ τέχνη, που μέρος τῆς εἶναι ἡ πολεμική-</p> <p>ἐπιδίωκαν λοιπὸν νὰ συγκεντρωθοῦν πολλοὶ μαζί καὶ νὰ εξασφαλίσουν τὴ σωτηρία τοὺς χτίζοντας πόλεις·</p> <p>ὅταν ὁμῶς μαζεύονταν, ἀδικούσαν ἕνα στὸν ἄλλον, γιατί δὲν εἶχαν τὴν πολιτικὴ τέχνη, ὥστε πίσω πάλι σκορπίζονταν ἐδῶ καὶ κει καὶ καταστρέφονταν.</p> <p>Ὁ Ζεὺς τότε ἐπειδὴ φοβήθηκε γιὰ τὸ γένος μας, μήπως ολότελα εξαφανιστεῖ, στέλνει τὸν Ἑρμῆ νὰ φέρει στοὺς ἀνθρώπους τὴν αἰδῶ καὶ τὴ δικαιοσύνη, γιὰ νὰ υπάρξει ἀρμονία στὶς</p>	<ul style="list-style-type: none"> • υποδήματα • στρώματα • τροφές <p>2. <i>Ἡ κοινωνικὴ συνύπαρξη ἦταν ἀγνωστὴ</i> στοὺς ἀνθρώπους.</p> <p>3. <i>Ὁ ἄνθρωπος ἦταν ἀνίσχυρος ἀπέναντι στὴν ἀπειλὴ τῶν θηρίων.</i></p> <p>Οἱ ἄνθρωποι δὲν μπορούσαν νὰ τὰ ἀντιμετωπίσουν λόγῳ:</p> <p>α) τῆς ἐλλείψεως σωματικῶν δυνατοτήτων σὲ σχέση με αὐτά,</p> <p>β) τῆς ἐλλείψεως κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς οργάνωσης, ἀλλὰ καὶ τῆς πολεμικῆς τέχνης,</p> <p>4. <i>Πρώτῃ ἐκδήλωσις κοινωνικῆς συμπεριφορᾶς στὸν ἄνθρωπο</i></p> <p>5. <i>Ἡ ἀδικία καὶ ὁ φυσικὸς κίνδυνος ἀπειλοῦν τὴν ὑπαρξὴ τοῦ ἀνθρώπου.</i></p> <p>Το σχέδιο τοῦ Δία:</p> <p>1. Ὁ Δίας προσφέρει στοὺς ἀνθρώπους τὴν αἰδῶ καὶ τὴ δίκην. Ἔτσι, θα εἶναι δυνατὴ ἡ συγκρότηση κοινωνιῶν καὶ ἡ περαιτέρω ἀνάπτυξη τοῦ πολιτισμοῦ.</p>
--	--	--

<p>Ἐρωτᾷ οὖν Ἑρμῆς Δία τίνα οὖν τρόπον δοίη δίκην καὶ αἰδῶ ἀνθρώποις· «Πότερον ὡς αἱ τέχνηαι νενέμηνται, οὕτω καὶ ταύτας νεύμω; νενέμηνται δὲ ὧδε· εἷς ἔχων ἰατρικὴν πολλοῖς ικανὸς ἰδιώταις, καὶ οἱ ἄλλοι δημιουργοί· καὶ δίκην δὴ καὶ αἰδῶ οὕτω θῶ ἐν τοῖς ἀνθρώποις, ἢ ἐπὶ πάντας νεύμω;» «Ἐπὶ πάντας», ἔφη ὁ Ζεὺς, «καὶ πάντες μετεχόντων·</p>	<p>πόλεις καὶ δεσμοὶ φιλίας δημιουργοί.</p> <p>Ρωτά λοιπόν ο Ερμής το Δία, με τι τρόπο να δώσει τη δικαιοσύνη και την αιδώ στους ανθρώπους. να τις μοιράσει κι αυτές έτσι όπως έχουν μοιραστεί οι τέχνες; Τούτες έτσι έχουν μοιραστεί. ένας που ξέρει την ιατρική είναι αρκετός για πολλούς που δεν την ξέρουν. έτσι και οι άλλοι τεχνίτες. Και τη δικαιοσύνη λοιπόν και τη ντροπή έτσι να τις βάλω μέσα στους ανθρώπους, ή να τις μοιράσω σε όλους; Σε όλους, είπε ο Ζευς, και όλοι να έχουν το μερδικό τους·</p>	<p>2.Η καθολικότητα των δώρων. Ο Δίας θεωρεί απαραίτητη την καθολικότητα των αξιών της αιδούς και της δίκης για τους ανθρώπους, με την αιτιολόγηση-επιχείρημα ότι η κοινωνία δεν μπορεί να συγκροτηθεί πολιτικά, αν οι βασικές ιδιότητες που θεμελιώνουν την πολιτική συγκρότηση δεν είναι κοινές σε όλα τα μέλη της.</p>
<p>οὐ γὰρ ἂν γένοιτο πόλεις, εἰ ὀλίγοι αὐτῶν μετέχοιεν ὡσπερ ἄλλων τεχνῶν· καὶ νόμον γε θεὸς παρ' ἔμοῦ τὸν μὴ δυνάμενον αἰδοῦς καὶ δίκης μετέχειν κτείνειν ὡς νόσον πόλεως;».</p>	<p>γιατί δε θα μπορούσαν να υπάρχουν πόλεις, αν λίγοι μόνο μετείχαν σ' αυτά, όπως στις άλλες τέχνες· και να βάλεις νόμο από μέρους μου όποιοι δεν είναι ικανός να μετέχει στη δικαιοσύνη και την εντροπή να τον σκοτώνουν ως αρρώστεια για την πόλη.</p>	<p>3.Η αναγκαιότητα των δώρων. Ο Δίας επιβάλλει αυστηρά την ανάγκη της καθολικότητας της πολιτικής αρετής και μάλιστα με την ποινή του θανάτου δηλώνοντας έτσι την πολύ μεγάλη σημασία που δίνει στις αξίες της αιδούς και της δίκης για τη συγκρότηση και τη διατήρηση της πολιτείας.</p>
<p>Οὕτω δὴ, ὦ Σώκρατες, καὶ διὰ ταῦτα οἷ τε ἄλλοι καὶ Ἀθηναῖοι, ὅταν μὲν περὶ ἀρετῆς τεκτονικῆς ἢ λόγος ἢ ἄλλης τινὸς δημιουργικῆς, ὀλίγοις οἴονται μετεῖναι συμβουλῆς, καὶ ἐάν τις ἐκτὸς ὧν τῶν ὀλίγων συμβουλευῆ, οὐκ ἀνέχονται, ὡς σὺ φῆς— εἰκότως, ὡς ἐγὼ φημι—</p>	<p>Ἔτσι λοιπόν, Σωκράτη, και γι' αυτούς τους λόγους και οι άλλοι και οι Αθηναίοι, όταν πρόκειται για τεκτονική ή καμιά άλλη τεχνική ικανότητα, νομίζουν ότι λίγοι έχουν το δικαίωμα να δίνουν γνώμη, κι αν κάποιος όντας έξω από τους λίγους επιχειρεί να δίνει γνώμη, δεν ανέχονται,</p>	<p>Συμπέρασμα-επιμύθιο: η καθολικότητα και η αναγκαιότητα της πολιτικής αρετής.</p> <p>❖ Οι τεχνικές γνώσεις δεν δόθηκαν σε όλους τους ανθρώπους και γι' αυτό ένας που κατέχει μία τέχνη μπορεί να</p>

<p>ὅταν δὲ εἰς συμβουλήν πολιτικῆς ἀρετῆς ἴωσιν, ἦν δεῖ διὰ δικαιοσύνης πᾶσαν ἰέναι καὶ σωφροσύνης, εἰκότως ἅπαντος ἀνδρὸς ἀνέχονται, ὡς παντὶ προσῆκον ταύτης γε μετέχειν τῆς ἀρετῆς ἢ μὴ εἶναι πόλεις. Αὕτη, ὧ Σώκρατες, τούτου αἰτία.</p>	<p>ὅπως συ υποστηρίζεις.-με το δίκιο τους, ὅπως λέγω εγώ-</p> <p>ὅταν ὁμως ἔρχονται να ζητήσουν γνώμη σε θέμα που αναφέρεται σε πολιτική ικανότητα, γνώμη που ολόκληρη πρέπει να περνά από τη δικαιοσύνη και τη σωφροσύνη, τότε σωστά δέχονται να ακούν κάθε ἀνδρα, με τη σκέψη ότι καθένας ταιριάζει να ἔχει μέρος στην αρετή, αλλιώς δε θα υπάρχουν πόλεις. Τούτη εἶναι, Σωκράτη, η αἰτία αυτού του πράγματος.</p> <p>(μετάφραση Β.Τατάκης)</p>	<p>καλύψει πολλούς ιδιώτες. Ἐτσι αιτιολογείται γιατί οι Αθηναῖοι επιτρέπουν μόνο σε ειδικούς να εκφέρουν γνώμη για ζητήματα τεχνικής ειδίκευσης.</p> <p>❖ Σε θέματα ὁμως που αφορούν γενικά την πολιτεία, που ἀπτονται της δικαιοσύνης και της σωφροσύνης , επιτρέπουν σε ὅλους να εκφέρουν τη γνώμη τους , εφόσον ἔλαβαν ὅλοι ἀπό το Δία αυτές τις ιδιότητες.</p>
--	---	--

ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

1.«Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἄνθρωπος θείας μετέσχε μοίρας ... ὥστε πάλιν σκεδαννόμενοι διεφθείροντο.»

Το Προμηθεϊκό στάδιο εξέλιξης του ανθρώπου

Η συμβολή των προμηθεϊκών δώρων και η δημιουργία πολιτισμού: Τα «δώρα» του Προμηθέα καθιστούν τον άνθρωπο ικανό να επεμβαίνει στη φύση, να προσπαθεί να την αλλάξει και να καλυτερέψει τη ζωή του. Ο Προμηθέας ἔδωσε στον ἄνθρωπο τη δυνατότητα ὄχι απλῶς να επιβιώσει, ἀλλὰ και να διαφοροποιηθεῖ ἀπὸ τους ἄλλους ζωικούς οργανισμούς, θεμελιώνοντας τον πολιτισμό του («πρῶτον μὲν... τροφὰς ἠῦρετο.»). Ο ἄνθρωπος δημιουργεῖ τον εαυτό του και τον κόσμο του, αυτοπροσδιορίζεται. Το παράδειγμα του Προμηθέα εκφράζει ἐπίσης τα αιτήματα του ἀνθρωπισμοῦ, καθὼς ο τολμηρὸς και φιλόανθρωπος Προμηθέας ἀπελευθερώνει με τα δώρα του τους ἀνθρώπους ἀπὸ την υποταγή στη φύση. Ἐτσι, χρησιμοποιώντας ο ἄνθρωπος την πρακτική

νοημοσύνη του εξασφάλισε τροφή, στέγη, ενδυμασία, άρθρωσε λόγο και εξέφρασε τις μεταφυσικές του αγωνίες με τη θρησκεία, πολιτιστικά επιτεύγματα με τα οποία εκδηλώνεται εντονότερα η διαφοροποίηση του είδους του από τα άλλα έμβια όντα και η έλλογη ιδιότητά του.

Ο άνθρωπος σε προ-κοινωνικό στάδιο : ο κοινωνικός κίνδυνος: Όμως όλα αυτά τα επιτεύγματα του ανθρώπου, τα οποία ο Πρωταγόρας παρουσιάζει με αξιολογική σειρά και όχι χρονική, εντάσσονταν σε ένα προ-ηθικό, προ-κοινωνικό στάδιο της πολιτισμικής εξέλιξης. Οι άνθρωποι ζούσαν διασκορπισμένοι και κινδύνευαν από τις επιθέσεις των ζώων, για την αντιμετώπιση των οποίων εκδηλώθηκαν οι πρώτες ομάδες συμβίωσης (ατελείς πρωτο-κοινωνίες) χωρίς όμως σταθερές δομές. Ωστόσο, η ιδιότυπη αυτή εκδήλωση κοινωνικότητας δεν συνοδευόταν από πολιτική οργάνωση και αυτό σήμαινε ότι οι άνθρωποι γίνονταν επιθετικοί και βίαιοι μεταξύ τους και συνεπώς επικίνδυνοι ο ένας για τον άλλον. Έτσι μαζί με τον φυσικό κίνδυνο από τα άγρια θηρία ο άνθρωπος αντιμετώπιζε τώρα και τον κοινωνικό κίνδυνο, που απέρρεε από την τυχαία και χωρίς οργάνωση συνύπαρξή του με τους ομοίους του.

Με ποιά σειρά παρουσιάζει ο Πρωταγόρας τις πολιτισμικές κατακτήσεις και γιατί; Η παρουσίαση των πολιτισμικών κατακτήσεων του ανθρώπου αρχίζει με τα επιτεύγματα του πνευματικού πολιτισμού (θρησκεία, γλώσσα) και ακολουθούν τα επιτεύγματα του υλικού-τεχνικού πολιτισμού :

- βωμοί και αγάλματα θεών : θρησκεία (πνευματικός πολιτισμός)
- φωνήν και όνόματα : γλώσσα (πνευματικός πολιτισμός)
- οικήσεις, έσθητας, ύποδέσεις, στρωμνάς, έκ γής τροφάς : υλικοτεχνικός πολιτισμός.

Η σειρά με την οποία αναφέρονται οι πολιτισμικές κατακτήσεις του ανθρώπου δεν είναι χρονική αλλά αξιολογική, από το σπουδαιότερο στο λιγότερο σπουδαίο. Έτσι, προτάσσονται η θρησκεία και η γλώσσα (πνευματικός πολιτισμός) και ακολουθούν κατασκευές και επινοήσεις για την ικανοποίηση των βιοτικών αναγκών του ανθρώπου. Η σειρά είναι κατιούσα, αφού αρχίζει με το πνευματικά υψηλότερο, τη θρησκεία, και τελειώνει με το υλικά κατώτερο και πλέον αυτονόητο, την τροφή. Για τον λόγο αυτόν άλλωστε τα επιρρήματα «πρώτον» και «έπειτα» πρέπει να τα εννοήσουμε με αξιολογική σημασία και όχι χρονική.

2.«Έπειδή δέ ό άνθρωπος θείας μετέσχε μοίρας» : το θεϊκό μερίδιο

Θεία μοίρα: Εδώ η λέξη έχει την πρώτη της σημασία: μέρος, μερίδιο. Με την έκφραση θεία μοίρα ο Πρωταγόρας αναφέρεται στη φωτιά και την έλλογη ικανότητα της χρήσης της (έμπυρος τέχνη), που ο άνθρωπος είχε πάρει από τους

θεούς Ήφαιστο και Αθηνά. Υπονοείται η αρχαιοελληνική αντίληψη ότι η – ανεξήγητη κατά τα άλλα– ανθρώπινη λογικότητα ανάγεται στον θεό ή είναι ο θεός μέσα μας. Μια τέτοια αναγωγή κάνει ο Πλάτων: «Πρέπει όμως να καταλάβουμε ότι το κυρίαρχο είδος της ψυχής, που δώρισε ο Θεός στον καθένα μας, είναι ένας δαίμων. Είναι αυτό που, όπως είπαμε, κατοικεί στην κορυφή του σώματος και μας ανυψώνει από τη Γη προς τον συγγενικό μας ουρανό, γιατί η αλήθεια είναι ότι είμαστε φυτά όχι της Γης αλλά του ουρανού» (Τίμαιος 90a, μετάφραση Β. Κάλφας). Ο Αριστοτέλης υποστηρίζει: «Μπορούμε, δηλαδή, να πούμε ότι κινεί τα πάντα μέσα μας ένας θεός εσωτερικός. Και του λογικού στοιχείου ακόμα, αρχή δεν είναι το λογικό στοιχείο, αλλά κάτι ανώτερο. Τι άλλο, λοιπόν, θα είναι ανώτερο και από την επιστήμη και από τον νου, παρά ο θεός;» (Ηθικά Εὐδήμια 1248a26-29, μετάφραση Β. Μπετσάκος). (φάκελος υλικού σελ.61)

Στο πλαίσιο του μύθου η ἔντεχνος σοφία και η φωτιά αποτελούν το θεϊκό μερίδιο («θεία μοῖρα») που είχαν την τύχη, χάρη στην παρέμβαση του Προμηθέα, να λάβουν οι άνθρωποι. Είναι θεϊκό, γιατί :

α) το κατείχαν ως τότε μόνο οι θεοί (Αθηνά και Ήφαιστος)

β) οι άνθρωποι το απέκτησαν με παρέμβαση ενός θεού (του Προμηθέα)

γ) επιτρέποντας στον άνθρωπο να αναπτύξει πολιτισμό, του επέτρεψε, σύμφωνα με τον Πρωταγόρα, να αναγνωρίσει την ύπαρξη των θεών. Η πρώτη, με την έννοια της ανώτερης, της σπουδαιότερης αξιολογικά και αμεσότερη συνέπεια των προηθεικών δώραν, είναι ακριβώς η εμφάνιση της θρησκείας (φιλοσοφικός λόγος σελ.73).

δ) η ἔντεχνος σοφία και η φωτιά επέτρεψαν στον άνθρωπο να δημιουργήσει τεχνικό πολιτισμό, με τον οποίο κατόρθωσε να επινοήσει επιτεύγματα με τα οποία μπόρεσε να μεταβάλει και να ελέγξει τη φύση, να ενεργήσει κατά μία έννοια σαν δημιουργός-θεός. Η απόκτησή τους από τον άνθρωπο σήμαινε ότι συμμετείχε πλέον σε αυτή τη θεϊκή γνώση, έγινε μέτοχος –σ' ένα βαθμό- της θείας ουσίας, απέκτησε μια μορφή «πνευματικής συγγένειας» με τους θεούς.

3. «πρῶτον μὲν διὰ τὴν τοῦ θεοῦ συγγένειαν ζῶων μόνον θεοὺς ἐνόμισεν, καὶ ἐπεχείρει βωμούς τε ἰδρῦεσθαι καὶ ἀγάλματα θεῶν» : η εκδήλωση του θρησκευτικού συναισθήματος του ανθρώπου

Ο Πρωταγόρας αρχίζει την παρουσίαση των κατακτήσεων του ανθρώπου από τη θρησκεία, και συγκεκριμένα του θρησκευτικού συναισθήματος / πίστης («θεοὺς ἐνόμισεν») και της θρησκευτικής συμπεριφοράς (τέχνης και λατρείας : «ἐπεχείρει βωμούς τε ἰδρῦεσθαι καὶ ἀγάλματα θεῶν». Αυτό μπορεί να εξηγηθεί ως εξής :

α) με βάση την ανάγκη συνοχής του μύθου : ο Πρωταγόρας επιχειρεί να συνδέσει αιτιολογικά την απόκτηση των θεϊκών προμηθεϊκών δώρων με την εκδήλωση του θρησκευτικού συναισθήματος. Η συμμετοχή των ανθρώπων, δηλαδή, σε κάτι που μέχρι τότε ανήκε μόνο στους θεούς (θείας μετέσχε μοίρας) είναι που τους οδήγησε στην πίστη ότι υπάρχουν θεοί και ότι οι άνθρωποι έχουν πνευματική συγγένεια με αυτούς (πρῶτον μὲν διὰ τὴν τοῦ θεοῦ συγγένειαν). Αποτέλεσμα ήταν να εκδηλώσουν τη θρησκευτική πίστη τους (ζῶων μόνον θεοὺς ἐνόμισεν), να αναπτύξουν θρησκευτική τέχνη (κατασκευή ναών και αγαλμάτων) και να οργανώσουν τη λατρεία των θεών (καὶ ἐπεχείρει βωμούς τε ἰδρῦεσθαι καὶ ἀγάλματα θεῶν').

β) ως προβολή του υψηλότερου σημείου ανάπτυξης που παρουσίασε το ανθρώπινο είδος στο προμηθεϊκό στάδιο. Ο Πρωταγόρας αξιολογεί τη θρησκεία ως την πιο σημαντική κατάκτηση του ανθρώπου, το ανώτερο πολιτισμικό επίτευγμα συγκριτικά με τα υπόλοιπα, γιατί δείχνει ότι ο άνθρωπος απέκτησε εξελικτικά ανώτερους μεταφυσικούς προβληματισμούς σχετικά με το θείο, την προέλευση του κόσμου, τη δημιουργία, τη δική του θνητότητα απέναντι στη φυσική παντοδυναμία. Έτσι, αναπτύσσει θρησκεία, θρησκευτική τέχνη και λατρεία : αρχίζει να πιστεύει στην ύπαρξη των θεών και να δημιουργεί τις απαραίτητες προϋποθέσεις για την οργάνωση και τέλεση των θρησκευτικών τελετών (κατασκευή βωμών και φιλοτέχνηση αγαλμάτων θεών).

4.«ἔπειτα φωνὴν καὶ ὀνόματα ταχὺ διηρθρώσατο τῇ τέχνῃ» : η γλώσσα

φωνή και ὀνόματα: Ο Πρωταγόρας αναφέρεται στη γλώσσα, τον έναρθρο λόγο (διηρθρώσατο, διά + ἄρθρον = μέλος). Η φωνή είναι καταρχάς ο άναρθρος ήχος που παράγεται από τον λάρυγγα, τις φωνητικές χορδές και τη στοματική κοιλότητα είτε των ζώων είτε των ανθρώπων. Η αρθρωμένη φωνή αποτελείται σε πρώτο επίπεδο από διακριτούς ήχους (φθόγγους), που από μόνοι τους δεν έχουν νοηματικό φορτίο· κατά τον Πλάτωνα: ὧν γε τὰ έναργέστατα αὐτὰ τὰ ἑπτὰ [τα φωνήεντα] φωνὴν μόνον ἔχει, λόγον δὲ οὐδ' ὄντιν οὖν (Θεαίτητος 203b). Νοηματικό φορτίο έχουν τα σύνολα φθόγγων, τα ὀνόματα, δηλαδή οι λέξεις. (φάκελος υλικού σελ. 61)

Στον πνευματικό πολιτισμό εντάσσεται και η γλώσσα, η οποία δημιουργείται κατά την εξέλιξη του ανθρώπινου πολιτισμού. Η γλώσσα, ως ικανότητα ομιλίας, αποτελεί μέσο όχι μόνο επικοινωνίας μεταξύ των ανθρώπων αλλά και έκφρασης της ανθρώπινης σκέψης. Έτσι, εξελίσσεται παράλληλα με την εξέλιξη της σκέψης : σκέψη και γλώσσα συνυφαίνονται και αναπτύσσονται. Δεν είναι τυχαίο, άλλωστε, ότι η λέξη «λόγος» στα αρχαία ελληνικά δηλώνει και την ομιλία, τη γλώσσα αλλά και τη λογική σκέψη. Αναμφισβήτητα, η γλώσσα συνιστά τεκμήριο πολιτισμικής προόδου. Ο Πρωταγόρας στο απόσπασμα αυτό διατυπώνει τις

απόψεις του ως προς το χρόνο δημιουργίας της γλώσσας, την προέλευση και τη δομή της:

α) ως προς το χρόνο δημιουργίας της, ο Πρωταγόρας αναφέρει ότι η γλώσσα πλάστηκε από τον άνθρωπο νωρίς, στα πρώτα στάδια της ύπαρξής του (αυτή είναι η σημασία του επιρρήματος «ταχύ»).

β) ως προς την προέλευσή της, ο Πρωταγόρας θεωρεί ότι δημιουργός του γλωσσικού κώδικα είναι ο ίδιος ο άνθρωπος, η ανθρώπινη νόηση και βούληση και δεν πρόκειται είναι ένα ακόμα δώρο των θεών. Οι απόψεις που εκφράζει εδώ ο Πρωταγόρας για την προέλευση της γλώσσας συμφωνούν με αυτές άλλων σοφιστών αλλά και των σύγχρονων γλωσσολόγων : η ανθρώπινη γλώσσα δεν υπάρχει «φύσει», αλλά δημιουργήθηκε «νόμω». Αντίθετα, η αρχαία παράδοση ακολουθεί θεοκρατική αντίληψη ως προς την προέλευση της , σύμφωνα με την οποία, η γλώσσα υπάρχει φύσει, δηλαδή τη χάρισε στον άνθρωπο ο θεός, όταν τον έπλασε.

γ) ως προς τη δομή της γλώσσας, ο Πρωταγόρας εξηγεί ότι ο άνθρωπος, χάρη στις νοητικές του ικανότητες («τη τέχνη»), μετέτρεψε τους άναρθρους χωρίς νόημα φθόγγους σε έναρθρους φθόγγους (φωνήν), τους συνδύασε φτιάχνοντας λέξεις (όνόματα) και στη συνέχεια προτάσεις.

5.«και οικήσεις και έσθητας και ύποδέσεις και στρωμνάς και τὰς έκ γῆς τροφὰς ηὔρετο» : η δημιουργία του υλικού-τεχνικού πολιτισμού

Ο άνθρωπος, εφαρμόζοντας τις τεχνικές γνώσεις του κατόρθωσε να εξισορροπήσει την έλλειψη των αναγκαιών μέσω για την προσαρμογή του στο φυσικό περιβάλλον. Η ανάγκη του να αντιμετωπίσει τις δυσκολίες της φύσης, τον οδήγησε στη γένεση του υλικού-τεχνικού πολιτισμού. Έτσι, επινόησε και κατασκεύασε κατοικίες, ρούχα, υποδήματα και στρωσίδια, και εξασφάλιζε τη διατροφή του καλλιεργώντας τη γη. Η αναφορά του υλικού-τεχνικού πολιτισμού μετά την εμφάνιση της θρησκείας και της γλώσσας είναι, όπως έχει επισημανθεί πιο πάνω, αξιολογική και όχι χρονική. Ιδιαίτερη μνεία πρέπει να γίνει στην αναφορά του Πρωταγόρα στην εξασφάλιση τροφής από τη γη («τὰς έκ γῆς τροφὰς ηὔρετο»). Πρόκειται για τη μετάβαση του ανθρώπου από το «θηρευτικό» και «τροφοσυλλεκτικό» στάδιο (συλλογή τροφών από τα δέντρα και κυνήγι) στο «τροφοπαραγωγικό» ή «γεωργικό» στάδιο.

6.«σποράδην» : ο άνθρωπος σε προ-κοινωνική κατάσταση

Οι θαυμαστές ανθρώπινες επινοήσεις, αποτέλεσμα της αξιοποίησης των τεχνικών γνώσεων και της εφαρμογής τους με τη χρήση της φωτιάς, συμβαίνουν σε προ-κοινωνική κατάσταση : αρχικά οι άνθρωποι κατοικούσαν διασκορπισμένοι

(«ᾤκουν σποράδην»), αδυνατώντας να συγκροτήσουν οργανωμένες κοινωνίες (πόλεις δὲ οὐκ ἦσαν). Κινδύνευαν όμως με αφανισμό από τα θηρία (ἀπώλλυντο οὖν ὑπὸ τῶν θηρίων), τα οποία δεν μπορούσαν να τα αντιμετωπίσουν λόγω: α) της έλλειψης σωματικών δυνατοτήτων σε σχέση με αυτά β) της έλλειψης κοινωνικής και πολιτικής οργάνωσης, αλλά και της πολεμικής τέχνης, η οποία, σύμφωνα με τον Πρωταγόρα, αναπτύσσεται μόνο μέσα στο πλαίσιο μιας οργανωμένης κοινωνίας. Έτσι, για να εξισορροπήσουν τις ελλείψεις αυτές και να αντιμετωπίσουν τον κίνδυνο, οι άνθρωποι αναγκάζονται να συγκεντρωθούν και να συγκροτήσουν τις πρώτες μορφές κοινωνίας («ἐζήτουν δὴ ἀθροίζεσθαι καὶ σῶζεσθαι κτίζοντες πόλεις»). Η ανάγκη, η χρεία, ενεργοποιεί την ανθρώπινη ευρηματικότητα, που εκδηλώνεται άμεσα και πρωτόγονα με την επίδιωξη («ἐζήτουν») της κοινωνικής συνύπαρξης. Κατά συνέπεια, η τάση για κοινωνική συνύπαρξη δεν εκδηλώνεται από εσωτερική αναγκαιότητα του ανθρώπου, αλλά από την εξωτερική αναγκαιότητα που επιβάλλει η φυσική υπεροχή των άγριων θηρίων. Αντίθετη είναι η άποψη του Αριστοτέλη, που θεωρεί ότι ο άνθρωπος είναι «φύσει πολιτικόν ζῶον».

Αυτή η πρώτη εκδήλωση κοινωνικότητας οδηγεί στη δημιουργία των πρώτων κοινωνικών συσσωματώσεων (πρωτο-κοινωνιών) και αποβλέπει προς ένα σκοπό, την από κοινού αντιμετώπιση του φυσικού κινδύνου από τα άγρια ζώα («σῶζεσθαι» = να προστατευθούν από τα άγρια θηρία). Όμως, δεν είναι ακόμα οργανωμένη και λειτουργική, δεν είναι δηλαδή καθορισμένες οι λειτουργικές σχέσεις ανάμεσα στους ανθρώπους, πράγμα που θα επέτρεπε τη διατήρηση των συναθροίσεων αυτών. Πρόκειται, λοιπόν, όχι για μια οργανωμένη, αλλά για μια αθροιστική συνύπαρξη των ανθρώπων, όπως φαίνεται από την επανάληψη του ρήματος ἀθροίζω (δηλώνει την απλή συγκέντρωση, χωρίς οργάνωση). Η προσπάθεια των ανθρώπων να συνυπάρξουν υπήρξε χρονοβόρα, πράγμα που δηλώνεται με τη χρήση του ρήματος «ἐζήτουν» (= επεδίωκαν, προσπαθούσαν, δεν ήταν καθόλου δεδομένη η επιτυχία του εγχειρήματος) σε χρόνο μάλιστα παρατατικό, που υποδηλώνει την παρατεταμένη διάρκεια των επαναλαμβανόμενων προσπαθειών των ανθρώπων να αντιμετωπίσουν από κοινού τους κινδύνους και να σωθούν. Επιπλέον, με τη φράση «κτίζοντες πόλεις» ο Πρωταγόρας προβάλλει τη σημασία της κατασκευαστικής ικανότητας των ανθρώπων, χάρη στην οποία κατόρθωσαν μόνο να «οικοδομήσουν» πόλεις, να δώσουν δηλαδή «υλική μορφή» στην αθροιστική τους συνύπαρξη, όχι όμως και να την οργανώσουν λειτουργικά.

Οι έως τότε γνώσεις και τα τεχνικά επιτεύγματα του ανθρώπου αρκούσαν μόνο για την «υλική» εμφάνιση των πόλεων. Η οργάνωσή τους, όμως, προϋποθέτει θεσμούς και κανόνες, έναν «άυλο πολιτισμό», που ακόμα ο άνθρωπος δεν ήταν σε θέση να διαμορφώσει, γιατί δεν ήξερε τον τρόπο, δεν κατείχε την «πολιτική

τέχνη». Αυτή, θα αποκτηθεί στο επόμενο στάδιο, χάρη στη φιλόνηρωπη παρέμβαση του Δία. Ενώ λοιπόν, είχαν επιζητήσει να συναθροισθούν για να αντιμετωπίσουν τον φυσικό κίνδυνο αφανισμού τους από τα θηρία, λόγω της έλλειψης πολιτικής οργάνωσης οι άνθρωποι άρχισαν να αδικούν ο ένας τον άλλον («ήδίκουν ἀλλήλους») και να αλληλοσκοτώνονται, η συνύπαρξή τους, δηλαδή, τους εξέθετε στον κοινωνικό κίνδυνο της αλληλοεξόντωσής τους : το ανθρώπινο είδος κινδύνευε τώρα από τον ίδιο τον εαυτό του.

7.Γιατί ο Πρωταγόρας αναφέρει ότι η «πολεμική τέχνη» είναι μέρος της «πολιτικής τέχνης»;

Ο Πρωταγόρας αναφέρει ότι η πολεμική τέχνη είναι μέρος της πολιτικής τέχνης. Ως «πολεμική τέχνη» νοείται η ικανότητα διεξαγωγής οργανωμένης μορφής πολέμου, που απαιτεί την ύπαρξη οργανωμένου στρατού με πειθαρχία, ιεραρχία, εκπαίδευση, στρατηγική, στόχους κλπ. Αυτή η ικανότητα μπορεί να αναπτυχθεί, μόνο αν ο άνθρωπος κατέχει την πολιτική τέχνη, έχει συγκροτήσει, δηλαδή, οργανωμένη κοινωνία. Η βίσιμη αυτή άποψη του Πρωταγόρα μπορεί να ερμηνευθεί ως εξής:

α) η δημιουργία οργανωμένης κοινωνίας προϋποθέτει ένα σταθερό τόπο κοινής κατοικίας, ύπαρξη θεσμών και νόμων -που οι άνθρωποι συμφωνούν να τηρούν-, κοινών ηθών και εθίμων, παραδόσεων, αντιλήψεων και αξιών, ανάπτυξη τεχνικού και πνευματικού πολιτισμού (κοινή γλώσσα, καλλιέργεια γραμμάτων, επιστημών και τεχνών, παιδεία), που είναι προϊόν κοινής εμπειρίας και δράσης. Κατά συνέπεια, η συνύπαρξη σε μια οργανωμένη κοινωνία προϋποθέτει αλλά και ενισχύει την αίσθηση της «κοινότητας», τη συνείδηση ότι οι άνθρωποι εντάσσονται σ' ένα κοινωνικό σύνολο. Έτσι, στο πλαίσιο της οργανωμένης κοινωνίας παρουσιάζεται για πρώτη φορά η ανάγκη να υπερασπιστούν οι άνθρωποι όχι μόνο τα προσωπικά τους υπάρχοντα και επιτεύγματα, αλλά και την κοινή πόλη τους. Η πολεμική τέχνη αναπτύσσεται, λοιπόν, μόνο μέσα στο πλαίσιο μιας οργανωμένης κοινωνίας, γιατί εκεί, εκδηλώνεται η συνείδηση του συνανήκειν και της συνυπευθυνότητας των μελών της.

β) Η διεξαγωγή οργανωμένου πολέμου κατά των εξωτερικών εχθρών που απειλούν την πόλη, τα μέλη της, τις αξίες και τα επιτεύγματά τους, προαπαιτεί την ύπαρξη οργανωμένης κοινωνίας, αφού μόνο στο πλαίσιο της μπορεί να συγκροτηθεί στρατός με οργάνωση, εκπαίδευση, πειθαρχία, υπακοή στις εντολές ιεραρχικά ανωτέρων, συνεργασία των μελών του για την επίτευξη κοινών στόχων, όπως η υπεράσπιση της πόλης και των επιτευγμάτων της.

Τέλος, ο πόλεμος, παρά τις μεγάλες συμφορές που προξενεί, πρέπει να νοηθεί, εδώ, με τη «θετική» του σημασία : δεν είναι ο πόλεμος που έχει ως στόχο την κατάκτηση νέων εδαφών και τον αλληλοσπαραγμό των λαών (επεκτατικός

πόλεμος), αλλά ο πόλεμος που αποσκοπεί στην άμυνα και την υπεράσπιση του δικαίου και της ελευθερίας.

8.«Ζεύς οὖν δείσας περι τῷ γένει ἡμῶν μὴ ἀπόλοιτο πᾶν, Ἑρμῆν πέμπει ἄγοντα εἰς ἀνθρώπους αἰδῶ τε καὶ δίκην, ἵν' εἶεν πόλεων κόσμοι τε καὶ δεσμοὶ φιλίας συναγωγοί» Ο αγνωστικισμός του Πρωταγόρα και η παρέμβαση του Δία

Ο Πρωταγόρας παρουσιάζει τον Δία να ανησυχεί για τη δυσχερή θέση των ανθρώπων και να δείχνει έμπρακτα το ενδιαφέρον του στέλνοντας τον Ερμή να τους δώσει την αιδώ και τη δίκη. Η καθοριστική παρέμβαση του Δία, με δεδομένο τον αγνωστικισμό του Πρωταγόρα στον οποίο έχουμε ήδη αναφερθεί, μπορεί να ερμηνευθεί ως εξής:

α) ο Πλάτωνας, ως συγγραφέας του διαλόγου, μεθοδεύει τη διήγηση του Πρωταγόρα κατά τρόπο ώστε να προβάλλει τις δικές του αντιλήψεις για το θείο :

β) ο πρωταγόρειος μύθος είναι μια λαϊκότεροτη αλληγορική αφήγηση, στην οποία η παρουσία και η δράση των θεών έχει αλληγορική, συμβολική σημασία. Ο Δίας συμβολίζει τη νομοτέλεια που διέπει τη φύση, τον «λόγο», τη «λογική» με την οποία λειτουργεί, ενώ οι άλλοι θεοί (Προμηθέας, Επιμηθέας και Ερμής) αποτελούν τα εκτελεστικά όργανα αυτής της φυσικής νομοτέλειας, που ρυθμίζει τις σχέσεις των όντων εξασφαλίζοντας τη μεταξύ τους ισορροπία. Έτσι, η φιλόστοργη παρέμβαση του Δία, που δωρίζει την «αιδώ» και την «δίκη», συμβολίζει τη μετάβαση του ανθρώπου στο ανώτερο στάδιο εξέλιξης του πολιτισμού του, το στάδιο της συγκρότησης οργανωμένων πολιτικών κοινωνιών. Άρα, το στάδιο του Δία συμβολικά αποδίδει ένα μεταγενέστερο στάδιο εξέλιξης του ανθρώπου, ποιοτικά ανώτερο από τα προηγούμενα, κατά το οποίο ο άνθρωπος, ώριμος πλέον πνευματικά και ηθικά, αντιλαμβάνεται την αξία της «αιδούς» και της «δίκης», ως ηθικών εννοιών απολύτως αναγκαίων για τη συγκρότηση οργανωμένης πολιτικής κοινωνίας και την πολιτισμένη συμβίωση σε αυτήν. Τα «δώρα» του Δία, η αιδώς και η δίκη, ανήκουν στην ηθική περιοχή του ανθρώπου και διέπουν την κοινωνική συμπεριφορά.

9.η αιδώς και η δίκη

αιδώς: Το αίσθημα σεβασμού ενός μέλους της κοινότητας έναντι των υπολοίπων, όλες οι ηθικές αναστολές και φόβοι που προφυλάσσουν τον άνθρωπο από αντικοινωνική συμπεριφορά (με άλλα λόγια: ο αυτοσεβασμός, η ντροπή που νιώθει ο άνθρωπος όταν έχει προβεί σε τέτοια συμπεριφορά). Σε ένα λεξικό με τον τίτλο Όροι, το οποίο ανάγεται στην πλατωνική Ακαδημία, η αιδώς ορίζεται ως «εκούσια υποχώρηση από απερίσκεπτη συμπεριφορά, σύμφωνα με το δίκαιο και αυτό που φαίνεται καλύτερο· εκούσια κατανόηση του καλύτερου· προσοχή για αποφυγή της δικαιολογημένης επίκρισης» (412c). Το δίπολο των αρετών αιδώς και

δίκη ισοδυναμεί με το σωφροσύνη και δικαιοσύνη, το οποίο χρησιμοποιεί ο Πρωταγόρας στο επιμύθιο του λόγου του. (φάκελος υλικού σελ. 62)

Η έννοια της «αιδούς» είναι για τους αρχαίους μια έννοια σύνθετη, που περιλαμβάνει και τη σεμνότητα και το σεβασμό προς τους άλλους. Δεν μπορεί να αποδοθεί στα νέα ελληνικά με μία μόνο λέξη : είναι η ηθική, η ηθική συνείδηση, ο σεβασμός στους άγραφους νόμους, το φιλότιμο, ο αυτοσεβασμός. Η αιδώς επηρεάζει καθοριστικά τη συμπεριφορά του κοινωνικού ανθρώπου : κατ' αρχάς, αποτρέπει όσες πράξεις είναι αντίθετες στον καθιερωμένο ηθικό κώδικα, λειτουργώντας όπως η ηθική συνείδηση. Ταυτόχρονα, αποτελεί εσωτερικό κίνητρο για την εκτέλεση του ηθικά ορθού.

δίκη: Στο συγκεκριμένο απόσπασμα η λέξη δίκη δεν χρησιμοποιείται με τη σημασία της δικαστικής διαδικασίας. Βρίσκεται κοντά στην αρχική της σημασία: δίκη: το ορθό, το δίκαιο. Κατά προέκταση, η δίκη δηλώνει εδώ την έμφυτη αντίληψη για το σωστό, το κοινό περί δικαίου αίσθημα. Βλ. και τη χρήση της λέξης στην επόμενη (7η) Διδακτική Ενότητα από τα Πολιτικά του Αριστοτέλη. (φάκελος υλικού σελ.62)

Είναι το αίσθημα της δικαιοσύνης, η αντίληψη για το δίκαιο και το άδικο που ενυπάρχει στον άνθρωπο, ο σεβασμός των γραπτών και άγραφων νόμων και των δικαιωμάτων των άλλων, οι ενέργειες για την προστασία και αποκατάσταση των δικαιωμάτων αυτών, όταν καταστρατηγούνται. Η δίκη εκδηλώνεται με τη δημιουργία και την τήρηση κανόνων δικαίου, νόμων και θεσμών, που κατοχυρώνουν το δίκαιο, το ορθό και το νόμιμο.

10.«ἴν' εἶεν πόλεων κόσμοι τε καὶ δεσμοὶ φιλίας συναγωγοί»

Με τη φράση «ἴν' εἶεν πόλεων κόσμοι τε καὶ δεσμοὶ φιλίας συναγωγοί» διατυπώνεται ἔξοχα η καθοριστική συμβολή της αιδούς και της δίκης στη συγκρότηση οργανωμένων κοινωνιών:

α) η αιδώς οδηγεί κυρίως σε αυτό που ο Πρωταγόρας ονομάζει «πόλεων κόσμοι». Η λέξη «κόσμος» σημαίνει εδώ την τάξη, την πειθαρχία, την ευπρέπεια. Η αιδώς, ως εσωτερικό αίσθημα σεβασμού και ντροπής εμπνέει στους πολίτες κόσμια συμπεριφορά σύμφωνα με τον καθιερωμένο ηθικό κώδικα.

β) η δίκη παραπέμπει κυρίως στο «πόλεων δεσμοί». Το αίσθημα δικαίου και η καθιέρωση και επιβολή κανόνων αποτελούν «δεσμούς» των πολιτών, γιατί επιβάλλουν δεσμεύσεις και περιορισμούς στη συμπεριφορά τους, ώστε να προσαρμόζεται στο δίκαιο και το ορθό. Με τον τρόπο αυτό, όμως, εξασφαλίζεται η ενότητα, η συνοχή της πολιτικής κοινωνίας.

γ) η έννοια της κοινωνικής συνοχής, που εξασφαλίζουν η δίκη και η αιδώς, δηλώνεται με έμφαση και με τη χρήση του επιθέτου «συναγωγός»: «συναγωγός» είναι αυτός που συνενώνει δύο πράγματα. Η αιδώς και η δίκη λειτουργούν ως οι ηθικές προϋποθέσεις για την επίτευξη της απαραίτητης για την επιβίωση των κοινωνιών ενότητας και συνοχής.

δ) Τα δύο «δώρα» του Δία λειτουργούν συμπληρωματικά, δημιουργώντας σχέσεις «φιλίας» μεταξύ των πολιτών. Η έννοια της «φιλίας» δηλώνει τη σύμπνοια, την ομόνοια, την αλληλεγγύη, τον αλληλοσεβασμό, τη συνεργατικότητα και την εμπιστοσύνη μεταξύ των πολιτών.

11. Σύγκριση των «δώρων» του Προμηθέα και του Δία

α) τα «δώρα» του Προμηθέα, προϊόν κλοπής από την Αθηνά και τον Ήφαιστο, βοήθησαν τον άνθρωπο να προφυλαχθεί από τη φύση και παράλληλα έθεσαν τα θεμέλια του υλικού και τεχνικού πολιτισμού. Εκφράζουν την ανάγκη του ανθρώπου να αντισταθμίσει τη φυσική του αδυναμία με δικά του δημιουργήματα και να επιβιώσει απέναντι στην άλογη δύναμη της φύσης. Όμως με αυτά ο άνθρωπος παρά τα σπουδαία βήματα που έκανε δεν μπόρεσε να επιβληθεί στη φύση και να υπερασπίσει αποτελεσματικά την ύπαρξή του, δηλαδή δεν μπόρεσε ούτε να αντιμετωπίσει τον κίνδυνο αφανισμού του από τα θηρία ούτε να συγκροτήσει βιώσιμες οργανωμένες κοινωνίες.

β) αντίθετα, τα δώρα του Δία, που ήταν προσφορά του ίδιου, έσωσαν τον άνθρωπο από τον αφανισμό, αλλά κυρίως τον βοήθησαν να αποκτήσει την πολιτική αρετή, να μετασχηματίσει τις ανοργάνωτες πρωτο-κοινωνικές συναθροίσεις σε οργανωμένες κοινωνίες και να αναπτύξει υψηλό επίπεδο πολιτισμού. Τα «δώρα» του Δία εκφράζουν ένα ανώτερο στάδιο εξέλιξης του πολιτισμού, κατά το οποίο ο άνθρωπος ωριμάζει ηθικά και πνευματικά, οργανώνει πολιτικές κοινωνίες, στο πλαίσιο των οποίων δημιουργεί υψηλό πολιτισμό, με σκοπό όχι μόνο το «ζῆν», την επιβίωση, αλλά και το «εὖ ζῆν», την περαιτέρω βελτίωση της ζωής του και την ικανοποίηση των ανώτερων πνευματικών και ηθικών αναγκών του.

12. «Πότερον ὡς αἱ τέχναι νενέμνται, οὕτω καὶ ταύτας νείμω;» : η λειτουργικότητα της ερώτησης του Ερμή

Ο Δίας στέλνει τα δώρα του στους ανθρώπους με τον Ερμή, ο οποίος προβληματίζεται αν πρέπει να δοθούν σε όλους τους ανθρώπους. Η ερώτηση του Ερμή φαντάζει αφελής και κωμική και δημιουργεί μια ατμόσφαιρα θυμηδίας, που ωστόσο έχει τη λειτουργικότητά της, καθώς :

α) δημιουργεί αίσθημα χαλάρωσης στον ακροατή και τον προετοιμάζει να ακούσει με ανανεωμένη προσοχή το συμπέρασμα του μύθου που ακολουθεί.

β) η εναλλαγή ευθέως και πλαγίου λόγου προσδίδει ποικιλία, ζωντάνια και παραστατικότητα στην αφήγηση. Η εντολή του Δία δίνεται πιο παραστατικά και έντονα σε ευθύ λόγο.

γ) με την ερώτηση του ο Ερμής ζητά από τον Δία να διευκρινίσει τον ποιον τρόπο να δώσει την δίκη και την αιδῶ στους ανθρώπους : θα ισχύει και εδώ ό,τι ισχύει στην περίπτωση των τεχνών, των τεχνικών γνώσεων ή όχι; Αναφέρεται, δηλαδή, στον καταμερισμό εργασίας που υπάρχει στις τέχνες («ώς αἱ τέχναι νενέμνται») και εξηγεί στη συνέχεια. Έτσι, προκαλεί την απάντηση του Δία, την κρίσιμη εντολή του να μην υπάρχει καταμερισμός στην περίπτωση της δίκης και της αιδούς, αλλά να δοθούν σε όλους τους ανθρώπους, και, άρα, όλοι οι άνθρωποι να έχουν τη δυνατότητα να κατακτήσουν την πολιτική αρετή..

13.«νενέμνται δὲ ᾧδε· εἷς ἔχων ἰατρικὴν πολλοῖς ἰκανὸς ἰδιώταις, καὶ οἱ ἄλλοι δημιουργοὶ» : ο καταμερισμός εργασίας στις τέχνες και η σημασία του

Ο Πρωταγόρας αναφέρεται στον καταμερισμό της εργασίας και στη σημασία του. Συγκεκριμένα:

α) συμβάλλει στη βαθύτερη γνώση του συγκεκριμένου τεχνικού τομέα και στην εξειδίκευση και εξασφαλίζει την εξέλιξη του πολιτισμού και την πρόοδο και ευημερία της κοινωνίας

β) εξασφαλίζει την καλύτερη εξυπηρέτηση των πολιτών, αφού ένας εξειδικευμένος τεχνίτης μπορεί να ικανοποιήσει τις ανάγκες πολλών πολιτών με τον καλύτερο τρόπο.

γ) η επιλογή επαγγέλματος αποτελεί προσωπική υπόθεση και εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό με τις ιδιαίτερες δεξιότητες, ικανότητες, ταλέντα, κλίσεις που μπορεί κάποιος να έχει.

δημιουργική τέχνη: Στην προηγούμενη (5η) Διδακτική Ενότητα είχαν χρησιμοποιηθεί με ανάλογη σημασία οι εκφράσεις ἔντεχνος σοφία σὺν πυρὶ και ἔμπυρος τέχνη. Καθώς, όμως, στην πορεία του πρωταγόρειου μύθου αναπτύσσεται ο πολιτισμός της ανθρωπότητας, δεν είναι πλέον αναγκαία η παρουσία της φωτιάς σε κάθε δραστηριότητα, και έτσι γίνεται κυρίαρχο το δημιουργικό στοιχείο της ανθρώπινης λογικότητας. (φάκελος υλικού σελ. 61)

Ο δημιουργός (<δῆμος+ἔργον)είναι αυτός που παράγει ένα έργο ωφέλιμο στον δήμο, στον λαό· στην κατηγορία των δημιουργών ανήκαν κατά τους ομηρικούς χρόνους οι μάντεις, οι γιατροί, οι κήρυκες, οι οικοδόμοι (φιλοσοφικός λόγος σελ.73)

ιδιώτης: α) ο πολίτης ως άτομο σε αντίθεση προς την πόλη· β) ο κοινός άνθρωπος· γ) ο τρόπος ζωής των ανθρώπων που αφορά την προσωπική και όχι τη δημόσια

δρατηριότητά τους· δ) ο αγύμναστος, άπειρος άνθρωπος, ο αδίδακτος, ο αμαθής [από την έννοια αυτή του ιδιώτης προκύπτουν το αγγλικό idiot και το γαλλικό idiot, που σημαίνουν ανόητος]. (φιλοσοφικός λόγος σελ. 73)

14.η καθολικότητα της πολιτικής αρετής: «καὶ δίκην δὴ καὶ αἰδῶ οὕτω θῶ ἐν τοῖς ἀνθρώποις, ἢ ἐπὶ πάντας νείμω;» «Ἐπὶ πάντας,» ἔφη ὁ Ζεὺς, «καὶ πάντες μετεχόντων· οὐ γὰρ ἂν γένοιτο πόλεις, εἰ ὀλίγοι αὐτῶν μετέχοιεν ὥσπερ ἄλλων τεχνῶν»

Ο Δίας απορρίπτει τον καταμερισμό που υπάρχει στις τέχνες και δίνει την απαράβατη εντολή του : τα «δώρα» του να δοθούν σε όλους τους ανθρώπους, όλοι οι άνθρωποι να μετέχουν στις αναγκαίες αυτές ηθικές ιδιότητες / αξίες οι οποίες, εφόσον καλλιεργηθούν, κατακτηθούν και εφαρμοσθούν, οδηγούν στην κατάκτηση της πολιτικής τέχνης / πολιτικής αρετής και στη συγκρότηση πολιτικών κοινωνιών. Έτσι, ο Πρωταγόρας προβάλλει ως αναγκαία την καθολικότητα της πολιτικής αρετής. Το επιχείρημα με το οποίο αιτιολογεί την ανάγκη καθολικότητας της πολιτικής αρετής είναι ότι δεν θα ήταν δυνατή η συγκρότηση βιώσιμων πολιτικών κοινωνιών, αν οι βασικές ηθικές ιδιότητες που απαιτούνται γι' αυτό δεν είναι κοινές σε όλα ανεξαιρέτα τα μέλη της.

Πράγματι, αν στη δίκη και την αιδῶ - άρα, και στην πολιτική αρετή - υπήρχε καταμερισμός όπως στις τέχνες, κάποιοι μόνο άνθρωποι θα κατείχαν την πολιτική αρετή, ενώ κάποιοι άλλοι δεν θα μετείχαν σε αυτήν, με αποτέλεσμα την όξυνση των κοινωνικών ανταγωνισμών, την αδικία και την αλληλοεξόντωση των ανθρώπων και τελικά τη διάλυση των πόλεων. Η αιδῶς και η δίκη λειτουργούν ως συνεκτική δύναμη της κοινωνίας και η απουσία τους συνεπάγεται τη διάλυσή της. Η καθολικότητα της πολιτικής αρετής βρίσκει την πληρέστερη έκφρασή της στο δημοκρατικό πολίτευμα, όπου όλοι οι πολίτες συμμετέχουν στην πολιτική διαδικασία, καθώς όλοι θεωρείται ότι μετέχουν στην αιδῶ και τη δίκη.

15.«καὶ νόμον γε θές παρ' ἐμοῦ τὸν μὴ δυνάμενον αἰδοῦς καὶ δίκης μετέχειν κτείνειν ὡς νόσον πόλεως.» : ο νόμος του Δία και η τιμωρία των αδικιών

Ο Πρωταγόρας τελειώνει τον μύθο με τον Δία να επιβάλλει την αυστηρότερη ποινή σε όποιον δε συμμετέχει στην αιδῶ και τη δίκη, δεν μπορεί (ή δε θέλει) να αποκτήσει την πολιτική αρετή. Η επιβολή της ποινής του θανάτου («κτείνειν ὡς νόσον πόλεως»), θα μπορούσε να θεωρηθεί υπερβολική και υπέρμετρα σκληρή, αποσκοπεί όμως να δηλώσει τη μεγάλη σημασία της αιδούς και της δίκης για τη συγκρότηση και τη διατήρηση της πολιτικής κοινωνίας. Όποιος δεν συμμετέχει στην πολιτική αρετή παρομοιάζεται με αρρώστια της πόλης («ὡς νόσον πόλεως»), γιατί αποτελεί κίνδυνο γι' αυτή και πρέπει να θανατωθεί για να διαφυλαχθεί η τάξη, η συνοχή και η ισορροπία του κοινωνικού συνόλου.

Επιπλέον, η επιβολή της ποινής του θανάτου, σημαίνει ότι ο Δίας δεν μπορεί να εξασφαλίσει την καθολικότητα της αιδούς και της δίκης, που πρέπει να επιβληθεί με τη θέσπιση αυστηρής ποινής. Αυτό υποδεικνύει ότι η αιδώς και η δίκη, δηλαδή η πολιτική αρετή δεν αποτελεί γνώρισμα της αρχικής ανθρώπινης φύσης. Οι άνθρωποι, βιώνοντας τις οδυνηρές εμπειρίες της αδυναμίας τους να συμβιώσουν αρμονικά, ωριμάζουν πνευματικά και ηθικά, μαθαίνουν να ενεργούν δίκαια και να σέβονται τα δικαιώματα των άλλων και, έτσι κατανοούν την αναγκαιότητα της πολιτικής αρετής για τη συγκρότηση πολιτικών κοινωνιών. Όποιον δε συνειδητοποιεί την αναγκαιότητα αυτή, δεν διδάσκεται την πολιτική αρετή και δεν μετέχει της δίκης και της αιδούς, η κοινωνία προσπαθεί, χρησιμοποιώντας διάφορα μέσα (νουθεσίες, ποινές), να τον υποχρεώσει να συμπεριφερθεί «με δίκην και αιδώ», και αν δεν το κατορθώσει του επιβάλλει θανατική ποινή για να προστατευθεί η κοινωνία.

16. «Οὕτω δὴ, ὦ Σώκρατες, καὶ διὰ ταῦτα ... Αὕτη, ὦ Σώκρατες, τούτου αἰτία»

Τα συμπεράσματα που διατυπώνει εδώ ο Πρωταγόρας με βάση το μύθο είναι αναλυτικότερα τα εξής:

α) Ορθώς οι Αθηναίοι («εϊκότως ὡς ἐγὼ φημί») όταν συζητούν ζητήματα, επιτρέπουν μόνο στους ειδικούς να εκφέρουν γνώμη γι' αυτά. Κι αυτό γιατί, όπως έδειξε ο μύθος, στις τεχνικές γνώσεις δεν υπάρχει καθολικότητα αλλά καταμερισμός.

β) Επίσης ορθώς οι Αθηναίοι όταν συζητούν πολιτικά ζητήματα δέχονται τη γνώμη όλων των πολιτών, γιατί θεωρούν ότι όλοι οι πολίτες είναι αναγκαίο να μετέχουν της πολιτικής αρετής.

γ) Η αναγκαιότητα και η καθολικότητα της πολιτικής αρετής δεν οδηγεί στο συμπέρασμα ότι αυτή δεν είναι διδακτή, όπως υποστήριξε ο Σωκράτης, αλλά, αντίθετα, ότι είναι διδακτή. Κι αυτό, γιατί η δίκη και η αιδώς –και άρα η πολιτική αρετή– δεν είναι έμφυτες στον άνθρωπο, αλλά, όπως δείχνει ο μύθος, του δόθηκαν σε μεταγενέστερο και ανώτερο εξελικτικό στάδιο και όχι από την αρχή της δημιουργίας του ως ηθικές δυνατότητες, ηθικές καταβολές («δυνάμει»). Για να γίνουν αυτές κτήμα του και να κατακτήσει την πολιτική αρετή («ένεργεία») πρέπει ο άνθρωπος να καταβάλει επίπονο αγώνα. Ο άνθρωπος, δηλαδή, δεν γεννιέται με την πολιτική αρετή, αλλά έχει τη δυνατότητα να την καλλιεργήσει και να την αποκτήσει με τη διδασκαλία και την προσωπική του προσπάθεια. Στη διδασκαλία της πολιτικής αρετής συντελούν οι φορείς της αγωγής αλλά και η ίδια η πόλη με τους νόμους και τις ποινές («κτείνειν ὡς νόσον πόλεως»).

17. Σύγκριση απόψεων Πρωταγόρα και Αριστοτέλη για τα αίτια γένεσης και τους στόχους της πολιτικής κοινωνίας

α. Πρωταγόρας: η πολιτική κοινότητα δημιουργήθηκε «νόμῳ», από την ανάγκη δηλαδή των ανθρώπων να προστατευτούν από τα άγρια θηρία και να εξασφαλίσουν την επιβίωσή τους με την ικανοποίηση των βιολογικών τους αναγκών.

β. Αριστοτέλης: διαφοροποιείται από τον Πρωταγόρα και θεωρεί ότι η πολιτική κοινότητα δημιουργήθηκε από φυσική αναγκαιότητα («φύσει»), ήταν έμφυτη δηλαδή στον άνθρωπο η ανάγκη να συμβιώνει με άλλους ανθρώπους σε κοινωνίες οργανωμένες με πολίτευμα, θεσμούς και νόμους (ο άνθρωπος είναι «φύσει ζῷον πολιτικόν»). Σκοπός της δημιουργίας της δεν ήταν απλώς η ικανοποίηση βιολογικών αναγκών και η επιβίωση, αλλά ένας ανώτερος στόχος, το «εὖ ζῆν», δηλαδή η ηθική τελείωση, η ευδαιμονία των πολιτών, η οποία επιτυγχάνεται μέσω της αυτάρκειας .

Αισθητικά-υφολογικά στοιχεία

- απλή δομή λόγου
- παρατακτική σύνδεση
- επαναλαμβανόμενη χρήση των συνδέσμων δὴ και οὖν
- τη συχνή επανάληψη λέξεων (πᾶς, πόλις)
- προσωποποίηση: καὶ ἡ δημιουργικὴ τέχνη αὐτοῖς πρὸς μὲν τροφήν ἱκανὴ βοηθὸς ἦν, πρὸς δὲ τὸν τῶν θηρίων πόλεμον ἔνδεής
- μεταφορά: ὡς νόσον πόλεως
- πολυσύνδετο σχῆμα: φωνὴν καὶ ὀνόματα ταχὺ διηρθρώσατο τῇ τέχνῃ, καὶ οἰκίσεις καὶ ἐσθῆτας καὶ ὑποδέσεις καὶ στρωμνὰς καὶ τὰς ἐκ γῆς τροφὰς
- αντίθεση: πρὸς μὲν τροφήν ἱκανὴ βοηθὸς ἦν, πρὸς δὲ τὸν τῶν θηρίων πόλεμον ἔνδεής
- εναλλαγή ευθέος και πλαγίου λόγου/σχῆμα αποστροφής: Ἐρωτᾶ οὖν Ἑρμῆς Δία τίνα οὖν τρόπον δοίη δίκην καὶ αἰδῶ ἄνθρωποις· «Πότερον ὡς αἱ τέχναι νενέμηνται, οὕτω καὶ ταύτας νείμω; νενέμηνται δὲ ᾧδε· εἷς ἔχων ἰατρικὴν πολλοῖς ἱκανὸς ιδιώταις, καὶ οἱ ἄλλοι δημιουργοί· καὶ δίκην δὴ καὶ αἰδῶ οὕτω θῶ ἐν τοῖς ἄνθρωποις, ἢ ἐπὶ πάντας νείμω;» «Ἐπὶ πάντας», ἔφη ὁ Ζεὺς, «καὶ πάντες μετεχόντων·

Ὑφος: λαϊκοτρόπο, δημοτικό με απλότητα, ζωντάνια και φυσικότητα, που σε ορισμένα σημεία φτάνει στην αφέλεια, χωρίς όμως να παρεκκλίνει από το επιτηδευμένο ύφος που χαρακτήριζε τον λόγο των σοφιστών.

A. Ερμηνευτικές

1. Πώς ο άνθρωπος απέκτησε συγγένεια με τους θεούς και γιατί η έντεχνος σοφία και η φωτιά θεωρούνται θεϊκά στοιχεία;
2. Γιατί η πολεμική τέχνη αναπτύσσεται μόνο μέσα στο πλαίσιο μιας οργανωμένης κοινωνίας;
3. αιδώς, δίκη: Ποιό είναι το περιεχόμενο καθεμιάς έννοιας και γιατί θεωρούνται «πόλεων κόσμοι τε καὶ δεσμοὶ φιλίας συναγωγοί»;
4. «καὶ νόμον γε θὲς ... πόλεως»: Πώς εξηγείται η ανάγκη νόμου για την τιμωρία όποιου δε μετέχει στην αιδῶ και τη δίκη, αφού αυτές μοιράστηκαν σε όλους;
5. Να συγκρίνετε το παρακάτω κείμενο με το κείμενο αναφοράς ως προς τη δημιουργία των πόλεων και την ερμηνεία που δίνει κάθε φιλόσοφος.

Όλα αυτά κάνουν φανερό ότι η πόλη ανήκει στην κατηγορία των πραγμάτων που υπάρχουν εκ φύσεως και ότι ο άνθρωπος είναι ένα ον προορισμένο από τη φύση να ζει σε πόλη (πολιτικὸν ζῶον): ο δίχως πόλη άνθρωπος (θέλω να πω: ο εκ φύσεως δίχως πόλη άνθρωπος, όχι ο δίχως πόλη από κάποια τυχαία συγκυρία) ή είναι άνθρωπος κατώτερης ποιότητας ή είναι ένα ον ανώτερο από τον άνθρωπο· είναι σαν εκείνον που ο Όμηρος τον στόλισε με τους χαρακτηρισμούς «άνθρωπος δίχως σοί, δίχως νόμους, δίχως σπιτικό»: αυτός ο άνθρωπος, ο δίχως πόλη από τη φύση του, είναι —την ίδια στιγμή— και άνθρωπος που παθιάζεται με τον πόλεμο: είναι σαν ένα απομονωμένο πιόνι στο παιχνίδι των πεσσών.

Αριστοτέλης, Πολιτικά, Α, 6 (από το σχολικό βιβλίο του Φιλοσοφικού Λόγου)

B. Λεξιλογικές

1. συναγωγοί: να σχηματίσετε πέντε σύνθετα ουσιαστικά ή επίθετα ομόρριζα της παραπάνω λέξης με α' συνθετικό πρόθεση.
2. νέμω, (δια)φθείρω, νόσος, δίκη, κόσμος: Από το θέμα καθεμιάς λέξης που σας δίνεται να σχηματίσετε πέντε παράγωγες (απλές ή σύνθετες).
3. Να βρείτε τις λέξεις του κειμένου που είναι ετυμολογικά συγγενείς με τις παρακάτω: επιχειρηματίας, αγαλλίαση, παράφρωνος, αρθρογραφία, εφευρέτης, συσκευαστήριο, πολυκατοικία, σπόρος, όλεθρος, ένδεια, αθρόος, σχήμα, άφθαρτος, δέος, άξονας, δοτική, νομέας, παράθεση, γονίδιο, σύννομος, μητροκτόνος, ανοχή, προφήτης.

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 7

Η συγκρότηση της πόλεως

Ο Αριστοτέλης δεν διαφοροποιείται από τη βασική ιδέα του πρωταγόρειου μύθου: η δημιουργία της πολιτικής κοινωνίας είναι αποτέλεσμα μιας φυσικής εξελικτικής πορείας, που απέβλεπε τόσο στην επιβίωση όσο και στην ευτυχία των ανθρώπων· και ουσιαστική, δομική προϋπόθεση για τη δημιουργία των πόλεων αλλά και την αντοχή τους μέσα στον χρόνο είναι το αίσθημα του δικαίου και οι θεσμοί εύρεσης και πραγμάτωσής του μέσα στις πόλεις. Στο πλαίσιο αυτό, τονίζει ο φιλόσοφος, οι πανάρχαιοι ιδρυτές των διαφόρων πόλεων, για τους οποίους καθεμιά είχε τις δικές της μυθολογικές παραδόσεις, λειτούργησαν ως καταλύτης της φυσικής εξέλιξης.

ΚΕΙΜΕΝΟ ΑΝΑΦΟΡΑΣ

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ, Πολιτικά, 1.12, 1253a29-39

ΑΡΧΑΙΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ

<p>Φύσει μὲν οὖν ἡ ὀρμὴ ἐν πᾶσιν ἐπὶ τὴν τοιαύτην κοινωνίαν [: τὴν πόλιν].</p> <p>ὁ δὲ πρῶτος συστήσας μεγίστων ἀγαθῶν αἴτιος.</p> <p>Ὡσπερ γὰρ καὶ τελεωθεὶς βέλτιστον τῶν ζώων ἄνθρωπός ἐστιν, οὕτω καὶ</p>	<p>Φυσική, επομένως, είναι η ορμή που σπρώχνει όλους τους ανθρώπους σ' αυτή την κοινωνία·</p> <p>κι εκείνος που τη σύστησε πρώτος έγινε αἰτία των μεγαλύτερων αγαθών.</p> <p>Γιατί, αν ο άνθρωπος είναι το ανώτερο από τα όντα, όταν φθάσει στην</p>	<p>Θέμα: Οι ολέθριες επιπτώσεις που έχει για την κοινωνία η χρήση των φυσικών εφοδίων του ανθρώπου από όσους είναι χωρίς αρετή και άδικοι.</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ Η φυσική τάση του ανθρώπου είναι να συνυπάρχει με άλλους ανθρώπους. ➤ Αυτός που πρώτος συγκρότησε τη πόλη υπήρξε μεγάλος ευεργέτης. <p>Αιτιολόγηση:</p> <p>1 .όταν ο άνθρωπος χρησιμοποιεί τη λογική και ζει σύμφωνα με τους</p>
---	--	--

<p>χωρισθείς νόμου και δίκης χείριστον πάντων. Χαλεπωτάτη γάρ αδικία ἔχουσα ὄπλα· ὁ δὲ ἄνθρωπος ὄπλα ἔχων φύεται φρονήσει και ἀρετῇ, οἷς ἐπὶ τάναντία ἔστι χρῆσθαι μάλιστα.</p> <p>Διὸ ἀνοσιώτατον και ἀγριώτατον ἄνευ ἀρετῆς, και πρὸς ἀφροδίσια και ἐδωδὴν χείριστον.</p> <p>Ἡ δὲ δικαιοσύνη πολιτικόν· ἡ γὰρ δίκη πολιτικῆς κοινωνίας τάξις ἐστίν, ἡ δὲ δικαιοσύνη τοῦ δικαίου κρίσις.</p>	<p>τελειότητά του, ἔτσι κι ὅταν διακόπτεται κάθε σχέση με το νόμο και τη δικαιοσύνη, γίνεται το χειρότερο ἀπ' ὅλα. Γιατί ἡ αδικία εἶναι ἀνυπόφορη ὅταν διαθέτει ὄπλα· και ὁ ἄνθρωπος γεννιέται ἔχοντας ὄπλα την φρόνηση και την ἀρετή, τα οποία μπορεί να χρησιμοποιήσει και για ἀντίθετους σκοπούς.</p> <p>Γι' αὐτὸ ὁ χωρὶς ἀρετῆ ἄνθρωπος εἶναι το πιο ἀνόσιο, το πιο ἀγριο ὄν, και το πιο ἐπιρρεπὲς στις ἐρωτικές ἡδονές και τη λαιμαργία.</p> <p>Ἡ δικαιοσύνη εἶναι πολιτικὴ ἀξία και ἀποτελεῖ κανόνα της κοινωνίας. Και ἡ ὀρθὴ ἐφαρμογὴ της καθορίζει τι εἶναι δίκαιο.</p> <p>(μετάφραση Β. Μοσκόβης)</p>	<p>νόμους και τη δικαιοσύνη, εἶναι το ἀνώτερο ἀπὸ ὅλα τα ὄντα.</p> <p>2.αν ὁ ἄνθρωπος χρησιμοποιήσει τα ὄπλα που διαθέτει ἀπὸ τη φύση για να διαπράττει αδικίες, τότε γίνεται το χειρότερο πλάσμα.</p> <p>Ὁ ἀδίκος ἄνθρωπος γίνεται:</p> <p>α) «το πιο ἀνόσιο ὄν» στις σχέσεις του με το θεῖο.</p> <p>β) «το πιο ἀγριο» στις σχέσεις με τους ἄλλους ἀνθρώπους,</p> <p>γ) «το χειρότερο ἀπὸ ὅλα τα ὄντα» στις ἐρωτικές ἀπολαύσεις και στις ἀπολαύσεις του φαγητοῦ.</p> <p>➤ Συμπέρασμα: Ἡ δικαιοσύνη ἀποτελεῖ συστατικὸ στοιχεῖο για τη συγκρότηση κοινωνιών.</p>
---	--	---

ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

1. «Φύσει μὲν οὖν ἡ ὀρμη ἐν πᾶσιν ἐπὶ τὴν τοιαύτην κοινωνίαν [: τὴν πόλιν]·»

Ὁ Ἀριστοτέλης ἐξήγησε τους λόγους για τους οποίους οἱ ἄνθρωποι ἐπιθυμοῦν να συνυπάρχουν μαζί με ἄλλους ἀνθρώπους σε μια τέτοια κοινωνία, ὅπως εἶναι ἡ πόλη, ἡ οποία ἀποτελεῖ μια ολοκληρωμένη μορφή συμβίωσης. Ἀπέδειξε λοιπὸν ὅτι ἡ πόλη - κράτος εἶναι ολοκληρωμένη, τέλεια μορφή κοινωνίας, που ἔχει ως στόχο την καλὴ ζωὴ και την αὐτάρκεια, χάρη στην οποία κατακτάται ἡ

ευδαιμονία. Αποψη του ωστόσο είναι ότι η κοινωνία των ανθρώπων υφίσταται όχι μόνο λόγω της χρησιμότητάς της αλλά και λόγω της έμφυτης επιθυμίας των ανθρώπων να συνυπάρχουν με άλλους ανθρώπους.

φύσει: Όπως θα δούμε στη 16η Διδακτική Ενότητα, τόσο η κοινωνικότητα του ανθρώπου όσο και η σύσταση της πόλεως ανάγονται στη φύση, είναι φυσικά φαινόμενα. (φάκελος υλικού σελ.69)

2. «ὁ δὲ πρῶτος συστήσας μεγίστων ἀγαθῶν αἴτιος»

Οι επιπτώσεις της αδικίας και της έλλειψης αρετής στην κοινωνία

Με τη φράση «εκείνος που πρώτος συγκρότησε την πόλη» ο Αριστοτέλης εννοεί ότι για την σύσταση της πόλης είναι απαραίτητη η σύμπραξη του ανθρώπου. Η ερμηνεία αυτή δεν αναιρεί την αριστοτελική θέση ότι η πόλη υπάρχει εκ φύσεως. Στο σημείο αυτό ο Αριστοτέλης δεν αντιφάσκει με την άποψη που διατύπωσε πριν ότι η πόλη υπάρχει φύσει, αφού με αυτή δεν δηλώνεται χρονική προτεραιότητα της πόλης, αλλά δίνεται τελεολογική εξήγηση της γέννησης της πόλης και τονίζεται η συμφωνία της με τη φύση του ανθρώπου. Είναι προφανές ότι η φύση έδωσε στον άνθρωπο την τάση να συμβιώσει με άλλους ανθρώπους και να οργανώσει κοινωνίες, όμως ο άνθρωπος ήταν αυτός που πρώτος έκανε πραγματικότητα αυτή την τάση. Γίνεται λοιπόν κατανοητό ότι η πρόταση συμπληρώνει τις απόψεις του φιλοσόφου για τη φυσική προέλευση της πόλης. Η οργάνωση, η συγκρότηση της πόλης δεν έγινε λοιπόν αυτόματα, αλλά προαπαιτούσε την ενέργεια ανθρώπου ευεργέτου, προικισμένου με λόγο.

3. «Ὡσπερ γὰρ καὶ τελεωθεὶς βέλτιστον τῶν ζώων ἄνθρωπός ἐστιν, οὕτω καὶ χωρισθεὶς νόμου καὶ δίκης χείριστον πάντων»

Οι επιπτώσεις της αδικίας και της έλλειψης αρετής στην κοινωνία

Ο Αριστοτέλης παραθέτει μια σειρά στοχασμών, με τους οποίους αφενός αιτιολογεί το ότι αυτός που πρώτος συγκρότησε τη πόλη υπήρξε μέγιστος ευεργέτης και αφετέρου συνδέει την ηθική με την πολιτική. Το νόημα λοιπόν που θέλει να μεταδώσει ο Αριστοτέλης είναι ότι αυτός που πρώτος συγκρότησε την πόλη υπήρξε μεγάλος ευεργέτης, επειδή θέσπισε νόμους και επέβαλε τη δικαιοσύνη απομακρύνοντας τις βλαβερές συνέπειες της αδικίας, που προκύπτει από την κακή χρήση των εφοδίων που δόθηκαν στον άνθρωπο από τη φύση. Πιο αναλυτικά, ο φιλόσοφος θεωρεί ότι, όταν ο άνθρωπος χρησιμοποιεί τη λογική («φτάνει στην τελειότητά του») και ζει σύμφωνα με τους νόμους και τη δικαιοσύνη, είναι το ανώτερο από όλα τα όντα. Ο νόμος και η δικαιοσύνη τον βοηθούν να τηρεί το μέτρο και τη σωστή στάση απέναντι στα πάθη, και συνεπώς εξασφαλίζουν την τάξη, την αλληλεγγύη και τον αμοιβαίο σεβασμό μεταξύ των

μελών της κοινωνίας. Επομένως, η τήρηση των νόμων και η εφαρμογή της δικαιοσύνης αποτελούν, για τον Αριστοτέλη, τον αναγκαίο περιορισμό για να τελειωθεί ο άνθρωπος, να ολοκληρώσει τον φυσικό του προορισμό. Η ορθότητα αυτού του περιορισμού αποδεικνύεται παρακάτω με την εξέταση των βλαβερών συνεπειών της αδικίας, που προκύπτουν αν ο άνθρωπος δε χρησιμοποιήσει σωστά, υπηρετώντας δηλαδή τη φρόνηση και την αρετή, τα όπλα που του χάρισε η φύση. Τα επιχειρήματά του θα τα αναπτύξει με τη μέθοδο «ἐκ τοῦ ἀντιθέτου»: θα μιλήσει δηλαδή πρώτα για τις επιπτώσεις της αδικίας, για να καταλήξει στο ζητούμενο, στη μεγάλη δηλαδή σημασία που έχει η δικαιοσύνη για τη συγκρότηση της πολιτικής κοινωνίας.

τελειοῦμαι (τέλος): Με τον όρο τέλος ο Αριστοτέλης δηλώνει τον απώτερο σκοπό, τον λόγο, μιας σειράς ενεργειών ή την ολοκληρωμένη μορφή προς την πραγμάτωση της οποίας τείνει ένα ον. Έτσι, το τέλος δεν είναι αποτελείωμα αλλά τελείωση, ολοκλήρωση (βλ. και το εισαγωγικό σημείωμα της 16ης Διδακτικής Ενότητας). Ο άνθρωπος τελειοῦται, όταν ολοκληρώσει τη σωματική και πνευματική του ανάπτυξη και φτάσει στην πληρότητα των δυνατοτήτων του. Τότε μόνο μπορεί να πετύχει την ευτυχία. Βλ. Ἠθικὰ Μεγάλα, 1.4.5, 1185a1-4: «Αφού, πάλι, η ευτυχία είναι τέλειο αγαθό και τελικός στόχος, δεν πρέπει να μας διαφεύγει ότι και ο άνθρωπος που θα την έχει θα είναι τέλειος-ολοκληρωμένος (την ευτυχία δεν θα την έχει ένα παιδί, ούτε υπάρχει παιδί ευτυχισμένο, αλλά θα την έχει ο ενήλικος, για τον λόγο ότι αυτός είναι ολοκληρωμένος άνθρωπος)» (μετάφραση Β. Μπετσάκος). Ασφαλώς και δεν αποστερεί ο Αριστοτέλης τη δυνατότητα της ευτυχίας από το παιδί· δεν λέει πως δεν υπάρχουν παιδιά ευτυχισμένα! Αυτό που ο φιλόσοφος αρνείται στην παιδική ηλικία είναι η ευτυχία στην ολοκληρωμένη της μορφή, η ευτυχία ενός ενήλικου· αυτήν και μόνο αυτήν δεν μπορούν να έχουν τα παιδιά.(φάκελος υλικού σελ. 69)

4. «Χαλεπωτάτη γὰρ ἀδικία ἔχουσα ὄπλα ὁ δὲ ἄνθρωπος ὄπλα· ἔχων φύεται φρονήσει καὶ ἀρετῇ, οἷς ἐπὶ τὰναντία ἔστι χρῆσθαι μάλιστα»

Τα «όπλα» του ανθρώπου και οι συνέπειες της κακής χρήσης τους. Με τη λέξη «όπλα» αναφέρεται ο Αριστοτέλης στις ικανότητες με τις οποίες εφοδίασε η φύση τον άνθρωπο. Αυτά τα όπλα είναι τα φυσικά του πάθη, ο λόγος, ως λογική σκέψη και γλώσσα. Του δόθηκαν για να τα χρησιμοποιήσει με φρόνηση, να λάβει δηλαδή τις σωστές αποφάσεις και να οδηγηθεί στην πραγμάτωση της αρετής. Όμως, η πραγμάτωση της αρετής, του φυσικού προορισμού του ανθρώπου, δεν είναι αποτέλεσμα μιας αυτόματης αναγκαστικής διαδικασίας αλλά εξαρτάται από τις ενέργειες και την προαίρεσή του. Αν, λοιπόν, ο άνθρωπος παρακάμψει την φρόνηση και την αρετή και επιλέξει να χρησιμοποιήσει τα «όπλα» του για να διαπράξει κακές ή άδικες πράξεις, αυτό γίνεται «ανυπόφορο» και έχει ολέθρια αποτελέσματα. Ο άνθρωπος έχει τη δυνατότητα να επιλέξει αν θα υποκύψει στα

πάθη και στις παρορμήσεις του ή θα αξιοποιήσει τον ορθό λόγο. Η έννοια της ελεύθερης βούλησης, της προαιρέσεως διαδραματίζει καίριο ρόλο στη ζωή του ανθρώπου και αποτελεί βασικό χαρακτηριστικό της αρετής.

φρόνησις: Εδώ σημαίνει τη διανοητική ικανότητα του ανθρώπου στο σύνολό της. Ο όρος, δηλαδή, δεν έχει την ειδική σημασία της πρακτικής σοφίας, της ικανότητας να παίρνει ο άνθρωπος τις σωστές αποφάσεις σε καθημερινά συμβάντα της ζωής του. Με αυτή την ειδικότερη σημασία χρησιμοποιεί συχνά ο Αριστοτέλης τον όρο φρόνησις στα *Ηθικά Νικομάχεια*, όπως θα δούμε στη 12η Διδακτική Ενότητα. (φάκελος υλικού σελ.69)

φύεται ἀρετῆ: Η φράση δεν σημαίνει ότι η αρετή είναι έμφυτη στον άνθρωπο, αλλά ότι ο άνθρωπος έχει τη δυνατότητα και τις προϋποθέσεις να την αποκτήσει, ίσως και έχει μια έμφυτη τάση προς αυτήν. (φάκελος υλικού σελ.69)

5. «Διὸ ἀνοσιώτατον καὶ ἀγριώτατον ἄνευ ἀρετῆς, καὶ πρὸς ἀφροδίσια καὶ ἐδωδὴν χεῖριστον»

Ο χαρακτηρισμός του δίχως αρετή ανθρώπου

Ο Αριστοτέλης, αφού δίνει με σαφήνεια και έμφαση τις βλαβερές επιπτώσεις της αδικίας και με μια σειρά αρνητικών προσδιορισμών αξιολογεί την αδικία ως «το πιο ανυπόφορο και πιο ολέθριο πράγμα», χαρακτηρίζει τον άνθρωπο που δεν διαθέτει αρετή, δηλαδή τον άδικο, με μια ακόμα σειρά αρνητικών προσδιορισμών : είναι «το πιο ανόσιο ον» στις σχέσεις του με το θείο, «το πιο άγριο» στις σχέσεις με τους άλλους ανθρώπους, «το χειρότερο από όλα τα όντα» στις ερωτικές απολαύσεις και στις απολαύσεις του φαγητού, που δεν ζει σύμφωνα με τη λογική, αλλά κυριαρχείται από τα πάθη και τις επιθυμίες, ξεφεύγει από τα όρια του μέτρου, επιδίδεται σε ακολασίες και δεν έχει κανέναν ηθικό φραγμό.

6. «Ἡ δὲ δικαιοσύνη πολιτικόν· ἢ γὰρ δίκη πολιτικῆς κοινωνίας τάξις ἐστίν, ἢ δὲ δικαιοσύνη τοῦ δικαίου κρίσις.»

Η σημασία της δικαιοσύνης για τη συγκρότηση κοινωνιών

Η ενότητα κλείνει με την αναφορά του Αριστοτέλη στη μεγάλη σημασία που έχει η δικαιοσύνη για τη συγκρότηση πολιτικής κοινωνίας. Αποτελεί κατά τη γνώμη του, συστατικό στοιχείο της πόλης, επειδή είναι σε θέση να εξασφαλίσει την τάξη και την οργάνωση μέσα στην πολιτική κοινωνία. Έτσι, λοιπόν, η δικαιοσύνη νοείται ως :

α) αρετή: είναι η ιδιότητα του ανθρώπου να πράττει με γνώμονα τους γραπτούς νόμους της πολιτείας και δείχνοντας τον απαιτούμενο σεβασμό στους άγραφους νόμους,

β) θεσμός της πολιτείας: είναι το σύνολο των κανόνων που εξασφαλίζουν την τάξη και την αρμονική συμβίωση μέσα στην πόλη,

γ) κοινωνική αρετή: η ιδιότητα του ατόμου να ζει σύμφωνα με την κοινωνική ηθική της πόλης. Η ύπαρξη της δικαιοσύνης αποτελεί την προϋπόθεση για την ύπαρξη και όλων των άλλων αρετών.

Η δικαιοσύνη ως θεσμός της πολιτείας και ως κοινωνική αρετή έχει σαφή πολιτική διάσταση, αφού αυτός που την ασκεί δεν την επιδιώκει μόνο για τον εαυτό του, αλλά για το σύνολο της κοινωνίας. Στο σημείο αυτό ο Αριστοτέλης συσχετίζοντας την δικαιοσύνη με την πολιτική κοινωνία, καταξιώνει το πνεύμα του αλτρουισμού και της κοινωνικής αλληλεγγύης, αλλά και θεσμικά κατοχυρώνει την τήρηση και την απόδοση του Δικαίου, ως θεμέλιο συνοχής της πολιτικής κοινωνίας.

Η επιχειρηματολογία του Αριστοτέλη

Στα λεγόμενα του Αριστοτέλη διακρίνεται έμμεσα μια συλλογιστική πορεία

1^η προκείμενη: Γιατί, αν ο άνθρωπος είναι το ανώτερο από τα όντα, όταν φθάσει στην τελειότητά του, έτσι κι όταν διακόπτει κάθε σχέση με το νόμο και τη δικαιοσύνη, γίνεται το χειρότερο απ' όλα.

2^η προκείμενη: ο άνθρωπος γεννιέται έχοντας όπλα την φρόνηση και την αρετή, τα οποία μπορεί να χρησιμοποιήσει και για αντίθετους σκοπούς.

Συμπέρασμα: Η δικαιοσύνη είναι πολιτική αξία και αποτελεί κανόνα της κοινωνίας. Και η ορθή εφαρμογή της καθορίζει τι είναι δίκαιο.

Αισθητικά-Υφολογικά στοιχεία

❖ Γλώσσα και ύφος αριστοτελικών έργων

- απουσιάζει ο μακροπερίοδος λόγος
- κοφτός, πυκνός λόγος
- περιορισμένη στις άκρως αναγκαίες περιπτώσεις η χρήση του υποταγμένου λόγου
- κυριαρχεί η τριτοπρόσωπη αφήγηση, η οποία αντικαθίσταται ορισμένες φορές από την πρωτοπρόσωπη
- αποφεύγονται συνειδητά οι μυθικές αναφορές και παραβολές σε αντίθεση με τον Πλάτωνα
- προτιμάται η χρήση του παραδείγματος
- απουσιάζουν λογοτεχνικά στοιχεία ή στοιχεία θεατρικότητας
- εν γένει πρόκειται για επιστημονικό λόγο

Στο συγκεκριμένο κείμενο:

- **αναλογία:** Ὡσπερ γὰρ καὶ τελεωθεὶς βέλτιστον τῶν ζῶων ἄνθρωπός ἐστιν, οὕτω καὶ χωρισθεὶς νόμου καὶ δίκης χείριστον πάντων
- **προσωποποίηση:** Χαλεπωτάτη γὰρ ἀδικία ἔχουσα ὄπλα
- **βέλτιστον/χείριστον/χαλεπωτάτη/ἀνοσιώτατον/ἀγριώτατον/χείριστον** : η ασυνήθιστη στις αριστοτελικές πραγματείες συσσώρευση υπερθετικών έρχεται να υπογραμμίσει εμφατικά το εύρος του ανθρώπινου ήθους.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

A.Ερμηνευτικές

1. Πώς εξηγεί ο Αριστοτέλης την τάση του ανθρώπου για ζωή στην κοινωνία;
2. Ποια ήταν η σημασία της δικαιοσύνης στην αρχαία πόλη; Θεωρείτε ότι η δικαιοσύνη έχει την ίδια σημασία στη σύγχρονη κοινωνία;
3. Πώς εξηγεί ο Αριστοτέλης την τάση του ανθρώπου για ζωή στην κοινωνία; Να τεκμηριώσετε την απάντησή σας με αναφορές στο συγκεκριμένο απόσπασμα από τα Πολιτικά.
4. Ο Αριστοτέλης στο έργο του Ἠθικὰ Μεγάλια γράφει: ὅταν γὰρ τινα παντελῶς ἴδωμεν φαῦλον, οὐδ' ἄνθρωπόν φαμεν εἶναι ἀλλὰ θηρίον, ὡς οὔσαν τινὰ κακίαν θηριότητα (= γιατί, όταν καταλάβουμε ότι κάποιος είναι εντελώς φαύλος, δεν ισχυριζόμαστε ότι είναι άνθρωπος, αλλά άγριο θηρίο, σαν να είναι η θηριότητα μια μορφή κακίας».

Να αναλύσετε την άποψη που εκφράζει ο Αριστοτέλης στην Ενότητα που διδαχτήκατε για τον δίχως αρετή άνθρωπο χρησιμοποιώντας και το παραπάνω χωρίο.

B.Λεξιλογικές

1. ανόσιο: δώστε ομόρριζα απλά ή σύνθετα στην νέα ελληνική, χρησιμοποιώντας το θέμα της λέξης.
2. ευεργέτες: να δώσετε πέντε ουσιαστικά στη νέα ελληνική από το δεύτερο συνθετικό της λέξης .
3. Να βρείτε στο κείμενο λέξεις με ετυμολογική συγγένεια με τις παρακάτω λέξεις: ιστός, έδεσμα, αριθμός, σχέδιο, χρήμα, ουσία, αγρότης, ανακοίνωση.

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 8

Η αλληγορία του σπηλαίου: οι δεσμώτες

Ο διάλογος έχει προχωρήσει και διεξάγεται στη μέση της νύχτας. Ο Σωκράτης βάζει τον συνομιλητή του, τον Γλαύκωνα, να φανταστεί ένα υπόγειο μέρος σαν σπηλιά και σκηνοθετεί μια παράδοξη ιστορία, την οποία όμως θεωρεί απλή αναπαράσταση της κοινής ανθρώπινης συνθήκης: όπως τα ανθρώπινα σώματα είναι ακινητοποιημένα και δέσμια στο υπόγειο, έτσι και η ψυχή είναι φυλακισμένη στις αισθήσεις του σώματος. Οι δεσμώτες γνωρίζουν μόνον ό,τι ακούν και βλέπουν, δεν έχουν άμεση αντίληψη του φωτός και των όντων, αλλά εμπιστεύονται απόλυτα τις αισθήσεις τους. Παρά την περιγραφή επαναλαμβανόμενων κινήσεων των ανθρώπων που περπατούν πίσω από το τειχάκι, η όλη εικόνα είναι στατική και τίποτε δεν προοιωνίζεται την αιφνίδια αλλαγή της κατάστασης.

ΚΕΙΜΕΝΟ ΑΝΑΦΟΡΑΣ

ΠΛΑΤΩΝ, Πολιτεία 514a-515c

ΑΡΧΑΙΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Μετὰ ταῦτα δὴ, εἶπον, ἀπέικασον τοιοῦτῳ πάθει τὴν ἡμετέραν φύσιν παιδείας τε περὶ καὶ ἀπαιδευσίας.

Ἴδὲ γὰρ ἀνθρώπους οἷον ἐν καταγείῳ οἰκῆσαι σπηλαιώδει, ἀναπεπταμένην πρὸς τὸ φῶς τὴν εἴσοδον ἐχούση

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Ἵστερ' ἀπὸ αὐτά, εἶπα, δοκίμασε νὰ ἀπεικονίσῃς τὴν ἀνθρώπινη φύση μας ὡς πρὸς τὴν παιδεία καὶ τὴν ἀπαιδευσία τῆς πλάθοντάς με τὸ νοῦ σου μὴν κατάστασι ὅπως ἡ ἀκόλουθη.

Φαντάσου δηλαδή ἀνθρώπους σ' ἓνα οἰκήμα ὑπόγειο, κάτι σαν σπηλιά, που τὸ ἀνοιγμά της, ἐλεύθερο στὸ φῶς σε

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ

Θέμα: Ἡ περιγραφή τοῦ σπηλαίου. Οἱ δεσμώτες καὶ ἡ ἰκανότητα ἀντίληψής τους.

Τὸ θέμα τοῦ μύθου: ὁ ἄνθρωπος τῆς παιδείας καὶ τῆς ἀπαιδευσίας.

Ἡ αλληγορία τοῦ σπηλαίου.

Ἡ ἀπεικόνισι τοῦ σπηλαίου:

➤ **Οἱ δεσμώτες καὶ οἱ σκιές.**

Οἱ δεσμώτες ζοῦν ἀπὸ τὴν παιδικὴ τους ηλικία στὴ σπηλιά, με δεμένα τα

<p>μακρὰν παρὰ πᾶν τὸ σπήλαιον, ἐν ταύτῃ ἐκ παίδων ὄντας ἐν δεσμοῖς καὶ τὰ σκέλη καὶ τοὺς αὐχένας, ὥστε μένειν τε αὐτοὺς εἷς τε τὸ πρόσθεν μόνον ὄραν, κύκλω δὲ τὰς κεφαλὰς ὑπὸ τοῦ δεσμοῦ ἀδυνάτους περιάγειν,</p>	<p>μεγάλη ἀπόσταση, θα ἀπλώνεται σε ὅλο το πλάτος της σπηλιάς, καὶ τοὺς ἀνθρώπους αὐτοὺς νὰ βρίσκονται μέσα ἐκεῖ ἀπὸ παιδιὰ ἀλυσοδεμένοι ἀπὸ τὰ σκέλια καὶ τὸν αὐχένα ὥστε νὰ μένουν ἀκίνητοποιημένοι καὶ νὰ κοιτάζουν μόνον πρὸς τὰ εμπρὸς χωρὶς νὰ μποροῦν, ἐτσι ἀλυσοδεμένοι καθὼς θα εἶναι, νὰ στρέφουν γύρω τὸ κεφάλι τους,</p>	<p>χέρια καὶ τὸν αὐχένα καὶ βλέπουν διαρκῶς τὶς σκιές. Επομένως, ἀντικρίζουν μόνον τὸ ἀπέναντι τοίχωμα τῆς σπηλιάς καὶ δὲν ἔχουν τὴν παραμικρὴ ἰδέα γιὰ ὅ,τι συμβαίνει γύρω τους.</p>
<p>φῶς δὲ αὐτοῖς πυρὸς ἄνωθεν καὶ πόρρωθεν καόμενον ὄπισθεν αὐτῶν,</p>	<p>κι ἓνα φῶς νὰ τοὺς ἔρχεται ἀπὸ ψηλά κι ἀπὸ μακριά, ἀπὸ μὴ φωτιά που θα καίει πίσω τους,</p>	<p>➤ Ἡ τεχνητὴ φωτιά. Οἱ δεσμώτες ἔχουν τὴ δυνατότητα νὰ ἀντικρίζουν μόνον τὶς σκιές ἀπὸ τὴ φωτιά, που προβάλλονται στὸ τοίχωμα που εἶναι μπροστὰ ἀπ' αὐτοὺς.</p>
<p>μεταξὺ δὲ τοῦ πυρὸς καὶ τῶν δεσμοτῶν ἐπάνω ὁδόν,</p>	<p>κι ἀνάμεσα στὴ φωτιά καὶ στοὺς δεσμώτες, στὴν ἐπιφάνεια τοῦ ἐδάφους, νὰ περνᾷ ἓνας δρόμος,</p>	<p>➤ Ὁ δρόμος στὸ ἐπάνω μέρος. Ανάμεσα στὴ φωτιά καὶ στοὺς δεσμώτες ὑπάρχει ἓνας ἀνηφορικὸς δρόμος.</p>
<p>παρ' ἣν ἰδὲ τείχιον παρῳκοδομημένον, ὡσπερ τοῖς θαυματοποιοῖς πρὸ τῶν ἀνθρώπων πρόκειται τὰ παραφράγματα, ὑπὲρ ὧν τὰ θαύματα δεικνύασιν.</p>	<p>κι ἐκεῖ δίπλα φαντάσου ἓνα τειχάκι χτισμένο παράλληλα στὸ δρόμο σαν ἐκεῖνα τὰ χαμηλά παραπετάσματα που στήνουν οἱ ταχυδακτυλουργοὶ μπροστὰ στοὺς θεατὲς γιὰ νὰ δείχνουν ἀπὸ ἄκτι τὰ τεχνάσματά τους.</p>	<p>➤ Τὸ μικρὸ τείχος. Στὴ μὴ πλευρὰ τοῦ ἀνηφορικὸύ δρόμου, σὲ αὐτὴν πρὸς τὸ μέρος τῶν δεσμοτῶν ὑπάρχει ἓνα μικρὸ τείχος, τὸ ὁποῖο ἐκτείνεται σ' ὅλο τὸ μήκος τοῦ δρόμου.</p>
<p>Ὅρῳ, ἔφη. Ὅρα τοίνυν παρὰ τοῦτο τὸ τείχιον φέροντας ἀνθρώπους σκεύη τε παντοδαπὰ ὑπερέχοντα τοῦ τειχίου καὶ ἀνδριάντας καὶ ἄλλα ζῶα λίθινά τε καὶ ξύλινα</p>	<p>Τὸ φαντάζομαι, εἶπε. Φαντάσου ἀκόμη ὅτι κατὰ μήκος σ' αὐτὸ τὸ τειχάκι κάποιοι ἀνθρώποι μεταφέρουν κάθε λογῆς κατασκευάσματα που ἐξέχουν ἀπὸ τὸ τειχάκι,</p>	<p>➤ Ὁ κόσμος τῆς τεχνητῆς φωτιάς. Πίσω ἀπὸ τὰ μικρὸ τείχος ὑπάρχουν ἀνθρώποι που διέρχονται στὸ δρόμο μεταφέροντας διάφορα ὁμοιώματα. Τὰ</p>

<p>καὶ παντοῖα εἰργασμένα, οἷον εἰκὸς τοὺς μὲν φθεγγομένους, τοὺς δὲ σιγῶντας τῶν παραφερόντων.</p>	<p>αγάλματα καὶ ἄλλα ομοιώματα ζῶων, ἀπὸ πέτρα, ἀπὸ ξύλο ἢ ἀπὸ οτιδήποτε ἄλλο, κι ὅτι, ὅπως εἶναι φυσικό, ἄλλοι ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους που κουβαλάνε αὐτὰ τὰ πράγματα μιλοῦν ἐνῶ ἄλλοι εἶναι σιωπηλοί.</p>	<p>ομοιώματα αὐτὰ προεξέχουν ἀπὸ το μικρὸ τεῖχος καὶ το ἀποτέλεσμα εἶναι νὰ προβάλλονται στο ἀπέναντι τοίχωμα του σπηλαίου ,οι σκιές αὐτῶν των ομοιωμάτων.</p>
<p>Ἄτοπον, ἔφη, λέγεις εἰκόνα καὶ δεσμώτας ἀτόπους. Ὅμοιους ἡμῖν, ἦν δ' ἐγώ·</p>	<p>Ἀλλόκοτη, εἶπε, ἡ εἰκόνα που περιγράφεις, καὶ οἱ δεσμώτες ἀλλόκοτοι κι αὐτοί. Ὅμοιοι με ἐμᾶς, ἔκανα ἐγώ·</p>	<p>Ο παραλληλισμὸς του κόσμου των δεσμωτῶν με τον κόσμο της πολιτικῆς κοινωνίας. Η δυνατότητα ἀντίληψης των δεσμωτῶν:</p>
<p>τοὺς γὰρ τοιούτους πρῶτον μὲν ἐαυτῶν τε καὶ ἀλλήλων οἶει ἂν τι ἑωρακέναι ἄλλο πλὴν τὰς σκιάς τὰς ὑπὸ τοῦ πυρὸς εἰς τὸ καταντικρὸν αὐτῶν τοῦ σπηλαίου προσπιπούσας; Πῶς γάρ, ἔφη, εἰ ἀκινήτους γε τὰς κεφαλὰς ἔχειν ἠναγκασμένοι εἶεν διὰ βίου; Τί δὲ τῶν παραφερομένων; οὐ ταῦτόν τοῦτο; Τί μήν;</p>	<p>γιατί πρῶτα-πρῶτα μήπως φαντάζεσαι ὅτι οἱ δεσμώτες αὐτοὶ ἐκτός ἀπὸ τον εαυτὸ τους καὶ τους διπλανούς τους βλέπουν ποτέ τους τίποτε ἄλλο πέρα ἀπὸ τις σκιές που ρίχνει το φως ἀντικρὸν τους στον τοῖχο της σπηλιάς; Μα πῶς θα ἦταν δυνατόν, εἶπε, ἀφοῦ σ' ὅλη τους τη ζωὴ εἶναι ἀναγκασμένοι νὰ ἔχουν το κεφάλι τους ἀκίνητο; Καὶ με τὰ πράγματα που περνοῦν μπροστὰ στο τεῖχάκι τι γίνεται; Τι ἄλλο ἐκτός ἀπὸ τις σκιές τους βλέπουν οἱ δεσμώτες; Σαν τι ἄλλο θα μπορούσαν νὰ δουν;</p>	<p>❖ Οι σκιές στο σπήλαιο Οἱ δεσμώτες σ' ὅλη τους τη ζωὴ δὲν ἔχουν δεῖ τίποτε ἄλλο παρά τους εαυτούς τους, τους διπλανούς τους καὶ τις σκιές. Αὐτὸ οφείλεται στη δια βίου υποχρεωτικὴ τους καθήλωση σε δεσμά, τὰ ὁποῖα κρατοῦν ἀκίνητα τα κεφάλια τους.</p>
<p>Εἰ οὖν διαλέγεσθαι οἷοί τ' εἶεν πρὸς ἀλλήλους, οὐ ταῦτα ἡγή ἂν τὰ ὄντα αὐτοὺς νομίζειν ἄπερ ὀρῶεν; Ἀνάγκη.</p>	<p>Ἄν, τώρα, εἶχαν τη δυνατότητα νὰ συνομιλοῦν, δὲν νομίζεις ὅτι θα πίστευαν πῶς αὐτὰ γιὰ τὰ ὁποῖα μιλοῦν δὲν εἶναι παρά οἱ σκιές που ἔβλεπαν νὰ περνοῦν</p>	<p>Οἱ συζητήσεις των δεσμωτῶν ἀφοροῦν τον κόσμο με τον ὁποῖο ἔχουν τη δυνατότητα νὰ ἔρχονται σε ἐπαφή. Γι' αὐτὸ πιστεύουν σε ὅ, τι βλέπουν.</p>

<p>Τί δ' εἰ καὶ ἡχώ τὸ δεσμωτήριον ἐκ τοῦ καταντικρὺ ἔχοι; ὅποτε τις τῶν παριόντων φθέγγεται, οἶει ἂν ἄλλο τι αὐτοῦς ἡγεῖσθαι τὸ φθεγγόμενον ἢ τὴν παριοῦσαν σκιάν; Μὰ Δί' οὐκ ἔγωγ', ἔφη.</p> <p>Παντάπασι δὴ, ἦν δ' ἐγώ, οἱ τοιοῦτοι οὐκ ἂν ἄλλο τι νομίζοιεν τὸ ἀληθές ἢ τὰς τῶν σκευαστῶν σκιάς. Πολλὴ ἀνάγκη, ἔφη.</p>	<p>μπροστά από τα μάτια τους; Κατανάγκην, εἶπε.</p> <p>Κι αν υποθέσουμε ακόμη ότι στο δεσμωτήριο ερχόταν και αντίλαλος από τον αντικρυνό τοίχο; Κάθε φορά που θα μιλούσε κάποιος από όσους περνούσαν πίσω τους, φαντάζεσαι ότι οι δεσμώτες δεν θα πίστευαν ότι η φωνή βγαίνει από τη σκιά που θα έβλεπαν να περνά από μπροστά τους; Μα το Δία, εἶπε, και βέβαια.</p> <p>Ασφαλώς λοιπόν, εἶπα εγώ, οι άνθρωποι αυτοί δεν θα ήταν δυνατόν να πιστέψουν για αληθινό τίποτε άλλο παρά μονάχα τις σκιές των κατασκευασμάτων. Ανάγκη αδήριτη, εἶπε.</p> <p>(μετάφραση Ν. Μ. Σκουτερόπουλος</p>	<p>❖ Οι ἡχοὶ τοῦ σπηλαίου.</p> <p>Αν αυτοί που κρατούν τα ομοιώματα μιλούν, τότε οι δεσμώτες θα νομίζουν πως οι φωνές προέρχονται από τις σκιές.</p> <p>Συμπέρασμα: Οι δεσμώτες πιστεύουν στην αλήθεια του κόσμου του σπηλαίου.</p>
---	--	---

ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

«Μετὰ ταῦτα δὴ, εἶπον»

Ο Σωκράτης αναδηγείται (εἶπον) σε κάποιον φίλο του τι εἶπε στον Γλαύκωνα και στους άλλους συνομιλητές του την προηγούμενη μέρα στο σπίτι του Κέφαλου και συγχρόνως ότι συνεχίζεται η συζήτηση (Μετὰ ταῦτα δὴ) που εἶχε ξεκινήσει σχετικά με τη λειτουργία της δικαιοσύνης στο πλαίσιο της ιδεώδους πολιτείας. Ἦδη ἔχει γίνει λόγος για τους φύλακες, τους ἄρχοντες, τις γυναίκες, τα παιδιά και η συζήτηση ἔχει στραφεί στους φιλοσόφους, που αποτελούν τα μοναδικά πρόσωπα που μπορούν να σώσουν την πολιτεία, αν γίνουν ἄρχοντες ή αν οι ἄρχοντες γίνουν φιλόσοφοι. Εδώ, στον μύθο του σπηλαίου, διευκρινίζεται η «έσχατη και ανώτερη γνώση» που κρίνεται αναγκαία για τον φιλόσοφο –ἄρχοντα της ιδανικής πολιτείας. (φιλοσοφικός λόγος σελ 105)

1. «ἀπέικασον» : ο μύθος του σπηλαίου ως αλληγορία

ἀπεικάζω: Απομιμούμαι, απεικονίζω, παρουσιάζω μέσα από μια παραβολή/σύγκριση. Η χρήση του συγκεκριμένου ρήματος στην αρχή της αφήγησης, που είναι γνωστή ως ο «(πλατωνικός) μύθος του σπηλαίου», σηματοδοτεί την έναρξη ενός λόγου αλληγορικού. Μια αλληγορία συνεπάγεται πως όσα λέγονται έχουν και ένα άλλο επίπεδο σημασιών, πως οι λέξεις, οι έννοιες και οι περιγραφές έχουν πέρα από την κυριολεκτική τους και μια συμβολική σημασία. (φάκελος υλικού σελ.82)

Με το ρήμα «ἀπέικασον» (ἀπεικάζω=απεικονίζω, παρομοιάζω) ο Σωκράτης μάς εισάγει στην αλληγορία του σπηλαίου : καλεί τον Γλαύκωνα να παρομοιάσει, να φανταστεί (ἀπέικασον και πιο κάτω ὄρα) τον αισθητό κόσμο σαν μια σκοτεινή σπηλιά και τους ανθρώπους σαν δεσμώτες. Πράγματι, ο «μύθος του σπηλαίου» ανήκει στις αλληγορίες. Η αλληγορία :

- είναι ένας εκφραστικός τρόπος, με τον οποίο ο συγγραφέας “άλλα λέει και άλλα εννοεί” (αλληγορία < άλλος + αγορεύω).
- μοιάζει ως προς τη λειτουργία της με την παρομοίωση (: αναλογικός συσχετισμός των ιδιοτήτων ενός όντος / μιας κατάστασης με τις ιδιότητες ενός άλλου όντος/μιας άλλης κατάστασης) και τη μεταφορά (:«μεταφορά» των ιδιοτήτων ενός όντος σε ένα άλλο όν).
- είναι, όμως, μια εκτεταμένη παρομοίωση ή μεταφορά, αφού δεν περιορίζεται σε μια μόνο έννοια ή φράση, αλλά εκτείνεται σε μεγαλύτερο τμήμα του κειμένου.

Ο Πλάτωνας χρησιμοποιεί την αλληγορία του σπηλαίου:

α) για να παρουσιάσει με τρόπο παραστατικό τις ιδέες του, να κάνει πιο κατανοητές δύσκολες φιλοσοφικές έννοιες, θεωρώντας ότι –για το συγκεκριμένο θέμα- η αλληγορία είναι πιο αποτελεσματική μέθοδος από τη διαλεκτική.

β) για να κερδίσει την προσοχή και το ενδιαφέρον του αναγνώστη.

γ) ως μέθοδο με διδακτική αξία και όχι αποδεικτική. Η αλληγορία, ως αναλογικός συλλογισμός, χρησιμοποιείται από το φιλόσοφο για να δείξει πώς βλέπει τον κόσμο και όχι για να αιτιολογήσει την κατάσταση του κόσμου.

2. «τὴν ἡμετέραν φύσιν παιδείας τε περί καὶ ἀπαιδευσίας»

παιδεία και ἀπαιδευσία: Με τις λέξεις αυτές ορίζεται μια πρώτη θεματική για τον μύθο του σπηλαίου: ο Πλάτων θα μιλήσει αλληγορικά περί παιδείας (και έλλειψη παιδείας). Στην Πολιτεία γενικότερα η αναφορά στην παιδεία γίνεται πάντα σε σύνδεση με την ηθική διαπαιδαγώγηση των πολιτών (424a): τροφή γὰρ καὶ παιδευσίς χρηστὴ σωζομένη φύσει ἀγαθὰς ἐμποιεῖ, καὶ αὗ φύσει χρησταὶ τοιαύτης παιδείας ἀντιλαμβάνόμεναι ἔτι βελτίους τῶν προτέρων φύονται [: γιατί

η καλή εκπαίδευση και η ανατροφή, αν διατηρείται, γεννά καλές φύσεις, και πάλι οι χρηστές αυτές φύσεις, όταν λάβουν μια τέτοια ανατροφή, θα γίνουν ακόμη καλύτερες από τις προηγούμενες –μετάφραση Ι. Γρυπάρης]. Στον μύθο του σπηλαίου, ειδικότερα, η αναφορά στην παιδεία έχει και γνωσιολογικό περιεχόμενο: πώς μπορεί ο άνθρωπος να γνωρίσει την αλήθεια, και μάλιστα το αληθινά υπαρκτό; (φάκελος υλικού σελ.82)

Ο Σωκράτης παρουσιάζει εδώ ένα από τα βασικά θέματα του μύθου : την επίδραση που ασκεί η παιδεία ή η απαιδευσία στην ανθρώπινη φύση και κατ' επέκταση στην ανθρώπινη κοινωνία. Κατά τον Πλάτωνα, η παιδεία συνδέεται οργανικά με την ιδανική πολιτεία : η πόλη μπορεί να διοικηθεί ορθά και δίκαια μόνο αν οι φιλόσοφοι («οι πεπαιδευμένοι») γίνουν άρχοντες ή οι άρχοντες φιλόσοφοι. Στον μύθο του σπηλαίου παρακολουθούμε την πορεία διαμόρφωσης του φιλοσόφου – άρχοντα, την «άνοδό» του από την απαιδευσία στην αληθινή παιδεία, τη γνώση του Αγαθού. Αναλυτικότερα, η αλληγορία του σπηλαίου αποδίδει παραστατικά τα εξής:

1. την επίδραση που ασκεί η παιδεία στην ανθρώπινη φύση, ως «στροφή της ψυχής προς το φως», δηλαδή προς την ιδέα του αγαθού
2. την υποχρέωση που έχει ο ορθώς πεπαιδευμένος, δηλαδή ο φιλόσοφος, να φωτίσει τους συνανθρώπους του με την παιδεία και να διοικήσει την πόλη
3. την αντίθεση ανάμεσα στον κόσμο που συλλαμβάνουμε με τις αισθήσεις μας και στον κόσμο της νόησης, τον κόσμο των Ιδεών (πλατωνική «θεωρία των Ιδεών»)

3. Η θεωρία των Ιδεών : η πλατωνική οντολογία και γνωσιολογία

Η θεωρία αυτή αναπτύσσεται στην πλατωνική «Πολιτεία» και ο «μύθος του σπηλαίου» αποτελεί την αλληγορική απόδοσή της. Η θεωρία των Ιδεών αναφέρεται : α) στην ουσία των όντων (πλατωνική οντολογία) και β) στην προέλευση της γνώσης (πλατωνική γνωσιολογία).

α. Νοητός και αισθητός κόσμος : "Ιδέες" και "είδωλα" (πλατωνική οντολογία)

Ο Πλάτων διακρίνει δύο οντολογικά επίπεδα (επίπεδα ύπαρξης) : τον ανώτερο "νοητό κόσμο" και τον κατώτερο "αισθητό κόσμο". Κάθε οντολογικό επίπεδο διακρίνεται, με τη σειρά του, σε δύο οντολογικές βαθμίδες. Έτσι π.χ. κάθε "αισθητό" τραπέζι είναι το υλικό και πρόσκαιρο είδωλο/αντίγραφο της άυλης και αιώνιας Ιδέας "τραπέζι", η οποία συγκεντρώνει τα αναλλοίωτα και κοινά χαρακτηριστικά όλων των τραπέζιών και γίνεται αντιληπτή με το νού (αφηρημένες έννοιες όπως η δικαιοσύνη ή η ομορφιά έχουν επίσης τις δικές τους αρχετυπικές Ιδέες). Ανώτερη Ιδέα από όλες είναι η Ιδέα του αγαθού, από την οποία απορρέουν όλες οι Ιδέες. Αν ο άνθρωπος την κατακτήσει μπορεί να

αγκιστρωθεί η εντύπωση που του προξένησε η σπηλιά στη Βάρη της Αττικής. Πάντως, φαίνεται ότι η παρομοίωση στο σύνολό της και στις λεπτομέρειες είναι επινόηση του Πλάτωνα. (φιλοσοφικός λόγος σελ. 105)

ἀναπεπταμένην.: Η είσοδος απέχει πολύ από το βάθος και είναι ανηφορική έτσι ώστε το φως του ήλιου δεν μπορεί να εισδύσει στο εσωτερικό της σπηλιάς. (φιλοσοφικός λόγος σελ. 105)

5. Οι συμβολισμοί της αλληγορίας του σπηλαίου:

Στην παραστατική εικόνα της υπόγειας σπηλιάς και των αλυσοδεμένων δεσμοτών, παρουσιάζονται συμβολικά ο απατηλός αισθητός κόσμος και ο απαίδευτος άνθρωπος. Παράλληλα, το σπήλαιο και οι δεσμώτες συμβολίζουν την αποτυχημένη πολιτική κοινωνία, με τους αφιλοσόφητους διεφθαρμένους ηγέτες της και εξίσου απαίδευτους και άβουλους πολίτες.

Αναλυτικότερα, εντοπίζονται οι εξής συμβολισμοί:

Η μισοσκότεινη σπηλιά: είναι ο αισθητός κόσμος, η ψευδής και απατηλή αισθητή πραγματικότητα. Το ημίφως της σπηλιάς συμβολίζει την αμάθεια, την ατελή γνώση στην οποία οδηγούν οι αισθήσεις. Παράλληλα, το σπήλαιο συμβολίζει και την αποτυχημένη πολιτική κοινωνία, στην οποία δεν κυβερνούν οι πεπαιδευμένοι, οι φιλόσοφοι (όπως στην ιδανική πλατωνική πολιτεία), αλλά δημαγωγοί και διεφθαρμένοι πολιτικοί. Η σπηλιά, σύμβολο του αισθητού κόσμου, συμβολίζει, κατά συνέπεια, το γνωστικό στάδιο της «δόξας», της ατελούς γνώσης που πηγή της είναι οι αισθήσεις. Το γνωστικό στάδιο της «δόξας» διακρίνεται σε δύο επίπεδα, τα οποία αποδίδονται παραστατικά στην αλληγορική εικόνα του σπηλαίου:

α) το «κατώτερον όρατόν», η κατώτατη γνωστική βαθμίδα της «εϊκασίας», συμβολίζεται με το κατώτερο επίπεδο της σπηλιάς, όπου βρίσκονται οι δεσμώτες και οι σκιές που αυτοί βλέπουν.

β) το «άνωτερον όρατόν», η γνωστική βαθμίδα της «πίστεως», συμβολίζεται με το ανώτερο επίπεδο της σπηλιάς, όπου βρίσκονται η φωτιά, οι άνθρωποι και τα αντικείμενα που αυτοί μεταφέρουν. Όσα βρίσκονται στη βαθμίδα της «πίστεως» γίνονται αντιληπτά όχι από τους δεσμώτες, αλλά από όσους δεσμώτες κατορθώνουν να απελευθερωθούν από τα δεσμά τους και αρχίσουν να προχωρούν στο δύσκολο ανηφορικό δρόμο προς την αληθινή γνώση, προς τον κόσμο της νόησης (τον έξω από το σπήλαιο χώρο).

6. Συμβολισμοί στο κατώτερο επίπεδο του σπηλαίου (γνωστική βαθμίδα της «εϊκασίας»)

Οι δεσμώτες: είναι οι απάιδευτοι άνθρωποι, που ζουν μέσα στο σκοτάδι της αμάθειας, της πλάνης και της πνευματικής και ηθικής αποτελμάτωσης. Γνωστικά βρίσκονται στο στάδιο της “δόξας” και μάλιστα στην κατώτερη βαθμίδα της, εκείνη της “εικασίας” : εμπιστευόμενοι τα ψευδή και απατηλά δεδομένα των αισθήσεων, θεωρούν ως πραγματικότητα τις σκιές των πραγμάτων. Η στάση τους απέναντι στην πραγματικότητα μπορεί να αποδοθεί με τον όρο «αφελής εμπειρισμός» (: εμπιστοσύνη στα εμπειρικά δεδομένα της αίσθησης). Επιπλέον, καθηλωμένοι από την παιδική τους ηλικία στην αμάθειά τους («έκ παιδων»), αδυνατούν να αντιληφθούν την πλάνη τους. Οι άνθρωποι αυτοί, που αγνοούν την αλήθεια, δέσμοι της πλάνης τους και του περιορισμένου οπτικού / γνωστικού τους πεδίου, αδυνατούν να υπηρετήσουν τόσο το ιδιωτικό όσο και το δημόσιο καλό. Έτσι, οι δεσμώτες συμβολίζουν τους απάιδευτους πολίτες : χωρίς κρίση και άβουλοι, παρασύρονται από φιλόδοξους δημαγωγούς, λαϊκιστές και διεφθαρμένους πολιτικούς, που κυβερνούν παρασύροντας το πλήθος σε λανθασμένες αποφάσεις με σκοπό την εξυπηρέτηση των δικών τους συμφερόντων.

Οι απάιδευτοι δεσμώτες, λέει ο Πλάτων, είναι τόσο εγκλωβισμένοι στην απαιδευσία τους, ώστε αντιμετωπίζουν καχύποπτα και αντιδρούν εναντίον όποιου προσπαθήσει να τους οδηγήσει προς την αληθινή γνώση. Στη συνέχεια της αλληγορίας του σπηλαίου, μάλιστα, ο Πλάτων αναφέρει ότι οι δεσμώτες θα σκοτώσουν αυτόν που, αφού μπορέσει να αποδράσει, θα βγει από το σπήλαιο, θα γνωρίσει τις ιδέες και το Άγαθόν και θα επιστρέψει για να τους φωτίσει (υπαινιγμός για τη θανάτωση του Σωκράτη).

Οι αλυσίδες /τα δεσμά : είναι οι αισθήσεις. Τα ψευδή και απατηλά δεδομένα τους κρατούν τους ανθρώπους δέσμους κι εγκλωβισμένους στην αμάθειά τους από την παιδική τους ηλικία, υποχρεώνοντάς τους να βλέπουν μόνο τις σκιές των όντων στο τοίχωμα του σπηλαίου. Δεν τους αφήνουν να αντιληφθούν την πραγματικότητα με τη βοήθεια της λογικής και υπό το φως του ορθού λόγου. Σ’ ένα ευρύτερο πλαίσιο, οι αλυσίδες μπορούν να παρομοιαστούν με όσα μας εμποδίζουν να αντιληφθούμε την ουσία των πραγμάτων και μας κρατούν προσηλωμένους σε μια επιφανειακή αντιμετώπιση της πραγματικότητας, η προσήλωσή μας στα υλικά αγαθά –σε βάρος των πνευματικών και ηθικών αξιών-, τα εμπόδια που συναντάμε στη ζωή μας.

Οι σκιές (και οι αντίλαλοι που φθάνουν ως τους δεσμώτες) : είναι τα δεδομένα των αισθήσεων, τα οποία οι δεσμώτες εκλαμβάνουν ως αληθινή πραγματικότητα. Πρόκειται για τα αισθητά πράγματα, τα αντιληπτά δια των αισθήσεων, τα θολά, σκιώδη και ψευδή «ομοιώματα», τα απεικασματα, τα είδωλα των ιδεών, των νοητών όντων, που είναι και τα μόνα αληθινά. Η κατάσταση των δεσμοτών είναι τέτοια, ώστε δεν αντιλαμβάνονται ότι η αισθητή πραγματικότητα είναι ψευδής

ακριβώς διότι βρίσκονται δέσμοι «έκ παιδών». Έχουν απόλυτη εμπιστοσύνη στα δεδομένα της αίσθησης και πιστεύουν πως η μόνη πραγματικότητα είναι ό,τι βλέπουν ή ακούν, ό,τι τους δίνει η αίσθηση. Μέσα στην πλάνη τους, μάλιστα, συνδέουν τους ήχους με τις σκιές που βλέπουν και πιστεύουν ότι τους ήχους παράγουν οι σκιές (σχολικό βιβλίο σελ. 116, παραπομπή «φθεγγομένους»). Γνωστικά βρίσκονται στο στάδιο της “δόξας” και μάλιστα στην κατώτερη βαθμίδα της, εκείνη της “εικασίας” : εμπιστευόμενοι τα ψευδή και απατηλά δεδομένα των αισθήσεων (τις σκιές και τους αντίλαλους).

7. Συμβολισμοί στο ανώτερο επίπεδο του σπηλαίου (γνωστική βαθμίδα της «πίστεως»)

Η φωτιά: Η φωτιά που καίει μέσα στη σπηλιά αποτελεί μια πηγή τεχνητού φωτός (και όχι φυσικού, όπως το φως του ήλιου), από το οποίο φωτίζονται τα αντικείμενα μέσα στη σπηλιά και δημιουργούνται οι σκιές. Έτσι, η φωτιά συμβολίζει την αίσθηση ως πηγή ατελούς/ ψευδούς γνώσης. Ως προς την γνωσιολογική πορεία του ανθρώπου από τον απατηλό αισθητό στον αληθινό νοητό κόσμο, η φωτιά εντάσσεται στην ανώτερη βαθμίδα του αισθητού κόσμου, το στάδιο της «πίστεως», στο οποίο «ανέρχεται» ο δεσμώτης όταν κατορθώσει να απελευθερωθεί από τα δεσμά του και «αποδράσει» από το στάδιο της «εικασίας». Ο απελευθερωμένος δεσμώτης βλέπει κάτι διαφορετικό από τις σκιές που μέχρι τώρα αντίκριζε : την ίδια την πηγή της γνώσης του. Συνειδητοποιεί για πρώτη φορά ότι πηγή της γνώσης του είναι οι αισθήσεις (η φωτιά), που του δίνουν τη δυνατότητα να αντιλαμβάνεται (ατελώς, ψευδώς) τον κόσμο. Αντιλαμβάνεται ότι όσα έβλεπε μέχρι τώρα (οι σκιές) δεν ήταν τα αληθινά όντα, χωρίς ωστόσο να έχει αποδεσμευθεί ακόμα από τις αισθήσεις. Πρόκειται για το πρώτο βήμα της δύσκολης πορείας προς την αληθινή γνώση, της μετάβασης από την απαιδευσία στην αληθινή παιδεία, τη θέαση του Αγαθού

8. Τα αντικείμενα που μεταφέρουν οι άνθρωποι πίσω από το τείχος:

Τα αντικείμενα αυτά δεν είναι πραγματικά αντικείμενα, αλλά αισθητά αντικείμενα, εικόνες / ομοιώματα φυσικών αντικειμένων, όπως άλλωστε και οι σκιές. Δεν πρόκειται, όμως, για τις σκιές, αλλά για τα αισθητά αντικείμενα στα οποία οφείλονται οι σκιές και φωτίζονται από το τεχνητό φως της φωτιάς. Ο Πλάτων τα ονομάζει «μᾶλλον ὄντα» («περισσότερα ὄντα» σε σχέση με τις σκιές, αλλά όχι αληθινά ὄντα), και ο άνθρωπος μπορεί να τα αντιληφθεί με τις αισθήσεις, όταν απελευθερωθεί από την κατάσταση του δεσμώτη (το στάδιο της «εικασίας») και βρεθεί στη γνωστική κατάσταση της «πίστεως» (τη δεύτερη ανώτερη βαθμίδα του γνωσιολογικού σταδίου της “δόξας”). Όπως και οι σκιές, τα αντικείμενα αυτά είναι αισθητά, άρα ψευδή και απατηλά αλλά ανήκουν σε ανώτερο γνωστικό στάδιο («πίστις») σε σχέση με τις σκιές («εικασία»). Στο στάδιο

αυτό, ο άνθρωπος συνδέει τους ήχους με τους “φέροντες ανθρώπους” και όχι με τις σκιές. Ο άνθρωπος αντιλαμβάνεται την πηγή προέλευσης των ήχων, τον φυσικό παραγωγό του, δεν εμπιστεύεται δηλαδή πιά τα δεδομένα της αίσθησης («είκασία»), αλλά την ίδια την αίσθηση («πίστις»).

9. Η ανηφορική οδός από το σπήλαιο προς την έξοδο:

ἐπάνω ὁδόν: Η οδός είναι σε ένα υψηλότερο επίπεδο από αυτό που βρίσκονται οι δεσμώτες. (φιλοσοφικός λόγος σελ. 105). Η «ὁδός ἄνω» συμβολίζει την κοπιαστική πορεία του απελευθερωμένου δεσμώτη από την άγνοια προς τη γνώση, από την απαιδευσία προς την αληθινή παιδεία.

Κατά την πορεία αυτή, θα ανέλθει σταδιακά από την κατώτερη βαθμίδα του αισθητού κόσμου (είκασία) στην ανώτερη (πίστις) κι από εκεί στο φωτεινό νοητό κόσμο έξω από τη σπηλιά. Όσο ο άνθρωπος ανέρχεται την «ἄνω ὁδόν» και περνά σε ανώτερες γνωστικές βαθμίδες, το σκοτάδι (της αμάθειας) διαλύεται και το φως (της γνώσης) αυξάνεται, ώσπου να φτάσει στον ίδιο τον Ήλιο, σύμβολο της ανώτατης γνώσης, της Ιδέας του Αγαθού. Έτσι, η βαθμιαία άνοδος σε υψηλότερο επίπεδο της ανηφορικής «ὁδοῦ» είναι η συμβολική αναπαράσταση της ανόδου του ανθρώπου σε ολοένα υψηλότερο γνωστικό επίπεδο. Ταυτόχρονα, η βαθμιαία αύξηση του φωτός, από το ημίφως του σπηλαίου στο λαμπρό ηλιακό φως, συμβολίζει και αυτή το σταδιακό και κοπιαστικό φωτισμό του ανθρώπου με την αληθινή παιδεία και την ανώτερη γνώση. Έχοντας αποκτήσει ο άνθρωπος τα γνωστικά και κατά συνέπεια και ηθικά εφόδια που του προσφέρει η γνώση της Ιδέας του Αγαθού. Ως φιλόσοφος πια μπορεί και πρέπει να αφοσιωθεί πλήρως στο έργο της διακυβέρνησης της πολιτείας και στο φωτισμό και των άλλων ανθρώπων. Συνοπτικά, τα στάδια της κοπιαστικής πορείας προς την αληθή γνώση μπορούν να αποδοθούν ως εξής:

Αισθητός κόσμος («δόξα»):

α. το στάδιο της «είκασίας»: οι δεσμώτες βλέπουν τις σκιές των πραγμάτων στο τοίχωμα του σπηλαίου, εμπιστεύονται ότι αντιλαμβάνονται δια των αισθήσεων, τα δεδομένα των αισθήσεων.

β. το στάδιο της «πίστεως»: ο απελευθερωμένος δεσμώτης αντικρίζει για πρώτη φορά τις «αιτίες» των σκιών, δηλαδή τη φωτιά και τα αισθητά πράγματα που μεταφέρουν οι άνθρωποι κατά μήκος του τοίχου. Αντιλαμβάνεται ότι χάρη σε αυτά «βλέπει» τις σκιές. Συνειδητοποιεί πως διαθέτει αισθήσεις, πως αυτές είναι η πηγή της ατελούς γνώσης του, πως σε αυτές οφείλεται η αντίληψή του για τον κόσμο.

Νοητός κόσμος:

α. το στάδιο της «διανοίας» : ο απελευθερωμένος δεσμώτης αντικρίζει το φωτεινό χώρο έξω από το σπήλαιο, δηλαδή το νοητό κόσμο, τις Ιδέες, τα «όντα ὄντως». Αρχίζει να χρησιμοποιεί τη νόησή του και να προσεγγίζει την αληθινή γνώση.

β. το στάδιο της «νόησης» : ο απελευθερωμένος δεσμώτης ατενίζει τον ίδιο τον ήλιο, την πηγή του φωτός της γνώσης, δηλαδή φτάνει στη θέαση της Ιδέας του Αγαθού. Είναι πλέον φιλόσοφος.

10. Συμβολισμοί έξω από το σπήλαιο

Ο φωτεινός κόσμος έξω από το σπήλαιο :

ο φωτεινός κόσμος που βρίσκεται έξω από τη σπηλιά συμβολίζει το νοητό κόσμο, τον κόσμο των ιδεών, την αληθινή πραγματικότητα, που γίνεται αντιληπτή μόνο με τη νόηση. Το φως συμβολίζει την αληθινή γνώση, που πηγή της είναι η νόηση. Όσα υπάρχουν εκεί είναι οι Ιδέες, τα «ὄντως ὄντα», τα πραγματικά νοητά ὄντα. Ο άνθρωπος θα φθάσει εκεί, αφού πρώτα απελευθερωθεί από τα δεσμά των αισθήσεων και ακολουθήσει το δύσκολο ανηφορικό δρόμο που θα τον οδηγήσει από την ατελή και ψευδή γνώση προς την αληθινή γνώση.

Γνωσιολογικά, ο απελευθερωμένος δεσμώτης που αντικρίζει για πρώτη φορά το φωτεινό χώρο έξω από το σπήλαιο, το νοητό κόσμο, βρίσκεται στο στάδιο της “διανοίας”, την κατώτερη βαθμίδα του νοητού κόσμου. Σε αυτό αντιλαμβάνεται τις νοητές μορφές (όπως τα τέλεια γεωμετρικά σχήματα και σώματα). Πηγή της γνώσης του είναι οι λογικές/νοητικές ενέργειες, που στηρίζονται σε ορατές/αισθητές μορφές. Στη συνέχεια, περνά στην ανώτερη βαθμίδα του νοητού κόσμου, εκείνη της “νόησης” ή “επιστήμης”, όπου γνωρίζει τις Ιδέες, την αληθινή γνώση, την ουσία των όντων. Πηγή της γνώσης του είναι η νόηση και η διαλεκτική, με την οποία ο άνθρωπος συλλαμβάνει τις Ιδέες και, τελικά, την Ιδέα του Αγαθού. Αν το κατορθώσει, γίνεται φιλόσοφος.

11. Δεσμώτες και σύγχρονος άνθρωπος

Όπως οι πλατωνικοί δεσμώτες, κλεισμένοι μέσα στη σπηλιά, θεωρούν πραγματικότητα τις σκιές που βλέπουν να προβάλλονται μπροστά τους, έτσι και ο σύγχρονος άνθρωπος είναι δέσμιος της καταναλωτικής του μανίας σε όλα τα επίπεδα. Ιδίως η άκριτη και παθητική κατανάλωση τηλεοπτικού θεάματος, η ισοπεδωτική λειτουργία των ΜΜΕ και η υπερπληροφόρηση συσκοτίζουν την πραγματικότητα και απομακρύνουν τον σύγχρονο άνθρωπο από την αλήθεια. Πιστεύει ότι η πραγματική ζωή και ευτυχία βρίσκονται στο θέαμα, στα υλικά αγαθά και στο χρήμα και έτσι παραμελεί άλλα πιο ουσιαστικά πράγματα, όπως η αυτογνωσία, οι ανθρώπινες σχέσεις, η πνευματική καλλιέργεια.

12. Το φως : πλατωνική φιλοσοφία και χριστιανισμός:

Στην Πλατωνική θεωρία των ιδεών : το φως του ήλιου συμβολίζει το Αγαθόν, τη θεία γνώση, τη μία και αναλλοίωτη αλήθεια, που απαλλάσσει τους ανθρώπους από το σκότος της πλάνης και της αμάθειας και τον φθαρτό και ψευδή κόσμο των αισθήσεων. Στη Χριστιανική διδασκαλία : Ο Χριστός-Θεός ταυτίζεται με το φως (: «Εγώ είμι το φῶς τοῦ κόσμου. Ὁ ἀκολουθῶν ἐμοί οὐ μὴ περιπατήσῃ ἐν τῇ σκοτίᾳ, ἀλλ' ἔξει το φῶς τῆς ζωῆς», Κατά Ἰωάννην, Η', 12-13.), ως πηγή της αληθούς χριστιανικής ζωής, υποσχόμενος στους πιστούς την απαλλαγή από το σκότος της πλάνης και της αμαρτίας αυτού του φθαρτού και προσωρινού κόσμου και τη σωτηρία τους.

13. «ὥσπερ τοῖς θαυματοποιοῖς»

Θέατρο σκιών και κουκλοθέατρο. Ο Πλάτωνας φαίνεται ότι έχει υπόψη του παραστάσεις θεάτρου σκιών ή νευροσπαστών (νευροσπάστης, - ου :αυτός που κινεί με χορδές ή λεπτούς σπάγγους ομοιώματα κούκλες. Τα ομοιώματα αυτά λέγονταν νευρόσπαστα ή πλαγγόνες). Ο Πλάτωνας παρομοιάζει τον μικρό τοίχο που είναι παράλληλα χτισμένος με τον δρόμο με το διαχωριστικό διάφραγμα των «θαυματοποιών», εκείνων, δηλαδή, που δίνουν παραστάσεις παρουσιάζοντας διάφορες ταχυδακτυλουργίες (πρὸ τῶν ἀνθρώπων= πρὸ ἑαυτῶν. Δεν πρόκειται για τους θεατές, αλλά για τους θαυματοποιούς, (φιλοσοφικός λόγος σελ.105). Ο τρόπος, όμως, με τον οποίο λειτουργεί αυτός ο τοίχος και οι μορφές, οι σκιές των οποίων προβάλλονται μέσα στη σπηλιά, παραπέμπει σε κάτι ανάλογο του θεάτρου σκιών. Προφανώς, λοιπόν, το κοινό της εποχής ήταν συνηθισμένο σε τέτοιου είδους παραστάσεις.

ὄρα τοίνυν: Το χαμηλό τειχίο που διαχωρίζει τους δεσμώτες από το πῦρ αποκρύπτει τις σκιές από τους φέροντας ανθρώπους. Τα σκεύη όμως που κρατούν πάνω από τα κεφάλια τους υπερβαίνουν το τειχίο και ρίχνουν τις σκιές τους στο τοίχωμα της σπηλιάς απέναντι στους δεσμώτες. (φιλοσοφικός λόγος σελ.105)

ἀνδριάντας: πρόκειται για εικόνες φυσικών αντικειμένων που προέρχονται από το ανώτερο ὄρατόν. Ὅτι υπάρχει στη σπηλιά (με την εξαίρεση των φερόντων και των ίδιων των δεσμωτών), είτε είναι σκεύη είτε σκιές, θα πρέπει να θεωρηθούν ως λιγότερο φωτεινά και αληθή από τα ορατά που βρίσκονται εκτός σπηλιάς. Ο λόγος είναι ότι δεν αντλούν το φως και την αλήθεια τους από τον ήλιο αλλά από το φως του πυρός. (φιλοσοφικός λόγος σελ. 105)

φθεγγομένους: στη συνέχεια (515b) τίθεται το ερώτημα: «Αν τώρα στο δεσμοτήριό τους ακουγόταν η ηχώ από το απέναντι τοίχωμα, κάθε φορά που κάποιος από όσους περνούν πίσω από το τειχίο μιλούσε, τι νομίζεις αλήθεια, δεν θα υπέθεταν πως ο ομιλητής δεν ήταν άλλος παρά η σκιά που διαγραφόταν απέναντι τους;» (φιλοσοφικός λόγος σελ.105)

14. «Ἄτοπον, ἔφη, λέγεις εἰκόνα καὶ δεσμώτας ἀτόπους. Ὁμοίους ἡμῖν, ἦν δ' ἐγώ»

ἄτοπος: Στερούμενος του τόπου του, ἄρα παράδοξος, αλλόκοτος, παράλογος. Η εμφατική αυτή λέξη, που παραπέμπει σχεδόν σε κάτι ανύπαρκτο, χρησιμοποιείται για να προετοιμάσει τον επερχόμενο αιφνιδιασμό της απόφανσης του Σωκράτη: οι αλλόκοτοι δεσμώτες είναι ὅμοιοι με εμάς. Μέσα από λογοτεχνικές χρήσεις της γλώσσας ο Πλάτων επιδιώκει να προωθήσει τον φιλοσοφικό του στοχασμό. Στην προκειμένη περίπτωση υποβάλλεται η θέση πως η τόσο αυτονόητη ένταξη των ανθρώπων στον κόσμο των αισθήσεων είναι ἄτοπος, αποτελεί μια αλλόκοτη στέρηση λογικής. (φάκελος υλικού σελ 82)

Η αφήγηση διακόπτεται με διπλό σχόλιο:

α) αξιολογικό σχόλιο του Γλαύκωνα: «Ἄτοπον εἰκόνα ... καὶ δεσμώτας ἀτόπους» με το οποίο εκφράζει την έκπληξή του και συγκρατημένη επιφύλαξη για ὅσα διατυπώνει ο Σωκράτης (με την επανάληψη της λέξης «ἄτοπον»).

β) επεξηγηματικό σχόλιο του Σωκράτη με το οποίο αποκαλύπτει τον συμβολισμό των δεσμωτών και του σπηλαίου, διευκολύνει τους συνομιλητές του να τον καταλάβουν, ανανεώνει το ενδιαφέρον τους για τη συνέχεια και αποφεύγει τη μονοτονία.

Παραλληλισμός του κόσμου των δεσμωτών με τον κόσμο της πολιτικής κοινωνίας

Ο Σωκράτης με το σχόλιο «Ὁμοίους ἡμῖν» παραλληλίζει τον κόσμο του σπηλαίου με την αποτυχημένη πολιτική κοινωνία και τους δεσμώτες με τους απαίδευτους πολίτες της. Στην αποτυχημένη αυτή πολιτεία (εδώ ο Πλάτων περιγράφει τα απορριπτέα πολιτικά συστήματα της εποχής του και κυρίως την παρηκμασμένη αθηναϊκή δημοκρατία) κυριαρχούν η αδικία και η αναξιοκρατία και την εξουσία ασκούν ὄχι οι φιλόσοφοι (ὅπως στην ιδανική πλατωνική πολιτεία), ἀλλὰ δημαγωγοί και διεφθαρμένοι πολιτικοί. Οι πολίτες είναι απαίδευτοι (σύμβολο τους είναι οι δεσμώτες), χωρίς κρίση και ἄβουλοι, παρασύρονται ἀπὸ φιλόδοξους δημαγωγούς, λαϊκιστές και διεφθαρμένους ηγέτες. Αυτοί κυβερνούν παρασύροντας το πλήθος σε λανθασμένες αποφάσεις με σκοπό την εξυπηρέτηση των δικῶν τους συμφερόντων. Η αιτία της κατάστασης αυτής είναι η απαίδευσις : και των πολιτῶν, που τους κάνει ἄβουλους, και των πολιτικῶν ηγετῶν, που τους κάνει διεφθαρμένους και ἀνίκανους να διοικήσουν δίκαια την πόλη. Οι ἄνθρωποι ζουν μέσα στο σκοτάδι της ἀμάθειας, δέσμιοι των παθῶν τους, των προκαταλήψεων και των ψευδαισθήσεών τους μακριὰ ἀπὸ την ἀλήθεια.

15. «τοὺς γὰρ τοιοῦτους πρῶτον μὲν ἑαυτῶν τε καὶ ἀλλήλων οἶει ἂν τι ἑώρακέναι ἄλλο πλὴν τὰς σκιάς τὰς ὑπὸ τοῦ πυρός εἰς τὸ καταντικρὺ αὐτῶν τοῦ σπηλαίου προσιπτούσας;»

Ο Σωκράτης απευθύνει στο συνομιλητή του, Γλαύκωνα ένα ερώτημα, αν οι δεσμώτες μπορούν να δουν κάτι παραπάνω εκτός από τον εαυτό τους, τους διπλανούς τους και τις σκιές. Συνεχίζει να παρουσιάζει την αλληγορία προσθέτοντας στοιχεία μέσα από τις αποκρίσεις του Γλαύκωνα.

16. «Πῶς γάρ, ἔφη, εἰ ἀκινήτους γε τὰς κεφαλὰς ἔχειν ἠναγκασμένοι εἶεν διὰ βίου;»

Ο Γλαύκων προβληματισμένος, παραδέχεται ότι είναι αδύνατον να έχουν δει οι δεσμώτες και κάτι άλλο γιατί ο εγκλεισμός τους εκεί από την παιδική τους ηλικία αλλά και τα δεσμά περιορίζουν όχι μόνο τις κινήσεις τους αλλά τις πιθανότητες να έχουν αντιληφθεί κάτι παραπάνω εκτός από τον τοίχο μπροστά τους.

17. «Τί δὲ τῶν παραφερομένων; οὐ ταῦτόν τοῦτο;»

Με αυτήν την ερώτηση, ο Σωκράτης στρέφει το ενδιαφέρον του στα αντικείμενα που μεταφέρουν άνθρωποι παράλληλα στο τειχίο. Τα αντικείμενα είναι ομοιώματα ἐμβίων ὄντων και ἀψυχων. Αυτά τα αντικείμενα εξέχουν από το τειχίο και αυτοί που τα μεταφέρουν, καθώς κρύβονται από το τειχίο, δεν αποκαλύπτονται, ούτε γίνονται αντιληπτοί. Χάρη στη λάμψη της φωτιάς αντανακλώνται οι σκιές των αντικειμένων.

18. «Τί μήν;»

Με αμηχανία και δυσκολία απαντά στην ερώτηση του Σωκράτη για το τι βλέπουν οι δεσμώτες. Παρατηρεί λοιπόν ο Γλαύκων ότι δεν μπορούν να δουν τίποτα άλλο.

19. «Εἰ οὖν διαλέγεσθαι οἰοί τ' εἶεν πρὸς ἀλλήλους, οὐ ταῦτα ἡγῆ ἂν τὰ ὄντα αὐτοὺς νομίζειν ἄπερ ὄρωεν;»

Ο Σωκράτης συνεχίζει να αναπτύσσει την αλληγορία μέσα από τις απαντήσεις του Γλαύκωνα στις ερωτήσεις που του θέτει. Υποθέτοντας ότι οι δεσμώτες μπορούν να συζητούν, ρωτά αν υπάρχει περίπτωση να συζητούν για κάτι άλλο πέρα από τις σκιές μπροστά τους. Αναμενόμενο λοιπόν, να δίνουν ονόματα στα αντικείμενα που βλέπουν, σύμφωνα με τα χαρακτηριστικά των σκιών και όχι αυτά των πραγματικών μορφών. Τραπέζι θα χαρακτηρίζαν ένα αντικείμενο με βάση την ατελή οπτική του εικόνα που θα εντυπωνόταν στο μυαλό μέσω της όρασης.

20. «Ἀνάγκη.»

Συμφωνεί ο Γλαύκων με το συλλογισμό του Σωκράτη και επαυξάνει τονίζοντας πως αναγκαστικά θα αντιλαμβάνονται έτσι τα πράγματα.

21. «Τί δ' εἰ καὶ ἤχῳ τὸ δεσμωτήριον ἐκ τοῦ καταντικρῦ ἔχοι; ὁπότε τις τῶν παριόντων φθέγγεται, οἷε ἂν ἄλλο τι αὐτοὺς ἡγεῖσθαι τὸ φθεγγόμενον ἢ τὴν παριούσαν σκιάν;»

Πρόκειται για ένα ρητορικό ερώτημα. Σε περίπτωση που μέσα στο σπήλαιο ακουγόταν ένας αντίλαλος από τον απέναντι τοίχο, οι δεσμώτες δε θα θεωρούσαν ότι οι σκιές που βλέπουν μπροστά τους βγάζουν αυτούς τους ήχους... με δεδομένο μάλιστα ότι δεν γνωρίζουν καν την ύπαρξη των ανθρώπων πίσω τους που μεταφέρουν τα αντικείμενα και συζητούν.

22. «Μὰ Δί' οὐκ ἔγωγ', ἔφη. »: είναι τόσο έντονο το ενδιαφέρον του Γλαύκωνα που επικαλείται το Δία. Συμφωνεί με τον Σωκράτη και εντυπωσιάζεται από τις παρατηρήσεις του.

23. «Παντάπασι δὴ, ἦν δ' ἐγώ, οἱ τοιοῦτοι οὐκ ἂν ἄλλο τι νομίζοιεν τὸ ἀληθές ἢ τὰς τῶν σκευαστῶν σκιάς.»

Σε αυτό το σημείο ο φιλόσοφος συμπεραίνει πως οι δεσμώτες δε θα μπορούσαν να θεωρήσουν κάτι άλλο για αληθινό παρά μόνο τις σκιές των αντικειμένων. Αφού βλέπουν αποκλειστικά σκιές, πιστεύουν πως δεν υπάρχουν άλλα όντα. Βρίσκονται στο κατώτερο στάδιο γνώσης, τη βαθμίδα της δόξας που στηρίζεται μόνο στα απλά δεδομένα των αισθήσεων.

τὸ ἀληθές: Εδώ η λέξη δεν παραπέμπει στην ορθότητα μιας απόφασης, όπως την χρησιμοποιούμε εμείς σήμερα και λέμε π.χ. «αυτό που αναφέρεις είναι αληθές/αληθινό»· αλλά έχει έντονη φιλοσοφική χροιά, και μάλιστα οντολογική: αναφέρεται στο αληθινά υπαρκτό. Το ἀληθές δεν λανθάνει, έρχεται στο φως, όντως υπάρχει. Για τους δεσμώτες, όμως, του σπηλαίου, που αντλούν τη γνώση με τις περιορισμένες 92 αισθήσεις τους, αληθινά υπαρκτό είναι οι σκιές. Οι δεσμώτες ζουν μέσα σε μια ψευδαίσθηση. Εφόσον και εμείς –διδάσκει ο Πλάτων– έχουμε συνηθίσει και αντιλαμβανόμαστε και ζούμε την καθημερινή μας πραγματικότητα με βάση την επισφαλή γνωσιολογικά εικόνα που μας δίνουν οι αισθήσεις, και δεν είμαστε πρόθυμοι να αμφισβητήσουμε τους περιορισμούς τους, ζούμε επίσης εγκλωβισμένοι σε έναν κόσμο απατηλό. (φάκελος υλικού σελ.82)

24. «Πολλὴ ἀνάγκη, ἔφη.»

Το συμπέρασμα του Σωκράτη γίνεται αποδεκτό και από το Γλαύκωνα. Αναγκαστικά, οι δεσμώτες θα αντιλαμβάνονται έτσι την κατάσταση μέσα στο σπήλαιο.

Η γλώσσα του κειμένου είναι ποιητική. Το λεξιλόγιο του Πλάτωνα δεν είναι τυπικά φιλοσοφικό και χαρακτηρίζεται από τη φειδωλή χρήση τεχνικών όρων. Αντίθετα εντυπωσιάζει με την ψευδαισθηση του καθημερινού λόγου που πετυχαίνει στους διαλόγους, με τη χρήση περιφράσεων, μεταφορών και κυρίως παρομοιώσεων που καθιστούν τον λόγο του ποιητικό. Γενικά, ο πλούτος του λεξιλογίου και η απουσία συστηματικής χρήσης φιλοσοφικής ορολογίας αποτελούν υφολογικά πλεονεκτήματα που καθιστούν την ανάγνωση του πλατωνικού κειμένου προσιτή και ελκυστική.

- η χρήση των επιθέτων «κατάγειος», «σπηλαιώδης», όπως και η χρήση σύνθετων ρηματικών τύπων («καταμένειν», «περιάγειν», «παρικοδομημένον», «ὑπερέχοντα», «παραφερόντων») προσδίδουν ακρίβεια και λεπτομέρεια στην περιγραφή του σπηλαίου.
- παρατακτική σύνδεση προτάσεων
- **πολυσύνδετο σχήμα:** «ὄντας ἐν δεσμοῖς καὶ τὰ σκέλη καὶ τοὺς ἀρχένας» - «ὥστε μένειν τε αὐτοὺς εἰς τε τὸ πρόσθεν μόνον ὄραν» - «σκεύη τε παντοδαπὰ ... καὶ ἀνδριάντας καὶ ἄλλα ζῶα λίθινά τε καὶ ξύλινα καὶ παντοῖα εἰργασμένα» Εκφραστικά μέσα :
- **αλληγορία:** η αλληγορία είναι ένας εκφραστικός τρόπος, με τον οποίο ο συγγραφέας άλλα λέει και άλλα εννοεί. Πρόκειται, συνεπώς, για εκτεταμένη μεταφορά ή παρομοίωση. Ο Πλάτωνας τη χρησιμοποιεί για να κάνει πιο κατανοητές δύσκολες φιλοσοφικές έννοιες και για να κερδίσει την προσοχή και το ενδιαφέρον του αναγνώστη. Επίσης, ο εκφραστικός αυτός τρόπος τού είναι χρήσιμος, όταν θέλει να θεμελιώσει απόψεις που δεν μπορούν να στηριχτούν με τη διαλεκτική ή για να ενισχύσει τη διαλεκτική.
- **διάλογος:** χάρη σ' αυτόν η περιγραφή του σπηλαίου δεν γίνεται μονότονη, αλλά αποκτά ζωντάνια και παραστατικότητα.
- **β' ενικό πρόσωπο:** η χρήση β' ενικού προσώπου («ἀπείκασον», «ιδέ», «ὄρα») συνδέεται με τον διάλογο και προσδίδει στην περιγραφή αμεσότητα.
- **εικόνες:** η περιγραφή του σπηλαίου δίνεται με πληθώρα οπτικο-ακουστικών και κινητικών εικόνων. Ειδικότερα, μπορούμε να αναφέρουμε τα εξής παραδείγματα:

α. οπτικές εικόνες: η περιγραφή της σπηλιάς («καταγείω οἰκήσει σπηλαιώδει»), οι ακινητοποιημένοι δεσμώτες («ἐν δεσμοῖς ... ἀδυνάτους περιάγειν»), η παρουσίαση της φωτιάς που καίει στο πίσω μέρος («φῶς δὲ ... αὐτῶν») και του τοίχου («μεταξὺ δὲ ... δεικνύασιν»).

β. κινητική εικόνα: η παρουσίαση των ανθρώπων οι οποίοι κινούνται στον δρόμο («όρα τοίνυν ... είργασμένα»).

γ. ακουστική εικόνα: οι ομιλίες των ανθρώπων που ακούγονται κατά το πέρασμά τους («οἶον ... παραφερόντων»).

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

A.Ερμηνευτικές

1.Με ποιά φράση δηλώνεται το θέμα της ενότητας και ποιόν εκφραστικό τρόπο ακολουθεί ο Πλάτων στην ανάπτυξή του; Ποιά η λειτουργικότητα αυτής της επιλογής;

2. Τί συμβολίζουν οι σκιές και η φωτιά που καίει μέσα στο σπήλαιο;

3. Ποιό το νόημα της φράσης του Σωκράτη «όμοιους ἡμῖν»;

4. Να χαρακτηρίσετε τη γλώσσα και το ύφος του Πλάτωνα στην αλληγορία του σπηλαίου και να εξηγήσετε το χαρακτηρισμό σας.

5. Ποιά είναι κατά τον Πλάτωνα τα «δεσμά» που καθηλώνουν τους ανθρώπους στην «πλάνη και τηναφροσύνη»; Θα μπορούσε να ισχύει και σήμερα κάτι τέτοιο; Πώς ερμηνεύετε την αντίδραση των ανθρώπων, όταν τους δίνεται η δυνατότητα να απελευθερωθούν από αυτά τα «δεσμά»;

«Σκέψου τώρα, είπα εγώ, ποια μορφή θα μπορούσε να πάρει η απαλλαγή τους από τα δεσμά και η γιατρεία τους από την πλάνη και την αφροσύνη, αν τύχαινε και τους συνέβαιναν τα εξής: Κάθε φορά που κάποιος από αυτούς θα λυνόταν και θα αναγκαζόταν ξαφνικά να ελευθερωθεί και να γυρίσει το κεφάλι και να περπατήσει και να αντικρύσει το φως ψηλά —κι όλα αυτά πονώντας πολύ και αδυνατώντας από την εκτυφλωτική λάμψη να διακρίνει εκείνα τα πράγματα που ως τώρα έβλεπε τις σκιές τους—, τι φαντάζεσαι ότι θα έλεγε ο άνθρωπος αυτός, αν κάποιος του έλεγε ότι όσα έβλεπε πρωτύτερα ήταν ανοησίες και ότι τώρα είναι κάπως πιο κοντά στην πραγματικότητα κι ότι έχοντας τώρα στραφεί σε αντικείμενα πιο πραγματικά βλέπει σωστότερα; Ιδίως μάλιστα αν δείχνοντάς του καθένα από τα αντικείμενα που περνούσαν από μπροστά του τον ρωτούσε και τον υποχρέωνε να απαντήσει τι είναι το καθένα τους. Δεν νομίζεις ότι ο άνθρωπος εκείνος θα τα' χανε και θα πίστευε ότι όσα έβλεπε τότε ήταν αληθινότερα από εκείνα που του έδειχναν τώρα; Και πολύ μάλιστα. Κι άμα θα τον ανάγκαζε να κοιτάξει στο ίδιο το φως, δεν θα αισθανόταν έντονο πόνο στα μάτια και δεν θα προσπαθούσε να το αποφύγει στρέφοντας το βλέμμα του πάλι σ' εκείνα που μπορεί να βλέπει, και δεν θα νόμιζε ότι εκείνα είναι στ' αλήθεια πιο σαφή και ευκρινή από όσα του έδειχναν τώρα; Έτσι, είπε.»

Β.Λεξιλογικές

1.Να βρεις τις λέξεις του κειμένου που είναι ομόρριζες με τις λέξεις : έμφυτος, προσγειωμένος, συγκατοίκηση, πτήση, σχήμα, αδέσμευτος, ισοσκελής, διαμονή, εμπροσθοφυλακή, όψη, αγωγιάνης, παροδικός, δομή, έμφραγμα, απόδειξη, προφητεία, οισοφάγος, εργατικός, φθογγόσημο, τοπικός, παρομοίωση

2. α) κατάγειος, β) θαυματοποιός: Να γράψετε στη νέα ελληνική τέσσερα σύνθετα γιακαθεμία από τις λέξεις με το ίδιο δεύτερο συνθετικό (-γειος, -ποιός) και να δώσετε τη σημασία τους.

3.Να γράψετε στη Νέα Ελληνική από ένα σύνθετο ουσιαστικό ή επίθετο για καθεμία από τις παρακάτω σύνθετες λέξεις του αρχαίου διδαγμένου κειμένου, χρησιμοποιώντας κάθε φορά το δεύτερο συνθετικό: άπαιδευσίας, καταγείω, εϊσοδον, περιάγειν, θαυματοποιοϊς.

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 9

Η αλληγορία του σπηλαίου: η παιδεία

Ο Σωκράτης ερμηνεύει την αλληγορία του σπηλαίου. Η παιδεία είναι αναγκαία για την ψυχή και τον πολίτη: αφυπνίζει την ψυχή για να μάθει αυτό που ήδη γνωρίζει (από την πρότερη ζωή της στον υπερουράνιο τόπο). Είναι η περιαγωγή της ψυχής από τα αισθητά στα νοητά, από τα πάθη στην αρετή, από τη φύση στις Ιδέες· δεν είναι απλώς μάθηση αλλά μεταστροφή της όλης ύπαρξης. Ο εξαναγκασμός της παιδείας είχε υπονοηθεί στην αλληγορία, κατά τη βίαιη και επώδυνη έξοδο του απελευθερωμένου στην κακοτράχαλη ανηφόρα, και εκφράζεται σε πολλές μορφές της εκπαίδευσης (στη γυμναστική, τη μουσική, τον χορό): έχει σκοπό να υποτάξει και να μεταμορφώσει τις άλογες δυνάμεις της ψυχής.

ΚΕΙΜΕΝΟ ΑΝΑΦΟΡΑΣ

ΠΛΑΤΩΝ, Πολιτεία 518b-519a

ΑΡΧΑΙΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ

<p>Δεῖ δὴ, εἶπον, ἡμᾶς τοιόνδε νομίσαι περὶ αὐτῶν, εἰ ταῦτ' ἀληθῆ· τὴν παιδείαν οὐχ οἶαν τινὲς ἐπαγγελλόμενοι φασὶν εἶναι τοιαύτην καὶ εἶναι. Φασὶ δέ που οὐκ ἐνούσης ἐν τῇ ψυχῇ ἐπιστήμης σφεῖς ἐντιθέναι,</p> <p>οἷον τυφλοῖς ὀφθαλμοῖς ὄψιν ἐντιθέντες.</p>	<p>Τότε, εἶπα, ἀν τούτα ἴδω εἶναι ἀληθινά, πρέπει κι εμεῖς νὰ παραδεχθούμε τὸ ἐξῆς σχετικὰ με αὐτά: Ὅτι ἡ παιδεία δὲν εἶναι ὅ,τι ἰσχυρίζονται γι' αὐτὴν κάποιοι, οἱ ὁποῖοι ἔχουν γιὰ ἐπάγγελμά τους τὴν ἐκπαίδευση. Ἰσχυρίζονται δηλαδή ὅτι μέσα στὴν ψυχὴ δὲν ὑπάρχει γνώση κι ὅτι κατὰ κάποιον τρόπο τὴ γνώση τὴν βάζουν αὐτοὶ στὴν ψυχὴ,</p> <p>περίπου σαν νὰ ἐβάζαν ὄραση σὲ μάτια τυφλῶν.</p>	<p>Θέμα: τὸ περιεχόμενο τῆς παιδείας καὶ ἡ λειτουργία τῆς.</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ Ὁ Σωκράτης ἀπορρίπτει τὸν ἰσχυρισμὸ τῶν ἐπαγγελματιῶν τῆς ἐκπαίδευσης πὼς ἡ παιδεία ἔχει τὴ δυνατότητα νὰ ἐμφυτεύει τὶς γνώσεις στὴν ψυχὴ. <p>1^η παρομοίωση: παρομοιάζεται ἡ μετάδοση τῶν γνώσεων στὴν ψυχὴ με τὴν μετάδοση τῆς ἰκανότητας</p>
--	---	--

<p>Φασί γάρ οὖν, ἔφη.</p> <p>Ὁ δέ γε νῦν λόγος, ἦν δ' ἐγώ, σημαίνει ταύτην τὴν ἐνοῦσαν ἐκάστου δύναμιν ἐν τῇ ψυχῇ καὶ τὸ ὄργανον ᾧ καταμανθάνει ἕκαστος,</p> <p>οἷον εἰ ὄμμα μὴ δυνατόν ἦν ἄλλως ἢ σὺν ὄλῳ τῷ σώματι στρέφειν πρὸς τὸ φανὸν ἐκ τοῦ σκοτώδους, οὕτω σὺν ὄλῳ τῇ ψυχῇ ἐκ τοῦ γιγνομένου περιεκτέον εἶναι, ἕως ἂν εἰς τὸ ὄν καὶ τοῦ ὄντος τὸ φανότατον δυνατὴ γένηται ἀνασχέσθαι θεωμένη· τοῦτο δ' εἶναι φάμεν ἀγαθόν. Ἡ γάρ;</p> <p>Ναί.</p> <p>Τούτου τοίνυν, ἦν δ' ἐγώ, αὐτοῦ τέχνη ἂν εἴη, τῆς περιαγωγῆς, τίνα τρόπον ὡς ῥᾶστά τε καὶ ἀνυσιμώτατα μεταστραφήσεται, οὐ τοῦ ἐμποιῆσαι αὐτῷ τὸ ὄραν,</p>	<p>Το ἰσχυρίζονται πράγματι, εἶπε.</p> <p>Απεναντίας, ἡ τωρινὴ διερεύνησή μας, εἶπα ἐγώ, δείχνει αὐτὴ τὴ δύναμη τῆς γνώσης που καθένας ἔχει μέσα στην ψυχὴ του, κι ἐπίσης τὸ εργαλεῖο, με τὸ ὁποῖο καθένας φθάνει στη μάθηση,</p> <p>ὅπως ακριβῶς ἀν δὲν υπήρχε ἄλλος τρόπος νὰ στρέφει κανεὶς τὰ μάτια του ἀπὸ τὸ σκοτάδι στο φῶς παρά μόνο στρέφοντας ολόκληρο τὸ σῶμα, ἔτσι πρέπει νὰ στραφεῖ με ολόκληρη τὴν ψυχὴ ἀπὸ τὴν περιοχὴ του γίνεσθαι πρὸς τὴν ἄλλη πλευρὰ, ὥσπου νὰ γίνῃ ἡ ψυχὴ νὰ ἀντέχει νὰ ἀντικρῦζει τὸ ὄν καὶ τὸ πιο φωτεινὸ ἀπὸ τὸ ὄν· καὶ ἰσχυριζόμεσθε ὅτι αὐτὸ εἶναι τὸ Ἀγαθόν. Δὲν εἶναι ἔτσι;</p> <p>Ναί.</p> <p>Ἐπομένως ἡ παιδεῖα, εἶπα ἐγώ, θὰ εἶναι ἡ τέχνη γιὰ αὐτὸ τὸ πράγμα, γιὰ τὴ μεταστροφή τῆς ψυχῆς, με ποιὸν τρόπο δηλαδὴ ἡ μεταστροφή θὰ συντελεσθεῖ ὅσο τὸ δυνατόν ευκολότερα καὶ αποτελεσματικότερα, ὅχι πῶς θὰ ἐμφυτευθεῖ στο ὄργανο αὐτὸ ἡ δύναμη τῆς ὄρασης,</p>	<p>τῆς ὄρασης στα μάτια ἐνός τυφλοῦ.</p> <p>Ὁ Γλαύκωνας συμφωνεῖ με τὸν Σωκράτη.</p> <p>➤ Ὁ Σωκράτης τονίζει πὼς ὁ ἄνθρωπος ἔχει μέσα στη ψυχὴ του τὴ δυνατότητα καὶ τὸ κατάλληλο ὄργανο γιὰ νὰ οδηγηθεῖ στη γνώση.</p> <p>2^η παρομοίωση: ὅπως τὸ μάτι ἀν δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀντικρῦσει διαφορετικὰ τὸ φῶς, πρέπει νὰ στραφεῖ με ολόκληρο τὸ σῶμα ἀπὸ τὸν σκοτεινὸ χῶρο πρὸς τὸν φωτεινὸ παρόμοια καὶ τὸ ὄργανο τῆς μάθησης τοῦ ἀνθρώπου πρέπει νὰ στραφεῖ μαζί με ὅλη τὴν ψυχὴ ἀπὸ τὸν χῶρο που ἀντιλαμβανόμεσθε με τὶς αἰσθήσεις, πρὸς τὸν νοητὸ κόσμον τῶν Ἰδεῶν.</p> <p>Ὁ Γλαῦκων συμφωνεῖ.</p> <p>➤ Ὁρισμὸς τῆς παιδεῖας: ὀρίζεται ἡ παιδεῖα ὡς μιὰ τέχνη τῆς περιαγωγῆς τῆς ψυχῆς, μιὰ τέχνη που θὰ βοηθήσει τὴν ψυχὴ νὰ στραφεῖ ὅσο τὸ δυνατόν πιο εὐκόλα καὶ ὅσο τὸ δυνατόν πιο αποτελεσματικὰ</p>
--	--	--

<p>ἀλλ' ὡς ἔχοντι μὲν αὐτό, οὐκ ὀρθῶς δὲ τετραμμένῳ οὐδὲ βλέποντι οἷ ἔδει, τοῦτο διαμηχανήσασθαι.</p> <p>Ἔοικεν γάρ, ἔφη.</p> <p>Αἱ μὲν τοίνυν ἄλλαι ἀρεταὶ καλούμεναι ψυχῆς κινδυνεύουσιν ἐγγύς τι εἶναι τῶν τοῦ σώματος— τῷ ὄντι γὰρ οὐκ ἐνοῦσαι πρότερον ὕστερον ἐμποιεῖσθαι ἔθεσι καὶ ἀσκήσεσιν—</p> <p>ἢ δὲ τοῦ φρονῆσαι παντὸς μᾶλλον θειοτέρου τινὸς τυγχάνει, ὡς ἔοικεν, οὐσα, ὃ τὴν μὲν δύναμιν οὐδέποτε ἀπόλλυσιν, ὑπὸ δὲ τῆς περιαγωγῆς χρησίμων τε καὶ ὠφέλιμον καὶ ἄχρηστο αὐτὸ καὶ βλαβερὸν γίγνεται.</p>	<p>ἀλλὰ θεωρώντας δεδομένο ὅτι το ὄργανο διαθέτει αὐτὴ τὴ δύναμη κι ὅτι ἀπλῶς δεν εἶναι στραμμένο στη σωστή κατεύθυνση και δεν κοιτάζει προς τα εκεί που θα ἔπρεπε, να μηχανευτεῖ η τέχνη της παιδείας έναν τρόπο ὥστε αὐτό να κατορθωθεί.</p> <p>Ἔτσι φαίνεται, εἶπε.</p> <p>Οἱ ἄλλες, τώρα, ἀρετές, που γενικῶς χαρακτηρίζονται ὡς ἀρετές της ψυχῆς, φαίνεται ὅτι εἶναι κάπως κοντά στο σῶμα -γιατί στ' ἀλήθεια, ἐνῶ πρωτύτερα δεν υπήρχαν στην ψυχὴ, ὕστερα, με τον εθισμό και την ἀσκηση, ἐμφυτεύονται σ' αὐτήν-</p> <p>ἐνῶ η φρόνηση κι η γνώση φαίνεται να ριζώνει σε κάτι ἀσυγκρίτως πιο θεϊκό που ποτέ δεν χάνει τὴ δύναμή του ἀλλὰ που με τὴ μεταστροφή γίνεται χρήσιμο και ὠφέλιμο, κι ἄλλοτε πάλι ἀχρηστο και βλαβερό.</p>	<p>στον κόσμο των Ἰδεῶν, ἀποστρεφόμενη ἀπ' ὅ,τι μεταβλητό και ἀσαφές παρέχουν οἱ αἰσθήσεις.</p> <p>Το παράδειγμα με τὴν ὄραση: το ζητούμενο δεν εἶναι να ἐμφυτευτεῖ στην ψυχὴ η ικανότητα της ὄρασης του νοητοῦ κόσμου, ἀφοῦ αὐτὴ η ψυχὴ τὴν διαθέτει ἤδη ἀλλὰ να προσανατολιστεῖ προς τον νοητὸ κόσμο των Ἰδεῶν.</p> <p>Ο Γλαύκωνας συμφωνεῖ.</p> <p>➤ Οἱ διαφορές της φρόνησης ἀπὸ τις ἄλλες ἀρετές.</p> <p>Οἱ ἀρετές της ψυχῆς, δηλαδή οἱ ἠθικὲς ἀρετές εἶναι καθαρὰ ἐπίκτητες καθὼς ἀποκτώνται σταδιακά με τὴ διαπαιδαγώγηση του ἀνθρώπου ἀπὸ τὴν παιδικὴ του ηλικία με τον εθισμό και τὴν ἀσκηση.</p> <p>Ἀντίθετα, η ἀρετὴ της φρόνησης, δηλαδή η διανοητικὴ ἀρετὴ, εἶναι ἐσωτερικὸ στοιχείο της φύσης του ἀνθρώπου και γι' αὐτὸ δε χάνει τὴ δύναμή της. Γίνεται χρήσιμη και ὠφέλιμη ὅταν στρέφεται προς τον νοητὸ κόσμο και βλαβερὴ ὅταν στρέφεται προς τον αἰσθητὸ κόσμο.</p>
---	---	---

	(μετάφραση Ν. Μ. Σκουτερόπουλος)	
--	----------------------------------	--

ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

Στο επίκεντρο της σωκρατικής προσέγγισης βρίσκεται το ζήτημα της παιδείας και ο τρόπος που θα αποδεσμευτεί ο δεσμώτης από την απαιδευσία (πλάνες και ψευδαισθήσεις). Εξάλλου, η παιδεία δεν αποτελεί ένα δευτερεύον αντικείμενο μελέτης που παισιώνει το συγκεκριμένο μύθο αλλά πρόκειται για το βασικό της θέμα, όπως δηλώθηκε εύλογα στη φράση: παιδείας τε πέρι και απαιδευσίας. Το πρόβλημα της παιδείας μάλιστα, αποτελεί κεντρικό θεματικό άξονα της Πολιτείας, αφού από αυτήν εξαρτάται η διαχείριση όλων των ζητημάτων τα οποία τίθενται στο πλαίσιο της ιδεατής κοινωνίας που έπλασαν οι οικισταί της. Αξίζει να ληφθεί υπόψιν ότι τόσο το σπήλαιο του μύθου, όσο και οι δεσμώτες που ζουν σ' αυτό, δεν είναι οι συμβολισμοί μιας δυσλειτουργικής κοινωνίας και των μελών της, που ιστορικά απέτυχε και περιέπεσε σε παρακμή. Δεν απέχει καθόλου από τη δική μας, για την ακρίβεια είμαστε όλοι δεσμώτες είτε συνειδητοποιούμε τον εγκλεισμό μας είτε όχι. Μολονότι, στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα της Καλλιπόλεως, η θέαση του Αγαθού και η φιλοσοφία ως ανώτατη παιδευτική βαθμίδα αφορά την πνευματική ελίτ, δεν απαγορεύεται ούτε αντενδείκνυται για κάποιους που δε θεωρούνται ειδήμονες.

1. « Δεῖ δὴ, εἶπον, ἡμᾶς τοιόνδε νομίσοι περὶ αὐτῶν, εἰ ταῦτ' ἀληθῆ· τὴν παιδείαν οὐχ οἷαν τινὲς ἐπαγγελλόμενοι φασὶν εἶναι τοιαύτην καὶ εἶναι. Φασὶ δὲ που οὐκ ἐνούσης ἐν τῇ ψυχῇ ἐπιστήμης σφεῖς ἐντιθέναί, οἷον τυφλοῖς ὀφθαλμοῖς ὄψιν ἐντιθέεντες»

Ο Σωκράτης επιχειρεί στη συνέχεια της ερμηνευτικής του προσέγγισης να ορίσει την έννοια της παιδείας. Η παιδεία δεν είναι αυτή που ορίζουν όσοι την έχουν για επάγγελμά τους. Αξιοσημείωτη η έκφραση ἐπαγγελλόμενοι προκειμένου να αναδειχθεί το γεγονός ότι εκείνοι, δηλαδή οι σοφιστές, υποβιβάζουν τη βαρύτητα της μόρφωσης και την κάνουν επάγγελμά τους, εκμεταλλεύσιμο και εμπορεύσιμο προϊόν, που το παρέχουν μετ' αμοιβής στους πλούσιους και φιλόδοξους μαθητές τους. Αυτοί ισχυρίζονται πως δεν υπάρχει γνώση μέσα στην ψυχή μας και πως αυτή ο άνθρωπος την αποκτά μέσα από τη διαδικασία της μάθησης. Άρα, οι ίδιοι είναι υπεύθυνοι με τη διδασκαλία τους να εμφυτεύουν (ἐντιθέναί) τη γνώση στην ψυχή των μαθητών, σα να βάζουν την ικανότητα της όρασης στα μάτια ενός τυφλού, ώστε να μπορεί να βλέπει με αυτά. Μάλιστα, με αυτή τη σύντομη

αναλογία –παρομοίωση (οἶον) τεκμηριώνει το συλλογισμό του ο Σωκράτης που δεν άσκησε ποτέ επαγγελματικά (επ’ αμοιβή) τη διδασκαλία, αφού πίστευε ότι δεν μετέδιδε γνώσεις, αλλά λειτουργεί υποστηρικτά και βοηθητικά στον συνομιλητή του ώστε να τις ανακαλύψει. Όλη αυτή η περιγραφή της διδασκαλίας από το Σωκράτη συνιστά έναν δριμύ υπαινιγμό εναντίον των σοφιστών, οι οποίοι είχαν ως επάγγελμά τους τη μόρφωση, έναντι αδρής αμοιβής.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα, ο Πρωταγόρας που στον ομώνυμο πλατωνικό διάλογο παρουσιάζεται να απαντά στον Σωκράτη ότι μπορεί να διδάξει έναν νέο να αποκτήσει την ικανότητα να σκέφτεται και να αποφασίζει σωστά (εὐβουλία) για κάθε θέμα που έχει σχέση τόσο με τον ιδιωτικό βίο όσο και με τον δημόσιο. Η σοφιστική πρακτική στο πλαίσιο της εκπαιδευτικής διαδικασίας απορρίπτεται από τον Πλάτωνα, ο οποίος εκφράζεται μέσα από τα λόγια του Σωκράτη, γιατί η παιδεία δεν είναι μια απλή μετάδοση επιστημονικής γνώσης που εισάγεται στην ψυχή του μαθητή. Η απόκτηση της γνώσης (παιδεία) δεν είναι κάτι επιφανειακό και εξωτερικό, αντίθετα, πρόκειται για μια εσωτερική γνωστική διεργασία με έντονα βιωματικό χαρακτήρα. Η ορθή επομένως, τεκμηριωμένη γνώση, δεν τοποθετείται έξωθεν στην ψυχή του μαθητή-δέκτη, παρόλο που αυτό ακριβώς υποστηρίζουν ορισμένοι αυτόκλητοι επαγγελματίες της εκπαίδευσης, λόγου χάρη οι σοφιστές.

2. «οὐκ ἐνούσης ἐν τῇ ψυχῇ ἐπιστήμης / τὴν ἐνούσαν ἐκάστου δύναμιν ἐν τῇ ψυχῇ»

Ο Πλάτων δεν πιστεύει ότι ο άνθρωπος αποκτά τη γνώση ως πληροφορία που λαμβάνει χώρα έξωθεν, αλλά ότι την ανακαλύπτει και την παράγει μέσα του. Γι’ αυτό και αυτήν την έντονα βιωματική γνωστική διαδικασία την ονομάζει συμβολικά ἀνάμνησιν (Φαίδων 76a). (φάκ. Υλ. Σελ. 91) Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η εκφραστική επιλογή του φιλοσόφου, ο οποίος με την επαναληπτική (τετραπλή) χρήση της πρόθεσης ἐν (ἐνούσης, ἐντιθέναί, ἐντιθέντες) αναδεικνύει με τον εναργέστερο τρόπο τον εσωτερικό και απόλυτα βιωματικό χαρακτήρα της γνώσης. Αν η γνώση έχει ως στόχο τη σύλληψη της αλήθειας, τότε στοχεύει στην κατάργηση της λήθης, της λησμονιάς (ἄ - ληθεια). Θα μπορούσαμε να πούμε ότι γνωρίζω σημαίνει ξαναθυμάμαι. Κατά τον Πλάτωνα, μετά την περιαγωγή της ψυχής μας στους ουράνιους τόπους όπου είχε την ευκαιρία να γνωρίσει τις Ιδέες, συντελέστηκε το γεγονός της φυσικής μας γέννησης. Τότε η ψυχή μας μπήκε στο σώμα μας, το οποίο έγινε ο τάφος της ψυχής. Το γεγονός αυτό στάθηκε η αιτία, ώστε να ξεχάσουμε τις Ιδέες. Η ιδέα πως η γνώση είναι ανάμνηση, αξίζει να επιστημόνουμε ότι συνδέεται με τη μαιευτική μέθοδο του Σωκράτη. Ο άνθρωπος γνωρίζει την αλήθεια, την Ιδέα, και η προσπάθεια της φιλοσοφικής σκέψης έγκειται στο να βοηθήσει τον άνθρωπο να την ξαναθυμηθεί και να την επαναφέρει στη μνήμη του.

Πριν γεννηθεί ο άνθρωπος, η ψυχή είχε εισέλθει στο σώμα, έχοντας βέβαια πρώτα περιπλανηθεί στους ουράνιους τόπους και έχοντας γνωρίσει τις Ιδέες. Η είσοδος της ψυχής στο σώμα του ανθρώπου, στάθηκε η αιτία να ξεχάσει τις Ιδέες. Στη συνέχεια, η λήθη αυτή παγιώθηκε και η ψυχή άρχισε να τροφοδοτείται από τις αισθήσεις που αντιλαμβάνονταν στο περιβάλλοντα χώρο τα ομοιοιώματα των Ιδεών. Το χειρότερο όμως δεν είναι η ίδια η πλάνη αλλά το γεγονός ότι δεν έχει κανένας άνθρωπος συνειδητοποιήσει ότι πλανάται πλάνην οικτρά. Επειδή έχει ξεχάσει τις Ιδέες, δε συνειδητοποιεί ότι αυτά που βλέπουμε με τις αισθήσεις είναι απατηλές εικόνες των όντων και πιστεύει ότι είναι τα αληθινά υπαρκτά όντα. Με την αλληγορία αυτή, ο Πλάτων εκφράζει την πεποίθησή του πως ο άνθρωπος διαθέτει έμφυτη την ικανότητα της νόησης και τη δυνατότητα της έγκυρης γνώσης (η οποία δε θα βασίζεται στην εμπειρία αλλά στην καθαρή λογική).

3. Αισθητός-νοητός κόσμος:

Η διάκριση δύο διαφορετικών κόσμων, της αισθητής και της νοητής πραγματικότητας γίνεται τελικά αντιπαράθεση δύο τρόπων ύπαρξης. Από τη μία, οι λογικές, διαχρονικά αναλλοίωτες, πρωτότυπες μορφές και από την άλλη οι αντανakλάσεις τους με τη μορφή φθαρτής ύλης. Όμως, η ψυχή του ανήκει στον κόσμο των νοητών, οφείλει εκεί την ύπαρξή της όπως και την καταγωγή της, επομένως και προϋπήρξε σε αυτόν τον κόσμο προτού να συνδεθεί με την ύλη. Και εκεί που προϋπήρξε, με τις δικές της άμεσες αισθήσεις, η ψυχή είδε τις άφθαρτες και αναλλοίωτες μορφές των όντων υπαρκτών -ο άνθρωπος έχει αποτυπωμένες στην ψυχή του τις Ιδέες των όντων. Έτσι, στις μορφές των εφήμερων και φθαρτών αντικειμένων του υλικού κόσμου, η ψυχή (νους) του ανθρώπου αναγνωρίζει -με μια λειτουργία Ανάμνησις- τον αντικατοπτρισμό των αιώνιων πρωτοτύπων, του λόγου των άφθαρτων και αναλλοίωτων νοητών μορφών».

4. «Φασί γάρ οὖν, ἔφη.»

Ο Γλαύκων επαναλαμβάνει το ρήμα φασί, που ο Σωκράτης έχει ήδη χρησιμοποιήσει πιο πάνω δύο φορές. Η επανάληψη του ρήματος είναι δηλωτική και ο Γλαύκων δίνει την εντύπωση ότι παρακολουθεί προσεκτικά το συλλογισμό του Σωκράτη.

5. «Ο δέ γε νῦν λόγος, ἦν δ' ἐγώ, σημαίνει ταύτην τὴν ἐνοῦσαν ἐκάστου δύναμιν ἐν τῇ ψυχῇ καὶ τὸ ὄργανον ᾧ καταμανθάνει ἕκαστος, οἷον εἰ ὄμμα μὴ δυνατόν ἦν ἄλλως ἢ σὺν ὄλῳ τῷ σώματι στρέφειν πρὸς τὸ φανὸν ἐκ τοῦ σκοτώδους, οὕτω σὺν ὄλῃ τῇ ψυχῇ ἐκ τοῦ γιγνομένου περιεκτέον εἶναι, ἕως ἂν εἰς τὸ ὄν καὶ τοῦ ὄντος τὸ φανότατον δυνατὴ γένηται ἀνασχέσθαι θεωμένη τούτο δ' εἶναί φημεν τάγαθόν.»

Στη συνέχεια του λόγου του ο Σωκράτης παρατηρεί με καταφατική διατύπωση πως η αλληγορία φανερώνει ακριβώς το αντίθετο από όσα ισχυρίζονται οι σοφιστές: στην ψυχή κάθε ανθρώπου ενυπάρχουν τόσο η δυνατότητα της μάθησης όσο και το κατάλληλο όργανο για τη μάθηση. Δηλαδή, μέσα του γεννιούνται τόσο η επιστήμη όσο και η γνώση, άρα η παιδευτική διεργασία είναι αμιγώς ψυχική και εσωτερική, καθόλου εξωτερική. Ο άνθρωπος απομακρύνεται σταδιακά από το πρόσκαιρο και μεταβαλλόμενο γίνεσθαι και οδηγείται στη θέαση του Αγαθού με τρόπο ολιστικό (σύν όλη τῆ ψυχῆ) που αποτελεί μέρος του σταθερού και αληθινού εἶναι.

6. Εἶναι και γίνεσθαι:

Ο κόσμος όπως τον αντιλαμβανόμαστε με τις αισθήσεις μας χαρακτηρίζεται ως γίνεσθαι επειδή εκεί κυριαρχεί η εξέλιξη, η αλλαγή. Στον αντίποδα, βρίσκεται η έννοια του εἶναι, δηλαδή της ουσίας των όντων. Στη φιλοσοφία, η μία έννοια αντιδιαστέλλεται την άλλη. Για παράδειγμα, ένα φυτό που παρατηρώ με την όρασή μου, αντιλαμβάνομαι ότι διαρκώς μεταβάλλεται αφού μεγαλώνει, βγάζει άνθη και φύλλα. Άρα, ο κόσμος, όπως τον αντιλαμβανόμαστε με τις αισθήσεις μας, είναι ένα συνεχές γίνεσθαι. Ωστόσο, παρά το γεγονός πως βλέπω ότι το φυτό συνεχώς αλλάζει μορφή, εξακολουθεί να είναι το ίδιο φυτό στην αντίληψή μου, πράγμα που σημαίνει ότι θεωρώ πως υπάρχει μια βαθύτερη ουσία που παραμένει σταθερή, αναλλοίωτη, αμετάβλητη (τό εἶναι).

Για να επεξηγήσει και να καταστήσει περισσότερο αντιληπτή τη θέση του χρησιμοποιεί μια δεύτερη παρομοίωση-αναλογία (οἶον): όπως ένα μάτι (ὄμμα) στρέφεται μαζί με όλο το σώμα από το σκοτεινό μέρος προς το φωτισμένο, σε περίπτωση που δεν είναι δυνατό να δει το φως διαφορετικά, έτσι και αυτό το όργανο της μάθησης, μαζί με όλη την ψυχή χρειάζεται να μεταστραφεί από τον μεταβαλλόμενο κόσμο της αισθητής εμπειρίας (ἐκ τοῦ γινομένου) προς την αντίθετη κατεύθυνση και να προσεγγίσει ολιστικά και βιωματικά το γνωστικό αντικείμενο: δηλαδή, να ανυψωθεί προς το αληθινά υπαρκτό (τό ὄν) και να φτάσει ως την πιο φωτεινή βαθμίδα του ὄντος (τό φανότατον), μέχρι να κατορθώσει να αντικρύσει (θεωμένη) το πολύ δυνατό φως του. Έτσι επιτυγχάνεται η ασφαλής και έγκυρη γνώση που εδώ παρουσιάζεται σα δύναμη που με την επίδραση της παιδείας, γίνεται γνώση. Απαιτείται λοιπόν, μια μεταστροφή της ψυχής, όπως δηλώνεται με τη δεοντολογική διατύπωση περιεκτέον εἶναι για να γίνει μια ολική στροφή προς τον ήλιο που συμβολίζει το Αγαθό, καθόλου εύκολη πορεία όπως είδαμε στο μύθο του σπηλαίου. Αυτή η μεταστροφή επιτυγχάνεται με τη συνδρομή ποικίλων δυνάμεων και όχι μόνο με τον νου, γι' αυτό χρησιμοποιείται το ρήμα θεῶμαι. Ο Πλάτωνας διευκρινίζει πως το φανότατον τοῦ ὄντος είναι η Ιδέα του Αγαθού, άρα ταυτίζει το αληθινά υπαρκτό με την Ιδέα του Αγαθού.

7. ὁ φανός, -ή, -όν: φωτεινός, λαμπρός. Η λέξη σκοτώδης, που ακολουθεί, είναι αντίθετη. Η συνηθισμένη στον Πλάτωνα αντίθεση ανάμεσα στο φως και το σκοτάδι λειτουργεί συμβολικά για την αντίθεση παιδείας – απαιδευσίας (έλλειψη παιδείας). (φάκελος υλικού σελίδα 91)

Αντιθετικό ζεύγος φώς –σκοτάδι:

υποδηλώνει μια διπλή συμβολική αντιστοιχία: α) φῶς πυρός-ἥλιος και β) ἥλιος-Ἀγαθόν. Ξεκινώντας από την ύπαρξή φωτός μέσα στο σπήλαιο, πρέπει να επισημάνουμε ότι αυτό μπορεί να επιτρέπει την ὄραση, πρόκειται όμως για ὄραση συγκεχυμένη με ψευδαίσθηση, απομακρύνοντάς μας από την αλήθεια, την οποία μόνο η κατάκτηση της Ιδέας του Αγαθού μπορεί να εξασφαλίσει. Είναι απαραίτητο να διασαφηνίσουμε ότι για τους αρχαίους Έλληνες η αίσθηση της ὄρασης περιλαμβάνει τρεις ὄρους: το υποκείμενο που βλέπει, το αντικείμενο της ὄρασης και φυσικά το φως που γεφυρώνει και επιτρέπει τη σύνδεση υποκειμένου και αντικειμένου. Οι δεσμώτες επομένως πρέπει αρχικά να αντιληφθούν ότι το φως του ἡλιου έχει τεράστια σημασία για την ὄραση. Αυτό θα τους οδηγήσει στη συνειδητοποίηση του απελευθερωτικού ρόλου που έχει το Αγαθό στην ανθρώπινη φρόνηση. Χάρη σ'αυτό, μπορούν να θέσουν ένα στόχο αξιόλογο, τον οποίο θα υπηρετήσουν χρησιμοποιώντας την ικανότητα της νόησης. Η παιδεία φωτίζει, η φιλοσοφία διαφωτίζει και τελικά η γνώση απελευθερώνει από τα εσωτερικά δεσμά το πνεύμα και το φρόνημα του ανθρώπου.

8. τὸ ὄν: Θα κατανοήσουμε καλύτερα αυτήν την ουσιαστικοποιημένη μετοχή του εἰμί, αν σκεφτούμε ότι αποδίδει την υπαρκτική σημασία του ρήματος. Το ὄν είναι το υπαρκτό. Η αναζήτηση του αληθινά υπαρκτού αποτέλεσε εξ αρχής για τη φιλοσοφία μέγα ερώτημα, το λεγόμενο οντολογικό ερώτημα: τὸ πάλαι τε καὶ νῦν καὶ αἰεὶ ζητούμενον καὶ αἰεὶ ἀπορούμενον, τί τὸ ὄν (Αριστοτέλης, Μετὰ τὰ φυσικά 1028b2-4). Αυτό που υπάρχει πραγματικά είναι μόνο οι Ιδέες, όχι τα αισθητά. (φάκελος υλικού σελίδα 91)

9. ἀγαθόν: Από τον πλούτο των αναφορών του Πλάτωνα στην πολυσήμαντη λέξη ἀγαθόν, εδώ να τονιστεί μόνο ότι ο φιλόσοφος ταυτίζει το αληθινά υπαρκτό με το αγαθό, ακριβέστερα με την Ιδέα του Αγαθού. (φάκελος υλικού σελίδα 91)

10. σημαίνει: Η κατάκτηση της γνώσης αποτελεί μια διαδικασία, στην οποία μετέχει ο μαθητής βιωματικά ώστε να μνηθεί και να ανακαλύψει τα σημαινόμενα.

11. Ἡ γάρ; απευθύνεται στους συνομιλητές του με μιαν ερώτηση προκειμένου να τους προσκαλέσει να συμφωνήσουν ή να διαφωνήσουν με τις απόψεις του και να διατυπώσουν τις δικές τους. Εφαρμόζει λοιπόν τη διαλεκτική μέθοδο.

12. Ναί.: Η μονολεκτική απάντηση του Γλαύκωνα με τη λιτή καταφατική διατύπωση έρχεται ως επιβεβαίωση της σωκρατικής άποψης. Φαίνεται λοιπόν, ότι μάλλον έχει κεντρίσει το ενδιαφέρον του ο Σωκράτης με το συλλογισμό του.

13. *«Τούτου τοίνυν, ἦν δ' ἐγώ, αὐτοῦ τέχνη ἂν εἴη, τῆς περιαγωγῆς, τίνα τρόπον ὡς ῥᾶστα τε καὶ ἀνυσιμώτατα μεταστραφήσεται, οὐ τοῦ ἐμποιῆσαι αὐτῷ τὸ ὄρα̅ν, ἀλλ' ὡς ἔχοντι μὲν αὐτό, οὐκ ὀρθῶς δὲ τετραμμένῳ οὐδὲ βλέποντι οἱ ἔδει, τοῦτο διαμηχανήσασθαι.»*

Ο Σωκράτης καταλήγει στο συμπέρασμα (τοίνυν) του συλλογισμού του, διατυπώνοντας έναν ορισμό της παιδείας: Ορίζει την παιδεία ως την τέχνη που θα συμβάλει αναπροσανατολίζοντας και καθοδηγώντας τις δεδομένες γνωστικές δυνατότητες του ανθρώπου, ώστε η ψυχή να μεταστραφεί από τον κόσμο των αισθητών όντων στον νοητό κόσμο των Ιδεών, προκειμένου να θεαθεί τις Ιδέες και βαθμιαία να προσεγγίσει ολιστικά την ανώτερη όλων, την Ιδέα του Αγαθού. Η θέαση του Αγαθού λοιπόν, προϋποθέτει μια ψυχική μεταστροφή, γιατί η ψυχή για τους αρχαίους Έλληνες είναι η έδρα της ζωής, και όλων των ζωτικών λειτουργιών, αφετηρία των σωματικών αλλά και των γνωστικών, νοητικών. (Βασίλειος Μπετσάκος, Ψυχή άρα Ζωή, Αρμός, Αθήνα 2006.)

Από μόνη της η περιαγωγή δεν είναι δυνατόν να αποτινάξει τα δεσμά. Δε θα προσφέρει η παιδεία κάποιες εξωτερικές πληροφορίες ως καινούριες γνώσεις στην ψυχή του ανθρώπου αλλά θα ενεργοποιήσει τις ίδιες τις γνωστικές του δυνάμεις. Άλλωστε, αυτή είναι η γενικότερη παιδαγωγική αρχή που διέπει την πλατωνική παιδεία: δεν εστιάζει στην παροχή έτοιμης γνώσης στην ψυχή, αλλά στο να ενεργοποιείται ό,τι καλύτερο υπάρχει ήδη λανθανόντως σε αυτήν· κάτι που θα συμβεί εάν την κατευθύνει ο διδάσκαλος στα κατάλληλα, στα σωστά αντικείμενα. Μόνο έτσι μπορεί να παραχθεί μια γνώση εμπεδωμένη και στέρεη, βιωμένη και ανθεκτική στη λήθη. Αντικείμενο λοιπόν διερεύνησης, θα ήταν με ποιόν τρόπο (παιδεία) θα συντελεστεί η μεταστροφή της ψυχής όσο γίνεται πιο εύκολα και πιο αποτελεσματικά (ῥᾶστα τε καὶ ἀνυσιμώματα μεταστραφήσεται).

Αποσαφηνίζει τη θέση του ο Σωκράτης, παραθέτοντας το παράδειγμα της όρασης: το ζητούμενο δεν είναι να εμφυτευτεί στην ψυχή η ικανότητα της όρασης, δηλαδή της αντίληψης του νοητού κόσμου (οὐ τοῦ ἐμποιῆσαι αὐτῷ τὸ ὄρα̅ν), αφού την ικανότητα αυτή τη διαθέτει ο άνθρωπος (ὡς ἔχοντι μὲν αὐτό). Το πρόβλημα δεν είναι η απουσία-έλλειψη του αντιληπτικού οργάνου αλλά το γεγονός ότι δεν είναι σωστά προσανατολισμένο, αφού δεν κοιτάζει προς τα εκεί που θα έπρεπε να κοιτάζει (οὐκ ὀρθῶς δὲ τετραμμένῳ οὐδὲ βλέποντι οἱ ἔδει), δηλαδή προς τον νοητό κόσμο των Ιδεών αλλά εστιάζει και στρέφεται προς τον αισθητό κόσμο.

14. περιαγωγή: μεταστροφή. Η λέξη έχει φιλοσοφική βαρύτητα, διότι δείχνει πως η γνώση και η παιδεία, καθώς στρέφεται στον κόσμο, οφείλει να έχει πάντα

καθολικό χαρακτήρα και να μην εξαντλείται σε προσέγγιση από μία επιμέρους οπτική γωνία. Στο ίδιο πλαίσιο εντάσσεται και η χρήση του δεοντολογικού ρηματικού επιθέτου περιιακτέον, το οποίο όμως δεν προτρέπει απλώς σε μια ευρύτερη θέαση αλλά αποβλέπει σε μια μεταστροφή της ψυχής από τον κόσμο των αισθήσεων προς τον κόσμο των Ιδεών. Πρόκειται, όπως και στην περίπτωση της παιδείας, για μια στροφή όλης της ύπαρξης προς τον «ήλιο», προς το αγαθό, για μια επώδυνη πορεία. Λίγο παρακάτω (521d) ο Πλάτων θα ονομάσει την άνοδο της ψυχής προς το όντως Ον, «μεταστροφή/επιστροφή της ψυχής από μια νυχτερινή μέρα στην αληθινή μέρα» και αυτή είναι η «αληθινή φιλοσοφία». (φάκελος υλικού σελίδα 91)

Αυτή η περιαγωγή εκτός από μία στροφή προς νέες κατευθύνσεις, ισοδυναμεί πρακτικά με αντιστροφή του ομηρικού κόσμου. Ενώ βλέπουμε στον Όμηρο, η μεταθανάτια ζωή να τοποθετείται στον Άδη, σε ένα σπήλαιο, στον Πλάτωνα συμβαίνει το αντίστροφο, αφού η επίγεια ζωή, ο καθημερινός βίος τοποθετείται σε ένα σπήλαιο, κάτω από τη γη. Έτσι, η ψυχή δεν είναι η σκιά του σώματος, αλλά το σώμα η σκιά της ψυχής. Παράλληλα, η έννοια της θρησκευτικής μεταστροφής, όπως εκφράστηκε στον χριστιανισμό (μεταφορά ρημάτων όπως περιάγω, μεταστρέφω, περιστρέφω αλλά και η παράσταση της στροφής του βλέμματος προς το θείον), έχει τις ρίζες της στον παλαιοχριστιανικό πλατωνισμό (Σκουτερόπουλος Ν., ό.π., σ. 865).

15. Ποιοί είναι οι κατάλληλοι παιδαγωγοί επομένως;

Στην ιδανική πολιτεία του Πλάτωνα η διαδικασία της παιδείας είναι η ανάπτυξη όλων εκείνων των γνώσεων που ήδη υπάρχουν σε αυτό. Έτσι, θα επιτευχθεί και η μεταστροφή της ψυχής από ένα κατώτερο σε ένα ανώτερο επίπεδο νόησης, στη θέαση των Ιδεών και καταληκτικά της Ιδέας του Αγαθού, που χαρακτηρίζεται ως η ανώτερη βαθμίδα γνώσης. Καθοδηγητική επομένως οφείλει να είναι πρωτίστως η εκπαιδευτική διαδικασία μεταστροφής της ψυχής, η οποία έχει τη δυνατότητα να βλέπει και να γνωρίζει τα όντα και μπορεί να επιτευχθεί με τους κατάλληλους παιδαγωγούς οι οποίοι διαπνέονται από ιδιαίτερα χαρακτηριστικά. Κατά τον Πλάτωνα λοιπόν χρέος του παιδαγωγού «δεν είναι να φορτώσει το μυαλό του μαθητή με εγκυκλοπαιδικές γνώσεις, αλλά να του ανοίξει το όμμα της ψυχής, με άλλα λόγια να του διδάξει πώς θα σκέπτεται ο ίδιος. Σε αντίθεση λοιπόν με τους σοφιστές και τη σχολή του Ισοκράτη, που υπόσχονταν να μεταδώσουν στον μαθητή γνώσεις άμεσα εξαργυρώσιμες, ο Πλάτωνας πιστεύει ότι η αληθινή παιδεία είναι μια στάση ζωής, που δεν θεωρεί την προσωπική επιτυχία ως το μόνο μέτρο για την ευδαιμονία» (Βιβλίο καθηγητή, σελ. 70)

16. «Έοικεν γάρ, ἔφη»

Και πάλι ο Γλαύκων συμφωνεί αποκάλυπτα με τον Σωκράτη ενώ εντύπωση προκαλεί η επιλογή του ρήματος με το οποίο απαντά στη δυνητική ευκτική (τέχνη ἄν εἴη) που χρησιμοποίησε ο φιλόσοφος. Η μετριοπάθεια, η διαλλακτικότητα και η απουσία δογματισμού είναι προφανείς και στους δύο ρηματικούς τύπους.

17. *«Αἱ μὲν τοίνυν ἄλλαι ἀρεταὶ καλούμεναι ψυχῆς κινδυνεύουσιν ἐγγύς τι εἶναι τῶν τοῦ σώματος— τῶ ὄντι γὰρ οὐκ ἐνοῦσαι πρότερον ὕστερον ἐμποιεῖσθαι ἔθεισι καὶ ἀσκήσεσιν— ἡ δὲ τοῦ φρονῆσαι παντὸς μᾶλλον θειοτέρου τινὸς τυγχάνει, ὡς ἔοικεν, οὐσα, ὃ τὴν μὲν δύναμιν οὐδέποτε ἀπόλλυσιν, ὑπὸ δὲ τῆς περιαγωγῆς χρήσιμόν τε καὶ ὠφέλιμον καὶ ἄ χρηστον αὐ καὶ βλαβερὸν γίγνεται»*

Ο φιλόσοφος εστίαζε κυρίως στον ανθρώπινο νου και τη λογική του λειτουργία, δηλαδή στο λογιστικόν μέρος της ψυχῆς, εκεί όπου εδράζεται η νόηση. Συγκεκριμένα η φρόνηση, δηλαδή η λογική ικανότητα είναι ανερμήνευτη ως ἔμφυτη δυνατότητα και γι αυτό σύμφωνα με τον Πλάτωνα μεταξύ άλλων φιλοσόφων, έχει προέλευση περισσότερο θεϊκή από οτιδήποτε άλλο διαθέτει ο άνθρωπος. Βέβαια, είναι προσωπική υπόθεση πώς θα διαχειριστεί ο καθένας αυτή την ἔμφυτη ικανότητα. Αν κατευθυνθεί στο νοητό κόσμο και στο Ἀγαθό, τότε η χρήση της λογικής θα αποβεί χρήσιμη και ωφέλιμη ενώ αν στραφεί στον αισθητό κόσμο θα αποβεί ἀχρηστο και επιβλαβές το μυαλό μας. Δε λειτουργεί πάντοτε λοιπόν με θετικό τρόπο η ανθρώπινη φρόνηση και γι αυτό ο Σωκράτης της αποδίδει αμφίσημο χαρακτήρα. Οι αρετές της ψυχῆς για τις οποίες κάνει λόγο ο Σωκράτης, αναφέρονται στα άλλα δύο μέρη της ψυχῆς, το θυμοειδές και το ἐπιθυμητικόν και σχετίζονται με τον χαρακτήρα του ανθρώπου. Τέτοιες θεωρούνται, για παράδειγμα, η εγκράτεια στο φαγητό, στο ποτό, στον ἔρωτα και γενικότερα σε οτιδήποτε αφορά τις σωματικές απολαύσεις και άλλες. Υποστηρίζει ότι οι αρετές της ψυχῆς ἔχουν τα ίδια χαρακτηριστικά με τις αρετές του σώματος, αφού όλες χρειάζονται την εξάσκηση για την ανάπτυξή τους.

18. ἔθος καὶ ἀσκησις

Ο φιλόσοφος τονίζει ότι οι αρετές της ψυχῆς δεν προϋπάρχουν μέσα μας αλλά γεννιούνται και προάγονται μέσω του εθισμού και της ἀσκησης, μιας εξωτερικής δηλαδή διαδικασίας. Και ότι, αντίθετα, η διανοητική ικανότητα του ανθρώπου, η φρόνησις, αποτελεί ἕνα εσωτερικό δεδομένο. Σε επόμενες Διδακτικές Ενότητες (12-15) θα δούμε ότι και ο Αριστοτέλης αποδίδει στον εθισμό και την ἔμπρακτη εξάσκηση καθοριστικό ρόλο για την ανάπτυξη της ηθικής αρετής. (φάκελος υλικού σελ.91)

19. πρότερον-ὕστερον

Αξιοσημείωτη είναι η χρήση αυτού του αντιθετικού ζεύγους χρονικών επιρρημάτων. Οι ψυχικές αρετές δεν προϋπάρχουν μέσα στον άνθρωπο αλλά

αναπτύσσονται με την εξάσκηση η οποία γίνεται επαναλαμβανόμενη με τον εθισμό. Μέσα από αυτή τη διαδικασία αποκτώνται τα μόνιμα χαρακτηριστικά μας, οι επίκτητες ιδιότητές μας. Η ομοιότητα ανάμεσα στον Πλάτωνα και τον Αριστοτέλη σχετικά με τη βαρύτητα της συνήθειας και της εξάσκησης στην απόκτηση αυτών των ψυχικών αρετών είναι εμφανής.

Αισθητικά -Υφολογικά στοιχεία

Η γλώσσα του κειμένου είναι ποιητική. Το λεξιλόγιο του Πλάτωνα δεν είναι τυπικά φιλοσοφικό και χαρακτηρίζεται από τη φειδωλή χρήση τεχνικών όρων. Αντίθετα εντυπωσιάζει με την ψευδαίσθηση του καθημερινού λόγου που πετυχαίνει στους διαλόγους, με τη χρήση περιφράσεων, μεταφορών και κυρίως παρομοιώσεων που καθιστούν τον λόγο του ποιητικό. Γενικά, ο πλούτος του λεξιλογίου και η απουσία συστηματικής χρήσης φιλοσοφικής ορολογίας αποτελούν υφολογικά πλεονεκτήματα που καθιστούν την ανάγνωση του πλατωνικού κειμένου προσιτή και ελκυστική.

- **παρομοιώσεις:** οἷον τυφλοῖς ὀφθαλμοῖς ὄψιν ἐντιθέντες, οἷον εἰ ὄμμα μὴ δυνατὸν ἦν ἄλλως ἢ σὺν ὄλῳ τῷ σώματι στρέφειν πρὸς τὸ φανὸν ἐκ τοῦ σκοτώδους.
- **πολυσύνδετα σχήματα:** ὡς ῥᾶστά τε καὶ ἀνυσιμώτατα, οὐκ ὀρθῶς δὲ τετραμμένῳ οὐδὲ βλέποντι οἷ ἔδει: μετὰ τὴν διπλὴν ἄρνηση δηλώνεται εμφαντικά ἡ λάθος κατεύθυνση τῆς ψυχῆς.
- **αντιθέσεις:** οὐ τοῦ ἐμποιῆσαι αὐτῷ τὸ ὄρᾶν, ἀλλ' ὡς ἔχοντι μὲν αὐτό, οὐκ ὀρθῶς δὲ τετραμμένῳ οὐδὲ βλέποντι οἷ ἔδει, οὐκ ἐνοῦσαι - ἐμποιεῖσθαι, πρότερον - ὕστερον: Οἱ παραπάνω ἀντιθέσεις παρουσιάζουν εμφαντικά τὴν διαφορά μετὰξὺ τοῦ Πλάτωνα καὶ τῶν σοφιστῶν ὡς πρὸς τὸν ρόλο τοῦ δασκάλου καὶ τὸν προσανατολισμὸ τῆς παιδείας.
χρήσιμόν - ἄχρηστον, ὠφέλιμον - βλαβερόν
- **χιαστό σχήμα**
οὐκ ἐνοῦσαι πρότερον - ὕστερον ἐμποιεῖσθαι
παρουσιάζεται ἐναργέστερα ἡ διαδικασία ἀπόκτησης τῶν γνώσεων καὶ τονίζεται ἡ διαφορά τους ἀπὸ τὴν ἀπόκτησή τους μετὰ τὴν διαδικασία τῆς περιαγωγῆς τῆς ψυχῆς πρὸς τὸν νοητὸ κόσμον, τοῦ ὁποῖου ἔχει ἐντὸς τῆς τὴν ἀνάμνηση.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

Α. Ερμηνευτικές

1. Να παρουσιάσετε τις αναλογίες της ενότητας και να εξηγήσετε τη λειτουργικότητά τους στο συλλογισμό του Σωκράτη.

2. Πώς θα κατορθώσει ο άνθρωπος να χρησιμοποιήσει τη λογική του ικανότητα με τρόπο ωφέλιμο για τον ίδιο και το σύνολο;

3. Σύμφωνα με όσα λέει ο Σωκράτης σχετικά με την παιδεία, ποιό είναι το καθήκον του σωστού παιδαγωγού-δασκάλου.

4. Κεντρική θέση στο παραπάνω απόσπασμα έχει η έννοια της περιαγωγής. Να παρουσιάσετε τα χαρακτηριστικά που της αποδίδει ο Πλάτων.

5. Με βάση το κείμενο αναφοράς αλλά και το παράλληλο κείμενο που σας δίνεται παρακάτω να εντοπίσετε την ομοιότητα ή τη διαφορά στις απόψεις που διατυπώνονται.

Απορώ με τους λεγόμενους σοφιστές που ισχυρίζονται ότι οδηγούν τους νέους στην αρετή αλλά κάνουν το αντίθετο· γιατί, ούτε έχουμε δει, αν δεν κάνω λάθος, κάποιον τον οποίο να έκαναν ενάρετο οι σύγχρονοί μας σοφιστές, ούτε προσφέρουν συγγράμματα τα οποία κατ' ανάγκην δημιουργούν ενάρετους ανθρώπους, αλλά έχουν γράψει πολλά για ανούσια θέματα, τα οποία προκαλούν στους νέους απολαύσεις χωρίς περιεχόμενο και καμιά αρετή δεν εμπεριέχουν. Η ελπίδα που τρέφουν μάταια κάποιοι ότι θα μάθουν κάτι από αυτούς είναι απλώς χάσιμο χρόνου και εμπόδιο από άλλα χρήσιμα πράγματα και κακή εκπαίδευση. Τους κατηγορώ, λοιπόν, για μεγάλα αδικήματα με τρόπο οξύ· για όσα γράφουν, τους κατηγορώ ότι το ύφος τους είναι εξεζητημένο και ότι δεν διαθέτουν κανένα απολύτως αξιοσύστατο απόφθεγμα, το οποίο θα εκπαίδευε τους νεότερους στην αρετή. Οι σοφιστές μιλούν για να εξαπατήσουν και γράφουν για να αποκομίσουν κέρδη οι ίδιοι και δεν προσφέρουν καμιά ωφέλεια σε κανέναν· γιατί κανείς τους ούτε έγινε ούτε είναι σοφός, αλλά επιπλέον τους αρκεί να αποκαλούνται σοφιστές, χαρακτηρισμός που προκαλεί ντροπή στους συνετούς ανθρώπους. Σας συμβουλεύω να είστε επιφυλακτικοί απέναντι στα παραγγέλματα των σοφιστών και να μην απαξιώνετε τα επιχειρήματα των φιλοσόφων· γιατί οι σοφιστές κυνηγούν τους πλούσιους και τους νεαρούς, ενώ οι φιλόσοφοι είναι ανοιχτοί και φιλικοί προς όλους· αυτό που θα συμβεί σε κάθε άνθρωπο ούτε το τιμούν ούτε το επιτιμούν

Ξενοφώντας Κυνηγετικός, 13.1-13.9 Περί σοφιστικής. Μτφρ. Α. Τυφλόπουλος – Επιμ. Δ. Ιακώβ. 2006. Στο Ανθολόγιο Αρχαίων Ελληνικών Κειμένων. Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.

Β.Λεξιλογικές

1. Να εντοπίσετε στο κείμενο λέξεις ομόρριζες με τις ακόλουθες: λήθαργος, παρωπίδες, αριστούργημα, ανεξίκακος, αριθμός, ηθοποιός, γενναίος, έγκλημα, απώλεια, παρείσακτος, λάθος, επιστήμονας, συμμαθήτρια, άξονας, εκκλησία.

νέο φροντιστήριο

2. Να γράψετε από δύο ομόρριζα της αρχαίας ή της νέας ελληνικής για τις παρακάτω λέξεις: ἐντιθέντες, ἔοικεν, ἐνοῦσαι, εἶπον, ἐπαγγελλόμενοι

3.επαγγελλόμενοι:Ποια βασική σημασία της αρχαίας ελληνικής δε χρησιμοποιείται στη νέα ελληνική;Θα σας βοηθήσει να σκεφτείτε τι σημαίνει η φράση :η γη της επαγγελίας.

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 10

Η αλληγορία του σπηλαίου: οι φιλόσοφοι

Ο Σωκράτης συνεχίζει την ερμηνεία της αλληγορίας. Σε προηγούμενο βιβλίο της Πολιτείας εξηγούσε για ποιον λόγο πρέπει να κυβερνούν οι φιλόσοφοι ή οι φύλακες να είναι φιλόσοφοι. Τώρα φαίνεται ότι η αναζήτηση του Αγαθού από τον φιλόσοφο, δηλαδή η πορεία του προς την αληθινή γνώση, απαιτεί τη θυσία της καθαρά θεωρητικής ζωής προς όφελος του πολιτικού αγαθού. Ο φιλόσοφος οφείλει να γίνει πολιτικός· ακόμη κι αν δεν έχει διάθεση να εξουσιάζει. Ως γνώστης του δικαίου και του αγαθού, έχει χρέος απέναντι στην πολιτεία που του παρείχε την κατάλληλη παιδεία να κατέβει στο σπήλαιο.

ΚΕΙΜΕΝΟ ΑΝΑΦΟΡΑΣ

ΠΛΑΤΩΝ, Πολιτεία 519b-520a

ΑΡΧΑΙΟ ΚΕΙΜΕΝΟ	ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ	ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ
<p>Τί δέ; Τόδε οὐκ εἰκός, ἦν δ' ἐγώ, καὶ ἀνάγκη ἐκ τῶν προειρημένων, μήτε τοὺς ἀπαιδευτούς καὶ ἀληθείας ἀπίρους ἰκανῶς ἂν ποτε πόλιν ἐπιτροπεῦσαι, μήτε τοὺς ἐν παιδείᾳ ἑωμένους διατρίβειν διὰ τέλους,</p> <p>τοὺς μὲν ὅτι σκοπὸν ἐν τῷ βίῳ οὐκ ἔχουσιν ἓνα, οὐ̇ στοχαζομένους δεῖ ἅπαντα πράττειν ἅ ἂν</p>	<p>Τότε; Δεν είναι φυσικό, είπα εγώ, και δεν συναίγεται κατανάγκη από όσα έχουμε πει ότι άνθρωποι αμόρφωτοι, δίχως καμιά εμπειρία της αλήθειας, δεν θα ήταν ποτέ δυνατόν να διοικήσουν ικανοποιητικά μια πολιτεία ούτε, επίσης, άνθρωποι αφημένοι να περνούν ως το τέλος τη ζωή τους μελετώντας,</p> <p>οι πρώτοι επειδή δεν έχουν θέσει ένα στόχο προς τον οποίο θα πρέπει να κατατείνουν όλες οι</p>	<p>Θέμα: Η απροθυμία των πεπαιδευμένων να ασκήσουν την εξουσία και η ηθική τους υποχρέωση να αναλάβουν τη διακυβέρνηση της ιδανικής πολιτείας.</p> <p>Οι ακατάλληλοι για την άσκηση εξουσίας στην ιδανική πολιτεία.</p> <p>Ο Σωκράτης μ' ένα ρητορικό ερώτημα διακρίνει δυο κατηγορίες ανθρώπων, οι οποίοι κρίνονται ακατάλληλοι να αναλάβουν τη διακυβέρνηση της ιδανικής πολιτείας.</p> <p>➤ Οι απαίδευτοι, γιατί, δεν μπορούν, εφόσον δε διαθέτουν τις</p>

<p>πράττωσιν ἰδία τε καὶ δημοσία,</p> <p>τοὺς δὲ ὅτι ἐκόντες εἶναι οὐ πράξουσιν, ἠγούμενοι ἐν μακάρων νήσοις ζῶντες ἔτι ἀπωκίσθαι;</p> <p>Ἀληθῆ, ἔφη.</p>	<p>πράξεις τους, οἱ ιδιωτικές και οἱ δημόσιες,</p> <p>οἱ δεῦτεροι ἐπειδὴ ἀπὸ δικῆ τους προαίρεση δὲν πρόκειται νὰ ασχοληθοῦν με τίποτε πρακτικό, καθὼς θὰ νομίζουν ὅτι ἔχουν μεταφερθεῖ, ζωντανοὶ ἀκόμη, και ζουν στα νησιά των μακάρων;</p> <p>Δίκιο ἔχεις, εἶπε.</p>	<p>απαιτούμενες προϋποθέσεις για την επιτυχή άσκηση της εξουσίας.</p> <p>➤ Οἱ ἄνθρωποι τοῦ πνεύματος, γιατί δε θέλουν, αφού προτιμοῦν τις πνευματικές αναζητήσεις και τις ηδονές απ’ αυτές.</p>
<p>Ἡμέτερον δὴ ἔργον, ἦν δ’ ἐγὼ, τῶν οἰκιστῶν τάς τε βελτίστας φύσεις ἀναγκάσαι ἀφικέσθαι πρὸς τὸ μάθημα ὃ ἐν τῷ πρόσθεν ἔφαμεν εἶναι μέγιστον, ἰδεῖν τε τὸ ἀγαθὸν καὶ ἀναβῆναι ἐκείνην τὴν ἀνάβασιν, καὶ ἐπειδὰν ἀναβάντες ἰκανῶς ἴδωσι, μὴ ἐπιτρέπῃν αὐτοῖς ὃ νῦν ἐπιτρέπεται.</p>	<p>Το ἔργο λοιπόν, εἶπα ἐγώ, που ἔχουμε νὰ ἐπιτελέσουμε εμεῖς, οἱ θεμελιωτές της πόλης, εἶναι νὰ υποχρεώσουμε ὅσους ἀπὸ τὴ φύση τους εἶναι προικισμένοι κατὰ τον καλύτερο τρόπο νὰ προσεγγίσουν ἐκεῖνο τὸ μάθημα που προηγουμένως τὸ χαρακτηρίσαμε ὡς τὸ μέγιστο: νὰ ἀντικρύσουν τὸ Ἀγαθὸ και νὰ βγάλουν ἐκεῖ νη τὴν ἀνηφορία, και σαν ἀνέβουν και τὸ κοιτάξουν ἀρκετά, νὰ μὴν τους ἐπιτρέψουμε αὐτὸ που τὴν ὥρα ἐπιτρέπεται.</p>	<p>Τα χαρακτηριστικά των ἀξίων νὰ ἀσκούν τὴν πολιτικὴ ἐξουσία στην ἰδανικὴ πολιτεία.</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ νὰ ἐπιλέξουν τις ἀριστες φύσεις, τους ἀνθρώπους με ἰδιαίτερες δυνατότητες ὡς πρὸς τὴν ἀρετή. ▪ νὰ τους ἀναγκάσουν νὰ φτάσουν στη θέαση τοῦ Ἀγαθοῦ, ἐκπαιδεύοντάς τους. ▪ νὰ μὴν τους ἐπιτρέψουν νὰ ἀπέχουν ἀπὸ τὴν ἐνεργὸ πολιτικὴ.
<p>Τὸ ποῖον δὴ;</p> <p>Τὸ αὐτοῦ, ἦν δ’ ἐγὼ, καταμένειν καὶ μὴ ἐθέλειν πάλιν καταβαίνειν παρ’ ἐκείνους τοὺς δεσμώτας</p>	<p>Δηλαδή ποιο;</p> <p>Τὸ νὰ μένουν, εἶπα ἐγώ, ἐκεῖ και νὰ μὴ θέλουν νὰ κατέβουν πάλι δίπλα σ’ ἐκείνους τους δεσμώτες και νὰ μοιραστοῦν μαζί</p>	<p>Τὸ χρέος των ὀρθῶν πεπαιδευμένων (των φιλοσόφων) Ἐχουν τὴν ἠθικὴ υποχρέωση νὰ κατέβουν</p>

<p>μηδὲ μετέχειν τῶν παρ' ἐκείνοις πόνων τε καὶ τιμῶν, εἴτε φαυλότεραι εἴτε σπουδαιότεραι.</p> <p>Ἐπειτ', ἔφη, ἀδικήσομεν αὐτούς, καὶ ποιήσομεν χειρὸν ζῆν, δυνατὸν αὐτοῖς ὄν ἄμεινον;</p> <p>Ἐπελάθου, ἦν δ' ἐγώ, πάλιν, ὦ φίλε, ὅτι νόμῳ οὐ τοῦτο μέλει, ὅπως ἐν τι γένος ἐν πόλει διαφερόντως εὖ πράξει, ἀλλ' ἐν ὅλῃ τῇ πόλει τοῦτο μηχανᾶται ἐγγενέσθαι,</p> <p>συναρμόττων τοὺς πολίτας πειθοῖ τε καὶ ἀνάγκῃ,</p> <p>ποιῶν μεταδιδόναι ἀλλήλοις τῆς ὠφελείας ἣν ἂν ἕκαστοι τὸ κοινὸν δυνατοὶ ὧσιν ὠφελεῖν</p> <p>καὶ αὐτὸς ἐμποιῶν τοιοῦτους ἄνδρας ἐν τῇ πόλει, οὐχ ἵνα ἀφιῆ τρέπεσθαι ὅπῃ ἕκαστος βούλεται, ἀλλ' ἵνα καταχρῆται αὐτὸς αὐτοῖς ἐπὶ τὸν σύνδεσμον τῆς πόλεως.</p>	<p>τους τούς κόπους και τις τιμές, εἴτε αυτές είναι τιποτένιες εἴτε σπουδαιότερες.</p> <p>Μα τότε, εἶπε, δεν θα τους αδικήσουμε και δεν θα τους κάνουμε να ζουν χειρότερα, ενώ μπορούν να ζήσουν καλύτερα;</p> <p>Ξέχασες πάλι, εἶπα εγώ, φίλε μου, ὅτι τον νόμο δεν τον ενδιαφέρει πώς μια ορισμένη τάξη στην πόλη θα γίνει ιδιαίτερα ευτυχισμένη, αλλά αναζητεῖ τρόπους, ὥστε η ευτυχία αυτή να πραγματοποιηθεῖ για ὅλη την πόλη,</p> <p>συνενώνοντας αρμονικά τους πολίτες με την πειθῶ αλλά και τον εξαναγκασμό,</p> <p>κάνοντάς τους να δίνουν ο ένας στον ἄλλο την ὠφέλεια που μπορεί καθένας από αυτούς να προσφέρει στο σύνολο</p> <p>και πλάθοντας ο ἴδιος ο νόμος τέτοιους ἄνδρες στην πόλη ὄχι για να τους αφήνει ἔπειτα να τραβούν κατα 'κει που αρέσει στον καθένα, αλλά για να τους χρησιμοποιεῖ ο ἴδιος για</p>	<p>στο σπῆλαιο , για να απελευθερώσουν ἀπὸ τα δεσμά τους και τους ἄλλους δεσμώτες και να τους διδάξουν την ἀλήθεια.</p> <p>Η ἔνσταση του Γλαύκωνα για την ἀδικία ἀπέναντι στους φιλοσόφους, ὅτι θα αναγκαστοῦν να ασχοληθοῦν με την πολιτική σε βάρος της ποιότητας της ζωῆς τους.</p> <p>Η επιχειρηματολογία του Σωκράτη για να ἀντικρούσει την ἔνσταση</p> <p>Ο σκοπὸς του Νόμου: η ευτυχία της πόλης στο σύνολό της.</p> <p style="text-align: center;">↓</p> <p>Οι λειτουργίες του νόμου για την ευτυχία του συνόλου:</p> <ul style="list-style-type: none"> ❖ Η κοινωνική λειτουργία ❖ Η οικονομική λειτουργία ❖ Η παιδαγωγική και πολιτική λειτουργία
---	--	--

<p>Άληθῆ, ἔφη· ἐπελαθόμεν γάρ.</p>	<p>την ενίσχυση της ενότητας της πόλης.</p> <p>Σωστά, εἶπε. το εἶχα ξεχάσει.</p> <p>(μετάφραση Ν. Μ. Σκουτερόπουλος)</p>	<p>Ο Γλαύκων παραδέχεται το σφάλμα του και συμφωνεί με τον Σωκράτη.</p>
------------------------------------	--	---

ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

1. «Τί δέ;»

Σε προηγούμενες ενότητες ο Σωκράτης είχε αναφερθεί στη βλαβερή επίδραση των καταχρήσεων και των υλικών απολαύσεων, οι οποίες δεν επιτρέπουν στην ψυχή να λειτουργήσει με τον νου, αλλά την καθλώνουν στις επιθυμίες, τα πάθη και τις αισθήσεις. Έτσι, η συζήτηση αυτή δημιούργησε πρόσφορο έδαφος για να περάσει ομαλά στο χρέος των απελευθερωμένων ανθρώπων, δηλαδή των φιλοσόφων. Οφείλουν, λοιπόν, κι αυτοί αναλαμβάνοντας τη διακυβέρνηση της πολιτείας να καθοδηγήσουν τους απλούς ανθρώπους, να τους βγάλουν από την άγνοια, να τους ελευθερώσουν από τα πάθη και τις αδυναμίες που τους κρατούν μακριά από το αγαθό.

2. Ποιοί είναι ακατάλληλοι να ασκήσουν την εξουσία στην ιδανική πολιτεία;

Ο Σωκράτης διακρίνει δύο κατηγορίες ανθρώπων, ακατάλληλων να αναλάβουν τη διακυβέρνηση της πολιτείας, τους απαίδευτους και τους πεπαιδευμένους. Ειδικότερα:

α. Οι απαίδευτοι («ἀπαιδευτους»), οι τυχαίοι και αφιλοσόφητοι άνθρωποι (πολιτικοί) δεν μπορούν να κυβερνήσουν σωστά μια πολιτεία, διότι τους λείπει η παιδεία («ἀληθείας ἀπείρους»), δεν έχουν γνώσεις ούτε έχουν κατακτήσει την αρετή, μέσα απαραίτητα για να φτάσουν στη θέαση του αγαθού. Επιπλέον, δεν έχουν έναν συγκεκριμένο στόχο στη ζωή τους, έναν ανώτερο στόχο, που να κατευθύνει όλες τους τις ενέργειες («τούς μὲν ὅτι ... καὶ δημοσίᾳ»), όπως για παράδειγμα το δίκαιο και η ευδαιμονία της πόλεως. Οι στόχοι και τα κίνητρα των απαίδευστων είναι ταπεινά: παρασύρονται από υλικά αγαθά και αξιώματα, προσπαθούν να εξυπηρετήσουν τα προσωπικά τους συμφέροντα, επιζητούν την αυτοπροβολή, στοχεύουν στον πλουτισμό και την κατοχή της εξουσίας. Είναι ιδιοτελείς, αλαζόνες και ασυνεπείς απέναντι στις ευθύνες άσκησης της εξουσίας,

ανάξιοι και ανίκανοι να διαχειριστούν τις υποθέσεις της πόλης για το κοινό καλό, ώστε να διασφαλίσουν την ευημερία όλων. Αντιθέτως ο «εἷς σκοπὸς» που έχουν οι φύλακες (άρχοντες-φιλόσοφοι) της ιδανικής πολιτείας είναι να υπηρετήσουν πιστά και ανιδιοτελώς το σύνολο της πόλης. (φιλοσοφικός λόγος σελ. 108)

Στην κατηγορία των «απαιδευτών» και άρα ακατάλληλων πολιτικών ο Πλάτωνας εντάσσει και τους πολιτικούς ηγέτες της εποχής του, χωρίς να κάνει εξαίρεση ούτε για τον Περικλή και τον Θεμιστοκλή. Κατά τη γνώμη του, είναι κι αυτοί υπεύθυνοι για την καταστροφή της Αθήνας, γιατί φρόντισαν περισσότερο για την υλική (οικονομική-στρατιωτική) ανάπτυξη της πόλης και λιγότερο για τη δικαιοσύνη και την πνευματική ζωή των πολιτών.

β. Οι πεπαιδευμένοι που επιθυμούν να ασχολούνται αποκλειστικά με την παιδεία («τοὺς ἐν παιδείᾳ ἐωμένους διατρίβειν διὰ τέλους»). Αυτοί δεν κρίνονται ικανοί να διοικήσουν σωστά μια πολιτεία, όχι γιατί δεν διαθέτουν τα τυπικά προσόντα – άλλωστε γνωρίζουν την αλήθεια, έχουν κατακτήσει την αρετή και έχουν φτάσει στη θέαση του αγαθού – αλλά γιατί προτιμούν να ζουν αφοσιωμένοι στις πνευματικές τους ενασχολήσεις και να απέχουν από τα προβλήματα της καθημερινής ζωής και την ενεργό πολιτική. Η πολιτική δραστηριότητα, η ενασχόληση με τα κοινά και η διαχείριση των προβλημάτων της πόλης δεν τους ενδιαφέρει. Επίσης, δείχνουν αδιαφορία για την εξουσία, τις τιμές, τον σεβασμό και την εκτίμηση των συμπολιτών τους.

Ιστορικά παραδείγματα εξαιρετικών ανδρών που αρνήθηκαν να αναμιχθούν στην πολιτική ή την εγκατέλειψαν με τη θέληση τους είναι οι αρχαίοι νομοθέτες Σόλων και Λυκούργος, οι οποίοι δεν ανέλαβαν αξιώματα, παρά έφυγαν από τις πόλεις τους, όταν ολοκλήρωσαν το νομοθετικό τους έργο.

Αλλά και στη σύγχρονη εποχή υπάρχουν φωτισμένες προσωπικότητες που στέκονται μακριά από την ενεργό πολιτική δράση, για διάφορους λόγους :

- Προτιμούν τις πνευματικές ενασχολήσεις τους από τη ζωή του πολιτικού.
- Επιθυμούν να αποφύγουν την ψυχική φθορά που έπιφέρει η πολιτική δράση.
- Φοβούνται μήπως αποτύχουν να ανταποκριθούν στο δύσκολο έργο της διοίκησης.
- Επιθυμούν να παραμείνουν έντιμοι και ακέραιοι, φοβούμενοι μήπως η εξουσία τους διαφθείρει και κατηγορηθούν για αρχομανία, ιδιοτέλεια, διαφθορά κλπ.

Η επιθυμία των φωτισμένων ανδρών να συνεχίσουν να ζουν στον δικό τους κόσμο των πνευματικών ενασχολήσεων παρουσιάζεται με την παρομοίωση των νησιών των μακάρων: οι πεπαιδευμένοι πιστεύουν ότι ζουν στα νησιά των μακάρων, ενώ

είναι ακόμα ζωντανοί («τούς δὲ ... ἀπωκίσθαι»). Η πεποίθησή τους αυτή υποδηλώνει και την πιθανή αλαζονεία τους. Από την άλλη, η έντονη απροθυμία τους να συμμετέχουν στην ενεργό πολιτική ζωή εκφράζεται με διπλή άρνηση: «μὴ ἐθέλειν ... μηδὲ μετέχειν».

Ο Σωκράτης απορρίπτει τους απάιδευτους και τους πεπαιδευμένους που αρνούνται να ασχοληθούν με τα προβλήματα της πρακτικής ζωής ως ακατάλληλους για την άσκηση της εξουσίας. Καθεμιά από τις δύο αυτές κατηγορίες ανθρώπων στερείται ένα γνώρισμα που πρέπει απαραίτητα να διαθέτει όποιος αναλαμβάνει τη διακυβέρνηση της πολιτείας : οι απάιδευτοι, εξαιτίας ακριβώς της απαιδευσίας τους, δεν έχουν έναν ανώτερο σκοπό, ενώ οι πεπαιδευμένοι αρνούνται να δώσουν πρακτικούς προσανατολισμούς στην παιδεία τους. Με τον τρόπο αυτό μας προετοιμάζει για το ιδανικό ζεύγος γνωρισμάτων που είναι ανάγκη να χαρακτηρίζει τον φιλόσοφο – άρχοντα: τη γνώση και την πράξη.

3. «ἐν μακάρων νήσοις»

Ο “παράδεισος” των πεπαιδευμένων Σύμφωνα με τις λαϊκές δοξασίες τα νησιά των μακάρων βρίσκονταν πέρα από τις στήλες του Ηρακλή, στη Δύση (πέρα από το σημερινό Γιβραλτάρ), στο ρεύμα του Ωκεανού. Εκεί κατοικούσαν μετά τον θάνατό τους οι ήρωες, οι άνθρωποι της πρώτης γενιάς του ανθρώπινου γένους (της χρυσής εποχής) και οι ευσεβείς, μέσα σε απόλυτη ευτυχία και γαλήνη. (φιλοσοφικός λόγος σελ.108). Τα νησιά αυτά προσομοιάζουν στον Παράδεισο της χριστιανικής θρησκείας. Οι πεπαιδευμένοι, όμως, πιστεύουν ότι κατοικούν εκεί, ενώ είναι ακόμα ζωντανοί.

4. «ἐν παιδείᾳ» : περιεχόμενο και σημασία της παιδείας κατά τον Πλάτωνα

Αρχική σημασία της λέξης είναι αυτό που πρέπει να μάθει το παιδί, η ανατροφή, η διαπαιδαγώγηση του παιδιού. Από τον 5ο, όμως, αιώνα και εξής ως όρος της παιδαγωγικής δηλώνει τη γενική καλλιέργεια (σωματική και πνευματική), που αποτελεί προνόμιο μόνο του ανθρώπου (γί αυτό άλλωστε και στα λατινικά αποδίδεται με τον όρο *humanitas*, που σημαίνει ανθρωπισμός). Κατά τον Πλάτωνα, βάση της παιδείας είναι η μουσική και η γυμναστική. (φιλοσοφικός λόγος σελ.108)

Ο Πλάτων ονομάζει τη δύσκολη πορεία για την κατάκτηση της παιδείας «παιδευσιν» και ορίζει την παιδεία ως «στροφή της ψυχής προς την ιδέα του αγαθού». Η παιδεία έχει τεράστια σημασία για τον φιλόσοφο και αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για να λειτουργήσει ορθά η πολιτεία. Ο πεπαιδευμένος πολιτικός ηγέτης, ο φιλόσοφος, είναι ο μόνος που μπορεί να καθοδηγήσει δίκαια και ορθά τους πολίτες και να συμβάλει στην κατάκτηση της ευτυχίας του

κοινωνικού συνόλου. Ένας πεπαιδευμένος πολίτης, από την άλλη, μπορεί με τη σωστή καθοδήγηση να μάθει να τηρεί τους νόμους, να συμβιώνει αρμονικά με τους συμπολίτες του για την επίτευξη του κοινού σκοπού της ευδαιμονίας της πόλεως.

5. «*Ἡμέτερον δὴ ἔργον, ἦν δ' ἐγώ, τῶν οἰκιστῶν...*»

Ο Σωκράτης τονίζει ότι ἔργο των ιδρυτῶν της ιδανικῆς πολιτείας («τῶν οἰκιστῶν»: εννοεῖ τον εαυτό του και τους συνομιλητές του, μαζί με τους οποίους οραματίζεται την ιδανική πολιτεία και προσπαθεῖ να την κάνει πράξη) εἶναι να ενδιαφεροῦν για την ορθή οργάνωση και διοίκησή της. Οφείλουν, λοιπόν, να υποχρεώσουν («ἀναγκάσαι») τους προικισμένους ἀπὸ τη φύση ἀνθρώπους, ὅσους δηλαδή ἔχουν ἀπὸ τη φύση τις ἀπαραίτητες πνευματικές ικανότητες και ψυχικές δυνάμεις να ἐξελιχθοῦν σε φιλοσόφους.

6. «*τὰς βελτίστας φύσεις ἀναγκάσαι*»:οι προικισμένοι ἄνθρωποι και το χρέος τους

Ο ὅρος «φύσις» σημαίνει, κατ'ἀρχάς, ὅλα ὅσα ο ἄνθρωπος δεν μπορεί να κατασκευάσει ο ἴδιος, ἀλλὰ τα βρίσκει να προϋπάρχουν. Μπορεῖ, βέβαια, με την τέχνη του, τον πολιτισμό του να τα συμπληρώσει, ἀλλὰ δεν εἶναι σε θέση να τα ἀλλάξει ουσιαστικά. Επομένως, η «φύσις» του ἀνθρώπου εἶναι τα χαρίσματα και τα ελαττώματα που ἔχει ως ἔμφυτο κτῆμα του. Για τον Πλάτωνα η «φύσις» παίζει καθοριστικό ρόλο στην ἐκλογή του ἀρίστου βίου. (φιλοσοφικός λόγος σελ. 108)

Ο ὅρος «βέλτισται φύσεις» που χρησιμοποιεῖται ἐδῶ δηλώνει τους προικισμένους ἀπὸ τη φύση ἀνθρώπους με φυσικά χαρίσματα, ὅπως υψηλή ευφυΐα, οξύτητα πνεύματος, ψυχικές δυνάμεις κ.ά. Ο Πλάτων πιστεύει, δηλαδή, ὅτι δεν διαθέτουν ὅλοι οι ἄνθρωποι ἀπὸ τη φύση τους τις ίδιες πνευματικές ικανότητες και ψυχικές δυνάμεις και συνεπώς, τα ἀποτελέσματα της παιδείας θα εἶναι ἀνάλογα των φυσικών χαρισμάτων, των ἔμφυτων προδιαθέσεων του κάθε ἀνθρώπου. Ἐτσι, ὅσοι διαθέτουν ελάχιστα ἔμφυτα χαρίσματα δεν εἶναι σε θέση να λάβουν ἀνώτερη παιδεία και κατατάσσονται στην τάξη των δημιουργῶν. Ὅσοι ὅμως, διαθέτουν πολλά φυσικά χαρίσματα μποροῦν να λάβουν ἀνώτερη παιδεία και να γίνουν «φύλακες». Οι πιο προικισμένοι ἀπὸ αυτούς θα ἐπιλεγοῦν στην τάξη των «φυλάκων-βασιλέων» και ἀφού φθάσουν στη θέαση του Ἀγαθοῦ θα γίνουν φιλόσοφοι. Συνεπώς, δεν μποροῦν ὅλοι οι ἄνθρωποι να γίνουν φιλόσοφοι. Ἐπιπλέον, η πορεία των «βελτίστων φύσεων» πρὸς τη θέαση της Ἰδέας του ἀγαθοῦ και –στη συνέχεια– η ἀνάληψη της διοίκησης ἐπιβάλλεται ως ἐξαναγκασμός (ἀναγκάσαι) στην ιδανική πολιτεία : η ἴδια η πόλη, δηλαδή, θα τους ἐπιβάλλει να γίνουν φιλόσοφοι και να κυβερνήσουν, ἀφού αυτό εἶναι ἀπολύτως ἀναγκαῖο για τη συγκρότηση του ιδεώδους πολιτεύματος.

7. «*μέγιστον μάθημα*»

Ο Πλάτων θεωρεί ότι η κατάκτηση του Αγαθού, η γνώση της αλήθειας, οδηγεί όχι μόνο στη γνώση αλλά και στην πραγμάτωση της ηθικής και δίκαιης πράξης. Σύμφωνα με το σχόλιο του σχολικού εγχειριδίου, ο Πλάτωνας δεν δίνει μια σαφή ερμηνεία για τον όρο «αγαθό», που είναι από τους βασικότερους στο φιλοσοφικό του σύστημα, παρά αρκείται σε ορισμένους υπαινιγμούς.

«Άγαθόν» πάντως είναι:

α) το «είναι» και ό,τι διατηρεί το «είναι» («είναι»=η ύπαρξη)

β) η τάξη, ο κόσμος (με την έννοια της τάξεως) και η ενότητα που διαπερνά και συνέχει την πολλαπλότητα (δηλαδή ό,τι εξασφαλίζει την τάξη και τη συνοχή της εξαιρετικά σύνθετης πραγματικότητας)

γ) ό,τι παρέχει την αλήθεια και την επιστήμη (δηλαδή η πηγή της αλήθειας και της αληθινής γνώσης).

Η έκφραση «αὐτὸ τὸ ἀγαθόν» φαίνεται να δηλώνει την ύψιστη αρχή και την πηγή του όντος και της γνώσης. Πάντως, ήδη στην αρχαιότητα το «Πλάτωνος ἀγαθόν» ήταν παροιμιακή έκφραση για κάτι το ασαφές και σκοτεινό. (φιλοσοφικός λόγος σελ. 108)

Ο Πλάτωνας, διά στόματος Σωκράτη, θα χαρακτηρίσει το αγαθό ως εξής:

α) το αγαθό είναι το «μέγιστον μάθημα», η ύψιστη γνώση, η Ιδέα του Αγαθού. Η θέασή του θα οδηγήσει στη σοφία και την αρετή τις «βέλτιστες φύσεις», που θα γίνουν έτσι φιλόσοφοι, ικανοί και δίκαιοι κυβερνήτες της ιδανικής πολιτείας.

β) το Αγαθό μπορεί να προσεγγιστεί και να το θεαθεί ο άνθρωπος, όχι βέβαια με τις αισθήσεις, αλλά με την καθαρή νόηση. Το απαρέμφατο «ἀφικέσθαι» (=να φθάσει) δηλώνει τη θέαση του Αγαθού από τις «βέλτιστες φύσεις» μετά από κοπιαστική πορεία, επίπονη «παίδευσιν». Οι τύποι του ρ. ὁρῶ «ιδεῖν» και «ἰδῶσι» (=να δούν, να αντικρύσουν, να θεαθούν) δηλώνουν και αυτές την ολοκλήρωση αυτής της πορείας από την άγνοια στην αληθινή γνώση, τη θέαση του Αγαθού. Πρέπει, βέβαια, να επισημανθεί ότι τα «ιδεῖν» και «ἰδῶσι» δεν αναφέρονται στην αίσθηση της όρασης, αλλά σε μια πνευματική θέαση του Αγαθού μέσω της νόησης

γ) η κατάκτηση του Αγαθού είναι δύσκολη και απαιτεί κόπο, επίπονη προσπάθεια και αγώνα. Αυτό ακριβώς υποδηλώνεται με την επανάληψη τύπων του ρ. ἀναβαίνω «ἀναβῆναι», «ἀνάβασιν», «ἀναβάντες». Πρόκειται για μια ανοδική πορεία, από το σκότος της άγνοιας στο φως της αλήθειας, που οδηγεί τον άνθρωπο σε ολοένα ανώτερη γνώση και ήθος. Άλλωστε, πολύ συχνά στον Πλάτωνα λέξεις που σημαίνουν το άνω και την ανάβαση χρησιμοποιούνται

μεταφορικά για την παιδεία και τα αγαθά που αυτή προσφέρει. (φιλοσοφικός λόγος σελ.109)

ανάβασις: Το ουσιαστικό αυτό, όπως και το αντίστοιχο ρήμα, χρησιμοποιείται συμβολικά από τον Πλάτωνα, για να δείξει την πορεία του ανθρώπου προς τη γνώση και την προσέγγιση (θέαση) του Αγαθού. Πρόκειται για μια πορεία ανηφορική· απαιτεί χρόνο και μόχθο. Αντιστοίχως μακρόχρονη και κοπιώδης περιγράφεται στην Πολιτεία η εκπαίδευση των εν παιδεία πολιτών και μελλοντικών φυλάκων. (φάκελος υλικού σελ. 98)

8. «μη ἐπιτρέπειν αὐτοῖς ὁ νῦν ἐπιτρέπεται» : ο εξαναγκασμός των φιλοσόφων

Η φράση «ὁ νῦν ἐπιτρέπεται» αποτελεί σχόλιο του Πλάτωνα για την κατάσταση που επικρατεί στις αποτυχημένες πολιτικές κοινωνίες της εποχής του : δεν τις κυβερνούν οι πεπαιδευμένοι, οι φιλόσοφοι, στους οποίους επιτρέπεται να απέχουν από την πολιτική δράση και τη διοίκηση της πόλης. Αυτή είναι και η κύρια αιτία της κακοδιοίκησής τους. Ο φιλόσοφος καταγγέλλει έμμεσα την απροθυμία των πνευματικών ανθρώπων της εποχής του να αναλάβουν την πολιτική ευθύνη της διακυβέρνησης της πόλης. Δεν δικαιούνται, λέει ο Σωκράτης-Πλάτων, να απέχουν από την πολιτική δράση θεωρώντας ότι η ενασχόληση με τον απλό λαό και τα καθημερινά προβλήματα της δημόσιας ζωής αποτελεί ντροπή, προσβολή και ηθική μείωση για τον άνθρωπο του πνεύματος. Ο άνθρωπος του πνεύματος, υποστηρίζει ο Σωκράτης- Πλάτων, οφείλει να επιστρέψει στην «σπηλιά», να ασχοληθεί με τα προβλήματα των απαιδευτων, να διαγνώσει τις ανάγκες τους, να τους δια φωτίσει και να τους δείξει τον δρόμο για το φως, να υποστεί τελικά τις όποιες συνέπειες της αμάθειάς τους στην προσπάθειά του να τους βοηθήσει.

9. «Τὸ ποῖον δὴ; Τὸ αὐτοῦ, ἦν δ' ἐγὼ, καταμένειν καὶ μὴ ἐθέλειν πάλιν καταβαίνειν ...»: το χρέος των ορθά πεπαιδευμένων ανθρώπων «στους αλυσοδεμένους της σπηλιάς

κατάβασις: Και αυτό το ουσιαστικό, όπως και το αντίστοιχο ρήμα, χρησιμοποιείται συμβολικά. δείχνει μια πορεία επιστροφής: από τη θεωρητική ενασχόληση με σχετικώς αφηρημένα αντικείμενα, όπως τα μαθηματικά και η διαλεκτική, στην πρακτική αντιμετώπιση προβλημάτων της καθημερινής ζωής μέσα στην πόλη. Οι φύλακες, οι πεπαιδευμένοι, έχουν χρέος να επιστρέψουν στην καθημερινότητα και από ηγετική θέση να προσφέρουν στο σύνολο των πολιτών όσα έμαθαν και είδαν στην πορεία τους προς το Αγαθό. (φάκελος υλικού σελ. 98)

Ο Σωκράτης -Πλάτωνας αναφέρεται εδώ στο χρέος των φυλάκων στην ιδανική του πολιτεία. Αυτοί αφού θα έχουν περάσει από τα στάδια εκπαίδευσης (δηλαδή: μουσική και γυμναστική παιδεία – μαθηματικές επιστήμες– σπουδή της

διαλεκτικής), οφείλουν (μετά τα 50 τους χρόνια) να κατέβουν στο σπήλαιο, δηλαδή στην πρακτική πολιτική, και να μεταδώσουν τις γνώσεις τους και την αρετή τους σε ολόκληρη την πόλη. Αφού, λοιπόν, θα έχουν μοιράσει τη ζωή τους μεταξύ της φιλοσοφίας και της άσκησης της εξουσίας και αφού θα έχουν εκπαιδεύσει τους διαδόχους τους, θα είναι πια έτοιμοι να φύγουν από τη ζωή και να κατοικήσουν στα νησιά των μακαρίων. (φιλοσοφικός λόγος σελ.109)

10. «... τιμῶν, εἴτε φαυλότεραι εἴτε σπουδαιότεραι»

Με τη λέξη «τιμῶν» ο Πλάτων εννοεί την κοινωνική προβολή, την ηθική ικανοποίηση, τις επευφημίες και τις τιμητικές διακρίσεις που έρχονται ως αποτέλεσμα της συμμετοχής σε δημόσια αξιώματα. Οι φιλόσοφοι οφείλουν να γίνουν κοινωνοί των «τιμῶν» αυτών, να τις μοιραστούν με τους απαίδευτους, άσχετα με το πώς οι ίδιοι τις αξιολογούν (ως ασήμαντες ή σημαντικές : «εἴτε φαυλότεραι εἴτε σπουδαιότεραι»). Το κοινωνικό και ηθικό τους χρέος απέναντι στην πολιτεία επιβάλλει να αναλάβουν αξιώματα και να συμμετάσχουν στη διακυβέρνηση της ιδανικής, ανεχόμενοι ακόμα και τις πιο ασήμαντες τιμές.

11. «Ἐπειτ', ἔφη, ἀδικήσομεν αὐτούς, καὶ ποιήσομεν χειρὸν ζῆν, δυνατὸν αὐτοῖς ὄν ἄμεινον;»

Ο Γλαύκων, λοιπόν, βλέπει το δίκαιο από τη σκοπιά του ατομικού συμφέροντος και θεωρεί ότι είναι άδικο να προτάσσεται η ορθή και δίκαιη διακυβέρνηση της πόλεως σε βάρος της επιθυμίας του ατόμου. Εκφράζει, δηλαδή, μια ατομοκεντρική αντίληψη : αντιλαμβάνεται το δίκαιο και το άδικο έξω από το κοινωνικό πλαίσιο, προτάσσει την ατομική συνείδηση έναντι της κοινωνικής συνείδησης και δεν αναγνωρίζει την προτεραιότητα που έχει το συμφέρον της πολιτικά οργανωμένης κοινωνίας απέναντι στο ατομικό συμφέρον.

12. «Ἐπελάθου πάλιν, ὦ φίλε»

Ο Σωκράτης αναφέρεται σε προηγούμενο σημείο του διαλόγου, στο οποίο ο Αδείμαντος –ο άλλος αδελφός του Πλάτωνα- είχε φέρει αντιρρήσεις σχετικά με τον τρόπο ζωής των φυλάκων : οι φύλακες, είχε πει ο Αδείμαντος, αν και θα κατέχουν την εξουσία στην ιδανική πολιτεία δεν θα μπορούν να απολαμβάνουν αγαθά, όπως σπίτια, κτήματα και πλούτη, ούτε θα μπορούν να φιλοξενούν φίλους ούτε να απολαμβάνουν διασκέδασεις. Η ζωή τους θα είναι πειθαρχημένη και λιτή (φιλοσοφικός λόγος σελ.111.) Εκεί, ο Σωκράτης είχε απαντήσει και ο Γλαύκων είχε συμφωνήσει ότι σκοπός της ιδεώδους πολιτείας δεν είναι να κάνει μόνο μία τάξη ευτυχισμένη (τους φύλακες), αλλά ολόκληρη την πόλη.

13. «ὅτι νόμῳ οὐ τοῦτο μέλει, ὅπως ἔν τι γένος ἐν πόλει διαφερόντως εὖ πράξει, ἀλλ' ἐν ὅλῃ τῇ πόλει τοῦτο μηχανᾶται ἐγγενέσθαι»

Ο Σωκράτης βλέπει το δίκαιο από τη σκοπιά του συλλογικού συμφέροντος και εκφράζει κοινωνιοκεντρικές αντιλήψεις για την πολιτική οργάνωση της πόλης - κράτους. (και όχι ατομοκεντρικές). Ο Σωκράτης θεωρεί ότι το γενικό καλό, το κοινό συμφέρον της πολιτικά οργανωμένης κοινότητας έχει προτεραιότητα έναντι του ατομικού συμφέροντος ή του συμφέροντος μιας κοινωνικής ομάδας. Ο νόμος προσωποποιείται αλλά φυσικά δεν παύει να είναι ανεπηρέαστος από προσωπικές συμπάθειες και αντιπάθειες. τούτο: το εὖ πράττειν, δηλαδή η ευδαιμονία, αλλά φυσικά, όπως συνάγεται από τη συζήτηση, όχι η απόλυτη ευδαιμονία. (φιλοσοφικός λόγος σελ. 111)

14. «συναρμόττων, ποιῶν και ἔμποιῶν» : η τριπλή λειτουργία του Νόμου για την επίτευξη της ευδαιμονίας του συνόλου

Ο Σωκράτης στην απάντησή του στην αντίρρηση του Γλαύκωνα προσωποποιεί τον Νόμο και του αποδίδει τρεις βασικές λειτουργίες, που αποτελούν τις αναγκαίες προϋποθέσεις για την ύπαρξη και την ευδαιμονία της πόλης. Τις λειτουργίες αυτές δηλώνει με τρία μετοχικά σύνολα («συναρμόττων, ποιῶν και ἔμποιῶν»):

α.«συναρμόττων τούς πολίτας πειθοῖ τε καὶ ἀνάγκη» : η κοινωνική λειτουργία του Νόμου και τα μέσα επίτευξης της κοινωνικής αρμονίας

Με το πρώτο μετοχικό σύνολο ο Πλάτωνας προβάλλει την κοινωνική λειτουργία του Νόμου, την επιδίωξη, δηλαδή, της κοινωνικής συναρμογής/συννοχής των πολιτών. Η μετοχή «συναρμόττων» («συνενώνοντας σε ένα αρμονικό σύνολο») υποδηλώνει αυτήν ακριβώς την επιδίωξη. Πρώτιστο μέλημα του νόμου, λοιπόν, είναι η επιβολή των προϋποθέσεων που θα οδηγήσουν στην αρμονική συμβίωση των πολιτών. Για να επιτευχθεί αυτό, ο νόμος χρησιμοποιεί δύο μέσα : την πειθώ και τη βία. Με την πειθώ επιδιώκεται η εκούσια υπακοή των πολιτών στο νόμο. Ο νόμος χρησιμοποιεί, δηλαδή, λογικά επιχειρήματα, προβάλλει υγιή πρότυπα και εκπαιδεύει τους πολίτες, ώστε να συνειδητοποιήσουν τον κοινωνικό τους ρόλο, να παραμερίσουν το προσωπικό τους συμφέρον, να συνεργαστούν με τους συμπολίτες τους και να προσφέρουν ό,τι είναι δυνατόν στο κοινωνικό σύνολο. Η μέθοδος αυτή απευθύνεται κυρίως στους πεπαιδευμένους πολίτες.

Υπάρχουν, όμως, πολίτες και μέλη της κοινωνίας, οι οποίοι δεν πείθονται με τον λόγο. Σ' αυτούς ο νόμος επιβάλλεται με τη βία. Ο όρος δηλώνει εδώ τον εξαναγκασμό (ή καταναγκασμό) των πολιτών να συμμορφωθούν σε όσα ορίζει ο νόμος, με τη χρήση των ποινών, των κυρώσεων που επιβάλλονται στους απείθαρχους. Η άσκηση «βίας» δεν σημαίνει ότι ο νόμος επιβάλλεται με τρόπο τυραννικό και αυταρχικό, ούτε περιλαμβάνει μέτρα που αποσκοπούν στην εξόντωση των απείθαρχων πολιτών. Η μέθοδος αυτή απευθύνεται, κυρίως, στον «ἄπειρον παιδείας ὄχλον», στους απάιδευτους πολίτες που δεν έχουν συννετιστεί

με την πειθώ και εξακολουθούν να «πολυπραγμονούν», να υπερβαίνουν τα όρια που έχουν τεθεί στη δραστηριότητά τους, και κατά συνέπεια δεν συνεισφέρουν στη συνοχή της πόλης και διαταράσσουν την κοινωνική αρμονία. (φιλοσοφικός λόγος σελ. 111). Ο καταναγκασμός, όμως, μπορεί να εφαρμοσθεί και σε όσους πεπαιδευμένους δεν έχουν συμμορφωθεί με την πειθώ, ακόμα και στους άρχοντες, που δεν ζουν όπως τους επιβάλλει ο νόμος και το συμφέρον της πόλεως (να ζουν με λιτότητα, να μην έχουν προσωπική περιουσία ή οικογένεια, να διοικούν την πόλη κλπ). Ο νόμος εξαναγκάζει ακόμα και τους φιλοσόφους – άρχοντες, τους αρίστους του πνεύματος, να ασκούν την εξουσία με ανιδιοτέλεια, ευσυνειδησία και δικαιοσύνη για το κοινό καλό, την κοινή ευδαιμονία.

β. «ποιῶν μεταδιδόναι ... ὠφελειῖν» : η οικονομική λειτουργία του Νόμου

Με το δεύτερο μετοχικό σύνολο ο Σωκράτης αποδίδει στον Νόμο οικονομική λειτουργία. Ο Νόμος επιβάλλει μια από τις βασικές ιδρυτικές αρχές της ιδανικής πολιτείας, τον καταμερισμό της εργασίας. Αυτό σημαίνει ότι κάθε πολίτης, ανάλογα με την τάξη στην οποία ανήκει, υποχρεώνεται να προσφέρει στην πόλη αυτό που μπορεί να προσφέρει («τῆς ὠφελίας ἦν ἂν ἕκαστοι τὸ κοινὸν δυνατοὶ ὤσιν ὠφελειῖν»), χωρίς να υπερβαίνει τα όρια των δυνατοτήτων και ικανοτήτων του, των αρμοδιοτήτων και καθηκόντων του. Κάθε τάξη πρέπει να κινείται μέσα στα αυστηρά πλαίσια που έχουν τεθεί: οι δημιουργοί να παράγουν αγαθά και να συντηρούν τους πολίτες, οι φύλακες – επίκουροι να φρουρούν την πόλη και οι φύλακες-βασιλείς να την διοικούν. Η πόλη οικίζεται επειδή κανείς δεν είναι αυτόρκτης παρά πολλῶν ἔνδεής. Ο καταμερισμός λοιπόν της εργασίας προσπορίζει οικονομικά οφέλη σε όλους τους πολίτες (φιλοσοφικός λόγος σελ. 111).

Ο νόμος δεν επιτρέπει στους πολίτες να ενεργούν εκδηλώνοντας την ελεύθερη βούληση τους, να ασχολούνται με ὅ,τι οι ίδιοι επιθυμούν («οὐχ ἴνα ἀφιῆ τρέπεσθαι ὅπῃ ἕκαστος βούλεται»), ούτε να αποσκοπούν στην ικανοποίηση των ατομικῶν τους αναγκῶν. Αντίθετα, τους επιβάλλει να δρουν με τρόπο ὡστε να υπηρετοῦν τις ἀνάγκες του κοινωνικῶν συνόλου και με σκοπὸ το κοινὸ ὄφελος. Ἐτσι, τις σχέσεις μεταξύ των πολιτῶν χαρακτηρίζει η αλληλοβοήθεια, η συνεργασία, και η αλληλεγγύη, που εξασφαλίζουν τη συνοχή της πόλης, την ομαλή συμβίωση και την κοινή ευδαιμονία.

μεταδιδόναι ἀλλήλοις τῆς ὠφελίας, συναρμόττων τοὺς πολίτας, [...] σύνδεσμον τῆς πόλεως: Ὅλες αυτές οι εκφράσεις τονίζουν εμφαιτικά μια θεμελιακή ιδέα της πλατωνικῆς Πολιτείας: Η πόλη αποτελεί ἓνα οργανικὸ σύνολο, ἓναν οργανισμό που προϋποθέτει τη συνύπαρξη και συλλειτουργία των μελῶν του. Μέλη της πολιτείας είναι οι πολίτες· εφόσον η πόλη επιδιώκει τη συλλογική ευτυχία, θεωρεῖται αναγκαῖο να ὑπάρχουν μεταξύ των πολιτῶν

ισχυροί δεσμοί. Η μη διάσπαση του κοινωνικού ιστού αλλά και η ισχύς του αποτελούν για τον Πλάτωνα ύψιστο ζητούμενο. Θυμίζουμε ότι στον μύθο του Πρωταγόρα (6η Διδακτική Ενότητα) το δώρο του Δία στους ανθρώπους, με το οποίο τους δόθηκε ως δυνατότητα η πολιτική αρετή, ήταν η αιδώς και η δίκη, για να λειτουργήσουν ως πόλεων κόσμοι τε και δεσμοί φιλίας συναγωγοί. (φάκελος υλικού σελ. 98)

γ. «καὶ αὐτὸς ... ἐπὶ τὸν σύνδεσμον τῆς πόλεως» : η παιδαγωγική και πολιτική λειτουργία του Νόμου

Με το τρίτο μετοχικό σύνολο δηλώνεται η παιδαγωγική και πολιτική λειτουργία του Νόμου, ο οποίος έχει χρέος να διαπλάθει («ἐμποιῶν») «ἀγαθούς πολίτες», ικανούς και άξιους να διατηρούν τη συνοχή της πόλης. Για να γίνει αυτό, ο Νόμος θέτει όρια και περιορισμούς στις ατομικές επιθυμίες των πολιτών, ώστε να ελεγχθούν από τη λογική. Παράλληλα, καλλιεργεί την κοινωνική τους συνείδηση, προάγει την πολιτική κοινωνικοποίησή τους. Επιδιώκει, δηλαδή, να διαμορφώσει πολίτες που θα συνειδητοποιούν την προτεραιότητα του κοινού συμφέροντος έναντι του ατομικού και θα λειτουργούν υποτάσσοντας την ατομικότητα στη συλλογικότητα. Τέτοιου είδους πολίτες συνεισφέρουν στη συνοχή της πόλης και στην επίτευξη του τελικού σκοπού της κοινής ευδαιμονίας.

15. Ο νόμος, όπως παρουσιάζεται από τον Πλάτωνα/Σωκράτη :

- Επιδιώκει να ρυθμίσει με τον καλύτερο δυνατό τρόπο τις λειτουργίες της πόλης και τη συμπεριφορά των πολιτών, ώστε να επιτευχθεί η αρμονική και ομαλή συμβίωσή τους
- Προτάσσει το γενικό καλό, το κοινό συμφέρον, την κοινή ευδαιμονία έναντι της ατομικής. Γι' αυτό επιδιώκει να επιβάλλει την υποταγή : α) σε ατομικό επίπεδο : την υποταγή των κατώτερων μερών της ατομικής ψυχής στο ανώτερο (το «λογιστικόν») β) σε κοινωνικό επίπεδο : την υποταγή του ατομικού συμφέροντος στο συλλογικό και των κατωτέρων τάξεων στις ανώτερες
- Προβάλλει τη σημασία της προσφοράς του ατόμου στο κοινωνικό σύνολο : ευδαιμονία δεν είναι η ατομική ευτυχία, αλλά η συναίσθηση ότι με τις ενέργειές του ο πολίτης καθιστά τους άλλους ευδαίμονες, συνεισφέρει στην κοινή ευδαιμονία.
- Λειτουργεί απρόσωπα, ψυχρά, αυστηρά, αντικειμενικά και αξιοκρατικά, χωρίς να παρεκκλίνει από τον επιδιωκόμενο στόχο (την κοινή ευδαιμονία)
- Επιβάλλεται όχι μόνο με την πειθώ αλλά και τη βία (τον εξαναγκασμό). Όπως έχει παρατηρηθεί, ο εξαναγκασμός, η αναγκαστική επιβολή κανόνων και απαγορεύσεων δεν ταιριάζει σε δημοκρατικά πολιτεύματα, αλλά μάλλον σε

αυταρχικά και ολοκληρωτικά καθεστώτα, που υποτάσσουν τη βούληση, τις επιθυμίες και τις ελευθερίες του ατόμου στο συμφέρον του κράτους. Ωστόσο, οι προθέσεις του νόμου είναι αγαθές : χρησιμοποιεί κάθε μέσο, ακόμα και τον εξαναγκασμό, όχι για την εξυπηρέτηση ατομικών συμφερόντων (όπως συμβαίνει στα αυταρχικά, τυραννικά καθεστώτα), αλλά του κοινού συμφέροντος.

Αισθητικά -Υφολογικά στοιχεία

- **παρομοίωση:** «ἠγούμενοι ἐν μακάρων νήσοις ζῶντες ἔτι ἀπωκίσθαι» (= σαν να ζουν στα νησιά των μακαριών)
- **πολυσύνδετα σχήματα:** «μήτε τοὺς ἀπαιδεύτους ... μήτε τοὺς ἐν παιδείᾳ ...» «τάς τε βελτίστας φύσεις ... ἰδεῖν τε τὸ ἀγαθὸν καὶ ἀναβῆναι ...» «μὴ ἐθέλειν ... μηδὲ μετέχειν ...»υπάρχει διπλή ἄρνηση, δηλωτική της απροθυμίας των ορθά πεπαιδευμένων να ασχοληθούν με τα κοινά «εἴτε φαυλότεραι ... εἴτε σπουδαιότεραι»
- **παρατακτική σύνδεση:** Παρατηρείται ευρεία χρήση παρατακτικών συνδέσμων : καί, μήτε ... μήτε, μὲν ... δέ, τε ... καί, εἴτε ... εἴτε, «ἀδίκησομεν αὐτούς, καὶ ποιήσομεν χειρὸν ζῆν» - «πειθοῖ τε καὶ ἀνάγκη» - «ποιῶν μεταδιδόναι ... καὶ αὐτὸς ἐμποιῶν ...» - «ἐπιμελεῖσθαι τε καὶ φυλάττειν»
- **αντιθέσεις:** «τοὺς ἀπαιδεύτους» ≠ «τοὺς ἐν παιδείᾳ», «ἃ πράττωσιν» ≠ «οὐ πράξουσιν», «ἐκόντες» ≠ «ἀναγκάσαι», «ἔτι ἀπωκίσθαι» ≠ «μὴ ἐπιτρέπειν», «χειρὸν ≠ ἄμεινον»: η χρήση αυτής της αντίθεσης (όπως και η εναντιωματική μετοχή «δυνατὸν ὄν») εκφράζει την έντονη αντίδραση του Γλαύκωνα «ἐν τι γένος ≠ ἐν ὅλῃ τῇ πόλει»: υπογραμμίζεται η μέριμνα του νόμου για το όφελος και την ευδαιμονία όλων των πολιτών.
- **σχῆμα κατ' ἄρση και θέση:** «ὅτι νόμῳ οὐ τοῦτο μέλει ἀλλ' ἐν ὅλῃ τῇ πόλει ... ἐγγενέσθαι»: υπογραμμίζεται ο ρόλος του νόμου να επιφέρει ισορροπία στην πόλη, «οὐχ ἵνα ἀφιῆ ... ἀλλ' ἵνα καταχρῆται ...»: τονίζεται ο ρόλος του νόμου να χρησιμοποιεί τους πολίτες ως ενωτικό δεσμό της πόλης.
- **προσωποποίηση:** Στο κείμενο παρατηρούμε την προσωποποίηση του νόμου, ώστε να φανεί ο ρόλος του, που σχολιάστηκε προηγουμένως. Η προσωποποίηση επιτυγχάνεται με τη χρήση ρηματικών τύπων: «μέλει», «μηχανᾶται», «συναρμόττων», «ποιῶν», «ἐμποιῶν», «ἀφιῆ», «καταχρῆται».

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

Α.Ερμηνευτικές

1. Ποιόν τρόπο ζωής προτιμούν να αναλάβουν περισσότερο οι πεπαιδευμένοι από την ανάληψη ευθυνών στη διοίκηση της πολιτείας; Με ποιόν εκφραστικό τρόπο παρουσιάζει την επιθυμία τους ο Πλάτων;

2. Να εντοπίσετε στο κείμενο τους όρους (λέξεις) που χρησιμοποιεί ο Πλάτων για να χαρακτηρίσει το αγαθό, την πορεία προς αυτό και την προσέγγισή του και να τους σχολιάσετε.

3. Ο Γλαύκων υποβάλλει την ένσταση ότι αν αναγκάσουν τους φιλοσόφους να επιστρέψουν στο σπήλαιο, θα τους αδικήσουν, αφού θα τους αναγκάσουν να ζουν χειρότερα, ενώ μπορούν να ζήσουν καλύτερα. α) Πώς κρίνετε την άποψη του Γλαύκωνα; β) Τι απαντά ο Σωκράτης στον Γλαύκωνα; Αξιολογήστε τη θέση του Σωκράτη.

4. πειθοῖ τε καὶ ἀνάγκη: Πώς δικαιολογείται η χρήση βίας από το νόμο;

5. Να εξετάσετε πώς παρουσιάζεται η εξουσία και ο ρόλος του Νόμου στα παρακάτω κείμενα συνδυάζοντάς τα με το κείμενο αναφοράς.

Και όταν πια φύγουν αυτοί [δηλ. οι νέοι άνδρες] από τους δασκάλους, η πόλη, με τη σειρά της, τους αναγκάζει να μάθουν τους νόμους και να ζουν σύμφωνα με αυτούς, ώστε να μην ενεργούν από μόνοι τους και όπως νομίζουν οι ίδιοι [...]. Έτσι, και η πόλη, υπογραμμίζοντας τους νόμους, αυτά τα επισημάματα των καλών, παλαιῶν νομοθετῶν, αναγκάζει και όσους ασκούν ένα αξίωμα και όσους άρχονται να συμμορφώνονται με αυτούς. Εκείνος δε ο οποίος τους παραβαίνει, υφίσταται κυρώσεις και οι κυρώσεις αυτές ονομάζονται, και σε σας εδώ [δηλ. στην Αθήνα] και σε πολλά άλλα μέρη, εὐθύνες, λες και η δικαιοσύνη ξαναβάζει [τον παραβάτη] στην ευθεία.

Πλάτων, Πρωταγόρας, 326d-e (Από το σχολικό βιβλίο του Φιλοσοφικού Λόγου)

Μετά τον Πρόδικο πήρε τον λόγο ο Ιππίας ο σοφός και είπε: Άνθρωποι της συντροφιάς, εγώ σας θεωρώ όλους συγγενείς και φίλους και συμπολίτες – μας συνδέει η φύση, όχι ο νόμος· γιατί η φύση συνδέει με συγγένεια το όμοιο με το όμοιο, ενώ ο νόμος, των ανθρώπων ο δυνάστης, συχνά επιβάλλει με τη βία σχέσεις, που δεν τις ανέχεται η φύση.

Πλάτων, Πρωταγόρας, 337b116

Β.Λεξιλογικές

1. Να βρείτε στο αρχαίο διδαγμένο κείμενο που σας δίνεται μία ετυμολογικά συγγενή λέξη για καθεμία από τις παρακάτω λέξεις της Νέας Ελληνικής:

νέο φροντιστήριο

ρήτορας, άσχημος, αφήγηση, πειστικός, υπόδημα, διάδημα, βιώσιμος, κάθετος, λήθαργος, εφαρμογή, ντροπαλός, διηλεκτής, απίθανος, άριστος, σύμφωνο

2. Να συμπληρώσετε τις παρακάτω περιόδους λόγου της Νέας Ελληνικής με ομόρριζα (απλά ή σύνθετα) του ρήματος έφη, ώστε να ολοκληρωθεί ορθά το νόημά τους:

- Απαγορεύεται η τσιγάρων στην τηλεόραση.
- Η περιοχή αυτή για τις όμορφες παραλίες της.
- Κατάφερες να το τελειώσεις τόσο γρήγορα. Τα πήγες
- Μου απάντησε στην πρότασή μου για συνεργασία.
- Ήταν σε κατάσταση: δεν μπορούσε να μιλήσει.

3. Να αντιστοιχίσετε τις λέξεις της Α ομάδας με τις ετυμολογικά συγγενείς τους στη Β ομάδα. Δύο λέξεις περισσεύουν.

Α Ομάδα	Β Ομάδα
έπελάθου	εφετείο
μηχανάται	δωρεά,
νόμω	εισιτήριο
άφιη	λησμονιά
Μεταδιδόναι	πολυμήχανος
	νόμισμα
	δόνηση

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 11

Ο χαρακτήρας και οι στόχοι της παιδείας

Ενώ ο δάσκαλός του, ο Πλάτων, αναπτύσσει τον προβληματισμό του για το δίκαιο και την παιδεία στο πλαίσιο μιας ιδεατής πολιτείας, ο ρεαλιστής Αριστοτέλης προβληματίζεται ρητά για την τρέχουσα εκπαιδευτική πραγματικότητα της εποχής του. Δεν παύει, όμως, να ταυτίζεται με τον δάσκαλό του σε δύο βασικές παραδοχές: α) το πρόβλημα της παιδείας μόνο μέσα στο πλαίσιο της ευρύτερης κοινωνίας/πόλεως μπορεί να συζητηθεί, β) κεντρικός στόχος όλων των ανθρώπινων δραστηριοτήτων μέσα στην πολιτική κοινωνία είναι η συνοχή, η πρόοδος και η ευημερία της πόλεως στο σύνολό της. Και η παιδεία, λοιπόν, διδάσκει ο Σταγειρίτης, σ' αυτό ακριβώς το τέλος αποβλέπει. Γι' αυτό και οφείλει να είναι νομοθετικά οργανωμένη, δημόσια και ενιαία για όλους τους ελεύθερους πολίτες, ειδικότερα και εμφατικότερα τους νέους, που θα είναι οι μελλοντικοί πολίτες. Οι επιμέρους παιδαγωγικοί στόχοι, τα γνωστικά αντικείμενα και οι εκπαιδευτικές πρακτικές απαιτούν φυσικά περαιτέρω φιλοσοφική διερεύνηση.

ΚΕΙΜΕΝΟ ΑΝΑΦΟΡΑΣ

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ, Πολιτικά, Θ 1.3-2.1, 1337a33-b11

ΑΡΧΑΙΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ

<p>Ἵτι μὲν οὖν νομοθετητέον περὶ παιδείας καὶ ταύτην κοινήν ποιητέον, φανερόν τίς δ' ἔσται ἡ παιδεία καὶ πῶς χρὴ παιδεύεσθαι, δεῖ μὴ λανθάνειν. νῦν γὰρ ἀμφισβητεῖται περὶ τῶν ἔργων.</p>	<p>Ἵτι, λοιπόν, πρέπει να υπάρχει ειδική νομοθεσία για την παιδεία και ότι πρέπει αυτή να είναι η ίδια για όλους, έγινε φανερό από τα παραπάνω.</p>	<p>Θέμα: Οι απόψεις του Αριστοτέλη για τον χαρακτήρα και του στόχους της παιδείας.</p> <p>Το αίτημα για νομοθέτηση κοινής παιδείας. Ερωτήματα-προβληματισμοί σχετικά με θέματα της παιδείας:</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ Ποιος πρέπει να είναι ο <i>χαρακτήρας</i> της παιδείας ➤ Με ποιον <i>τρόπο</i> πρέπει να παρέχεται η παιδεία.
---	---	---

<p>Οὐ γὰρ ταῦτὰ πάντες ὑπολαμβάνουσι δεῖν μαθάνειν τοὺς νέους οὔτε πρὸς ἀρετὴν οὔτε πρὸς τὸν βίον τὸν ἄριστον,</p> <p>οὐδὲ φανερόν ποτερον πρὸς τὴν διάνοιαν πρέπει μάλλον ἢ πρὸς τὸ τῆς ψυχῆς ἦθος·</p> <p>Ἐκ τε τῆς ἐμποδῶν παιδείας ταραχώδης ἢ σκέψις καὶ δῆλον οὐδὲν ποτερον ἀσκεῖν δεῖ τὰ χρήσιμα πρὸς τὸν βίον</p> <p>ἢ τὰ τείνοντα πρὸς ἀρετὴν</p> <p>ἢ τὰ περιττά (πάντα γὰρ εἴληφε ταῦτα κριτὰς τινας)·</p>	<p>Αλλά δεν πρέπει να διαφεύγει την προσοχή μας, ποια πρέπει να είναι αυτή η παιδεία και με ποιο σύστημα πρέπει να εκπαιδεύονται οι νέοι, γιατί σήμερα υπάρχει διαφωνία ως προς το εκπαιδευτικό πρόγραμμα που πρέπει να εφαρμοσθεί, αφού δεν παραδέχονται ὅλοι ὅτι τα ίδια πρέπει να μαθαίνουν οι νέοι οὔτε ὅταν την ἀρετὴ, οὔτε ὅταν τον ἄριστο βίον πρόκειται να επιδιώξουν,</p> <p>οὔτε εἶναι ξεκαθαρισμένο αν η παιδεία πρέπει να ἔχει στόχο της την ἀνάπτυξη του πνεύματος μάλλον ἢ την διάπλαση του ἠθους της ψυχῆς·</p> <p>Από τις συγκεκριμένες αυτές γνώμες παρεμποδίζεται η ἀνεύρεση του σωστοῦ παιδαγωγικοῦ συστήματος και δε μπορούμε να ξεύρουμε τι πρέπει να επιδιώκουμε: τα χρήσιμα για τη ζωή,</p> <p>τα σχετικά με την ἀπόκτηση ἀρετῆς,</p> <p>ἢ τα περιττά στολίδια; Γιατί το καθένα ἀπ' αὐτά</p>	<p>Κριτική στην παιδευτική πραγματικότητα της εποχῆς του.</p> <p>1^η διαπίστωση: Διαφωνία για τα χαρακτηριστικά της εκπαίδευσης των νέων ὥστε αὐτοί να οδηγηθοῦν στην κατάρκτηση της ἀρετῆς και στην κατοχή των χαρακτηριστικῶν που θα τους εξασφαλίσουν τον ἄριστο βίον.</p> <p>2^η διαπίστωση: Διαφωνία για το ποιο πρέπει να εἶναι οι στόχοι της παιδείας:</p> <ul style="list-style-type: none"> • η ἀσκηση του νου ἢ • η διαμόρφωση ἠθικοῦ χαρακτήρα <p>Τύποι παιδείας.</p> <ul style="list-style-type: none"> ❖ Ὀφελιμιστική: η οποία στοχεύει στη μετάδοση των πρακτικῶν και των ωφέλιμων, των χρησίμων για τη ζωή. ❖ Ἠθικοπλαστική: η οποία στοχεύει στη διάπλαση ἐνός ἠθικοῦ, ἐνάρετου χαρακτήρα. ❖ Γνωσιοκεντρική: η οποία στοχεύει
---	---	---

<p>περί τε τῶν πρὸς ἀρετὴν οὐθέν ἐστιν ὁμολογούμενον (καὶ γὰρ τὴν ἀρετὴν οὐ τὴν αὐτὴν εὐθὺς πάντες τιμῶσιν, ὥστ' εὐλόγως διαφέρονται καὶ πρὸς τὴν ἄσκησιν αὐτῆς).</p> <p>Ἔστι μὲν οὖν τὰ ἀναγκαῖα δεῖ διδάσκεσθαι τῶν χρησίμων, οὐκ ἄδηλον</p> <p>ὅτι δὲ οὐ πάντα, διηρημένων τῶν τε ἐλευθερίων ἔργων καὶ τῶν ἀνελευθερίων φανερόν, καὶ ὅτι τῶν τοιούτων δεῖ μετέχειν ὅσα τῶν χρησίμων ποιήσει τὸν μετέχοντα μὴ βάνουσον.</p> <p>Βάνουσον δ' ἔργον εἶναι δεῖ τοῦτο νομίζειν καὶ τέχνην ταύτην καὶ μάθησιν, ὅσαι πρὸς τὰς</p>	<p>ἔχει τοὺς υποστηρικτὲς καὶ τοὺς επικριτὲς του·</p> <p>κι οὐτε γὰρ τὰ σχετικὰ μετὰ τὴν ἀρετὴν ὑπάρχει ὁμοφωνία (αφοῦ δὲν τιμῶν ὅλοι τὴν ἴδια ἀρετὴν, ἀλλὰ ὁ καθένας ἔχει διαφορετικὴ ἔννοια γι' αὐτὴν καὶ ἐπομένως δικαιολογημένα διαφωνοῦν γὰρ τὸν τρόπον μετὰ τὸν ὁποῖόν αὐτὴ ἀσκεῖται).</p> <p>Δεν ὑπάρχει, βέβαια, ἀμφισβήτηση ὅτι ἀπὸ τὰ χρησίμα πρέπει νὰ διδάσκονται τ' ἀναγκαῖα γὰρ τὴν ζωὴν</p> <p>ἐπίσης εἶναι φανερόν ὅτι, ἐπειδὴ τὰ ἔργα χωρίζονται σ' ἐκεῖνα ποὺ ταιριάζουν σὲ ἐλεύθερους καὶ σ' ἐκεῖνα ποὺ δὲν ταιριάζουν σ' αὐτοὺς, δὲν πρέπει νὰ διδάσκονται ὅλα, ἀλλὰ ὅσα ἀπὸ τὰ χρησίμα δὲν ὑπάρχει φόβος νὰ κάνουν αὐτόν ποὺ τὰ μαθαίνει βάνουσο.</p> <p>Καὶ βάνουσο ἔργο, βάνουση τέχνη καὶ βάνουση μάθησις πρέπει νὰ θεωροῦμε ὅσα κάνουν</p>	<p>στὴν καλλιέργεια τοῦ νοῦ</p> <p>❖ ὅλοι θεωροῦν πολὺ σημαντικὴ τὴν ἀρετὴν, ὁ καθένας ὅμως δίνει διαφορετικὸ περιεχόμενον σ' αὐτὴν με ἀποτέλεσμα νὰ προβάλλονται διαφορετικὲς ἀπόψεις ὡς πρὸς τὴν ἀσκήσιν τῆς.</p> <p>Οἱ προσωπικὲς θέσεις τοῦ Ἀριστοτέλη γὰρ τὴν παιδείαν. Κυρίαρχος ὁ ἠθοπλαστικὸς χαρακτήρας τῆς παιδείας.</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ ἀπὸ τὰ χρησίμα πράγματα πρέπει νὰ διδάσκονται στοὺς νέους τὰ πλεονεκτήματα ἀναγκαῖα ▪ ἀπὸ αὐτὰ τὰ χρησίμα καὶ ἀπόλυτα ἀναγκαῖα πρέπει νὰ διδάσκονται στοὺς νέους μόνο : <ul style="list-style-type: none"> α) ὅσα ταιριάζουν σὲ ἐλεύθερους ἀνθρώπους . β) ὅσα δὲν εἶναι βάνουσα (εὐτελής), ὥστε νὰ σταθοῦν ἐμπόδιο
--	---	--

<p>χρήσεις και τὰς πράξεις τὰς τῆς ἀρετῆς ἄχρηστον ἀπεργάζονται τὸ σῶμα τῶν ἐλευθέρων [ἢ τὴν ψυχὴν] ἢ τὴν διάνοιαν.</p>	<p>το σῶμα ἢ τὴν ψυχὴ ἢ τὸ νοῦ των ἐλευθέρων ἀνθρώπων ἄχρηστα γὰ τις χρήσεις και τις πράξεις της ἀρετῆς.</p> <p>(μετάφραση Β. Μοσκόβης)</p>	<p>στην κατάκτηση της ἀρετῆς.</p>
---	---	-----------------------------------

ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

1. «ὅτι μὲν οὖν νομοθετητέον περὶ παιδείας καὶ ταύτην κοινήν ποιητέον, φανερόν»

Ο Αριστοτέλης συνδέει την παιδεία με τη διακυβέρνηση της πολιτείας. Η παιδεία είναι λοιπόν πολιτικό θέμα που πρέπει να απασχολεί και τους πολιτικούς και τους νομοθέτες, αφού επηρεάζει τη συνολική ζωή του κράτους, αλλά και του κάθε πολίτη ξεχωριστά, καθορίζοντας το παρόν του και προδιαγράφοντας το μέλλον του. Ο Αριστοτέλης είναι υποστηρικτής της νομοθετικά κατοχυρωμένης παιδείας («νομοθετητέον»). Η παιδεία, κατά τον Αριστοτέλη, δεν πρέπει να παρέχεται ιδιωτικά, με πρόγραμμα διδασκαλίας που επιλέγουν οι γονείς, αλλά με βάση σχετική νομοθεσία να είναι κοινή για όλους («κοινήν ποιητέον»). Η παιδεία είναι υπόθεση του κράτους, που οφείλει να θεσπίσει νόμους σχετικά με αυτή. Η διά νόμου κοινή παιδεία είναι, κατά τον Αριστοτέλη, αναγκαία για την ενότητα της πόλης και την ευδαιμονία του συνόλου. Τα βασικά επιχειρήματα με τα οποία ο φιλόσοφος υπερασπίζεται τον δημόσιο χαρακτήρα της παιδείας είναι αυτά του «τέλους» (σκοπού) και του «όλου» της πόλης.

Με το πρώτο επιχειρήμα επικαλείται τον τελικό σκοπό της πόλης, την ευδαιμονία. Η επίτευξη της κοινής ευδαιμονίας μιας πόλης προϋποθέτει οι πολίτες να μπορούν να λειτουργήσουν με τον ίδιο τρόπο μέσα σε αυτήν, πράγμα που εξασφαλίζεται μόνο εάν λάβουν όλοι οι πολίτες μία και κοινή παιδεία. Η μόρφωση των νέων πρέπει, επιπλέον, να είναι ταιριαστή με το πολίτευμα της πόλης τους, έτσι ώστε να φτάσουν στον επιδιωκόμενο σκοπό, την ευδαιμονία του συνόλου των πολιτών. Εφόσον λοιπόν ο σκοπός της πόλης είναι κοινός, κοινή πρέπει να είναι και η παιδεία που προσφέρεται και να μην αφήνεται στην ιδιωτική πρωτοβουλία.

Με το δεύτερο επιχειρήμα ο Αριστοτέλης προβάλλει την πόλη ως όλον, μόριο του οποίου είναι ο κάθε πολίτης. Το μόριο δεν είναι δυνατόν να αποφασίζει για το όλον, αλλά το όλον για το μέρος. Αυτό δεν πρέπει να θεωρηθεί ως επιβολή μιας ισοπεδωτικής ομοιομορφίας των πολιτών, αλλά ως αναγκαιότητα για την πολιτική ενότητα της πόλης, που δεν αποκλείει τις ατομικές ιδιαιτερότητες. Συνεπώς, αν σκοπός της πόλεως είναι να οδηγήσει τους πολίτες στην ἀρετή και

κατ' επέκταση στην ευδαιμονία, τον ύψιστο σκοπό, ο σκοπός αυτός θα επιτευχθεί, μόνο αν παρέχεται κοινό περιεχόμενο μόρφωσης σε όλους τους πολίτες.

Συμπερασματικά, προβάλλονται δύο θέσεις: η παιδεία να είναι αντικείμενο κρατικής μέριμνας και να ρυθμίζεται νομοθετικά («νομοθετητέον») και να έχει ενιαίο για όλους χαρακτήρα («κοινήν ποιητέον»).

παιδεία κοινή: Ο δημόσιος χαρακτήρας της παιδείας είναι, κατά τον Αριστοτέλη, ένα αίτημα που προκύπτει από την ανάγκη κοινωνικής και πολιτικής ισότητας. Επίσης, η κοινή παιδεία είναι απαραίτητη για την ενότητα της πόλης και τη συλλογική ευτυχία. Στο πλαίσιο αυτό τονίζεται μαζί με τον δημόσιο και ο ενιαίος χαρακτήρας της παιδείας: τὴν παιδείαν κοινήν καὶ μίαν ποιεῖν (Πολιτικά 1263b36-37). (φάκελος υλικού σελ. 106)

2. «τίς δ' ἔσται ἡ παιδεία καὶ πῶς χρὴ παιδεύεσθαι, δεῖ μὴ λανθάνειν. νῦν γὰρ ἀμφισβητεῖται περὶ τῶν ἔργων. οὐ γὰρ ταῦτ' ἅπαντες ὑπολαμβάνουσι δεῖν μανθάνειν τοὺς νέους οὔτε πρὸς ἀρετὴν οὔτε πρὸς τὸν βίον τὸν ἄριστον, οὐδὲ φανερόν ποτερον πρὸς τὴν διάνοιαν πρέπει μᾶλλον ἢ πρὸς τὸ τῆς ψυχῆς ἦθος.»

Διατύπωση προβληματισμών και κριτική σχετικά με την παιδεία της εποχής του (χαρακτήρας, περιεχόμενο, στόχοι). Τύποι παιδείας

ο Αριστοτέλης διατυπώνει δύο ερωτήματα, που θα τον απασχολήσουν στη συνέχεια :

α) Ποιος είναι ο ενδεδειγμένος τύπος παιδείας («τίς δ' ἔσται ἡ παιδεία»), ως προς το περιεχόμενο και τους στόχους

β) Πώς πρέπει να διαπαιδαγωγούνται τα παιδιά («πῶς χρὴ παιδεύεσθαι»).

Κατά την προσφιλή του μέθοδο, εξετάζει πρώτα την κατάσταση που διαπιστώνει ότι κυριαρχεί στην εποχή του και στη συνέχεια παρουσιάζει τις δικές του απόψεις με βάση τη λογική και την εμπειρία. Ο Αριστοτέλης, προβαίνει σε διαπιστώσεις σχετικές με τον χαρακτήρα της παιδείας και το εκπαιδευτικό πρόγραμμα της εποχής του. Επισημαίνει, κατ' αρχάς, την παρατηρούμενη στην εποχή του διαφωνία ως προς το σκοπό και το περιεχόμενο της παρεχόμενης παιδείας (περὶ τῶν ἔργων). Οι άνθρωποι διαφωνούν όχι μόνο σχετικά με το τι πρέπει να μαθαίνουν οι νέοι (οὐ γὰρ ταῦτ' ἅπαντες ὑπολαμβάνουσι δεῖν μανθάνειν τοὺς νέους), αλλά και για το αν οι νέοι πρέπει να εκπαιδεύονται με σκοπό την κατάκτηση της αρετής (πρὸς ἀρετὴν) ἢ του ἀριστου βίου (πρὸς τὸν βίον τὸν ἄριστον). Διχογνωμία υπάρχει επίσης σχετικά με το κατά πόσον η παρεχόμενη παιδεία πρέπει να αποβλέπει στην καλλιέργεια του πνεύματος (πρὸς τὴν διάνοιαν) ἢ στη διάπλαση του χαρακτήρα, του ἦθους (πρὸς τὸ τῆς ψυχῆς ἦθος). Συγκεκριμένα, άλλοι υποστηρίζουν ότι η παιδεία πρέπει να στοχεύει :

«**πρὸς ἀρετήν**» : ο όρος αρετή αναφέρεται εδώ και στις διανοητικές αρετές, που σχετίζονται με το καθαρά λογικό μέρος της ψυχής (το «λόγον ἔχον») και στις ηθικές αρετές, που σχετίζονται με το «επιθυμητικόν» και οδηγούν σε πράξεις που προκύπτουν από τη βούληση, ελέγχονται από τη λογική και γεννιούνται με τον εθισμό. Η αρετή αποτελεί τη βάση του «αίρετωτέρου βίου», του προτιμότερου βίου, που οδηγεί στην ευδαιμονία.

«**πρὸς τὸν βίον τὸν ἄριστον**» : Εννοεί, κυρίως, τον άριστο βίο που προβάλλει κάθε πολιτική κοινωνία στα μέλη της ως τον προτιμότερο βίο, τον «αίρετώτερον βίον». Ο Αριστοτέλης θεωρεί την αρετή αναγκαία προϋπόθεση του «αίρετώτερου βίου». Πρέπει, βέβαια, να σημειώσουμε ότι η έννοια της «αρετής» -και άρα του προτιμότερου βίου-καθορίζεται από το είδος και την ιδιαίτερη οργάνωση κάθε κοινωνίας. Πρέπει, επίσης, να επισημανθεί, ότι ο άριστος βίος συνδέεται με το άριστο πολίτευμα (άριστη πολιτεία). Άριστη πολιτεία είναι εκείνη που εξασφαλίζει τον «αίρετώτατον βίον», την άριστη ζωή για το άτομο και το σύνολο συγχρόνως. Αυτό σημαίνει ότι δεν υπάρχει ένας και μοναδικός άριστος βίος, αλλά τόσοι όσα και τα πολιτεύματα.

Επίσης, ως προς τους κύριους σκοπούς που υπηρετεί η παιδεία, ο Αριστοτέλης παρατηρεί ότι υπάρχουν διάφορες απόψεις :

«**πρὸς τὴν διάνοιαν**» : ορισμένοι θεωρούν ότι η παιδεία πρέπει να αποσκοπεί στην άσκηση του νου, στην καλλιέργεια του πνεύματος

«**πρὸς τὸ τῆς ψυχῆς ἦθος**» : άλλοι προτάσσουν ως κύριο στόχο της παιδείας τη διαμόρφωση ηθικού χαρακτήρα, έχει δηλαδή κυρίως ηθοπλαστικό στόχο.

μανθάνειν πρὸς...: Η σύνταξη αυτή χρησιμοποιείται από τον Αριστοτέλη, για να αναφερθεί σε πιθανούς διδακτικούς σκοπούς. Στο συγκεκριμένο απόσπασμα από τα Πολιτικά ο φιλόσοφος αναφέρεται σε τρεις διακριτές περιοχές της παιδαγωγικής έρευνας: α) διδακτικοί σκοποί, β) εκπαιδευτική πρακτική και γ) γνωστικό αντικείμενο. Ως πιθανοί σκοποί της παιδείας παρατίθενται διαζευτικά η αρετή ή ευτυχία, η ανάπτυξη του πνεύματος ή η καλλιέργεια της ψυχής, η χρηστικότητα της γνώσης ή η αυταξία της. Η τρέχουσα εκπαιδευτική πρακτική μόνο ταραχή μπορεί να προκαλέσει στον ερευνητή, γι' αυτό και προσωρινά προσπερνάται. Ως γνωστικό αντικείμενο, τέλος, ορίζονται όλες οι δράσεις, σωματικές και πνευματικές, των ελευθέρων πολιτών.(φάκελος υλικού σελ. 106)

3. «**ἔκ τε τῆς ἐμποδῶν παιδείας ταραχώδης ἢ σκέψις καὶ δῆλον οὐδὲν πότερον ἀσκεῖν δεῖ τὰ χρήσιμα πρὸς τὸν βίον ἢ τὰ τείνοντα πρὸς ἀρετήν ἢ τὰ περιττά (πάντα γὰρ εἴληφε ταῦτα κριτὰς τινας): περὶ τε τῶν πρὸς ἀρετήν οὐθέν ἐστὶν ὁμολογούμενον (καὶ γὰρ τὴν ἀρετήν οὐ τὴν αὐτὴν εὐθὺς πάντες τιμῶσιν, ὥστ' εὐλόγως διαφέρονται καὶ πρὸς τὴν ἄσκησιν αὐτῆς).**»

Ο Αριστοτέλης, εξετάζοντας το χαρακτήρα, το περιεχόμενο και τους στόχους της παιδείας της εποχής του (τῆς ἐμποδῶν παιδείας), διαπιστώνει ότι η απουσία νομικού πλαισίου για μια κοινή (δημόσια) εκπαίδευση και ο ιδιωτικός της χαρακτήρας προσανατολίζουν τους ανθρώπους σε ανόμοιες επιλογές παιδείας με επιπτώσεις στην ενότητα και στην ευδαιμονία της πόλης. Διακρίνει στην εποχή του τρεις «τύπους» παιδείας, με κριτήριο το περιεχόμενο και τους στόχους τους :

α) την **ωφελιμιστική** παιδεία, με την οποία επιδιώκεται το πρακτικό και το ωφέλιμο, τα χρήσιμα για τη ζωή («τὰ χρήσιμα πρὸς τὸν βίον»)

β) την **ἠθοπλαστική** παιδεία, που προτάσσει τη διάπλαση του ἠθους των παιδιών, διδάσκοντας αυτά που τείνουν / οδηγούν προς την αρετή («τὰ τείνοντα πρὸς ἀρετήν»).

γ) τη **γνωσιοκεντρική / νοησιαρχική** παιδεία, που δίνει προτεραιότητα στην καλλιέργεια του νου, διδάσκοντας αυτά που απλώς προάγουν τη γνώση («τὰ περιττά»).

περιττά: Με την έκφραση αυτή ο Σταγειριώτης δηλώνει το σύνολο των γνώσεων που δεν αποβλέπουν σε άμεσες πρακτικές εφαρμογές. Είναι πολύ χαρακτηριστική η αναφορά του στη γνώση, τη θεωρούμενη από κάποιους άχρηστη, που είχαν προσωκρατικοί φιλόσοφοι όπως ο Θαλής και ο Αναξαγόρας: «Από όσα λοιπόν έχουμε πει έγινε πια φανερό ότι η φιλοσοφική σοφία είναι και επιστημονική γνώση και διανοητική αντίληψη των πιο αξιόλογων και των πιο πολύτιμων από την άποψη της φύσης τους πραγμάτων. Αυτός είναι ο λόγος που τον Αναξαγόρα, τον Θαλή και τους όμοιούς τους οι άνθρωποι τους λένε σοφούς, όχι όμως φρόνιμους, αφού τους βλέπουν να μην ξέρουν τι είναι συμφέρον για τον εαυτό τους· λένε δηλαδή γι' αυτούς ότι ξέρουν πράγματα μοναδικά, θαυμαστά, δυσνόητα και θεϊκά, που είναι όμως άχρηστα –με το νόημα ότι δεν ψάχνουν να βρουν τι είναι αυτό που λέμε “καλό για τον άνθρωπο”» (Ἠθικὰ Νικομάχεια 1141b2-8, μετάφραση Δ. Λυπουρλής). (φάκελος υλικού σελ. 106)

Κανένας από αυτούς τους «τύπους» παιδείας από αυτούς δεν ικανοποιεί απόλυτα τον Αριστοτέλη, γιατί ο κάθε τύπος χωριστά δεν είναι σε θέση να προσφέρει όλα όσα απαιτούνται για τη συγκρότηση της προσωπικότητας του ολοκληρωμένου πολίτη (και πολιτικού). Η παιδεία που υπηρετεί πραγματικά τις αρχές της πόλης και διαπλάθει τον σπουδαίο πολίτη και πολιτικό πρέπει να διέπεται από τρεις αρχές: α) τη μεσότητα, β) το δυνατό, δηλαδή το ανθρωπίνως εφικτό και γ) το πρέπον. Επιπλέον, ο Αριστοτέλης επισημαίνει ότι όσοι θεωρούν ότι η παιδεία πρέπει να αποσκοπεί στην αρετή διαφωνούν ως προς το περιεχόμενο της παιδείας (περί τε τῶν πρὸς ἀρετήν οὐθέν ἐστιν ὁμολογούμενον). Κι αυτό, γιατί όλοι τιμούν την αρετή, ο καθένας όμως δίνει διαφορετικό περιεχόμενο σε αυτή και επομένως, διαφοροποιείται και ο τρόπος με τον οποίο πρέπει να ασκείται (καί γάρ τὴν ἀρετὴν

οὐ τὴν αὐτὴν εὐθύς πάντες τιμῶσιν, ὥστ' εὐλόγως διαφέρονται καὶ πρὸς τὴν ἄσκησιν αὐτῆς).

4. «ἔκ τε τῆς ἐμποδῶν παιδείας»

Ἡ παιδεία τῆς εποχῆς τοῦ Ἀριστοτέλη

Με τὴ φράση «ἐμποδῶν παιδείας» ὁ Ἀριστοτέλης ἐννοεῖ τὴν παιδεία με τὴν ὁποία εἴμαστε καθημερινά σε ἐπαφή, τὴν παιδεία ποὺ ἰσχύει στὴν κοινωνία μας. Τὰ μαθήματα, λοιπόν, ποὺ διδάσκονταν ἐκείνη τὴν εποχή, τὰ διακρίνει σε τέσσερις κλάδους ποὺ ἦταν:

α) ἀνάγνωση καὶ γραφή, ἀντικείμενα τὰ ὁποία θεωροῦνταν χρήσιμα γιὰ τὴ ζωὴ («χρήσιμα πρὸς τὸν βίον»),

β) γυμναστική, ἡ ὁποία συντελοῦσε στὴν καλλιέργεια τῆς ἀνδρείας,

γ) μουσική, ἡ ὁποία θεωροῦνταν καὶ χρήσιμη γιὰ τὴ ζωὴ καὶ ἀσκούσε ἠθικὴ ἐπίδραση στὸν ἄνθρωπο,

δ) μερικές φορές σχέδιο καὶ ζωγραφικὴ, δεξιότητες ποὺ θεωροῦνταν κι αὐτές χρήσιμες γιὰ τὴ ζωὴ.

Ἡ ἀριθμητικὴ δὲν ἀναφέρεται, ἐπειδὴ ἴσως στὴν Ἀθήνα αὐτὴ διδασκόταν στὸ σπίτι καὶ ὄχι στὸ σχολεῖο

5. «ὅτι μὲν οὖν τὰ ἀναγκαῖα δεῖ διδάσκεσθαι τῶν χρησίμων, οὐκ ἄδηλον: ὅτι δὲ οὐ πάντα, διηρημένων τῶν τε ἐλευθερίων ἔργων καὶ τῶν ἀνελευθερίων φανερόν, καὶ ὅτι τῶν τοιούτων δεῖ μετέχειν ὅσα τῶν χρησίμων ποιήσει τὸν μετέχοντα μὴ βάνουσον. βάνουσον δ' ἔργον εἶναι δεῖ τοῦτο νομίζειν καὶ τέχνην ταύτην καὶ μάθησιν, ὅσαι πρὸς τὰς χρήσεις καὶ τὰς πράξεις τὰς τῆς ἀρετῆς ἄχρηστον ἀπεργάζονται τὸ σῶμα τῶν ἐλευθέρων ἢ τὴν διάνοιαν.»

Ὁ φιλόσοφος λοιπόν, ἀκολουθεῖ τὴ μέση οδὸ καὶ ὑποστηρίζει ὅτι οἱ νέοι πρέπει ἀσφαλῶς νὰ μαθαίνουν γνώσεις χρήσιμες γιὰ τὴ ζωὴ, ὅπως ἡ ἀνάγνωση, ἡ γραφή, ἡ ἀριθμητικὴ καὶ τὸ σχέδιο, ἀλλὰ ἀπὸ αὐτές ὄχι ὅλες, παρὰ μόνο τὶς ἀναγκαῖες (ὅτι μὲν οὖν τὰ ἀναγκαῖα δεῖ διδάσκεσθαι τῶν χρησίμων, οὐκ ἄδηλον). Κι ἀπὸ τὶς ἀναγκαῖες, ὅμως, πρέπει νὰ μαθαίνουν ὅσες ταιριάζουν σὲ ἐλεύθερους ἀνθρώπους («ἐλευθέρια ἔργα») καὶ ὄχι τὶς εὐτελεῖς ποὺ ἀσκοῦν οἱ δούλοι, οἱ ὁποῖες ἀδρανοποιοῦν τὸ σῶμα καὶ τὸ νοῦ τοῦ ἀνθρώπου, τὸν καθιστοῦν ἀγροῖκο, ἀξέστο («βάνουσον») καὶ τὸν ἀπομακρύνουν ἀπὸ τὴν κατάκτηση τῆς ἀρετῆς. Δὲν ἀρμόζει στους ἐλεύθερους ἀνθρώπους νὰ ἀναζητοῦν σὲ κάθε γνώση τὴ χρησιμότητα, γιὰτὶ αὐτὴ μπορεῖ νὰ τοὺς ὀδηγήσει στὴ μονομέρεια, ἀπομακρύνοντάς τοὺς ἀπὸ τὴν ἀρετὴ.

Οι χρήσιμες γνώσεις είναι απαραίτητες αλλά δεν πρέπει να αποτελούν αυτοσκοπό. Ο χαρακτήρας της παιδείας, κατά τον Αριστοτέλη, πρέπει να στοχεύει στην αρετή του σώματος, του πνεύματος και-τελικά- του ήθους του ελεύθερου ανθρώπου. Ειδικότερα, Αριστοτέλης στο χωρίο αυτό θέτει τα όρια ανάμεσα στη γνώση που προάγει συνολικά τον άνθρωπο και σε εκείνη που –από μια άποψη- τον «υποδουλώνει». Φαίνεται να μην αποδοκιμάζει απολύτως καμιά διάσταση γνώσης (χρήσιμη, αναγκαία, επιστημονική και ηθοπλαστική), απορρίπτει όμως το μονοδιάστατο της παρεχόμενης γνώσης και μάλιστα της πρακτικά / επαγγελματικά / ωφελιμιστικά προσανατολισμένης. Προβάλλει ένα πρότυπο γνώσης που συνθέτει τη χρησιμότητα, την αναγκαιότητα, την επιστημονική αλήθεια με κυρίαρχο τον ηθοπλαστικό προσανατολισμό. Στο παιδευτικό πρόγραμμα του Αριστοτέλη έχει θέση και το χρήσιμο και η ελεύθερη απασχόληση και η επιστημοσύνη, αποκλείεται όμως ό,τι θα έθιζε τον νέο στην ευτέλεια και την ποταπότητα (βάνανυσον ἔργον).

«**Βάνανυσον δ' ἔργον**» : (< βαύναυσος από το βαῦνος < αὔω): η λέξη σήμαινε τον τεχνίτη, τον σιδηρουργό, που έμενε μόνιμα στην πόλη και εργαζόταν εκεί. Οι βάνανυσοι ή το βάνανυσον αναφέρονται στην τάξη των εργατών που ασκούν μηχανική και ταπεινή τέχνη. Τα έργα που δεν ταιριάζουν στους ελεύθερους ανθρώπους είναι αυτά που καθιστούν τον άνθρωπο που τα επιτελεί βάνανυσο, δηλαδή ανίκανο να κατακτήσει την αρετή και να πράξει σύμφωνα με αυτή. Έτσι η επαγγελματική εκπαίδευση συνδέεται με τους «βανανύσους», δηλαδή με τους ανθρώπους που διαθέτουν τη γνώση και την κατασκευαστική τους ικανότητα στην υπηρεσία των άλλων με αμοιβή, αλλά αυτό είναι στοιχείο δουλικότητας. Φαίνεται ότι ο Αριστοτέλης διακρίνει τη γνώση από την κοινωνική λειτουργία της, από την άποψη ότι η γνώση που οδηγεί σε επαγγελματική εξειδίκευση στο πλαίσιο του κοινωνικού καταμερισμού της εργασίας δεν αναιρεί τον αλλοτριωτικό χαρακτήρα της μισθωτής εργασίας, γιατί ο άνθρωπος «εμπορευματοποιεί» την επαγγελματική γνώση του, δηλαδή ένα ποιοτικό γνώρισμα της ύπαρξής του, και το υποτάσσει στη βούληση του άλλου. Αυτό δεν μπορεί όμως να είναι έργο παιδείας που ταιριάζει σε πολίτη, δηλαδή σε άνθρωπο ελεύθερο και αγαθό που υπηρετεί συνειδητά την πόλη.

Αισθητικά-Υφολογικά στοιχεία

- επαναλαμβανόμενη **δεοντολογική διατύπωση** στην αρχή του κειμένου αναφοράς ώστε να τονιστεί εμφατικά η κατηγορηματική, κατά τον Αριστοτέλη, συσχέτιση της παιδείας με την πολιτική διακυβέρνηση της πόλης: Ὅτι μὲν οὖν νομοθετητέον περὶ παιδείας καὶ ταύτην κοινήν ποιητέον, φανερόν τις δ' ἔσται ἡ παιδεία καὶ πῶς χρὴ παιδεύεσθαι, δεῖ μὴ

λανθάνειν (δύο ρηματικά επίθετα σε -τεον, χρήση των ρημάτων χρή και δεῖ, δεοντολογικός μέλλοντας ἔσται).

- διατύπωση ερωτημάτων για τον χαρακτήρα και τον ρόλο της εκπαίδευσης, ώστε να υπάρξει προβληματισμός
- επαναλαμβανόμενοι εμπρόθετοι προσδιορισμοί ώστε να παρουσιαστούν οι απόψεις του για τη στοχοθεσία της εκπαίδευσης: πρὸς ἀρετὴν, πρὸς τὸν βίον τὸν ἄριστον, πρὸς τὴν διάνοιαν, πρὸς τὸ τῆς ψυχῆς ἦθος, πρὸς τὴν ἄσκησιν)
- επαναλήψεις λέξεων που καθορίζουν τους κεντρικούς άξονες του κειμένου: ἀρετὴν, βίον, παιδείαν.
- συστηματική καταγραφή των απόψεων για την παιδεία και παράθεση διαπιστώσεων, χωρίς τη δημιουργία συλλογισμών και επιχειρηματολογίας.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

A.Ερμηνευτικές

1. Ποιους υπονοεί ο Αριστοτέλης ότι πρέπει να ορίσουν νόμους για την παιδεία (νομοθετητέον περὶ παιδείας) και ποια πολιτική θέση διατυπώνει με την έκφραση: κοινήν ποιητέον;
2. Ποιες απόψεις του Αριστοτέλη για τη διαμόρφωση του ηθικού χαρακτήρα του ανθρώπου διακρίνετε στο κείμενο;
3. Ποιο κριτήριο επιλογής «διδασκτέας ύλης» δέχεται κατ' αρχήν ο Αριστοτέλης και πώς αντιμετωπίζει την καλλιέργεια του νου μέσα από τα εκπαιδευτικά προγράμματα της εποχής του;
4. Με τα δύο ρηματικά επίθετα στην πρώτη περίοδο του αρχαίου διδαγμένου κειμένου ο Αριστοτέλης διατυπώνει μία δεοντολογική διαπίστωση. Να την αναφέρετε και να την ερμηνεύσετε αντλώντας δύο (2) βασικά επιχειρήματα απ' όσα αναφέρονται στο παράλληλο κείμενο.

Αριστοτέλης, Πολιτικά, 1104a-b

«Κανείς, νομίζω, δεν έχει αμφιβολία ότι είναι υποχρέωση του νομοθέτη να ασχοληθεί πολύ σοβαρά με το θέμα της παιδείας των νέων· είναι κάτι που αν παραμεληθεί στις πόλεις, βλάπτει πριν απ' όλα το ίδιο το πολίτευμά τους, αφού οι νέοι πρέπει να παίρνουν μόρφωση ταιριαστή με το πολίτευμα της πόλης τους. ... Έπειτα, η κάθε τέχνη προϋποθέτει κάποια προπαιδεία και κάποια άσκηση, αν

είναι να φτάσει κάποτε κανείς να κάνει τις εργασίες αυτής της τέχνης· το ίδιο όμως ισχύει και για τις πράξεις της αρετής. Καθώς, εξάλλου, οι πολίτες μιας πόλης έχουν να επιτελέσουν σαν σύνολο έναν σκοπό, είναι φανερό ότι και η παιδεία πρέπει να είναι μία και η ίδια για όλους, και η φροντίδα γι' αυτήν πρέπει να ανήκει στο δημόσιο και όχι να αφήνεται στην ατομική πρωτοβουλία, όπως γίνεται σήμερα, που ο κάθε γονιός φροντίζει ιδιωτικά τα παιδιά του, διδάσκοντάς τους τους κλάδους της γνώσης που ο ίδιος θεωρεί ενδεδειγμένους. Για την επίτευξη ενός στόχου που είναι κοινός για όλους, κοινή πρέπει να είναι και η άσκηση. Και, φυσικά, κανείς πολίτης δεν πρέπει να πιστεύει ότι ανήκει στον εαυτό του, αλλά, αντίθετα, ότι όλοι οι πολίτες ανήκουν στην πόλη· ο καθένας δεν είναι παρά ένα μέρος της πόλης, και η φροντίδα για το κάθε ξεχωριστό μέρος πρέπει να γίνεται σε απόλυτο συνταίριασμα με τη φροντίδα για το σύνολο.

Μτφρ. Δ. Λυπουρλής

Β.Λεξιλογικές

- 1.(παιδεία) παιδεύω/-ομαι: Να αποδώσετε τη σημασία των λέξεων στο κείμενο και να εξηγήσετε με ποιες σημασίες χρησιμοποιούνται σήμερα.
- 2.Να βρείτε στο κείμενο λέξεις ετυμολογικά συγγενείς με τις παρακάτω: ανακωχή, χρηματικός, λησμονιά, διένεξη, βάθρο, τονισμός, αδιαθεσία, φάντασμα, συνταρακτικός, ανάταση, εργολαβία.
- 3.στοχαζομένους: Ποια βασική σημασία έχει το ρήμα στην αρχαία ελληνική; Ποια είναι η σημασία του στη νέα ελληνική; Να γράψετε μια πρόταση με τη σημασία του στη νέα ελληνική.

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 12

Η ηθική αρετή

Η ψυχή για τον Αριστοτέλη είναι άρρηκτα δεμένη με το σώμα και περιλαμβάνει ακόμη και δυνατότητες και λειτουργίες που σήμερα θα θεωρούνταν αποκλειστικά σωματικές. Η ανθρώπινη ψυχή είναι η ζωτική ενέργεια μέσα στον άνθρωπο. Ο φιλόσοφος διακρίνει καταρχάς δύο τμήματα σ' αυτήν: το λογικό (περιλαμβάνει νοητικές λειτουργίες, όπως η γνώση, η κρίση, η φαντασία κ.ά.) και το άλογο (περιλαμβάνει βιολογικές λειτουργίες και επιθυμίες, όπως η επιθυμία για τροφή, η αναπαραγωγική λειτουργία, καθώς και συναισθήματα, ορμές, τάσεις, διαθέσεις κ.λπ.). Στον βαθμό που ορισμένες λειτουργίες του αλόγου μέρους μπορούν να ελέγχονται από το λογικό, τα δύο τμήματα τέμνονται, και οριοθετείται ένα τρίτο μέρος, το ἄλογον πλὴν μετέχον λόγου. Το λογικό μέρος της ψυχής έχει τις δικές του αρετές, τις διανοητικές, ενώ το μετέχον λόγου τις ηθικές.

ΚΕΙΜΕΝΟ ΑΝΑΦΟΡΑΣ

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ, Ἠθικὰ Νικομάχεια Β1, 1-4, 1103a14 - b2

ΑΡΧΑΙΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ

<p>Διττῆς δὴ τῆς ἀρετῆς οὐσης, τῆς μὲν διανοητικῆς τῆς δὲ ἠθικῆς, ἡ μὲν διανοητικὴ τὸ πλεῖον ἐκ διδασκαλίας ἔχει καὶ τὴν γένεσιν καὶ τὴν αὐξήσιν, διόπερ ἐμπειρίας δεῖται καὶ χρόνου,</p> <p>ἡ δ' ἠθικὴ ἐξ ἔθους περιγίνεται,</p>	<p>Δύο είναι, όπως είδαμε, τα είδη της αρετής, η διανοητική και η ηθική. Η διανοητική αρετή χρωστάει και τη γένεση και την αύξησή της κατά κύριο λόγο στη διδασκαλία (γι' αυτό και εκείνο που χρειάζεται γι' αυτήν είναι η πείρα και ο χρόνος),</p> <p>ενώ η ηθική αρετή είναι αποτέλεσμα του ἔθους</p>	<p>Θέμα: Τα είδη της αρετής και ο τρόπος με τον οποίο πραγματώνεται η ηθική αρετή.</p> <p>Τα είδη της αρετής:</p> <table style="margin-left: auto; margin-right: auto;"> <tr> <td style="text-align: center;">Διανοητική</td> <td style="text-align: center;">Ηθική</td> </tr> <tr> <td style="text-align: center;">↓</td> <td style="text-align: center;">↓</td> </tr> <tr> <td style="text-align: center;">διδασκαλία</td> <td style="text-align: center;">ἔθος</td> </tr> </table> <p>2^η προκείμενη: Η ανθρώπινη συμπεριφορά, τα ηθικά χαρακτηριστικά μεταβάλλονται και καλλιεργούνται με τον εθισμό.</p>	Διανοητική	Ηθική	↓	↓	διδασκαλία	ἔθος
Διανοητική	Ηθική							
↓	↓							
διδασκαλία	ἔθος							

<p>ὄθεν καὶ τοῦνομα ἔσχηκε μικρὸν παρεκκλίνον ἀπὸ τοῦ ἔθους.</p> <p>Ἐξ οὗ καὶ δῆλον ὅτι οὐδεμία τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν φύσει ἡμῖν ἐγγίνεται·</p> <p>οὐθὲν γὰρ τῶν φύσει ὄντων ἄλλως ἐθίζεται,</p> <p>οἷον ὁ λίθος φύσει κάτω φερόμενος οὐκ ἂν ἐθισθεῖ ἄνω φέρεσθαι, οὐδ' ἂν μυριάκις αὐτὸν ἐθίξῃ τις ἄνω ῥιπτῶν, οὐδὲ τὸ πῦρ κάτω, οὐδ' ἄλλο οὐ δὲν τῶν ἄλλως πεφυκότων ἄλλως ἂν ἐθισθεῖ.</p> <p>Οὐτ' ἄρα φύσει οὔτε παρὰ φύσιν ἐγ γίνονται αἱ ἀρεταί, ἀλλὰ πεφυκόσι μὲν ἡμῖν δέξασθαι αὐτάς, τελειούμενοις δὲ διὰ τοῦ ἔθους.</p>	<p>(καὶ τὸ ἴδιο τῆς το ὄνομα, ἄλλωστε, μικρὴ μόνο διαφορὰ παρουσιάζει ἀπὸ τῆς λέξεως ἔθους).</p> <p>Αὐτὸ ακριβῶς κάνει φανερό ὅτι καμιά ἠθικὴ ἀρετὴ δὲν ὑπάρχει μέσα μας ἐκ φύσεως·</p> <p>Πραγματικά, δὲν ὑπάρχει πράγμα ἐφοδιασμένο ἀπὸ τῆς φύσεως με κάποιες ιδιότητες, που νὰ μπορεῖς νὰ το συνηθίσεις νὰ ἀποκτήσει ἄλλες ιδιότητες,</p> <p>παράδειγμα ἡ πέτρα: καμωμένη ἀπὸ τῆς φύσεως νὰ πηγαίνει πρὸς τὰ κάτω, δὲν εἶναι δυνατό νὰ συνηθίσει νὰ πηγαίνει πρὸς τὰ πάνω, ἐστὼ κι ἂν χιλιάδες φορές προσπαθῆσει κανεὶς νὰ τῆς το μάθει πετώντας τὴν καὶ ξαναπετώντας τὴν πρὸς τὰ πάνω, οὔτε ἡ φωτιά μπορεῖ νὰ συνηθίσει νὰ πηγαίνει πρὸς τὰ κάτω. γενικά δὲν ὑπάρχει πράγμα καμωμένο ἀπὸ τῆς φύσεως νὰ συμπεριφέρεται με ἕναν ὀρισμένο τρόπο, που νὰ μπορεῖ νὰ συνηθίσει νὰ συμπεριφέρεται με ἄλλον τρόπο.</p> <p>Συμπέρασμα: οἱ ἀρετὲς δὲν ὑπάρχουν μέσα μας ἐκ φύσεως οὔτε ὅμως καὶ εἶναι ἀντίθετη πρὸς τῆς φύσεως μας ἡ γένεσίς τους μέσα μας: ἡ φύσις μᾶς ἔκανε ἐπιδεκτικὸς στὶς ἀρετὲς,</p>	<p>↘ Ἐτυμολογικὴ συσχέτιση τῶν λέξεων ἠθικὴ καὶ ἔθος.</p> <p>Συμπέρασμα: οἱ ἠθικὲς ἀρετὲς δὲν ὑπάρχουν μέσα μας ἐκ φύσεως.</p> <p>1^η προκείμενη : ὅσα εἶναι ἐκ φύσεως ἔχουν ιδιότητες που δὲν μποροῦν νὰ ἀλλάξουν με τὸν ἐθισμό, ὅσο καὶ ἂν κανεὶς προσπαθῆσει.</p> <p>↘ Τὰ παραδείγματα τῆς πέτρας καὶ τῆς φωτιάς που στηρίζουν τὴν ἀποδεικτέα θέση. Ἐπειτα ἀπὸ τὰ παραδείγματα ὁ Ἀριστοτέλης γενικεύει: τίποτε δὲ μπορεῖ νὰ λειτουργῆσει με τρόπο διαφορετικὸ ἀπὸ ἐκεῖνον που ὀρίζει ἡ φύσις, ὅσο καὶ ἂν προσπαθῆσει κανεὶς γι' αὐτό.</p> <p>Συμπέρασμα με ἕνα νέο στοιχείο: Ἡ ἠθικὴ ἀρετὴ δὲν ὑπάρχει μέσα μας ἐκ φύσεως, ὅμως ὁ ἄνθρωπος ἔχει ἀπὸ τῆς φύσεως ἕνα σχετικὸ με τὴν ἀρετὴ στοιχείο: τὴν προδιάθεση.</p>
--	--	--

<p>Ἔτι ὅσα μὲν φύσει ἡμῖν παραγίνεται, τὰς δυνάμεις τούτων πρότερον κομιζόμεθα, ὕστερον δὲ τὰς ἐνεργείας ἀποδίδομεν</p> <p>(ὅπερ ἐπὶ τῶν αἰσθήσεων δῆλον· οὐ γὰρ ἐκ τοῦ πολλάκις ἰδεῖν ἢ πολλάκις ἀκοῦσαι τὰς αἰσθήσεις ἐλάβομεν, ἀλλ' ἀνάπαλιν ἔχοντες ἐχρησάμεθα, οὐ χρησάμενοι ἔσχομεν)·</p> <p>τὰς δ' ἀρετὰς λαμβάνομεν ἐνεργήσαντες πρότερον,</p> <p>ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων τεχνῶν·</p> <p>ἂ γὰρ δεῖ μαθόντας ποιεῖν, ταῦτα ποιοῦντες μαθάνομεν, οἷον οἰκοδομοῦντες οἰκοδόμοι γίνονται καὶ κιθαρίζοντες κιθαρισταί·</p>	<p>τέλειοι ὁμῶς σ' αὐτὲς γινόμεσθε μετὰ τὴν διαδικασίαν τοῦ ἔθους.</p> <p>Επίσης: Για καθετὶ που το ἔχουμε ἀπὸ τὴ φύση, πρῶτα ἔχουμε τὴ δυνατότητά του νὰ ἐνεργήσῃ, στὴν ἐνέργεια τὴν ἴδια φτάνουμε ὕστερα προχωροῦμε στὶς ἀντίστοιχες ἐνεργείες</p> <p>(τὸ πρᾶγμα γίνεται φανερό στὶς αἰσθήσεις μας. πραγματικά, τὶς αἰσθήσεις τῆς ὄρασης ἢ τῆς ἀκοῆς δὲν τὶς ἀποκτήσαμε ἔχοντας δεῖ ἢ ἔχοντας ἀκούσει πολλές φορές, ἀλλὰ ἀντίθετα: ἔχοντάς τες τὶς χρησιμοποίησαμε. δὲν τὶς ἀποκτήσαμε μετὰ τὴν χρῆση).</p> <p>τὶς ἀρετὲς ὁμῶς τὶς ἀποκτούμε ἀφοῦ πρῶτα τὶς ἐφαρμόσομε στὴν πράξη</p> <p>ὅπως ἀκριβῶς γίνεται καὶ στὶς ἄλλες τέχνες·</p> <p>τὰ πρᾶγματα δηλαδὴ που πρέπει πρῶτα νὰ τὰ μάθουμε προτοῦ ἀρχίσουμε νὰ τὰ κάνουμε, τὰ μαθαίνουμε κἀνοντάς τα. π.χ. οἰκοδόμοι</p>	<p><i>Με τὴ λέξη ἔτι ὁ Ἀριστοτέλης δηλώνει ἢ ὅτι εἰσάγει νέο ἐπιχείρημα ἢ ὅτι προχωρεῖ σὲ βαθύτερη ἐξέταση τοῦ θέματός του.</i></p> <p>1^η προκείμενη: Ἡ δυνάμει καὶ ἐνεργεία κατάστασις στὶς φυσικὲς ιδιότητες τοῦ ἀνθρώπου. Σχετικὰ με ὅσα ἔχουμε μέσα μας ἐκ φύσεως ὑπάρχει ἐκ τῶν προτέρων ἡ δυνατότητα νὰ πραγματοποιοῦν ἀλλὰ πραγματοποιοῦνται ὕστερα.</p> <p>➔ Παραδείγματα ἀπὸ τὶς ἀνθρώπινες αἰσθήσεις: τοπαράδειγμα τῆς ὄρασης καὶ τῆς ἀκοῆς.</p> <p>2^η προκείμενη: Ἡ δυνάμει καὶ ἐνεργεία κατάστασις στὶς ἠθικὲς ἀρετὲς προηγείται ἡ ἐνέργεια (ἐμπειρίες, ἀσκηση) καὶ ἀκολουθεῖ ἡ κατάρτησή της.</p> <p>➔ Ἀναλογία με τὶς τέχνες.</p> <p>Τὰ ἐμπειρικὰ παραδείγματα τοῦ οἰκοδόμου καὶ τοῦ κιθαριστῆ τεκμηριώνουν τὴν ἀναλογία.</p>
---	---	---

<p>οὕτω δὴ καὶ τὰ μὲν δίκαια πράττοντες δίκαιοι γινόμεθα, τὰ δὲ σώφρονα σώφρονες, τὰ δ' ἀνδρεῖα ἀνδρεῖοι</p>	<p>γίνονται χτίζοντας σπίτια, κιθαριστές παίζοντας κιθάρα·</p> <p>με τον ίδιο τρόπο γινόμαστε: δίκαιοι κάνοντας δίκαιες πράξεις, σώφρονες κάνοντας σώφρονες πράξεις, ανδρείοι κάνοντας ανδρείες πράξεις.</p> <p>(μετάφραση Δ. Λυπουρλής)</p>	<p>Συμπέρασμα οι ηθικές αρετές δεν υπάρχουν μέσα μας εκ φύσεως αφού, όσα πρέπει να μάθουμε να τα κάνουμε, τα μαθαίνουμε κάνοντάς τα.</p>
--	--	---

ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

1. «Διττῆς δὴ τῆς ἀρετῆς οὕσης, τῆς μὲν διανοητικῆς τῆς δὲ ἠθικῆς, ἡ μὲν διανοητικὴ τὸ πλεῖον ἐκ διδασκαλίας ἔχει καὶ τὴν γένεσιν καὶ τὴν αὐξήσιν, διόπερ ἐμπειρίας δεῖται καὶ χρόνου, ἡ δ' ἠθικὴ ἐξ ἔθους περιγίνεται, ὅθεν καὶ τοῦνομα ἔσχηκε μικρὸν παρεκκλῖνον ἀπὸ τοῦ ἔθους.»

Τα εἶδη της αρετῆς και η ἀπόκτησή τους

Κυρίαρχη ἔννοια στο δεύτερο βιβλίο των Ηθικών Νικομαχείων είναι η αρετή. Στην αρχαία ελληνική σήμαινε την ικανότητα, την υπεροχή, την ανωτερότητα, την τελειότητα των ανδρῶν, την ευγενική καταγωγή, προτέρημα, αξιότητα, πλεονέκτημα, ευψυχία, ανδρεία, δύναμη, πνευματικά και ψυχικά χαρίσματα, ψυχικό μεγαλείο, αγνότητα ψυχῆς, τα χαρίσματα εν γένει του ανθρώπου, ιδιότητα. Δεν είχε, επομένως, καθαρά ηθικό περιεχόμενο, όπως σήμερα, γι' αυτό και στο κείμενο προσδιορίζεται ἀπὸ τα ἐπίθετα διανοητικὴ και ηθικὴ.

<p>Εἶδη</p>	<p>Διανοητικές επιστήμη, νους, σοφία, τέχνη και φρόνηση</p>	<p>Ηθικές ανδρεία, σωφροσύνη, δικαιοσύνη κ.ά.</p>
<p>Μέρος της ψυχῆς στο οποίο αντιστοιχούν</p>	<p>Το «λόγον ἔχον»</p>	<p>«ἐπιθυμητικόν» Το μετέχον και στο «λόγον ἔχον» και στο «ἄλογον» μέρος της ψυχῆς</p>

Το χαρακτηριστικό τους γνώρισμα	μεταδόσιμες Έχουν γένεσιν και αύξησιν	επίκτητες Προϋποθέτουν τη φυσική προδιάθεση του ανθρώπου να τις δεχτεί
Τρόπος απόκτησης	διδασκαλία (Εμπειρία και χρόνος) Κυρίαρχος ο ρόλος του δασκάλου	ἔθος / το ἐθίζειν Κυρίαρχος ο ρόλος του μαθητή

Γενετικός ορισμός της διανοητικής και ηθικής αρετής

Οι ορισμοί ανάλογα με τον τρόπο με τον οποίο ορίζεται η οριστέα έννοια χωρίζονται σε αναλυτικούς, δηλ. παρουσιάζονται τα γνωρίσματα που συνιστούν την ουσία της έννοιας, και σε γενετικούς ή συνθετικούς, δηλαδή περιγράφεται η διαδικασία γένεσης της οριστέας έννοιας από τα αναγκαία και ουσιώδη συστατικά της μέρη. Επίσης ανάλογα με το περιεχόμενό τους σε γραμματικούς / ετυμολογικούς, όταν δηλαδή η προσέγγιση της οριστέας έννοιας γίνεται με αξιοποίηση των γραμματικών / ετυμολογικών γνωρισμάτων της, και σε πραγματικούς, όταν η προσέγγιση γίνεται με αναφορά στα γνωρίσματα του αντικειμένου του ίδιου στο οποίο αναφέρεται η οριστέα έννοια. Στην ενότητα που εξετάζουμε αξιοποιούνται ο γενετικός / πραγματικός και ο γραμματικός / ετυμολογικός ορισμός.

2.«ή μὲν διανοητικὴ τὸ πλεῖον ἐκ διδασκαλίας ἔχει καὶ τὴν γένεσιν καὶ τὴν αὐξήσιν, διόπερ ἐμπειρίας δεῖται καὶ χρόνου»

Οι διανοητικές αρετές

Οι διανοητικές αρετές (π.χ. σοφία, φρόνηση, σύνεση) σχετίζονται με τη λογική και ανήκουν, σύμφωνα με τον χωρισμό του Αριστοτέλη, στο καθαρά λογικό μέρος της ψυχής, το «λόγον ἔχον» μέρος. Η διανοητική αρετή συνδέεται με το νου που είναι ένα από τα τρία κύρια στοιχεία της ψυχής.

Παράγοντες που συμβάλλουν στη γένεση και την ανάπτυξή τους είναι κατά κύριο λόγο η διδασκαλία, η οποία απαιτεί εμπειρία και χρόνο. Την κύρια, λοιπόν, ευθύνη για τη μετάδοσή τους την έχει ο δάσκαλος. Η διανοητική αρετή δεν ολοκληρώνεται ποτέ, είναι μια πορεία συνεχούς κατάκτησης της γνώσης, γι' αυτό και ο Αριστοτέλης επιλέγει τη λέξη «αύξηση» που δηλώνει διαρκή καλλιέργεια της διάνοιας.

διανοητικά ἀρεταί: οι λειτουργίες και ικανότητες της διανοίας, του ανθρώπινου μυαλού. Αποβλέπουν στην αλήθεια. Παραδείγματα διανοητικών αρετών που αναφέρει ο Αριστοτέλης: σοφία, σύνεσις, φρόνησις. Η σοφία δηλώνει την απόκτηση ολοκληρωμένης γνώσης επιστημονικής ή τεχνικής. Η σύνεσις είναι η κριτική δύναμη, η δυνατότητα αξιολόγησης, αποτίμησης, σύγκρισης. Η φρόνησις είναι η ικανότητα λήψης αποφάσεων σε ζητήματα της καθημερινής ζωής και επιλογής της μίας ή της άλλης πράξης. Κυρίως με τη φρόνηση το λογικό μέρος της ψυχής καθοδηγεί το μετέχον λόγου μέρος της, δηλαδή τις επιθυμίες, τις ορμές και τον τρόπο εκδήλωσης των συναισθημάτων. (φάκελος υλικού σελ.117)

3.«ή δ' ἠθικὴ ἐξ ἔθους περιγίνεται»

Οι ηθικές αρετές

Οι ηθικές αρετές (π.χ. η δικαιοσύνη, η σωφροσύνη, η ανδρεία) ανήκουν, σύμφωνα με τον χωρισμό του Αριστοτέλη, στο «ἐπιθυμητικόν», στο μέρος δηλαδή της ψυχής που μετέχει και στο «λόγον ἔχον» και στο «ἄλογον» μέρος. Η κατάκτησή τους οφείλεται στον εθισμό («ἔθος»), δηλαδή στη συνήθεια που διαμορφώνεται με την επανάληψη μιας ενέργειας. Ὅτι το «ἦθος» (= ο χαρακτήρας) δεν είναι απλώς συναρτημένο προς το ἔθος (= τον εθισμό, τη συνήθεια, την άσκηση σε έναν συγκεκριμένο τρόπο συμπεριφοράς), αλλά ότι εξαρτάται σε απόλυτο βαθμό από αυτό, ήταν μια βαθύτατη πίστη του Αριστοτέλη. Προς το τέλος των Ηθικών Νικομαχείων μιλώντας για το πόσο δύσκολο είναι να εγκαθιδρυθεί ἦθος εὐγενές και ὡς ἀληθές φιλόκαλον στις ψυχές των νέων, τονίζει τη σημασία που έχει να «καλλιεργηθεί» τοῖς ἔθεσι, ἀρα με σύστημα και υπομονή η ψυχή του νέου, ὡπως καλλιεργείται η γη, «που θα θρέψει τον σπόρο».

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι την ευθύνη για την κατάκτηση των ηθικών αρετών την έχει ο ίδιος ο άνθρωπος. Εξαρτάται μάλιστα σε απόλυτο βαθμό από αυτόν αν θα φτάσει στον στόχο του, αν θα αποκτήσει ἦθος «εὐγενές και φιλόκαλον». Και για να το κατορθώσει, πρέπει να καταβάλει επίπονη προσπάθεια και αγώνα, να εθίσει την ψυχή του σε πράξεις ἐνάρετες, να την καλλιεργήσει «διὰ τοῦ ἔθους».

ἠθικαὶ ἀρεταί: οι λειτουργίες και ικανότητες της συναισθηματικής νοημοσύνης, της δυνατότητας του ανθρώπου να κατανοεί και να ρυθμίζει με σταθερό τρόπο τις συναισθηματικές του εκδηλώσεις, τη συμπεριφορά του στο πλαίσιο των σχέσεων μέσα στην οργανωμένη κοινωνία. Οι ηθικές αρετές λειτουργούν για το καλό του φορέα τους και της κοινωνίας. Αποβλέπουν στην ευτυχία, ατομική και συλλογική. Αντίθετές τους είναι οι κακίες. Παραδείγματα ηθικών αρετών που αναφέρει ο Αριστοτέλης: ανδρεία, πραότης, σωφροσύνη, ἐλευθεριότης, μεγαλοψυχία κ.ά. (να αναζητήσετε στο λεξικό σας την ακριβή σημασία των ὀρων). (φάκελος υλικού σελ.117)

3. «ὄθεν καὶ τοῦνομα ἔσχηκε μικρὸν παρεκκλῖνον ἀπὸ τοῦ ἔθους.»

Η ετυμολογική συγγένεια των λέξεων ηθική και εθός

Ο Αριστοτέλης που έχοντας πάθος με την ανακάλυψη των πραγματικών σημασιών των λέξεων και πιστεύοντας ότι είναι σε θέση να τις ανακαλύψει, επιχειρούσε μέσα από την ετυμολογική συγγένεια δύο εννοιών να βρει τη σημασιολογική τους συγγένεια. Ο Αριστοτέλης πίστευε στην ταυτότητα «λέγεσθαι = εἶναι». Αυτό θα πει ότι ο Αριστοτέλης έδινε οντολογικό περιεχόμενο στις λέξεις, πίστευε δηλαδή πως ένα πράγμα «υπάρχει» ή «είναι έτσι», αφού η γλώσσα το εμφανίζει ως «υπάρχον» ή ως «τέτοιας λογής». Με απλά λόγια τα πράγματα είναι ακριβώς έτσι όπως τα δηλώνουν οι λέξεις.

Ο Αριστοτέλης αρχίζει τη διερεύνηση της έννοιας «ηθική» συνδέοντάς την ετυμολογικά με τη λέξη «ἔθος». Ο ετυμολογικός συσχετισμός των λέξεων «ἦθος» και «ἔθος» είναι σωστός, καθώς το «ἦθος» είναι ο εκτεταμένος τύπος του όρου «ἔθος» (J.B.Hofmann, Ετυμολογικόν Λεξικόν της Αρχαίας Ελληνικής). Οι δύο όροι συμπίπτουν και σημασιολογικά και μάλιστα με σχέση αιτίου - αποτελέσματος, γιατί το «ἔθος» (= συνήθεια, έθιμο) ως αίτιο οδηγεί στο «ἦθος» (= ο χαρακτήρας) που προκύπτει ως αποτέλεσμα. Ο χαρακτήρας του ανθρώπου και τα ποιοτικά γνωρίσματά του διαμορφώνονται με τη συνειδητή επανάληψη των ίδιων ενεργειών, με αποτέλεσμα να γίνονται αναπόσπαστο στοιχείο της προσωπικότητάς του.

ἔθος: η συνήθεια. Ο Αριστοτέλης διακρίνει το ἔθος (τις διαμορφωμένες κοινωνικές συμπεριφορές και πρακτικές ενός ανθρώπου) από την φύσιν (τις δεδομένες βιολογικές/φυσιολογικές λειτουργίες του ανθρώπινου είδους). Το θος συνδέεται γενετικά με την επανάληψη ομοίων ενεργειών: ἔθει δὲ ὅσα διὰ τὸ πολλάκις πεποιηκέναι ποιούσιν (Ρητορική 1369b6-7). Στη διαμόρφωση του ἔθους έχει μεγάλη σημασία η νεανική ηλικία, όπως θα δούμε στην επόμενη Διδακτική Ενότητα. (φάκελος υλικού σελ.117)

3. «Ἐξ οὗ καὶ δηλον ὅτι οὐδεμία τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν φύσει ἡμῖν ἐγγίνεται· οὐθὲν γὰρ τῶν φύσει ὄντων ἄλλως ἐθίζεται, οἷον ὁ λίθος φύσει κάτω φερόμενος οὐκ ἂν ἐθισθείη ἄνω φέρεσθαι, οὐδ' ἂν μυριάκις αὐτὸν ἐθίζῃ τις ἄνω ριπτῶν, οὐδὲ τὸ πῦρ κάτω, οὐδ' ἄλλο οὐδὲν τῶν ἄλλως πεφυκότων ἄλλως ἂν ἐθισθείη. Οὐτ' ἄρα φύσει οὔτε παρὰ φύσιν ἐγ γίνονται αἱ ἀρεταί, ἀλλὰ πεφυκόσι μὲν ἡμῖν δέξασθαι αὐτάς, τελειούμενοις δὲ διὰ τοῦ ἔθους.»

Οι ηθικές αρετές αποκτούνται με τον εθισμό

Ο Αριστοτέλης αξιοποιώντας τον ετυμολογικό ορισμό της λέξης «ηθική», συνεχίζει με τη διερεύνηση των στοιχείων που θα του επιτρέψουν να συνθέσει τον

γενετικό / πραγματικό ορισμό της έννοιας. Η διερεύνησή του έχει εμπειρικό χαρακτήρα και με αναφορά συγκεκριμένων παραδειγμάτων συνάγει τον επίκτητο χαρακτήρα της ηθικής αρετής. Επίσης περνάει από την καταφατική διατύπωση «ή δ' ηθική ἐξ ἔθους περιγίνεται» σε μια σειρά εννέα αποφαιτικών διατυπώσεων, για να αποκλείσει κάθε διαφορετική περίπτωση από την αποδεικτέα. Με τον τρόπο αυτό ο λόγος του γίνεται επιστημονικότερος, γιατί θα αποδείξει με ακρίβεια και πειστικότητα ότι η ηθική αρετή είναι επίκτητη, αφού πρώτα αποκλείσει τι δεν είναι.

4. «Ἐξ οὗ καὶ δῆλον οὐδεμία τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν φύσει ἡμῖν ἐγγίνεται»

Οι ηθικές αρετές δεν είναι έμφυτες

Ο Αριστοτέλης συνάγει αποφαιτικό συμπέρασμα από την προηγούμενη ετυμολογική προσέγγιση του όρου «ηθική» και εισάγει τον όρο «φύσει» τον οποίο αποκλείει από γενετικό γνώρισμα της ηθικής αρετής. Η συλλογιστική πορεία που ακολούθησε ο Αριστοτέλης είναι η εξής:

- Η λέξη «ηθική» συνδέεται ετυμολογικά και σημασιολογικά με τη λέξη «ἔθος».
- «Ἔθος» είναι ο εθισμός, η συνήθεια που προέρχεται από την επανάληψη.
- Αφού, λοιπόν, η «ηθική» συνδέεται σημασιολογικά με το «ἔθος», αυτό σημαίνει ότι η ηθική, δηλαδή οι ηθικές αρετές, σχετίζονται με τον εθισμό, τη συνήθεια που προέρχεται από την επανάληψη μιας ηθικής ενέργειας.
- Ότι, όμως, σχετίζεται με τον εθισμό, τη συνήθεια και την επανάληψη είναι επίκτητο χαρακτηριστικό.
- Άρα, οι ηθικές αρετές δεν υπάρχουν μέσα μας εκ φύσεως (αποδεικτέα θέση: «οὐδεμία τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν φύσει ἡμῖν ἐγγίνεται»).

Αντίθεση με την παλιά αριστοκρατική αντίληψη

Η θέση του Αριστοτέλη ότι η αρετή δεν είναι έμφυτη, αλλά είναι αποτέλεσμα συνήθειας, έρχεται σε αντίθεση με την παλιά αριστοκρατική αντίληψη. Σύμφωνα μ' αυτή, η αρετή είναι δώρο της φύσης ή των θεών, το οποίο τελεσίδικα δίνεται ή δεν δίνεται στον άνθρωπο τη στιγμή της γέννησής του και είναι προνόμιο των ευγενών («τῶν ἀρίστων»). Φυσικά, κληροδοτείται και στους απογόνους τους, αλλά δεν δίνεται στους πολλούς.

5. «οὐθὲν γὰρ τῶν φύσει ὄντων ἄλλως ἐθίζεται, οἷον ὁ λίθος φύσει κάτω φερόμενος οὐκ ἂν ἐθισθείη ἄνω φέρεσθαι, οὐδ' ἂν μυριάκις αὐτὸν ἐθίξῃ τις ἄνω ριπτῶν, οὐδὲ τὸ πῦρ κάτω, οὐδ' ἄλλο οὐδὲν τῶν ἄλλως πεφυκότων ἄλλως ἂν ἐθισθείη.»

Τα παραδείγματα του Αριστοτέλη

Προκειμένου να στηρίξει ο Αριστοτέλης τη θέση του, ότι οι ηθικές αρετές δεν υπάρχουν μέσα μας εκ φύσεως («οὐδεμία τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν φύσει ἡμῖν ἐγγίνεται»), θα χρησιμοποιήσει δύο γνωστά παραδείγματα παρμένα από τον χώρο της φύσης: την πέτρα και τη φωτιά. Η πέτρα πάντοτε θα κινείται με πορεία προς τα κάτω, διότι υπακούει στον φυσικό νόμο της βαρύτητας, που είναι σταθερός και αμετάβλητος. Η φωτιά πάντοτε θα έχει πορεία προς τα πάνω λόγω της φυσικής ιδιότητας των θερμών αερίων, που επίσης είναι σταθερή και δεν μεταβάλλεται. Άρα, από τα παραπάνω προκύπτει ότι οι φυσικοί νόμοι δεν μεταβάλλονται, όσο κι αν προσπαθήσει κάποιος. Επομένως, εφόσον οι ηθικές αρετές μεταβάλλονται και δεν μένουν σταθερές, όπως τα πράγματα που γεννιούνται με μια ιδιότητα εκ φύσεως, αποδεικνύεται ότι δεν είναι έμφυτες. Έτσι, ο Αριστοτέλης καταφέρνει να αποδείξει τη θέση του μέσα από έναν επαγωγικό συλλογισμό.

Και τα δύο παραδείγματα, που ο Αριστοτέλης χρησιμοποιεί επαγωγικά για να συναγάγει γενικό και καθολικό συμπέρασμα, ανήκουν στα απλά δεδομένα της εμπειρίας. Δεν θα ήταν υπερβολή να λέγαμε πως κανένας άλλος φιλόσοφος δεν έκανε τα απλά δεδομένα της εμπειρίας, της καθημερινής ζωής, αφετηρία για τη σκέψη του στον βαθμό που το έκανε ο Αριστοτέλης.

λίθος φύσει κάτω φερόμενος: Σύμφωνα με τον Σταγειρίτη φιλόσοφο, η φυσική κίνηση των σωμάτων στον επίγειο και υποσελήνιο χώρο είναι πάντοτε ευθύγραμμη και συνδέεται με το βάρος τους· τα φύσει βαριά σώματα κινούνται προς το κέντρο του σύμπαντος ενώ τα φύσει ελαφριά προς την περιφέρειά του. Φύσει βαριά είναι εκείνα τα σώματα στη σύσταση των οποίων επικρατεί ένα από τα βαριά στοιχεία (η γη και το νερό), ενώ ελαφριά εκείνα τα σώματα όπου επικρατεί ελαφρό στοιχείο (ο αέρας και η φωτιά). (φάκελος υλικού σελ.117)

6.«Οὐτ' ἄρα φύσει οὔτε παρὰ φύσιν ἐγγίνονται αἱ ἀρεταί, ἀλλὰ πεφυκόσι μὲν ἡμῖν δέξασθαι αὐτάς, τελειούμενοις δὲ διὰ τοῦ ἔθους.»

Οι ηθικές αρετές δεν υπάρχουν μέσα μας εκ φύσεως, αλλά ούτε και αντίθετα προς αυτή. Ο Αριστοτέλης εννοεί ότι οι ηθικές αρετές δεν είναι έμφυτες, ούτε όμως και αντίθετες με τη φύση, αλλά ο άνθρωπος έχει «δυνάμει», από τη φύση του (πεφυκόσι), την προδιάθεση να δεχτεί την αρετή, ωστόσο γίνεται τέλειος (τελειούμενοις) με τον εθισμό του σε αυτή.

Κατά τον φιλόσοφο, η άσκηση της αρετής είναι δυνατότητα (πεφυκόσι) και όχι χαρακτηριστικό, δοσμένη στον άνθρωπο από τη φύση. Επομένως, ο ίδιος είναι ο μόνος υπεύθυνος για το αν θα φτάσει στην αρετή βελτιώνοντας αδιάλειπτα τη συμπεριφορά του, διαμορφώνοντας τον χαρακτήρα του, το ήθος του. Η

δυνατότητα που του δίνει η φύση μπορεί να γίνει πραγματικότητα, μόνο αν ο άνθρωπος το επιλέξει και το επιδιώξει με προσωπικό αγώνα και άσκηση. Έτσι ο Αριστοτέλης θεωρεί ότι η κατάκτηση της ηθικής αρετής από τον άνθρωπο εξαρτάται από την προαίρεση, την προσωπική επιλογή του. Ακόμη, με τη λέξη «τελειούμενοι» ο Αριστοτέλης μας παραπέμπει σ' έναν χαρακτηριστικό όρο της φιλοσοφίας του, το «τέλος», που σημαίνει την ολοκλήρωση, την επίτευξη του ύψιστου σκοπού. Θεωρεί, δηλαδή, τις ηθικές αρετές το μέσο, με το οποίο ο άνθρωπος θα φτάσει στην ολοκλήρωσή του, στο ξεπέρασμα της ζωώδους φύσης του και στην κατάκτηση της ευδαιμονίας. Επιπλέον, η παρατακτική, αντιθετική σύνδεση των μετοχών «πεφυκόσι μὲν ἡμῖν δέξασθαι αὐτάς, τελειούμενοι δὲ διὰ τοῦ ἔθους» προετοιμάζει την αναφορά στο χαρακτηριστικό ζεύγος των αριστοτελικών εννοιών «δυνάμει και ἐνεργεία». Ο άνθρωπος έχει τη φυσική προδιάθεση να δεχθεί τις ηθικές αρετές (πεφυκόσι μὲν ἡμῖν δέξασθαι αὐτάς = δυνάμει κατάσταση), αλλά η τελειοποίησή του σε αυτές θα γίνει με τον εθισμό (τελειούμενοι δὲ διὰ τοῦ ἔθους = ἐνεργεία κατάσταση) και εφόσον βέβαια το έχει επιλέξει.

φύσει–παρὰ φύσιν: Η τυποποιημένη δοτική φύσει δηλώνει συμφωνία ή αιτία (συνώνυμη η έκφραση κατὰ φύσιν). Σύμφωνα με τη φύση ή οφειλόμενο σε αυτήν είναι ό,τι γίνεται πάντα (ή σχεδόν πάντα) με τον ίδιο τρόπο και αφορά μια μεγάλη ομάδα ομοειδών όντων ή φαινομένων: πάντα τὰ φύσει ἢ αἰεὶ οὕτω γίνεταί ἢ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ (Φυσικά 198b35-36). Παρὰ φύσιν είναι οποιαδήποτε διεργασία, λειτουργία ή κίνηση παραβιάζει τη φυσική νομοτέλεια (την ομοιότροπη ή σχεδόν ομοιότροπη επανάληψη λειτουργιών και φαινομένων). Γι' αυτό και το παρὰ φύσιν προϋποθέτει συχνά τον εξαναγκασμό, τη βία ή την ανθρωπίνη απόπειρα να αναιρεθεί η φυσική τάξη. (φάκελος υλικού σελ.117)

7. «Ἐτι ὅσα μὲν φύσει ἡμῖν παραγίνεται, τὰς δυνάμεις τούτων πρότερον κομιζόμεθα, ὕστερον δὲ τὰς ἐνεργείας ἀποδίδομεν (ὅπερ ἐπὶ τῶν αἰσθήσεων δῆλον· οὐ γὰρ ἐκ τοῦ πολλάκις ἰδεῖν ἢ πολλάκις ἀκοῦσαι τὰς αἰσθήσεις ἐλάβομεν, ἀλλ' ἀνάπαλιν ἔχοντες ἐχρησάμεθα, οὐ χρησάμενοι ἔσχομεν)»

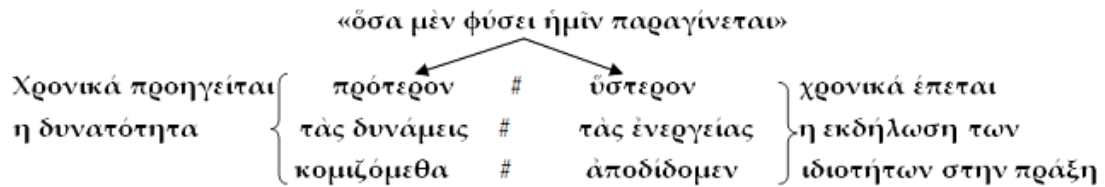
Η δυνάμει και ενεργεία κατάσταση στις φυσικές ιδιότητες του ανθρώπου

«Ἐτι...»

Με τη λέξη ἔτι ο Αριστοτέλης δηλώνει ή ότι εισάγει νέο επιχείρημα (που έρχεται να προστεθεί στα προηγούμενα) ή ότι προχωρεί σε βαθύτερη εξέταση του θέματός του. Το νέο του λοιπόν επιχείρημα είναι εδώ το ακόλουθο: «Ορισμένα πράγματα ο άνθρωπος τα έχει εκ φύσεως (την όραση π.χ. ή την ακοή)· στην περίπτωση λοιπόν αυτών των πραγμάτων κάνουμε τη διαπίστωση ότι αυτά στην αρχή υπάρχουν μέσα μας ως δυνατότητες· στις σχετικές ενέργειες προχωρούμε αργότερα. Δεν συμβαίνει το ίδιο με τις αρετές· στη δική τους περίπτωση πρέπει να

προηγηθούν οι ενέργειες, αν είναι να βρεθώ κάποια στιγμή να έχω πια την κάθε επιμέρους συγκεκριμένη ιδιότητα = δύναμη = ικανότητα να συμπεριφέρομαι έτσι ή έτσι. Αν έτσι έχουν τα πράγματα, θα πει ότι οι αρετές δεν ανήκουν σ' αυτά που ο άνθρωπος τα έχει εκ φύσεως». Το «έτι» αποκτά εδώ μεταβατική και προσθετική σημασία.

8.«ὅσα μὲν φύσει ἡμῖν παραγίνεται»

Αυτά, λοιπόν, που δόθηκαν από τη φύση, δόθηκαν αρχικά ως δυνατότητες και, όταν αναπτύχθηκαν πλήρως τα γνωρίσματά τους, έγιναν ικανότητες, περιήλθαν δηλαδή στην ενέργεια κατάσταση. Στην κατηγορία αυτή κατατάσσει τις αισθήσεις, οι οποίες δόθηκαν ως α priori στοιχεία της ύπαρξης του ανθρώπου. Έτσι ο άνθρωπος διαθέτει εκ των προτέρων τα αισθητήρια όργανα, τα οποία του δίνουν τη δυνατότητα να αισθάνεται, όταν ολοκληρωθεί η ανάπτυξή τους. Για περαιτέρω διευκρίνιση ο Αριστοτέλης αναφέρει την ακοή και την όραση ως παραδείγματα, με τα οποία δείχνει ότι ο άνθρωπος διαθέτει πρώτα τη δυνατότητα να ακούει και να βλέπει και στη συνέχεια ακούει και βλέπει.

Η διάκριση δύναμης και ενέργειας απασχολεί τον Αριστοτέλη. Δύναμις είναι η δυνατότητα ενός όντος να περνά από μια κατάσταση σε μια άλλη, που έχει ένα πράγμα ή ένα ον να γίνει ή να κάνει κάτι φτάνοντας στο τέλος του, στην τελειοποίησή του, ενώ ενέργεια είναι η πραγμάτωση αυτής της δυνατότητας. Για τον Αριστοτέλη, η «ένέργεια» έχει μεγαλύτερη σημασία από τη «δύναμιν», αφού η πρώτη εξαρτάται από την προσπάθεια που καταβάλλει κάθε άνθρωπος, την προσωπική ευθύνη και προαίρεση, ενώ η δεύτερη σχετίζεται με τη φύση και υπάρχει ανεξάρτητα από τον άνθρωπο.

Στο κείμενο συνδέει «τὰς δυνάμεις» με το «πρότερον» και «τὰς ἐνεργείας» με το «ὑστερον» εννοώντας ότι οι «δυνάμεις» έχουν χρονική προτεραιότητα – και όχι λογική και οντολογική – έναντι των «ἐνεργειῶν». Ο Αριστοτέλης αποδεικνύει τη λογική και οντολογική προτεραιότητα της «ἐνεργείας» έναντι της «δύναμης» με τρία επιχειρήματα:

1. Η «ένέργεια» αποδίδει μια συνθετότερη έννοια από ό,τι η «δύναμη», γιατί συνδέεται με την ύπαρξη ενός πράγματος, δηλαδή με την πλήρη ανάπτυξη των στοιχείων που το συνιστούν.

2. Για να οδηγηθεί το δυνάμει ον στην ενεργεία κατάστασή του χρειάζεται την επίδραση μιας ενέργειας, γιατί η δύναμη και προϋποθέτει την ενέργεια και προκύπτει από αυτή. Άλλωστε η ενέργεια είναι ο σκοπός (οὐ ἔνεκα) του όντος και όχι η δύναμη. Σκοπός, τον οποίο εξυπηρετεί η δύναμη, είναι η ενέργεια και όχι αντίστροφα. Άρα η ενέργεια έχει οντολογική προτεραιότητα έναντι της δύναμης.

3. Η δυνατότητα μπορεί να εξελιχθεί σε ον, αλλά και σε μη ον. Η ενέργεια όμως ταυτίζεται μόνο με την ύπαρξη, το ον.

δύναμις–ενέργεια: Είναι θεμελιώδης στη φιλοσοφία του Αριστοτέλη η διάκριση – συχνά αντιθετική– των εννοιών δύναμις και ενέργεια. Δύναμις είναι η δυνατότητα που έχει ένα πράγμα ή ένα ον να γίνει ή να κάνει κάτι, ενώ η ενέργεια είναι η (μεταγενέστερη) πραγμάτωση αυτής της δυνατότητας· π.χ. ο χαλκός είναι δυνάμει ανδριάντας. Ο Αριστοτέλης θεωρεί ότι η ενέργεια (πραγμάτωση) είναι πιο σημαντική από τη δυνατότητα. (φάκελος υλικού σελ.117)

9.Η δύναμη και η ενέργεια στη θεωρία των τεσσάρων αιτίων

Ο Αριστοτέλης αποδίδει την ύπαρξη των πραγμάτων σε τέσσερα αίτια: την ύλη, την ενέργεια, τη μορφή / είδος και τον σκοπό. Αρχικά υπάρχει η ύλη, η άμορφη μάζα, η οποία με την ενέργεια παίρνει μορφή σύμφωνα με τον σκοπό, το τελικό αίτιο, που κατευθύνει το πέραςμα της ύλης από τη δυνάμει κατάσταση στην ενεργεία. Με αυτή τη συλλογιστική διαδικασία η άμορφη ύλη είναι δυνάμει όν, εμπεριέχει δηλαδή τη δυνατότητα να γίνει ενεργεία όν. Έτσι ο Αριστοτέλης εξηγεί τη γένεση των μορφών ζωής και των μορφών της τέχνης. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα του μάρμαρου, που «δυνάμει» είναι άγαλμα. Αν, όμως, το σμιλέψει ο γλύπτης (ενέργεια + μορφή προς έναν σκοπό), θα γίνει άγαλμα, δηλαδή «ενεργεία όν».

10.Τα τρία είδη των δυνάμεων

Στο έργο του Μετά τὰ Φυσικά (Θ5.1047b 31-35): «Ἀπασῶν δὲ τῶν δυνάμεων οὐσῶν τῶν μὲν συγγενῶν οἷον τῶν αἰσθήσεων, τῶν δὲ ἔθει οἷον τῆς τοῦ αὐλεῖν, τῶν δὲ μαθήσει οἷον τῆς τῶν τεχνῶν», ο Αριστοτέλης διακρίνει τρία είδη δυνάμεων:

α. «εγγενείς», αυτές που υπάρχουν στον άνθρωπο από τη γέννησή του (π.χ. οι αισθήσεις) και συνδέονται με το άλογο μέρος της ψυχής,

β. «εξ ἔθους», αυτές που τις αποκτά ο άνθρωπος με την άσκηση, τον εθισμό (π.χ. οι πρακτικές τέχνες, το παίξιμο ενός μουσικού οργάνου) και συνδέονται με το άλογο και με το λογικό μέρος της ψυχής και

γ. «εκ μαθήσεως», τις δυνάμεις που τις αποκτά ο άνθρωπος με τη μάθηση (π.χ. οι επιστημονικές γνώσεις) και συνδέονται και αυτές με το λογικό μέρος της ψυχής.

οὕτω δὴ καὶ τὰ μὲν δίκαια πράττοντες δίκαιοι γινόμεθα, τὰ δὲ σώφρονα σώφρονες, τὰ δ' ἀνδρεία ἀνδρεῖοι

11. «τὰς δ' ἀρετὰς λαμβάνομεν ἐνεργήσαντες πρότερον, ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων τεχνῶν· ἃ γὰρ δεῖ μαθόντας ποιεῖν, ταῦτα ποιοῦντες μανθάνομεν, οἷον οἰκοδομοῦντες οἰκοδόμοι γίνονται καὶ κιθαρίζοντες κιθαρισταί

Ἡ δυνάμει καὶ ἐνεργεία κατάσταση στις ἀρετές

Ο Αριστοτέλης συνεχίζει με τις ἀρετές ἀντιθετικά προς τα φυσικά γνωρίσματα. Οι ηθικές ἀρετές δεν υπάρχουν μέσα μας, ἀλλὰ τις αποκτούμε με τις πράξεις μας. Ο Αριστοτέλης ἐννοεῖ προφανῶς ὅτι με τις ἀρετές συνδέονται δύο εἶδη πράξεων:

α) οι πράξεις ἀσκήσης με σκοπὸ τὴν ἀπόκτηση τῶν ἀρετῶν, καὶ αὐτὸ ἀντιστοιχεῖ στη δυνάμει κατάσταση

β) οι πράξεις τῆς ἀρετῆς, ἀφοῦ ἔχει γίνει ἔξη, μόνιμο γνώρισμα τοῦ χαρακτήρα καὶ αὐτὸ ἀντιστοιχεῖ στην ἐνεργεία κατάσταση.

Συνεπῶς, στην ηθικὴ ἀρετὴ καὶ ἡ δυνάμει ἐκδηλώνεται ὡς ἐνέργεια, ὡς πράξη προς ἀπόκτησή της, ἐνῶ ἡ ἐνέργεια ὡς πράξη ἐφαρμογῆς τῆς κατακτημένης ἤδη ιδιότητος. Οι ηθικές ἀρετές εἶναι ἀποτέλεσμα ἐμπρακτοῦ ἐνεργοποίησης τοῦ ἀνθρώπου καὶ κατακτώνται με τὴν ἀσκήσή του σε αὐτές. Για νὰ διευκρινίσει περισσότερο ὁ Αριστοτέλης, ἀναφέρεται στις τέχνες, γιὰ νὰ δείξει ὅτι ὁ ἀνθρώπος ἀποκτὰ τεχνικές / πρακτικές δεξιότητες, ἀφοῦ προηγουμένως ἔχει ἐξασκηθεῖ σε αὐτές. Τέλος, ἐνισχύει τὴ θέση του με παραδείγματα γιὰ τις τεχνικές δεξιότητες καὶ τις ηθικές ἀρετές, ἀπὸ τα ὁποῖα φαίνεται ὅτι οὔτε οι τεχνικές δεξιότητες οὔτε οι ηθικές ἀρετές εἶναι ἐμφυτές, ἀλλὰ προϊόντα ἐξάσκησης καὶ προγύμνασης σε αὐτές.

α. Ὅσα ἔχουμε μέσα μας ἐκ φύσεως («ὅσα μὲν φύσει ἡμῖν παραγίνεται»)

Ο Αριστοτέλης ξεκινάει τὸ συλλογισμό του διερευνώντας πρῶτα τι συμβαίνει σε ὅσα χαρακτηριστικά ἔχουμε μέσα μας ἐκ φύσεως. Αὐτὰ ἔχουν ἐκ τῶν προτέρων μέσα τους τὴ δυνατότητα νὰ πραγματοποιηθοῦν, ἀλλὰ ἡ πραγμάτωσή τους ἐρχεται ὕστερα χωρὶς νὰ χρειάζεται ὁ ἐθισμός, ἡ ἐπανάληψη μίας ἐνέργειας. Για νὰ ἀποδείξει τα λεγόμενά του ὁ φιλόσοφος, χρησιμοποιεῖ τὸ παράδειγμα τῶν αἰσθήσεων: τὴν ὄραση καὶ τὴν ἀκοή. Δὲν τις ἀναπτύξαμε μέσα ἀπὸ τὴν ἐξάσκηση, ἀντιθέτως υπάρχουν ἤδη ἀναπτυγμένες μέσα μας καὶ περνάμε ἀμέσως στη χρησιμοποίησή τους.

β. Οι ηθικές ἀρετές («τὰς δ' ἀρετὰς λαμβάνομεν ἐνεργήσαντες πρότερον»)

Αντίθετα, στις ηθικές ἀρετές προηγείται ἡ ἐνέργεια, δηλαδή ἡ ἐξάσκηση, ἡ ἐπανάληψη μίας ἐνέργειας, καὶ ἀκολουθεῖ ἡ κατάκτηση τῆς ηθικῆς ἀρετῆς. Αὐτὸ γιὰ νὰ γίνει ἡ ἀρετὴ ἀπὸ προδιάθεση ἀποκτημένη ιδιότητα, εἶναι ἀνάγκη ὁ ἀνθρώπος νὰ ἀσκηθεῖ σε αὐτή. Δύο παραδείγματα ἀπὸ τὴν καθημερινὴ ζωὴ, που

αφορούν τις **πρακτικές τέχνες** αποδεικνύουν την αλήθεια της θέσης αυτής: για να αποκτήσει δηλαδή κανείς την ικανότητα του οικοδόμου ή του κιθαριστή πρέπει πρώτα να εξασκηθεί στο χτίσιμο ή στο παίξιμο της κιθάρας αντίστοιχα. Αναλογικά με τα δύο αυτά παραδείγματα αναφέρονται τρία παραδείγματα από τον χώρο της ηθικής, από τα οποία φαίνεται ότι οι δίκαιοι, οι σώφρονες και οι ανδρείοι αποκτούν τις συγκεκριμένες ιδιότητες έχοντας ασκηθεί σε αντίστοιχες δίκαιες, συνετές και ανδρείες πράξεις. Αυτό, λοιπόν, που συμβαίνει στις πρακτικές τέχνες, συμβαίνει και στις ηθικές αρετές (αναλογία με τρία παραδείγματα ηθικών αρετών: της δικαιοσύνης, της σωφροσύνης και της ανδρείας): **με την επανάληψη και τον εθισμό σε ηθικές πράξεις αποκτούμε τις ηθικές αρετές.**

Συνοπτική νοηματική απόδοση του συλλογισμού

1^η προκειμένη: σε όσα υπάρχουν μέσα μας εκ φύσεως προηγείται η ύπαρξη και η δυνατότητα μιας ενέργειας και ακολουθεί η ενέργεια, η πραγμάτωση της δυνατότητας. (δύναμις → ενέργεια)

2^η προκειμένη: στις ηθικές αρετές προηγείται η ενέργεια, ο εθισμός και η επανάληψη μιας πράξης και ακολουθεί η κατάκτησή τους. Πράξεις που προσδίδουν αρετή → πράξεις που απορρέουν από την αγαθή φύση.

Συμπέρασμα: οι ηθικές αρετές δεν υπάρχουν μέσα μας εκ φύσεως, αφού δεν ακολουθούν την πορεία όσων υπάρχουν μέσα μας εκ φύσεως.

12. Η χρήση των χρονικών επιρρημάτων «πρότερον - ύστερον» και «πολλάκις»

Προκειμένου ο Αριστοτέλης να αποδώσει τη χρονική προτεραιότητα των δυνάμεων έναντι των ενεργειών (**δύναμις** → **ενέργεια**) σε όσα χαρακτηριστικά υπάρχουν μέσα μας εκ φύσεως, συνδέει τις δυνάμεις με το «πρότερον» και με **απαρέμφορα** ή **μετοχές** αορίστου που δηλώνουν το προτερόχρονο («ιδεῖν», «ἀκούσαι», «χρησάμενοι»). Αντίθετα, για να αποδώσει την αντίθετη πορεία που ακολουθείται στις ηθικές αρετές (**ενέργεια** → **δύναμις**), συνδέει τη μετοχή «**ἐνεργήσαντες**» με το «πρότερον», για να δηλώσει το προτερόχρονο, ή τις μετοχές **ενεστῶτα** «**ποιοῦντες**» και «**πράττοντες**», για να δηλώσει το σύγχρονο.

φύσει (αισθήσεις)

πρότερον δυνάμει → **ύστερον** ενεργεία

ἐξ ἔθους (τέχνες)

πρότερον ενεργείες προς κατάκτηση της τεχνικής δύναμης

→ **ύστερον** ενέργειες από την κατακτημένη τεχνική δεξιότητα

ἐξ ἔθους (αρετές)

πρότερον ενέργειες προς κατάκτηση της ηθικής δύναμης

→ **ύστερον** ενέργειες από την κατακτημένη ηθική ιδιότητα

Χαρακτηριστική είναι η χρήση του επιρρήματος «**πολλάκις**». Παρόλο που αναφέρεται σε όσα χαρακτηριστικά έχουμε εκ φύσεως, η χρήση του υποδηλώνει ότι για την κατάκτηση των ηθικών αρετών είναι απαραίτητη η άσκηση και η επανάληψη.

13. Πώς είναι δυνατόν η κατάκτηση της αρετής να είναι μεταγενέστερη, αφού, για να κάνει κανείς μια ενάρετη πράξη (π.χ. δίκαιη πράξη), πρέπει να είναι ήδη ενάρετος (π.χ. δίκαιος);

Οι πραγματικά ηθικές πράξεις, λοιπόν, γίνονται με ηθικό τρόπο και διαφοροποιούνται από τις πράξεις που προηγούνται και επαναλαμβάνονται, με τις οποίες έχουν εξωτερικές ομοιότητες. Επίσης δεν είναι τυχαίες ούτε γίνονται κατόπιν υποδείξεως, αλλά αυτός που τις κάνει, πρέπει:

α. να έχει συνείδηση των πράξεών του

β. να τις έχει επιλέξει ενσυνείδητα και να έχει δηλώσει με σαφήνεια την προτίμησή του γι' αυτές,

γ. να έχει κάνει τις πράξεις αυτές μόνιμο, σταθερό και αμετάβλητο τρόπο συμπεριφοράς του.

Οι ηθικές αρετές δεν υπάρχουν μέσα μας εν σπέρματι, αλλά τις αποκτούμε με τις πράξεις μας. Όπως σημειώνει και W.D.Ross, για να εξηγήσει το παράδοξο πώς πράττουμε αγαθά έργα, αν δεν είμαστε αγαθοί, υπάρχει διαφορά «ανάμεσα στις πράξεις που προσδίδουν αρετή και σε αυτές που απορρέουν από την αγαθή φύση». Ο Αριστοτέλης εννοεί προφανώς ότι με τις αρετές συνδέονται δύο είδη πράξεων: α) οι πράξεις άσκησης με σκοπό την απόκτηση των αρετών, και αυτό αντιστοιχεί στη δύναμει κατάσταση και β) οι πράξεις της αρετής, αφού έχει γίνει ἔξη, μόνιμο γνώρισμα του χαρακτήρα και αυτό αντιστοιχεί στην ενεργεία κατάσταση. Συνεπώς, στην ηθική αρετή και η δύναμις εκδηλώνεται ως ενέργεια, ως πράξη προς απόκτηση της αρετής, ενώ η ενέργεια ως πράξη εφαρμογής της κατακτημένης ἤδη αρετής. Οι ηθικές αρετές είναι αποτέλεσμα ἔμπρακτης ενεργοποίησης του ανθρώπου και κατακτώνται με την άσκησή του σε αυτές.

ΟΡΟΙ ΤΗΣ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

Στο κείμενο αυτό μπορούμε να εντοπίσουμε πολλούς όρους χαρακτηριστικούς της αριστοτελικής φιλοσοφίας:

γένεσις: η δημιουργία

αύξεισις: η ανάπτυξη, η διαμόρφωση και εξέλιξη

ἔθος: ο εθισμός, η συνήθεια, ο τρόπος συμπεριφοράς, που καθιερώνεται με την επανάληψη

φύσις: ο κόσμος και οι νόμοι που τον διέπουν

φύσει: ο εκ φύσεως, ο έμφυτος, τα εγγενή χαρακτηριστικά του ανθρώπου

διανοητική ἀρετή: η αρετή που σχετίζεται με το «λόγον ἔχον» μέρος της ψυχής (πχ. η φρονηση, η σοφία, η σύνεση)

ἠθικὴ ἀρετή: η αρετή που ανήκει στο «ἐπιθυμητικὸν» μέρος της ψυχής και περιγράφει τον χαρακτήρα του ανθρώπου

τελειούμενοι: η τελείωση, η ολοκλήρωση, η επίτευξη του ύψιστου σκοπού, της ευδαιμονίας.

Αισθητικά-Υφολογικά στοιχεία

Στο κείμενο αυτό παρατηρούμε ότι το ύφος του Αριστοτέλη είναι στοχαστικό, λιτό, σαφές και ακριβές. Κυριαρχεί η αντικειμενική και εναργής επιχειρηματολογία και ο επιστημονικός λόγος. Αποφεύγει σκόπιμα τον ποιητικό λόγο, διότι πίστευε ότι η αναζήτηση της αλήθειας υπηρετείται αυστηρά από τη λιτότητα και τη σαφήνεια.

- **Αντιθέσεις:** «ἢ μὲν διανοητικὴ ≠ ἢ δ' ἠθικὴ», «ἐξ ἔθους ≠ φύσει», «ὅσα μὲν φύσει ... ≠ τὰς δ' ἀρετὰς λαμβάνομεν», «τὰς δυνάμεις τούτων πρότερον κομιζόμεθα ≠ ὕστερον δὲ τὰς ἐνεργείας ἀποδίδομεν», «οὐ γὰρ ἐκ τοῦ πολλάκις ἰδεῖν ... ἀλλ' ἀνάπαλιν ἔχοντες ἐχρησάμεθα»
- **Αναλογίες:** «τὰς δ' ἀρετὰς λαμβάνομεν ἐνεργήσαντες πρότερον, ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων τεχνῶν», «ἂ γὰρ δεῖ μαθόντας ποιεῖν, ταῦτα ποιῶντες μαθάνομεν ... - οὕτω δὴ καὶ τὰ μὲν δίκαια πράττοντες δίκαιοι γινόμεθα ...»
- **Παραδείγματα:** πέτρα – φωτιά. ὄραση – ἀκοή, οἰκοδόμοι – κιθαριστές
- **Συσώρευση ἀρνήσεων:** «οὐδεμία», «οὐθέν», «οὐκ ἂν ἐθισθείη», «οὐδ' ἂν ἐθίζη», «οὐδὲ τὸ πῦρ», «οὐδ' ἄλλο», «οὐδέν», «οὔτ' ἄρα ...», «οὔτε παρὰ φύσιν»
- **Σχῆμα κατ' ἀρσῆ και θέση:** «οὐ γὰρ ἐκ τοῦ πολλάκις ἰδεῖν ... ἀλλ' ἀνάπαλιν ἔχοντες ἐχρησάμεθα»
- **Σχῆμα ἀπὸ κοινού:** «οἰκοδομοῦντες οἰκοδόμοι γίνονται καὶ κιθαρίζοντες κιθαρισταὶ (γίνονται)» «τὰ μὲν δίκαια πράττοντες δίκαιοι γινόμεθα, τὰ δὲ

σώφρονα (πράττοντες) σώφρονες (γινόμεθα), τὰ δ' ἀνδρεία (πράττοντες) ἀνδρείοι (γινόμεθα)»

- **Πολυσύνδετο σχήμα:** «καὶ τὴν γένεσιν καὶ τὴν αὔξησιν», «οὐτ' ἄρα φύσει οὔτε παρὰ φύσιν» «τὰ μὲν δίκαια ..., τὰ δὲ σώφρονα ..., τὰ δ' ἀνδρεία ...»
- **Εναλλαγή πρώτου και τρίτου πληθυντικού προσώπου:** Παρατηρούμε και σ' αυτή, αλλά και σε επόμενες ενότητες ότι, όταν ο Αριστοτέλης αναφέρεται σε ανθρώπους (στους οποίους συμπεριλαμβάνει και τον εαυτό του), χρησιμοποιεί το α' πληθυντικό πρόσωπο. Συγκεκριμένα, στο κείμενο αυτό χρησιμοποιεί οχτώ ρήματα σε αυτό το πρόσωπο: «κομιζόμεθα», «ἀποδίδομεν», «ἐλάβομεν», «ἐχρησάμεθα», «ἔσχομεν», «λαμβάνομεν», «μανθάνομεν», «γινόμεθα». Όταν, πάλι, αναφέρεται στους οικοδόμους ή τους κιθαριστές, χρησιμοποιεί το γ' πληθυντικό πρόσωπο. Η αλλαγή αυτή ίσως να οφείλεται στο ότι ο φιλόσοφος δεν είχε προσωπική επαφή με τις τέχνες και τους τεχνίτες και χρησιμοποιεί το γ' πληθυντικό πρόσωπο, όταν πρόκειται για δεξιότητες που αφορούν τον καταμερισμό της εργασίας και συνεπώς οι δεξιότητες δεν είναι γνώρισμα όλων των ανθρώπων. Αντίθετα, χρησιμοποιεί το α' πληθυντικό πρόσωπο, όταν αναφέρεται στις ηθικές αρετές και συνεπώς σε γνωρίσματα που αφορούν όλους τους ανθρώπους ανεξαιρέτως.
- **«ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων τεχνῶν»**
 Άλλο ένα στοιχείο αυθόρμητου και προφορικού λόγου συναντάμε στη φράση «ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων τεχνῶν». Ο προσθετικός «καὶ» εδώ είναι περιττός, ενώ ο προσδιορισμός «ἄλλων» υποδηλώνει ότι οι αρετές είναι και αυτές τέχνες, κάτι βέβαια που δεν ισχύει. Κανονικά, λοιπόν, η παραβολική φράση θα έπρεπε να είναι ως εξής: «ὥσπερ ἐπὶ τῶν τεχνῶν». Υπενθυμίζουμε και πάλι ότι τα κείμενα του Αριστοτέλη προέρχονται από προσωπικές του σημειώσεις, που χρησιμοποιούσε στις παραδόσεις των μαθημάτων του. Είναι, λοιπόν, εύλογο σ' αυτές τις σημειώσεις να έχουν παρεισφρήσει και στοιχεία του προφορικού λόγου.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

Α.Ερμηνευτικές

1. Σχολιάστε την εγκυρότητα των επιχειρημάτων της πέτρας και της φωτιάς που χρησιμοποιεί ο Αριστοτέλης, για να αποδείξει ότι όσα υπάρχουν εκ φύσεως δεν μπορούν μέσω του εθισμού να αποκτήσουν άλλες ιδιότητες .
2. Ποια είδη της αρετής διακρίνει ο Αριστοτέλης, σε ποιο μέρος της ψυχής ανήκει κάθε είδος και από ποιους παράγοντες εξαρτάται η ανάπτυξη καθενός;

3. Ο Αριστοτέλης χαρακτηρίζεται πρακτικός νους που καταφεύγει συχνά στην πραγματικότητα, για να τεκμηριώσει τις απόψεις του, τις οποίες παρουσιάζει σε απλό και λιτό ύφος. Ποια στοιχεία του αποσπάσματος θα μπορούσαν να επιβεβαιώσουν αυτές τις κρίσεις;

4. Να σχολιάσετε τα παραδείγματα που φέρνει ο Αριστοτέλης και να εξηγήσετε τη σκοπιμότητά τους. Ποια συλλογιστική μέθοδο ακολουθεί εδώ ο φιλόσοφος και σε ποια γενίκευση καταλήγει ύστερα από τα παραδείγματα;

5. τὰς δυνάμεις κομιζόμεθα, τὰς ἐνεργείας ἀποδίδομεν: α) Ποιο είναι το περιεχόμενο των εννοιών δύναμις και ενέργεια στην αριστοτελική φιλοσοφία; β) Ποια από τις δύο έννοιες θεωρεί ο φιλόσοφος πιο αξιόλογη;

8. Ο Περικλής στον Έπιτάφιο κλείνοντας την κύρια πρόθεση του λόγου του χρησιμοποιεί την έννοια ἀρετή, όχι με την ευρύτητα του αριστοτελικού όρου, αλλά με το ηθικό περιεχόμενο της ευεργετικής δύναμης που φανερώνεται στις σχέσεις των ανθρώπων. Συγκεκριμένα λέει τα εξής:

Και όσον αφορά την ευεργετική διάθεση, είμαστε αντίθετοι με τον πολύ κόσμο. Γιατί αποκτούμε φίλους όχι ευεργετούμενοι, αλλά ευεργετώντας. Γιατί ο ευεργέτης είναι πιο σταθερός φίλος, εφόσον επιδιώκει να παραμένει η ευγνωμοσύνη του ευεργετημένου, με τη συμπάθεια που δείχνει σ' αυτόν. Ο ευεργετημένος αντίθετα, είναι πιο απρόθυμος, γιατί ξέρει ότι θα ανταποδώσει την ευγνωμοσύνη σαν εξόφληση χρέους και όχι για να του χρωστούν ευγνωμοσύνη. (Θουκ. ΙΙ, 40, 4 - 5). Σε άλλο χωρίο του λόγου με τον όρο ἀρεταί δηλώνονται τα ανδραγαθήματα των νεκρών: γιατί, αυτά με τα οποία εξύμνησα την πόλη, τη στόλισαν τα ανδραγαθήματα αυτών εδώ και των ομοίων τους. ... (Θουκ. ΙΙ, 42, 2).

-Νομίζετε ότι υπάρχουν κοινά σημεία ανάμεσα στους λόγους του Περικλή και στην άποψη του Αριστοτέλη όσον αφορά στη σχέση ηθικής πράξης και ηθικής αρετής; Να στηρίξετε τις απόψεις σας σε χωρία των δύο κειμένων.

Β. Λεξιλογικές

1. πῦρ: Να βρείτε τέσσερις φράσεις της νέας ελληνικής στις οποίες χρησιμοποιείται η λέξη

2. δυνάμεις, ἐνεργείας: Με τη δοτική ενικού κάθε λέξης να γράψετε μία πρόταση στη νέα ελληνική και να εξηγήσετε τη σημασία της.

3. Να βρείτε με ποιες λέξεις του κειμένου έχουν ετυμολογική συγγένεια οι παρακάτω λέξεις της νέας ελληνικής: κομιστής, θυρωρός, λήμμα, χρήμα, παρόραμα, λάφυρο, εύχρηστος, ευήκοος, τοκετός.

νέο φροντιστήριο

4.σώφρων: χρησιμοποιώντας το δεύτερο συνθετικό του επιθέτου και ως πρώτο συνθετικό τις λέξεις εὖ, παρὰ, ὁμοῦ να σχηματίσετε αφηρημένα ουσιαστικά και τα αντίστοιχα επίθετα.

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 13

Η ηθική αρετή και η ηθική πράξη

Ο Αριστοτέλης έδειξε ότι οι ηθικές αρετές δεν είναι ούτε έμφυτες ούτε ενάντιες στη φύση του ανθρώπου, αλλά είναι επίκτητες. Υπάρχει η δυνατότητα να αποκτηθούν και να τελειοποιηθούν, πράγμα που συμβαίνει με την επανάληψη όμοιων ενεργειών και τη συνήθεια (έθος). Έτσι, η αρετή (ή η κακία) είναι κάτι που αποκτά στη ζωή του ο άνθρωπος και έκτοτε το έχει και τον χαρακτηρίζει (έξις). Για τον Αριστοτέλη, η έξις της αρετής (ή της κακίας) δεν είναι αφηρημένα μία στατική ενδοψυχική κατάσταση, αλλά συγκεκριμένη και συνειδητή επιλογή τρόπου ζωής, η οποία εκδηλώνεται έμπρακτα. Το πεδίο εφαρμογής της αρετής (ή της κακίας) είναι οι συναισθηματικές με τα βολές (πάθη) που βιώνει ο άνθρωπος ως μέλος της κοινωνίας αλλά και οι καθημερινές ανθρώπινες σχέσεις. Η αριστοτελική ηθική είναι πολιτική ηθική.

ΚΕΙΜΕΝΟ ΑΝΑΦΟΡΑΣ

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ, Ἠθικά Νικομάχεια, Β 1.5-8, 1103b2-25

ΑΡΧΑΙΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ

<p>Μαρτυρεῖ δὲ καὶ τὸ γινόμενον ἐν ταῖς πόλεσιν· οἱ γὰρ νομοθέται τοὺς πολίτας ἐθίζοντες ποιοῦσιν ἀγαθοὺς, καὶ τὸ μὲν βούλημα παντὸς νομοθέτου τοῦτ' ἐστίν, ὅσοι δὲ μὴ εὖ αὐτὸ ποιοῦσιν ἀμαρτάνουσιν, καὶ διαφέρει τούτῳ πολιτεία πολιτείας ἀγαθὴ φαύλης.</p>	<p>Την επιβεβαίωση μας την προσφέρει και αυτό που γίνεται στις πολιτείες. πραγματικά, οι νομοθέτες κάνουν καλούς τους πολίτες τους ασκώντας τους να αποκτούν τις συγκεκριμένες συνήθειες αυτή είναι η θέληση του κάθε νομοθέτη, και όσοι δεν τα καταφέρνουν σ' αυτό, δεν πετυχαίνουν στο έργο τους. σ' αυτό, άλλωστε, και διαφέρει τελικά το ένα πολίτευμα από το άλλο, το καλό από το λιγότερο καλό.</p>	<p>Θέμα: Τα νέα επιχειρήματα για τη σχέση ηθικής αρετής και ηθικής πράξης.</p> <p>Το παράδειγμα των νομοθετών: Η συμβολή τους στην πολιτική αγωγή των πολιτών με τον εθισμό.</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Οι νομοθέτες προσπαθούν με τον εθισμό στις καλές πράξεις, να κάνουν τους πολίτες να αποκτήσουν ηθική αρετή. ▪ Ωστόσο, δεν επιτυγχάνουν στον ίδιο βαθμό όλοι οι νομοθέτες .Γι' αυτό και τα
---	---	--

<p>Ἔτι ἐκ τῶν αὐτῶν καὶ διὰ τῶν αὐτῶν καὶ γίνεται πᾶσα ἀρετὴ καὶ φθείρεται, ὁμοίως δὲ καὶ τέχνη· ἐκ γὰρ τοῦ καθαρίζειν καὶ οἱ ἀγαθοὶ καὶ κακοὶ γίνονται καθαρισταί. Ἀνάλογον δὲ καὶ οἰκοδόμοι καὶ οἱ λοιποὶ πάντες· ἐκ μὲν γὰρ τοῦ εὖ οἰκοδομεῖν ἀγαθοὶ οἰκοδόμοι ἔσονται, ἐκ δὲ τοῦ κακῶς κακοί.</p> <p>Εἰ γὰρ μὴ οὕτως εἶχεν, οὐδὲν ἂν ἔδει τοῦ διδάξοντος, ἀλλὰ πάντες ἂν ἐγίνοντο ἀγαθοὶ ἢ κακοί.</p> <p>Οὕτω δὴ καὶ ἐπὶ τῶν ἀρετῶν ἔχει· πρᾶτ τοντες γὰρ τὰ ἐν τοῖς συναλλάγμασι τοῖς πρὸς τοὺς ἀνθρώπους γινόμεθα οἱ μὲν δίκαιοι οἱ δὲ ἄδικοι, πρᾶττοντες δὲ τὰ ἐν τοῖς δεινοῖς καὶ ἐθιζόμενοι φοβεῖσθαι ἢ θαρρεῖν οἱ μὲν ἀνδρεῖοι οἱ δὲ δειλοί. Ὅμοίως δὲ καὶ τὰ περὶ τὰς ἐπιθυμίας ἔχει καὶ τὰ περὶ τὰς ὀργάς· οἱ μὲν γὰρ σώφρονες καὶ πρᾶοι γίνονται, οἱ δ' ἀκόλαστοι καὶ ὀργίλοι, οἱ μὲν ἐκ τοῦ οὕτως ἐν αὐτοῖς ἀναστρέφονται, οἱ δὲ ἐκ τοῦ οὕτως.</p>	<p>Επίσης: Η γένεση κάθε αρετής και η φθορά της έχουν την ίδια αρχή και γίνονται με τα ίδια μέσα· ἔτσι ακριβῶς γίνεται και στις τέχνες: παίζοντας κιθάρα γίνονται και οι καλοί και οι κακοί κιθαριστές. το ίδιο και οι οικοδόμοι και ὅλοι οι ἄλλοι: χτίζοντας με καλὸ τρόπο σπίτια θα γίνουν καλοὶ οικοδόμοι, χτίζοντάς τα ὅμως με κακὸ τρόπο θα γίνουν κακοί.</p> <p>Αν δεν ήταν ἔτσι, δεν θα υπήρχε ἀνάγκη δασκάλου, και ὅλοι θα ἦταν καλοὶ ἢ κακοὶ εκ γενετής.</p> <p>Το ίδιο συμβαίνει και με τις αρετές: κάνοντας αυτά που κάνουμε στην καθημερινή μας συνάφεια με τους ἄλλους ανθρώπους ἄλλοι γινόμαστε δίκαιοι και ἄλλοι ἄδικοι. Επίσης: κάνοντας αυτά που κάνουμε στις επικίνδυνες και φοβερές περιστάσεις της ζωής και αποκτώντας σιγά σιγά τη συνήθεια να αισθανόμαστε φόβο ἢ θάρρος, ἄλλοι γινόμαστε ανδρεῖοι και ἄλλοι δειλοί. Το ίδιο ακριβῶς συμβαίνει και σε σχέση με τις ἐπιθυμίες και την ὀργή: ἄλλοι γίνονται σώφρονες και πρᾶοι και</p>	<p>πολιτεύματα διακρίνονται σε καλά και λιγότερο καλά.</p> <p>Οι λόγοι και η ποιότητα του εθισμού καθορίζουν την επίκτητη ιδιότητα.</p> <ul style="list-style-type: none"> ❖ Τα παραδείγματα με τους κιθαριστές και τους οικοδόμους δείχνουν ότι με την καλή εξάσκηση πετυχαίνει κανείς το στόχο του, ενώ με την κακή αποτυχαίνει. <p>Απαραίτητος λοιπόν, ο δάσκαλος για την υπόδειξη του ὀρθοῦ εθισμού.</p> <p>Παραδείγματα που επιβεβαιώνουν ότι οι ἐνέργειες ἀσκήσης και ο εθισμός οδηγούν στη διαμόρφωση των μόνιμων στοιχείων του χαρακτήρα. Ἀνάλογα λοιπόν με τη συμπεριφορά ,οι ἄνθρωποι γίνονται:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. στις σχέσεις : α) δίκαιοι ἢ β) ἄδικοι 2. σε ὅσα προξενούν φόβο: α) ανδρεῖοι ἢ β) δειλοί 3. στις ἐπιθυμίες: α) σώφρονες ἢ β) ἀκόλαστοι
--	--	--

<p>Καὶ ἐνὶ δὴ λόγῳ ἐκ τῶν ὁμοίων ἐνεργειῶν αἱ ἕξεις γίνονται. Διὸ δεῖ τὰς ἐνεργείας ποιᾶς ἀποδιδόναι· κατὰ γὰρ τὰς τούτων διαφορὰς ἀκολουθοῦσιν αἱ ἕξεις.</p> <p>Οὐ μικρὸν οὖν διαφέρει τὸ οὕτως ἢ οὕτως εὐθὺς ἐκ νέων ἐθίζεσθαι, ἀλλὰ πάμπολυ, μᾶλλον δὲ τὸ πᾶν.</p>	<p>ἄλλοι ἀκόλαστοι καὶ οργίλοι, οἱ πρῶτοι μετὰ τὰ συμπεριφέρονται ἔτσι στις περιστάσεις αὐτές καὶ οἱ ἄλλοι μετὰ τὸν ἀντίθετο τρόπο.</p> <p>Με δυο λόγια: οἱ ἕξεις γεννιοῦνται ἀπὸ τὴν επανάληψη ὁμοίων ἐνεργειῶν. Γι' αὐτὸ καὶ πρέπει νὰ φροντίζουμε οἱ ἐνεργεῖες μας νὰ ἔχουν συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, ἀφοῦ οἱ ἕξεις εἶναι τελικὰ ἀντίστοιχες πρὸς τὶς διαφορὰς ποὺ οἱ ἐνεργεῖες αὐτές παρουσιάζουν μεταξύ τους.</p> <p>Δεν ἔχει λοιπὸν μικρὴ σημασία νὰ ἀποκτᾶ κανεὶς ὅσο γίνεται πιο νέος αὐτές ἢ ἐκεῖνες τὶς συνήθειες ἴσα ἴσα ἔχει πολὺ μεγάλη σημασία, ἢ μᾶλλον σημαίνει τὸ παν.</p> <p>(μετάφραση Δ. Λυπουρλή)</p>	<p>4.σε ὅσα προξενοῦν οργή:</p> <p>α)πράοι ἢ β) οργίλοι</p> <p>Οἱ ἕξεις προκύπτουν ἀπὸ τὸν ἐθισμό. Δηλαδή, τὰ μόνιμα στοιχεῖα τοῦ χαρακτήρα, εἴτε αὐτὰ εἶναι καλὰ εἴτε κακά, διαμορφώνονται μετὰ τὴν συστηματικὴ επανάληψη ὁμοίων ἐνεργειῶν. Ἄρα, οἱ ἐνεργεῖες πρέπει νὰ ἔχουν συγκεκριμένη ποιότητα.</p> <p>Ἡ παιδαγωγικὴ ἀξία τοῦ ἐθισμοῦ.</p> <p>Ο ἄνθρωπος πρέπει ἀπὸ πολὺ μικρὴ ἡλικία νὰ συνηθίζει νὰ ἐνεργεῖ σωστά ἀπὸ ἠθικὴ ἀποψη, γιατί ἔτσι θα οδηγηθεῖ στὴν κατάκτηση τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν.</p>
---	---	--

ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

1. «Μαρτυρεῖ δὲ καὶ τὸ γινόμενον ἐν ταῖς πόλεσιν· οἱ γὰρ νομοθετοῦν τοὺς πολίτας ἐθίζοντες ποιοῦσιν ἀγαθοὺς, καὶ τὸ μὲν βούλημα παντὸς νομοθέτου τοῦτ' ἐστίν, ὅσοι δὲ μὴ εὖ αὐτὸ ποιοῦσιν ἀμαρτάνουσιν, καὶ διαφέρει τούτῳ πολιτεία πολιτείας ἀγαθὴ φαύλης.»

Το παράδειγμα των νομοθετών

Ο Αριστοτέλης παραθέτει ἓνα ἐπιχείρημα, τὸ ὁποῖο τὸ ἀντλεῖ ἀπὸ τὸν χώρο τῆς πόλης, καθὼς γιὰ τὸν φιλόσοφο ὑπάρχει στενὴ σχέση μεταξύ ἠθικῆς καὶ πολιτικῆς. Ἄλλωστε, μόνο ἀν ἓνας ἄνθρωπος διέπεται ἀπὸ ἠθικὴς ἀρετὴς μπορεῖ νὰ λειτουργήσῃ σωστά μέσα στὴν πόλη καὶ ὡς πολίτης καὶ ὡς πολιτικός.

Το επιχείρημα που φέρνει ως μαρτυρία («μαρτυρεῖ δὲ») εισάγεται με τον προσθετικό «καί» («καὶ τὸ γινόμενον») και αφορά το έργο των νομοθετών. Βασικός στόχος και επιδίωξή τους είναι να κάνουν τους πολίτες να αποκτήσουν την ηθική αρετή μέσω του εθισμού σε ανάλογες πράξεις και συμπεριφορές («οἱ γὰρ νομοθεταὶ τοὺς πολίτας ἐθίζοντες ποιοῦσιν ἀγαθοὺς, ...»). Στο επιχείρημα αυτό εντοπίζεται και η γενικότερη αντίληψη των αρχαίων Ελλήνων ότι το άτομο δεν λειτουργεί αποκλειστικά και μόνο για χάρη του εαυτού του, αλλά και για χάρη του κοινού καλού. Έτσι και οι νομοθέτες λειτουργούν με βάση τον γνώμονα αυτό. Στην ουσία το επιχείρημα αυτό έχει ως εξής: αν οι ηθικές αρετές ήταν έμφυτες, όλες οι ενέργειες των νομοθετών να κάνουν τους πολίτες καλούς θα ήταν μάταιες, αφού όλοι θα γεννιόντουσαν με ή χωρίς αυτές και οποιαδήποτε προσπάθεια δεν θα μπορούσε να μεταβάλει αυτά τα χαρακτηριστικά. Έτσι αποδεικνύεται αφενός ότι οι ηθικές αρετές δεν υπάρχουν μέσα μας εκ φύσεως και αφετέρου ότι αυτές δεν αποκτώνται αλλιώς παρά μόνο με τη διαρκή άσκηση και την επανάληψη ηθικών πράξεων.

Ωστόσο, ο Αριστοτέλης επισημαίνει ότι κάποιοι νομοθέτες πετυχαίνουν τον στόχο τους και κατορθώνουν να βοηθήσουν τους πολίτες στην άσκηση της αρετής με τον τρόπο που πρέπει, ενώ κάποιοι άλλοι αποτυγχάνουν να ασκήσουν σωστά τους πολίτες στην αρετή. Γι' αυτό, άλλωστε, και τα πολιτεύματα διακρίνονται σε καλά και λιγότερο καλά.

νόμος: Αποτελεί πάγια αντίληψη των αρχαίων Ελλήνων ότι ο νόμος δεν αποβλέπει απλώς στην αποτροπή και τιμωρία των παραβατικών συμπεριφορών, αλλά παιδαγωγεί διά βίου τους πολίτες και τους οδηγεί σε επαινετές συμπεριφορές. Αυτή είναι και η θέση του Αριστοτέλη: ὁ νομοθέτης οὐκ ἔἶ τὰ φαῦλα πράττειν, τὰ δὲ καλὰ καὶ σπουδαῖα κελεύει (Ἠθικὰ Μεγάλα, 1.9.9.2-3, 1187a14-15). Με αυτό τον τρόπο ο νόμος λειτουργεί ως ισχυρός παράγοντας ενότητας και συνοχής μέσα στην κοινωνία. (φάκελος υλικού σελ.124)

2.«καὶ διαφέρει τούτῳ πολιτεία πολιτείας ἀγαθὴ φαύλης»

Ἡ διάκριση των πολιτευμάτων κατά τον Αριστοτέλη

Ο Αριστοτέλης διακρίνει τα πολιτεύματα σε καλά και λιγότερο καλά και όχι σε καλά και κακά. Παρατηρείται, λοιπόν, ότι η λέξη «φαύλης» (που κανονικά «φαῦλος» σημαίνει κακός, ευτελής, ασήμαντος) χρησιμοποιείται εδώ με διαφορετική σημασία, έτσι ώστε να ανταποκρίνεται στις αντιλήψεις του φιλοσόφου. Ο Αριστοτέλης δεν πιστεύει ότι υπάρχουν κακά πολιτεύματα, αφού πρωταρχικός στόχος όλων των νομοθετών, και άρα και των πολιτευμάτων μέσα στα οποία δρουν, είναι να κάνουν τους πολίτες ενάρετους ασκώντας τους στην ηθική αρετή, προκειμένου να φτάσουν στον ύψιστο στόχο, την ευδαιμονία. Το

κριτήριο διάκρισης των πολιτευμάτων σε καλά και λιγότερο καλά αφορά τον βαθμό επιτυχίας του έργου των νομοθετών: όσο δηλαδή πιο κοντά στον στόχο τους φτάνουν, να οδηγήσουν τους πολίτες στην ηθική αρετή, και άρα στην ευδαιμονία, τόσο πιο καλό θεωρείται και το πολίτευμα. Κύριο έργο των νομοθετών είναι να κάνουν, με τους νόμους, τους πολίτες ηθικούς, ενάρετους, να τους σταθεροποιήσουν στον δρόμο της αρετής για να είναι και η πολιτεία αγαθή. Εντύπωση μας προκαλεί η σειρά των λέξεων στη φράση αυτή. Η κανονική σειρά θα ήταν: «διαφέρει τούτω πολιτεία αγαθή πολιτείας φαύλης». Η ανωμαλία αυτή ίσως να οφείλεται και πάλι στο γεγονός ότι τα κείμενα του Αριστοτέλη αποτελούν προσωπικές σημειώσεις, που λειτουργούσαν βοηθητικά στο έργο της διδασκαλίας. Είναι, λοιπόν, εύλογο να εντοπίζουμε κάποια χαρακτηριστικά του προφορικού λόγου.

3. «Ἐτι ἐκ τῶν αὐτῶν καὶ διὰ τῶν αὐτῶν καὶ γίνεται πᾶσα ἀρετὴ καὶ φθείρεται»

Οι λόγοι και η ποιότητα του εθισμού καθορίζουν την επίκτητη ιδιότητα

Ο Αριστοτέλης προσθέτει νέο επιχείρημα, με το οποίο δείχνει ότι η αρετή είναι προϊόν εθισμού και η ποιότητά της εξαρτάται από την ποιότητα του εθισμού που την προκαλεί. Η δημιουργία και ο εκφυλισμός της επίκτητης ιδιότητας προκύπτουν από αντίστοιχους λόγους και ποιότητα εθισμού. Έτσι για συγκεκριμένους λόγους και με την κατάλληλη άσκηση οι άνθρωποι κατακτούν την αρετή και ακριβώς για τους αντίθετους λόγους και με την ακατάλληλη άσκηση η αρετή εκφυλίζεται. Ο Αριστοτέλης εννοεί μάλλον μια διαδικασία «δόμησης» και «αποδόμησης» της αρετής ενισχύοντας τη θέση του για τον επίκτητο χαρακτήρα της. Τα ρήματα «γίνεται – φθείρεται» μας παραπέμπουν στο θεμελιώδες αντιθετικό ζεύγος της φιλοσοφικής σκέψης «γένεσις – φθορά». Για τον Αριστοτέλη, αυτή ήταν μια **φυσική διαδικασία μονόδρομη**: γένεση -> αύξηση -> τελείωση -> παρακμή -> φθορά. Αυτή, λοιπόν, η διαδικασία ακολουθείται και στις ηθικές αρετές. Κάθε αρετή για τους ίδιους λόγους και χρησιμοποιώντας τα ίδια μέσα γεννιέται και με την καλή εξάσκηση κατακτιέται, ενώ με την κακή εξάσκηση χάνεται.

4. «ὁμοίως δὲ καὶ τέχνη· ἐκ γὰρ τοῦ καθαρίζειν καὶ οἱ ἀγαθοὶ καὶ κακοὶ γίνονται καθαρισταί. Ἀνάλογον δὲ καὶ οἰκοδόμοι καὶ οἱ λοιποὶ πάντες.»

Το ίδιο συμβαίνει στην τέχνη.

Με τη χρήση αναλογικής απόδειξης συνεχίζει ο Αριστοτέλης, για να δείξει ότι το ίδιο συμβαίνει και στις τεχνικές εργασίες. Χρησιμοποιεί τα ίδια παραδείγματα, που χρησιμοποίησε και στην προηγούμενη ενότητα, αυτά του οικοδόμου και του καθαριστή γενικεύοντας (οἱ λοιποὶ πάντες), για λόγους μάλλον συντομίας. Διευκρινίζει με αυτά ότι η απόκτηση μιας δεξιότητας προϋποθέτει την εξάσκηση

του ανθρώπου στο περιεχόμενο της δεξιότητας που επιθυμεί να αποκτήσει. Έτσι, αν κάποιος αποφάσισε να γίνει οικοδόμος, η άσκησή του δεν μπορεί παρά να είναι στην οικοδομική τέχνη. Το ίδιο και εκείνος που θέλει να γίνει κιθαριστής, θα ασκηθεί στο παίξιμο της κιθάρας. Όμως απλώς η οποιαδήποτε εξάσκηση για την απόκτηση μιας δεξιότητας δεν οδηγεί στο ίδιο αποτέλεσμα, αλλά η ποιότητα της εξασκήσεως, που προηγείται, καθορίζει την ποιότητα της αποκτημένης δεξιότητας.

τέχνη: σύνολο γνώσεων και δεξιοτήτων που επιτρέπουν στον συγκεκριμένο κάτοχό τους να παράγει μορφές, τεχνικά δημιουργήματα. Υπό αυτήν την έννοια, δηλώνει ο Αριστοτέλης, η τέχνη μιμείται τη φύση· κοινός παράγοντας που τις συνδέει είναι η ύπαρξη κάποιας δημιουργικής λογικής. Έτσι, τεχνίτης δεν είναι μόνο ο καλλιτέχνης αλλά γενικότερα ο δημιουργός, και προϊόντα της τέχνης όχι μόνο τα καλλιτεχνικά έργα αλλά όλα τα δημιουργήματα του τεχνίτη. (φάκελος υλικού σελ.124)

5. «ἐκ γὰρ τοῦ κιθαρίζειν καὶ οἱ ἀγαθοὶ καὶ κακοὶ γίνονται κιθαρισταί. Ἀνάλογον δὲ καὶ οἰκοδόμοι καὶ οἱ λοιποὶ πάντες· ἐκ μὲν γὰρ τοῦ εὖ οἰκοδομεῖν ἀγαθοὶ οἰκοδόμοι ἔσονται, ἐκ δὲ τοῦ κακῶς κακοί.»

Τα παραδείγματα των κιθαριστών και των οικοδόμων.

Ο Αριστοτέλης χρησιμοποιώντας τα παραδείγματα των οικοδόμων και των κιθαριστών προσθέτει ένα νέο στοιχείο – επιχείρημα: τη σημασία της καλής («εὖ») και της κακής («κακῶς») άσκησης στην ποιότητα της αποκτημένης επίκτητης ιδιότητας. Δεν αρκεί, λοιπόν, απλώς να εξασκούμαστε σε μια οποιαδήποτε πράξη, αλλά να εξασκούμαστε σε καλές και σωστές πράξεις. Αυτό το βλέπουμε και στις τέχνες, αλλά και στις ηθικές αρετές. Θα γίνουμε καλοί οικοδόμοι, όχι αν απλώς οικοδομούμε συνεχώς, αλλά μόνο αν εξασκηθούμε στο σωστό χτίσιμο, και καλοί κιθαριστές, όχι αν απλώς παίζουμε συνεχώς κιθάρα, αλλά μόνο αν εξασκηθούμε στο σωστό παίξιμο της κιθάρας. Με τη χρήση του «επαγωγικού παραδείγματος» ο Αριστοτέλης δείχνει ότι στην πράξη η ποιότητα της άσκησης και της μαθητείας προσδιορίζει την ποιότητα της επίκτητης ιδιότητας. Έτσι φαίνεται να αποδέχεται ότι η ποιότητα άσκησης και η ποιότητα της επίκτητης ιδιότητας συνδέονται με σχέση αιτίου αποτελέσματος. Με τη σκέψη αυτή ο Αριστοτέλης επιχειρεί να αποδείξει ότι η ηθική αρετή προϋποθέτει τον εθισμό και η ποιότητα της ηθικής αρετής είναι ανάλογη της ποιότητας του εθισμού. Θα γίνουμε λοιπόν ηθικά ενάρετοι, μόνο αν εξασκηθούμε σε ηθικά ενάρετες πράξεις σύμφωνα με τους κανόνες της τέλει αρετής.

6. «Εἰ γὰρ μὴ οὕτως εἶχεν, οὐδὲν ἂν ἔδει τοῦ διδάξοντος, ἀλλὰ πάντες ἂν ἐγίνοντο ἀγαθοὶ ἢ κακοί»

Απαραίτητος ο δάσκαλος για την υπόδειξη του ορθού εθισμού

Ο Αριστοτέλης επισημαίνει ότι για την καλλιέργεια της ηθικής αρετής απαραίτητη κρίνεται η συμβολή του διδάσκοντος και της διδασκαλίας, της εκπαίδευσης γενικότερα, γιατί η ηθική ποιότητα του κάθε ανθρώπου προκύπτει όχι απλώς από την άσκηση, αλλά από την ποιότητα της άσκησης που έχει προηγηθεί. Ο δάσκαλος θα δώσει τον προσανατολισμό του ορθού εθισμού διδάσκοντας τους κανόνες της αρετής, τους τρόπους εφαρμογής τους και εκπαιδύοντας στην ορθή άσκηση. Ο δάσκαλος είναι αυτός που παρακολουθεί και καθοδηγεί τους ανθρώπους στον σωστό εθισμό. Το ίδιο απαραίτητος είναι ο δάσκαλος και στις τέχνες, διότι αυτός θα διδάξει τον ασκούμενο σε μια τέχνη τους κανόνες της και τον σωστό τρόπο εφαρμογής τους. Αυτός ακριβώς είναι και ο ρόλος του νομοθέτη στην πόλη: αποτελεί τον δάσκαλο των πολιτών, ο οποίος χρησιμοποιώντας τα σωστά μέσα, δηλαδή τους σωστούς νόμους, θα διδάξει τους πολίτες τι είναι δίκαιο και τι άδικο, θα ορίσει τους κανόνες της δίκαιης και ηθικής συμπεριφοράς μέσα στην πόλη και θα τους οδηγήσει στην κατάκτηση των ηθικών αρετών και, άρα, στην ευδαιμονία. Επομένως, καταλήγουμε και πάλι στο συμπέρασμα ότι οι ηθικές αρετές δεν είναι έμφυτες, αφού στην αντίθετη περίπτωση ο ρόλος του δασκάλου θα ήταν μάταιος. Αντίθετα, οι ηθικές αρετές κατακτώνται με τη σωστή άσκηση, με τη διαρκή επανάληψη ηθικών πράξεων.

7. «Οὕτω δὴ καὶ ἐπὶ τῶν ἀρετῶν ἔχει».

Παραδείγματα που επιβεβαιώνουν ότι οι ενέργειες άσκησης/ο εθισμός οδηγούν στη διαμόρφωση των μόνιμων στοιχείων του χαρακτήρα

Ο ρόλος των τριών λέξεων «Οὕτω δὴ καὶ» είναι εισαγωγικός στο νέο επιχείρημα του Αριστοτέλη. Συγκεκριμένα, το τροπικό επίρρημα «οὕτω», είναι ομοιωματικό προς τα προηγούμενα και δηλώνει αναλογική θεώρηση του θέματος που ακολουθεί. Ο φιλόσοφος χρησιμοποιεί δηλαδή σ' αυτή την ενότητα **αναλογικό συλλογισμό**: όπως για την εκμάθηση των τεχνών είναι απαραίτητος ο εθισμός σε κατάλληλες ενέργειες, έτσι και για την κατάκτηση των ηθικών αρετών έχει σημασία η επανάληψη ίδιων πράξεων («ὁμοίων ἐνεργειῶν»). Με τον συμπερασματικό σύνδεσμο «δὴ» **ανακεφαλαιώνονται** τα προηγούμενα, ενώ ο μεταβατικός σύνδεσμος «καὶ» **εισάγει το νέο επιχείρημα**, με το οποίο δείχνει ότι και στις αρετές ισχύει το ίδιο που συμβαίνει στις τέχνες. Όπως η κατάλληλη ή η ακατάλληλη άσκηση κάνει τον τεχνίτη καλόν ή κακόν αντίστοιχα, έτσι και η ποιότητα του εθισμού στον χώρο των αρετών καθορίζει την ποιότητα των αποκτημένων αρετών.

8. «πράττοντες γὰρ τὰ ἐν τοῖς συναλλάγμασι τοῖς πρὸς τοὺς ἀνθρώπους γινόμεθα οἱ μὲν δίκαιοι οἱ δὲ ἄδικοι, πράττοντες δὲ τὰ ἐν τοῖς δεινοῖς καὶ ἐθιζόμενοι φοβεῖσθαι ἢ θαρρεῖν οἱ μὲν ἀνδρείοι οἱ δὲ δειλοί. Ὅμοίως δὲ καὶ τὰ περὶ τὰς

ἐπιθυμίας ἔχει καὶ τὰ περὶ τὰς ὀργάς· οἱ μὲν γὰρ σώφρονες καὶ πρᾶοι γίνονται, οἱ δ' ἀκόλαστοι καὶ ὀργίλοι, οἱ μὲν ἐκ τοῦ οὕτως ἐν αὐτοῖς ἀναστρέφεσθαι, οἱ δὲ ἐκ τοῦ οὕτως.»

Παραδείγματα από τον χώρο των αρετών

Ο Αριστοτέλης προβαίνει στην παρουσίαση τριών παραδειγμάτων για να δείξει ότι, όπως και στις τέχνες, έτσι και στις αρετές η απόκτησή τους γίνεται με τον εθισμό και η ποιότητά τους εξαρτάται από την ποιότητα του εθισμού που προηγήθηκε. Τα παραδείγματα αναφέρονται σε αρετές που συνδέονται με τον τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι 1. συναλλάσσονται μεταξύ τους (κοινωνικές σχέσεις), 2. αντιμετωπίζουν τις δύσκολες καταστάσεις της ζωής τους και 3. διαχειρίζονται τις επιθυμίες τους. Επίσης, παρατηρούμε ότι ο φιλόσοφος διακρίνει δύο αντίθετους τρόπους συμπεριφοράς: ο ένας οδηγεί στην κατάκτηση των ηθικών αρετών, ενώ ο άλλος όχι.

- ❖ Το πρώτο παράδειγμα «**πράττοντες γὰρ τὰ ἐν τοῖς συναλλάγμασι τοῖς πρὸς τοὺς ἀνθρώπους γινόμεθα οἱ μὲν δίκαιοι οἱ δὲ ἄδικοι**» αναφέρεται στις κοινωνικές σχέσεις των ανθρώπων. Ο τρόπος με τον οποίο οι άνθρωποι μαθαίνουν να συναλλάσσονται, αυτός καθορίζει και την ποιότητα του χαρακτήρα τους ως προς αυτό. Αν μαθαίνουν να είναι δίκαιοι στις συναλλαγές τους, γίνονται δίκαιοι, αν όχι, άδικοι. Η διαμόρφωση του ήθους γίνεται υπόθεση του ίδιου του ανθρώπου, ο οποίος και έχει την ευθύνη των πράξεων του.

συναλλάγματα: όλων των μορφών οι συναλλαγές, συμβόλαια, συμφωνίες, πρωτίστως οι οικονομικές. Αυτού του είδους οι σχέσεις των συμπολιτών μεταξύ τους δεν είναι για τον Σταγειρίτη ένα επιμέρους ή περιορισμένης σημασίας ζήτημα μέσα στην κοινωνία. Είναι η συγκεκριμενοποίηση της αλλαγής, της ανταλλακτικής σχέσης μεταξύ των συμπολιτών. Και η σχέση αυτή είναι ιδρυτική και συστατική για την κοινωνία. Επιτυγχάνεται, κατεξοχήν, με τον εξισωτικό για τα προϊόντα και τις υπηρεσίες ρόλο του νομίσματος (χρήματος). Βλ. Ἠθικὰ Νικομάχεια 1133b17-18: οὔτε γὰρ ἂν μὴ οὔσης ἀλλαγῆς κοινωνία ἦν, οὔτ' ἀλλαγὴ ἰσότητος μὴ οὔσης, οὔτ' ἰσότης μὴ οὔσης συμμετρίας [: γιατί αν δεν υπήρχε ανταλλαγή, δεν θα υπήρχαν σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων· ούτε ανταλλαγή θα υπήρχε, αν δεν υπήρχε ἰσότητα· ούτε ἰσότητα, αν όλα τα αγαθά δεν μπορούσαν να μετρηθούν με ένα κοινό μέτρο –μετάφραση Δ. Λυπουρλής]. Κατά προέκταση, τα συναλλάγματα είναι ένα σημαντικό πεδίο ανάπτυξης και εμφάνισης ηθικών σχέσεων.(φάκελος υλικού σελ.124)

- ❖ το δεύτερο παράδειγμα «**πράττοντες δὲ τὰ ἐν τοῖς δεινοῖς καὶ ἐθιζόμενοι φοβεῖσθαι ἢ θαρρεῖν οἱ μὲν ἀνδρεῖοι οἱ δὲ δειλοὶ**» ο Αριστοτέλης δείχνει ότι ο τρόπος με τον οποίο οι άνθρωποι μαθαίνουν να αντιμετωπίζουν τις

δύσκολες και αντίξοες καταστάσεις στη ζωή τους, διαμορφώνει τη στάση και τη συμπεριφορά τους. Έτσι αν μαθαίνουν να αντιμετωπίζουν ψύχραιμα και με σθένος τις δυσκολίες χωρίς να αγνοούν τους κινδύνους, γίνονται ανδρείοι, αν όχι, δειλοί.

δεινά (δέδοικα/δέδια, δέος): όλα όσα προκαλούν φόβο (φοβερά). Ως προς το πάθος του φόβου συναντώνται οι ηθικές στάσεις (έξεις) της ανδρείας, της δειλίας και του θράσους (και οι αντίστοιχοι ανθρωπίνου τύποι). Βλ. Ἠθικὰ Νικομάχεια 1104a20-22: ὁ τε γὰρ πάντα φεύγων καὶ φοβούμενος καὶ μηδὲν ὑπομένων δειλὸς γίνεται, ὁ τε μηδὲν ὅλως φοβούμενος ἀλλὰ πρὸς πάντα βαδίζων θρασύς [: πραγματικά, ο άνθρωπος που συστηματικά τρέπεται σε φυγή μπροστά στο καθετί, γίνεται δειλός· ο άνθρωπος, από την άλλη, που δεν φοβάται τίποτε και βγαίνει να αντιμετωπίζει το καθετί, γίνεται απόκοτος]: και 1104b1-3: ἐθιζόμενοι γὰρ καταφρονεῖν τῶν φοβερῶν καὶ ὑπομένειν αὐτὰ γινόμεθα ἀνδρείοι, καὶ γενόμενοι μάλιστα δυνασόμεθα ὑπομένειν τὰ φοβερά [: αποκτώντας σιγά σιγά τη συνήθεια να περιφρονούμε τα πράγματα που προκαλούν φόβο και να τα αντιμετωπίζουμε, γινόμαστε ανδρείοι, και όταν γίνουμε, έχουμε πια σε πολύ μεγάλο βαθμό τη δύναμη να τα αντιμετωπίζουμε – μετάφραση Δ. Λυπουρλής]. (φάκελος υλικού σελ.124)

- ❖ το τρίτο παράδειγμα παραπέμπει στις επιθυμίες και στα ανθρώπινα πάθη. «Ὅμοιως δὲ καὶ τὰ περὶ τὰς ἐπιθυμίας ἔχει καὶ τὰ περὶ τὰς ὀργάς· οἱ μὲν γὰρ σώφρονες καὶ πρᾶοι γίνονται, οἱ δ' ἀκόλαστοι καὶ ὀργίλοι, οἱ μὲν ἐκ τοῦ οὕτως ἐν αὐτοῖς ἀναστρέφονται, οἱ δὲ ἐκ τοῦ οὕτως.» Με αυτό ο Αριστοτέλης εξηγεί ότι ο τρόπος με τον οποίο αντιμετωπίζουν οι άνθρωποι τον ίδιο τον εαυτό τους και μάλιστα τις επιθυμίες και τις ορμές τους, καθορίζει τον χαρακτήρα τους. Αν μαθαίνουν να τιθασεύουν και να εκλογικεύουν τις επιθυμίες και τις ορμές τους, γίνονται συνετοί και πρᾶοι, αν όχι, ασύδοτοι και οξύθυμοι. Συνεπώς, ο τρόπος με τον οποίο οι άνθρωποι διαχειρίζονται τα τρία αυτά πεδία εκδήλωσης της συμπεριφοράς τους είναι καθοριστικός για την ηθική ποιότητά τους.

ἐπιθυμία: Είναι βασική βιολογική και ψυχολογική λειτουργία του ανθρώπου: κυριότερες μορφές της είναι στον Αριστοτέλη η επιθυμία για τροφές και η σεξουαλική επιθυμία. Ως τέτοια η ἐπιθυμία είναι από ηθική άποψη ουδέτερη. Η διαχείρισή της όμως, τονίζει ο φιλόσοφος, έχει μεγάλη σημασία. Άνθρωποι που δεν μπορούν καθόλου να ελέγξουν τις επιθυμίες τους χαρακτηρίζονται ἀκόλαστοι, ενώ στο άλλο άκρο, της παντελούς αδιαφορίας, βρίσκονται οι ἀναίσθητοι· στη μέση βρίσκονται οι σώφρονες, όσοι δηλαδή διατηρούν σώας τας φρένας και ελέγχουν λογικά τις επιθυμίες τους.(φάκελος υλικού σελ.125)

ὄργη: Σύμφωνα με τη διδασκαλία της Ρητορικής (1378a κ.ε.), η ὄργη είναι η δυνατή επιθυμία να πάρουμε εκδίκηση για μια συμπεριφορά που εκτιμούμε ότι απαξίωσε εμάς προσωπικά ή τους οικείους μας· η απαξίωση αυτή μας προκαλεί βέβαια στενοχώρια, πόσο μάλλον όταν είναι (ή θεωρούμε πως είναι) τελείως ανάρμοστη και αδικαιολόγητη. Η ὄργη στρέφεται κάθε φορά ενάντια σε συγκεκριμένα πρόσωπα. Στο πάθος της ὄργης αντιστοιχούν οι εξής ηθικές στάσεις: ὄργιλότης, ἀναισθησία, πραότης (και οι αντίστοιχοι ανθρωπίνου τύπου).(φάκελος υλικού σελ.125)

Ο Αριστοτέλης με το «ἐν αὐτοῖς», το οποίο είναι ουδετέρου γένους, αναφέρεται στους τομείς συμπεριφοράς των ανθρώπων και όχι στους ίδιους τους ανθρώπους. Συγκεκριμένα, αναφέρεται στο «ἐν τοῖς συναλλάγμασι», στο «ἐν τοῖς δεινοῖς», στο «περὶ τὰς ἐπιθυμίας» και στο «περὶ τὰς ὀργάς».

9. «γινόμεθα - γίνονται - πράττοντες - ἐθιζόμενοι» (Διευκρίνιση της χρήσης των τύπων)

Με τη χρήση των ρηματικών τύπων που αναφέρονται σε πράξεις, «γινόμεθα - γίνονται - πράττοντες - ἐθιζόμενοι» δηλώνεται ενέργεια, ενώ ο ενεστώτας δηλώνει την επανάληψη. Έτσι, δίνεται η ευκαιρία στον Αριστοτέλη να αποδείξει τον βαθμιαίο τρόπο κατάκτησης της αρετής, καθώς και ότι και οι ἕξεις, όπως και οι αρετές, δεν υπάρχουν εκ φύσεως, αλλά είναι αποτελέσματα κάποιων ενεργειών.

10.Ο χαρακτήρας της αρετής

Ο Αριστοτέλης δίνει κοινωνικό χαρακτήρα στην αρετή. Αυτό προκύπτει απ' το ότι τόσο η αρετή της δικαιοσύνης όσο και της σωφροσύνης και της πραότητας σχετίζονται με τις καθημερινές δραστηριότητες του ανθρώπου, αντανακλούν στον κοινωνικό περίγυρο και ρυθμίζουν τις διαπροσωπικές μας σχέσεις. Η κοινωνία είναι άλλωστε αυτή που θα κρίνει και θα αξιολογήσει ποια πράξη ή ποιος άνθρωπος είναι ηθικός.

11.« Καὶ ἐνὶ δὴ λόγῳ ἐκ τῶν ὁμοίων ἐνεργειῶν αἱ ἕξεις γίνονται. Διὸ δεῖ τὰς ἐνεργείας ποιάς ἀποδιδόναι· κατὰ γὰρ τὰς τούτων διαφορὰς ἀκολουθοῦσιν αἱ ἕξεις»

Οι ἕξεις προκύπτουν από τον εθισμό

Ο φιλόσοφος έχει ήδη αναφέρει ότι προκειμένου να αποκτήσει κανείς μια αρετή, δεν είναι αρκετό να κάνει απλώς ξανά και ξανά πράξεις που προσιδιάζουν στη συγκεκριμένη αρετή (δεν θα γίνει π.χ. κανείς ανδρείος συμμετέχοντας απλώς σε κάθε επικίνδυνη κατάσταση, ούτε δίκαιος πράττοντας απλώς πλήθος

δικαιοπραξιών). Οφείλει επιπλέον να φροντίζει να δίνει και κάποια ποιότητα στις ενέργειές του αυτές: οι πράξεις, οι ενέργειες που θα γεννήσουν την αρετή πρέπει να είναι ίδιες με τις ενέργειες που το άτομο θα κάνει, όταν θα είναι πια κάτοχος της αρετής· απλώς τότε οι ενέργειές του, οι πράξεις του αυτές θα είναι πολύ πιο εύκολες και ποιοτικά πολύ ανώτερες. Εύλογα λοιπόν καταλήγει ο Αριστοτέλης στην αποδεικτέα θέση ότι τα μόνιμα στοιχεία του χαρακτήρα μας, είτε αυτά είναι καλά είτε κακά, διαμορφώνονται μέσα από τη συστηματική επανάληψη ομοίων ενεργειών. Γι' αυτό και πρέπει οι ενέργειές μας να έχουν συγκεκριμένη ποιότητα.

12. Ο όρος «ἔξις»

Η λέξη αυτή ετυμολογικά παράγεται από το θέμα του μέλλοντα του ρήματος «ἔχω» και συγκεκριμένα από το σχ- < heχ- < ἔχ + την παραγωγική κατάληξη -σις, η οποία δηλώνει ενέργεια.

Αρχική σημασία της λέξης είναι το να κατέχει κανείς συνέχεια κάτι που έχει αποκτήσει.

Για τον Αριστοτέλη η λέξη απέκτησε ηθικό περιεχόμενο: είναι τα μόνιμα στοιχεία του χαρακτήρα μας, που αποκτιούνται με την επίμονη άσκηση και την επανάληψη συγκεκριμένων ενεργειών. Οι «ἔξεις» είναι ένα από τα «γινόμενα ἐν τῇ ψυχῇ». Τα άλλα δύο είναι τα πάθη και οι δυνάμεις. Πάθη (π.χ. επιθυμία, οργή, φόβος, χαρά, φιλία, μίσος) είναι όσα έχουν ως αποτέλεσμα την ευχαρίστηση ή τη δυσαρέσκεια. Οι δυνάμεις είναι οι δυνατότητες συμμετοχής στα πάθη, οι οποίες δεν αρκούν από μόνες τους για να χαρακτηριστεί κανείς καλός ή κακός, αλλά πρέπει να γίνουν μόνιμα στοιχεία του χαρακτήρα του. Τα μόνιμα αυτά στοιχεία αποκτιούνται με την επανάληψη μιας πράξης, που συνιστά την «ἔξιν». Ακριβώς ότι η «ἔξις» απορρέει από εθισμό και δεν είναι κάτι ἔμφυτο φαίνεται και από τη χρήση του ρήματος «γίνονται», το οποίο δείχνει ότι η «ἔξις» προκύπτει μέσα από μία διαδικασία, από ένα βαθμιαίο τρόπο διαμόρφωσής της και κατάκτησής της από τον άνθρωπο.

Σήμερα η λέξη έχει αποκτήσει ψυχολογικό περιεχόμενο και είναι η συνήθεια ως αποτέλεσμα επανάληψης, μάθησης ή συνεχούς επίδρασης του ίδιου παράγοντα.

13. «Διὸ δεῖ τὰς ἐνεργείας ποιὰς ἀποδιδόναι· κατὰ γὰρ τὰς τούτων διαφορὰς ἀκολουθοῦσιν αἱ ἔξεις»

Καθοριστικός είναι ο ρόλος της επανάληψης, που πρέπει να γίνεται με ποιότητα, ώστε να προσδίδει την ανάλογη ποιότητα και στα μόνιμα στοιχεία του χαρακτήρα μας. Επειδή η ἔξις είναι ουδέτερη έννοια, μπορεί να είναι καλή, αλλά και κακή, η ποιότητα του εθισμού που την προκαλεί είναι καθοριστική για τη δική της ποιότητα. Γι' αυτό θεωρεί αναγκαίο (δεῖ) ο Αριστοτέλης να φροντίζουμε για την ποιότητα των ενεργειών που οδηγούν στην ἔξιν. Ο φιλόσοφος επανέρχεται στην

άποψη του ότι ενάρετες πράξεις λέγονται όχι μόνον αυτές που μοιάζουν με τις πράξεις των ενάρετων ανθρώπων, αλλά αυτές που γίνονται και με τον τρόπο που τις κάνουν οι ενάρετοι άνθρωποι.

13. « Οὐ μικρὸν οὖν διαφέρει τὸ οὕτως ἢ οὕτως εὐθύς ἐκ νέων ἐθίζεσθαι, ἀλλὰ πάμπλου, μᾶλλον δὲ τὸ πᾶν. »

Η παιδαγωγική αξία του εθισμού

Όπως και ο δάσκαλός του ο Πλάτωνας, ο Αριστοτέλης τόνισε και ξανατόνισε τη μεγάλη σημασία που έχει η παιδεία και η αγωγή για την ιδιωτική (=προσωπική) και για τη δημόσια (= κοινωνική) ζωή του ατόμου. Και όλα αυτά βέβαια, γιατί πίστευε πως με την παιδεία και την αγωγή, η οποία εθίζει το άτομο σε συγκεκριμένους τρόπους συμπεριφοράς, το άτομο βοηθιέται στην απόκτηση της αρετής που είναι προϋπόθεση για την ευδαιμονία τη δική του και της πόλεως. Δύο πράγματα αισθάνθηκε πως έπρεπε να τονίσει με ιδιαίτερη έμφαση: α) την πρωτεύουσα σημασία της παιδείας και της αγωγής, και β) ότι όσο πιο νωρίς αρχίσει η παιδεία και η αγωγή, τόσο πιο πολλές θα είναι οι ελπίδες να αποδειχτούν αυτές αποτελεσματικές και γόνιμες. Ειδικότερα, ο Αριστοτέλης θεωρεί ότι ο εθισμός και η απόκτηση μόνιμων στοιχείων του χαρακτήρα μας έχει πολύ μεγάλη παιδαγωγική αξία. Θεωρεί λοιπόν, ότι ο άνθρωπος πρέπει να συνηθίζει από μικρός σε ηθικές ενέργειες, για να φτάσει στην κατάκτηση των ηθικών αρετών. Μάλιστα, αυτή η διεργασία πρέπει να ξεκινήσει από πολύ μικρή ηλικία, γιατί τότε συντελείται η διαμόρφωση της ηθικής του συνείδησης. Το φυσικό, οικογενειακό και κοινωνικό περιβάλλον του παιδιού παίζει καθοριστικό ρόλο στη σωματική, συναισθηματική, ψυχική και πνευματική ανάπτυξή του. Επιπλέον, επειδή η διαδικασία αυτή απαιτεί πολύ χρόνο, κρίνεται σωστό να ξεκινήσει όσο γίνεται πιο νωρίς. Οι παιδαγωγικές αυτές αντιλήψεις του Αριστοτέλη συμφωνούν με τις σύγχρονες και φαίνεται ότι έπαιξαν και παίζουν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της σύγχρονης αντίληψης για την αγωγή.

Αισθητικά -Υφολογικά στοιχεία

- **πολυσύνδετα σχήματα:** «καὶ γίνεται πᾶσα ἀρετὴ καὶ φθείρεται», «καὶ οἱ ἀγαθοὶ καὶ οἱ κακοὶ γίνονται κιθαρισταί.» «Ἀνάλογον δὲ καὶ οἰκοδόμοι καὶ οἱ λοιποὶ πάντες.»
- **αντιθέσεις:**
 «πολιτεία ἀγαθὴ ≠ πολιτείας φαύλης», «γίνεται ≠ φθείρεται», «ἀγαθοὶ ≠ κακοὶ», «ἐκ μὲν γὰρ τοῦ εὖ οἰκοδομεῖν ἀγαθοὶ οἰκοδόμοι ἔσσονται ≠ ἐκ δὲ τοῦ κακῶς κακοί», «εὖ ≠ κακῶς»

Οι παραπάνω αντιθέσεις τονίζουν τη σημασία της ηθικής πράξης στην απόκτηση της ηθικής αρετής τόσο στην προσωπική όσο και στην πολιτική ζωή. Οι χωρίς ηθικούς κανόνες συμπεριφορές και πράξεις απομακρύνουν από αυτή.

Συγκεκριμένα, με την αντίθεση «γίνεται ≠ φθείρεται» τονίζεται ότι μόνο η διαρκής άσκηση οδηγεί και διατηρεί την ηθική αρετή, αλλιώς αυτή φθείρεται.

«οἱ μὲν δίκαιοι οἱ δὲ ἄδικοι», «φοβεῖσθαι ἢ θαρρεῖν», «οἱ μὲν ἀνδρείοι οἱ δὲ δειλοὶ», «οἱ μὲν σώφρονες ... οἱ δ' ἀκόλαστοι», «οἱ μὲν πρᾶοι ... οἱ δ' ὀργίλοι», «οἱ μὲν ἐκ τοῦ οὕτωςι ≠ οἱ δὲ ἐκ τοῦ οὕτωςι»

- **αναλογίες**: «οὕτω δὴ καὶ»_«ὁμοίως δὲ»
- **σχῆμα ἀπὸ κοινού**: «ἐκ μὲν γὰρ τοῦ εὖ οἰκοδομεῖν ἀγαθοὶ οἰκοδόμοι ἔσσονται, ἐκ δὲ τοῦ κακῶς (οἰκοδομεῖν) κακοὶ (οἰκοδόμοι ἔσσονται)», «γινόμεθα οἱ μὲν δίκαιοι ... οἱ δὲ δειλοὶ (γινόμεθα)», «οἱ μὲν γὰρ σώφρονες καὶ πρᾶοι γίνονται, οἱ δ' ἀκόλαστοι καὶ ὀργίλοι (γίνονται)», «οἱ μὲν ἐκ τοῦ οὕτωςι ἐν αὐτοῖς ἀναστρέφονται, οἱ δὲ ἐκ τοῦ οὕτωςι (ἀναστρέφονται)»
- **χιαστό σχῆμα**: «ἐπιζόμενοι φοβεῖσθαι ἢ θαρρεῖν οἱ μὲν ἀνδρείοι οἱ δὲ δειλοὶ»
- **σχῆμα υπερβατό**: «ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τὰς ἐπιθυμίας ἔχει»

Παρόλο που ο λόγος του Αριστοτέλη είναι γενικά λιτός, στην τελευταία περίοδο του κειμένου («οὐ μικρὸν οὖν ... μᾶλλον δὲ τὸ πᾶν») ἐπιλέγει να συσσωρεύσει μια σειρά εκφραστικῶν μέσων, προκειμένου να καταδείξει την ἐξαιρετικά μεγάλη σημασία του εθισμού στην ηθική διαπαιδαγώγηση των παιδιῶν:

- σχῆμα ἐπιδιόρθωσης: «οὐ μικρὸν οὖν ... μᾶλλον δὲ τὸ πᾶν»
- σχῆμα λιτότητας: «οὐ μικρὸν»
- σχῆμα ἀρσης – θέσης: «οὐ μικρὸν ... ἀλλὰ πάμπλου»
- υπερβολή: «τὸ πᾶν»
- ἀνιούσα κλιμάκωση: «οὐ μικρὸν -> πάμπλου -> τὸ πᾶν»

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

Α.Ερμηνευτικές

1. Να ἐπισημάνετε το κριτήριο που χρησιμοποιεῖ ο Αριστοτέλης, ὅταν διακρίνει την ἀγαθὴ πολιτεία ἀπὸ τὴ φαύλη. Σήμερα θα συμφωνούσατε με το κριτήριο αὐτό ἢ θα το ἀπορρίπτατε ἐντελῶς;

2. ἐκ τῶν αὐτῶν καὶ διὰ τῶν αὐτῶν καὶ γίνεται πᾶσα ἀρετὴ καὶ φθείρεται: α) Ποιο θεμελιώδες ἀντιθετικὸ ζεύγος φιλοσοφικῶν ἐννοιῶν ὑπόκειται στο χωρίο αὐτό; β) Να δείξετε τὴ σχέση που ἔχουν τὰ ἀντιθετικὰ μέλη του ζεύγους με τον εθισμό καὶ τὴν ηθικὴ πράξη, ὅπως φαίνεται στην Ἐνότητα.

3.εἰ γὰρ μὴ οὕτως εἶχε, οὐδὲ ἂν ἔδει τοῦ διδάξαντος. Ἡ ἀποψη που εκφράζεται στο απόσπασμα συμφωνεί με όσα υποστήριξε ο Αριστοτέλης σχετικά με το ρόλο της διδασκαλίας στη γένεση και ανάπτυξη των αρετών (διανοητικών και ηθικών); Να δικαιολογήσετε την ἀποψή σας.

4.Καὶ ἐνὶ δὴ λόγῳ ἐκ τῶν ὁμοίων ἐνεργειῶν αἱ ἕξεις γίνονται: Να εντοπίσετε τη νέα αριστοτελική έννοια που περιέχεται στο χωρίο και να δώσετε τον ορισμό της με τη βοήθεια του κειμένου της Ενότητας.

5. Ο Περικλής στον Ἐπιτάφιο αναφέρεται στην ἀρετή (= ανδρεία) του Αθηναίου πολίτη ως εξής: ριχνόμαστε πρόθυμοι στον κίνδυνο με ανδρεία που δεν πηγάζει τόσο από την επιβολή του νόμου όσο από τον τρόπο της ζωής μας (Θουκ. ΙΙ, 39, 4)

Να συγκρίνετε την ἀποψη αυτή με τη θέση του Αριστοτέλη για το ρόλο του νόμου στην καλλιέργεια της ηθικής αρετής. Πού οφείλεται, κατά τη γνώμη σας, η διαφορά του πολιτικού από το φιλόσοφο;

6. Όσο Μπορείς

Κι αν δεν μπορείς να κάμεις την ζωή σου όπως την θέλεις,

τούτο προσπάθησε τουλάχιστον

όσο μπορείς: μην την εξευτελίζεις

μες στην πολλή συνάφεια του κόσμου,

μες στες πολλές κινήσεις κι ομιλίες.

Μην την εξευτελίζεις πηαίνοντάς την,

γυρίζοντας συχνά κ' εκθέτοντάς την

στων σχέσεων και των συναναστροφών

την καθημερινήν ανοησία,

ώς που να γίνει σα μια ξένη φορτική.

Κ.Π.Καβάφης

Μπορείτε να εντοπίσετε κάποιο κοινό σημείο ανάμεσα στο ποίημα του Καβάφη και την θέση του Αριστοτέλη «Διό δει τάς ενεργείας ποιιάς αποδιδόναυ»;

Β.Λεξιλογικές

1.«Διαφέρει»: δώστε παράγωγες λέξεις στα νέα ελληνικά για κάθε θέμα του ρήματος «φέρω»

φερ -:

φορ-:

φωρ-:

οισ-:

2. Να βρείτε στο κείμενο λέξεις ετυμολογικά συγγενείς με τις παρακάτω: νεογνό, διάλειμμα, οισοφάγος, αρχιτέκτονας, σχήμα, λογική, στρεβλός, ευεξία, παμπληθής, ποιότητα.

3.δεινοίς: Να γράψετε φράσεις στη νέα ελληνική που να αναδεικνύουν τις σημασίες της λέξης.

4.φθείρεται:Να δώσετε τη σημασία των λέξεων:φθαρτός, αδιάφθορος, ψυχοφθόρος, φθορά, διαφθορά, δολιοφθορά.

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 14

Ηθική αρετή και μεσότητα

Το πεδίο των ἔξεων και της ηθικής είναι οι πράξεις και τα πάθη των ανθρώπων μέσα στην οργανωμένη κοινωνία. Τα πάθη (η επιθυμία, η οργή, ο φόβος, το θάρρος, ο φθόνος, η χαρά, ο πόθος, το μίσος κ.ά.) είναι φυσιολογικά βιώματα της ψυχής, δεδομένα χαρακτηριστικά της ανθρώπινης φύσης. Από μόνα τους τα περισσότερα πάθη δεν επιδέχονται ηθικούς προσδιορισμούς, δεν είναι εξαρχής ούτε καλά ούτε κακά. Συνεπώς, η αρετή δεν είναι ένα πάθος. Είναι, όμως, μια παγιωμένη στάση του ανθρώπου απέναντι στα πάθη: η αποφυγή της υπερβολής και της έλλειψης και η αναζήτηση του μέτρου στη βίωση των παθών. Πώς, όμως, ορίζεται αυτό το μέτρο;

ΚΕΙΜΕΝΟ ΑΝΑΦΟΡΑΣ

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ, Ἠθικά Νικομάχεια, Β 6.4-8, 1106a26-b7

ΑΡΧΑΙΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ

<p>Ἐν παντὶ δὴ συνεχεῖ καὶ διαιρετῷ ἔστι λαβεῖν τὸ μὲν πλεῖον τὸ δ' ἔλαττον τὸ δ' ἴσον, καὶ ταῦτα ἢ κατ' αὐτὸ τὸ πρᾶγμα ἢ πρὸς ἡμᾶς [...].</p> <p>Λέγω δὲ τοῦ μὲν πρᾶγματος μέσον τὸ ἴσον ἀπέχον ἀφ' ἑκατέρου τῶν ἄκρων, ὅπερ ἐστὶν ἔν και τὸ αὐτὸ πᾶσιν,</p>	<p>Διαιρώντας κάτι που έχει για γνωρίσματά του τη συνέχεια και τη διαιρετότητα μπορούμε να έχουμε ή δύο άνισα μεταξύ τους μέρη (ένα μικρότερο και ένα μεγαλύτερο) ή δύο ίσα μέρη, και αυτό είτε σε σχέση προς το ίδιο το πράγμα είτε σε σχέση προς εμάς.</p> <p>Ἴσο θα πει: κάτι που βρίσκεται ανάμεσα στην υπερβολή και την έλλειψη. Όταν λέω «μέσον σε σχέση προς το πράγμα», εννοώ «αυτό που απέχει εξίσου από</p>	<p>Θέμα: Ο προσδιορισμός της έννοιας της μεσότητας</p> <p>Τα κριτήρια διαίρεσης των πραγμάτων. Κάθε πράγμα που είναι συνεχές και διαιρετό ,αν χωριστεί σε δύο μέρη, μπορεί να δώσει:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ένα μέρος μεγαλύτερο και ένα μικρότερο • ή δυο ίσα μέρη <p>Τα κριτήρια προσδιορισμού της έννοιας «μεσότητα»</p> <p>➤ Αντικειμενικά κριτήρια: «κατ' αὐτὸ τὸ πρᾶγμα».</p> <p>Μέσον με κριτήρια αντικειμενικά είναι αυτό που βρίσκεται σε ίση απόσταση από τα δύο</p>
---	---	--

<p>πρὸς ἡμᾶς δὲ ὁ μήτε πλεονάζει μήτε ἐλλείπει· τοῦτο δ' οὐχ ἓν, οὐδὲ ταῦτόν παῖσιν.</p> <p>Οἷον εἰ τὰ δέκα πολλά τὰ δὲ δύο ὀλίγα, τὰ ἕξ μέσα λαμβάνουσι κατὰ τὸ πρᾶγμα· ἴσῳ γὰρ ὑπερέχει τε καὶ ὑπερέχεται· τοῦτο δὲ μέσον ἐστὶ κατὰ τὴν ἀριθμητικὴν ἀναλογίαν. Τὸ δὲ πρὸς ἡμᾶς οὐχ οὕτω ληπτέον· οὐ γὰρ εἴ τῳ δέκα μναῖ φαγεῖν πολὺ δύο δὲ ὀλίγον, ὁ ἀλείπτῃς ἕξ μναῖς προστάξει· ἔστι γὰρ ἴσως καὶ τοῦτο πολὺ τῷ ληψομένῳ ἢ ὀλίγον· Μίλωνι μὲν γὰρ ὀλίγον, τῷ δὲ ἀρχομένῳ τῶν γυμνασίων πολὺ. Ὅμοίως ἐπὶ δρόμου καὶ πάλης.</p>	<p>καθένα ἀπὸ τα δύο ἅκρα». αὐτό, φυσικά, εἶναι ἓνα, καὶ τὸ ἴδιο γιὰ ὅλους,</p> <p>ὅταν, πάλι, λέω «μέσον σε σχέση πρὸς ἐμᾶς», ἐννοῶ «αὐτό που δὲν εἶναι οὔτε πάρα πολὺ οὔτε πολὺ λίγο», κάτι που, βέβαια, δὲν εἶναι οὔτε ἓνα οὔτε τὸ ἴδιο γιὰ ὅλους.</p> <p>Παράδειγμα: Ἀν τὰ δέκα εἶναι πολλά καὶ τὰ δύο λίγα, μέσον σε σχέση πρὸς τὸ πρᾶγμα λέμε πως εἶναι τὸ ἕξι, ἀφοῦ αὐτὸ ὑπερέχει καὶ ὑπερέχεται κατὰ τὸν ἴδιο ἀριθμὸ μονάδων. Αὐτὸ βέβαια εἶναι τὸ μέσον ὅπως τὸ διδάσκει ἡ ἀριθμητικὴ. Τὸ μέσον ὅμως τὸ σε σχέση πρὸς ἐμᾶς δὲν θὰ τὸ ορίσουμε ἔτσι. γιὰτί ἀν γιὰ ἓνα άτομο εἶναι πολὺ τὸ νὰ φάει δέκα «μερίδες» καὶ λίγο τὸ νὰ φάει δύο, δὲν θὰ πει πως ὁ προπονητὴς θὰ ορίσει ἕξι «μερίδες», γιὰτί καὶ αὐτὴ ἡ ποσότητα μπορεῖ νὰ εἶναι πολλή γι' αὐτόν που θὰ τὴ φάει ἢ λίγη: λίγη γιὰ ἓναν Μίλωνα, πολλή γιὰ τὸν ἀρχάριο στὴ γύμναση. Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ στὸ τρέξιμο ἢ τὴν πάλη.</p>	<p>ἅκρα ἐνὸς πράγματος καὶ εἶναι γιὰ ὅλους ἓνα καὶ τὸ ἴδιο.</p> <p>➤ Υποκειμενικά κριτήρια: «πρὸς ἡμᾶς»</p> <p>Μέσον με κριτήρια υποκειμενικά εἶναι αὐτὸ που δὲν εἶναι οὔτε πάρα πολὺ οὔτε λίγο, δὲν εἶναι ἓνα οὔτε τὸ ἴδιο γιὰ ὅλους, παρά διαφέρει ἀπὸ ἄνθρωπο σε ἄνθρωπο.</p> <p>Παραδείγματα που οδηγοῦν στὴν κατανόηση τοῦ αντικειμενικοῦ καὶ τοῦ υποκειμενικοῦ μέσου.</p> <p>Παράδειγμα με κριτήρια αντικειμενικά: στὴ σειρά τῶν ἀριθμῶν 2,3,4,5,6,7,8,9,10 τὰ δυο ἅκρα εἶναι τὸ 2(λίγο)καὶ τὸ 10 (πολύ),ἐνῶ μέσον εἶναι τὸ 6, τὸ ὁποῖο βρῖσκεται σε ἴση ἀπόσταση ἀπὸ τὸ 2 καὶ τὸ 10.</p> <p>Παράδειγμα με κριτήρια υποκειμενικά: ἀν γιὰ κάποιους γυμναζόμενους οἱ 10 μερίδες εἶναι πολὺ καὶ οἱ 2 λίγο,ὁ προπονητὴς τους δὲν μπορεῖ νὰ ορίσει ὡς κανονικὴ δόση φαγητοῦ γιὰ ὅλους τῖς 6 μερίδες,γιὰτί ἴσως γιὰ κάποιον γυμναζόμενο νὰ εἶναι τὸ κανονικὸ (μέσον),ὁμως γιὰ κάποιον ἄλλο μπορεῖ νὰ εἶναι πολὺ καὶ γιὰ κάποιον ἄλλο λίγο.</p>
---	---	---

<p>Οὕτω δὴ πᾶς ἐπιστήμων τὴν ὑπερβολὴν μὲν καὶ τὴν ἔλλειψιν φεύγει, τὸ δὲ μέσον ζητεῖ καὶ τοῦθ' αἰρεῖται, μέσον δὲ οὐ τὸ τοῦ πράγματος ἀλλὰ τὸ πρὸς ἡμᾶς.</p>	<p>Συμπέρασμα: Ο ειδήμονας αποφεύγει την υπερβολή ή την ἔλλειψη και ψάχνει να βρει το μέσον. Αυτό είναι η τελική του προτίμηση φυσικά όχι το μέσον το σε σχέση προς το πράγμα, αλλά το σε σχέση προς εμάς.</p> <p>(μετάφραση Δ. Λυπουρλής)</p>	<p>Συμπέρασμα: Η επιλογή και ο στόχος κάθε ειδικού είναι η «υποκειμενική» μεσότητα.</p>
---	---	--

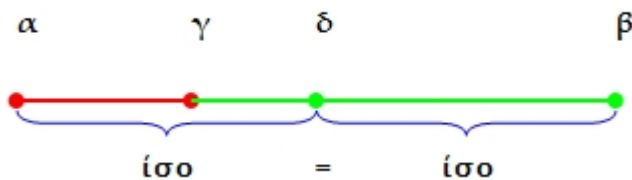
ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

1.«*Ἐν παντὶ δὴ συνεχεῖ καὶ διαιρετῶ ἔστι λαβεῖν τὸ μὲν πλεῖον τὸ δ' ἔλαττον τὸ δ' ἴσον, καὶ ταῦτα ἢ κατ' αὐτὸ τὸ πρᾶγμα ἢ πρὸς ἡμᾶς*»

Τα κριτήρια διαίρεσης των πραγμάτων

Ο Αριστοτέλης στοχεύει να αποδείξει ότι η αρετή είναι ένα είδος μεσότητας . Γι' αυτό, λοιπόν, πρέπει πρώτα να προσδιορίσει την έννοια της μεσότητας, για να καταλήξει έπειτα στον συσχετισμό της με την ηθική αρετή.

Αν, λοιπόν, πάρουμε ένα μέγεθος αβ που μπορεί να διαιρείται επ' άπειρον, μπορούμε, όπως διδάσκει ο Αριστοτέλης, να χωρίσουμε ένα κομμάτι γβ, ένα κομμάτι αγ και ένα κομμάτι αδ. Το γβ είναι κομμάτι μεγαλύτερο από το αγ («τὸ μὲν πλεῖον»), το αγ είναι μικρότερο από το γβ («τὸ δ' ἔλαττον») και το αδ είναι ένα κομμάτι ἴσο με το δβ («τὸ δ' ἴσον»). Μέσον, λοιπόν, δεν είναι ούτε το μεγαλύτερο ούτε το μικρότερο κομμάτι, αλλά το σημείο που χωρίζει δύο ἴσα μέρη. Σχηματικά το μέσον μπορεί να αποδοθεί ως εξής:

Ο Αριστοτέλης παρατηρεῖ ότι κάθε πράγμα που είναι ενιαίο και υπόκειται σε διαίρεση μπορεί να διαιρεθεί:

- α) σε άνισα μέρη (πλεῖον, ἔλαττον) β) σε ἴσα μέρη (ἴσον)

α) αντικειμενικά β) υποκειμενικά

Ο Αριστοτέλης διαχωρίζει την αντικειμενική από την υποκειμενική αντίληψη των ποσοτικών εννοιών. Αναγνωρίζει ότι το περιεχόμενο των ποσοτικών εννοιών διαφοροποιείται ανάλογα με το πεδίο αναφοράς. Όταν το πεδίο αναφοράς είναι ένα πράγμα, οι τρεις έννοιες παίρνουν διαφορετικό περιεχόμενο σε σχέση με το αν το πεδίο αναφοράς είναι ο άνθρωπος.

συνεχές και διαιρετόν: Ο Αριστοτέλης ορίζει το συνεχές ως αυτό που επιδέχεται διαίρεση επ' άπειρον (Περὶ οὐρανοῦ 268a6-7). Η έννοια του συνεχούς αποτελεί κεντρικό θέμα της αριστοτελικής φυσικής. Στα συνεχή ανήκουν τόσο η κίνηση όσο και τα συνακόλουθά της, ο χώρος και ο χρόνος. Με σύγχρονη ορολογία θα λέγαμε ότι το συνεχές αποτελεί ένα πεδίο. Στην περίπτωση της ηθικής (και στο κείμενό μας) το συνεχές πεδίο είναι ένα πάθος. Η οργή και ο φόβος, π.χ., επιδέχονται διαβαθμίσεις ως προς την έντασή τους ή ως προς τη διάρκειά τους. Οι επιλογές που θα κάνει ο άνθρωπος στο πεδίο της οργής ή του φόβου τον χαρακτηρίζουν ηθικά. (φάκελος υλικού 131)

κατὰ (αὐτὸ) τὸ πρᾶγμα–πρὸς ἡμᾶς: Με το συγκεκριμένο αντιθετικό δίπολο ο Αριστοτέλης εκφράζει τη διάκριση που κάνουμε σήμερα ανάμεσα στο αντικειμενικό και το υποκειμενικό (ακριβέστερα: ανάμεσα σε ένα δεδομένο υποχρεωτικό για όλους και την προσωπική επιλογή). Στο πεδίο της ηθικής, τονίζει ο φιλόσοφος, πολύ πιο σπουδαία είναι η προσωπική επιλογή που κατευθύνεται από τη γνώση και τη λογική: ἐν πᾶσι δὲ τὸ μέσον τὸ πρὸς ἡμᾶς βέλτιστον· τοῦτο γάρ ἐστιν ὡς ἡ ἐπιστήμη κελεύει καὶ ὁ λόγος (Ἠθικὰ Εὐδήμια 1220b27-28). (φάκελος υλικού 131)

2. «Λέγω δὲ τοῦ μὲν πράγματος μέσον τὸ ἴσον ἀπέχον ἀφ' ἑκατέρου τῶν ἄκρων, ὅπερ ἐστὶν ἐν καὶ τὸ αὐτὸ πᾶσιν»

Μέσον με βάση τα αντικειμενικά κριτήρια («κατ' αὐτὸ τὸ πρᾶγμα»)

Η έννοια του μέσου στα πράγματα ορίζεται αντικειμενικά, πρόκειται δηλαδή για ένα αριθμητικό μέσο με δύο βασικά γνωρίσματα: πρώτο ότι το μέσο αυτό είναι ένα και, αφού καθοριστεί, αμετάβλητο και δεύτερο ότι το μέσον αφού οριστεί, είναι το ίδιο = ισχύει για όλα τα πράγματα το ίδιο. Είναι αυτό που ισαπέχει από τα δύο άκρα του πράγματος. Δεν επιδέχεται άρνηση ή αντίρρηση, γιατί ορίζεται αντικειμενικά με βάση αριθμητικά δεδομένα.

3. «πρὸς ἡμᾶς δὲ ὁ μήτε πλεονάζει μήτε ἑλλείπει· τοῦτο δ' οὐχ ἓν, οὐδὲ ταῦτόν πᾶσιν»

Μέσον με βάση τα υποκειμενικά κριτήρια («πρὸς ἡμᾶς»).

Η έννοια του μέσου στον άνθρωπο δεν ορίζεται με αντικειμενικά αριθμητικά δεδομένα. Η υποκειμενικότητα των κριτηρίων παραπέμπει στις ανθρώπινες ανάγκες και στον διαφορετικό τρόπο που ικανοποιούνται από κάθε άνθρωπο. Υπάρχει ωστόσο ένας γνώμονας που προσανατολίζει κάθε φορά το μέσο· αυτό είναι «το πρέπον» (δέον) που συνδέεται από τη μια με ένα αίτημα ισορροπίας του ανθρώπου και από την άλλη με τη φρόνηση. Επειδή το δέον, αυτό που χρειάζεται κάθε άνθρωπος για να περιέλθει σε κατάσταση ισορροπίας, διαφοροποιείται από περίπτωση σε περίπτωση, ο Αριστοτέλης εύλογα αναγνώρισε στη μεσότητα που αφορά τον άνθρωπο α) ότι δεν είναι μία και μοναδική και β) ούτε ίδια για όλους τους ανθρώπους. Αυτό το μέσο είναι σχετικό και ο προσδιορισμός του εξαρτάται από τον ίδιο τον άνθρωπο, ο οποίος με τη χρήση της λογικής μπορεί να συνεκτιμά διάφορους αστάθμητους και μεταβλητούς παράγοντες, όπως τις ιδιαίτερες ανάγκες του, τις περιστάσεις, την εποχή, τον τόπο, τα κοινωνικά πρότυπα κ.τ.λ. Σ' αυτό το σημείο αξίζει να επισημάνουμε ότι οι όροι «αντικειμενικός» και «υποκειμενικός» δεν υπήρχαν την εποχή του Αριστοτέλη και ήταν δικές του επινοήσεις. Έτσι, βλέπουμε ότι και ο Αριστοτέλης, για να πλησιάσει στον προσδιορισμό των εννοιών αυτών, χρησιμοποίησε τον όρο «κατ' αυτό τὸ πρᾶγμα» για την έννοια της αντικειμενικότητας και τον όρο «πρὸς ἡμᾶς» για τον όρο της υποκειμενικότητας.

4.«πρὸς ἡμᾶς δὲ ὁ μῆτε πλεονάζει μῆτε ἐλλείπει»

Η έννοια της υπερβολής και της έλλειψης

Ο Αριστοτέλης, στην προσπάθειά του να προσδιορίσει την έννοια της «μεσότητας», αναφέρεται και στις έννοιες της «ύπερβολής» και της «έλλειψης». διατύπωσε την άποψη ότι κάθε αρετή είναι «μεσότης» που βρίσκεται ανάμεσα στα δύο άκρα, την υπερβολή και την έλλειψη. Μέσα από τα αντιθετικά ζεύγη που παρέθεσε, έγινε κατανοητό ότι η μεσότητα αποτελεί τη σωστή, την ενδεδειγμένη συμπεριφορά, η οποία επαινείται, γιατί οδηγεί στην κατάκτηση των ηθικών αρετών, ενώ η υπερβολή και η έλλειψη αποτελούν τη λανθασμένη, τη μη ενδεδειγμένη συμπεριφορά η οποία επικρίνεται, γιατί μας απομακρύνει από τις ηθικές αρετές.

έλλειψις	Μέσον	ύπερβολή
----------	-------	----------

Δειλία	ἀνδρεία	Θρασύτης
ἀναισθησία	Σωφροσύνη	ἀκολασία
ἀοργησία	Πραότης	ὀργιλότης

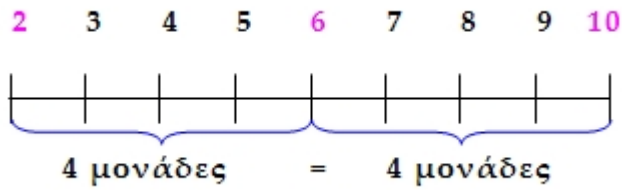
Ο Αριστοτέλης, βέβαια, στην δεν αναφέρει καν το άκρο της έλλειψης σχετικά με τις αρετές αυτές, επειδή συναντάται πολύ πιο σπάνια από το άκρο της υπερβολής.

ύπερβολή, έλλειψις, μέσον: Ας θυμηθούμε καταρχάς το αρχαιοελληνικό γνωμικό: μέτρον άριστον. Ο Αριστοτέλης το αποδέχεται και τονίζει: Στο πεδίο των παθών και των πράξεων ο άνθρωπος κάνει επιλογές· μπορεί να ξεπεράσει το μέσον-μέτρο (ύπερβολή) ή να υστερήσει ως προς αυτό (έλλειψις). Για παράδειγμα, υπερβολή, έλλειψη και εύρεση του μέτρου μπορεί να υπάρξει στη διατροφή, την άσκηση, την εκδήλωση οργής, τη δαπάνη χρημάτων κ.ά. Στόχος του ενάρετου είναι σε κάθε περίπτωση το μέτρο, η επίτευξη της μεσότητας. (φάκελος υλικού 131)

5. «Οἷον εἰ τὰ δέκα πολλά τὰ δὲ δύο ὀλίγα, τὰ ἕξ μέσα λαμβάνουσι κατὰ τὸ πρᾶγμα· ἴσῳ γὰρ ὑπερέχει τε καὶ ὑπερέχεται· τοῦτο δὲ μέσον ἐστὶ κατὰ τὴν ἀριθμητικὴν ἀναλογίαν. Τὸ δὲ πρὸς ἡμᾶς οὐχ οὕτω ληπτέον· οὐ γὰρ εἴ τῳ δέκα μναῖ φαγεῖν πολὺ δύο δὲ ὀλίγον, ὁ ἀλείπτῃς ἕξ μναῖς προστάξει· ἔστι γὰρ ἴσως καὶ τοῦτο πολὺ τῷ ληψομένῳ ἢ ὀλίγον· Μίλωνι μὲν γὰρ ὀλίγον, τῷ δὲ ἀρχομένῳ τῶν γυμνασίων πολὺ. Ὅμοίως ἐπὶ δρόμου καὶ πάλης»

Ο Αριστοτέλης, προκειμένου να στηρίξει τις παραπάνω θέσεις του, θα δώσει δύο παραδείγματα ακολουθώντας επαγωγικό συλλογισμό.

α) Το παράδειγμα που αναφέρεται στο αντικειμενικό μέσο είναι αριθμητικό. Αν πάρουμε μια σειρά αριθμών από το 2 έως το 10, το δύο είναι το λίγο, το 10 είναι το πολύ, ενώ μέσο είναι το 6, γιατί, σύμφωνα με τις διδασκαλίες της αριθμητικής, απέχει ίση απόσταση, 4 δηλαδή μονάδες, τόσο από το 2 όσο και από το 10, από τα δύο δηλαδή άκρα. Σ' αυτή δηλαδή την περίπτωση το κριτήριο προσδιορισμού του μέσου είναι ποσοτικό.

β) Το παράδειγμα που αναφέρεται στο υποκειμενικό μέσο αντλείται από τον χώρο του αθλητισμού. Αν για κάποιον αθλητή το φαγητό των δύο μνων είναι λίγο και το φαγητό των δέκα μνων είναι πολύ, τότε ο προπονητής δεν θα επιλέξει αναγκαστικά το φαγητό των έξι μνων, που αντικειμενικά είναι η μεσότητα, γιατί γι' αυτόν τον αθλητή μπορεί να θεωρηθεί μεγάλη μερίδα ή μικρή. Για το Μίλωνα, που ήταν μεγαλόσωμος και έτρωγε μεγάλες ποσότητες φαγητού, είναι λίγο, ενώ για κάποιον που τώρα αρχίζει να γυμνάζεται, είναι πολύ. Το ίδιο ισχύει και για τους αθλητές του δρόμου ή της πάλης. Παρατηρούμε δηλαδή ότι ο προσδιορισμός του μέσου σχετίζεται με ποιοτικά κριτήρια και μεταβλητούς παράγοντες, όπως η σωματική διάπλαση του αθλητή, ο χρόνος εκγύμνασης και το είδος του αθλήματος.

6. «Οὕτω δὴ πᾶς ἐπιστήμων τὴν ὑπερβολὴν μὲν καὶ τὴν ἔλλειψιν φεύγει, τὸ δὲ μέσον ζητεῖ καὶ τοῦθ' αἰρεῖται, μέσον δὲ οὐ τὸ τοῦ πράγματος ἀλλὰ τὸ πρὸς ἡμᾶς.»

Η επιλογή και η επιδίωξη κάθε ειδικού είναι η «υποκειμενική» μεσότητα

Με το «οὕτω δὴ» ο Αριστοτέλης καταλήγει στο συμπέρασμα ότι κάθε «ἐπιστήμων», ειδικός τεχνίτης – δεν εννοεί εδώ ο Αριστοτέλης ειδικούς επιστήμονες, γιατί αυτοί ασχολούνται με το αντικειμενικό μέσο και όχι το υποκειμενικό – αποφεύγει την υπερβολή και την ἔλλειψη και επιδιώκει και προτιμᾷ («αἰρεῖται») το μέσον που προσδιορίζεται με υποκειμενικά και όχι με αντικειμενικά κριτήρια. Έτσι, ο Αριστοτέλης γενικεύει την πρακτική σημασία της υποκειμενικής μεσότητας και συγχρόνως με το ρήμα «αἰρεῖται» θέτει και το ζήτημα της προαιρέσεως σε σχέση με τη μεσότητα. Στο συμπέρασμα αυτό, αναφέρει την κοινή διαπίστωση ότι οι τεχνίτες επιδιώκουν το υποκειμενικό μέσον, αυτό που βρίσκεται σε συμφωνία με τις ανάγκες των ανθρώπων. Το μέσον αυτό το επιδιώκουν «ζητεῖ» και το επιλέγουν «αἰρεῖται». Με το δεύτερο ρήμα στο ζήτημα της μεσότητας εισάγεται η ελευθερία της επιλογής και προστίθεται και η ψυχολογική διάστασή του, καθώς συνάγεται ότι η μεσότητα είναι επιλογή που εναπόκειται σε μας να την κάνουμε ή όχι.

7. Ανασύνθεση των στοιχείων ορισμού της αρετής

Είναι, λοιπόν, η αρετή «ἔξις» που αποκτιέται με μακροχρόνια άσκηση σε ηθικές πράξεις και καθοριστικό ρόλο σ' αυτό παίζει η διδασκαλία. Δεν είναι, όμως, μια

οποιαδήποτε «έξις», αφού μεγάλη σημασία έχει η ποιότητα των έξεών μας. Επίσης, η αρετή συνδέεται με τα ευχάριστα συναισθήματα που νιώθουμε, όταν τηρούμε το μέτρο κατά την εκτέλεση μιας ηθικής πράξης. Έτσι, ο φιλόσοφος κατέληξε ότι η αρετή είναι «έξις» με την οποία ο άνθρωπος φτάνει στην ολοκλήρωσή του και στην ολοκλήρωση του έργου του. Νέα γνωρίσματα της αρετής:

α) Η αρετή βρίσκεται στο **μέσον**, ανάμεσα δηλαδή στα δύο άκρα, την υπερβολή και την έλλειψη.

β) Η αρετή βρίσκεται στο μέσον που προσδιορίζεται με **κριτήρια υποκειμενικά** («πρός ήμᾶς»).

Ο Αριστοτέλης πλησιάζει τη **σχετικοκρατική στάση των σοφιστών** απέναντι στα πράγματα, η οποία εκφράζεται με τη φράση του Πρωταγόρα: «Πάντων χρημάτων μέτρον ἐστὶν ἄνθρωπος, τῶν μὲν ὄντων ὡς ἔστιν, τῶν δὲ οὐκ ὄντων ὡς οὐκ ἔστιν» (= Μέτρο όλων των πραγμάτων είναι ο άνθρωπος, αυτών που υπάρχουν πως υπάρχουν και αυτών που δεν υπάρχουν πως δεν υπάρχουν). Υπάρχει, δηλαδή, ο κίνδυνος να θεωρηθεί ότι το κάθε άτομο προσδιορίζει όπως θέλει, αυθαίρετα την αρετή. Κάτι τέτοιο, όμως, δεν ισχύει, όπως θα δούμε παρακάτω, γιατί υπεισέρχεται το κριτήριο του «**ὀρθοῦ λόγου**», της λογικής, και μάλιστα της λογικής του φρόνιμου ανθρώπου, η οποία διασφαλίζει τη σχετική αντικειμενικότητα στον προσδιορισμό του μέσου. Ο Αριστοτέλης με την υποκειμενική μεσότητα σχετικοποιεί το περιεχόμενο των ηθικών αρετών, αλλά δεν οδηγείται στον σοφιστικό σχετικισμό και υποκειμενισμό. Αποδέχεται μάλλον τη σχετικότητα του ηθικού κώδικα και όχι τον σχετικισμό, όπως άλλωστε θα διευκρινίσει παρακάτω, στις επόμενες ενότητες. Η σχετικότητα του ηθικού κώδικα σημαίνει ότι το περιεχόμενο των ηθικών αρετών εξαρτάται από το περιεχόμενο συγκεκριμένων και αντικειμενικών σταθερών μεταβλητών, όπως είναι ο χρόνος, ο σκοπός, η περίσταση κ.τ.λ. Αντίθετα με τον σχετικισμό του ηθικού κώδικα εννοείται ότι το περιεχόμενο των ηθικών αρετών ορίζεται από το άτομο όπως νομίζει και το συμφέρει κάθε φορά, κυριαρχεί δηλαδή ο υποκειμενισμός.

γ) Η αρετή είναι **προϊόν ελεύθερης βούλησης** του ανθρώπου («τοῦθ' αἰρεῖται»).

δ) Η αρετή προσδιορίζεται **με βάση τη λογική**, τον «ὀρθὸν λόγον» (η άποψη αυτή θα αναλυθεί περαιτέρω στις επόμενες ενότητες). Το στοιχείο αυτό προκύπτει από την αναφορά της λέξης «ἐπιστήμων», ο οποίος επιζητά («ζητεῖ») και επιλέγει («αἰρεῖται») τη μεσότητα ακολουθώντας μια λογική διεργασία.

Η αρετή είναι μεσότητα που προσδιορίζεται με υποκειμενικά κριτήρια, προκύπτει ότι δεν υπάρχει μέσα μας εκ φύσεως. Αν, δηλαδή, ήταν έμφυτο χαρακτηριστικό,

δεν θα μεταβαλλόταν. Επίσης, δεν θα χρειαζόταν ο εθισμός σε ηθικές πράξεις για την κατάκτησή της και οι προσπάθειες των νομοθετών να κάνουν τους πολίτες καλούς μέσω του εθισμού θα ήταν άσκοπες, αφού όλοι θα γεννιόμασταν εκ φύσεως με ή χωρίς την αρετή χωρίς αυτό να μπορεί να μεταβληθεί. Επομένως, απαραίτητη προϋπόθεση για τον προσδιορισμό αυτής της μεσότητας είναι η **αυτογνωσία**, το σωκρατικό δηλαδή «γνῶθι σαυτόν». Μόνο αν κάποιος γνωρίζει καλά τον εαυτό του και μπορεί να εκτιμήσει τα όριά του, τα θετικά και τα αρνητικά χαρακτηριστικά του, μπορεί να φτάσει στην αρετή και στον προσδιορισμό του μέσου της. Αυτή η διαδικασία, βέβαια, είναι εξαιρετικά δύσκολη και επίπονη και δεν μπορεί να την κάνει μόνος του, αλλά χρειάζεται την κατάλληλη αγωγή.

Αισθητικά-Υφολογικά στοιχεία

- **πολυσύνδετα σχήματα:** «τὸ μὲν πλεῖον τὸ δ' ἔλαττον τὸ δ' ἴσον, καὶ ταῦτα ἢ κατ' αὐτὸ τὸ πρᾶγμα ἢ πρὸς ἡμᾶς»: χρησιμοποιούνται στην προσπάθεια του Αριστοτέλη να προσδιορίσει την έννοια της μεσότητας και να διακρίνει τα δύο διαφορετικά κριτήρια προσδιορισμού της.
«μήτε πλεονάζει μήτε ἐλλείπει»: τονίζονται τα χαρακτηριστικά του υποκειμενικού μέσου.
- **αντιθέσεις:** «Λέγω δὲ τοῦ μὲν πράγματος μέσον ..., πρὸς ἡμᾶς δὲ ...»: τονίζονται τα αντίθετα χαρακτηριστικά του αντικειμενικού και υποκειμενικού μέσου.
«πλεονάζει ≠ ἐλλείπει», «πολλὰ ≠ ὀλίγα», «πολύ ≠ ὀλίγον»: τονίζονται οι αντιθετικές έννοιες της υπερβολής και της ἐλλειψης, των δύο ἄκρων ανάμεσα στα οποία βρίσκεται η μεσότητα.
«ὑπερβολὴν - ἐλλειψιν ≠ μέσον», «φεύγει ≠ ζητεῖ, αἰρεῖται»: αντιπαρατίθεται η μεσότητα με την υπερβολή και την ἐλλειψη, οι οποίες αποτελούν τα δύο ἄκρα της και πρέπει να αποφεύγονται, γιατί μας απομακρύνουν από την ηθική αρετή. Αντίθετα, μόνο αν επιδιώκουμε τη μεσότητα μπορούμε να κατακτήσουμε την αρετή.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

A.Ερμηνευτικές

1. Να επισημάνετε τα γνωρίσματα που θεωρεί ο Αριστοτέλης απαραίτητα για ένα πράγμα, ώστε να είναι δυνατόν να του αποδοθούν οι έννοιες: τὸ πλεῖον, τὸ ἔλαττον και τὸ ἴσον.
2. Ο Αριστοτέλης, για να διασαφηνίσει τα είδη της «μεσότητας», παίρνει ένα παράδειγμα από τον χώρο του αθλητισμού. Προσπαθήστε να κάνετε το ίδιο, χρησιμοποιώντας ένα ανάλογο παράδειγμα από τη μαθητική ζωή.

3. Ο Αριστοτέλης, όπως είδαμε ήδη υποστήριξε ότι «οὐδεμία τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν φύσει ἡμῖν ἐγγίνεται». Να δείξετε με επιχειρήματα ότι όσα λέγονται σ' αυτή την Ενότητα υποστηρίζουν την παραπάνω βασική θέση του φιλοσόφου.

4. «Διαφέροντος γὰρ καὶ τόδε ἔχομεν ὥστε τολμᾶν τε οἱ αὐτοὶ μάλιστα καὶ περὶ ὧν ἐπιχειρήσομεν ἐκλογίζεσθαι· ὁ τοῖς ἄλλοις ἀμαθία μὲν θράσος, λογισμὸς δὲ ὄκνον φέρει, κράτιστοι δ' ἂν τὴν ψυχὴν δικαίως κριθεῖεν οἷ τὰ τε δεινὰ καὶ ἡδέα σαφέστατα γινώσκοντες καὶ διὰ ταῦτα μὴ ἀποτρεπόμενοι ἐκ τῶν κινδύνων» (Θουκ. ΙΙ, 40, 3), υποστηρίζει ο Περικλής παρουσιάζοντας τις αρετές του Αθηναίου πολίτη στον Ἐπιτάφιο.

Να συσχετίσετε αυτό το χωρίο με την άποψη του Αριστοτέλη «πᾶς ἐπιστήμων... ἀλλὰ τὸ πρὸς ἡμᾶς».

Β.Λεξιλογικές

1. γυμνάσια: α) Να γράψετε την ετυμολογική προέλευση της λέξης και τη σημασία της στο κείμενο. β) Να δώσετε τις σημασίες της λέξης στη νέα ελληνική.

2.ἐπισταμένως, λειπτέον, πρόσληψις, συνοχή, ταυτότης: Να βρείτε λέξεις του κειμένου ετυμολογικά συγγενείς.

3.ἀπέχον:σας δίνονται θέματα του ρήματος ἔχω. Να γράψετε παράγωγα, απλά ή σύνθετα, στη νέα ελληνική:

εχ-:

σχ-:

οχ-:

-ούχος:

-ουχία:

ωχ-:

4. ἀλείπτης:ποια σημασία έχει η λέξη στο κείμενο;Πώς την απέκτησε;

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 15

Ορισμός της αρετής

Στο ερώτημα πώς ορίζεται η μετρημένη στάση, με ποιο κριτήριο θα αποφασίσει ο άνθρωπος τα όρια του ηθικού μέτρου και του δέοντος, ο Αριστοτέλης απάντησε ότι δεν υπάρχει αντικειμενικός τρόπος. Η μεσότητα είναι προσωπική υπόθεση· άλλη είναι η μεσότητα-ανδρεία για εκείνον που εκ χαρακτήρος τείνει προς την έλλειψηδειλία και άλλη για εκείνον που τείνει προς την υπερβολή-θράσος. Το υποκειμενικό μέσο δεν ισαπέχει από τα άκρα της υπερβολής και έλλειψης, οπότε η εύρεσή του παραμένει ζητούμενο σε κάθε περίπτωση· ζητούμενο που απαιτεί σταθερή προσήλωση και διανοητική εγρήγορση. Η αρετή, λοιπόν, ταυτίζεται με τη μεσότητα, αλλά δεν πρέπει την εκλάβουμε ως κάτι ουδέτερο και μετριοπαθές, χλιαρό και άχρωμο. Μπορεί να πραγματώνει το μέτρο ανάμεσα στα άκρα της υπερβολής και έλλειψης, αλλά ως στάση ζωής η αρετή είναι ακρότης, δυσεπίτευκτη κορύφωση ενός αγώνα που κρατάει ολόκληρη ζωή.

ΚΕΙΜΕΝΟ ΑΝΑΦΟΡΑΣ

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ, Ἠθικά Νικομάχεια, Β 6.10-13·16, 1106b18-28· 1106b36-1107a6

ΑΡΧΑΙΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ

<p>Οἷον καὶ φοβηθῆναι καὶ θαρρηῆσαι καὶ ἐπιθυμῆσαι καὶ ὀργισθῆναι καὶ ἐλεῆσαι καὶ ὄλως ἡσθῆναι καὶ λυπηθῆναι ἔστι καὶ μᾶλλον καὶ ἥττον, καὶ ἀμφοτέρω οὐκ εὖ·</p>	<p>Παραδείγματος χάριν μπορεί κανείς να φοβηθεί ή να δείξει θάρρος, να επιθυμήσει, να οργισθεί ή να σπλαχνισθεί, γενικά να νιώσει ευχαρίστηση ή δυσαρέσκεια, και σε μεγαλύτερο και σε μικρότερο βαθμό, και ούτε το ένα ούτε το άλλο από τα δύο αυτά είναι καλό·</p>	<p>Θέμα: η ενίσχυση της άποψης ότι η αρετή είναι μεσότητα. Ο ορισμός της αρετής.</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ Οι ηθικές αρετές σχετίζονται με τα συναισθήματα και τις πράξεις, γιατί σ' αυτά υπάρχει υπερβολή και έλλειψη και το μέσον. Όμως η υπερβολή και η έλλειψη δεν είναι καλό, ενώ το μέσον, το οποίο σχετίζεται και με την αρετή είναι ό,τι καλύτερο.
--	---	---

<p>τὸ δ' ὅτε δεῖ καὶ ἐφ' οἷς καὶ πρὸς οὓς καὶ οὗ ἕνεκα καὶ ὡς δεῖ, μέσον τε καὶ ἄριστον, ὅπερ ἐστὶ τῆς ἀρετῆς.</p>	<p>να τα αισθανθεί όμως όλα αυτά τη στιγμή που πρέπει, εν σχέσει με τα πράγματα που πρέπει, εν σχέσει με τους ανθρώπους που πρέπει, για τον λόγο που πρέπει και με τον τρόπο που πρέπει, αυτό είναι, κατά κάποιον τρόπο, το μέσον και το άριστο αυτό το δεύτερο έχει, βέβαια, άμεση σχέση με την αρετή.</p>	<p>➤ Το πρέπον ορίζει το μέσον των συναισθημάτων και μέσον είναι το γνώρισμα της αρετής. Συγκεκριμένα, για να προσδιοριστεί το μέσον στα συναισθήματα αναφέρονται πέντε στοιχεία:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Η χρονική στιγμή κατά την οποία πρέπει να νιώθουμε ένα συναίσθημα • Τα πράγματα σε σχέση με τα οποία πρέπει να νιώθουμε ένα συναίσθημα • Οι άνθρωποι σε σχέση με τους οποίους πρέπει να νιώθουμε ένα συναίσθημα • Ο λόγος για τον οποίο νιώθουμε ένα συναίσθημα • Ο τρόπος με τον οποίο πρέπει να εκδηλώνουμε ένα συναίσθημα.
<p>Ὅμοίως δὲ καὶ περὶ τὰς πράξεις ἔστιν ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις καὶ τὸ μέσον.</p>	<p>Ὅμοια και στις πράξεις υπάρχει υπερβολή, ἔλλειψη και το μέσον .</p>	<p>Το ίδιο ισχύει και για τις πράξεις.</p>
<p>Ἡ δ' ἀρετὴ περὶ πάθη καὶ πράξεις ἐστίν, ἐν οἷς ἢ μὲν ὑπερβολὴ ἀμαρτάνεται καὶ ψέγεται καὶ ἢ ἔλλειψις, τὸ δὲ μέσον ἐπαινεῖται καὶ κατορθοῦται· ταῦτα δ' ἄμφω τῆς ἀρετῆς.</p>	<p>Η αρετή αναφέρεται στα πάθη και στις πράξεις: σ' αυτά η υπερβολή αποτελεί λάθος και ψέγεται, το ίδιο και η ἔλλειψη, ενώ το μέσον επαινεῖται και είναι το ορθό. Φυσικά, τα δύο αυτά, ο ἔπαινος και η</p>	<p>➤ Οι ακρότητες στα πάθη και στις πράξεις είναι ανεπιθύμητες ενώ η μεσότητα είναι επιθυμητή.</p> <p>Συλλογισμός:</p>

<p>Μεσότης τις ἄρα ἐστὶν ἡ ἀρετὴ, στοχαστικὴ γε οὕσα τοῦ μέσου. [...]</p> <p>Ἔστιν ἄρα ἡ ἀρετὴ ἕξις προαιρετικὴ, ἐν μεσότητι οὕσα τῇ πρὸς ἡμᾶς, ὠρισμένη λόγῳ καὶ ᾧ ἂν ὁ φρόνιμος ὀρίσειεν. Μεσότης δὲ δύο κακιῶν, τῆς μὲν καθ' ὑπερβολὴν τῆς δὲ καθ' ἔλλειψιν· καὶ ἔτι τῶ τὰς μὲν ἐλλείπειν τὰς δ' ὑπερβάλλειν τοῦ δέοντος ἐν τε τοῖς πάθεσι καὶ ἐν ταῖς πράξεσι, τὴν δ' ἀρετὴν τὸ μέσον καὶ εὐρίσκειν καὶ αἰρεῖσθαι.</p>	<p>επιτυχία του ορθού, πάνε μαζί με την αρετή.</p> <p>Ένα είδος μεσότητας είναι λοιπόν η αρετή, έτσι που έχει για στόχο της το μέσον. [...]</p> <p>Η αρετή λοιπόν είναι μια ἕξις, που α) επιλέγεται ελεύθερα από το άτομο, β) βρίσκεται στο μέσον, στο μέσον όμως το «σε σχέση προς εμάς». Το μέσον αυτό καθορίζεται από τη λογική πιο συγκεκριμένα, από τη λογική, πιστεύω, που καθορίζει ο φρόνιμος άνθρωπος. Είναι μεσότητα μεταξύ δύο κακιῶν, που η μία βρίσκεται από την πλευρά της υπερβολής και η άλλη από την πλευρά της ἔλλειψης και ἀκόμη με το νόημα ὅτι ὀρισμένες κακίες αποτελοῦν ἔλλειψη και ἄλλες πάλι υπερβολή σε σχέση με αυτό που πρέπει, είτε στα πάθη είτε στις πράξεις, ενώ η αρετή και βρίσκει και ἐπιλέγει το μέσον.</p> <p>(μετάφραση Δ. Λυπουρλής)</p>	<p>1^η προκείμενη: το μέσον ἐπαινεῖται και εἶναι το σωστό</p> <p>2^η προκείμενη: ο ἔπαινος και το σωστό πάνε και τα δύο με την αρετή.</p> <p>Συμπέρασμα: η αρετή εἶναι ἓνα εἶδος μεσότητας.</p> <p>➤ Ο πλήρης ὀρισμὸς τῆς ἀρετῆς. Τα γνωρίσματα που συνιστοῦν τὴν ἔννοια τῆς ἀρετῆς εἶναι τα ἀκόλουθα. Η ἀρετὴ :</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Εἶναι ἕξις, μόνιμο στοιχείο του χαρακτήρα ▪ Ὡς ἕξις εἶναι προαιρετικὴ ▪ Βρίσκεται σ' ἓνα μέσον, το οποίο προσδιορίζεται με μέτρο του ἀνθρώπου ▪ Βρίσκεται στο μέσον που καθορίζεται ἀπὸ τὴ λογικὴ ▪ Εἶναι το σωστό
--	---	---

ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

1. «Οἷον καὶ φοβηθῆναι καὶ θαρρηῆσαι καὶ ἐπιθυμῆσαι καὶ ὀργισθῆναι καὶ ἐλεῆσαι καὶ ὄλωσ ἡσθῆναι καὶ λυπηθῆναι ἔστι καὶ μᾶλλον καὶ ἥττον, καὶ ἀμφοτέρα οὐκ εὖ»

Παραδείγματα συναισθημάτων (παθών) που αποδεικνύουν ότι σ' αυτά υπάρχει και υπερβολή και έλλειψη και το μέσον.

Ο Αριστοτέλης έχει καταλήξει στη θέση ότι οι ηθικές αρετές σχετίζονται με τα συναισθήματα και τις πράξεις, γιατί σ' αυτά υπάρχει υπερβολή και έλλειψη και το μέσον. Προσπαθεί να αποδείξει την παραπάνω θέση με επαγωγικό τρόπο δίνοντας ενδεικτικά κάποια παραδείγματα συναισθημάτων, τα οποία διακρίνονται σε ευχάριστα και δυσάρεστα. Τονίζει ότι σ' αυτά υπάρχει υπερβολή και έλλειψη, καθώς μπορούμε να τα βιώσουμε είτε σε μεγαλύτερο είτε σε μικρότερο βαθμό. Αν τα αισθανόμαστε σε μεγαλύτερο βαθμό («μᾶλλον»), τότε φτάνουμε στην υπερβολή, ενώ, αν τα αισθανόμαστε σε μικρότερο βαθμό («ἥττον»), φτάνουμε στην έλλειψη. Όμως, ούτε το «μᾶλλον» ούτε το «ἥττον» είναι καλά («οὐκ εὖ»), όπως υπογραμμίζει ο φιλόσοφος, γιατί έτσι απομακρυνόμαστε από τη μεσότητα. Πρέπει, μάλιστα, να σημειώσουμε ότι μετά τα επιρρήματα «μᾶλλον» και «ἥττον» εννοείται η γενική συγκριτική «τοῦ δέοντος», η οποία προσδίδει δεοντολογικό χαρακτήρα στο κείμενο και καθορίζει τα όρια του μέτρου, της ηθικά ορθής πράξης.

φοβηθῆναι, θαρρῆσαι, ..., λυπηθῆναι: Ο Αριστοτέλης προτιμά εδώ να αναφερθεί στα πάθη μέσω απαρεμφάτων. Θέλει να τονίσει ότι στην περίπτωση της ηθικής δεν έχει τόσο σημασία το συναίσθημα που αναπτύσσει ο άνθρωπος στην ψυχή του, αλλά η έμπρακτη εκδήλωσή του. Η αρετή και η κακία κρίνονται πάντα στις σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων. (φάκελος υλικού σε. 139)

2. «τὸ δ' ὅτε δεῖ καὶ ἐφ' οἷς καὶ πρὸς οὓς καὶ οὗ ἔνεκα καὶ ὡς δεῖ, μέσον τε καὶ ἄριστον, ὅπερ ἐστὶ τῆς ἀρετῆς.»

Τα κριτήρια / προϋποθέσεις της μεσότητας.

Για να μπορέσει να διατηρηθεί η μεσότητα στα συναισθήματα, που είναι και το «ἄριστον», πρέπει να τηρούνται ορισμένες προϋποθέσεις, οι οποίες παρουσιάζονται από τον φιλόσοφο με πολυσύνδετο σχήμα που προσδίδει έμφαση. Συγκεκριμένα, πρόκειται για δεοντολογικούς κανόνες – γι' αυτό και επαναλαμβάνεται συνεχώς ή εννοείται το «δεῖ» – που μας κατευθύνουν προς την ηθικά ορθή πράξη. Η εφαρμογή τους απαιτεί μόχθο και επίπονη προσπάθεια. Αυτοί οι κανόνες είναι:

α. «ὅτε δεῖ»: η χρονική στιγμή κατά την οποία πρέπει να νιώθουμε ένα συναίσθημα,

β. «ἐφ' οἷς (δεῖ)»: τα πράγματα, οι συνθήκες σε σχέση με τις οποίες πρέπει να νιώθουμε ένα συναίσθημα,

γ. «πρὸς οὓς (δεῖ)»: οι άνθρωποι σε σχέση με τους οποίους πρέπει να νιώθουμε ένα συναίσθημα,

- δ. «οὐ ἔνεκα (δεῖ)»: ο λόγος για τον οποίο πρέπει να νιώθουμε ένα συναίσθημα,
 ε. «ὡς δεῖ»: ο τρόπος με τον οποίο πρέπει να εκδηλώνουμε ένα συναίσθημα.

Ο Αριστοτέλης σκόπιμα επαναλαμβάνει ή εννοεί τύπους του ρήματος «δεῖ» («καὶ μᾶλλον καὶ ἦττον (τοῦ δέοντος)», «ὅτε δεῖ», ἐφ’ οἷς (δεῖ)», «πρὸς οὓς (δεῖ)», «οὐ ἔνεκα (δεῖ)», «ὡς δεῖ»), για να δώσει δεοντολογικό περιεχόμενο στο κείμενο και να κατευθύνει τους ανθρώπους προς την ηθικά ορθή συμπεριφορά.

3. Πώς όμως καθορίζεται η ηθικά ορθή συμπεριφορά;

Κάθε κοινωνία έχει κάποια κριτήρια ορθής συμπεριφοράς. Στην περίπτωση των αρχαίων Ελλήνων τα κριτήρια αυτά εντάσσονται μέσα στο πλαίσιο της πόλης-κράτους, γιατί ας μην ξεχνάμε ότι ο αρχαίος Έλληνας λειτουργούσε πάντα ως μέλος του συνόλου και όχι ως άτομο. Τα κριτήρια λοιπόν αυτά είναι τα εξής:

α. οι γραπτοί νόμοι της πόλης-κράτους: αυτοί ήταν άλλωστε που καθόρισαν τη στάση του Σωκράτη, όπως αυτή παρουσιάζεται στον πλατωνικό διάλογο *Κρίτων*, όταν του προτάθηκε να δραπετεύσει,

β. η παράδοση: οι άγραφοι νόμοι, τα πρότυπα και τα παραδείγματα προς μίμηση ή προς αποφυγή, που προβάλλονταν, υποδείκνυαν τον ορθό τρόπο συμπεριφοράς,

γ. η λογική, δηλαδή ο ορθός λόγος: η λογική και ιδιαίτερα η λογική του φρόνιμου ανθρώπου υποδείκνυε την ενδεδειγμένη συμπεριφορά .

Παρόμοια με αυτά των αρχαίων Ελλήνων κριτήρια ρυθμίζουν τη συμπεριφορά και των σύγχρονων Ελλήνων. Έτσι κι εμείς ρυθμίζουμε τη συμπεριφορά μας ανάλογα με τους γραπτούς νόμους του κράτους και τους άγραφους νόμους, που απορρέουν από τις λαϊκές μας παραδόσεις, τις ιστορικές μας καταβολές και τη θρησκευτική συνείδηση των ανθρώπων.

Τα κριτήρια αυτά συμπεριφοράς, που μας φέρνουν πιο κοντά στη μεσότητα, δεν μένουν σταθερά, αλλά μεταβάλλονται σε περιεχόμενο, ανάλογα με την κοινωνία, την εποχή, τον τόπο, τα πρότυπα και άλλους παράγοντες. Επομένως, προκύπτει ότι την ευθύνη για την κατάκτηση των ηθικών αρετών την έχει ο ίδιος ο άνθρωπος, ο οποίος οφείλει να καταβάλλει επίπονη προσπάθεια και αγώνα.

4. «μέσον τε καὶ ἄριστον»

Ο Αριστοτέλης κάνει σαφές ότι η αρετή δεν είναι συναίσθημα (φόβος, οργή, θάρρος), όμως προκύπτει από μια συγκεκριμένη αντιμετώπιση του συναισθήματος. Έτσι η ηθική αρετή προκύπτει από μια λογική επέμβαση του ανθρώπου στο συναίσθημα που περιγράφεται με τις πέντε συνθήκες του «δεῖ». Για να κατακτήσει ο άνθρωπος το «μέσον τε καὶ ἄριστον» χρειάζεται να διαθέτει εκείνη τη φρόνηση ώστε να ανταποκρίνεται στις πέντε απαιτήσεις του δέοντος και να ρυθμίζει την ένταση του συναισθήματος. Έτσι, όσον αφορά την ουσία της, η αρετή είναι μια μεσότητα, όσον αφορά όμως το «ἄριστον», είναι μια ακρότητα που συμπίπτει με το «υπέρτατο» αγαθό προς το οποίο πρέπει να αποβλέπει ο

άνθρωπος. Το «ἄριστον», αν και είναι ακρότητα, συμπίπτει με το μέσον, γιατί αποτελεί τον υπέρτατο βαθμό τελειότητας. Η αρετή είναι μεσότης ανάμεσα στην υπερβολή και την έλλειψη, αλλά καθαυτή είναι τέλεια, δηλαδή έχει τον ανώτατο βαθμό τελειότητας, καθώς ούτε να ξεπεραστεί μπορεί από κάτι άλλο ούτε όμως υπολείπεται και σε σχέση με κάποιο άλλο. Συμπερασματικά, στο χωρίο αυτό **φαινομενικά** έχουμε **οξύμωρο σχήμα**, καθώς ο Αριστοτέλης ταυτίζει το μέσον με το άριστο. Το μέσον, όπως έχει ήδη αναφέρει ο φιλόσοφος, βρίσκεται ανάμεσα στην υπερβολή και την έλλειψη. Το «ἄριστον» όμως κανονικά αποτελεί ακρότητα και όχι μεσότητα, καθώς βρίσκεται στην υπερβολή. Για τον Αριστοτέλη «ἄριστον» είναι η τελειότητα, το «τέλος», η ανώτερη αξία των όντων που προκύπτει από τη μεσότητα. Εδώ λοιπόν αποκτά τη σημασία του ιδανικού, του προτύπου, της μετρημένης συμπεριφοράς που οφείλουμε να ακολουθήσουμε, αν θέλουμε να κατακτήσουμε την αρετή, που είναι η μεσότητα. Έτσι οι δύο έννοιες τελικά ταυτίζονται και η αντίφαση αίρεται. Αξιοπρόσεκτη είναι η θέση και το γένος της αντωνυμίας «ὅπερ», η οποία αναφέρεται στη λέξη «ἄριστον», κι έτσι, συσχετίζεται και ετυμολογικά η λέξη «ἄριστον» με τη λέξη «ἀρετῆς».

5. «Ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τὰς πράξεις ἔστιν ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις καὶ τὸ μέσον.»

Ο Αριστοτέλης διευκρινίζει ότι αυτό που συμβαίνει στα συναισθήματα συμβαίνει και με τις πράξεις· και σ' αυτές, δηλαδή, υπάρχει και υπερβολή και έλλειψη και το μέσον και πρέπει να πληρούνται οι ίδιες προϋποθέσεις με εκείνες των συναισθημάτων. Η μεταξύ τους αναλογία δηλώνεται με τη χρήση του επιρρήματος «ὁμοίως».

6. «Ἡ δ' ἀρετὴ περὶ πάθη καὶ πράξεις ἐστίν, ἐν οἷς ἡ μὲν ὑπερβολὴ ἀμαρτάνεται καὶ ψέγεται καὶ ἡ ἔλλειψις, τὸ δὲ μέσον ἐπαινεῖται καὶ κατορθοῦται· ταῦτα δ' ἄμφω τῆς ἀρετῆς.»

Ανεπιθύμητες οι ακρότητες στα πάθη και στις πράξεις, επιθυμητή η μεσότητα.

Η διπλή χρήση των «δεῖ» («ὅτε δεῖ», «ὡς δεῖ»), τα τρία «δεῖ» που εννοούνται («ἐφ' οἷς (δεῖ)», «πρὸς οὓς (δεῖ)», «οὗ ἔνεκα (δεῖ)»), η εννοούμενη γενική συγκριτική («καὶ μᾶλλον καὶ ἥττον (τοῦ δέοντος)») και οι ρηματικοί τύποι «ψέγεται» και «ἐπαινεῖται» υποδηλώνουν τον κοινωνικό χαρακτήρα της αρετής, η οποία καλλιεργείται ως προορισμός από την «πόλιν». Οι τύποι αυτοί φανερώνουν ότι ο Αριστοτέλης έδινε πολύ μεγάλη σημασία στην άποψη της κοινής γνώμης ως έκφραση των πολιτών της πόλης, του υψηλότερου τύπου κοινωνίας που μπορεί να πετύχει την ευδαιμονία. Η κοινή γνώμη, δηλαδή η κοινωνία, είναι αυτή που καθορίζει τι είναι σωστό και τι λάθος, ποια συμπεριφορά πρέπει να ακολουθούμε και ποια όχι και αυτή είναι που ψέγει ή επαινεί τα συναισθήματα και τις πράξεις μας. Η αρετή, για τον Αριστοτέλη, είναι μια ανθρώπινη ιδιότητα, η οποία μπορεί να προσεγγιστεί και να κατακτηθεί από τον καθένα που

λειτουργεί με βάση τη λογική, τον ορθό λόγο, και καταβάλλει επίπονη προσπάθεια. Αντίθετα, η πλατωνική αρετή τοποθετείται σ' έναν κόσμο νοητό και μεταφυσικό, έξω από τον χώρο της πρακτικής ζωής του ανθρώπου. Στην ενότητα αυτή ο Αριστοτέλης χρησιμοποιεί κάποιες εκφράσεις, για να αξιολογήσει την υπερβολή, την έλλειψη και τη μεσότητα. Έτσι απορρίπτει την υπερβολή («μᾶλλον») και την έλλειψη («ἥττον») αρχικά με μια ήπια φράση, «ἀμφοτέρωθεν οὐκ εὖ», η οποία αποτελεί και σχήμα λιτότητας. Στη συνέχεια γίνεται πιο σαφής και κατηγορηματικός λέγοντας πως η υπερβολή και η έλλειψη αποτελούν σφάλμα και κατακρίνονται («ἢ μὲν ὑπερβολὴ ἀμαρτάνεται καὶ ψέγεται καὶ ἡ ἔλλειψις»). Αντίθετα, η μεσότητα σχετίζεται με το «ἄριστον» και την αρετή, είναι το σωστό και επαινείται («τὸ δὲ μέσον ἐπαινεῖται καὶ κατορθοῦται»). Οι ρηματικοί τύποι «ἀμαρτάνεται» και «κατορθοῦται» αναφέρονται στο έργο του υποκειμένου της ηθικής πράξης, ενώ οι φράσεις «ὅτε δεῖ ... ὡς δεῖ» και οι ρηματικοί τύποι «ψέγεται» και «ἐπαινεῖται» υποδηλώνουν την κοινωνική διάσταση της αρετής.

ψόγος-ἔπαινος: Ο ἔπαινος και ο ψόγος [: επίκριση, αποδοκιμασία], που αποδίδονται από την κοινωνία στα μέλη της, αποτελούν το χαρακτηριστικότερο δείγμα του πολιτικού χαρακτήρα της αριστοτελικής ηθικής. Οι καθιερωμένες αξίες της κοινωνίας αποτελούν ένα αντικειμενικό δεδομένο για τον εκάστοτε πολίτη. Εξισορροπείται έτσι ο προσωπικός-υποκειμενικός χαρακτήρας της ηθικής. (φάκελος υλικού σελ.139)

7. «Ἡ δ' ἀρετὴ περὶ πάθη καὶ πράξεις ἐστίν, ἐν οἷς ἢ μὲν ὑπερβολὴ ἀμαρτάνεται καὶ ψέγεται καὶ ἡ ἔλλειψις, τὸ δὲ μέσον ἐπαινεῖται καὶ κατορθοῦται· ταῦτα δ' ἄμφω τῆς ἀρετῆς.»

Ο συλλογισμός

1^η προκειμένη: το μέσον επαινείται και είναι το σωστό («τὸ μέσον ἐπαινεῖται καὶ κατορθοῦται»)

2^η προκειμένη: ο ἔπαινος και το σωστό σχετίζονται με την αρετή («ταῦτα δ' ἄμφω τῆς ἀρετῆς»)

Συμπέρασμα: επομένως, η αρετή είναι ένα είδος μεσότητας («μεσότης τις ἄρα ἐστὶν ἡ ἀρετή»).

Στο συμπέρασμα, το οποίο προκύπτει λογικά, η αρετή ορίζεται ως «κάποια» (τις) μεσότητα, διατηρεί δηλαδή την υποκειμενικότητα στον προσδιορισμό του περιεχομένου της. Η αρετή είναι απλώς μια μορφή μεσότητας, προσδιοριζόμενη από τις πέντε σταθερές μεταβλητές (δεῖ), και όχι συγκεκριμένη αντικειμενικά και απόλυτα καθορισμένη για όλους μεσότητα.

8.Μεθοδική εκτύλιξη της αριστοτελικής σκέψης.

Ο Αριστοτέλης υποβάλλει τις υποθέσεις και το δυνητικό συμπέρασμα σε λογικό έλεγχο με τη χρήση παραδειγμάτων και διατυπώνει έναν δεύτερο συλλογισμό. Ο λογικός αυτός έλεγχος τον οδήγησε στην οριστικοποίηση του συμπεράσματός του και γι' αυτό χρησιμοποιεί πια οριστική έγκλιση («Μεσότης τις ἄρα ἐστὶν ἡ ἀρετή...»), που εκφράζει το πραγματικό και τη βεβαιότητα. Ο τρόπος αυτός διερεύνησης είναι απόλυτα επιστημονικός, καθώς υποδηλώνει ότι ο φιλόσοφος είναι ανοιχτός σε περαιτέρω διερεύνηση, δεκτικός και σε άλλες σκέψεις και ιδέες, ενώ απέχει από τον δογματισμό. Έτσι προάγεται η επιστημονική έρευνα και οι επιστήμες εξελίσσονται.

9. «Ἔστιν ἄρα ἡ ἀρετὴ ἕξις προαιρετικὴ, ἐν μεσότητι οὖσα τῇ πρὸς ἡμᾶς, ὠρισμένη λόγῳ καὶ ᾧ ἂν ὁ φρόνιμος ὀρίσειεν. Μεσότης δὲ δύο κακιῶν, τῆς μὲν καθ' ὑπερβολὴν τῆς δὲ κατ' ἔλλειψιν· καὶ ἔτι τῶ τὰς μὲν ἐλλείπειν τὰς δ' ὑπερβάλλειν τοῦ δέοντος ἐν τε τοῖς πάθεσι καὶ ἐν ταῖς πράξεσι, τὴν δ' ἀρετὴν τὸ μέσον καὶ εὕρισκειν καὶ αἰρεῖσθαι.»

Ο πλήρης ορισμός της αρετής

Η αρετή είναι μόνιμο στοιχείο του χαρακτήρα που επιλέγεται ελεύθερα από τον άνθρωπο. Βρίσκεται στη μεσότητα που προσδιορίζεται με βάση τα υποκειμενικά κριτήρια και καθορίζεται από τη λογική και μάλιστα τη λογική του φρόνιμου ανθρώπου. Η αρετή, για τον Αριστοτέλη είναι μια ιδιότητα που αποδίδεται όχι μόνο στον άνθρωπο, αλλά και στα ζώα και στα πράγματα. Δεν είναι, επομένως, αποκλειστικά και μόνο μια ηθική ιδιότητα που απορρέει από την επανάληψη ηθικών ενεργειών, αλλά επίσης η ικανότητα, το προτέρημα των έμψυχων ή των άψυχων, που τους δίνει τη δυνατότητα να βρίσκονται στην τέλεια κατάστασή τους και να επιτελούν με σωστό τρόπο το έργο για το οποίο είναι προορισμένα από τη φύση. Ανάλυση των **γνωρισμάτων της αρετής**, όπως αυτά δίνονται μέσα από τον ορισμό της:

Οριστέα έννοια: Αρετή

Έννοια γένους:

α. «ἕξις»: ο όρος προέρχεται από το θέμα του μέλλοντα («ἔξω») του ρήματος «ἔχω». Ο Αριστοτέλης θεωρεί ότι η «ἕξις» είναι το προσεχές γένος της αρετής και δίνει στον όρο ηθικό περιεχόμενο: είναι το μόνιμο στοιχείο του χαρακτήρα που προκύπτει από συνήθεια ή επαναλαμβανόμενη άσκηση. Η ποιότητα, λοιπόν, των ἔξεων εξαρτάται από την ποιότητα των ενεργειών μας. Ἄρα, δεν αρκεί να χαρακτηρίζουμε τις αρετές ἕξεις, αφού αυτές διακρίνονται σε καλές και κακές, αλλά να βρούμε το ιδιαίτερο εκείνο γνώρισμα, την ειδοποιό διαφορά που τις διαφοροποιεί από τις άλλες ἕξεις.

β. «προαιρετική»: είναι η ελεύθερη και έλλογη εκλογή και βούληση, που αποτελούν απαραίτητη προϋπόθεση για να κάνει ο άνθρωπος σωστή επιλογή ενεργειών και να κατακτήσει το μέτρο αποφεύγοντας τις ακρότητες, δηλαδή την υπερβολή και την έλλειψη. Την ευθύνη, λοιπόν, για την κατάκτηση της ηθικής αρετής την έχει ο ίδιος ο άνθρωπος. Αν ο δρόμος προς την αρετή δεν ήταν αποτέλεσμα ελεύθερης βούλησης, αλλά καταναγκασμού, τότε η αρετή δεν θα είχε καμία αξία για τον άνθρωπο. Η «προαίρεσις» αποτελεί, σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, τον έναν από τους τρεις αναγκαίους όρους για την ύπαρξη της αρετής. Οι άλλοι δύο όροι είναι:

- ο άνθρωπος να έχει **συνείδηση της πράξης του** («εϊδώς») και
- να την πραγματοποιεί **με σιγουριά και σταθερότητα** («βεβαίως και άμετακινήτως»).

προαίρεσις: Η λέξη προαίρεσις [: έλλογη προτίμηση] δεν δηλώνει μια άλογη και αδικαιολόγητη επιθυμία. Είναι δομικά συνδεδεμένη με τη διανοητική ικανότητα του ανθρώπου, τη σκέψη και την κρίση του. Αποτελεί επιλογή ανάμεσα στο καλό και το κακό και επιδίωξη του ενός ή του άλλου. Στο πλαίσιο της ηθικής διδασκαλίας του Αριστοτέλη ανατίθεται καθοριστικός ρόλος στην προαίρεση. Ο λόγος είναι ότι αποτελεί ελεύθερη και συνειδητή επιλογή του ενός ή του άλλου τρόπου ζωής, επιλογή που οδηγεί σε συγκεκριμένες αποφάσεις σε κάθε μία επιμέρους περίπτωση. Δίκαιος δεν είναι αυτός που τυχαίνει να κάνει κάποιες δίκαιες πράξεις, αλλά αυτός που συνειδητά επέλεξε τη δικαιοσύνη ως στάση ζωής και ακολουθεί στις επιμέρους επιλογές του την αντίστοιχη σταθερή πορεία. Για την προαίρεση στους Στωικούς, βλ. την 20ή Διδακτική Ενότητα (Κείμενο Αναφοράς 1).(φάκελος υλικού σελ.139)

Ειδοποιός διαφορά:

γ. «έν μεσότητι ούσα»: η μετοχή συνάπτεται στον όρο «έξις» και προσθέτει την ειδοποιό διαφορά στον ορισμό της αρετής. Δεν πρόκειται για οποιαδήποτε έξη, αλλά για έξη που την χαρακτηρίζει η μεσότητα και μάλιστα η «πρός ήμᾶς».

- **Τα υποκειμενικά κριτήρια («πρός ήμᾶς»):** το μέσον αυτό δεν είναι ούτε πάρα πολύ ούτε πολύ λίγο ούτε είναι ένα για όλους. Είναι σχετικό και ο προσδιορισμός του εξαρτάται από τον ίδιο τον άνθρωπο, ο οποίος με τη χρήση της λογικής μπορεί να συνεκτιμά διάφορους αστάθμητους και μεταβλητούς παράγοντες, όπως τις ιδιαίτερες ανάγκες του, τις περιστάσεις, την εποχή, τον τόπο, τα κοινωνικά πρότυπα κ.τ.λ.

δ. «τῆ πρὸς ἡμᾶς»: η μεσότητα προσδιορίζεται με βάση τα υποκειμενικά κριτήρια. Αυτό προκύπτει ως εξής: αφού η αρετή είναι ἔξη, δεν είναι μια οποιαδήποτε ἔξη, αλλά ἔξη που την χαρακτηρίζει η μεσότητα και μάλιστα η «πρὸς ἡμᾶς», η οποία σχετίζεται με τον ίδιο τον άνθρωπο και τις επιλογές του, οι οποίες ρυθμίζονται από εξωγενείς και μεταβλητούς παράγοντες.

μεσότης: Όπως είδαμε, ο άνθρωπος διαμορφώνει στο πεδίο της ηθικής ορισμένες ἔξεις, παγιωμένα γνωρίσματα του χαρακτήρα και της συμπεριφοράς του. Άλλες από αυτές αποτελούν υπερβολές και ελλείψεις, δηλαδή κακίες, και άλλες μεσότητες, δηλαδή αρετές. Στον ορισμό της αρετής ο Σταγειρίτης επισημαίνει ότι αρετή δεν αποτελεί μια αντικειμενική και υποχρεωτική για όλους εκδοχή της μεσότητας αλλά είναι η υποκειμενική και προσωπική αντίληψή της. Αυτή καθορίζεται από τον ορθό λόγο, όπως αυτός εκφράζεται από τον φρόνιμον πολίτη. (φάκελος υλικού σελ.139)

ε. «ώρισμένη λόγῳ καὶ ᾧ ἂν ὁ φρόνιμος ὀρίσειεν»: το μετοχικό αυτό σύνολο συνάπτεται στον ὄρο «ἐν μεσότητι» και δίνει τα κριτήρια προσδιορισμού της υποκειμενικής μεσότητας με τα οποία περιορίζεται το υποκειμενικό στοιχείο και κερδίζει σε αντικειμενικότητα. Γι' αυτό ο Αριστοτέλης σπεύδει να διευκρινίσει ότι ο κοινός κανόνας, που θα εξασφαλίσει το στοιχείο της αντικειμενικότητας στην ανθρώπινη αυτή ιδιότητα, είναι η ανθρώπινη λογική, ο ορθός λόγος. Προχωρεί μάλιστα με ακόμη αυστηρότερο τρόπο στον καθορισμό του αντικειμενικού αυτού κριτηρίου: δεν μετράει γι' αυτόν τόσο η κοινή ανθρώπινη λογική όσο η λογική του φρόνιμου ανθρώπου, του ανθρώπου που «βουλεύεται εὖ» (*Ηθικά Νικομάχεια* 1141 b 10). Συγκεκριμένα, οι έννοιες «λόγος» και «φρόνιμος» έχουν το εξής περιεχόμενο:

- **«λόγος»:** ο λόγος - φρόνηση αποτελεί ένα από τα στάδια της πορείας προς την αρετή, αφού με αυτόν ο άνθρωπος μπορεί να διακρίνει τις καλές από τις κακές πράξεις. Το άλλο στάδιο είναι ο νόμος, που συνηθίζει τους ανθρώπους να ενεργούν ενάρετα ως πολίτες. Άρα, ο λόγος βοηθά τον νόμο να τελειοποιεί το έργο του.
- **«φρόνιμος»:** η φρόνηση συνδέεται με τον λόγο και αν υπάρχει αυτή, υπάρχουν συγκεντρωμένες στον άνθρωπο και όλες οι άλλες αρετές. Ο φρόνιμος άνθρωπος είναι αυτός που θα καθορίσει με τη λογική του το «δέον», τις σωστές ενέργειες που πρέπει να ακολουθούνται μέσα στην κοινωνία. Το περιεχόμενο, όμως, της έννοιας «φρόνιμος» και «δέον» δεν μπορεί να καθοριστεί με σαφήνεια. Στον αντικειμενικό προσδιορισμό τους παίζει ρόλο τόσο η ανθρώπινη λογική όσο και η εποχή, η κοινωνία, τα πρότυπα των ανθρώπων, στοιχεία τα οποία συνεχώς μεταβάλλονται.

φρόνιμος: Ο άνθρωπος που διαθέτει φρόνηση αποτελεί συμβολικό ή και ένσαρκο ηθικό πρότυπο μέσα στην κοινωνία και με τις τεκμηριωμένες επιλογές του γίνεται ο γνώμονας (κανών) της ηθικής-πολιτικής αρετής: Ἔτι δὲ τίς ἡμῖν κανὼν ἢ τίς ὄρος ἀκριβέστερος τῶν ἀγαθῶν πλὴν ὁ φρόνιμος; ὅσα γὰρ ἂν οὗτος ἔλοιτο κατὰ τὴν ἐπιστήμην αἰρούμενος, ταῦτ' ἐστὶν ἀγαθὰ καὶ κακὰ δὲ τὰ ἐναντία τούτοις [: Κι ἄλλωστε ποιο κριτήριο θα ήταν πιο ἐγκυρο ἢ ποιος θα ἦταν καλύτερος οδηγός μας για τα ἀγαθὰ ἀπὸ τον φρόνιμο, που ὅσα ἐκεῖνος θα ὀρίζε, κρίνοντας με βάση την τέλεια γνώση του ἀγαθοῦ, αὐτὰ θα ἦταν ἀγαθὰ, ὅπως τα ἀντίθετά τους φαύλα – Προτρεπτικός, 39.1-3, μετάφραση Λ. Μπενάκης]. Το κοινωνικό πρότυπο του φρονίμου είναι επίσης ἓνα σχετικά αντικειμενικό δεδομένο που μετριάζει τον προσωπικό-υποκειμενικό χαρακτήρα της ἀριστοτελικῆς ηθικῆς. (φάκελος υλικού σελ.139)

10. Ορισμός της μεσότητας.

Η μεσότητα λοιπόν βρίσκεται ανάμεσα σε δύο κακίες, ἀπὸ τις οποίες η μία βρίσκεται στην πλευρά της υπερβολῆς, ἐνῶ η ἄλλη στην πλευρά της ἑλλειψῆς. Ἀλλες ἀπὸ αὐτὲς τις κακίες παρουσιάζονται ἑλλιπεῖς καὶ ἄλλες εἶναι υπερβολικὲς σε σχέση με αὐτὸ που πρέπει, τὸ ὁποῖο εἶναι τὸ μέσον καὶ τὸ σωστό. Αὐτὲς τις κακίες τις συναντάμε στα συναισθήματα καὶ στις πράξεις, ἐνῶ ἀντίθετα η ἀρετὴ βρίσκει καὶ ἐπιλέγει αὐτὸ που πρέπει, δηλαδή τὴ μεσότητα.

Αισθητικά -Υφολογικά στοιχεία

- **σχῆμα λιτότητας** :«οὐκ εὖ»: εκφράζει με ἥπιο τρόπο τὴν ἀποδοκιμασία τῆς υπερβολῆς καὶ τῆς ἑλλειψῆς ἀπὸ τον Ἀριστοτέλη.
- **πολυσύνδετα σχήματα**:«οἶον καὶ φοβηθῆναι καὶ θαρρηῆσαι καὶ ἐπιθυμῆσαι καὶ ὀργισθῆναι καὶ ἐλεῆσαι καὶ ὄλως ἡσθῆναι καὶ λυπηθῆναι ἔστι καὶ μᾶλλον καὶ ἤττον»:τονίζει τὴ διάκριση τῶν συναισθημάτων σε ευχάριστα καὶ δυσάρεστα, καθὼς καὶ τὲς ἑννοίες τῆς υπερβολῆς καὶ τῆς ἑλλειψῆς.
«τὸ δ' ὅτε δεῖ καὶ ἐφ' οἷς καὶ πρὸς οὓς καὶ οὐ ἔνεκα καὶ ὡς δεῖ»: δίνει ἑμφαση στις προϋποθέσεις που πρέπει να ἰσχύουν, για να τηρηθῆ τὸ μέσον στα συναισθήματα.
«ὑπερβολὴ καὶ ἑλλειψις καὶ τὸ μέσον»:τονίζει τὰ στοιχεία που συσχετίζουν τὴν ἀρετὴ με τὰ συναισθήματα καὶ τὲς πράξεις.
- **αντιθέσεις**: «ἢ μὲν ὑπερβολὴ ... ἢ δ' ἑλλειψις». Μέσα στην ἴδια περίοδο ἀντιτίθενται ἐπίσης οὖ ρηματικοὶ τύποι: «ἀμαρτάνεται ≠ κατορθοῦται», «ψέγεται ≠ ἐπαινεῖται»: τονίζεται ἡ ἀποδοκιμασία τῆς υπερβολῆς καὶ τῆς ἑλλειψῆς καὶ ἡ ἀποδοχὴ τῆς μεσότητας. «ὑπερβολὴ-ἑλλειψις» ≠ «μεσότης»

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

A. Ερμηνευτικές

1. Σε ποια πάθη αναφέρεται στην ενότητα ο Αριστοτέλης και ποιες γενικότερες συναισθηματικές καταστάσεις τα συνοδεύουν;

2. Όπως είδαμε σε προηγούμενη ενότητα, η μεσότητα που έχει σχέση με την ηθική αρετή ορίζεται με κριτήριο το υποκείμενό της (πρὸς ἡμᾶς). Ποια κριτήρια προσθέτει εδώ ο φιλόσοφος, ώστε να οριστεί πληρέστερα η έννοια της «μεσότητας»;

3. Ο Α. Lesky γράφει για τα Ἠθικά Νικομάχεια ότι «είναι μια ανάλυση του ηθικού, όπως αυτό εμφανίζεται κάτω από τις διάφορες συνθήκες της πραγματικότητας», και προσθέτει «ο Αριστοτέλης, σε πολύ ανώτερο βαθμό από τον Πλάτωνα, λαμβάνει υπόψη του την επικαιρικότητα της ανθρώπινης συμπεριφοράς». Να δείξετε την αλήθεια αυτών των απόψεων με τη βοήθεια χωρίων της ενότητας.

4. Πώς φαίνεται μέσα στο κείμενο η κοινωνική διάσταση της αρετής; Συμφωνούν οι απόψεις του Αριστοτέλη και του Πλάτωνα ως προς αυτό το σημείο;

5. Ποια σημασία έχει η προαιρέσις και ειδικά το γεγονός ότι η αρετή χαρακτηρίζεται ως ἕξις προαιρετική; Για να κατανοήσετε τη σημασία της σκεφθείτε αν θα μπορούσε να χαρακτηρίζεται από αντίθετες προς την προαιρέσιν έννοιες -γνωρίσματα.

6. Με βάση το διδαγμένο κείμενο και το παρακάτω απόσπασμα που προέρχεται, επίσης, από τα «Ἠθικά Νικομάχεια» να σχολιάσετε την άποψη του Αριστοτέλη ότι η αρετή «ἔστι περὶ πάθη καὶ πράξεις» και ότι το «μέσον τε καὶ ἄριστον» σχετίζεται με την αρετή.

Εν πάση περιπτώσει η θεωρία αυτή της μεσότητας δε βρίσκει εφαρμογή σε κάθε πράξη και σε κάθε πάθος· υπάρχουν, πράγματι, πάθη που ήδη η λέξη που τα δηλώνει φέρνει στο μυαλό μας κάτι αρνητικό και τιποτένιο, π.χ. επιχαιρεκακία, αδιαντροπία, φθόνος, και στην περίπτωση των πράξεων: μοιχεία, κλεψιά, φόνος· γιατί όλα αυτά –και όσα άλλα τέτοια– τα λέμε με τη βεβαιότητα ότι είναι αρνητικά και τιποτένια τα ίδια και όχι η υπερβολή ή η έλλειψή τους. Δεν υπάρχει, λοιπόν, περίπτωση να κάνει ποτέ κανείς το σωστό σε σχέση με αυτά· αυτό είναι πάντοτε λάθος. Ούτε υπάρχει περίπτωση να συμπεριφέρεται κανείς εν σχέσει με αυτά καλά ή κακά με το να κάνει τη μοιχεία του με τη γυναίκα με την οποία πρέπει να την κάνει, τη στιγμή που πρέπει να την κάνει και με τον τρόπο που πρέπει να την

κάνει και μόνο το ότι κάνει οτιδήποτε από αυτά είναι λάθος. Παρόμοιο επομένως είναι και το να περιμένουμε να υπάρχει μεσότητα, υπερβολή και έλλειψη στην αδικία, τη δειλία και την ακολασία, αφού τότε θα υπάρχει μεσότητα στην υπερβολή και στην έλλειψη, υπερβολή στην υπερβολή, έλλειψη στην έλλειψη. Όπως όμως δεν υπάρχει υπερβολή και έλλειψη στις περιπτώσεις της σωφροσύνης και της ανδρείας επειδή το μέσον στις περιπτώσεις αυτές είναι κατά κάποιον τρόπο άκρον, έτσι ακριβώς δεν υπάρχει μέσον, ούτε υπερβολή ή έλλειψη, και στις περιπτώσεις που αναφέραμε προτύτερα: με όποιον τρόπο κι αν ενεργήσει κανείς στις περιπτώσεις αυτές, πρόκειται πάντοτε για λανθασμένη, για όχι σωστή συμπεριφορά.

Αριστοτέλης, Ηθικά Νικομάχεια.

Β.Λεξιλογικές

1.α) Να επισημάνετε τις λέξεις του κειμένου που είναι ομόρριζες με την πρόθεση ἀμφί. β) Να δώσετε σύνθετα ρήματα, επίθετα και ουσιαστικά, στη νέα ελληνική, με πρώτο συνθετικό την πρόθεση ἀμφί. Ποια σημασία προσδίδει στο δεύτερο συνθετικό η παρουσία της πρόθεσης;

2.φοβηθῆναι, ἐλεῆσαι: Να γράψετε τα ομόρριζα ουσιαστικά που αποτελούν θεμελιώδεις όρους του αριστοτελικού ορισμού για την τραγωδία.

3.προαίρεσις : Χρησιμοποιώντας τη λέξη προαίρεση και παράγωγα ή ομόρριζά της, να γράψετε φράσεις στην νέα ελληνική και να δώσετε τη σημασία τους.

4.Να βρείτε στο κείμενο λέξεις με ετυμολογική συγγένεια με τις παρακάτω λέξεις:θρασύς, πράκτορας,πένθος, εύστοχος, λοιπόν, οχυρός, εύρημα, φρένο.

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 16

Η πόλις

Ο Αριστοτέλης δηλώνει με τον όρο τέλος τον λόγο μιας σειράς ενεργειών ή την ολοκληρωμένη μορφή προς την πραγμάτωση της οποίας τείνει ένα ον. Έτσι, το τέλος λειτουργεί ως πρωθύστερο αίτιο και αρχή· δεν είναι αποτελείωμα αλλά τελείωση, η ορθή ολοκλήρωση μιας συγκεκριμένης διαδικασίας. Γι' αυτό και το πραγματικό τέλος ενός όντος είναι να κατακτήσει το κορυφαίο για το ίδιο αγαθό και να ολοκληρώσει τη φύση του. Το πραγματικό τέλος μιας κοινωνίας είναι να εξασφαλίσει στα μέλη της την ευτυχία. Αυτό το πετυχαίνει η ανώτατη μορφή κοινωνίας, η πόλις.

ΚΕΙΜΕΝΟ ΑΝΑΦΟΡΑΣ

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ, Πολιτικά, Α 1.1·8, 1252a1-7· b27-32

ΑΡΧΑΙΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ

<p>Ἐπειδὴ πᾶσαν πόλιν ὀρῶμεν κοινωνίαν τινὰ οὕσαν καὶ πᾶσαν κοινωνίαν ἀγαθοῦ τινος ἕνεκεν συνεστηκυῖαν (τοῦ γὰρ εἶναι δοκοῦντος ἀγαθοῦ χάριν πάντα πράττουσι πάντες), δῆλον ὡς πᾶσαι μὲν ἀγαθοῦ τινος στοχάζονται,</p> <p>μάλιστα δὲ καὶ τοῦ κυριωτάτου πάντων ἢ</p>	<p>Αφού βλέπουμε ότι κάθε πόλη είναι μια μορφή κοινωνίας και ότι κάθε κοινωνία έχει συσταθεί για την επίτευξη κάποιου αγαθού (διότι όλοι οι άνθρωποι πράττουν τα πάντα γι' αυτό που τους φαίνεται αγαθό), είναι φανερό ότι όλες βέβαια οι κοινωνίες στοχεύουν σε κάποιο αγαθό,</p> <p>κατεξοχήν όμως στοχεύει στο κυριότερο από όλα</p>	<p>Θέμα: : Η πόλη ανήκει στην κατηγορία των πραγμάτων που υπάρχουν εκ φύσεως και στοχεύει στο υπέρτατο αγαθό.</p> <p>Η πόλη είναι ένα είδος κοινωνικής συνύπαρξης.</p> <p>Συλλογισμός:</p> <p>1^η Προκείμενη: κάθε μορφή κοινωνικής οργάνωσης έχει δημιουργηθεί για την πραγματοποίηση κάποιου αγαθού.</p> <p>2^η Προκείμενη: η πόλη, η οποία έχει δημιουργηθεί</p>
--	---	---

<p>πασῶν κυριωτάτη καὶ πάσας περιέχουσα τὰς ἄλλας.</p> <p>Αὕτη δ' ἐστὶν ἡ καλουμένη πόλις καὶ ἡ κοινωνία ἢ πολιτική.</p> <p>[...] Ἡ δ' ἐκ πλειόνων κωμῶν κοινωνία τέλειος πόλις, ἥδη πάσης ἔχουσα πέρασ τῆς αὐτάρκειας</p> <p>ὡς ἔπος εἰπεῖν, γινομένη μὲν τοῦ ζῆν ἕνεκεν, οὔσα δὲ τοῦ εὖ ζῆν.</p>	<p>τα αγαθά η κυριότερη όλων, αυτή που περικλείει μέσα της όλες τις άλλες.</p> <p>Αυτή είναι η ονομαζόμενη πόλη και κοινωνία πολιτική.</p> <p>[...] Η κοινωνία που αποτελείται από περισσότερες κόμμες είναι ολοκληρωμένη πόλη, αφού έχει ήδη κατακτήσει την απόλυτη αὐτάρκεια</p> <p>για να ορίσουμε την ολοκληρωμένη πόλη με ένα μόνο λόγο. δημιουργήθηκε για να διασφαλίσει τη ζωή, υπάρχει όμως πια για την καλή ζωή.</p>	<p>για την εκπλήρωση κάποιου αγαθού ,είναι η ανώτερη απ' όλες τις μορφές κοινωνικής συνύπαρξης.</p> <p>Συμπέρασμα: η πόλη αποβλέπει στην ευδαιμονία που είναι το ανώτερο απ' όλα τα αγαθά.</p> <p>↙</p> <p>Συλλογισμός που εννοείται για τη διατύπωση του συμπεράσματος</p> <p>1^η προκείμενη: κάθε μορφή κοινωνικής συμβίωσης στοχεύει σ' ένα αγαθό ανάλογα με τα χαρακτηριστικά της.</p> <p>2^η προκείμενη: Η πόλη-κράτος είναι η ανώτερη μορφή κοινωνικής συμβίωσης .</p> <p>Συμπέρασμα: η πόλη -κράτος αποβλέπει στο ανώτερο απ' όλα τα αγαθά.</p> <p>Η πόλη-κράτος αποτελεί ολοκλήρωση των πρώτων μορφών κοινωνικής συμβίωσης: οίκος-κόμη-πόλις.</p> <p>Ο τελικός σκοπός της πόλης είναι να εξασφαλίζει την καλή ζωή.</p> <p>Η πόλη υπάρχει εκ φύσεως.</p>
--	---	---

<p>Διὸ πᾶσα πόλις φύσει ἔστιν, εἴπερ καὶ αἱ πρῶται κοινωνίαι.</p> <p>Τέλος γὰρ αὕτη ἐκείνων, ἢ δὲ φύσις τέλος ἐστίν.</p>	<p>Αὐτός ἐστὶν καὶ ὁ λόγος ποὺ ὅλες οἱ πόλεις εἶναι φυσικὰ δημιουργήματα, ἀφοῦ ἀκριβῶς καὶ οἱ πρῶτες κοινωνίες εἶναι φυσικὰ δημιουργήματα.</p> <p>Διότι ἡ πόλις εἶναι ἡ ἀπώτατη ολοκλήρωση ἐκείνων, καὶ ἡ φύσις εἶναι ἀπώτατη ολοκλήρωση.</p> <p>(μετάφραση Β. Μπετσάκος)</p>	<p>1^{ος} συλλογισμός: 1^η προκείμενη: ἀν οἱ πρῶτες μορφές κοινωνικῆς συμβίωσης ὑπάρχουν ἐκ φύσεως . 2^η προκείμενη: ἡ πόλις ἀποτελεῖ τὴν ολοκλήρωση τῶν πρῶτων κοινωνικῶν οντοτήτων . Συμπέρασμα: Ἡ πόλις εἶναι φυσικὴ ὑπαρξή.</p> <p>2^{ος} συλλογισμός: 1^η προκείμενη: ἡ φύσις ἐνός πράγματος εἶναι ἡ ολοκλήρωσή του. 2^η προκείμενη: : ἡ πόλις ἀποτελεῖ τὴν ολοκλήρωση τῶν πρῶτων κοινωνικῶν οντοτήτων . Συμπέρασμα: Ἡ πόλις εἶναι φυσικὴ ὑπαρξή</p>
--	---	---

ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

1. «Ἐπειδὴ πᾶσαν πόλιν ὀρῶμεν κοινωνίαν τινὰ οὖσαν καὶ πᾶσαν κοινωνίαν ἀγαθοῦ τινος ἕνεκεν συνεστηκυῖαν»

Ο Αριστοτέλης στα Πολιτικά του στοχεύει στο να υπερασπιστεί τη πόλις έναντι στην άποψη των σοφιστών ότι η ύπαρξή της είναι συμβατική και να επεξηγήσει το χαρακτήρα της πόλεως σε σχέση με άλλες μορφές κοινωνίας.

Η πόλις έχει τη σημασία της πόλης-κράτους, μιας ανεξάρτητης μορφής κοινωνική συγκρότηση, που έχει δικούς της νόμους, θεσμούς και διοίκηση.

πᾶσαν πόλιν: Ο Αριστοτέλης συνήθιζε να αρχίζει την έκθεσή του με μια γενική πρόταση και να προχωρεί ύστερα στην εξέταση των επιμέρους περιπτώσεων. Κατὰ βάθος πίστευε ὅτι εἶναι κατὰ φύσιν να αναφερόμαστε πρῶτα στα κοινά, στα γενικά θέματα και ύστερα να περνούμε στα ειδικά, στα επιμέρους ζητήματα (τὰ περὶ ἕκαστον ἴδια). (φιλοσοφικός λόγος σελ.168)

πόλις: εἶναι ἡ τελειότερη μορφή κοινωνικῆς συμβίωσης. Περιλαμβάνει ατελέστερα κοινωνικά μορφώματα, ὅπως ἡ οικογένεια, ἡ φυλετικὴ συγγένεια καὶ σχέση, τὸ χωριό, μὴ συντεχνία κ.ά. Ἡ πόλις δὲν εἶναι ἀπλῶς μὴ ανταλλακτικὴ κοινωνία ποὺ διασφαλίζει τὴν ἐπιβίωση τῶν μελῶν τῆς, ἀλλὰ ἐκείνη ἡ οργανωμένη καὶ ἀρθρωμένη κοινωνία ποὺ διασφαλίζει τὶς προϋποθέσεις γιὰ τὴν

πλήρη ανάπτυξη όλων των δυνατοτήτων του ανθρώπου. Ύψιστος σκοπός της ύπαρξής της είναι το κοινό αγαθό, η συλλογική και ατομική ευτυχία των μελών της. (φάκελος υλικού σελ.154)

Ο όρος «κοινωνία». Ο όρος «κοινωνία» προέρχεται από το ρήμα «κοινωνῶ» που στα αρχαία ελληνικά σημαίνει μοιράζομαι ή κάνω κάτι μαζί με άλλους. Έτσι, με τον όρο αυτό νοείται μια ομάδα ανθρώπων που συνυπάρχουν και συνεργάζονται αποβλέποντας - η καθεμιά ξεχωριστά - στην επίτευξη ενός κοινού για τα μέλη της σκοπού, ενός επιμέρους συμφέροντος («ἀγαθοῦ τινος ἔνεκεν συνεστηκυῖαν»). Οι επιμέρους αυτές κοινωνίες αποτελούν, για τον Αριστοτέλη, μόρια της πολιτικής κοινωνίας, εμπεριέχονται δηλαδή σε αυτή («ἢ πασῶν κυριωτάτη καὶ πάσας περιέχουσα τὰς ἄλλας»), και τις τοποθετεί σε υποδεέστερη από αυτή θέση, αφού η πολιτική κοινωνία δε στοχεύει στο ειδικό κατά περίπτωση συμφέρον, στο συμφέρον της στιγμής, ή στο συμφέρον μιας ομάδας ανθρώπων, αλλά σ' ένα ανώτερο αγαθό («κυριωτάτου πάντων»), δηλαδή στην ευδαιμονία του συνόλου των πολιτών, που αφορά «ἅπαντα τὸν βίον».

κοινωνίαν: Πρόσεξε ότι η λέξη αυτή γεννήθηκε από το ρήμα κοινωνῶ, που σήμαινε “συμμετέχω σε κάτι”, “παίρνω μέρος σε κάτι μαζί με κάποιον άλλο (ή με κάποιους άλλους)”. Όταν το σκεφτούμε έτσι, κατανοούμε καλύτερα τη σημασία της πολιτικής κοινωνίας. (φιλοσοφικός λόγος σελ.167)

ὀρῶμεν: Με τη χρήση του συγκεκριμένου ρήματος γίνεται φανερό ότι ο Αριστοτέλης είναι ένας στοχαστής που αναγνωρίζει το ρόλο των αισθήσεων στη γνώση έχει στοιχεία στοιχεία εμπειρικού φιλοσοφου χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν είναι ταυτόχρονα και ορθολογιστής – θεωρητικός φιλόσοφος.

2. «καὶ πᾶσαν κοινωνίαν ἀγαθοῦ τινος ἔνεκεν συνεστηκυῖαν (τοῦ γὰρ εἶναι δοκοῦντος ἀγαθοῦ χάριν πάντα πράττουσι πάντες)»

πράττουσι πάντες: Απ' αυτό το σημείο ήδη συνδέει ο φιλόσοφος τον άνθρωπο/πολίτη με την πόλη, δηλαδή την επιδίωξη του αγαθού ως σκοπού όλων των ανθρώπων με την επιδίωξη του αγαθού ως σκοπού της πόλης.

τοῦ κυριωτάτου πάντων: Το πιο μεγάλο αγαθό που επιδιώκουν με τις πράξεις τους οι άνθρωποι – «τὸ ἀκρότατον πάντων τῶν πρακτῶν ἀγαθῶν» – είναι η ευδαιμονία. Αν το «τέλος» της «πόλεως» είναι η ευδαιμονία είναι φανερό ότι ο φιλόσοφος δέχεται την απόλυτη σύμπτωση του υπέρτατου αγαθού για το άτομο με το υπέρτατο αγαθό για την πόλη. Όπως η ευδαιμονία του ατόμου πετυχαίνεται με τις πράξεις του ατόμου, έτσι και η ευδαιμονία της πόλεως πετυχαίνεται με τις πράξεις των ατόμων ως «πολιτών». Επομένως, η συμπεριφορά του ατόμου έχει αποκλειστικά πολιτικό περιεχόμενο.

Αναλυτικότερα για τον Αριστοτέλη, όμως, ο όρος ευδαιμονία έχει από τη μια ηθικό περιεχόμενο και αφορά τον άνθρωπο ως άτομο και από την άλλη είναι και ο προσορισμός της πόλης, που αφορά τον άνθρωπο ως πολίτη. Ο άνθρωπος δηλαδή θα κατακτήσει με τις ηθικές ενέργειές του τόσο την ατομική ευδαιμονία όσο και την ευδαιμονία μέσα στο πλαίσιο της πόλης συνυπάρχοντας αρμονικά με τους άλλους πολίτες και ενεργώντας ως πολίτης. Υπό την έννοια αυτή, οι πράξεις του είναι πολιτικές πράξεις, καθώς ενεργεί ως μέλος της πολιτικής κοινωνίας, και έχουν πολιτικές συνέπειες, εφόσον οδηγούν στην ευδαιμονία του πολιτικού συνόλου. Έτσι, επιβεβαιώνεται η άποψη ότι η ηθική φιλοσοφία είναι μέρος της πολιτικής φιλοσοφίας. Για τον Αριστοτέλη το νόημα και ο χαρακτήρας κάθε πράγματος στον κόσμο πρέπει να αναζητηθεί στο τέλος, στον σκοπό της ύπαρξής του. Η ερμηνεία των όντων δεν πρέπει να αναζητείται στην αρχή της ανάπτυξής τους, αλλά στην τελική μορφή προς την οποία κατατείνει η φύση τους· προκύπτει από τον προσορισμό και όχι από την προέλευσή τους. Προσορισμός της πόλης είναι η ευδαιμονία.

Σ' αυτό το σημείο παρουσιάζει και την ειδοποιό διαφορά της «πόλεως»: δεν είναι τόσο το μεγαλύτερο μέγεθός της, αλλά η ανωτερότητα του σκοπού της, η ηθική της αποστολή, η ολοκλήρωση των πολιτών της.

3. Η τελεολογική θεώρηση της έννοιας «πόλις» και των άλλων κοινωνιών.

Στο κείμενο εντοπίζονται ορισμένες φράσεις που αποδεικνύουν ότι ο Αριστοτέλης εξετάζει τελεολογικά την έννοια «πόλις» καθώς και τις άλλες μορφές κοινωνικής συνύπαρξης. Εξετάζει δηλαδή τα παραπάνω σε σχέση με το σκοπό για τον οποίο υπάρχουν και τον οποίο προσπαθούν να επιτύχουν. Σύμφωνα με την τελεολογική αντίληψη του φιλόσοφου καθετί έχει δημιουργηθεί για να επιτελέσει ένα συγκεκριμένο σκοπό («τέλος») και να φτάσει στην τελείωση, την ολοκλήρωσή του. Έτσι και η πολιτική κοινωνία, όπως και κάθε κοινωνική ομάδα, συστάθηκε και υπάρχει για να επιτύχει ένα στόχο. Ο στόχος μάλιστα της πολιτικής κοινωνίας είναι ο ανώτερος, η ευδαιμονία όλων των πολιτών της. Ο Αριστοτέλης συνδέει τον άνθρωπο-πολίτη («πάντες») με την πόλη, δηλαδή την επιδίωξη του αγαθού ως σκοπού όλων των ανθρώπων με την επιδίωξη του αγαθού ως σκοπού της πόλης.

Συγκεκριμένα, σ' αυτό το κείμενο το «τελικό αίτιο» υποδηλώνεται με τις εξής φράσεις:

- *«πᾶσαν πόλιν ὀρῶμεν ... καὶ πᾶσαν κοινωνίαν ἀγαθοῦ τινος ἕνεκεν συνεστηκυῖαν»* και *«πᾶσαι μὲν ἀγαθοῦ τινος στοχάζονται»*, δηλαδή όλες οι κοινωνίες έχουν συσταθεί για την επίτευξη ενός σκοπού, ενός αγαθού. Κάθε μορφή συμβιωτικής κοινότητας οφείλει την ύπαρξή της σε αυτό για χάρη του

οποίου υπάρχει και κάθε πράξη και κάθε έλλογη απόφαση, κατευθύνεται προς κάποιο αγαθό.

- «*του γάρ είναι δοκοῦντος ἀγαθοῦ χάριν πάντα πράττουσι πάντες*», δηλαδή όλοι κάνουν τα πάντα για ένα σκοπό, ένα αγαθό. Με την παρενθετική αυτή αιτιολογική πρόταση ο Αριστοτέλης διευκρινίζει ότι κάθε πράξη του ανθρώπου είναι εξ ορισμού σκόπιμη. Πρέπει να επισημανθεί ότι η λέξη «αγαθόν» δεν έχει εδώ στενά ηθικό περιεχόμενο : κάθε πράξη αποβλέπει σε κάποιο σκοπό, ένα αγαθό, που δεν είναι απαραίτητα ορθό ηθικά. Αυτό που κατηγορηματικά λέει ο φιλόσοφος είναι ότι δεν υπάρχει κοινωνική συμβίωση χωρίς κοινή επιδίωξη.

- «*μάλιστα δὲ καὶ τοῦ κυριωτάτου πάντων ἢ πασῶν κυριωτάτη*», δηλαδή η «πόλις» που είναι ανώτερη μορφή κοινωνίας στοχεύει στο ανώτερο αγαθό, δηλαδή την ευδαιμονία.

Στη φράση ἀγαθοῦ τινος ἔνεκεν φαίνεται ότι το ἀγαθόν για τον Αριστοτέλη δεν είναι ένα και μοναδικό· είναι κατά περίπτωση διαφορετικό. Άλλες ανάγκες έχει ένας υγιής άνθρωπος και άλλες ένας ασθενής· μια τροφή μπορεί να είναι καλή για ένα ζώο και βλαβερή για ένα άλλο. Επίσης, η έννοια του ἀγαθοῦ είναι πολυσήμαντη· αγαθό μπορεί είναι κάτι σύμφωνο με την αρετή αλλά και κάτι ωφέλιμο ή ευχάριστο. Το ἀγαθόν, ακόμη, μπορεί να είναι όντως αγαθό ή απλώς να εκλαμβάνεται ως τέτοιο. Οπωσδήποτε, το αριστοτελικό ἀγαθόν δεν είναι μια καθολική και χωριστή από τον κόσμο ουσία, όπως φαίνεται να πίστευε ο Πλάτων. Το ἀγαθόν, σε όλες τις εκδοχές του, αποτελεί για τον άνθρωπο και την κοινωνία άμεσο ή απώτερο στόχο.

ἀγαθόν: Το ἀγαθόν για τον Αριστοτέλη δεν είναι ένα και μοναδικό· είναι κατά περίπτωση διαφορετικό. Άλλες ανάγκες έχει ένας υγιής άνθρωπος και άλλες ένας ασθενής· μια τροφή μπορεί να είναι καλή για ένα ζώο και βλαβερή για ένα άλλο. Επίσης, η έννοια του ἀγαθοῦ είναι πολυσήμαντη· αγαθό μπορεί είναι κάτι σύμφωνο με την αρετή αλλά και κάτι ωφέλιμο ή ευχάριστο. Το ἀγαθόν, ακόμη, μπορεί να είναι όντως αγαθό ή απλώς να εκλαμβάνεται ως τέτοιο. Οπωσδήποτε, το αριστοτελικό ἀγαθόν δεν είναι μια καθολική και χωριστή από τον κόσμο ουσία, όπως φαίνεται να πίστευε ο Πλάτων. Το ἀγαθόν, σε όλες τις εκδοχές του, αποτελεί για τον άνθρωπο και την κοινωνία άμεσο ή απώτερο στόχο. Το τονίζει ο φιλόσοφος στις πρώτες του φράσεις στα Ἠθικά Νικομάχεια 1094a1-3: Πᾶσα τέχνη καὶ πᾶσα μέθοδος, ὁμοίως δὲ πράξις τε καὶ προαίρεσις, ἀγαθοῦ τινὸς ἐφίεσθαι δοκεῖ διὸ καλῶς ἀπεφήναντο τὰγαθόν, οὗ πάντ' ἐφίεται [: Κάθε τεχνική δεξιότητα και κάθε γνωστική δραστηριότητα, παρόμοια και κάθε πράξη και κάθε διαδικασία επιλογής και προτίμησης έχει για στόχο της –κατά την παραδοχή όλων– κάποιο αγαθό. Σωστά, επομένως, είπαν για το αγαθό πως είναι αυτό που αποτελεί τον στόχο όλων των πραγμάτων].(φάκελος υλικού σελ.154)

4. «μάλιστα δὲ καὶ τοῦ κυριωτάτου πάντων ἢ πασῶν κυριωτάτη καὶ πάσας περιέχουσα τὰς ἄλλας»

Η πόλη είναι η ανώτερη από όλες τις άλλες και περιλαμβάνει στους κόλπους της όλες τις άλλες κοινοτικές μορφές. Η ειδοποιός διαφορά της πόλης απ' όλες τις άλλες κοινότητες είναι και ποιοτική («κυριωτάτη»), αφού έχει τον ανώτερο σκοπό, που είναι η ευδαιμονία, αλλά και ποσοτική («περιέχουσα πάσας τὰς ἄλλας»). Τόσο ο υπερθετικός «κυριωτάτου», «κυριωτάτη», όσο και η επανάληψη του πᾶς δείχνει την ανωτερότητα της πόλης και του σκοπού που αποβλέπει.

ἢ πασῶν κυριωτάτη καὶ πάσας περιέχουσα τὰς ἄλλας: Στα Ηθικά Νικομάχεια ο Αριστοτέλης κάνει λόγο για διάφορες κοινωνίες, που η τους έχει ένα επιμέρους συμφέρον. αυτοί π.χ. που πολεμούν μαζί επιδιώκουν τον πλούτο, τη νίκη ή την κατάκτηση μιας πόλης, οι ναυτικοί έχουν στόχο την απόκτηση χρημάτων, και κάτι ανάλογο συμβαίνει σε όσους ανήκουν σε μια φυλή ή σε έναν δήμο. Αυτές τις κοινωνίες ο Αριστοτέλης τις θεωρεί μόρια της πολιτικής κοινωνίας και τις τοποθετεί σε υποδεέστερη από αυτή θέση, αφού η πολιτική κοινωνία δεν στοχεύει στο ειδικό κατά περίπτωση συμφέρον, στο συμφέρον της στιγμής, αλλά σ' αυτό που αφορά ἅπαντα τὸν βίον. (φιλοσοφικός λόγος σελ.167)

5. «Αὕτη δ' ἐστὶν ἡ καλουμένη πόλις καὶ ἡ κοινωνία ἢ πολιτική»

Η «πόλις», λοιπόν, είναι μια μορφή ανώτερης κοινωνικής συνύπαρξης («ἢ πασῶν κυριωτάτη»), που εμπεριέχει όλες τις άλλες («πάσας περιέχουσα τὰς ἄλλας»), και αποβλέπει στο ανώτερο από όλα τα αγαθά («τοῦ κυριωτάτου πάντων»). Είναι δε «ἢ κοινωνία ἢ πολιτική».

Στον ορισμό αυτό μπορούμε να διακρίνουμε το προσεχές γένος της έννοιας «πόλις» και την ειδοποιό διαφορά της. Συγκεκριμένα, το προσεχές της γένος, δηλαδή η ευρύτερη κατηγορία στην οποία εντάσσεται η έννοια, είναι ο όρος «κοινωνία» («κοινωνίαν τινα οὔσαν»), ενώ η ειδοποιός διαφορά της, δηλαδή το ιδιαίτερο εκείνο γνώρισμα που τη διαφοροποιεί από τις όμοιές της έννοιες, είναι το αγαθό στο οποίο αποβλέπει. Ειδικότερα, το αγαθό στο οποίο αποβλέπει, που είναι η ευδαιμονία των πολιτών, είναι το ανώτερο από όλα τα αγαθά των άλλων κοινωνιών και μ' αυτό η «πόλις» επιδιώκει το συμφέρον του συνόλου των πολιτών. Αντίθετα, οι άλλες μορφές κοινωνίας επιδιώκουν ένα επιμέρους αγαθό για το συμφέρον των μελών τους. Ο Αριστοτέλης επισφραγίζει τον ορισμό της έννοιας «πόλις» με τον χαρακτηρισμό πολιτική κοινωνία, δηλαδή την οργανωμένη πολιτειακά κοινωνία η οποία έχει αυτάρκεια, αυτονομία, ελευθερία, θεσμούς και πολίτευμα. Αφορά, λοιπόν, η πόλη τη γνωστή για τον αρχαίο ελληνικό κόσμο πόλη-κράτος.

Ο παραγωγικός συλλογισμός που αποδεικνύει ότι η πόλη είναι ένα είδος κοινωνικής συνύπαρξης

1^η Προκείμενη: κάθε μορφή κοινωνικής οργάνωσης έχει δημιουργηθεί για την πραγματοποίηση κάποιου αγαθού.

2^η Προκείμενη: η πόλη, η οποία έχει δημιουργηθεί για την εκπλήρωση κάποιου αγαθού, είναι η ανώτερη απ' όλες τις μορφές κοινωνικής συνύπαρξης.

Συμπέρασμα: η πόλη αποβλέπει στην ευδαιμονία που είναι το ανώτερο απ' όλα τα αγαθά.

Συλλογισμός που εννοείται για τη διατύπωση του συμπεράσματος

1^η προκείμενη: κάθε μορφή κοινωνικής συμβίωσης στοχεύει σ' ένα αγαθό ανάλογα με τα χαρακτηριστικά της.

2^η προκείμενη: Η πόλη-κράτος είναι η ανώτερη μορφή κοινωνικής συμβίωσης .

Συμπέρασμα: η πόλη -κράτος αποβλέπει στο ανώτερο απ' όλα τα αγαθά.

6. «*Ἡ δ' ἐκ πλειόνων κοινῶν κοινωνία τέλειος πόλις*»

Σύμφωνα με τις διδασκαλίες του Αριστοτέλη, υπάρχουν τρία είδη κοινωνικών οντοτήτων / ομάδων συνύπαρξης των ανθρώπων : η οικογένεια («ὁ οἶκος, ἡ οἰκία»), το χωριό («ἡ κώμη») και η πόλη κράτος («ἡ πόλις»). Οι κοινωνικές αυτές οντότητες δημιουργήθηκαν «φύσει», καθώς ο άνθρωπος είναι προορισμένος από τη φύση να μη μπορεί να υπάρξει μόνος του.

- ❖ Πρώτη μορφή κοινωνικής συμβίωσης αποτελούσε η οικογένεια («ὁ οἶκος, ἡ οἰκία»), η οποία ήταν το αποτέλεσμα της φυσικής αναγκαιότητας, του φυσικού «συνδυασμού» του ἄρρενος και του θήλεος. Σκοπός της ήταν η ικανοποίηση των καθημερινών βιοτικών αναγκών του ανθρώπου (ένστικτο αυτοσυντήρησης) και η διαιώνιση του είδους (ένστικτο αναπαραγωγής).
- ❖ Δεύτερη στη σειρά ερχόταν το χωριό («ἡ κώμη»), η κοινωνία που σχηματίστηκε με φυσική εξέλιξη από «πλείονας οἰκίας», από πολλές δηλαδή οικογένειες. Αποτελεί την ανάπτυξη της οικογένειας και όχι κάτι διαφορετικό από αυτή. Σκοπός της ήταν η ικανοποίηση αναγκών ανώτερων από τις καθημερινές. Τέτοιες ήταν η ανάγκη για την προστασία από κινδύνους ή επιθέσεις, αλλά και οι υψηλότερες, πνευματικότερες ανάγκες του, όπως για παράδειγμα η ανάγκη για λατρεία του θείου ή για απόδοση δικαιοσύνης.

κώμη: μια μικρή κοινότητα ανθρώπων, π.χ. ένα χωριό. Η οἰκία και η κώμη αποτελούν ατελείς μορφές ανθρώπινης κοινωνίας, γιατί δεν μπορούν να

εξασφαλίσουν στα μέλη τους την πληρότητα των σχέσεων και την ολοκλήρωση της κοινωνικής φύσης του ανθρώπου. Η οίκια περιλαμβάνει, κατά τον Αριστοτέλη, μόνο τη συζυγική σχέση άνδρα-γυναίκας, τη σχέση πατέρα-τέκνων και τη σχέση δεσπότη-δούλου. Η κώμη διευρύνει αυτόν τον κύκλο ικανοποιώντας κάποιες περαιτέρω ανάγκες, πρωταρχικά οικονομικές. Έτσι, οίκια και κώμη διασφαλίζουν τη ζωή (ζῆν), δεν μπορούν όμως να παράσχουν την καλή ζωή (εὖ ζῆν), την αυτάρκεια δηλαδή και την ευτυχία. Αυτό, όπως είδαμε, είναι έργο της πόλεως. (φάκελος υλικού σελ.154)

- ❖ Η τρίτη μορφή κοινωνικής συμβίωσης ήταν η πόλη («ἡ πόλις»), η οποία αποτελούσε υψηλότερο και ανώτερο τύπο κοινωνίας, γιατί σχηματίστηκε από τη συνένωση περισσότερων χωριών, συνεπώς και οικογενειών. Ήταν δηλαδή φυσική εξέλιξη και ανάπτυξη αυτών των πρώτων μορφών κοινωνίας, το «τέλος» αυτών, η ολοκληρωμένη, τέλεια κοινωνία, η οποία ικανοποιούσε τις ηθικές ανάγκες του ανθρώπου. Σκοπός της ήταν όχι μόνο το «ζῆν», η επιβίωση, που και η «κώμη» επεδίωκε και εξασφάλιζε, αλλά το «εὖ ζῆν», δηλαδή η ευδαιμονία, και το υπέρτατο αγαθό της αυτάρκειας.

Ο Αριστοτέλης, χρησιμοποιώντας τον συγκριτικό βαθμό (πλειόνων), δεν καθορίζει με ακρίβεια τον αριθμό των κωμών που απαιτούνται. Οπωσδήποτε, δεν θα πρέπει να είναι ούτε πολύ μικρός, ώστε να μην απειλείται η πόλη με αφανισμό εξαιτίας της έλλειψης πληθυσμού, αλλά ούτε και πολύ μεγάλος, ώστε να μπορεί αυτή να ανταποκριθεί στις ανάγκες που οφείλει να ικανοποιήσει. Δηλαδή, ο αριθμός των κωμών πρέπει να είναι τέτοιος, ώστε να εξασφαλίζεται η αυτάρκεια της πόλης -κράτους. Η λέξη τέλος δηλώνει ως γνωστόν τον σκοπό, επομένως, η χρήση του επιθέτου υποδηλώνει την ολοκλήρωση του εξελικτικού κύκλου από την οίκια στην κώμη κι απ' την κώμη στην πόλη. Για τον Αριστοτέλη η πόλη έχει προτεραιότητα έναντι όλων των άλλων.

7. «ἤδη πάσης ἔχουσα πέρασ τῆς αὐτάρκειας ὡς ἔπος εἰπεῖν»

Η λέξη «αυτάρκεια» παράγεται από το επίθετο «αυτάρκης», το οποίο είναι σύνθετο από την αντωνυμία «αὐτός» και το ρήμα «ἀρκέω -ῶ». Η ετυμολογία της, λοιπόν, δηλώνει αυτόν που αρκείται σε όσα έχει ο ίδιος, αυτόν που ζει άνετα από τη δική του μόνο παρουσία, επομένως αυτόν που έχει οικονομική ανεξαρτησία. Στα «Ἠθικά Νικομάχεια» ο Αριστοτέλης είπε ότι χρησιμοποιούμε αυτή τη λέξη όταν θέλουμε να δηλώσουμε πως κάτι είναι και μοναχό του τέλειο αγαθό, ότι και μόνο του κάνει τη ζωή αξία να τη ζήσει κανείς, έχοντας το αίσθημα ότι δεν έχει ανάγκη από τίποτε άλλο. Στην ενότητα αυτή η λέξη «αυτάρκεια» αποδίδεται στην πόλη. Η πόλη, λοιπόν, χαρακτηρίζεται τέλεια, γιατί τίποτε άλλο δε χρειάζεται πέρα από αυτή ο πολίτης, αφού η πόλη είναι αυτάρκης, μπορεί δηλαδή και μόνη της να του χαρίσει το πιο μεγάλο αγαθό, που είναι το «εὖ ζῆν», η ευδαιμονία, η καλή ζωή. Είναι η απαραίτητη προϋπόθεση, η αναγκαία συνθήκη για την

ικανοποίηση των πνευματικών και ηθικών αναγκών του ανθρώπου και ως εκ τούτου για την ενάρετη ζωή των μελών της πόλης. Στην «αυτάρκεια» εντοπίζεται και η αξιολογική, ποιοτική υπεροχή της πόλης έναντι των άλλων κοινωνιών.

αυτάρκεια: Η αυτάρκεια αποτελεί θεμελιώδες γνώρισμα της πόλεως και πρωταρχική επιδίωξή της. Με αυτήν δηλώνεται η επάρκεια των αγαθών που είναι απαραίτητα για την απόκτηση και διατήρηση της συλλογικής ευτυχίας (εὐδαιμονίας). Πρόκειται για αγαθά εξωτερικά (υλικά), σωματικά και ψυχικά. Η αυτάρκεια μιας πόλης εξαρτάται α) από τη γεωγραφική της θέση, ώστε να εξασφαλίζονται υλικά αγαθά, β) από το έμψυχο, ανθρώπινο δυναμικό που διασφαλίζει την άμυνα της πόλης-κράτους και γ) από το σύστημα χρηστής διοίκησης και απονομής δικαιοσύνης, που εγγυάται την εσωτερική συνοχή της πόλης (Φάκελος Υλικού σ.154).

8. «γινομένη μὲν τοῦ ζῆν ἔνεκεν, οὐσα δὲ τοῦ εὖ ζῆν»

Ενώ οι προηγούμενες κοινωνικές οντότητες ικανοποιούσαν μόνο μερικές ανάγκες του ανθρώπου, η «πόλη» σχηματίζεται για τη διασφάλιση του στοιχειώδους βίου, αλλά υπάρχει για χάρη της ευζωίας. Αυτή είναι και η ειδοποιός διαφορά της «πόλης». Η «πόλη» γεννήθηκε, όπως η κώμη, για τη διασφάλιση της ζωής. Ικανοποιεί, όμως, και μια άλλη επιθυμία, την επιθυμία για την καλή ζωή, το εὖ ζῆν. Το εὖ ζῆν περιλαμβάνει κατά τον Αριστοτέλη δύο πράγματα: ηθική και πνευματική δραστηριότητα:

1. Η «πόλη» προσφέρει καταλληλότερο έδαφος από τις άλλες μορφές κοινωνίας για την ανάπτυξη ηθικής δραστηριότητας.
2. Η «πόλη» παρέχει μεγαλύτερες δυνατότητες για πνευματική δραστηριότητα, γιατί επιτρέπει πληρέστερο καταμερισμό της διανοητικής εργασίας, και υπάρχει μεγαλύτερη αλληλεπίδραση .

εὖ ζῆν: Απαραίτητες προϋποθέσεις της καλής κοινωνικής ζωής ο Αριστοτέλης (Πολιτικά 1325b13 κ.ε.) απαριθμεί τις εξής: α) επάρκεια τροφής, β) ποικιλία τεχνών και τεχνιτών, γ) επαρκής οπλισμός, δ) οικονομική ευπορία, ε) θρησκευτικοί θεσμοί, στ) θεσμοί δικαιοσύνης. Αυτό το τελευταίο χαρακτηριστικό της πόλης θεωρείται από τον φιλόσοφο και το πιο σημαντικό. (φάκελος υλικού σελ.154)

9. «πᾶσα πόλις φύσει ἐστὶν εἴπερ καὶ αἱ πρῶται κοινωνίαι. Τέλος γὰρ αὕτη ἐκείνων, ἢ δὲ φύσις τέλος ἐστὶν »

Ο Αριστοτέλης συμπεραίνει ότι η πόλη ανήκει στην κατηγορία των πραγμάτων που υπάρχουν εκ φύσεως, καθώς αποτελεί την ολοκλήρωση της εξελικτικής τους διαδικασίας.

πᾶσα πόλις φύσει ἔστιν: Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, τόσο η κοινωνικότητα του ανθρώπου όσο και η σύσταση της πόλεως ανάγονται στη φύση, είναι φυσικά φαινόμενα. Δεν αποκλείεται η συγκεκριμένη διδασκαλία του φιλοσόφου να αποτελεί απάντηση σε ορισμένους σοφιστές που υποστήριζαν ότι οι πολιτικοί θεσμοί και οι νόμοι αποτελούν προϊόντα ανθρώπινα, κοινωνικές συμβάσεις που έρχονται σε σύγκρουση με τις φυσικές διεργασίες. (φάκελος υλικού σελ.154)

Ο Αριστοτέλης διατυπώνει την άποψή του ότι η πόλη αποτελεί φυσική ύπαρξη με τους εξής συλλογισμούς:

1^{ος} συλλογισμός:

1^η προκείμενη: αν οι πρώτες μορφές κοινωνικής συμβίωσης υπάρχουν εκ φύσεως

2^η προκείμενη: η πόλη αποτελεί την ολοκλήρωση των πρώτων κοινωνικών οντοτήτων .

Συμπέρασμα: Η πόλη είναι φυσική ύπαρξη.

2^{ος} συλλογισμός:

1^η προκείμενη: η φύση ενός πράγματος είναι η ολοκλήρωσή του.

2^η προκείμενη: : η πόλη αποτελεί την ολοκλήρωση των πρώτων κοινωνικών οντοτήτων .

Συμπέρασμα: Η πόλη είναι φυσική ύπαρξη

Ο ορισμός της πόλης

Η πόλη είναι μια τέλεια μορφή κοινωνικής οντότητας, που υπάρχει εκ φύσεως και προήλθε από τη συνένωση άλλων κοινωνικών οντοτήτων, τις οποίες εμπεριέχει. Είναι ανώτερη από όλες τις άλλες, γιατί είναι το τέλος τους, η εξέλιξη, η ολοκλήρωσή τους. Αποβλέπει στο ανώτερο από όλα τα αγαθά, αφού συγκροτήθηκε για να διασφαλίζει τη ζωή των ανθρώπων, στην πραγματικότητα όμως υπάρχει για να εξασφαλίζει την καλή ζωή τους πετυχαίνοντας την ύψιστη αυτάρκεια, που είναι κάτι το άριστο

10.Οι απόψεις του Πρωταγόρα, του Αριστοτέλη και του Ρουσσώ για τη γένεση και το σκοπό της πολιτικής κοινότητας

α. Πρωταγόρας: σύμφωνα με την άποψη του Πρωταγόρα η πολιτική κοινότητα δημιουργήθηκε «νόμφ», από την ανάγκη δηλαδή των ανθρώπων να προστατευτούν από τα άγρια θηρία και να εξασφαλίσουν την επιβίωσή τους. Σκοπός της ήταν η ικανοποίηση των βιολογικών τους αναγκών και η διασφάλιση της ζωής τους.

β. **Αριστοτέλης:** ο Αριστοτέλης διαφοροποιείται από τον Πρωταγόρα και θεωρεί ότι η πολιτική κοινότητα δημιουργήθηκε από φυσική αναγκαιότητα («φύσει»), ήταν έμφυτη δηλαδή στον άνθρωπο η ανάγκη να συμβιώνει με άλλους ανθρώπους σε κοινωνίες οργανωμένες με πολίτευμα, θεσμούς και νόμους (ο άνθρωπος είναι «φύσει ζῷον πολιτικόν»). Σκοπός της δημιουργίας της δεν ήταν απλώς η ικανοποίηση βιοτικών αναγκών και η επιβίωση, αλλά ένας ανώτερος στόχος, το «εὖ ζῆν», δηλαδή η ηθική τελείωση, η ευδαιμονία των πολιτών, η οποία επιτυγχάνεται μέσω της αυτάρκειας.

γ. **Ρουσσώ:** ο Ρουσσώ στο έργο του «Κοινωνικό Συμβόλαιο» διατυπώνει την άποψη ότι η πολιτική κοινωνία δημιουργήθηκε έπειτα από συμφωνία μεταξύ αρχόντων και αρχομένων. Άρα, η πολιτική κοινωνία δε δημιουργήθηκε «φύσει» αλλά «θέσει» ή «νόμω». Σκοπός της πολιτικής κοινωνίας είναι, κατά τη γνώμη του, η ισότητα των πολιτών και η ελευθερία τους. Μάλιστα, επειδή η πολιτική κοινότητα εκφράζει τη βούληση του συνόλου των πολιτών προηγείται απέναντι στη θέληση του κάθε πολίτη χωριστά.

Αισθητικά-υφολογικά στοιχεία

- **α' πληθυντικό** (ὄρῳμεν) : αφενός για να δείξει ότι η συλλογιστική του στηρίζεται σε εμπειρικές παρατηρήσεις κι αφετέρου για να προτρέψει τον ακροατή να διαπιστώσει και ο ίδιος την ορθότητα της κρίσης του με ανάλογες παρατηρήσεις.
- οχτώ φορές το πᾶς: οι απόψεις που διατυπώνει είναι καθολικές
- **οριστική έγκλιση:** πραγματικό, βέβαιο
- τρεις φορές την αόριστη αντωνυμία τις: υποκειμενικότητα και σχετικότητα

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

A.Ερμηνευτικές

1.Να συνθέσετε τον ορισμό της πόλης όπως συνάγεται από την πρώτη παράγραφο του κειμένου. Ποια είναι η έννοια του προσεχούς γένους της πόλης και ποια η ειδοποιός της διαφορά;

2.Έχοντας υπόψη σας ότι τελεολογική σκέψη ονομάζουμε αυτή που αναζητεί τελικό ή τελικά αίτια (τέλος = σκοπός) για την εξήγηση των πραγμάτων (φαινομένων, πράξεων, όντων κτλ.): α) να γράψετε τις φράσεις της Ενότητας που δηλώνουν τελικό αίτιο και β) Να τις αναλύσετε με απλά λόγια

3.Να εξηγήσετε τη σύνδεση ηθικής και πολιτικής στη σκέψη του Αριστοτέλη (για την οποία συζητήσατε στα Ήθικα Νικομάχεια) με βάση το κείμενο της Ενότητας.

4.Ο Αριστοτέλης θεωρεί υπέρτατο αγαθό την ευδαιμονία.α) Με ποια φράση του κειμένου υποδηλώνεται το υπέρτατο αγαθό; β)ποια είναι η αρχική σημασία της

λέξης ευδαιμονία σύμφωνα και με την ετυμολογία της και ποια είναι η άποψη του Ηράκλειτου και του Δημόκριτου για την κατάκτησή της; γ)πως θεωρεί ο Αριστοτέλης την ευδαιμονία ως υπέρτατο αγαθό στον ηθικό βίο του ανθρώπου και ως υπέρτατο αγαθό για την πόλη;

5.Να συγκρίνετε τις απόψεις της ενότητας των Πολιτικών σχετικά με τον άπολιον άνθρωπο , με το παρακάτω απόσπασμα του Επιταφίου του Περικλή:

«..Εμείς οι ίδιοι φροντίζουμε και για τις ιδιωτικές μας υποθέσεις και για τα πολιτικά πράγματα (αυτά δηλαδή που αφορούν την πόλη). Κι ενώ ο καθένας μας κοιτάζει τη δουλειά του, δεν ασχολούμαστε λιγότερο με τα πολιτικά. Γιατί είμαστε οι μόνοι που όποιον δεν παίρνει μέρος καθόλου στα πολιτικά δεν τον θεωρούμε έναν ήσυχο άνθρωπο αλλά “άχρηστο”...»

6.Να επισημάνετε στο κείμενο στοιχεία της τελεολογικής σκέψης του Αριστοτέλη και να τα αναλύσετε με λίγα λόγια.

Β.Λεξιλογικές

1. όρῶμεν: δίπλα στο καθένα από τα παρακάτω σύνθετα του οράω-ω να γράψετε ένα παράγωγο

ουσιαστικό ή επίθετο.

παρορῶ.....

διορῶ.....

προορῶ.....

καθορῶ.....

υπερορῶ.....

υφορῶ.....

ενορῶ.....

2.κοινωνία: να βρείτε τη λέξη που ορίζεται με τον καθένα από τους παρακάτω ορισμούς και είναι

συγγενής ετυμολογικά με τη λέξη που δίνεται.

A. Η από κοινού ιδιοκτησία και χρήση των υλικών αγαθών.

Β. Κάνω γνωστό σε ένα ευρύτερο κοινό κάτι το οποίο συνήθως θα ήταν επιθυμητό να παραμείνει κρυφό ή μυστικό.

Γ. Λόγος ή σκέψη που έχει γίνει από πολλούς και δεν έχει πρωτοτυπία.

Δ. Αυτός που χρησιμοποιείται από πολλούς.

Ε. Αυτός που είναι ωφέλιμος για το κοινωνικό σύνολο και εξυπηρετεί τις ανάγκες του.

3. Να βρείτε στο κείμενο λέξεις με ετυμολογική συγγένεια με τις παρακάτω λέξεις: ιστός, ένδοξος, κλήση, εκτέλεση, προτεραιότητα, άλλοτε.

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 17

Ο άνθρωπος ζῶν πολιτικὸν

Στο πλαίσιο της ανώτατης μορφής κοινωνίας, της πόλεως, ο άνθρωπος πραγματώνει τη φύση του: αναπτύσσει πολύμορφες σχέσεις με τους συμπολίτες του. Δεν πρόκειται, όμως, μόνο για τις σχέσεις που αναπτύσσει ένα ζῷο με άλλα ζῷα και με το περιβάλλον. Μπορεί και ο άνθρωπος να είναι ένα ζῶον (ένα ζωντανό ον), αλλά μόνο οι σχέσεις των ανθρώπων μεταξύ τους είναι ἔλλογες σχέσεις: σημαίνονται με τη γλώσσα και αξιολογούνται λογικά. Αυτές οι ἔλλογες σχέσεις φανερώνουν την ανθρώπινη ουσία: είμαστε από τη φύση μας φτιαγμένοι έτσι που να ζούμε μαζί με άλλους ανθρώπους, μέσα σε κοινωνία.

ΚΕΙΜΕΝΟ ΑΝΑΦΟΡΑΣ

Αριστοτέλης, Πολιτικά, Α 1.10-11, 1253a7-18

ΑΡΧΑΙΟ ΚΕΙΜΕΝΟ	ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ	ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ
<p>Διότι δὲ πολιτικὸν ὁ ἄνθρωπος ζῶον πάσης μελίττης καὶ παντὸς ἀγελαίου ζῴου μᾶλλον, δῆλον.</p> <p>Οὐθὲν γάρ, ὡς φαμέν, μάτην ἢ φύσιν ποιεῖ·</p> <p>λόγον δὲ μόνον ἄνθρωπος ἔχει τῶν ζῴων·</p>	<p>Εἶναι, νομίζω, φανερό γιατί ο άνθρωπος είναι πολιτικὸν ζῶον περισσότερο απ' ὅ,τι οι μέλισσες ἢ τα ἄλλα ἀγελαία ζῷα.</p> <p>Ὅπως ἔχουμε ἤδη πει πολλές φορές, ἡ φύση δεν κάνει τίποτε δίχως λόγο και χωρίς αἰτία·</p> <p>Ἄς προσέξουμε ὕστερ' απ' αὐτό ὅτι ο ἄνθρωπος εἶναι το μόνο ζῷο που εἶναι εφοδιασμένο με τὴν ικανότητα του λόγου·</p>	<p>Θέμα: ο λόγος ὡς αποδεικτικό στοιχείο τῆς θέσης ὅτι ο ἄνθρωπος εἶναι φύσει πολιτικὸν ζῶον.</p> <p>Ο λόγος που ο ἄνθρωπος ο ἄνθρωπος υπερέχει σε σύγκριση με τα ἄλλα ἀγελαία ζῷα.</p> <p>Επιχειρηματολογία Αριστοτέλη</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ Ἡ φύση δεν κάνει τίποτα χωρίς σκοπό (τελ(ε)ολογία). ➤ Ἡ φύση στον ἄνθρωπο ἔδωσε το εργαλείο με το οποίο θα μπορούσε να ζήσει σ' αὐτήν. Δηλαδή, το λόγο.

<p>ή μὲν οὖν φωνὴ τοῦ λυπηροῦ καὶ ἡδέος ἐστὶ σημεῖον, διὸ καὶ τοῖς ἄλλοις ὑπάρχει ζῶις (μέχρι γὰρ τούτου ἡ φύσις αὐτῶν ἐλήλυθε, τοῦ ἔχειν αἴσθησιν λυπηροῦ καὶ ἡδέος καὶ ταῦτα σημαίνειν ἀλλήλοις),</p> <p>ὁ δὲ λόγος ἐπὶ τῷ δηλοῦν ἐστὶ τὸ συμφέρον καὶ τὸ βλαβερὸν, ὥστε καὶ τὸ δίκαιον καὶ τὸ ἄδικο·</p> <p>τοῦτο γὰρ πρὸς τὰ ἄλλα ζῶα τοῖς ἀνθρώποις ἴδιον, τὸ μόνον ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ καὶ δικαίου καὶ ἀδίκου καὶ τῶν ἄλλων αἴσθησιν ἔχειν·</p> <p>ἡ δὲ τούτων κοινωνία ποιεῖ οἰκίαν καὶ πόλιν.</p>	<p>Ἡ ἀπλή φωνὴ δὲν ἐκφράζει, ὡς γνωστόν, παρά μόνο τὴ λύπη καὶ τὴν ευχαρίστηση, γι' αὐτὸ καὶ ὑπάρχει σε ὅλα τὰ ζῶα. (ἡ φύση τοῦς ἐδῶσε, πράγματι, ὅλη κι ὅλη αὐτὴ τὴν ικανότητα, νὰ ἀντιλαμβάνονται τὸ δυσάρεστο καὶ τὸ ευχάριστο καὶ αὐτὰ νὰ τὰ κάνουν φανερά τὸ ἓνα στο ἄλλο),</p> <p>τοῦ λόγου ὅμως ὁ προορισμὸς εἶναι νὰ κάνει φανερό τι εἶναι ωφέλιμο καὶ τι βλαβερὸ καὶ, ἄρα, τι εἶναι δίκαιο καὶ τι ἄδικο·</p> <p>αὐτὸ εἶναι, πράγματι, που ξεχωρίζει τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὰ ἄλλα ζῶα: μονάχα αὐτὸς ἀντιλαμβάνεται τὸ καλὸ καὶ τὸ κακό, τὸ δίκαιο καὶ τὸ ἄδικο καὶ ὅλα τὰ ἄλλα παρόμοια πράγματα·</p> <p>καὶ, φυσικά, ἡ συμμετοχὴ σε ὅλα αὐτὰ εἶναι που κάνει τὴν οἰκογένεια καὶ τὴν πόλη.</p> <p>(μετάφραση Δ. Λυπουρλή)</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Ἡ φύση στα ἄλλα ζῶα ἐδῶσε τὴ φωνὴ με τὴν ὁποία μποροῦν νὰ μεταδίδουν μεταξὺ τοῦς εἴτε τὴν ευχαρίστηση εἴτε τὴ δυσἀρέσκεια. ➤ Με τὸν λόγο ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ νὰ ἐκφράζει ἠθικὲς ἐννοιες ὅπως: τὸ συμφέρον, τὸ βλαβερὸ, τὸ δίκαιο, τὸ ἄδικο. ➤ Ὁ λόγος καὶ οἱ δυνατότητες που δίνει στον ἄνθρωπο εἶναι ἡ εἰδοποιὸς διαφορὰ του ἀπὸ τὰ ζῶα. <p>Συμπέρασμα: Οἱ ἄνθρωποι χάρι στη σύλληψη καὶ τὴν ἐκφραση ἠθικῶν ἐνοιῶν δημιούργησαν τὴν οἰκογένεια καὶ τὴν πόλη.</p>
--	--	--

ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

1. «Διότι δὲ πολιτικὸν ὁ ἄνθρωπος ζῶον πάσης μελίττης καὶ παντὸς ἀγελαίου ζῶου μᾶλλον, δηλον»

Ὁ Ἀριστοτέλης προτίθεται νὰ διακρίνει τὴν περίπτωση τὴν πολιτικὴ κοινωνία τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ κοινωνίες ζῶων που ἀναλαμβάνουν καὶ διεκπεραιώνουν ὅλα μαζί μὴ κοινὴ δραστηριότητα (τὰ λεγόμενα «πολιτικὰ ζῶα» με μεταφορικὴ σημασία).

Ο Αριστοτέλης αναγνωρίζει την ιδιότητα του «πολιτικού» και σε κάποια αγελαία ζώα, με την έννοια ότι αναλαμβάνουν και διεκπεραιώνουν όλα μαζί μια κοινή δραστηριότητα, χωρίς όμως να διαθέτουν έναρθρο λόγο και λογική σκέψη, όπως ο άνθρωπος. Έτσι στο έργο του «Περὶ τὰ ζῶα ἱστορίαι» (488 a 7) μνημονεύει ως «πολιτικά» ζώα, εκτός από τον άνθρωπο, τη μέλισσα, τη σφήκα, το μυρμηγκί και το γεράνο. Στην περίπτωση αυτών των ζώων, το επίθετο «πολιτικός» χρησιμοποιείται για να δηλώσει μια απλούστερη διαδικασία συμμετοχής σε κοινές δραστηριότητες, ενώ όταν αναφέρεται στον άνθρωπο, το σημασιολογικό περιεχόμενο του επιθέτου «πολιτικός» διευρύνεται και δηλώνει πιο πολύπλοκες κοινωνικές διαδικασίες.

2. «Οὐθὲν γάρ, ὡς φαμέν, μάτην ἢ φύσις ποιεῖ»

Με τη φράση ότι η φύση δεν κάνει τίποτα χωρίς λόγο και κάποιο σκοπό, γίνεται φανερό η τελ(ε)ολογική σκέψη του Αριστοτέλη.

οὐθὲν μάτην ἢ φύσις ποιεῖ: Η φύση δεν κάνει τίποτε χωρίς σκοπό· όλες οι φυσικές διεργασίες κάπου αποβλέπουν. Πρόκειται για φράση που επαναλαμβάνει ο Αριστοτέλης σε πολλές πραγματείες του. Υποστηρίζει ότι στη φύση τίποτε δεν γίνεται μάταια, τα πάντα εξυπηρετούν ορισμένη σκοπιμότητα, από την οποία και νοηματοδοτούνται: ... εἰ μηθὲν μάτην ποιεῖ ἢ φύσις. Ἐνεκά του γὰρ πάντα ὑπάρχει τὰ φύσει, ἢ συμπτώματα ἔσται τῶν ἔνεκά του [: αν είναι αλήθεια ότι η φύση τίποτε δεν κάνει στην τύχη. Όλα, αλήθεια, τα φυσικά όντα υπάρχουν για κάποιο σκοπό, ή είναι τυχαία παραστρατήματα εκείνων που υπάρχουν για κάποιο σκοπό] (Περὶ ψυχῆς 434a31-32). Στην ανάπτυξή της η θεωρία αυτή ονομάστηκε αριστοτελική τελολογία. Προνομιακός χώρος της τελολογίας είναι η βιολογία. Σχεδόν όλα τα παραδείγματα που φέρνει ο φιλόσοφος αντλούνται από την έμβια φύση: γίνεται αναφορά στα σχήματα των δοντιών, που είναι όπως είναι για να εξυπηρετούν την πρόσληψη και επεξεργασία των τροφών, στις στοχευμένες ενέργειες μυρμηγκιών και μελισσών για την επιβίωση της κοινότητάς τους, στην ύπαρξη και λειτουργία των φύλλων χάριν των καρπών. Βασίζεται, λοιπόν, ο Αριστοτέλης στη βιολογία και επεκτείνει το τελολογικό ερμηνευτικό μοντέλο του και σε άλλα πεδία των φυσικών επιστημών.(φάκελος υλικού σελ.161)

3. «λόγον δὲ μόνον ἄνθρωπος ἔχει τῶν ζώων»

Ο λόγος ως γνώρισμα : α) των ζώων και β) του ανθρώπου και η συμβολή του στη δημιουργία πολιτικών κοινωνιών Ο Αριστοτέλης διακρίνει δύο ειδών κοινωνίες: την κοινωνία των ζώων και την πολιτική κοινωνία των ανθρώπων. Καθεμία από αυτές είναι εφοδιασμένη από τη φύση, η οποία δεν κάνει τίποτα δίχως λόγο και αιτία (τελεολογική αντίληψη), με τα εργαλεία εκείνα που της είναι απαραίτητα για να φτάσει στον τελικό της στόχο και προορισμό.

λόγος: Η λέξη λόγος χρησιμοποιείται συχνά για να δηλωθούν ασεχώριστες μεταξύ τους η λογική (ως ιδιαίτερο γνώρισμα του ανθρώπου και ως διανοητική δραστηριότητα) και η γλώσσα (ως σύστημα σημείων και ως συγκεκριμένη έκφραση). Στο συγκεκριμένο χωρίο ο λόγος αντιδιαστέλλεται προς την φωνήν, και, συνεπώς, έχει ενισχυμένη τη σημασία της γλώσσας (χωρίς να χάνεται βέβαια η σημασία της ανθρώπινης λογικής). (φάκελος υλικού σελ.161)

4. «ή μὲν οὖν φωνὴ τοῦ λυπηροῦ καὶ ἡδέος ἐστὶ σημεῖον, διὸ καὶ τοῖς ἄλλοις ὑπάρχει ζώοις (μέχρι γὰρ τούτου ἡ φύσις αὐτῶν ἐλήλυθε, τοῦ ἔχειν αἴσθησιν λυπηροῦ καὶ ἡδέος καὶ ταῦτα σημαίνειν ἀλλήλοις)»

Η φύση εφοδίασε τα ζώα με το λόγο, με τη μορφή της φωνής, των άναρθρων κραυγών. Μ' αυτές τα ζώα μπορούν απλώς μέσω των αισθήσεων να αντιλαμβάνονται και να μεταδίδουν το ένα στο άλλο το συναίσθημα του ευχάριστου και του δυσάρεστου, γιατί μόνο αυτό τους είναι απαραίτητο για να επιβιώνουν και να εκπληρώνουν το σκοπό της ύπαρξής τους. Έτσι λοιπόν, τα ζώα έχουν τη δυνατότητα να εκφράζουν μόνο τα συναισθήματά τους.

φωνή: ο ήχος που παράγεται από τον λάρυγγα, τις φωνητικές χορδές και τη στοματική κοιλότητα είτε των ανθρώπων είτε των ζώων. Βλ. Περὶ ψυχῆς 420b5-7: ἡ δὲ φωνὴ ψόφος [: ἡχος] τίς ἐστὶν ἐμψύχου· τῶν γὰρ ἀψύχων οὐθὲν φωνεῖ, ἀλλὰ καθ' ὁμοιότητα λέγεται φωνεῖν, οἷον αὐλὸς καὶ λύρα. Η φωνή είναι άναρθρος ήχος, ενώ ο λόγος είναι έναρθρος (αρθρωμένος), απαρτισμένος δηλαδή από διακριτά στοιχεία, τα οποία μπορεί να έχουν το δικό τους νόημα. Ο έναρθρος λόγος παράγεται από σύνολα λέξεων (π.χ. προτάσεις), μεμονωμένες λέξεις (διακριτά στοιχεία του, με δικό τους νόημα), ενώ οι λέξεις από φθόγγους (διακριτούς ήχους χωρίς αυτόνομο νόημα). (φάκελος υλικού σελ.161)

5. «τοῦτο γὰρ πρὸς τὰ ἄλλα ζῶα τοῖς ἀνθρώποις ἴδιον, τὸ μόνον ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ καὶ δικαίου καὶ ἀδίκου καὶ τῶν ἄλλων αἴσθησιν ἔχειν»

Η φύση εφοδίασε τον άνθρωπο με το λόγο, με τη μορφή τόσο του έναρθρου λόγου όσο και της λογικής σκέψης, επειδή τον προόριζε να ζήσει μέσα σε πολιτική κοινωνία. Πρόκειται για μια σύνθετη και ανώτερη ικανότητα που ξεπερνά τα όρια του αισθητού κόσμου, και αποτελεί την ειδοποιό διαφορά του ανθρώπου από τα άλλα ζώα. Τον βοηθά όχι μόνο να εκφράζει τα συναισθήματά του αλλά και να αντιλαμβάνεται και να κάνει φανερές σύνθετες αφηρημένες έννοιες και αξίες, όπως είναι το καλό και το κακό, το ωφέλιμο και το βλαβερό, το δίκαιο και το άδικο και άλλες παρόμοιες, όπως είναι το όμορφο και το άσχημο, το όσιο και το άνόσιο. Χάρη σ' αυτές ο άνθρωπος δεν καταφέρνει μόνο να επιβιώσει αλλά και να επιτύχει ανώτερους στόχους, όπως να συγκροτήσει κοινωνίες (οικογένεια και πόλη) και να δημιουργήσει πολιτισμό (να αναπτύξει τα γράμματα, τις τέχνες, να θεσπίσει νόμους κ.λπ).

ο Αριστοτέλης παραθέτει μερικά αντιθετικά ζεύγη εννοιών από τις οποίες κάποιες αφορούν τις συμπεριφορές των ζώων και άλλες γίνονται αντιληπτές από τον άνθρωπο χάρη στην ικανότητα του λόγου.

Ζώα

λύπη ≠ ευχαρίστηση

δυσάρεστο ≠ ευχάριστο

Άνθρωπος

ωφέλιμο ≠ βλαβερό

καλό ≠ κακό, δίκαιο ≠ άδικο

Υπάρχει μια κλιμάκωση από ένα κατώτερο, βιολογικό, επίπεδο προς ένα επίπεδο ανώτερο, ηθικό. Τα ζώα, δηλαδή, καταφέρνουν με τις άναρθρες κραυγές να επιβιώνουν, ενώ ο άνθρωπος με τον έναρθρο λόγο και τη λογική σκέψη έχει την ικανότητα να συγκροτεί κοινωνίες και να δημιουργεί πολιτισμό.

άνθρώποις ἴδιον: Οι αριστοτελικοί ορισμοί αποτελούνται: α) από μία ή περισσότερες επάλληλες έννοιες γένους, εντάσσοντας έτσι την οριζόμενη έννοια σε μία ή περισσότερες ευρύτερες κατηγορίες, και β) από την ειδοποιό διαφορά, η οποία διακρίνει την οριζόμενη έννοια από άλλες ομοειδείς (αυτές που ανήκουν στο ίδιο γένος). Ο άνθρωπος είναι ζῷον (έννοια γένους) και έχει ως αποκλειστικά δικό του γνώρισμα (ἴδιον, ειδοποιός διαφορά) τον λόγον, δηλαδή τη λογική και γλώσσα.]. (φάκελος υλικού σελ. 161)

6. «ἢ δὲ τούτων κοινωνία ποιεῖ οἰκίαν καὶ πόλιν.»

Ο Αριστοτέλης αναπτύσσει την επιχειρηματολογία του μέσω ενός παραγωγικού συλλογισμού και αποδεικνύει ότι ο άνθρωπος είναι «φύσει ζῷον πολιτικόν».

1^η προκειμένη: η φύση δεν κάνει τίποτε δίχως λόγο και αιτία

2^η προκειμένη: η φύση έδωσε στον άνθρωπο ως εργαλείο το λόγο (εργαλείο ανώτερο από την απλή φωνή που έδωσε στα ζώα), για να μπορεί να αντιλαμβάνεται και να κάνει φανερό το ωφέλιμο και το βλαβερό, το καλό και το κακό, το δίκαιο και το άδικο, βασικά στοιχεία για τη συγκρότηση πολιτικής κοινωνίας.

Συμπέρασμα: συνεπώς, αφού η φύση έδωσε, όχι τυχαία, στον άνθρωπο το λόγο, δηλαδή το εργαλείο με το οποίο μπορεί να ζει σε πολιτικές κοινωνίες, συνάγεται ότι ο άνθρωπος είναι εκ φύσεως «ζῷον πολιτικόν».

Αισθητικά-Υφολογικά στοιχεία

- πληθώρα αιτιολογικής σύνδεσης(διότι, διό)
- σύνδεση απόψεων με συμπερασματικούς συνδέσμους

- **χρήση αντιθετικών συνδέσμων μέν /δε** ώστε να τονιστεί η παραμονή των ζώων σε ένα κατώτερο βιολογικό επίπεδο και η ανύψωση του ανθρώπου σε ένα ανώτερο ηθικό.
- ανιούσα κλίμακα ανωτερότητας ανθρώπου-ύψωση σε ανώτερες ηθικές αξίες:συμφέρον-βλαβερόν/αγαθόν-κακόν/δίκαιον/άδικον
- **πολυσύνδετο σχήμα:**ώστε και τὸ δίκαιον και τὸ ἄδικον,τὸ μόνον ἀγαθοῦ και κακοῦ και δικαίου και ἀδίκου και τῶν ἄλλων αἴσθησιν ἔχειν.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

Α.Ερμηνευτικές

1.Ο Αριστοτέλης αναγνωρίζει και σε ορισμένα ζώα την ιδιότητα του πολιτικού (= κοινωνικού), αλλά όχι με την ίδια έννοια που δίνει στον όρο για τον άνθρωπο. Ποιο περιεχόμενο έχει η έννοια, όταν αναφέρεται στα ζώα, και ποιο, όταν αναφέρεται στον άνθρωπο; Ποια είναι η ειδοποιός διαφορά του ανθρώπου από τα αγελαία ζώα;

2.Να εντοπίσετε και να καταγράψετε τα αντιθετικά ζεύγη των εννοιών που χρησιμοποιεί ο Αριστοτέλης στο κείμενο και με βάση αυτά να εξηγήσετε ποια είναι η ειδοποιός διαφορά του «λόγου» από τη «φωνή».

3. Πως εξηγεί τελεολογικά την παρουσία του λόγου στον άνθρωπο;

4.Πως εξηγεί τελεολογικά την παρουσία της φωνής στα ζώα ο Αριστοτέλης;

5.Να συγκρίνετε τις απόψεις του Αριστοτέλη για τη σημασία του λόγου στη συγκρότηση της πολιτικής κοινωνίας με όσα ανφέρει για τον λόγο ο Ισοκράτης στο παρακάτω κείμενο.

Πράγματι με τα άλλα μεν χαρακτηριστικά, τα οποία έχουμε, όπως και προηγουμένως είπον, καθόλου δεν διαφέρουμε των ζώων, αλλ' είμεθα μάλιστα κατώτεροι πολλών και κατά την ταχύτητα και κατά την δύναμιν και τας άλλας ικανότητας δράσεως· επειδή όμως απεκτήσαμεν την ικανότητα του να πείθωμεν αλλήλους και να καθιστώμεν γνωστάς εις ημάς τους ιδίους τας αποφάσεις μας, όχι μόνον απηλλάγημεν του να ζώμεν όπως τα άγρια θηρία, αλλά συγκεντρωθέντες και πόλεις εκτίσαμεν και νόμους εθέσαμεν και τέχνας εύρομεν και σχεδόν όλας τας εφευρέσεις μας ο λόγος είναι εκείνος ο οποίος μας επέτρεψε να τας φέρωμεν εις αίσιον πέρας. Διότι ο λόγος ενομοθέτησε περί των δικαίων και αδικών και των καλών και αισχρών, άνευ του καθορισμού των οποίων δεν θα ηδυνάμεθα να κατοικώμεν μετ' αλλήλων. Διά του λόγου και τους κακούς εξελέγχομεν και τους αγαθούς εγκωμιάζομεν. Διά του λόγου μορφώνωμεν τους έχοντας ανάγκην μορφώσεως και δοκιμάζομεν τους νοήμονας· διότι το να ομιλή

τις όπως πρέπει θεωρούμεν ως μέγιστον σημείον της ορθής σκέψεως, και λόγος αληθής, σύμφωνος προς τον νόμον και προς την δικαιοσύνην, είναι εικών ψυχής υγιούς και ευπειθούς. Διά της βοηθείας του λόγου συζητούμεν και περί των δυναμένων να αμφισβητηθούν και ερευνώμεν περί των αγνοουμένων. Διότι τα επιχειρήματα, με τα οποία πείθομεν τους άλλους, μεταχειριζόμεθα, όταν σκεπτόμεθα, και ονομάζομεν ρήτορας εκείνους, οι οποίοι δύνανται να ομιλούν ενώπιον του πλήθους, θεωρούμεν δε ως συνετούς εκείνους, οι οποίοι δύνανται να συζητούν με τον εαυτόν των άριστα περί των διαφόρων υποθέσεων. Εάν δε πρέπει εν συντομία να ομιλήσω περί της δυνάμεως ταύτης, θα εύρωμεν ότι ουδέν εξ εκείνων τα οποία γίνονται με σύνεσιν γίνεται άνευ της βοηθείας του λόγου, αλλ' ότι ο λόγος είναι ο οδηγός όλων και των πράξεων και των σκέψεων και ότι κατ' εξοχήν χειρίζονται αυτόν εκείνοι οι οποίοι είναι πάρα πολύ νοήμονες.

Β.Λεξιλογικές

- 1.φαμέν:να δώσετε παράγωγα ουσιαστικά στη νέα ελληνική από το θέμα της λέξης.
- 2.φωνήν:να δώσετε λέξεις στη νέα ελληνική από το θέμα της λέξης.
- 3.σημαίνειν:να δώσετε λέξεις στην αρχαία ελληνική από το θέμα της λέξης.
- 4.Να βρείτε στο κείμενο λέξεις με ετυμολογική συγγένεια με τις παρακάτω:αγωνία, αηδία, ανακοίνωση, ελευθερία, σημαία, προφήτης, φορτίο, σύμπαν.

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 18

Η αρχή της πλειοψηφίας

Οι σχέσεις μεταξύ των συμπολιτών στο πλαίσιο της πόλεως διαμορφώνονται, σύμφωνα με τη διδασκαλία του Αριστοτέλη, από παράγοντες όπως η εξουσία και το συμφέρον. Οι σχέσεις εξουσίας και τα πολύμορφα συμφέροντα αποτυπώνονται στο εκάστοτε πολίτευμα, ένα σύνολο θεσμών και νόμων που ρυθμίζει με τον ένα ή τον άλλο τρόπο τη ζωή μέσα στην πόλη. Έτσι, στην ιστορία συναντώνται διάφορα πολιτεύματα. Ο Αριστοτέλης τα μελέτησε –δίνοντας έμφαση κυρίως σε όσα εμφανίστηκαν στην ιστορία της Αθήνας– και προσπάθησε να προβεί σε κατηγοριοποιήσεις και αξιολογήσεις των πολιτευμάτων ανάλογα με το ποιος είχε κάθε φορά την εξουσία και σε ποιων τα συμφέροντα απέβλεπε.

ΚΕΙΜΕΝΟ ΑΝΑΦΟΡΑΣ

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ, Πολιτικά, Γ 6.3-4, 1281a39-b10

ΑΡΧΑΙΟ ΚΕΙΜΕΝΟ	ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ	ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ
<p>Περὶ μὲν οὖν τῶν ἄλλων ἔστω τις ἕτερος λόγος· ὅτι δὲ δεῖ κύριον εἶναι μᾶλλον τὸ πλῆθος ἢ τοὺς ἀρίστους μὲν ὀλίγους δέ, δόξειεν ἂν λέγεσθαι καὶ τιν' ἔχειν ἀπορίαν τάχα δὲ κἂν ἀλήθειαν.</p>	<p>Για τα υπόλοιπα θα υπάρξει χωριστή ανάπτυξη. Η άποψη ότι την εξουσία στην πόλη πρέπει μάλλον να την ασκεί το πλῆθος παρά οι «άριστοι» που είναι λίγοι, νομίζω ότι μπορεί να συζητηθεί με το νόημα ότι είναι μια άποψη που παρουσιάζει, βέβαια, κάποιες δυσκολίες, που περιέχει όμως ίσως και κάποια αλήθεια.</p>	<p>Θέμα: αν πρέπει να κυβερνούν την πόλη οι πολλοί και όχι οι λίγοι και άριστοι.</p> <p>Διατύπωση του θέματος με σχετική επιφύλαξη: την πολιτική εξουσία πρέπει μάλλον να την ασκεί το πλῆθος των πολιτών (η πλειοψηφία του λαού) παρά οι λίγοι και άριστοι (οι πλουσιότεροι πολίτες).</p>
<p>Τοὺς γὰρ πολλοὺς, ὧν ἕκαστός ἐστιν οὐ σπουδαῖος ἀνὴρ, ὅμως</p>	<p>Για το πλῆθος μπορεί κανείς να πει τούτο: το κάθε επιμέρους άτομο</p>	<p>Διερεύνηση της θέσης ότι η άσκηση της εξουσίας από το πλῆθος, το οποίο</p>

<p>ἐνδέχεται συνελθόντας εἶναι βελτίους ἐκείνων, οὐχ ὡς ἕκαστον ἀλλ' ὡς σύμπαντας,</p> <p>οἷον τὰ συμφορητὰ δεῖπνα τῶν ἐκ μιᾶς δαπάνης χορηγηθέντων· πολλῶν γὰρ ὄντων ἕκαστον μόνιον ἔχειν ἀρετῆς καὶ φρονήσεως, καὶ γίνεσθαι συνελθόντων,</p> <p>ὥσπερ ἓνα ἄνθρωπον τὸ πλῆθος, πολύποδα καὶ πολύχειρα καὶ πολλὰς ἔχοντ' αἰσθήσεις, οὕτω καὶ περὶ τὰ ἦθη καὶ τὴν διάνοιαν.</p> <p>Διὸ καὶ κρίνουσιν ἄμεινον οἱ πολλοὶ καὶ τὰ τῆς μουσικῆς ἔργα καὶ τὰ τῶν ποιητῶν· ἄλλοι γὰρ ἄλλο τι μόνιον, πάντα δὲ πάντες.</p>	<p>μπορεῖ να μην εἶναι τίποτε το αξιόλογο, ενωμένοι ὅμως ὅλοι μαζί εἶναι εν δεχόμενο να εἶναι, ὄχι σαν άτομα ἀλλὰ σαν σύνολο, καλύτεροι ἀπὸ ἐκείνους,</p> <p>ὅπως ακριβῶς τα δείπνα που γίνονται με τη συνεισφορά πολλῶν εἶναι καλύτερα ἀπὸ ἐκεῖνα που γίνονται με ἐξοδα ἐνός μόνο ἀνθρώπου. Πολλοὶ καθὼς εἶναι, ο καθένας διαθέτει ἓνα μόνιο ἀρετῆς καὶ φρόνησης, καὶ ἔτσι, ενωμένοι οἱ πολλοὶ γίνονται,</p> <p>κατὰ κάποιον τρόπο, ἓνας ἄνθρωπος με πολλὰ πόδια, με πολλὰ χέρια καὶ με πολλές αἰσθήσεις καὶ με ἀνάλογη, βέβαια, ἀρετὴ καὶ ἐξυπνάδα.</p> <p>Γι' αὐτὸ καὶ οἱ πολλοὶ εἶναι σε θέση να κρίνουν καλύτερα τα ἔργα της μουσικῆς καὶ των ποιητῶν: ο ἓνας κρίνει ἓνα μέρος, ο ἄλλος ἓνα ἄλλο, καὶ ὅλοι μαζί το σύνολο.</p> <p>(μετάφραση Δ. Λυπουρλή)</p>	<p>μπορεῖ να εἶναι καλύτερο ἀπὸ τον ἓναν καὶ ἀριστο.</p> <p>Ενίσχυση θέσης με τη χρήση:</p> <ul style="list-style-type: none"> ❖ παραδείγματος (δείπνα). Ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ ἐξυπνάδα του πλῆθους εἶναι μεγαλύτερη ἀπ' αὐτὴ των λίγων καὶ αξιολογῶν ἀνθρώπων. ❖ παρομοίωσης (ἓνας ἄνθρωπος με πολλὰ πόδια καὶ χέρια). ❖ μεταφορᾶς (κριτικὴ ἐπιτροπὴ μουσικῶν καὶ ποιητικῶν αγῶνων).
---	--	---

ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

1. «Περὶ μὲν οὖν τῶν ἄλλων ἔστω τις ἕτερος λόγος· ὅτι δὲ δεῖ κύριον εἶναι μᾶλλον τὸ πλῆθος ἢ τοὺς ἀρίστους μὲν ὀλίγους δέ, δόξειεν ἂν λέγεσθαι καὶ τιν' ἔχειν ἀπορίαν τάχα δὲ κἂν ἀλήθειαν.»

Ο Αριστοτέλης διατυπώνει με επιφυλακτικότητα το ερώτημα κατά πόσο είναι είναι καλύτερο τη διακυβέρνησή της πόλης να την έχουν στα χέρια τους οι πολλοί ή μήπως οι λίγοι αλλά άριστοι.

πλήθος/άριστοι: Στην πολιτική ορολογία της αρχαίας Αθήνας ο όρος πλήθος δηλώνει τον δήμον, τη μεγάλη πλειονότητα του λαού, το σύνολο των πολλών και φτωχότερων πολιτών. Ο δήμος συγκρούεται πολιτικά με τους ολίγους ή άριστους, δηλαδή τους πλουσιότερους πολίτες που κατά κανόνα έχουν και ευγενική καταγωγή. Όταν η εξουσία ανήκει στο πλήθος, το πολίτευμα χαρακτηρίζεται δημοκρατία: δημοκρατία δ' ἐστὶν ὅταν ἡ κύριον τὸ πλήθος (Πολιτικά 1279b2122). Βλ. και την πλατωνική διατύπωση: Τρίτον δὲ σχῆμα πολιτείας οὐχ ἢ τοῦ πλήθους ἀρχή, δημοκρατία τοῦνομα κληθεῖσα; (Πολιτικός 291d). Όταν η εξουσία ανήκει στους λεγόμενους άριστους, το πολίτευμα χαρακτηρίζεται αριστοκρατία: ἡ ἀριστοκρατία βούλεται τὴν ὑπεροχὴν ἀπονέμειν τοῖς ἀρίστοις τῶν πολιτῶν (Πολιτικά 1293b40-41). Τη δομική σύνδεση της πλειονότητας των πολιτών με το δημοκρατικό πολίτευμα την ονομάζουμε σήμερα «αρχή της πλειοψηφίας». Αυτή ήταν η θεμελιώδης αρχή της άμεσης αθηναϊκής δημοκρατίας.(φάκελος υλικού σελ.166)

κύριον τὸ πλήθος: κύριος είναι όποιος έχει εξουσία ή κυριότητα. Στην πολιτική ζωή το ποιος είναι κύριος, το ποιος δηλαδή έχει και ασκεί την εξουσία, καθορίζει τη μορφή του πολιτεύματος. Ο Αριστοτέλης υπερασπίζεται ως αποτελεσματικότερη την άσκηση της εξουσίας από τους πολλούς. Θεωρεί ότι η λαϊκή κυριαρχία μπορεί να εξασφαλίσει καλύτερα τους στόχους της συλλογικής ευτυχίας συγκριτικά με τις περιπτώσεις που την εξουσία έχει ένας μονάρχης ή βασιλιάς ή οι ολίγοι ευγενείς ή πλούσιοι.(φάκελος υλικού σελ.166)

2. « τὸς γὰρ πολλούς, ὧν ἕκαστός ἐστιν οὐ σπουδαῖος ἀνὴρ, ὅμως ἐνδέχεται συνελθόντας εἶναι βελτίους ἐκείνων ὡς σύμπαντας.»

Ο Αριστοτέλης προχωρεί στη διατύπωση της γνωστής ως αθροιστικής θεωρίας, μιας θεωρίας που αποτελεί το βασικό έως σήμερα επιχειρημα υπέρ της δημοκρατίας. Αναμφισβήτητα ο Αριστοτέλης λαμβάνει υπόψη του τη συμμετοχή των Αθηναίων πολιτών στην Εκκλησία του Δήμου, όπου λαμβάνονταν οι ορθές αποφάσεις : οι πολλοί ως σύνολο, αποκτώντας συλλογική συνείδηση υπερτερούν από τα άτομα. Κεντρική ιδέα της αθροιστικής θεωρίας είναι ότι το πλήθος ως σύνολο είναι «καλύτερο» ή και ισχυρότερο από τους λίγους ή τον ένα. Συγκεκριμένα, ο κάθε επιμέρους πολίτης μπορεί να μην είναι αξιόλογος αλλά όλοι μαζί ενωμένοι μπορούν ως σύνολο να λειτουργήσουν καλύτερα από τους λίγους.

3. «οἷον τὰ συμφορητὰ δείπνα τῶν ἐκ μιᾶς δαπάνης χορηγηθέντων· πολλῶν γὰρ ὄντων ἕκαστον μῦριον ἔχειν ἀρετῆς καὶ φρονήσεως.»

Ο Αριστοτέλης φαίνεται να πιστεύει ότι η φρόνηση και η αρετή είναι αθροίσμα μεγέθη. Η υπεροχή του συνόλου έγκειται ακριβώς στο ότι συγκεντρώνει τις αρετές των μελών του, οι οποίες χαρακτηρίζονται από συμπληρωματικότητα. Ανάλογα με τα κριτήρια που λαμβάνονται υπόψη (αρετή, φρόνηση, πλούτος) η υπεροχή αυτή είναι ηθική, διανοητική και υλική. Με το οἶον εισάγεται ένα παράδειγμα (εμπειρική μέθοδος).

συμφορητὰ δεῖπνα: συνεστίαση πολιτών, κατά την οποία ο καθένας φέρνει στο τραπέζι τη συνεισφορά του σε τρόφιμα και ποτά. Καθώς η λέξη δεν συναντάται σε άλλο συγγραφέα πριν από τον Αριστοτέλη, φαίνεται να είναι δικό του δημιουργήμα. Στην προϋπάρχουσα λέξη φορητός (φέρω + -τός, ρηματικό επίθετο) ο φιλόσοφος πρόσθεσε την πρόθεση σύν, για να δηλώσει κάτι που γίνεται με τη συνεισφορά πολλών. Εξίσου πιθανό είναι να παρήγαγε ο Αριστοτέλης το ρηματικό επίθετο συμφορητός από το ρήμα συμφορῶ/οὔμαι: συνάγω, συναθροίζω. (φάκελος υλικού σελ.168)

4. «ὥσπερ ἓνα ἄνθρωπον τὸ πλῆθος, πολύποδα καὶ πολύχειρα καὶ πολλὰς ἔχοντ' αἰσθήσεις, οὕτω καὶ περὶ τὰ ἦθη καὶ τὴν διάνοιαν.»

Ο Αριστοτέλης χρησιμοποιεί μια παρομοίωση -αναλογία, η οποία προέρχεται από τον χώρο της μυθολογία, όπου συναντάμε τερατόμορφες μορφές με πολλά χέρια και πόδια (Ερινύες, Εκατόγχειρες κ.λ.π.). Ο κάθε πολίτης διαθέτει ένα μόριο αρετής και φρόνησης τα οποία αν όλοι οι πολίτες τα ενώσουν τότε θα πράττουν σαν ένας άνθρωπος με πολλές σωματικές, ηθικές και πνευματικές ικανότητες.

5. «διὸ καὶ κρίνουσιν ἄμεινον οἱ πολλοὶ καὶ τὰ τῆς μουσικῆς ἔργα καὶ τὰ τῶν ποιητῶν.»

Στην αρχαία Αθήνα το αποτέλεσμα των δραματικών αγώνων προέκυπτε από τους εκλεγμένους με κλήρο δέκα Αθηναίους πολίτες, οι οποίοι έγραφαν την κρίση τους σε μια πινακίδα. Έτσι, ο ένας κρίνει ένα μέρος, ο άλλος ένα άλλο, και όλοι μαζί το σύνολο. Με βάση τις παραπάνω σκέψεις ο Αριστοτέλης σπεύδει να συμπεράνει ότι σε άλλους τομείς, λ.χ. στις κρίσεις για τη μουσική και την ποίηση, η γνώμη των πολλών είναι προτιμότερη από τη γνώμη των ολίγων. Στο σημείο αυτό εισάγεται με τη μορφή συμπεράσματος (βλ. διὸ καὶ ...) ένα νέο τεκμήριο, το οποίο προέρχεται από τον χώρο της τέχνης. Η φράση δεν λειτουργεί ως πρόταση-κατακλείδα.

6. Σχολιασμός και κριτική των απόψεων του Αριστοτέλη για την αθροιστική θεωρία

Στα πρακτικά ζητήματα, ο ισχυρισμός του Αριστοτέλη είναι κατά βάθος σωστός. Δηλαδή, ένα σχέδιο διατυπωμένο από έναν ή λίγους ευφυείς (ειδικούς)

ανθρώπους, όταν εξεταστεί με βάση τον κοινό νου των περισσότερων ανθρώπων, συμβαίνει συχνά να παρουσιάζει ελαττώματα τα οποία οι εμπνευστές του δεν είχαν καν υποψιαστεί. ο Αριστοτέλης αντιβαίνει στην άποψη την οποία υποστήριξαν ο Σωκράτης, ο Πλάτων ότι δηλαδή μόνο η κρίση του ειδήμονα ανθρώπου, του φιλοσόφου έχει κύρος. Η πρωτοτυπία του Αριστοτέλη έγκειται στην ανακάλυψη ότι σε πολιτικά και αισθητικά ζητήματα η ενωμένη κριτική δύναμη ενός ανώνυμου πλήθους είναι μεγαλύτερη από την κριτική δύναμη ενός ειδικού. (Φιλοσοφικός Λόγος σ.198)

Ο Αριστοτέλης έχει ρεαλιστικότερη αντίληψη για την κοινωνία απ' ότι ο Πλάτων. Για τον Αριστοτέλη οι άνθρωποι εξαιρετικής υπεροχής, όπως για παράδειγμα οι «φιλόσοφοι» είναι σπάνιοι· έτσι είναι προτιμότερο να συσκέπτονται όλοι και να εκφέρουν κρίση. Φυσικά ο Αριστοτέλης προϋποθέτει εν προκειμένω α) ορισμένο πολιτιστικό επίπεδο, γιατί δεν θέλει να εφαρμόσει την αθροιστική θεωρία του σε ανθρώπους αμόρφωτους όπως τα ζώα β) ότι μιλάμε για ελεύθερους ανθρώπους, οι οποίοι δεν κάνουν τίποτε αντίθετο με το νόμο. Εξάλλου, τονίζει σαφώς ότι πρόκειται μόνο για ένα επιχείρημα υπέρ της ανάθεσης ορισμένων συλλογικών καθηκόντων στους πολλούς, και όχι υπέρ της άσκησης της εκτελεστικής εξουσίας από άτομα των λιγότερο μορφωμένων τάξεων. Για τον Αριστοτέλη προτιμότερο σύστημα διακυβέρνησης είναι η «πολιτεία». Πρόκειται για μορφή ιδεώδους πολιτεύματος που στηρίζεται στην αρχή της πλειοψηφίας και στο οποίο η πλειονότητα των πολιτών ασκεί την εξουσία αποσκοπώντας στο συλλογικό συμφέρον και σεβόμενη τον νόμο.

Αισθητικά-Υφολογικά στοιχεία

- δόξειεν ἂν λέγεσθαι καὶ τιν' ἔχειν ἀπορίαν τάχα δὲ κἂν ἀλήθειαν: τρεις επιφυλακτικές διατυπώσεις/έγκλιση δυνητικής ευκτικής.Κλιμάκωση μείωσης της αμφιβολίας: από το πιθανολογικό, στη συνειδητοποίηση του προβλήματος και από αυτήν στην πιθανότητα της αλήθειας.
- παράδειγμα(δείπνα)
- παρομοίωση (ένας άνθρωπος με πολλά χέρια και πόδια)
- μεταφορά (κριτική επιτροπή μουσικών και ποιητικών αγώνων)
- αντιθέσεις: τὸ πλῆθος -τούς ἀρίστους, σπουδαῖος ἀνὴρ-βελτίους,ὡς ἕκαστον -ὡς σύμπαντας, τὰ συμφορητὰ δείπνα -τῶν ἐκ μιᾶς δαπάνης χορηγηθέντων

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

Α.Ερμηνευτικές

1,Ποιο είναι το πολίτευμα που φαίνεται να επιδοκιμάζει ο Αριστοτέλης; Να επισημάνετε τις σχετικές εκφράσεις.

2. Ποιο ερώτημα θέτει ο Αριστοτέλης και ποια απάντηση δίνει ο ίδιος; Με ποια επιχειρήματα τεκμηριώνει την απάντησή του;

3. Να συγκρίνετε τις θέσεις του Αριστοτέλη όπως διατυπώνονται στο κείμενο αναφοράς με όσα υποστηρίζει ο ίδιος στο ακόλουθο χωρίο:

Αυτός που δίνει την εντολή να κυβερνά τα πάντα ο νόμος ορίζει να κυβερνά ο θεός μόνο και το λογικό. Αντίθετα, αυτός που θεωρεί προτιμότερο να εξουσιάζει ο κάθε άνθρωπος εγκαθιστά μαζί με αυτόν στην εξουσία και το θηρίο· διότι και οι επιθυμίες του ανθρώπου μοιάζουν με του θηρίου, αλλά και τα πάθη της ψυχής διαφθείρουν ακόμα και τους άριστους άνδρες, όταν γίνουν άρχοντες.

Αριστοτέλης, Πολιτικά, 1287a 32-36

Β.Λεξιλογικές

1. ἔστω, δόξειεν, συνελθόντας, ἔχειν, κρίνουσιν: Να γράψετε για κάθε ένα ρηματικό τύπο από δύο παράγωγα ουσιαστικά (απλά ή σύνθετα) της νέας ελληνική.

2.λέγεσθαι:να γράψετε στη νέα ελληνική τρία ουσιαστικά, χρησιμοποιώντας διαφορετική θεματική ρίζα του ρήματος.

3.να βρείτε στο κείμενο λέξεις με ετυμολογική συγγένεια με τις παρακάτω:αριθμός, άπληστος, συνήθεια, μοίρασμα, διαλλακτικός, φόρεμα, κρίμα, σχήμα, ένδεια.

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 19

Το πολίτευμα της δημοκρατίας

Σε μια ιδανική περίπτωση πολιτεύματος, διδάσκει ο Αριστοτέλης, την εξουσία ασκεί η πλειονότητα των πολιτών αποβλέποντας στο συμφέρον όλων και τη συλλογική ευτυχία. Αυτό είναι το κατεξοχήν πολίτευμα, αφού στον πυρήνα της λειτουργίας του βρίσκονται όντως οι πολίτες ως δρώντα πολιτικά υποκείμενα. Το πολίτευμα αυτό ο φιλόσοφος το ονομάζει πολιτεία. Μια ατελής μορφή του είναι η δημοκρατία (σε ποικίλες εκδοχές και ποιότητες), το πολίτευμα στο οποίο το κράτος (: η ισχύς, η εξουσία) ανήκει στον δήμον (: τη μεγάλη πλειονότητα του λαού, σε αντιδιαστολή προς τους λίγους, όσους έχουν ευγενική καταγωγή και μεγάλη περιουσία).

ΚΕΙΜΕΝΟ ΑΝΑΦΟΡΑΣ

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ, Πολιτικά, Δ 4.2-3, 1291b30-39

ΑΡΧΑΙΟ ΚΕΙΜΕΝΟ	ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ	ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ
<p>Δημοκρατία μὲν οὖν ἔστι πρώτη μὲν ἢ λεγομένη μάλιστα κατὰ τὸ ἴσον.</p> <p>Ἴσον γάρ φησιν ὁ νόμος ὁ τῆς τοιαύτης δημοκρατίας τὸ μὴδὲν μᾶλλον ὑπερέχειν τοὺς ἀπόρους ἢ τοὺς εὐπόρους, μὴδὲ κυρίου εἶναι ὅποτερουσὸν, ἀλλ' ὁμοίους ἀμφοτέρους.</p>	<p>Πρώτο είδος δημοκρατίας είναι αυτή που παίρνει το όνομά της από την όσο γίνεται πιο πιστή εφαρμογή της αρχής της ισότητας.</p> <p>Η ισότητα, σύμφωνα με τον νόμο της δημοκρατίας, συνίσταται στο ότι οι φτωχοί δεν έχουν περισσότερα δικαιώματα και προνόμια από τους πλούσιους. σε καμιά περίπτωση οι δύο αυτές ομάδες δεν είναι κυρίαρχες η μια της άλλης: και οι δύο είναι όμοιες.</p>	<p>Θέμα: Το πρώτο είδος δημοκρατίας: η δημοκρατία με κριτήριο την ελευθερία και την ισότητα τω πολιτών</p> <p>Το πρώτο είδος δημοκρατίας βασίζεται στην αρχή της ισότητας.</p> <p><i>Βασικές αρχές λειτουργίας του πολιτεύματος:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ❖ Η αρχή της ισότητας. Καμία κοινωνική ομάδα δεν απολαμβάνει περισσότερα πολιτικά προνόμια από τις άλλες.

<p>Εἴπερ γὰρ ἐλευθερία μάλιστα ἔστιν ἐν δημοκρατία, καθάπερ ὑπολαμβάνουσί τινες, καὶ ἰσότης, οὕτως ἂν εἴη μάλιστα, κοινωνούντων ἀπάντων μάλιστα τῆς πολιτείας ὁμοίως.</p>	<p>Γιατί αν είναι αλήθεια αυτό που υποστηρίζουν μερικοί, πως η ελευθερία και η ισότητα υπάρχουν κατά κύριο λόγο στη δημοκρατία, αυτό θα ήταν έτσι στον μέγιστο δυνατό βαθμό εκεί όπου οι πολίτες δίχως καμιά εξαίρεση συμμετέχουν με τον ίδιο τρόπο στη διακυβέρνηση.</p>	<p>❖ Ἡ ἀρχή της ἐλευθερίας. Ὅλες οι κοινωνικές ομάδες συμμετέχουν ἰσότιμα στην διακυβέρνηση. Τα αξιώματα προορίζονται για όλους τους πολίτες.</p>
<p>Ἐπεὶ δὲ πλείων ὁ δῆμος, κύριον δὲ τὸ δόξαν τοῖς πλείοσιν, ἀνάγκη δημοκρατίαν εἶναι ταύτην.</p>	<p>Από τη στιγμή που ο λαός (ο δήμος) είναι η πλειοψηφία και οι αποφάσεις της πλειοψηφίας είναι αυτό που τελικά επικρατεί, το πολίτευμα αυτό δεν μπορεί παρά να είναι δημοκρατία.</p>	<p>❖ Ἡ ἀρχή της πλειοψηφίας. Η γνώμη της πλειοψηφίας του πλήθους είναι η κυρίαρχη στην πόλη.</p>
<p>Ἐν μὲν οὖν εἶδος δημοκρατίας τοῦτο.</p>	<p>Αυτό λοιπόν είναι το πρώτο είδος δημοκρατίας. (μετάφραση Δ. Λυπουρλής)</p>	<p>Κατακλείδα: Το πρώτο και ανώτερο είδος δημοκρατίας έχει ως κύριες αξίες την ελευθερία και την ισότητα των πολιτών.</p>

ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

1.«Δημοκρατία μὲν οὖν ἐστὶ πρώτη μὲν ἢ λεγομένη μάλιστα κατὰ τὸ ἴσον»

Το πρώτο είδος της δημοκρατίας

Δημοκρατία ονομάζεται «το πολίτευμα στο οποίο η ισχύς και η κυριαρχία (κράτος) ανήκουν στον πολύ λαό (δήμον), δηλαδή στην πλειονότητα των φτωχότερων τμημάτων του πληθυσμού σε διάκριση προς τους ὀλίγους, τους πλουσιότερους πολίτες. Σταδιακά η λέξη δήμος έφτασε να σημαίνει και το σύνολο των ελεύθερων πολιτών μιας πόλης που είχε δημοκρατία.Ο Αριστοτέλης αναγνωρίζει πέντε

διαφορετικούς τύπους δημοκρατίας (με την αριστοτελική σημασία του όρου) που διακρίνονται μεταξύ τους κατά το χαρακτήρα των θεσμών και του λαού, στον οποίο εμφανίζονται. Πρέπει να διευκρινιστεί ότι ανήκουν στην κατηγορία των «παρεκβάσεων», γιατί όλες αυτές οι παραλλαγές αποβλέπουν στο συμφέρον των απόρων, και όχι στο κοινό συμφέρον. Κύρια χαρακτηριστικά του πρώτου είδους δημοκρατίας είναι η ελευθερία και η ισότητα. Η φράση «υποστηρίζουν μερικοί» υποδηλώνει ότι αυτή η άποψη δεν είναι του ίδιου του Αριστοτέλη αλλά των υποστηρικτών της δημοκρατίας.

Ο Αριστοτέλης χαρακτηρίζει τη δημοκρατία παρέκβαση (ατελή και υποδεέστερη μορφή) του ορθού πολιτεύματος που ο ίδιος ονομάζει πολιτεία (Πολιτικά 1279a28-31): όταν ασκούν την εξουσία ο ένας ή οι ολίγοι ή οι πολλοί αποβλέποντας στο κοινό συμφέρον, τότε τα πολιτεύματα αυτά υποχρεωτικά είναι ορθά. Αντίθετα είναι παρεκβατικά, όταν η άσκηση της εξουσίας αποβλέπει στο ατομικό συμφέρον του ενός ή των λίγων ή των πολλών. Τόσο η πολιτεία όσο και η δημοκρατία κυβερνώνται με βάση την αρχή της πλειοψηφίας· η διαφορά τους έγκειται στο ότι η πολιτεία μεριμνά για το συμφέρον του συνόλου των πολιτών, ενώ η δημοκρατία για το πλήθος, την πλειονότητά τους.

δημοκρατία: Το πολίτευμα στο οποίο η ισχύς και η κυριαρχία (κράτος) ανήκει στον πολύ λαό (δήμον), δηλαδή στην πλειονότητα των φτωχότερων τμημάτων του πληθυσμού σε διάκριση προς τους ολίγους, τους πλουσιότερους πολίτες. Σταδιακά η λέξη δήμος έφτασε να σημαίνει και το σύνολο των ελευθέρων πολιτών μιας πόλης που είχε δημοκρατία. Ο Αριστοτέλης χαρακτηρίζει τη δημοκρατία παρέκβασιν (ατελή και υποδεέστερη μορφή) του ορθού πολιτεύματος που ο ίδιος ονομάζει πολιτεία (Πολιτικά 1279a28-31): όταν μὲν ὁ εἷς ἢ οἱ ὀλίγοι ἢ οἱ πολλοὶ πρὸς τὸ κοινὸν συμφέρον ἄρχωσι, ταύτας μὲν ὀρθὰς ἀναγκαῖον εἶναι τὰς πολιτείας, τὰς δὲ πρὸς τὸ ἴδιον ἢ τοῦ ἑνὸς ἢ τῶν ὀλίγων ἢ τοῦ πλήθους παρεκβάσεις [: όταν ασκούν την εξουσία ο ένας ή οι ολίγοι ή οι πολλοί αποβλέποντας στο κοινό συμφέρον, τότε τα πολιτεύματα αυτά υποχρεωτικά είναι ορθά. Αντίθετα είναι “παρεκβατικά”, όταν η άσκηση της εξουσίας αποβλέπει στο ατομικό συμφέρον του ενός ή των λίγων ή των πολλών –μετάφραση Π. Τζιώκα-Ευαγγέλου]. Τόσο η πολιτεία όσο και η δημοκρατία κυβερνώνται με βάση την αρχή της πλειοψηφίας· η διαφορά τους έγκειται στο ότι η πολιτεία μεριμνά για το συμφέρον του συνόλου των πολιτών, ενώ η δημοκρατία για το πλήθος, την πλειονότητά τους.(φάκελος υλικού σελ.175)

2. *«Ἴσον γὰρ φησὶν ὁ νόμος ὁ τῆς τοιαύτης δημοκρατίας τὸ μηδὲν μᾶλλον ὑπερέχειν τοὺς ἀπόρους ἢ τοὺς εὐπόρους, μηδὲ κυρίους εἶναι ὅποτερουσούν, ἀλλ’ ὁμοίους ἀμφοτέρους.»*

Βασική αρχή της δημοκρατίας είναι η ισότητα. Σύμφωνα με αυτή όλοι οι πολίτες, και οι πλούσιοι και οι φτωχοί, έχουν ίσα δικαιώματα και προνόμια, δεν κυριαρχούν ο ένας στον άλλο και συμμετέχουν εξίσου («όμοίως») στη διακυβέρνηση του κράτους. Η ισότητα, δηλαδή η απαίτηση να θεωρούνται όλοι οι πολίτες ίσοι μεταξύ τους, στην δημοκρατία συνιστά δικαιοσύνη που βασίζεται στον αριθμό και όχι στην αξία. Στα δημοκρατικά όμως πολιτεύματα οι φτωχοί είναι περισσότεροι συνεπώς έχουν μεγαλύτερη δύναμη από τους πλούσιους, και έτσι δικαιοσύνη τελικά καταλήγει να θεωρείται η θέληση της πλειοψηφίας.

Η έννοια της ισότητας η οποία βασίζεται στον αριθμό και όχι στην αξία, είναι στα δημοκρατικά πολιτεύματα η πεμπτοσύνη της δικαιοσύνης, δικαιοσύνη είναι τελικά η θέληση των περισσοτέρων. Επιπλέον, καθένας από τους πολίτες θεωρεί τον εαυτό του ίσο με τους υπολοίπους, με αποτέλεσμα η δημοκρατία να είναι ασυμβίβαστη είτε με τις αποκαλούμενες ως «χαρισματικές προσωπικότητες» είτε με την υπερβολική δύναμη ενός ηγέτη. Η ισότητα, πάλι, είναι χαρακτηριστικό της δημοκρατίας με το νόημα ότι το δικαίωμα να καταλαμβάνουν αξιώματα στην πολιτεία το έχουν όλοι οι πολίτες όμοιως. Οι δύο μεγάλες κοινωνικές ομάδες –οι οικονομικά ασθενείς, που είναι οι περισσότεροι, και οι πλούσιοι, που είναι λίγοι– έχουν τα ίδια δικαιώματα και προνόμια.

τὸ ἴσον: η ισότης, ιδιαίτερα η πολιτική ισότητα. Ο Σταγειρίτης θεωρεί την ισότητα αρχή που διασφαλίζει τη σωτηρία της πόλης (Πολιτικά 1261a30-31), την ταυτίζει με τη δικαιοσύνη (1280a11) και την ανάγει σε διαρκές και υπέρτατο ζητούμενο μιας δημοκρατικής πολιτείας (1284a19). (φάκελος υλικού σελ. 175)

3.«Εἴπερ γὰρ ἐλευθερία μάλιστα ἔστιν ἐν δημοκρατία, καθάπερ ὑπολαμβάνουσι τινες, καὶ ἰσότης, οὕτως ἂν εἴη μάλιστα, κοινωνούντων ἀπάντων μάλιστα τῆς πολιτείας ὁμοίως.»

Δύο είναι οι μορφές ελευθερίας που χαρακτηρίζουν τα δημοκρατικά πολιτεύματα, η ατομική και η πολιτική ελευθερία. Ατομική ελευθερία είναι να μπορεί να ζει ο κάθε πολίτης όπως ο ίδιος θέλει («ὡς βούλεται») σε αντίθεση με το δούλο, ο οποίος δεν είναι ελεύθερος και ζει αντίθετα με τη θέλησή του («ὡς μὴ βούλεται»). Πολιτική ελευθερία είναι να μπορούν όλοι οι πολίτες με τη σειρά («ἐν μέρει») να ἄρχουν και να ἄρχονται, να εναλλάσσονται δηλαδή όλοι στα πολιτικά αξιώματα.

Η ελευθερία είναι πρώτα πολιτική, το να ἄρχουν και να ἄρχονται όλοι οι πολίτες με τη σειρά, να εναλλάσσονται δηλαδή όλοι οι πολίτες στα πολιτικά αξιώματα, και ύστερα ατομική το να ζει ο κάθε πολίτης όπως ο ίδιος θέλει. Προφανώς δεν πρόκειται για την ελευθερία του να κάνει κανείς οτιδήποτε, γιατί αυτή ταιριάζει σε δούλους, αλλά για την ελευθερία του να πράττει κανείς σύμφωνα με τη βούλησή του ως πολίτης. Η ελευθερία είναι χαρακτηριστικό της δημοκρατίας, όχι μόνο με το νόημα ότι στο πολίτευμα αυτό μπορεί κανείς να ζει ὡς βούλεται

(γνώρισμα του δούλου είναι τὸ ζῆν μὴ ὡς βούλεται), ἀλλὰ και με το νόημα ὅτι στο πολίτευμα αὐτὸ τα αξιώματα προορίζονται για ὅλους τους πολίτες· γνώρισμα της ελευθερίας, τὸ ἐν μέρει (= με τη σειρά) ἄρχεσθαι καὶ ἄρχειν.

4. «Ἐπεὶ δὲ πλείων ὁ δῆμος, κύριον δὲ τὸ δόξαν τοῖς πλείοσιν, ἀνάγκη δημοκρατίαν εἶναι ταύτην»

Σε αὐτὴ τη μορφή δημοκρατίας κύριον (δηλαδή φορέας της πολιτικής ἐξουσίας, ἀνώτατη ἀρχή) εἶναι τὸ δόξαν τοῖς πλείοσιν (δηλαδή οι ἀποφάσεις των πολλῶν). Σε αὐτὸ το σημεῖο εἰσάγεται μια διαχρονικὴ ἀρχή του δημοκρατικού πολιτεύματος, ἡ ἀρχή της πλειοψηφίας. Ασφαλῶς, ἡ ἀρχή της πλειοψηφίας κατοχυρώνει τη δημοκρατία, ἐφόσον –βάσει της ἀρχῆς της ελευθερίας και της ἰσότητος– συμμετέχουν ὅλοι οι πολίτες, χωρίς διακρίσεις και ἀποκλεισμούς, στην ἀσκηση της ἐξουσίας, στις πολιτικὲς διαδικασίες. Με τον τρόπο αὐτὸ κατοχυρώνεται ἡ λαϊκὴ κυριαρχία, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ θεμέλιο του πολιτεύματος.

5. «Ἐν μὲν οὖν εἶδος δημοκρατίας τοῦτο.»

Με την πρόταση-κατακλείδα ὁ Ἀριστοτέλης δηλώνει πως ὑπάρχουν διαφόρων εἰδῶν μορφές δημοκρατίας που ξεχωρίζουν μεταξύ τους ἀνάλογα με τον τρόπο που λαμβάνονται οι ἀποφάσεις, την ἰσχὺ των νόμων και των θεσμῶν, τη συμμετοχή στη λειτουργία του πολιτεύματος και ἄλλα.

ἐν μὲν οὖν εἶδος δημοκρατίας τοῦτο: Ἐκδοχές και ποιότητες δημοκρατίας ὑπάρχουν πολλές, ἀνάλογα με τον τρόπο λήψης των ἀποφάσεων, την ἰσχὺ των νόμων κ.λπ. Στο Κείμενο Ἀναφορὰς περιγράφεται ἡ ἀνώτερη και πιο σημαντικὴ ἀπὸ αὐτές, αὐτὴ που ἔχει ὡς κύριες (ἀλλὰ ὄχι μοναδικές) ἀξίες την ελευθερία και την ἰσότητα, τη διασφαλισμένη ἀπὸ τον νόμο. (φάκελος υλικού σελ. 175)

Αισθητικά-Υφολογικά στοιχεία

- **μάλιστα:** τριπλὴ ἐπανάληψη του υπερθετικού βαθμοῦ =ἡ δημοκρατία διασφαλίζει τον ἀνώτατο βαθμὸ ελευθερίας και ἰσότητος.
- **προσωποποίηση :** (Ἴσον γὰρ φησιν ὁ νόμος)
- **ἀντίθεση :** (μηδὲ κυρίους εἶναι ὅποτερουσῶν, ἀλλ' ὁμοίους ἀμφοτέρους)
- ἐπανάληψη λέξεων που ἀναφέρονται στη δημοκρατία (δημοκρατία, δῆμος, ἴσον, κύριος, πλείων /πλείοσιν, ὁμοίους/ομοίως)

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

Α.Ἐρμηνευτικές

1.Ποια εἶναι τα χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα της δημοκρατίας κατὰ τον Ἀριστοτέλη;

2. Η μορφή δημοκρατίας στην οποία αναφέρεται ο Αριστοτέλης προϋποθέτει την ελευθερία και την ισότητα. Ποιο είναι το ακριβές περιεχόμενό τους στο συγκεκριμένο κείμενο;

3. Ποια ουσιαστική διαφορά υφίσταται κατά τον Αριστοτέλη μεταξύ της δημοκρατίας που περιγράφει στο Κείμενο Αναφοράς και στο παρακάτω Παράλληλο Κείμενο;

Μια άλλη μορφή δημοκρατίας είναι αυτή στην οποία ισχύουν όλα τα προηγούμενα, η υπέρτατη όμως αρχή είναι τώρα ο λαός, όχι ο νόμος· είναι η περίπτωση κατά την οποία τα ψηφίσματα έχουν μεγαλύτερη ισχύ από τον νόμο· αυτό συμβαίνει όταν στην πόλη υπάρχουν και δρουν δημαγωγοί. Στις δημοκρατικές πόλεις που κυβερνιούνται κατά τον νόμο, δεν κάνει ποτέ την εμφάνισή του δημαγωγός, αλλ' είναι οι άριστοι πολίτες που έχουν την πρωτοκαθεδρία. Οι δημαγωγοί κάνουν την εμφάνισή τους εκεί όπου οι νόμοι δεν αποτελούν την υπέρτατη αρχή.

Αριστοτέλης, Πολιτικά, Δ 26

Β. Λεξιλογικές

1. Να βρείτε στο κείμενο λέξεις με ετυμολογική συγγένεια με τις παρακάτω: πορθμός, είδηδη, αυτοκράτορας, επικύρωση, πρόληψη, εξομολόγηση, προσδοκία, αυτούσιος.

2. δημοκρατίαν: ποιά είναι τα συνθετικά της λέξης; Να γράψετε από δύο ομόρριζα ουσιαστικά για το καθένα τους στη νέα ελληνική.

3. Να σχηματίσετε πέντε σύνθετα ουσιαστικά με δεύτερο συνθετικό παράγωγα του ρήματος λαμβάνω και πρώτο συνθετικό μια πρόθεση.

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 20

Ο κοσμοπολίτης άνθρωπος

Η φιλοσοφία, από την ελληνιστική εποχή, έβλεπε ότι ο άνθρωπος δεν είναι πλέον πολίτης μιας συγκεκριμένης πόλης αλλά υπήκοος ενός μεγάλου βασιλείου ή, αργότερα, της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. Αν οι βεβαιότητες του ανθρώπου αρχίζουν να κλονίζονται μέσα σε αυτό το καινούργιο και ανοίκειο περιβάλλον, αν νιώθει ότι οι δεσμοί του με τη γενέθλια πόλη διαρρηγνύονται, είναι πιθανό να στραφεί στον εαυτό του και να νιώσει ότι δεν έχει πατρίδα ή ότι όλος ο κόσμος είναι η πατρίδα του. Αλλά ποιος είναι ο ίδιος και ποια είναι η θέση του μέσα σ' αυτόν τον κόσμο; Στωικοί φιλόσοφοι, όπως ο Επίκτητος (περ.50-125/30 μ.Χ.) και ο ρωμαίος αυτοκράτορας Μάρκος Αυρήλιος (121-180 μ.Χ.), φαίνεται να δίνουν μια απάντηση που ταιριάζει στους ανθρώπους της ελληνορωμαϊκής αρχαιότητας.

ΚΕΙΜΕΝΑ ΑΝΑΦΟΡΑΣ

ΕΠΙΚΤΗΤΟΣ, Διατριβαί, Β 10.1-4

ΑΡΧΑΙΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ

<p>Σκέψαι τίς εἶ.</p> <p>Τὸ πρῶτον ἄνθρωπος,</p> <p>τοῦτο δ' ἔστιν οὐδὲν ἔχων κυριώτερον προαιρέσεως, ἀλλὰ ταύτη τὰ ἄλλα ὑποτεταγμένα, αὐτὴν δ' ἀδούλευτον καὶ ἀνυπότακτον.</p>	<p>Σκέψου ποιος εἶσαι.</p> <p>Πάνω απ' όλα εἶσαι ἄνθρωπος,</p> <p>δηλαδή κάποιος που τίποτε πιο σημαντικό δεν έχει από την προαίρεση. σ' αυτήν υποτάσσει όλα τ' άλλα, ενώ την ίδια την</p>	<p>Θέμα: Συνειδητοποίηση του ανθρώπου πως είναι πολίτης του κόσμου.</p> <p>Η προτροπή του Επίκτητου στον άνθρωπο να στραφεί στον εαυτό του και να αναλογιστεί την ταυτότητά του.</p> <p>Διαπίστωση: «Εἶσαι ἄνθρωπος» δηλαδή τονίζεται η μοναδικότητα του ανθρώπου μέσα στους άλλους οργανισμούς.</p> <p>Τα αποτελέσματα της διερεύνησης:</p> <ul style="list-style-type: none"> Εἶναι πλάσμα προικισμένο με «προαίρεσιν» που είναι το πιο σημαντικό στοιχείο το οποίο καταξιώνει την
---	--	---

<p>Σκόπει οὖν, τίνων κεχώρισαι κατὰ λόγον. Κεχώρισαι θηρίων, κεχώρισαι προβάτων.</p> <p>Ἐπὶ τούτοις πολίτης εἶ τοῦ κόσμου καὶ μέρος αὐτοῦ, οὐχ ἔν τῶν ὑπηρετικῶν, ἀλλὰ τῶν προηγουμένων· παρακολουθητικὸς γὰρ εἶ τῇ θεῖα διοικήσει καὶ τοῦ ἐξῆς ἐπιλογιστικὸς.</p> <p>Τίς οὖν ἐπαγγελία πολίτου; Μηδὲν ἔχειν ἰδίᾳ συμφέρον, περὶ μηδενὸς βου λεύεσθαι ὡς ἀπόλυτον,</p> <p>ἀλλ' ὥσπερ ἄν, εἰ ἡ χεὶρ ἢ ὁ ποῦς λογισμὸν εἶχον καὶ παρηκολούθουν τῇ φυσικῇ κατασκευῇ, οὐδέ ποτ' ἂν ἄλλως ᾠρμησαν ἢ ᾠρέθησαν ἢ ἐπα νενεγκόντες ἐπὶ τὸ ὄλον.</p>	<p>κρατὰ αδοῦλωτη και ανυπότακτη.</p> <p>Αναλογίσου, λοιπόν, ἀπὸ ποια πράγματα ξεχωρίζεις με κριτήριο τον λόγο. Ξεχωρίζεις ἀπὸ τα θηρία, ξεχωρίζεις ἀπὸ τα πρόβατα.</p> <p>Επιπλέον, εἶσαι πολίτης του κόσμου και αποτελεῖς μέρος του. Οχι, ὁμως, μέρος υπηρετικό ἀλλὰ ηγετικό. Γιατί εἶσαι ικανός να κατανοεῖς τη θεϊκή διακυβέρνηση του κόσμου και να αξιολογεῖς τις συνέπειές της.</p> <p>Ποια εἶναι, ἀραγε, η αποστολή του πολίτη; Να μην ξεετάζει τίποτε με βάση το προσωπικό του συμφέρον, να μην αποφασίζει για τίποτε σαν να ἦταν μεμονωμένο ἄτομο,</p> <p>ἀλλὰ να ενεργεῖ ὅπως ακριβῶς θα ενεργούσε το χέρι ἢ το πόδι, αν εἶχαν λογική και μπορούσαν να καταλάβουν τη διάταξη της φύσης: δεν θα επέλεγαν ποτέ ἢ δεν θα επιθυμούσαν ποτέ κάτι παρά μόνο ανάγοντάς το στο σύνολο.</p> <p>(μετάφραση Γ. Ζωγραφίδης)</p>	<p>υπόσταση του ανθρώπου.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Διαθέτει το λόγο που εἶναι το διακριτό γνώρισμα του ανθρώπου ἀπὸ τα ἄλλα ζῶα . • Εἶναι «πολίτης του κόσμου», και μέρος του, γιατί μπορεί να κατανοεῖ τη θεϊκή διοίκηση του κόσμου και να κρίνει τις συνέπειές της. <p>Το χρέος –η αποστολή του πολίτη:</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ Να ἔχει συνείδηση της θέσης του στον κόσμο. Δηλαδή, να ενεργεῖ αντιλαμβανόμενος τη θέση του και τη λειτουργία του ως οργανικοῦ μέλους του συνόλου. <p>Ενίσχυση της θέσης με τη χρήση της παρομοίωσης με τα μέλη ενός σώματος. Επομένως, ο ἄνθρωπος εἶναι σαν ἓνα μέλος ενός σώματος και γι 'αυτό πρέπει να ενεργεῖ με κριτήριο το καλό του συνόλου.</p>
--	---	--

A. Λίγα λόγια για τους Στωικούς και τη φιλοσοφία τους

Η σχολή των Στωικών φιλοσόφων είχε τη μεγαλύτερη διάρκεια μέσα στην ελληνιστική και ρωμαϊκή περίοδο. Παρά το γεγονός ότι οι θέσεις των ηγετών αλλά και των εκπροσώπων της παρουσίαζαν ποικιλία και διαφοροποιήσεις κατά καιρούς, εντούτοις η Στωική προσέγγιση της Ηθικής παρέμεινε μέχρι τέλους αναλλοίωτη. Στα τέλη του 4ου π.Χ. αιώνα οι σχολές φιλοσοφίας που υπήρχαν, ανέπτυσαν διάφορες θεωρίες σε πολλές πόλεις, το μεγαλύτερο κύρος όμως είχαν αυτές της Αθήνας, όπου λειτουργούσαν αρκετές φιλοσοφικές σχολές. Στο πλαίσιο αυτό ήρθε στην Αθήνα ο Ζήνων από το Κίτιο της Κύπρου, ο οποίος ίδρυσε τη σχολή των Στωικών γύρω στο 300 π.Χ. Μεταξύ αυτών των «ιδρυμάτων» οι διαφορές ήταν πολλές, ο ορθός λόγος όμως ήταν κοινό στοιχείο. Οι μαθητές του ονομάστηκαν στωικοί, αν και αρχικά αποκαλούνταν ζηνώνειοι, επειδή οι παραδόσεις των μαθημάτων γίνονταν στην Ποικίλη Στοά στην αρχαία αγορά της Αθήνας. Ο Στωικισμός εκτείνεται από το β' μισό του 4ου π.Χ. αιώνα ως τον 2ο μ.Χ. αιώνα και διακρίνεται συνήθως σε τρεις περιόδους: την αρχαία, τη μέση και τη νεότερη Στοά. Η νεότερη Στοά αντιπροσωπεύεται από τα έργα κυρίως του Σενέκα, του Επίκτητου και του Μάρκου Αυρήλιου και είναι η καλύτερη τεκμηριωμένη. Οι περισσότεροι εκπρόσωποί της φρόντιζαν για τη διάδοση των ηθικών αντιλήψεων του συστήματος και με την παροχή πρακτικών συμβουλών στους ακροατές τους.

Βασικά στοιχεία της στωικής φιλοσοφίας: Διακρίνεται σε τρία μέρη: τη λογική ή μελέτη του λόγου, τη φυσική ή μελέτη της φύσης και του σύμπαντος και την ηθική ή μελέτη της ανθρώπινης φύσης και του πως θα έπρεπε να ζούμε. Η ηθική σχετίζεται με την ανάλυση των ηθικών εννοιών, όχι τόσο θεωρητικά, αλλά κυρίως με σκοπό να φανεί ποιά είναι η βάση της ανθρώπινης ευδαιμονίας και ποιά είναι η καλύτερη ζωή που μπορεί να ζήσει ο άνθρωπος. Γενικά, οι Στωικοί είναι ηθικολόγοι πρακτικοί και όχι θεωρητικοί.

Στωικοί και Επικούρειοι: Σε αντίθεση με τον Επίκουρο που ισχυριζόταν ότι ο άνθρωπος κλίνει προς την ηδονή, οι Στωικοί προέβαλαν τη σημασία που έχει το ένστικτο της αυτοσυντήρησης. Ο Στωικός θεωρεί χρέος του να είναι δίκαιος προς τους συνανθρώπους του. Γι' αυτό και όταν υπαγορεύεται από τη δικαιοσύνη να συνδράμει και να κάνει κάτι για το σύνολο, δε διστάζει να βοηθήσει τους άλλους. Δεν ξαφνιάζει λοιπόν το γεγονός ότι μέρος της διδασκαλίας τους ήταν ότι ο άνθρωπος οφείλει να συμμετέχει στην πολιτική με στόχο να προωθήσει την αρετή και να δραστηριοποιηθεί κοινωνικά ως ενεργό μέλος. Στον αντίποδα βρισκόταν ο Επίκουρος που διατεινόταν ότι ο σοφός δεν πρέπει να αναμιγνύεται στην πολιτική εκτός αν υποχρεωθεί.

Ο βασικός στόχος των Στωικών: Η βελτίωση του εαυτού μέσα από τις παρακάτω ηθικές αρετές είναι ο κύριος σκοπός της στωικής φιλοσοφίας: α) της πρακτικής σοφίας, δηλαδή πώς θα διαχειρίζεται ψύχραιμα καθημερινά περίπλοκα ζητήματα, με αταραξία, β) της εγκράτειας, δηλαδή πώς θα εμφανίζεται μετριοπαθής 198 με αυτοκυριαρχία στη ζωή γ) της δικαιοσύνης, δηλαδή της αντιμετώπισης των άλλων με ενσυναίσθηση δ) του θάρρους, δηλαδή να αντιμετωπίζει τις αντιξοότητες της καθημερινότητας με αξιοπρέπεια και ακεραιότητα. Η ηθική διδασκαλία των στωικών φιλοσόφων επηρέασε βαθύτατα το δυτικό τρόπο σκέψης και τους χριστιανούς πατέρες, την ψυχολογία και την αναγνώριση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

B. ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

Λίγα λόγια για τη φιλοσοφία του Επίκτητου: Ο Επίκτητος υποστηρίζει πως άλλες καταστάσεις τις διαμορφώνει ο ίδιος ο άνθρωπος και άλλες οφείλει να καταλάβει ότι δεν τις ελέγχει καθόλου. Η δυνατότητα της σωστής επιλογής (προαίρεσις) λοιπόν είναι σύμφωνα με τον φιλόσοφο το Αγαθό και ο δρόμος για την κατάκτηση της εσωτερικής ελευθερίας.

1. «Σκέψαι τίς εί.»

Η εναρκτήρια φράση παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον από άποψη μορφής. Δεν είναι καθόλου τυχαία η επιλογή του Επίκτητου να ξεκινήσει το κείμενό του με τη λέξη σκέψαι. Η έγκλιση είναι προτροπική προστακτική και το ρηματικό πρόσωπο β' ενικού αριθμού, αποκαλύπτοντας τον επικοινωνιακό χαρακτήρα και το εξομολογητικό ύφος του φιλοσόφου. Αυτή η πρώτη λέξη λοιπόν, δηλώνει ότι ο Επίκτητος δε στοχάζεται αφηρημένα και απρόσωπα, αλλά απευθύνει τις σκέψεις και τις προτροπές του άμεσα σε ένα πρόσωπο, το οποίο παρακινεί να σκεφτεί ποιός είναι. Πρώτα πρώτα, το πρόσωπο με το οποίο συνομιλεί ο φιλόσοφος είναι ο εαυτός του. Έχουμε να κάνουμε με μια πνευματική συζήτηση στην οποία ο συγγραφέας προσκαλεί τον εαυτό του, να υιοθετήσει μια συγκεκριμένη στάση ζωής. Η σύγκρισή με ημερολόγιο είναι αναπόφευκτη κυρίως λόγω του προσωπικού –βιωματικού τόνου που διαπιστώνεται στο κείμενο. Το ίδιο πιθανό είναι να εκληφθεί ως ένας εσωτερικός μονόλογος στο πλαίσιο ενδοσκοπήσης.

Ταυτόχρονα, το β' ενικό ρηματικό πρόσωπο είναι μια ξεκάθαρη, σαφής και συγκεκριμένη προτροπή στον αναγνώστη: απευθυνόμενος στον καθένα προσωπικά, τον συμβουλεύει να υιοθετήσει μια ορισμένη στάση ζωής. Έτσι, ο προτροπικός λόγος και η αποστροφή προς τον αναγνώστη-ακροατή, δημιουργούν την αίσθηση ενός ζωντανού διαλόγου. Η πλάγια ερώτηση (που είναι και ρητορική) επιτυγχάνει την αφύπνιση και τον προβληματισμό.

Από την άποψη του περιεχομένου, η φράση αποτελεί μια συμβουλή προς τον εαυτό του συγγραφέα αλλά και τον αναγνώστη να αναλογιστεί ποιός είναι. Ένα υπαρκτικό ερώτημα αναζητά την απάντησή του στην ενδοσκοπήση και την εσωτερικότητα του ατόμου. Η φιλοσοφία δεν είναι πλέον αφηρημένη πνευματική ενασχόληση του ανθρώπου των κλασικών χρόνων, που αισθάνεται πληρότητα και αυτάρκεια στο προστατευτικό πλαίσιο της πόλης – κράτους. Τώρα πια γίνεται βοηθός του ανθρώπου που ψάχνει πνευματική καθοδήγηση και έχει πρακτικό χαρακτήρα.

Η πρακτική πλευρά της στωικής φιλοσοφίας: Κοινή αντίληψη των Στωικών ήταν πως ο άνθρωπος παρόλο που δεν είναι δυνατόν να ελέγχει τη ροή, τη δυναμική και την εξέλιξη των γεγονότων, μπορεί όμως να έχει τον έλεγχο της αντίδρασής του και της προσέγγισής του σε αυτά. Οι Στωικοί πρέσβευαν ότι η φιλοσοφία δεν περιορίζεται στη θεωρητική ανάλυση της πραγματικότητας αλλά ασχολείται με τη ζωή του καθενός. Πρόκειται για τρόπο ζωής και στάση απέναντι στα πράγματα, που δεν στοχεύει μόνο στη γνώση αλλά κυρίως εστιάζει στην πρακτική εφαρμογή της. Συγκεκριμένα ο Επίκουρος ισχυριζόταν ότι ο άνθρωπος ταλαιπωρείται όχι από τα ίδια τα γεγονότα αλλά από τις σκέψεις που ο ίδιος κάνει αναφορικά με αυτά.

Πώς ερμηνεύεται ο πρακτικός προσανατολισμός της φιλοσοφίας των Στωικών: Καταρχάς, η πόλις-κράτος έχει παρακμάσει ενώ η κοινωνική αποξένωση των ελληνιστικών βασιλείων προκαλεί ανασφάλεια στους πολίτες. Δεύτερον, η απογοήτευση για την απολυταρχική και αλαζονική διακυβέρνηση των Ρωμαίων αυτοκρατόρων που οδηγούσε στην αναζήτηση κάποιας παρηγοριάς. Τρίτον, η αντίληψη, κοινή ήταν και του Σωκράτη, πως ο άνθρωπος αισθάνεται φόβο και αγωνία εξαιτίας της άγνοιας. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, δικαιολογείται η πρακτική στόχευση της φιλοσοφίας εκείνης της εποχής, με τον έντονα ατομοκεντρικό χαρακτήρα που παρέχει ασφάλεια και ανακούφιση από τη δυστυχία, λειτουργώντας έτσι ως οδηγός ευδαιμονίας, όπως και τα περισσότερα φιλοσοφικά εγχειρίδια.

2. «Τὸ πρῶτον ἄνθρωπος, τοῦτο δ' ἔστιν οὐδὲν ἔχων κυριώτερον προαιρέσεως»

Ο Επίκτητος απαντά στο ερώτημα που έθεσε στην προηγούμενη περίοδο: «είσαι άνθρωπος» και αυτό που αναφέρει ως το πρωταρχικό γνώρισμα της ανθρώπινης ύπαρξης, είναι η προαίρεση. Δεν πρέπει να θεωρηθεί αυτονόητη ούτε απλοϊκή μια τέτοια απόκριση, καθώς οι περισσότεροι άνθρωποι ζουν μηχανικά, χωρίς να στοχάζονται την ειδοποιό διαφορά τους από τα υπόλοιπα όντα. Δυσκολεύονται να συνειδητοποιήσουν τον εαυτό τους και τη θέση τους μέσα στον κόσμο. Όμως, ακριβώς αυτή η συνειδητοποίηση και η αυτογνωσία είναι που τον οδηγούν στην

ευτυχία. Γι' αυτό, ο φιλόσοφος προσκαλεί τον άνθρωπο να στραφεί προς τον εαυτό του και μέσα από την ενδοσκοπήση να αντιληφθεί τη σημασία της προαιρέσεως.

προαίρεσις: Είναι ένας σημαντικός όρος της αρχαίας ηθικής φιλοσοφίας, κεντρικός στον Αριστοτέλη (βλ. 15η Διδακτική Ενότητα) και σε Στωικούς όπως ο Επίκτητος. Εκτός από τη γενική σημασία της προτίμησης, στον Επίκτητο σημαίνει την ελεύθερη βούληση, την ελεύθερη στοχαστική επιλογή ενεργειών που συγκροτεί τον ηθικό χαρακτήρα του ανθρώπου. Είναι κυρίως μία κρίση, η έλλογη ικανότητα να επιλέγουμε και να αποβλέπουμε στα αποτελέσματα των πράξεών μας. Προϋπόθεση για την προαίρεσιν είναι η διαίρεσις των πραγμάτων σε αυτά που εξαρτώνται από εμάς (τα ἐφ' ἡμῖν) και σε αυτά που βρίσκονται πέρα από τις δυνάμεις μας (τα ἀπροαίρετα, τα οὐκ ἐφ' ἡμῖν) και είναι ἀδιάφορα για εμάς και την επίτευξη της ευδαιμονίας. (φάκελος υλικού σελ. 186)

Η προαίρεση είναι θέμα ηθικής ή μήπως λογικής;

Όποιος επιδιώκει την αρετή οφείλει, πριν από όλα, να απελευθερωθεί από τα πάθη του, δηλαδή τις ψυχικές του παρορμήσεις για να μπορεί να αδιαφορήσει για τη ζωή και το θάνατο, την υγεία και την αρρώστια, τα πλούτη και τη φτώχεια. Ό,τι δεν απαγορεύεται και ό,τι δεν υπαγορεύεται από ηθικούς λόγους, παραμένει ἀδιάφορον κατά την άποψη της στωικής ηθικής. Για παράδειγμα ένας συνηθισμένος άνθρωπος πιστεύει ότι σημασία έχει να είσαι υγιής· ο στωικός σοφός καταλαβαίνει ότι αξία έχει η προσπάθεια που καταβάλλεις, ώστε να είσαι υγιής. Επομένως, η έννοια της προαιρέσεως καλύπτει τόσο την ηθική βούληση, όσο και τη διάνοια, τον νου, τη λογική. Συνδέεται με την ικανότητα λογικής σκέψης και ομιλίας δηλαδή τη βασική ιδιότητα που διακρίνει τον άνθρωπο από τα άλλα ζώα. Ενώ αυτά ενεργούν σύμφωνα με τη φύση τους, ο άνθρωπος, πριν πράξει, σκέπτεται και αποφασίζει τις ενέργειές του και τη συμπεριφορά του και συνειδητά επιλέγει και απορρίπτει. Χάρη στην ικανότητα της λογικής και αναλυτικής σκέψης του, χάρη στη δυνατότητά του να αντιλαμβάνεται αλλά και διατυπώνει έννοιες, ο άνθρωπος καταξιώνεται ως ηθικό ον, αφού μπορεί να διακρίνει το καλό και το κακό και να κρίνει αυτόβουλα. Γι' αυτό η προαίρεση είναι σύμφυτη με την ελευθερία, γι' αυτό ο φιλόσοφος τη θεωρεί το κυριότερο στοιχείο της ανθρώπινης φύσης.

Επίκτητος και Αριστοτέλης: Η θεωρία του Επίκτητου για την προαίρεση προέρχεται ασφαλώς από παλαιότερους φιλοσόφους και προσιδιάζει με τη θέση του Αριστοτέλη, ο οποίος θεωρεί την προαίρεσιν κύριο στοιχείο της αρετής και του ήθους. Τα βασικά στοιχεία της προαιρέσεως στη σκέψη του Επίκτητου, δηλαδή η ελεύθερη βούληση και η συνειδητή – έλλογη επιλογή, έχουν ασφαλώς αριστοτελική προέλευση.

Ποιά αντίφαση υπάρχει στον ορισμό της ανθρώπινης φύσης;

Για τους Στωικούς, ο άνθρωπος είναι Λόγος και Προαίρεσις. Ο άνθρωπος της ελληνιστικής εποχής, όσο κι αν αντιστέκεται με τη λογική του στις δυνάμεις της κοινωνίας, αναγκάζεται να υποταχθεί στη μοίρα του. Αυτήν την υποτάσσει η βούληση των θεών και όχι η δύναμη της προαίρεσης και της λογικής. Ωστόσο, μπροστά σε αυτή την κατάσταση οι στωικοί υποδεικνύουν την εκπλήρωση του καθήκοντος όχι με παθητικότητα και ηττοπάθεια αλλά με αξιοπρέπεια και αποδοχή της ζοφερής πραγματικότητας.

3.«ἀλλὰ ταύτη τὰ ἄλλα ὑποτεταγμένα, αὐτὴν δ' ἀδούλευτον καὶ ἀνυπότακτον.»

Η προαίρεσις είναι το μόνο στοιχείο της ανθρώπινης ύπαρξης που δεν υποτάσσεται (ἀδούλευτον καὶ ἀνυπότακτον) σε κάποια άλλη δύναμη. Όλα τα άλλα χαρακτηριστικά του ανθρώπου αξιολογούνται ως κατώτερα της και εξαρτώνται άμεσα από αυτήν. Επομένως, ο φιλόσοφος αναγνωρίζει στην προαίρεσιν ηγετικό και καθοδηγητικό ρόλο σε κάθε πτυχή του ανθρώπινου βίου, συνδέοντάς την με την ελευθερία, την ύψιστη αξία για όλους. Εξάλλου, τα επίθετα ὑποτεταγμένα (ὑπό+τάσσομαι), ἀδούλευτον (ἀ στερητικό+δουλεύω) και ἀνυπότακτον (ἀ στερητικό+ὑπό+τάσσομαι), τα οποία επιλέγει για να την περιγράψει, καθώς και η αντίθεση τὰ ἄλλα # αὐτήν φανερώνουν και τονίζουν τον πρωταγωνιστικό ρόλο της προαιρέσεως στη ζωή του ανθρώπου. Χάρη σ' αυτήν, δεν ετεροκαθοριζόμαστε και γινόμαστε ενεργητικοί ηθικοί παράγοντες.

Για να κατανοήσουμε καλύτερα τον ρόλο της προαίρεσης στον ανθρώπινο βίο, θα πρέπει να προσθέσουμε ότι ο Επίκτητος διατείνεται πως η προαίρεση δίνει ηθικό περιεχόμενο στις πράξεις μας. Επίσης, αυτή δεν παραχωρείται λόγω κάποιων συγκυριών ή συνθηκών προς τον άνθρωπο, ώστε να ελέγχεται, να εμποδίζεται, να διευκολύνεται και να αφαιρείται από έναν εξωτερικό παράγοντα. Αναμφισβήτητα λοιπόν, οι επιλογές μας είναι πάντα δικές μας, μόνο αν εμείς το επιτρέψουμε, γίνεται κάποιος να τις διαφοροποιήσει.

3. «Σκόπει οὖν, τίνων κεχώρισαι κατὰ λόγον. Κεχώρισαι θηρίων, κεχώρισαι προβάτων.»

Ο Επίκτητος ουσιαστικά θέτει τρία ερωτήματα απευθυνόμενος στον εαυτό του αλλά την ίδια στιγμή και στον αναγνώστη, άρα σε κάθε άνθρωπο. Πρόκειται για δύο πλάγιες ερωτηματικές προτάσεις και μία ευθεία ερώτηση.

1) Ποιός είσαι;

2) Ο λόγος ως διακριτικό σου γνώρισμα, σε κάνει να ξεχωρίζεις από ποιόν;

3) Ποιά είναι η αποστολή σου;

Σε αυτό το χωρίο έχουμε να ερμηνεύσουμε το δεύτερο ερώτημα.

λόγος: Στο κείμενο αυτό ο λόγος σημαίνει τη βασική ιδιότητα που διακρίνει τον άνθρωπο από τα άλλα όντα, την ομιλία και την ικανότητα λογικής σκέψης (φάκελος υλικού σελ.186).

Ο στοχαστής εδώ αποδέχεται την άποψη που έχουν διατυπώσει σχεδόν όλοι οι προγενέστεροι φιλοσόφοι ότι ο άνθρωπος είναι ένα θνητό ζώο, το οποίο όμως διαθέτει τον λόγο, ως ικανότητα της λογικής σκέψης αλλά και ως ομιλία). Οι Στωικοί υποστηρίζουν πως ο λόγος είναι, η ειδοποιός διαφορά, του ανθρώπου από τα άλλα έμβια όντα. Αποτελεί τόσο χαρακτηριστικό γνώρισμα όσο και η προαίρεση.

Η έννοια βέβαια της λέξης λόγος είναι γενικά πολυσήμαντη: ομιλία, προφορική έκφραση, διήγηση, λογική ιδιότητα, σκέψη, ορισμός, επιχείρημα. Οι Στωικοί θεωρούσαν ότι αποτελεί βασικό όρο σε δύο επίπεδα (ανθρώπινος λόγος - κοσμικός Λόγος). Υποστήριζαν ότι η φύση έχει δημιουργήσει τον άνθρωπο ως λογικό ον με τέτοιο τρόπο ώστε να είναι ικανός για θεωρία και δράση. Αυτό επιτυγχάνεται με την αξιοποίηση του Λόγου από μέρους του. Ο Λόγος, είτε ως λογική σκέψη είτε ως δυνατότητα έκφρασης, έχει ως υπόστρωμα τη φύση και συμβάλλει στην ελεύθερη προαίρεση του ανθρώπου. Άρα ο άνθρωπος είναι Λόγος και προαίρεση. Επομένως, στόχος είναι η συνειδητοποίηση του ανθρώπου πως η ανθρώπινη φύση του είναι μέρος του Κοσμικού γίνεσθαι.

λόγος : Οι Στωικοί εκκινούν από τη θεωρία του προσωκρατικού Ηράκλειτου για τον Λόγο ως ρυθμιστική αρχή που διέπει την πραγματικότητα και συνδέει με σχέσεις αναλογίας όλα τα όντα. Ο Λόγος εδώ γίνεται θεϊκός, δηλαδή μια αιώνια ενεργητική δύναμη του σύμπαντος, που επιδρά στην αδιαμόρφωτη ύλη, τη μορφοποιεί και δεν την αποχωρίζεται ποτέ (γι' αυτό έχει και υλική διάσταση). Λειτουργεί παραγωγικά όπως ένα σπέρμα, είναι ταυτόσημη με το πῦρ (ως ο κύριος υλικός φορέας δημιουργίας) και τη Φύση. Συνέχει κατά τρόπο λογικό (αιτιοκρατικό, νομοτελειακό) τον κόσμο διαμορφώνοντας την απαραίτητη τάξη του κόσμου. Ο Λόγος, επίσης, ταυτίζεται με τον φυσικό ηθικό νόμο. Ως μέρος αυτής της Φύσης ο έλλογος άνθρωπος μοιράζεται τον Λόγο, διαθέτοντας μόνο αυτός από όλα τα έμβια όντα την έλλογη ικανότητα και οφείλει να ζει «ακολουθώντας τον λόγο και τη φύση». Έτσι, το να ζει κανείς με τον λόγο ταυτίζεται με το να ζει κανείς εναρμονιζόμενος με τη φύση (φάκελος Υλικού σελ. 187).

Συμπερασματικά, ο λόγος συνδέεται με τη φύση και το γεγονός ότι ο άνθρωπος διαθέτει αυτό το προνόμιο επιβεβαιώνει την ιδιαιτερότητά του ως όντος, εδραιώνει τον κυρίαρχο ρόλο του ανάμεσα στα άλλα όντα, καθώς και τη δυνατότητα που έχει να συντονίζει τη συμπεριφορά και τη δράση του με τους νόμους (τους «ρυθμούς») που διέπουν τον κόσμο, το σύμπαν.

Ποιός είναι ο ρόλος του οὖν στην πρόταση «Σκόπει οὖν, τίνων κεχώρισαι κατὰ λόγον»:

Χρησιμοποιείται για να συνδέσει λογικά δύο έννοιες: λόγος και προαίρεση, για να δηλώσει ότι η δεύτερη αποτελεί λογικό συμπέρασμα της πρώτης. Συγκεκριμένα, στο χωρίο που εξετάζουμε ο παρατακτικός συμπερασματικός σύνδεσμος οὖν δηλώνει ότι ο λόγος είναι στοιχείο της προαιρέσεως. Η διάκριση του ανθρώπου από τα άλλα ζώα με κριτήριο τον λόγον, προκύπτει από τη συνείδηση ότι είναι άνθρωπος, που σημαίνει ότι είναι ον προικισμένο με προαιρέσεις, δηλαδή πλασμένο έτσι ώστε από τη φύση του να έχει την ικανότητα να επιλέγει και να αποφασίζει έλλογα.

4. «Ἐπὶ τούτοις πολίτης εἶ τοῦ κόσμου καὶ μέ ρος αὐτοῦ, οὐχ ἔν τῶν ὑπηρετικῶν, ἀλλὰ τῶν προηγουμένων»

πολίτης τοῦ κόσμου: Ασφαλώς δεν υπήρχε κάποιο παγκόσμιο κράτος, ώστε η έννοια του πολίτη να έχει κυριολεκτική σημασία· και ο κόσμος εννοείται με στωική σημασία, ως ένα ενιαίο σύνολο που διέπεται από τον φυσικό νόμο και τη λογικότητα. Για την έννοια του κοσμοπολίτη, βλ. παρακάτω, τα Παράλληλα Κείμενα. Η έννοια θα ξαναχρησιμοποιεί ιδιαίτερα από τα μέσα του 19ου αι. σε ένα ολοένα περισσότερο παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον. (φάκελος υλικού σελ.187)

Τί είναι ο στωικός κοσμοπολιτισμός:

Η κοσμοπόλις, προβάλλεται σαν μια εναλλακτική εκδοχή πολιτικής συγκρότησης και ο κοσμοπολίτης δε θεωρεί ότι χαρακτηρίζεται και διαφοροποιείται λόγω γλώσσας, θρησκείας ή χρώματος ούτε βέβαια απαξιώνει τη γενέτειρά του. Η ιδανική πολιτεία των πρώτων Στωικών δεν περιοριζόταν λοιπόν στα όρια της πόλης-κράτους. Αυτή η παγκόσμια κοινωνία στηρίζεται πάνω σε θεμελιώδεις αρχές όπως η δικαιοσύνη με βασική προϋπόθεση την αδελφότητα των ανθρώπων. Ο κοσμοπολίτης του Επίκτητου πρέπει να εμπεδώσει τη θείκη διοίκηση του κόσμου και τις συνέπειές της και, αφού το καταφέρει να δράσει ως πολίτης του κόσμου. Γενικά, δίνει έμφαση στον πολίτη του σύμπαντος, αν πειθαρχεί στους νόμους του σύμπαντος και αν υπακούει στο θεό.

Ο κόσμος στη φιλοσοφία του Επίκτητου:

Η άποψη που διατυπώνεται στο κείμενο αναφοράς απηχεί τη βασική στωική θέση, σύμφωνα με την οποία, «το σύμπαν το ίδιο είναι μια “πόλη”, η κατοικία θεών και ανθρώπων, με κοινό συνδετικό στοιχείο τη λογικότητα που διέπει το σύνολο και τα μέρη του. Η “κοσμική πόλη” έχει ως νόμο της τον φυσικό ηθικό νόμο, τον “ορθό λόγο”» (δηλαδή τη λογικότητα που ενυπάρχει στον κόσμο) (βλ. Φάκελο Υλικού, σελ. 186). Ο άνθρωπος ακολουθεί και εφαρμόζει τον παγκόσμιο

νόμο της φύσης, ο οποίος είναι ταυτόσημος με τον λόγον και με το θεό. Το ιδεώδες του κοσμοπολιτισμού έρχεται να συμπληρώσει το κενό που άφησε η παρακμή της πόλης-κράτους.

Τί προσφέρει στον άνθρωπο η κοσμοπολίτικη συνείδηση?

Πόλιτης πλέον ο άνθρωπος μιας αυτοκρατορίας ή ενός βασιλείου, παρατηρεί να κλονίζονται συθέμελα οι σταθερές του. Καθώς οι δεσμοί με τη γενέτειρα χαλαρώνουν, προσπαθεί να ανακτήσει το αίσθημα της ασφάλειας στην ιδέα ότι πατρίδα είναι πλέον ο εαυτός ή και ολόκληρος ο κόσμος! Το κάλεσμα του Επίκτητου προς τον άνθρωπο του καιρού του, να αισθανθεί ότι είναι πολίτης του κόσμου αποτελεί μια εναλλακτική πρόταση με θεραπευτική λειτουργία, ως προς την αντιμετώπιση της αγωνίας και της ανασφάλειας που επικρατούσαν τότε που η ηθική και η πολιτική τελμάτωση οδηγούσαν σε συναισθηματική αναπηρία και βιαιότητα. Ο Επίκτητος δε θεωρεί τον άνθρωπο ως ένα απλό μέρος του κόσμου, αλλά ένα από τα ηγεμονικά μέρη του (ἐν τῶν προηγουμένων). Αυτό σημαίνει ότι η θέση του στον κόσμο είναι ιεραρχικά η ανώτατη καθώς είναι αρχηγός και όχι υπηρέτης, δεν υπακούει ούτε υποτάσσεται στις επιταγές κάποιων άλλων. Ο άνθρωπος, επειδή διαθέτει τη λογική, βρίσκεται σε πλεονεκτική θέση. Έτσι, η κοσμοπολίτικη συνείδηση τον βοηθά να αντιληφθεί ότι βρίσκεται στο κέντρο του κόσμου.

5. «παρακολουθητικός γὰρ εἶ τῆ θείᾳ διοικήσει καὶ τοῦ ἐξῆς ἐπιλογιστικός.»

Ο Επίκτητος διατύπωσε την άποψη πως ο κόσμος είναι μία ενιαία κοσμική κατάσταση που αποτελείται από μία ενιαία ουσία. Επομένως, ρόλος της φιλοσοφίας είναι να εισάγει τον άνθρωπο στον προβληματισμό μιας ηθικής συμπεριφοράς και να τον παρακινήσει να υιοθετήσει την προσωπική του ηθική στάση μέσα στον κόσμο. Αν δεν μπορεί ο άνθρωπος να αλλάξει την πορεία των γεγονότων, δεν έχει παρά να μεταβάλει τη δική του στάση απέναντι σε αυτά. Εδώ υπεισέρχεται η ικανότητα του ανθρώπου να ενεργεί με ελεύθερη βούληση, η οποία έχει δοθεί σε εμάς από το θεό με σκοπό την ευδαιμονία μας. Κατ' επέκταση κάθε απόφασή του είναι η αναγκαστική συνέπεια της αλληλεπίδρασης του ανθρώπου με το περιβάλλον, όπου οι εξωτερικές συνθήκες είναι τα δευτερεύοντα αίτια της πράξης, ενώ η δική του συγκατάθεσις είναι το κύριο αίτιο.

Η ημιπερίοδος αιτιολογεί (αιτιολογικός σύνδεσμος γάρ) την προηγούμενη άποψη ότι ο άνθρωπος αποτελεί ηγετικό μέρος του κόσμου, διότι έχει από τη φύση του την ικανότητα να κατανοεί τη θεϊκή διακυβέρνηση του κόσμου και, κατά συνέπεια, να αξιολογεί τις συνέπειές της. Επομένως, η λογική φύση του ανθρώπου τον καθιστά ηγετικό μέρος του σύμπαντος. Επίσης, στο χωρίο ταυτίζεται ο λόγος με τον θεό και προβάλλεται η αισιόδοξη άποψη ότι ο κόσμος κυβερνάται, καθοδηγείται από τη θεϊκή πρόνοια (είμαρμένην).

θεία διοικήσει: Αυτό που κινεί τον κόσμο είναι η πρόνοια, η είμαρμένη είναι η απαραβίαστη τάξη του κόσμου, μια λογική και συνεκτική δύναμη, ο ίδιος ο λόγος. Όλα γίνονται σύμφωνα με αυτήν, που κάνει όλα τα πράγματα να είναι ενωμένα σε μια παγκόσμια συμπάθεια. Οι Στωικοί την ονομάζουν θεό ή και Δία: η διακυβέρνηση του κόσμου είναι η έκφραση ενός θείου, έλλογου νόμου. (φάκελος υλικού σελ 186)

6. «Τίς οὖν ἐπαγγελία πολίτου;»

Το ρητορικό ερώτημα ακολούθησε ως λογική συνέχεια της προηγούμενης τοποθέτησης, ότι δηλαδή ο άνθρωπος είναι και πρέπει να αυτοπροσδιορίζεται ως πολίτης του κόσμου. Θέτει τον προβληματισμό σχετικά με το χρέος και την αποστολή ενός κοσμοπολίτη. Πώς πρέπει άραγε να συμπεριφέρεται και να δρα μέσα στον κόσμο; Το κοινωνικό στοιχείο εμπλέκεται έμμεσα εδώ. Για παράδειγμα, η επαγγελία μεταφράζεται ως αποστολή προκειμένου να αποκαλυφθεί ο ενεργητικός ρόλος του πολίτη εκείνης της περιόδου. Στα Αρχαία Ελληνικά ἐπαγγέλλω και ἐπαγγέλλομαι σημαίνει υπόσχομαι. Όμως η επαγγελία δεν μεταφράζεται ως υπόσχεση γιατί τότε θα δήλωνε μια δυνατότητα και μελλοντική πρόθεση. Σύμφωνα με τη Στωική φιλοσοφία και την αντίληψη για την ανάληψη ευθυνών από το άτομο, ο όρος αποδίδεται καλύτερα ως αποστολή.

7. «Μηδὲν ἔχειν ἰδίᾳ συμφέρον, περὶ μηδενὸς βουλευέσθαι ὡς ἀπόλυτον.»

Ο Επίκτητος, επιχειρώντας να δώσει απάντηση στο ερώτημα που σχετίζεται με την έννοια του χρέους που έχει ο κοσμοπολίτης άνθρωπος, διατυπώνει την άποψη ότι οφείλει να μην προτάσσει το προσωπικό του συμφέρον έναντι του ατομικού και να μην αποφασίζει για τίποτε, σαν αποστασιοποιημένο μέρος του συνόλου. Πρέπει να συνειδητοποιήσει πως υπάγεται σε ένα σύνολο, σε μια παγκόσμια κοινότητα, αποτελώντας οργανικό τμήμα της. Μόνο τότε η ευδαιμονία του ανθρώπου θα εξασφαλιστεί, αφού θα έχει αντιληφθεί το κοσμικό σχέδιο για καθετί ακόμα και για τον ίδιο και έτσι θα καταφέρει και ο ίδιος να ενταχθεί στον κόσμο και να ρυθμίσει κατάλληλα τη συμπεριφορά του. Για τον Επίκτητο η αντίληψη αυτή συνδέεται με την άποψη ότι ο άνθρωπος αποτελεί μέρος του κοσμικού – θεϊκού λόγου. Άμεσο επακόλουθο αυτής της ιδέας είναι η θέση ότι χρέος του ατόμου (που είναι πολίτης του κόσμου) είναι να εναρμονίζεται η θέληση του με τον λόγο.

8. «ἀλλ' ὡσπερ ἄν, εἰ ἡ χεὶρ ἢ ὁ πούς λογισμὸν εἶχον καὶ παρηκολούθουν τῇ φυσικῇ κατασκευῇ, οὐδέποτ' ἂν ἄλλως ὄρμησαν ἢ ὠρέχθησαν ἢ ἐπανενεγκόντες ἐπὶ τὸ ὄλον.»

Ο φιλόσοφος, για να στηρίξει λογικά την άποψη – προτροπή που διατύπωσε αμέσως παραπάνω, χρησιμοποιεί μια παρομοίωση με το ανθρώπινο σώμα, το

οποίο αποτελεί ένα σύνολο (όλον) αποτελούμενο από μέρη (= τα μέλη και τα όργανα του σώματος). Τα μέρη αυτά, αν και λειτουργούν διαφορετικά, εξαρτώνται το ένα από το άλλο και συνεργάζονται. Παρόμοια και ο άνθρωπος, συνειδητοποιώντας τη θέση του μέσα στον κόσμο, οφείλει να ενεργεί συντονίζοντας τις επιθυμίες του και τις προτεραιότητές του με τον κοσμικό λόγο και ανάγοντας οτιδήποτε επιλέγει και πράττει στο σύνολο. Η αναλογία αυτή απηχεί τη θέση, που ήταν βασική στη φιλοσοφία των Στωικών, ότι υπάρχει στον κόσμο ένας «φυσικός λόγος» που ρυθμίζει τα πάντα. Άρα, ο άνθρωπος οφείλει να αφογκραστεί την οργάνωση αυτή που επικρατεί στο σύμπαν και στον κόσμο και να εναρμονιστεί όπως ταιριάζει. Ο Επίκτητος τονίζει ότι τα μέλη ενός οργανικού συνόλου, όπως είναι το χέρι ή το πόδι, συνεργάζονται με το σύνολο και επιτελούν τις λειτουργίες τους ακολουθώντας τη λογική που υπαγορεύεται από το σύνολο στο οποίο περιλαμβάνονται. Συνεπώς, παρόμοια οφείλει να ενεργεί ο άνθρωπος ως πολίτης του κόσμου. Το ή λειτουργεί ως διαζευκτικός σύνδεσμος για να δώσει παραδείγματα (ή χείρ ή ό πούς) ή για να διευκρινήσει (ώρμησαν ή ώρέχθησαν). Όμως, αμέσως μετά χρησιμοποιείται συγκριτικά (ή έπανενεγκόντες έπί τὸ ὄλον). Το ρήμα ώρέχθησαν παραπέμπει στην ανάγκη να ελεγχθούν οι ανθρώπινες επιθυμίες και μέσα από την εγκρατή συμπεριφορά του ατόμου να αποφευχθούν ποικίλες συγκρούσεις και να εξασφαλιστεί η ευδαιμονία.

Η στωική φιλοσοφία υποστηρίζει ότι συχνά οι επιθυμίες του ανθρώπου επαναστατούν διεκδικώντας μια διαφορετική ισορροπία από αυτήν που υπάρχει στον κόσμο. Αυτές τις επιθυμίες όπως και τις άλογες, ενστικτώδεις ορέξεις καλείται να τιθασεύσει το λογικό και ηγεμονικό μέρος της ψυχής γιατί έρχονται σε αντίθεση με την κοσμική τάξη, όπως την καθόρισε ο παγκόσμιος λόγος. Συμπερασματικά: Ο ρωμαϊκός στωικισμός προσεγγίζει την χριστιανική διδασκαλία μέσα από την ιδεολογία σχετικά με τη μακαριότητα. Σύμφωνα με αυτήν, τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα μπορούν περισσότερο από τις άλλες κοινωνικές ομάδες να επιδείξουν τη στωική αντίσταση στα δεινά της καθημερινότητας μετουσιώνοντας την απελπισία τους σε αταραξία.

Αισθητικά-Υφολογικά στοιχεία

- **χρήση β' ενικού προσώπου:** «σκέψαι, σκόπει, κεχώρισαι, εἶ»-διαλογική διδασκαλία, εσωτερικός μονόλογος, αμεσότητα, οικειότητα.
- «σκέψαι, σκόπει»: χρήση προστακτικής έγκλισης, προτροπή σε ενδοσκόπηση και προβληματισμό
- κεχώρισαι (τρεις): η επανάληψη της λέξης= έμφαση στην καθοριστική διαφορά του ανθρώπου από τα υπόλοιπα ζώα. Ο άνθρωπος έχει προικιστεί με λογική.
- **ρητορική ερώτηση:** «Τίς οὖν έπαγγελία πολίτου;»

- **παρομοίωση:** «ἀλλ' ὥσπερ ἄν, εἰ ἡ χεὶρ ἢ ὁ πούς λογισμὸν εἶχον καὶ παρηκολούθουν τῇ φυσικῇ κατασκευῇ, οὐδέ ποτ' ἄν ἄλλως ὥρμησαν ἢ ὠρέχθησαν ἢ ἐπανενεγκόντες ἐπὶ τὸ ὅλον.»
- χρήση αντιθέσεων
- κυριαρχία παρατακτικῆς σύνδεσης
- **ῥυθμός:** απλό, άμεσο και σαφές, κυριαρχεί ο βραχυπερίοδος λόγος.
- **γλώσσα:** η Ελληνιστική Κοινή, δηλαδή μια λαϊκή εκδοχή της Αρχαίας ελληνικῆς.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

Α.Ερμηνευτικές

1. Ποιός είναι ο ρόλος του ανθρώπου ως κοσμοπολίτη μέσα στο κείμενο αναφοράς του Επίκτητου λαμβάνοντας υπόψιν και το ιστορικό πλαίσιο της εποχής;
2. Τί βαρύτητα αποδίδει ο Επίκτητος στις επιθυμίες του ανθρώπου; Πώς θεωρεί ότι πρέπει να τις αντιμετωπίζει καθένας μας;
3. Να εντοπίσετε την ειδοποιό διαφορά του ανθρώπου από τα ζώα και να παρουσιάσετε την άποψη του φιλοσόφου για τη λειτουργικότητα αυτού του εφοδίου;
4. Συνδυαστική ερώτηση με διδακτική ενότητα 15: Να παρουσιάσετε με συντομία την έννοια της προαίρεσης στον Αριστοτέλη και στον Επίκτητο.
5. Να συγκρίνετε την έννοια του πολίτη, όπως ορίζεται από τον Αριστοτέλη στο παρακάτω απόσπασμα των Πολιτικών, με αυτήν του πολίτη στο κείμενο αναφοράς του Επίκτητου, λαμβάνοντας υπ' όψιν το κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο που έδρασε καθένας από τους φιλοσόφους.

Με το πιο αυστηρό νόημα της λέξης τίποτε άλλο δεν ορίζει τόσο τον πολίτη όσο η συμμετοχή στις δικαστικές λειτουργίες και στα αξιώματα. Από αυτά γίνεται λοιπόν φανερό τι είναι ο πολίτης: αυτός που έχει τη δυνατότητα να μετέχει στην πολιτική και δικαστική εξουσία λέμε ότι είναι πολίτης πια αυτής της πόλης· πόλη είναι τότε, με την ακριβέστερη σημασία της λέξης, ένας αριθμός τέτοιων ατόμων αρκετός, ώστε να εξασφαλίζεται η αυτάρκεια στη ζωή τους. Αριστοτέλους,

Πολιτικά Γ 1, 3-4 /6/12

6. Αφού μελετήσετε το παρακάτω απόσπασμα να παρουσιάσετε αξιοποιώντας στοιχεία και από το Κείμενο Αναφοράς πώς αντιλαμβάνονται την έννοια του κόσμου οι Στωικοί φιλόσοφοι.

Κατ' αρχήν, ο ίδιος ο κόσμος δημιουργήθηκε για χάρη των θεών και των ανθρώπων· οτιδήποτε υπάρχει μέσα σ' αυτόν προετοιμάστηκε και επινοήθηκε για να το απολαμβάνουν οι άνθρωποι. Γιατί ο κόσμος ήταν και είναι κοινή κατοικία θεών και ανθρώπων· με άλλα λόγια, πολιτεία και των δύο, γιατί εννόμως και ορθώς ζουν μόνον όσοι χρησιμοποιούν τον Λόγο.

Κικέρων, De natura deorum, 2.154

B. Λεξιλογικές

1. ἀδούλευτον, προηγουμένων, ἀπόλυτον, ὠρμησαν: α) Να δώσετε τη σημασία των συγκεκριμένων λέξεων μέσα στο κείμενο; β) Να γράψετε από μία φράση για κάθε μία από τις παραπάνω λέξεις (σε οποιαδήποτε πτώση ή γένος ή αριθμό) όπου να είναι εμφανής η διαφορετική σημασία που έχουν στη νέα ελληνική.
2. ἐπαγγελία, προαιρέσεως, ἐπιλογιστικός: Να γράψετε 2 σύνθετες λέξεις για κάθε τύπο που σας δίνεται διαφοροποιώντας το α' συνθετικό της συγκεκριμένης λέξης και να τις εντάξετε σε φράσεις της νέας ελληνικής.
3. Να εντοπίσετε την ετυμολογική συγγένεια των παρακάτω νεοελληνικών λέξεων με τύπους του κειμένου: διηνεκής, ευεξία, βωμός, αφηγηματικός, ρήση, απερίσκεπτος, ποδήλατο, ταγός, ταυτότητα, ενικός.

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 21

Η νέα οικουμένη

Αν η φιλοσοφία αναρωτιέται για τον σκοπό κάθε πράξης, και προσπαθεί να βρει το νόημά της για τον άνθρωπο, το ίδιο ερώτημα θέτει και στα καινούργια δεδομένα της ελληνορωμαϊκής εποχής: αυτός ο νέος μεγάλος κόσμος που δημιουργήθηκε είναι τυχαίο συμβάν ή αποτέλεσμα συνειδητών ανθρώπινων ενεργειών; Και επειδή οι φιλόσοφοι κάποιες φορές αποπειράθηκαν να σχεδιάσουν έναν ιδανικό κόσμο, ποια σχέση έχει με εκείνον η νέα οικουμένη μέσα στην οποία αναζητά ο άνθρωπος την ευδαιμονία του; Η συσχέτιση που κάνει ο πολύ μεταγενέστερος Πλούταρχος (περ.45-περ.125 μ.Χ.) της ιδανικής πολιτείας του Στωικού Ζήνωνα (333-περ.264 π.Χ.) με την τακτική και το όραμα του Μ. Αλεξάνδρου δεν έχει ιστορική βάση, αλλά είναι σημαντική: πέρα από την τάση εξιδανίκευσης του μεγάλου ηγέτη, δείχνει την ανάγκη να υπάρχει (ή να βρεθεί εκ των υστέρων) μία θεωρητική βάση, μία φιλοσοφική ιδέα και αξία, που να στηρίζει κάθε ανθρώπινη πράξη, πολύ περισσότερο ένα οικουμενικό ιστορικό γεγονός.

ΚΕΙΜΕΝΟ ΑΝΑΦΟΡΑΣ

ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ, Περὶ Ἀλεξάνδρου τύχης καὶ ἀρετῆς, 6 329A-D

ΑΡΧΑΙΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ

<p>Καὶ μὴν ἡ πολὺ θαυματομένη πολιτεία τοῦ τὴν Στωικῶν αἴρεσιν καταβαλομένου Ζήνωνος εἰς ἓν τοῦτο συντείνει κεφάλαιον,</p> <p>ἵνα μὴ κατὰ πόλεις μηδὲ δήμους οἰκῶμεν ἰδίους ἕκαστοι διωρισμένοι δικαίους,</p> <p>ἀλλὰ πάντας ἀνθρώπους ἡγώμεθα δημότας καὶ</p>	<p>Εκείνη η πολυθαύμαστη Πολιτεία του Ζήνωνα, που ίδρυσε τη Σχολή των Στωικών, αποβλέπει σε έναν κύριο σκοπό:</p> <p>να μην κατοικοῦμε χωρισμένοι σε πόλεις ούτε σε δήμους, που ἔχουν ιδιαίτερους κανόνες δικαίου,</p> <p>ἀλλὰ να θεωρούμε όλους τους ἀνθρώπους συνδημότες και</p>	<p>Θέμα: Ο νέος κόσμος ὅπως τον οραματίστηκε ο Μ. Αλέξανδρος.</p> <p>Η ιδεατή Πολιτεία του Ζήνωνα (μια κοινότητα σοφῶν και ἐνάρετων ἀνθρώπων) επιδιώκει το εξής:</p> <ul style="list-style-type: none"> • να μην κατοικούν οι ἀνθρώποι σε ξεχωριστές πόλεις. <p>Αντίθετα, πρέπει:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ ὅλοι οι ἀνθρώποι να εἶναι συνδημότες και
--	--	--

<p>πολίτας, εἷς δὲ βίος ἦ καὶ κόσμος,</p> <p>ὥσπερ ἀγέλης συννόμου νόμῳ κοινῶ συντρεφομένης.</p> <p>Τοῦτο Ζήνων μὲν ἔγραψεν ὥσπερ ὄναρ ἢ εἶδωλον εὐνομίας φιλοσόφου καὶ πολιτείας ἀνατυπωσάμενος,</p> <p>Ἀλέξανδρος δὲ τῷ λόγῳ τὸ ἔργον παρέσχεν.</p> <p>Οὐ γάρ, ὡς Ἀριστοτέλης συνεβούλευεν αὐτῷ, τοῖς μὲν Ἑλλησιν ἡγεμονικῶς τοῖς δὲ βαρβάροις δεσποτικῶς χρώμενος, καὶ τῶν μὲν ὡς φίλων καὶ οἰκείων ἐπιμελόμενος τοῖς δ' ὡς ζῴοις ἢ φυτοῖς προσφερόμενος, πολέμων πολλῶν καὶ φυγῶν ἐνέπλησε καὶ στάσεων ὑπούλων τὴν ἡγεμονίαν,</p>	<p>συμπολίτες, καὶ νὰ ὑπάρχει ἓνας κοινός τρόπος ζωῆς καὶ μία τάξη,</p> <p>ὅπως σὲ μια ἀγέλη που βόσκει καὶ τρέφεται μαζὶ ὑπὸ ἓναν κοινὸ “νόμο”.</p> <p>Αὐτὰ ἔγραψε ὁ Ζήνων, ἀναπλάθοντάς τα σαν ἓνα ὄνειρο ἢ μια εἰκόνα τοῦ φιλοσόφου γιὰ τὴν εὐνομη πολιτεία,</p> <p>ἀλλὰ ἐκεῖνος που ἔκανε πράξη τὴ θεωρία ἦταν ὁ Ἀλέξανδρος.</p> <p>Γιὰτὶ δὲν φόρτωσε τὴ διακυβέρνησή του με πολλοὺς πολέμους καὶ ἐξορίες καὶ συνωμοτικὲς ἐξεγέρσεις, ἀντιμετωπίζοντας τοὺς Ἕλληνας ὡς ἡγέτης καὶ τοὺς βαρβάρους ὡς δεσπότης, ὅπως τὸν εἶχε συμβουλεύσει ὁ Ἀριστοτέλης, καὶ φροντίζοντας τοὺς πρῶτους ὡς φίλους καὶ συγγενεῖς καὶ τοὺς δευτέρους ὡς ζῶα ἢ φυτὰ,</p>	<p>συμπολίτες μιας πόλης ἢ ὁποῖα στηρίζεται σ' ἓνα κοινὸ τρόπο ζωῆς καὶ νόμους.</p> <p>Παρομοίωση τῆς κοινότητος τοῦ Ζήωνα με ἀγέλη ζῶων, που υποτάσσεται σ' ἓναν κοινὸ φυσικὸ νόμο. Σ' αὐτὴν τὰ ζῶα τρέφονται ἀρμονικὰ καὶ ὑπάρχει ὁμόνοια μεταξύ τους.</p> <p>Ὁ Ζήωνας ἀποτύπωσε στὸ φιλοσοφικὸ τοῦ ἔργου τὴ σκέψη καὶ τὸ ὄνειρό του γιὰ τὴν ἰδεατὴ πολιτεία, τῆς ὁποίας κύριο χαρακτηριστικὸ εἶναι ἡ εὐνομία.</p> <p>Ὁ Ἀλέξανδρος υλοποίησε τὴν ἰδεατὴ πολιτεία τοῦ Ζήωνα.</p> <p>Ὁ Ἀλέξανδρος δὲν ἀκολούθησε τὴ συμβουλή τοῦ Ἀριστοτέλη γιὰ τὸ πῶς ἔπρεπε νὰ συμπεριφερθεῖ στους κατακτημένους λαοὺς, γιὰτὶ σύμφωνα μ' αὐτὴ ἔπρεπε:</p> <ul style="list-style-type: none"> • νὰ συμπεριφερθεῖ στους Ἕλληνας ὡς ἀρχηγός καὶ νὰ τοὺς φροντίζει σαν νὰ εἶναι φίλοι καὶ συγγενεῖς. • στους βαρβάρους νὰ συμπεριφερθεῖ ὡς ἀφέντης καὶ νὰ τοὺς ἀντιμετωπίζει σαν νὰ εἶναι ζῶα ἢ φυτὰ.
---	---	--

<p>ἀλλὰ κοινὸς ἦκειν θεόθεν ἄρμοστής καὶ διαλλακτῆς τῶν ὅλων νομίζων,</p> <p>οὓς τῷ λόγῳ μὴ συνῆγε τοῖς ὅπλοις βιαζόμενος καὶ</p> <p>εἰς ταῦτ' οὐκ ἐνεγκὼν τὰ πανταχόθεν, ὥσπερ ἐν κρατῆρι φιλοτησίῳ μίξας τοὺς βίους καὶ τὰ ἥθη καὶ τοὺς γάμους καὶ τὰς διαίτας,</p> <p>πατρίδα μὲν τὴν οἰκουμένην προσέταξεν ἡγεῖσθαι πάντας, ἀκρόπολιν δὲ καὶ φρουρὰν τὸ στρατόπεδον, συγγενεῖς δὲ τοὺς ἀγαθοὺς, ἄλλο φύλους δὲ τοὺς πονηροὺς·</p>	<p>ἀλλὰ, πιστεύοντας ὅτι εἶχε ἀποσταλεῖ ἀπὸ τοῦ θεοῦ ὡς κοινὸς ρυθμιστὴς καὶ συμφιλιοτῆς ὅλων,</p> <p>ἐξαναγκάζοντας μετὰ τὰ ὅπλα ὅσους δὲν ἔπειθε μετὰ τὸν λόγον καὶ συνενώνοντας σε ἐνιαῖο σύνολο τὰ πάντα,</p> <p>ἀναμειγνύοντας τοὺς τρόπους ζωῆς καὶ τὰ ἥθη καὶ τοὺς γάμους καὶ τὰς συνήθειες, ὅπως σε μὴ κούπα φιλίας,</p> <p>πρόσταξε πῶς πρέπει ὅλοι να θεωροῦν πατρίδα τοὺς τὴν οἰκουμένην, ἀκρόπολιν καὶ φρουρὰ τοὺς το στρατόπεδο, συγγενεῖς τοὺς ἀγαθοὺς καὶ ξένους τοὺς φαύλους·</p>	<p>Ὁ Ἀλέξανδρος θεωρώντας τὸν εαυτό του ὡς ἐντολοδόχο τῶν θεῶν δὲν ἐφάρμοσε τὴ συμβουλή τοῦ Ἀριστοτέλη καὶ ἐπιδίωξε τὴν ὁμόνοια στὴν ἐπικράτεια τοῦ.</p> <p>Χαρακτηριστικά τῆς πολιτικῆς του:</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ ἐνταξὴ τῶν λαῶν στὴν ἡγεμονία τοῦ εἰρηνικά μετὰ τὸν λόγον ἀλλίως ἀνδὲν τοὺς ἔπειθε τοὺς ὑπέτασσε μετὰ τὴν δύναμιν τῶν ὀπλῶν. ➤ Ἐνσωμάτωση τῶν κατακτημένων σε ἓνα ἐνιαῖο σύνολο ἐφαρμόζοντας ἓνα πρόγραμμα πολιτιστικῆς ὁμογενοποίησης. Ἐτσι ἐπιδίωξε να ἀναμείξει τοὺς διαφορετικοὺς τρόπους ζωῆς, τὰ ἥθη καὶ τὰ ἔθιμα. Χρήση τῆς παρομοίωσης μετὰ τὸν κρατῆρα ποὺ ἀναμειγνύει διαφορετικὰ στοιχεῖα. ➤ Ἐπιβολὴ νέων οἰκουμηνικῶν – ἠθικοπολιτικῶν ἀντιλήψεων: <ul style="list-style-type: none"> -πατρίδα εἶναι ἡ οἰκουμένη -ὄσοι ἀνήκουν στὸ ἴδιο γένος μετὰ τοὺς Ἕλληνας να θεωροῦνται ἐνάρετοι -ὄσοι ἀνήκουν σε διαφορετικὸ γένος ἀπὸ
---	---	---

<p>ὁ δ' Ἑλληνικὸν καὶ βαρβαρικὸν μὴ χλαμῦδι μηδὲ πέλτη μηδ' ἀκινάκη μηδὲ κἀνδυ διορίζειν,</p> <p>ἀλλὰ τὸ μὲν Ἑλληνικὸν ἀρετῇ τὸ δὲ βαρβαρικὸν κακίᾳ τεκμαίρεσθαι,</p> <p>κοινὰς δ' ἐσθῆτας ἡγεῖσθαι καὶ τραπέζας καὶ γάμους καὶ διαίτας, δι' αἵματος καὶ τέκνων ἀνακεραυνωμένους.</p>	<p>Καὶ τὸν Ἕλληνα ἢ τὸν βάρβαρο νὰ μὴν τὸν καθορίζει ἡ χλαμῦδα ἢ ἡ ἀσπίδα, οὔτε τὸ περσικὸ ζῖφος ἢ ὁ μανδύας,</p> <p>ἀλλὰ νὰ συμπεραίνουν ὅτι κάποιος εἶναι Ἕλληνας ἀπὸ τὴν ἀρετῇ του καὶ βάρβαρος ἀπὸ τὴν κακία του,</p> <p>καὶ νὰ θεωροῦν κοινὰ τὰ ἐνδύματα καὶ τὰ φαγητὰ καὶ τοὺς γάμους καὶ τὶς συνήθειες, καθὼς θὰ ἔχουν ἀναμειχθεῖ με δεσμοὺς αἵματος καὶ με κοινὰ παιδιὰ.</p> <p>(μετάφραση Γ. Ζωγραφίδης)</p>	<p>τοὺς Ἕλληνας νὰ θεωροῦνται οἱ κακοί.</p> <p>Τὰ ἐξωτερικὰ πολιτισμικὰ στοιχεῖα δὲν πρέπει νὰ θεωροῦνται κριτήριον διαχωρισμοῦ.</p> <p>Οἱ λέξεις Ἕλληνας καὶ βάρβαρος ἀποκτοῦν νέο περιεχόμενο:</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Ἕλληνες θὰ θεωροῦνται οἱ ἐνάρετοι. ✓ μὴ Ἕλληνες θὰ θεωροῦνται οἱ κακοί. <p>Ὁ πολιτιστικὸς συγκερασμὸς τοῦ Ἀλέξανδρου:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ἀνάμειξη τρόπων ζωῆς διαφορετικῶν λαῶν. • δημιουργία δεσμῶν αἵματος ἀνάμεσα σὲ Ἕλληνας καὶ Πέρσες μέσω τῶν γάμων.
---	---	--

Α. Λίγα λόγια για τον Πλούταρχο

Ο Πλούταρχος σπούδασε στην Ακαδημία και ταξίδεψε στην Αλεξάνδρεια και τη Ρώμη. Υπήρξε παραγωγικότετος, μελέτησε φιλοσοφία και επηρεάστηκε από τον Πλάτωνα και τον Αριστοτέλη. Θεωρούσε καθήκον όλων των ανθρώπων να ασχοληθούν με τη φιλοσοφία και την πολιτική, καθώς πίστευε ότι η φιλοσοφία βοηθά να επιτύχει κάποιος την αθανασία της ψυχής, στην οποία πίστευε βαθιά, αρκεί να εφαρμόσει τον έντιμο βίο και να σέβεται τις διαχρονικές ηθικές αξίες τις οποίες εποπτεύουν οι θεοί. Στόχος του Πλούταρχου, που δήλωνε βιογράφος, ήταν να φωτίσει την προσωπικότητα σπουδαίων ανδρών ώστε να παραδειγματιστούν

από τα προτερήματά τους ή να διδαχθούν από τα ελαττώματα και τα λάθη εκείνων οι αναγνώστες του. Στο έργο του, Περί Αλεξάνδρου τύχης και ἀρετῆς, φανερώνει τον ενθουσιασμό του για τις αρετές και το όραμα του Αλέξανδρου και υπερασπίστηκε με πάθος το έργο και την προσωπικότητά του. Στο συγκεκριμένο έργο, που αποτελείται από δύο λόγους, ο Πλούταρχος μάλλον επιδιώκει να απαντήσει σε επικρίσεις εναντίον του Μακεδόνα Αλέξανδρου, που δεν ήταν λίγες, καθώς πολλοί υποτιμούσαν το έργο του, θεωρώντας ότι ήταν οι συγκυρίες και η τύχη που τον ανέδειξαν σε μέγα στρατηλάτη. Η συγκεκριμένη ενότητα αντιπαραβάλλει το ιδανικό πολίτευμα του Ζήνωνα, με τον τρόπο που υλοποιήθηκε από τον Αλέξανδρο το Μέγα. Το έργο του ιδρυτή της στωικής φιλοσοφίας αποτελεί ένα εμβληματικό κείμενο, ηθικοπολιτικού περιεχομένου που δε σώζεται.

Β. ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

1. *«Καὶ μὴν ἡ πολὺ θαυματομένη πολιτεία τοῦ τὴν Στωικῶν αἴρεσιν καταβαλομένου Ζήνωνος εἰς ἓν τοῦτο συντείνει κεφάλαιον, ἵνα μὴ κατὰ πόλεις μὴδὲ δήμους οἰκῶμεν ἰδίους ἕκαστοι διωρισμένοι δικαίοις, ἀλλὰ πάντας ἀνθρώπους ἡγώμεθα δημότας καὶ πολίτας, εἰς δὲ βίος ἡ καὶ κόσμος, ὥσπερ ἀγέλης συννόμου νόμῳ κοινῶ συντρεφομένης.»*

Ο Πλούταρχος στην προσπάθειά του να εξιδανικεύσει τον Αλέξανδρο, παραλληλίζει την πολιτική του Μακεδόνα με την ιδέα του κοσμοπολιτισμού, και συγκεκριμένα με την ουτοπική πολιτεία που οραματίστηκε ένας από τους σημαντικότερους στωικούς φιλοσόφους ο Ζήνων ο Κιτιεύς (333-περ. 264 π.Χ.). Αποδίδει στο μεγάλο στρατηλάτη χαρακτηριστικά φιλοσόφου επιδιώκοντας να τον εγκωμιάσει. Όσον αφορά το έργο του Ζήνωνα, ο Πλούταρχος το βρίσκει ιδιαίτερα σημαντικό.

πολιτεία: Ο Ζήνων είχε γράψει ένα έργο με τον τίτλο Πολιτεία που δεν σώθηκε. Όπως ο Πλάτων στη δική του Πολιτεία, με την οποία αναπόφευκτα θα συγκρινόταν οποιαδήποτε άλλη, ο Στωικός κάνει τη δική του, εναλλακτική, πολιτική πρόταση για την ιδανική πολιτεία, στο πλαίσιο όμως μιας εποχής που αλλάζει. Πρόκειται, ίσως, για μία κοινότητα σοφών και ενάρετων ανθρώπων, όπου η ιδιότητα του πολίτη είναι μία μόνο πτυχή της ηθικής προσωπικότητας. Ο Πλούταρχος για τους σκοπούς του δικού του έργου συνδέει στοιχεία της ουτοπικής στωικής πόλης με την πολιτική του Μ. Αλεξάνδρου, ο οποίος έχει χαρακτηριστικά φιλοσόφου· και κάνει έναν αναχρονισμό: η δράση του Ζήνωνα ξεκίνησε γύρω στο 300 π.Χ., 23 χρόνια μετά τον θάνατο του Αλεξάνδρου. (φάκελος υλικού σελ. 194)

2. Ζητώνεια πολιτεία

Ο φιλόσοφος Ζήνων πίστευε ότι η πόλη-κράτος έπρεπε να αντικατασταθεί από μια έννοια ευρύτερη: μια οικουμενική πόλη χωρίς βία και διχόνοια. Διέκρινε τους ανθρώπους σε δύο κατηγορίες: στους «σπουδαίους», δηλαδή όσοι είναι σοφοί και ενάρετοι και στους «φαύλους», δηλαδή όσοι στερούνται τα παραπάνω. Οι πρώτοι είναι οι άριστοι πολίτες της κοσμοπολιτικής κοινωνίας και συμμετέχουν στη διακυβέρνησή της. Οι δεύτεροι αντιμετωπίζονται σαν μίasma της πόλης, σαν πολιτική και κοινωνική ασθένεια.

Παράλληλα, η Πολιτεία του Ζήωνα αποτελεί μια απορριπτική στάση απέναντι στην Πολιτεία του Πλάτωνα, παρόλο που το πλατωνικό έργο αναμφίβολα λειτούργησε ως αφόρμηση με καταλυτικό τρόπο. Ενώ ο Πλάτων παρουσίασε λεπτομερώς στο έργο του ένα ιδανικό πολίτευμα που διοικούνταν από τους φιλοσόφους με γνώμονα το κοινωνικό συμφέρον, ο Ζήνων περιγράφει μία πολιτεία που περιλαμβάνει αρχικά μόνο τους σοφούς, προτείνοντας κοινοκτημοσύνη των γυναικών και κοινά ρούχα για άνδρες και γυναίκες ανεξαρτήτως φύλου. Έχουμε να κάνουμε με μία επαναστατική αποποίηση των δημοσίων θεσμών που συνοδεύει την οικονομική και κοινωνική αποδόμηση του ελληνικού κόσμου, όπως τον ξέραμε.

Η κεντρική διδασκαλία που προβάλλει ο φιλόσοφος είναι:

- να μη νιώθουμε τους εαυτούς μας ως κάτοικους ξεχωριστών πόλεων ή δήμων (αποφατική διατύπωση) οι οποίοι ακολουθούν τους ιδιαίτερους κανόνες δικαίου που έχουν θεσπιστεί σε καθεμιά πόλη ή σε καθέναν δήμο ξεχωριστά. Ο Πλούταρχος τονίζει το πολιτικό όραμα του Ζήωνα για έναν ιδεώδη κοσμοπολιτισμό, με μια αντίθεση και ένα σχήμα χιαστό (μή κατά πόλεις μηδὲ δήμους [...] [ἀλλὰ] δημότας καὶ πολίτας).
- Ο αντιθετικός σύνδεσμος «ἀλλὰ» συνδέει κατά το σχήμα άρσης-θέσης τις τελικές προτάσεις προβάλλοντας έτσι την εγκυρότητα της θέσης και την επιδοκιμασία του συγγραφέα για αυτήν (καταφατική διατύπωση.) Πρέπει πρώτα απ'όλα να θεωρούμε πως όλοι οι άνθρωποι είναι συνδημότες και συμπολίτες και δεύτερον να επικρατεί ένας κοινός τρόπος ζωής (εἷς βίος), δηλαδή με αξίες, ήθη, έθιμα που θα είναι ίδια για όλους.
- Τρίτο στοιχείο είναι να υπάρχει μια ενιαία τάξη (εἷς κόσμος), δηλαδή ένας τρόπος οργάνωσης της πολιτείας, με βάση έναν κοινό για όλους νόμο, ώστε να υπάρχει ευνομία και να ζουν όλοι οι άνθρωποι αρμονικά, να είναι συμπολίτες και συνδημότες σε έναν κόσμο ενιαίο.

3. Ο κοσμοπολιτισμός του Ζήωνα

Ο Ζήνων στο έργο του παρουσιάζει το ιδεώδες του κοσμοπολιτισμού. Οραματίστηκε μια παγκόσμια πολιτική κοινωνία (κοσμόπολη), στην οποία θα κυριαρχούσαν η αρετή και η ομόνοια. Σ' αυτόν τον κόσμο, δε θα υπήρχαν πλέον ξεχωριστά κράτη, αλλά όλος ο κόσμος θα ήταν σαν μια μεγάλη πόλη, η οποία θα κυβερνιόταν σύμφωνα με τον θεϊκό νόμο της φύσης. Η οικουμενική αυτή πόλη θα περιέκλειε όλα τα μέρη του κόσμου και θα περιελάμβανε όλους τους ανθρώπους, παραβλέποντας φυλετικές, θρησκευτικές, νομικές, πολιτικές και πολιτισμικές διακρίσεις μεταξύ τους. Η συνειδητή συναίνεση των ανθρώπων στην απαρέγκλιτη εφαρμογή των νόμων θα λειτουργούσε ενωτικά για το σύνολο. Χάρη στην ηθική τους, τα μέλη αυτού του κοινωνικού μορφώματος θα ενεργούν ενάρετα τόσο στις διαπροσωπικές τους σχέσεις όσο και στην πολιτική τους δράση (ιδιωτικός και δημόσιος βίος)

4. Ο λόγος και η φύση στην πολιτεία του Ζήωνα

Αναφορικά με τους θεσπισμένους νόμους της οικουμενικής πόλης, θα στηρίζονταν στον ορθό λόγο και στο νόμο της φύσης. Η ιδέα αυτή βασίστηκε στην άποψη του Ζήωνα πως ο άνθρωπος μπορεί να ζήσει σύμφωνα με τον φυσικό νόμο, που ισχύει για όλα τα είδη της ζωής αδιακρίτως, με δεδομένο ότι η φύση είναι μία και ενιαία. Με αντίστοιχο τρόπο μπορεί επομένως να επικρατήσει μια ενιαία νοοτροπία για όλους τους ανθρώπους, μια κοινή στάση ζωής τόσο στη συλλογιστική προσέγγιση όσο και στη συμπεριφορά, που θα αναπτυχθεί στο πλαίσιο μιας ενιαία οργανωμένης πολιτικής κοινότητας. Εκεί ακριβώς έγκειται η τελειότητα της Ζηνώνιας πολιτείας που αποτέλεσε πρότυπο κατά τον Πλούταρχο. Αν εφαρμοστούν από τους ανθρώπους οι αρχές της, τότε η οικουμένη θα είναι μια πόλη αδιαίρετη που θα τη διέπουν αξίες πνευματικές και πολιτικές κοινές για όλους.

Ο Πλούταρχος, επιτυγχάνει να κάνει πιο παραστατικό το όραμα του Ζήωνα, μέσα από μια αναλογία. Παρομοιάζει την ιδεώδη, κατά τον ίδιο, ανθρώπινη πόλη με μια αγέλη ζώων τα οποία τρέφονται όλα μαζί υπό το καθεστώς ενός κοινού νόμου. Ταυτόχρονα, αισθητοποιείται οπτικά αυτή η παρομοίωση: στο πλαίσιο μιας αγέλης τα ζώα δεν ανταγωνίζονται το ένα το άλλο για την εξασφάλιση της τροφής, αλλά τρέφονται όλα μαζί αρμονικά, με ομόνοια μεταξύ τους. Η ιδέα που υποβόσκει είναι πως ο φυσικός νόμος είναι ο σταθερός και καταλυτικός παράγοντας που εξασφαλίζει τη συνοχή της αγέλης και την αρμονική διαβίωση στο πλαίσιο της. Έτσι, ακολουθώντας τα ένστικτά τους, τα ζώα οδηγούνται στη συγκρότηση μιας ομάδας.

Στον άνθρωπο τώρα, ο οποίος αποτελεί μια ξεχωριστή και ιδιαίτερη κατηγορία μεταξύ των ζώων, ο κοινός φυσικός νόμος ουσιαστικά εξισώνεται με τον ορθό λόγο και μετατρέπεται σε έναν εσωτερικό ηθικό νόμο, τη συνείδηση. Ο *έν ήμιν*

λόγος, είναι ο τρόπος με τον οποίο ενυπάρχει η φύση στον άνθρωπο (ως ικανότητα λογικής και ομιλίας) και μόνο σ' αυτόν υπάρχει απ' όλα τα έμβια όντα, καθορίζοντας τις πράξεις του. Ο Ζήνωνας ανατρέπει το δίπολο φύση-νόμος που παραδοσιακά προβάλλεται από τους φιλοσόφους ανανεώνοντας το περιεχόμενο της φύσης. Πλέον, ο φυσικός νόμος καθορίζει και το τί είναι ηθικό σε μια ενιαία-καθολική βάση.

5. «Τούτο Ζήνων μὲν ἔγραψεν ὥσπερ ὄναρ ἢ εἶδωλον εὐνομίας φιλοσόφου καὶ πολιτείας ἀνατυπωσάμενος»

Μια δεύτερη παρομοίωση ὥσπερ ὄναρ αισθητοποιεί το ὄραμα του Ζήωνα, παρομοιάζοντας το έργο του με ὄνειρο ή με μια εικόνα που φαντάστηκε ο ιδρυτής της στωικής φιλοσοφίας. Έτσι, υπογραμμίζει με τον καλύτερο τρόπο το σημαντικότερο χαρακτηριστικό της οικουμενικής πόλης, την εὐνομία.

εὐνομία: Η εὐνομία αποτελούσε μόνιμο αίτημα στη θεωρία και την πρακτική της ελληνικής αρχαϊότητας. Ένας από τους υποστηρικτές της δημοκρατίας, ο λεγόμενος “Ανώνυμος του Ιαμβλίχου” συνοψίζει τα πλεονεκτήματά της, αξιολογώντας την ως «ὅ,τι καλύτερο για το σύνολο και για το άτομο». Στους Στωικούς, ο νόμος είναι ουσιαστικό στοιχείο της πόλης, που ορίζεται ως ένα «πλήθος ανθρώπων που διοικούνται από τον νόμο» (Κλήμης Αλεξανδρεὺς, Στρωματεῖς, 4.26), τον φυσικό νόμο που ισχύει για όλα τα πράγματα. Ο ηγέτης αυτής της κοσμοπόλης πρέπει να γνωρίζει τα αγαθά και τα κακά, να κατέχει το κύριο πολιτικό αγαθό, την αρετή, και να αναλαμβάνει πολλαπλούς ρόλους (κυβερνήτης, δικαστικός, παιδαγωγός κ.ά.), ὥστε να διασφαλιστεί η εὐνομία. (φάκελος υλικού σελ.194)

Οι μόνοι που μπορούν να εξασφαλίσουν την ορθή εφαρμογή του νόμου είναι οι σοφοί καθώς διαθέτουν ὅσα χρειάζονται για να συμπεριφέρονται με ομόνοια και ενότητα (Διογένης Λαέρτιος VII, 32-33). Οι σοφοί είναι αληθινά ελεύθεροι και γνήσιοι πολίτες, κάτι που δεν είναι οι ξένοι και οι δούλοι. Επομένως, ὅλοι οι σοφοί (άνδρες και γυναίκες) θα ακολουθήσουν το νόμο του κοσμικού Λόγου, θα έχουν τις ίδιες απόψεις για την κοινωνία, θα ονομαστούν πολίτες της ίδιας πολιτείας και κάθε πράξη ενός σοφού θα είναι προς ὄφελος των υπολοίπων.

6. « Ἀλέξανδρος δὲ τῷ λόγῳ τὸ ἔργον παρέσχευεν.»

Σ' αυτό το χωρίο αρχίζει ο Πλούταρχος να πλέκει το εγκώμιο του Αλέξανδρου. Διατείνεται πως ο σπουδαῖος στρατηλάτης με το έργο του έκανε πράξη τη θεωρητική σύλληψη του Ζήωνα. Στόχος του Πλούταρχου μάλλον ήταν να αντικρούσει ὅλους ὅσοι υποβάθμιζαν το έργο του Αλέξανδρου, θεωρώντας πως ήταν ἀπόρροια της τύχης. Αντιθέτως απέδιδε τα κατορθώματα του Μακεδόνα στις πνευματικές και στρατηγικές ικανότητες ὅπως και στο ὄραμά του. Η

αντίθεση «Ζήνων μὲν ἔγραψεν [...] Ἀλέξανδρος δὲ [...] τὸ ἔργον παρέσχε» εκτός από τη διάκριση θεωρίας και πράξης, υπονοεί και ότι ο Μ. Ἀλέξανδρος ήταν ηγέτης – φιλόσοφος, αφού η ουτοπία της κοσμοπόλης, όπως την οραματίστηκε ο Ζήνων, απαιτούσε έναν κυβερνήτη που θα συνδύαζε τις αρετές του φιλοσόφου: να διακρίνει το αγαθό και να το διεκδικεί, να είναι ενάρετος και να αναλαμβάνει ρόλο διοικητικό, εκπαιδευτικό, δικαστικό, ώστε να διασφαλιστεί η ευνομία. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι ο Ζήνων δραστηριοποιήθηκε φιλοσοφικά 23 χρόνια μετά το θάνατο του Ἀλέξανδρου, επομένως ο Πλούταρχος προβαίνει σε έναν αναχρονισμό.

7. «Ὅθι γάρ, ὡς Ἀριστοτέλης συνεβούλευεν αὐτῷ, τοῖς μὲν Ἑλλησιν ἡγεμονικῶς τοῖς δὲ βαρβάροις δεσποτικῶς χρώμενος, καὶ τῶν μὲν ὡς φίλων καὶ οἰκείων ἐπιμελόμενος τοῖς δ' ὡς ζώοις ἢ φυτοῖς προσφερόμενος, πολέμων πολλῶν καὶ φυγῶν ἐνέπλησε καὶ στάσεων ὑπούλων τὴν ἡγεμονίαν, ἀλλὰ...»

Ο Πλούταρχος επισημαίνει πως ο Ἀλέξανδρος δεν εφάρμοσε τις συμβουλές του Ἀριστοτέλη για την πολιτική τακτική που θα ασκούσε στους κατακτημένους λαούς. Συγκεκριμένα, κατά τον Πλούταρχο, η συμβουλή του Ἀριστοτέλη προς τον Ἀλέξανδρο είχε δύο άξονες που εκφράζονται διαφορετικά, το πρώτο μέρος της συμβουλής περιέχει αλληπάλληλα αντιθετικά ζεύγη «τοῖς μὲν Ἑλλησιν - τοῖς δὲ βαρβάροις» και «ἡγεμονικῶς - δεσποτικῶς» ενώ το δεύτερο περιέχει παρομοιώσεις: «τῶν μὲν ὡς φίλων» και «τοῖς δ' ὡς ζώοις ἢ φυτοῖς»

- Στους Ἕλληνες να συμπεριφέρεται ως αρχηγός, δηλαδή να τους διοικεί ενώ στους ξένους λαούς, δηλαδή σε όσους δεν είναι Ἕλληνες, να επιδεικνύει δεσποτική στάση.
- Να ενδιαφέρεται για τους Ἕλληνες σαν να είναι φίλοι και συγγενείς του, ενώ τους μη Ἕλληνες να τους περιποιείται σαν να είναι ζώα ή φυτά.

Ἀλέξανδρος και Ἀριστοτέλης

Αναφορικά με τον Ἀριστοτέλη διαπιστώνουμε ότι οι συμβουλές του προς τον Ἀλέξανδρο αποκαλύπτουν, πως οι ηθικές του αξίες εκπορεύονταν από την πολιτική του ιδεολογία. Για την ακρίβεια, η αριστοτελική ηθική είναι συνυφασμένη με την ιδέα της πόλης-κράτους η οποία ήταν η πηγή της ευδαιμονίας, της αυτάρκειας και το πεδίο καλλιέργειας της ηθικής αρετής. Στις παρομοιώσεις μάλιστα που χρησιμοποιεί ο Πλούταρχος, διαφαίνεται ότι ο Ἀριστοτέλης ταύτιζε τους βάρβαρους λαούς με ζώα ή φυτά, εξομοιώνοντάς τους με τα άλογα ζώα και θεωρώντας τους από τη φύση τους κατώτερους από τους Ἕλληνες. Ο Ἀριστοτέλης υποστήριζε μία αυστηρά ελληνοκεντρική ηθική, όπου η ελληνική πόλη-κράτος ήταν η πηγή και το μέτρο των ηθικών αξιών. Κατά τον Ἀριστοτέλη (Πολιτικά 1252b) βάρβαρος και δούλος φύσει ταυτίζονται. Ωστόσο ο

Αλέξανδρος δεν ακολούθησε τη συμβουλή του Αριστοτέλη, καθώς απέρριψε, σύμφωνα με τον Πλούταρχο, τις προτροπές του δασκάλου του, κάτι που αισθητοποιείται με το σχήμα άρσης θέσης και τη χρήση αντιθετικού συνδέσμου «Οὐ γάρ... ἀλλὰ» και επιχείρησε να ασκήσει εντελώς διαφορετική πολιτική, η οποία θα ήταν αποδεκτή από τους διάφορους λαούς. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να επιτύχει, για όσο καιρό ζούσε, την πολιτική ενότητα της αυτοκρατορίας του, αποφεύγοντας πολέμους και συνωμοσίες εναντίον του.

8. *«κοινὸς ἦκειν θεόθεν ἀρμοστής καὶ διαλλακτῆς τῶν ὄλων νομίζων, οὓς τῶ λόγῳ μὴ συνῆγε τοῖς ὅπλοις βιαζόμενος καὶ εἰς ταῦτὸ συνενεγκῶν τὰ πανταχόθεν, ὥσπερ ἐν κρατῆρι φιλοτησίῳ μίξας τοὺς βίους καὶ τὰ ἦθη καὶ τοὺς γάμους καὶ τὰς διαίτας, πατρίδα μὲν τὴν οἰκουμένην προσέταξεν ἡγεῖσθαι πάντας, ἀκρόπολιν δὲ καὶ φρουρὰν τὸ στρατόπεδον, συγγενεῖς δὲ τοὺς ἀγαθοὺς, ἀλλοφύλους δὲ τοὺς πονηροὺς· τὸ δ' Ἑλληνικὸν καὶ βαρβαρικὸν μὴ χλαμύδι μηδὲ πέλτη μηδ' ἀκινάκη μηδὲ κἀνδύι διορίζειν, ἀλλὰ τὸ μὲν Ἑλληνικὸν ἀρετῇ τὸ δὲ βαρβαρικὸν κακίᾳ τεκμαίρεσθαι, κοινὰς δ' ἐσθήτας ἡγεῖσθαι καὶ τραπέζας καὶ γάμους καὶ διαίτας, δι' αἵματος καὶ τέκνων ἀνακεραννυμένους.»*

Η εκστρατεία του Αλέξανδρου είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία ενός οικουμενικού κράτους που περιελάμβανε πλήθος λαών με διαφορετικές γλώσσες, θρησκείες, νοοτροπίες και παραδόσεις. Για να μπορέσει να διοικήσει αυτό το ετερόκλητο σύνολο, ο Αλέξανδρος κατάλαβε ότι έπρεπε να εφαρμόσει μια πολιτική κατάλληλη για όλους. Μόνο έτσι θα πετύχαινε την αρμονική συμβίωση μέσα στην αυτοκρατορία. Για να μπορέσει ο Πλούταρχος να τεκμηριώσει την ομοιότητα του έργου του Αλεξάνδρου με τον στωικό κοσμοπολιτισμό, μας παρουσιάζει βασικά σημεία της πολιτικής του διακυβέρνησης.

Α. Προέβαλε λοιπόν, αφενός το προφίλ του ηγέτη που εκπληρώνει θεάρεστο έργο («ἦκειν θεόθεν») με σκοπό τη συμφιλίωση των λαών και την επιβολή μιας οικουμενικής τάξης πραγμάτων («ἀρμοστής καὶ διαλλακτῆς τῶν ὄλων»). Αφετέρου, επιβλήθηκε χρησιμοποιώντας κυρίως τον λόγο (λογική και ομιλία/πειθώ), περιορίζοντας στο ελάχιστο τη βία και τα όπλα («οὓς τῶ λόγῳ μὴ συνῆγε τοῖς ὅπλοις βιαζόμενος»). Αυτά ακριβώς ήταν τα στοιχεία που παρέπεμψαν τον Πλούταρχο στην Πολιτεία του Ζήνωνα, η έλλειψη βίας και η κυριαρχία του Λόγου. Αποδίδει στον Αλέξανδρο το όραμα και τελικά τη δημιουργία ενός οικουμενικού κρατικού σχηματισμού με χαρακτηριστικό γνώρισμα, την ισοτιμία, την απουσία υποταγής και την ειρηνική συνύπαρξη, μια θεϊκή αποστολή με έναν σοφό ηγέτη. Μια τέτοια πολιτική εξουσίας είχε το πλεονέκτημα της αποφυγής εξεγέρσεων από την πλευρά των πολιτών και της αποφυγής ποινών από την πλευρά του κυβερνήτη.

Β. Η επέκταση και η σταθεροποίηση της κυριαρχίας του είχε τις εξής παραμέτρους:

- Προτεραιότητά του υπήρξε η ειρηνική ένταξη των λαών που κατακτούσε στο κράτος του, αλλά όσους δεν έπειθε να ενωθούν μαζί του οικειοθελώς και χωρίς αντίσταση, τους κατακτούσε με τη δύναμη των όπλων («συνήγε τοῖς ὄπλοις βιαζόμενος»)
- Φρόντιζε για την ενσωμάτωση των κατακτημένων στο κράτος του, εφαρμόζοντας ένα πρόγραμμα πολιτισμικής ομογενοποίησης, Δηλαδή, επιδίωξε την υιοθέτηση ξένων συνηθειών, την ανάμειξη ηθών και εθίμων, παραδόσεων και νοοτροπιών προκειμένου όλοι μαζί να διαμορφώσουν ένα αρμονικό σύνολο. Αυτός ο δημιουργικός συγκερασμός διαφορετικών τρόπων ζωής αφορούσε ακόμα και τους τρόπους ένδυσης («κοινὰς δ' ἔσθητας») και διατροφής («κοινὰς τραπέζας»). Επίσης, μεγάλης σημασίας ήταν και το σύστημα των μεικτών γάμων που ενθάρρυνε ή οργάνωσε, οι οποίοι αποτέλεσαν ένα αποτελεσματικό μέσο για τη συμφιλίωση Ελλήνων και Περσών.

Ο Πλούταρχος εκφράζει πολύ παραστατικά την πολιτική του Αλέξανδρου μέσα από την παρομοίωση της ανάμειξης των λαών και των τρόπων ζωής, των ηθών και των εθίμων, με την πραγματοποίηση μεικτών γάμων ανάμεσα σε Έλληνες και Περσίδες, με την ανάμειξη οίνου και νερού μέσα σε ένα μεγάλο συμποσιακό αγγείο («ὥσπερ ἓν κρατῆρι»). Παράλληλα, η παρουσίαση του Αλέξανδρου να αναμειγνύει και να ομογενοποιεί μέσα σε ένα μεγάλο αγγείο τους ετερόκλητους λαούς και τους πολιτισμούς τους δημιουργεί μια μεταφορική εικόνα πολύ έντονη.

Γ. Ο Αλέξανδρος υποστήριξε μια ιδεολογία βασισμένη σε νέες αντιλήψεις και αξίες, οι οποίες ανταποκρίνονταν στη πραγματικότητα που διαμορφώθηκε με την εκστρατεία του.

- Προβάλλει μια νέα αντίληψη για την πατρίδα. Όλοι οφείλουν να αναγνωρίζουν ως πατρίδα τους την οικουμένη και όχι μόνο τη γενέτειρά τους («πατρίδα μὲν τὴν οἰκουμένην προσέταξεν ἡγεῖσθαι πάντας»). Ο Πλούταρχος, αφήνει να εννοηθεί εδώ πως ο Αλέξανδρος έδωσε μια νέα, διαφοροποιημένη, ευρεία διάσταση στην έννοια της φιλοπατρίας. Ο ελληνοιστικός πολιτισμός άλλωστε υποβάθμισε τις αξίες που γεννήθηκαν στις πόλεις κράτη των κλασικών χρόνων.

πατρις: Η αγάπη προς την πατρίδα συνεχίζει να θεωρείται βασικό καθήκον, ωστόσο ήδη οι Κυνικοί επαναπροσδιορίζουν τη σημασία του όρου. Καθώς το άτομο δεν προσδένεται ούτε περιορίζεται στην πόλη και τον τόπο του, ο όρος διευρύνεται, για να συμπεριλάβει ολόκληρο τον κόσμο. Η αντίληψη ότι υπάρχει ουσιαστική και φυσική σύνδεση του καθενός με την ανθρωπότητα, η

προτεραιότητα της ανθρώπινης ιδιότητας, είναι η βάση του στωικού κοσμοπολιτισμού. (φάκελος υλικού σελ. 194)

οίκουμένη: Ο Αλέξανδρος παρουσιάζεται εδώ σαν να έχει σχεδιάσει και να εφαρμόζει ένα πρόγραμμα πολιτισμικής ομογενοποίησης. Πάντως, ο νέος ελληνιστικός κόσμος που προέκυψε από 216 την εκστρατεία του Αλεξάνδρου ανέδειξε καινούργιες αξίες, που υπονόμισαν τις αξίες των πόλεων-κρατών και στο αξιακό επίπεδο, η ηθική του δασκάλου του Αλεξάνδρου, του Αριστοτέλη, αντιστοιχούσε στη μικρή κλίμακα μιας πόλης και όχι στην αναδυόμενη οικουμένη. (φάκελος υλικού σελ.194)

- Επίσης, προβάλλει μια εντελώς διαφορετική αντίληψη για το κράτος. Όλοι πρέπει να θεωρούν το στρατόπεδο ότι είναι φρουρά και ακρόπολή τους («ἀκρόπολιν δὲ καὶ φρουρὰν τὸ στρατόπεδον»). Μια σημείωση εδώ είναι απαραίτητη προκειμένου να διευκρινιστεί επαρκώς η σπουδαιότητα της φράσης αυτής. Ο Αλέξανδρος δεν είχε ποτέ κέντρο του κράτους του την Πέλλα ή τη Μακεδονία, αλλά το μέρος όπου βρισκόταν κάθε φορά ο ίδιος και στρατοπέδευε. Άρα, το στρατόπεδο ήταν βέβαια στρατιωτικό κέντρο αλλά ταυτόχρονα ήταν και κέντρο πολιτικό, διπλωματικό, διοικητικό και πνευματικό αφού εκεί λειτουργούσε ελληνική σχολή για τα παιδιά των Μακεδόνων.

- Εισήγαγε νέες ηθικοπολιτικές αντιλήψεις που ξεπερνούσαν τη διάκριση του πληθυσμού σε Έλληνες και 'βάρβαρους' (δηλαδή μη Έλληνες) και δίνοντάς της διαφορετικό νόημα. Διακήρυξε λοιπόν πως κριτήριο διαχωρισμού των Ελλήνων και των μη Ελλήνων («τὸ μὲν Ἑλληνικὸν ἀρετὴ τὸ δὲ βαρβαρικὸν κακία τεκμαίρεσθαι») δεν πρέπει να θεωρείται: Ούτε ο τόπος καταγωγής τους, αφού όλοι πρέπει να θεωρούν ως πατρίδα τους την οικουμένη. Ούτε εξωτερικά πολιτισμικά στοιχεία, όπως η ενδυμασία («μη χλαμύδι, μηδὲ κἀνδύ») ή ο οπλισμός τους («μηδὲ πέλτη μηδ' ἀκινάκη»). Αντίθετα, καθιέρωσε ένα ηθικό κριτήριο διαχωρισμού, δηλαδή το αν κάποιος διαθέτει αρετή ή κακία. Με τη συσσώρευση αντιθέσεων και με το σχήμα ἀρσης-θέσης θέλει να τονίσει με σαφήνεια και παραστατικότητα το νέο αυτό στοιχείο, με το οποίο ίσως ο Πλούταρχος υπαινίσσεται τη διάκριση σπουδαιῶν και φαύλων του Ζήνωνα. Έτσι, πρέπει: Ομόφυλοι με τους Έλληνες να θεωρούνται όλοι ενάρετοι («συγγενεῖς δὲ τοὺς ἀγαθοὺς»). Αλλόφυλοι από τους Έλληνες να θεωρούνται οι κακοί («ἀλλοφύλους δὲ τοὺς πονηροὺς»). Με άλλα λόγια, η ελληνικότητα πρέπει να συνδέεται με την ενάρετη ζωή.

9. Η συνέπεια του έργου του Αλέξανδρου ως προς τη θεωρία του Ζήνωνα κατά Πλούταρχο

Η συσχέτιση που κάνει ο Πλούταρχος ανάμεσα στην πολιτική του Αλέξανδρου και την ουτοπία του Ζήνωνα στηρίζεται στην παρουσίαση του Μακεδόνα ως ηγεμόνα-φιλόσοφου και δεν έχει ιστορική βάση. Ο Ζήνωνας δίδαξε στη Στοά γύρω

στο 300 π.Χ., τουλάχιστον 23 χρόνια μετά τον θάνατο του Αλεξάνδρου (356 -323 π.Χ.). Είναι αδύνατον ο τελευταίος να εμπνεύστηκε από την Πολιτεία του Ζήνωνα. Διόλου απίθανο όμως ο Πλούταρχος απλώς να τονίζει τη συνάφεια του οράματος του Ζήνωνα με το οικουμενικό πρόγραμμα του Αλεξάνδρου και τον κοσμοπολιτικό προσανατολισμό του, που παρουσίασε στο έργο του Αλεξάνδρου Βίος, ανεξάρτητα από χρονικές παραμέτρους. Μια άλλη εκδοχή είναι πως ίσως έκανε τη σύνδεση από αντίδραση σε μη κολακευτικά πορτραίτα και κρίσεις για τον Αλέξανδρο από Κυνικούς, Περιπατητικούς και ιδιαίτερα από Στωικούς.

ΟΜΩΣ: Όποιο κι αν ήταν πάντως το κίνητρο του Πλούταρχου, η προσπάθειά του να συσχετίσει τη σύλληψη του Ζήνωνα με το έργο του Μ. Αλεξάνδρου είναι προβληματική για πολλούς άλλους λόγους, πέρα από τον αναχρονισμό που αναφέρθηκε. Παρά την ομοιότητα ως προς το κοινό όραμα του ενιαίου κράτους, οι διαφορές μεταξύ τους ήταν πολλές και σημαντικές.

- Ο Αλέξανδρος δε διέκρινε τους πολίτες σύμφωνα με το στωικό ηθικό σύστημα, δηλαδή σε ενάρετους και μη ενάρετους, όπως έκανε ο Ζήνων (σοφοί-φαύλοι).
- Ο Ζήνων στην Πολιτεία του περιγράφει μια κοσμόπολη, δηλαδή μια ενιαία κοινότητα την οποία απαρτίζουν πολλοί οικισμοί και πόλεις, που όμως δε μοιάζουν με κράτη . Αντίθετα, ο Αλέξανδρος δημιούργησε ένα οικουμενικό κράτος, το οποίο αργότερα διασπάστηκε σε βασιλεία, μέσα από μια πολεμική εκστρατεία.
- Στην Πολιτεία του στωικού Ζήνωνα όλοι οι οικισμοί και οι πόλεις τηρούν τους ίδιους κανόνες και δεν έχουν πολέμους και αντιπαραθέσεις με στόχο να επεκταθούν εδαφικά καθώς τα σύνορά τους δεν είναι καθορισμένα με ακρίβεια. Στον αντίποδα βρίσκεται το οικουμενικό κράτος του Αλέξανδρου που προέκυψε ακριβώς χάρη στον επεκτατισμό και την πολεμική εκστρατεία του.
- Ο Αλέξανδρος δε θα μπορούσε ποτέ να χαρακτηριστεί ως κοσμοπολίτης με την έννοια που απέδιδαν οι Στωικοί: πρώτα πολίτης του κόσμου, μέλος της οικουμενικής κοινωνίας, δηλαδή της κοσμόπολης, και έπειτα πολίτης ενός συγκεκριμένου κράτους. Από την άλλη πλευρά, ο Ζήνωνας υπήρξε υποδειγματικός πολίτης του κόσμου. Δε δέχτηκε να πολιτογραφηθεί Αθηναίος πολίτης για να μην ταυτιστεί ούτε όμως και να περιοριστεί στα εδαφικά όρια ενός συγκεκριμένου δήμου. Αυτό, όμως, δεν σημαίνει ότι δεν προσπάθησε ο Αλέξανδρος να ιδρύσει ένα οικουμενικό κράτος. Ωστόσο, το κράτος αυτό ελάχιστα μοιάζει με τον ηθικό κοσμοπολιτισμό που διακήρυξε ο Ζήνων.
- Ο Μέγας Αλέξανδρος εφάρμοσε ένα πρόγραμμα εθνικής ομογενοποίησης των πολλών και διαφορετικών λαών για να επιτύχει τη δημιουργία μιας αυτοκρατορίας με κοινωνική συνοχή, ενώ ο Ζήνων θεωρούσε ότι όλοι οι άνθρωποι

συμμετέχουν στο φυσικό νόμο του Λόγου, στοιχείο ενοποιητικό για όλο το ανθρώπινο γένος. Επίσης, ενώ ο Ζήνων είχε πει ότι η ουτοπική πολιτεία των σοφών θεμελιώνεται πάνω σε αυτόν τον κοινό νόμο του Λόγου, ο Πλούταρχος το παρερμήνευσε νομίζοντας ότι μιλούσε για μια κοσμόπολη.

10. Συμπερασματικά

Ακόμα κι αν η συσχέτιση του Πλούταρχου δεν έχει ιστορική βάση αποκαλύπτει την ανάγκη να υπάρχει μία θεωρητική βάση, ένα φιλοσοφικό ιδανικό, που να στηρίζει κάθε ανθρώπινο δημιούργημα και κάθε οικουμενικό ιστορικό γεγονός. Προωθεί ένα υποδειγματικό μοντέλο κοινωνίας. Η στωική πολιτική θεωρία όπως διδασκόταν στη Στοά, δεν αποτελεί ένα πρόγραμμα που περιλαμβάνει κοινωνικοπολιτικές μεταρρυθμίσεις, όπως εσφαλμένα νομίζει ο Πλούταρχος, αλλά ένα πρότυπο του κόσμου με αλληλεγγύη και ενότητα μεταξύ των ανθρώπων. Η γραφή του Πλούταρχου είναι προσεγμένη και ως προς τη γλώσσα και ως προς το ύφος.

- Ο νέος κόσμος του Μ. Αλεξάνδρου: Αν και θα μείνει αναπάντητο το ερώτημα πώς θα κατόρθωνε ο Μακεδόνας στρατηλάτης να κρατήσει ενωμένα κοινωνικά και πολιτικά την αυτοκρατορία του αν δεν πέθαινε τόσο νωρίς, είναι αναμφισβήτητο γεγονός πως η εκστρατεία του άλλαξε την ιστορία. Λαοί της Δύσης και της Ανατολής θα αντιληφθούν τις διαστάσεις του κόσμου στον οποίο ζουν και θα συνάψουν δεσμούς, θα ανταλλάξουν εμπορεύματα και ιδέες αν και μέχρι τότε αγνοούσαν την ύπαρξη ο ένας του άλλου.
- Η πόλη-κράτος έχασε τη σημασία της και επιβλήθηκε η δύναμη των μεγάλων κρατών με αποτέλεσμα ο πολίτης να αισθάνεται ότι απέχει από τις αποφάσεις και ότι η εξουσία είχε εκχωρηθεί στον μονάρχη. Όλα αυτά έκαναν τους ανθρώπους να αισθάνονται ανασφάλεια.
- Η ελληνική γλώσσα και ο ελληνικός πολιτισμός, που με τον Αλέξανδρο διαδόθηκαν στην αυτοκρατορία του, διατηρήθηκαν πολλούς αιώνες. Στα ελληνιστικά βασίλεια, όπου κατοικούσαν υπήκοοι χωρίς φυλετική ομοιογένεια, «επίσημη γλώσσα» ήταν μια εξελιγμένη μορφή της αττικής διαλέκτου («ελληνιστική κοινή»). Παράλληλα, οι διάφορες πληθυσμιακές ομάδες του πληθυσμού χρησιμοποιούσαν τη μητρική τους γλώσσα. Αλλά, ακόμα κι όταν υποτάχθηκαν οι περιοχές αυτές στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, τα ελληνικά πολιτιστικά στοιχεία επέζησαν επί αιώνες.

➤ **αντιθέσεις:**

ίνα μὴ κατὰ πόλεις μηδὲ δήμους οἰκῶμεν ἰδίοις ἕκαστοι διωρισμένοι δικαίοις, **ἀλλὰ** πάντα ἀνθρώπους ἡγώμεθα δημότας καὶ πολίτας, εἷς δὲ βίος ἢ καὶ κόσμος

Τοῦτο Ζήνων μὲν ἔγραψενἈλέξανδρος δὲ τῷ λόγῳ τὸ ἔργον παρέσχευ.

τοῖς μὲν Ἑλλησιν τοῖς δὲ βαρβάροις δεσποτικῶς χρώμενος

καὶ τῶν μὲν ὡς φίλων καὶ οἰκείων ἐπιμελόμενος **τοῖς δ'** ὡς ζώοις ἢ φυτοῖς προσφερόμενος, πολέμων πολλῶν καὶ φυγῶν ἐνέπλησε καὶ στάσεων ὑπούλων τὴν ἡγεμονίαν,

πατρίδα μὲν τὴν οἰκουμένην προσέταξεν ἡγεῖσθαι πάντα, ἀκρόπολιν δὲ καὶ φρουρὰν τὸ στρατόπεδον, συγγενεῖς δὲ τοὺς ἀγαθοὺς, ἄλλο φύλους δὲ τοὺς πονηροὺς· ὁ δ' Ἑλληνικὸν καὶ βαρβαρικὸν μὴ χλαμῦδι μηδὲ πέλτη μὴδ' ἀκινάκη μηδὲ κἀνδύι διορίζειν, ἀλλὰ τὸ μὲν Ἑλληνικὸν ἀρετῇ τὸ δὲ βαρβαρικὸν κακίᾳ τεκμαίρεσθαι, κοινὰς δ' ἐσθῆτας ἡγεῖσθαι καὶ τραπέζας καὶ γάμους καὶ διαίτας

- **παρομοιώσεις** (ὥσπερ ἀγέλης συννόμου νόμῳ κοινῶ συντρεφομένης/ ὥσπερ ὄναρ ἢ εἶδωλον/ ὥσπερ ἐν κρατῆρι φιλοτησίῳ)

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

Α.Ερμηνευτικές

1. Να περιγράψετε την ιδανική Πολιτεία όπως παρουσιάστηκε από τον ιδρυτή της Στωϊκής φιλοσοφίας.
2. Ποιές νέες αντιλήψεις εισήγαγε ο Αλέξανδρος για τις έννοιες πατρίδα και κράτος;
3. Να εντοπίσετε τρεις παρομοιώσεις– αναλογίες στο κείμενο και να εξηγήσετε τη σημασία και τη λειτουργικότητά τους.
4. Πόσο πραγματικά συσχετίζεται το ὄραμα του Ζήωνα με το ἔργο του Αλέξανδρου;
5. Να εξηγήσετε γιατί οι Στωϊκοὶ θεωροῦσαν ὅλους τοὺς ἀνθρώπους συνδημότες.

Ἄν ἡ ἰκανότητα τῆς νόησης εἶναι κοινὴ σ' ἐμᾶς τοὺς ἀνθρώπους, τότε κοινός εἶναι καὶ ὁ ὀρθός λόγος που μας κάνει ἔλλογα ὄντα. Ἄν εἶναι ἔτσι, τότε κοινός εἶναι καὶ

ο Λόγος που ορίζει τι να κάνουμε και τι όχι. Αν ισχύει αυτό, τότε και ο νόμος είναι κοινός. Αν είναι έτσι, τότε είμαστε συμπολίτες. επομένως συμμετέχουμε όλοι σε μια κοινή πολιτεία, και η οικουμένη είναι μια μεγάλη πόλη. Ποιο άλλο κοινό πολίτευμα μπορούμε να πούμε ότι μοιράζεται το ανθρώπινο γένος; Από εκεί λοιπόν, από αυτή την “κοινή πολιτεία”, αποκτούμε την ικανότητα να σκεφτόμαστε, να είμαστε λογικοί, να ζούμε με νόμους. Από πού αλλού;

Μάρκος Αὐρήλιος Τὰ εἰς ἑαυτὸν 4.4

Β.Λεξιλογικές

1. Με ποιες λέξεις του κειμένου έχουν ετυμολογική συγγένεια οι παρακάτω λέξεις της νέα ελληνικής: διάβολος, ένταση, αφοριστικός, εκτροφείο, διένεξη, κρασί, καθήκον, αμιγώς, αναπόφευκτα, γενέτειρα.

2. αἴρεσιν, κόσμος, στάσεων, βάρβαρος, διαίτας: α) Ποια είναι η σημασία τους στο αρχαίο κείμενο; β) Να χρησιμοποιήσετε σε μία δική σας φράση τα συγκεκριμένα ουσιαστικά σε οποιαδήποτε πτώση, όπου να αναδεικνύεται η διαφορετική τους σημασία στη νέα ελληνική.

3. Να γράψετε από ένα σύνθετο παράγωγο στα νέα ελληνικά για τις παρακάτω λέξεις του κειμένου: οἰκῶμεν, ἡγεῖσθαι, συνῆγε, λόγῳ, ἄρμοστής, χρώμενος, συνεβούλευεν, ἔργον, ἔγραψεν, ὄλων.

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 22

Η επιμέλεια του εαυτού

Η φιλοσοφία προσπαθούσε να καθοδηγήσει τον άνθρωπο στην απέραντη ελληνορωμαϊκή οικουμένη, να αποτελέσει έναν «οδηγό ζωής» σε μια εποχή που οι περιστάσεις ήταν ευμετάβλητες και τίποτε δεν μπορούσε να θεωρηθεί δεδομένο (ούτε καν η ίδια η ζωή). Το άτομο έμοιαζε ανέστιο, ανασφαλές, ανελεύθερο· και πολλές φορές δεν το ικανοποιούσε η ένταξή του σε ένα τεράστιο σύνολο, σε μια αυτοκρατορία ή στο σύμπαν. Ακόμη κι αν ήταν «πολίτης του κόσμου», αυτόν τον κόσμο δεν τον ένιωθε πάντα δικό του. Όμως, τότε, πώς θα ζούσε και θα διασφάλιζε την ευδαιμονία του;

ΚΕΙΜΕΝΟ ΑΝΑΦΟΡΑΣ

Αν οι εξωτερικές συνθήκες είναι δύσκολες και σχεδόν αμετάβλητες, όπως συχνά συμβαίνει στη ζωή του ανθρώπου, πού θα βρει καταφύγιο, ένα σταθερό σημείο αναφοράς; Μία απάντηση των Στωικών είναι να κατανοούμε τον ρυθμό, την αναγκαιότητα, της εξωτερικής πραγματικότητας, αλλά κυρίως να βρούμε τον χώρο της ελευθερίας μας. Είναι ο εσωτερικός μας εαυτός, η προσωπική ακρόπολη του καθενός, το οικείο μέρος για την απαραίτητη, αν και για τους περισσότερους προσωρινή, απόσυρση από τις τρέχουσες υποθέσεις της ζωής.

ΜΑΡΚΟΣ ΑΥΡΗΛΙΟΣ, Τὰ εἰς ἑαυτὸν, 4.3

ΑΡΧΑΙΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ

<p>Ἀναχωρήσεις αὐτοῖς ζητοῦσιν ἀγροικίας καὶ αἰγιαλοὺς καὶ ὄρη, εἴωθας δὲ καὶ σὺ τὰ τοιαῦτα μάλιστα ποθεῖν.</p> <p>Ὅλον δὲ τοῦτο ιδιωτικώτατόν ἐστιν,</p>	<p>Ο κόσμος κοιτά πώς να καταφύγει σε εξοχικά σπίτια και στις παραλίες και στα βουνά και συ ο ίδιος έχεις συνηθίσει να τα αποζητάς αυτά, και με το παραπάνω.</p> <p>Κι όμως, αυτό δείχνει αφέλεια,</p>	<p>Θέμα: Η επιμέλεια του εαυτού: η αποστασιοποίηση από τα πράγματα με στόχο την επίτευξη ηρεμίας και εσωτερικής δύναμης</p> <p>Η ανάγκη των ανθρώπων για απόσυρση από την κοινωνία και διαφυγή από την καθημερινότητα.</p> <p style="text-align: center;">↓</p> <p>αποτελεί τακτική των αστόχαστων και αφιλοσόφητων ανθρώπων.</p>
---	--	--

<p>ἔξόν, ἧς ἂν ὥρας ἐθελήσης, εἰς ἑαυτὸν ἀναχωρεῖν.</p> <p>Οὐδαμοῦ γὰρ οὔτε ἡσυχιώτερον οὔτε ἀπραγμονέστερον ἄνθρωπος ἀναχωρεῖ ἢ εἰς τὴν ἑαυτοῦ ψυχήν,</p> <p>μάλισθ' ὅστις ἔχει ἔνδον τοιαῦτα, εἰς ἃ ἐγκύψας ἐν πάσῃ εὐμαρείᾳ εὐθύς γίνεται·</p> <p>τὴν δὲ εὐμαρείαν οὐδὲν ἄλλο λέγω ἢ εὐκοσμίαν.</p> <p>Συνεχῶς οὖν δίδου σεαυτῷ ταύτην τὴν ἀναχώρησιν καὶ ἀνανέου σεαυτόν·</p> <p>βραχέα δὲ ἔστω καὶ στοιχειώδη ἃ εὐθύς ἀπαντήσαντα ἀρκέσει εἰς τὸ πᾶσαν λύ πην ἀποκλύσαι καὶ ἀποπέμψαι σε μὴ δυσχεραίνοντα ἐκείνοις ἐφ' ἃ ἐπανέρχῃ</p>	<p>αφού μπορείς ό,τι ώρα θες να καταφύγεις στον εαυτό σου.</p> <p>Πράγματι, περισσότερο από οπουδήποτε αλλού, ο άνθρωπος μπορεί να καταφεύγει στον εσωτερικό του κόσμο, με ηρεμία και δίχως τρεχάματα,</p> <p>ιδίως όποιος έχει μέσα του στοιχεία τέτοια που αν σκύψει πάνω τους, ευθύς βρίσκεται στο κέντρο της γαλήνης·</p> <p>και λέγοντας γαλήνη δεν εννοώ άλλο από την αρμονία.</p> <p>Να προσφέρεις συνεχώς στον εαυτό σου τούτη την καταφυγή και να τον ανανεώνεις·</p> <p>Ας είναι μικρά και στοιχειώδη εκείνα που θα σου έρθουν στο νου, μα που θα αρκέσουν, ώστε να ξεπλύνουν τη στεναχώρια και να σε ξαναστείλουν ευδιάθετο εκεί όπου είσαι</p>	<p>αφού μπορούν όποια στιγμή θέλουν να καταφύγουν στον εαυτό τους (ενδοσκόπηση)</p> <p>Η ἀναχώρησις εἰς ἑαυτὸν</p> <ul style="list-style-type: none"> • Εξασφαλίζει εσωτερική γαλήνη και ένα ἡσυχο καταφύγιο για τον ἄνθρωπο. • Η ενδοσκόπηση αυτή οδηγεί στην «εὐμαρεία» εφόσον ο ἄνθρωπος διαθέτει στο πνεύμα και στην ψυχή τα στοιχεία που την εξασφαλίζουν • Η εὐμαρεία (ανάπαυση του μυαλού, ηρεμία, ησυχία) ισοδυναμεί με την εὐκοσμία (εσωτερική τάξη και αρμονία) <p>Συμπέρασμα: Η τακτική καταφυγή του ανθρώπου στον εαυτό του, τον οδηγεί σε εσωτερική ανανέωση.</p> <p>Τα θετικά αποτελέσματα της εἰς ἑαυτὸν ἀπόσυρσης, ἔστω και αν είναι μικρά και στοιχειώδη:</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ Απομακρύνουν από την ψυχή του ἀνθρώπου τη λύπη
--	--	---

	<p>υποχρεωμένος να επιστρέψεις.</p> <p>(μετάφραση Γ. Αβραμίδης)</p>	<p>➤ Τον επαναφέρουν αισιόδοξο στις καθημερινές του υποχρεώσεις .</p>
--	---	---

ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

1. «*Ἀναχωρήσεις αὐτοῖς ζητοῦσιν ἀγροικίας καὶ αἰγιαλοὺς καὶ ὄρη*»

Ἡ στάση ζωῆς που ἐπιλέγουν οἱ πολλοὶ καὶ ἡ ἐρμηνεία της

Ο Μάρκος Αυρήλιος παρατηρεῖ ὅτι ὁ πολὺς κόσμος ἀναζητεῖ τὴν εὐτυχία του στὴν περιπλάνηση στὸ χῶρο . Οἱ περισσότεροὶ ἄνθρωποι τοῦ καιροῦ τοῦ εἶναι ἐξωστρεφεῖς καὶ ἀναζητοῦν τὴν εὐτυχία στὴν ἀλλαγὴ περιβάλλοντος. Αἰσθανόμενοι τὴν ἀνάγκη νὰ ἀποδράσουν ἀπὸ ὅσα συγκροτοῦν τὴν καθημερινότητά τους καὶ θέλοντας οὐσιαστικά νὰ ξεφύγουν ἀπὸ τὸν εαυτό τους, ἀναζητοῦν νέους προορισμούς, καταφεύγοντας σὲ ἐξοχικὰ σπιτὰ καὶ ταξιδεύοντας σὲ παραλίες καὶ βουνά. Ἡ ἀνάγκη τῶν ἀνθρώπων νὰ ἀποδράσουν ἀπὸ τὴν καθημερινότητα καὶ ἡ τάση τους νὰ ἀναζητοῦν τὴν εὐτυχία στὴν ἀλλαγὴ περιβάλλοντος ἐξηγούνται ἀπὸ τὶς ἱστορικὲς συνθήκες. Κατὰ τὴν ἐλληνιστικὴ καὶ ρωμαϊκὴ περίοδο, σὲ μιὰ ἐποχὴ που ἡ πόλις δὲν ὑπάρχει πλέον, ὁ ἄνθρωπος αἰσθάνεται ἀνασφαλῆς καὶ ἀνέστιος, χωρὶς σταθερὸ σημεῖο ἀναφοράς. Ἀδυνατεῖ νὰ προσδιορίσει τὴν ταυτότητά του μέσα στὴ μάζα καὶ συγχρόνως, νιώθει πὼς τίποτε – οὔτε καν ἡ ἴδια ἡ ζωὴ – δὲν μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ δεδομένο. Ἡ αἴσθησις τῆς ἀδυναμίας ἐνισχύεται ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ κόσμος γι' αὐτὸν εἶναι ἀμετάβλητος, παγιωμένος, καθὼς κατανοεῖ πὼς δὲν ἔχει τὴ δυνατότητα νὰ παρέμβει ὥστε νὰ τὸν διαμορφώσει ἢ νὰ τὸν ἀλλάξει. Ἀπὸ τὸ δυσάρεστο αὐτὸ βίωμα ἐπιχειρεῖ νὰ παοδράσει κάνοντας ἐκδρομές, ἀλλάζοντας περιβάλλον καὶ κνηγώντας νέες ἐμπειρίες. Ἡ συμπεριφορὰ αὐτὴ ἀποκτὰ χαρακτήρα μόδας, καθὼς πολλοὶ ἔχουν τὴν οικονομικὴ δυνατότητα νὰ μετακινούνται συχνά καὶ νὰ ἀπολαμβάνουν διάφορα υλικά ἀγαθὰ. Ἡ ἐποχὴ τῆς βασιλείας τοῦ Μάρκου Αυρηλίου (161-180μ.Χ) ὑπήρξε ἐποχὴ εἰρήνης, οικονομικῆς καὶ πνευματικῆς ἀνθησις καὶ ευημερίας. Παρατηρεῖται συσσώρευση τοῦ κόσμου στὶς πόλεις, στὶς ὁποῖες ἡ πολυτέλεια τῶν εὐπόρων τμημάτων τοῦ πληθυσμοῦ σὲ ὅλες τὶς ἐκδηλώσεις τοῦ κοινωνικοῦ βίου εἶναι ὑπερβολικὴ. Τὸ φαινόμενο λοιπὸν που καταγράφει ὁ Μάρκος Αυρήλιος, εἶναι συχνὸ στα ἀνώτερα οικονομικά καὶ κοινωνικά στρώματα ἰδίως τῆς Ρώμης καὶ τῶν μεγάλων πόλεων τῆς αυτοκρατορίας. Ὁ Μάρκος Αυρήλιος πιστεύει πὼς ἡ στάσις αὐτὴ εἶναι ἀφελῆς καὶ χαρακτηρίζει τοὺς ἀνθρώπους που τὴν υιοθετοῦν ὡς ἀφιλοσόφητους .

2. «*εἴωθα δὲ καὶ σὺ τὰ τοιαῦτα μάλιστα ποθεῖν*»

Η χρήση του β' ενικού προσώπου

Το γενικό και αόριστο γ' πληθυντικό της προηγούμενης πρότασης (ζητούσιν) μετατρέπεται εδώ σε β' ενικό (εἶθας). Η στάση ζωής που υιοθετούν οι περισσότεροι άνθρωποι επιλέγεται και από « εσένα», αφορά και « εσένα», επισημαίνει ο Μάρκος Αυρήλιος, συνομιλώντας προφανώς με τον εαυτό του(ας σκεφτούμε εδώ και τον τίτλο «Τα εις εαυτόν», δηλαδή στοχασμοί, συζητήσεις με τον εαυτό μου) και παράλληλα απευθυνόμενος προσωπικά στον αναγνώστη, τον οποίο με αυτόν τον τρόπο καλεί έμμεσα να προβεί σε ενδοσκόπηση, να στοχαστεί για τον εαυτό του και να πάρει προσωπικές αποφάσεις.

Πώς λειτουργεί το β' ενικό σε σχέση με το κείμενο και τον αναγνώστη

- Το έργο του Μάρκου Αυρηλίου Τα εις εαυτόν καταγράφει τους στοχασμούς του αυτοκράτορα, αποτελώντας ένα είδος προσωπικών σημειώσεων που περιέχουν συμβουλές – παραινήσεις με αποδέκτη «τον εαυτό του». Σε μια προσωπική συνομιλία του συγγραφέα με τον εαυτό του, με βασικό θέμα ποια στάση πρέπει να τηρήσει απέναντι στη ζωή, στα πράγματα και στους ανθρώπους, η χρήση του β' ενικού προσώπου διαμορφώνει το κατάλληλο γλωσσικό περιβάλλον.

- Συγχρόνως, ο αναγνώστης αυτών των παραινήσεων αισθάνεται ότι ο συγγραφέας απευθύνεται σε αυτόν προσωπικά –συγκεκριμένα, συνομιλεί μαζί του, τον συμβουλεύει και έμμεσα τον καλεί σε αυτογνωσία.

- Στα φιλοσοφικά κείμενα της ελληνιστικής και ρωμαϊκής περιόδου είναι συχνή η χρήση του β' ενικού προσώπου, καθώς η φιλοσοφία γίνεται τέχνη του βίου, οδηγός ζωής, καταφυγή και πνευματική άσκηση κάθε ανθρώπου που στρέφεται στον εαυτό του, θέτοντας προσωπικά το ερώτημα πώς πρέπει να ζει ώστε να κατακτήσει την ευδαιμονία. Συγχρόνως, αυτό το σύμπεριεργον υποδεικνύει ποιος είναι ο υπεύθυνος για την κατάκτηση της ευδαιμονίας. Ο Μάρκος Αυρήλιος και γενικότερα οι στωικοί υποστήριξαν πως ο ίδιος ο άνθρωπος είναι επιφορτισμένος με το καθήκον της οικοδόμησης της προσωπικότητάς του και πως, επομένως, με τις επιλογές που κάνει ευθύνεται για την ευτυχία ή τη δυστυχία του. Η γνώση του εαυτού είναι πρωταρχικής σημασίας για τον ασκούμενο στη στωική φιλοσοφία, αφού όλη η προσπάθεια του ανθρώπου ξεκινά από τον εαυτό του και απευθύνεται σε αυτόν, καθώς ο ίδιος οφείλει να αναλάβει με υπευθυνότητα τη διαμόρφωση του «προσώπου» του με τα χαρακτηριστικά του «ευδαίμονα βίου». Για αυτό τον λόγο, οι στοχασμοί του φιλοσόφου εστιάζουν στο πώς να μετασχηματίσουν δραστικά τον τρόπο σκέψης του ανθρώπου, βοηθώντας τον έτσι να αλλάξει τον τρόπο ζωής του και να κάνει τις επιλογές εκείνες που θα τον οδηγήσουν στην ευδαιμονία.

3. «Όλον δὲ τοῦτο ἰδιωτικώτατόν ἐστιν.»

Η κριτική του Μάρκου Αυρηλίου στη στάση των περισσότερων ανθρώπων Αφού περιέγραψε τη στάση που υιοθετούν οι περισσότεροι άνθρωποι, ο Μάρκος Αυρηλίου την αξιολογεί αρνητικά. Θεωρεί πως η στάση αυτή είναι αφελής, μη συνετή και μη φιλοσοφημένη και πως ταιριάζει μόνο στους απαίδευτους ανθρώπους, οι οποίοι δρουν επιπόλαια, αστόχαστα και παρορμητικά.

Το επίθετο ιδιωτικός χρησιμοποιείται εδώ με αρνητική σημασία (άπειρος, αμαθής, αδαής). Η έμφαση που δίνεται στον χαρακτηρισμό αυτόν εκφράζεται με τη χρήση τόσο του υπερθετικού βαθμού -ιδιωτικώτατόν- όσο και του επιθέτου όλον.

Κατά τον Μάρκο Αυρηλίο ο τόπος δεν είναι ο λόγος της ευτυχίας ή της δυστυχίας μας. Επομένως δεν είναι ορθό να εγκαλούμε τον τόπο στον οποίο ζούμε για τα προβλήματα που βιώνουμε. Πρέπει να αναζητήσουμε αλλού τις αιτίες των προβλημάτων μας και για αυτό δεν μπορούμε να τα επιλύσουμε απλώς αλλάζοντας τόπο. Όσοι όμως εν είναι πνευματικά ασκημένοι, όσοι δεν διαθέτουν στοχαστικό νου και δε φιλοσοφούν νιώθουν ανικανοποίητοι από τις υπάρχουσες συνθήκες και πιστεύουν ότι η αιτία της ευτυχίας ή της δυστυχίας τους βρίσκεται έξω από αυτούς, στις εξωτερικές συνθήκες, στο «περιβάλλον». Γι'αυτό αναζητούν νέους προορισμούς, μόνο και μόνο για να ξεφύγουν από τον εαυτό τους.

4. «ἐξόν, ἧς ἂν ὥρας ἐθελήσης, εἰς ἑαυτὸν ἀναχωρεῖν.»

Η αντιπρόταση του Μάρκου Αυρηλίου

Με τη μετοχή ἐξόν ο Μάρκος Αυρηλίου αιτιολογεί την αρνητική κριτική που ασκεί στη συμπεριφορά των περισσότερων ανθρώπων, υπογραμμίζοντας παράδοξο αυτής της συμπεριφοράς: είναι ανόητο ο άνθρωπος να αναζητεί διέξοδο, μέσο διαφυγής, μακριά από τον ίδιο, τη στιγμή που έχει τη δυνατότητα να καταφεύγει στον εαυτό, και μάλιστα όποτε το θελήσει.

Περί της αναχώρησης

Η «αναχώρησις» αποτελεί κεντρική έννοια και βασικό ζητούμενο, στο κείμενο αναφοράς, στο οποίο χρησιμοποιείται τέσσερις φορές: Αναχωρήσεις ἀναχωρεῖν ἀναχωρεῖ ἀναχώρησιν. Είναι αναγκαίο ο άνθρωπος να «αναχωρεί», δηλαδή να αποσύρεται από την συνεχή ενασχόληση με την εξωτερική πραγματικότητα, να αναζητεί καταφύγιο μακριά από την καθημερινότητα. Το ερώτημα που προκύπτει λογικά είναι εύλογο: πού βρίσκεται το ιδανικό αυτό καταφύγιο; Το πρόβλημα επομένως συνίσταται στην επιλογή του καταφυγίου. Κατά τον Μάρκο Αυρηλίο αυτό που θα προσφέρει στον άνθρωπο την αναχώρησιν, την οποία έχει ανάγκη, είναι η συγκέντρωση στον εαυτό του και όχι η αλλαγή περιβάλλοντος, όπως κάνουν συνήθως οι αφιλοσόφητοι άνθρωποι. Η θέση αυτή σχεδόν αυτίζεται με την περίφημη προτροπή του: «ένδον σκάπτε, ένδον η πηγή του αγαθού». Θα

πρέπει να σημειωθεί ότι η έκφραση εις ἑαυτὸν ἀναχωρεῖν , αν και εμφανίζεται για πρώτη φορά σε συγγραφείς της αυτοκρατορικής περιόδου (14-176 μ.Χ.), οφείλει την καταγωγή της στον Πλάτωνα και πιθανότατα ανάγεται στο δάσκαλό του τον Σωκράτη, ο οποίος , όπως παραδίδεται στο πλατωνικό Συμπόσιο , συνήθιζε να αποκόπτεται από τα επίγεια και να συγκεντρώνεται στον εαυτό του

ἀναχωρεῖ (ἀναχώρησις): Η απόσυρση του ατόμου από τον κοινωνικό του περίγυρο είναι διπλή και επιφέρει αλλαγή του τρόπου ζωής: μπορεί να πάρει τη μορφή απομάκρυνσης από την κοινωνία και τον κόσμο και τη μορφή μιας άσκησης, το ἀναχωρεῖν εις ἑαυτόν. Αυτή η ενδοσκόπηση είναι ένας απαραίτητος αυτοέλεγχος για την ευδαιμονία και δεν μπορεί να επιτευχθεί, αν το άτομο δεν απομακρυνθεί από το πλήθος. Η αναχώρηση αυτή δεν είναι μόνο τοπική, δεν σημαίνει απλώς να εκδράμει μακριά από τους άλλους: δεν πρέπει να αποφεύγει ούτε τον εαυτό του, όπως κάνει ο καθένας μέσα στο τρέξιμο των καθημερινών ασχολιών του, λένε οι Στωικοί. Η συγκέντρωση στον εαυτό μας γίνεται, γιατί μέσα μας βρίσκεται, κατά τον Μάρκο Αυρήλιο, η πηγή του καλού. Γι' αυτό, προτρέπει ο Επίκτητος (Εγχειρίδιον, 10): «Για οτιδήποτε σου τυχαίνει θυμήσου να γυρνάς στον εαυτό σου και να ψάχνεις ποια δύναμη έχεις για να το αντιμετωπίσεις».(φάκελος υλικού σελ. 202)

Ο χαρακτήρας της «αναχωρήσεως»

Η απόσυρση του ατόμου από τον κοινωνικό περίγυρο είναι και επιφέρει αλλαγή του τρόπου ζωής : μπορεί να πάρει

α. τη μορφή απομάκρυνσης από την κοινωνία και τον κόσμο και

β.τη μορφή μιας άσκησης , το αναχωρειν εις εαυτόν .

Αυτή η ενδοσκόπηση είναι ένας απαραίτητος αυτοέλεγχος για την ευδαιμονία και δεν μπορεί να επιτευχθεί , αν το άτομο δεν απομακρυνθεί από το πλήθος. Η αναχώρηση αυτή δεν είναι μόνο τοπική, δεν σημαίνει απλώς να εκδράμει μακριά από τους άλλους: δεν πρέπει να αποφεύγει ούτε τον εαυτό του , όπως κάνει ο καθένας μέσα στο τρέξιμο των καθημερινών ασχολιών του, λένε οι στωικοί. Η συγκέντρωση στον εαυτό μας γίνεται , γιατί μέσα μας βρίσκεται , κατά τον Μάρκο Αυρήλιο, η πηγή του καλού.

Ο εσωτερικός μας εαυτός είναι το προσωπικό μας καταφύγιο, ο χώρος της ελευθερίας μας. Όταν λοιπόν ο Μάρκος Αυρήλιος καλεί τον άνθρωπο να αποσυρθεί στον εαυτό του , τον συμβουλεύει να προβεί σε ενδοσκόπηση, αυτοεξέταση και αυτοσυνειδησία, να ασκήσει αυτοέλεγχο κατά τον οποίο δε θα θέσει ως στόχο απλώς να εντοπίσει τα λάθη του ή να αποκτήσει συνείδηση των συναισθημάτων του, αλλά να συναντήσει τον εαυτό του , να αποκτήσει συνείδηση

αυτού που είναι και με βάση αυτή τη γνώση, να επαναπροσδιορίσει τις πράξεις και τις συμπεριφορές του. Σε αυτή τη συνειδητή στροφή προς τον εαυτό ο στωικός φιλόσοφος επιζητεί τη γαλήνη και την ηρεμία.

εαυτός : το άτομο στον στωικισμό είναι μέρος του συνόλου και υπάρχει μια ουσία κοινή για όλα τα όντα , πάνω στην οποία θα συγκροτηθεί η ανθρώπινη προσωπικότητα. Αυτό αποτελεί καθήκον του ίδιου μας του εαυτού, ο οποίος έχει μια ουσιώδη να ελέγξουμε διαφορά από τα άλλα ζώα: είναι προαίρεσις είναι νους . Άρα ο εαυτός μας είναι αυτά τα λίγα που μπορούμε να ελέγξουμε και εξαρτώνται από την έλλογη επιλογή μας : η έφεσή μας προς κάτι , η επιθυμία για κάτι, η αποστροφή από κάτι-τίποτε το εξωτερικό, όπως η φήμη, η περιουσία, τα αξιώματα, οι δικοί μας άνθρωποι, το σώμα μας .Αυτή την προαίρεση πρέπει να επιμεληθούμε με τη φρόνηση , ώστε ο εαυτός μας να είναι ελεύθερος και ευδαίμων.(φάκελος υλικού σελ. 202)

Η αναχώρησις του Μάρκου Αυρηλίου σε σύγκριση με την αναχώρηση άλλων φιλοσοφικών συστημάτων

Η αναχώρηση εις αυτόν σε άλλα φιλοσοφικά συστήματα έχει προσλάβει μυστικιστικό χαρακτήρα, καθώς η επικοινωνία με τον θεό θεωρείται αδύνατη, αν ο άνθρωπος δεν αποτραβηχτεί οριστικά από το πλήθος και τις υλικές μερίμνες και δε συγκεντρωθεί στον εαυτό του, δηλαδή αν δε συγκροτήσει εσωτερικό – πνευματικό βίο. Ωστόσο, η αναχώρηση στον εαυτό και η ενδοσκόπηση για τον Μάρκο Αυρήλιο δεν έχει μυστικιστικό χαρακτήρα. Η αναχώρηση εις εαυτόν δεν παραπέμπει σε μυστικιστικές εμπειρίες, αφορά περισσότερο έναν εσωτερικό αυτοέλεγχο και έχει τον χαρακτήρα της άσκησης, η οποία ενδυναμώνει εσωτερικά (δηλαδή ψυχικά , ηθικά, πνευματικά) τον άνθρωπο, προκειμένου να χαράξει σταθερότερα την πορεία του και να επιστρέψει στις βιοτικές μερίμνες και στο έργο του μέσα στην κοινωνία. Επομένως . η πρόταση ζωής του Μάρκου Αυρηλίου δε συνιστά « αναχωρητισμό», εγκατάλειψη των εγκοσμίων, απομάκρυνση από την κοινωνική ζωή και δράση- στοιχεία που χαρακτηρίζουν τους «αναχωρητές», δηλαδή τους ερημίτες και τους μοναχούς. Θα πρέπει επίσης να επισημανθεί ότι, ενώ από το έργο του δεν απουσιάζουν οι έννοιες της παροδικότητας και του εφήμερου της ζωής, καθώς και η αίσθηση της αβεβαιότητας, τα στοιχεία αυτά δεν οδηγούν σε μια απαισιόδοξη θεώρηση του κόσμου. Αντίθετα, αποτελούν την παραδοχή στην οποία στηρίζεται ο άνθρωπος, για να αναζητήσει μέσω της ενδοσκόπησης και της φιλοσοφίας την ευδαιμονία.

5. «Οὐδαμοῦ γὰρ οὔτε ἡσυχιώτερον οὔτε ἀπραγμονέστερον ἄνθρωπος ἀναχωρεῖ ἢ εἰς τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν»

Η ηρεμία, βασικό στοιχείο της αναχωρήσεως, ως προϋπόθεση να αλλάξουμε τον τρόπο ζωής μας

Η αναχώρηση εις εαυτόν, η ενδοσκόπηση, είναι μια πρακτική που μπορούμε να εφαρμόσουμε αποτελεσματικά, προκειμένου να πετύχουμε την αλλαγή του τρόπου ζωής μας, διότι προσφέρει στον άνθρωπο ηρεμία, αταραξία στη σκέψη και στο πνεύμα του. Αυτή ακριβώς η κατάσταση της αταραξίας και της γαλήνης είναι ό,τι έχει μεγαλύτερη ανάγκη ο άνθρωπος, καθώς τα εξωτερικά ερεθίσματα δρουν ως περισπασμοί και η συνεχής ενασχόληση με τον εξωτερικό κόσμο διαταράσσει τη γαλήνη του πνεύματος, δημιουργώντας ψυχική ταραχή και αναστάτωση. Γι' αυτό η στωική φιλοσοφία εισηγείται μια στάση ζωής που χαρακτηρίζεται από ησυχία, δηλαδή εσωτερική γαλήνη, ηρεμία, αταραξία της ψυχής και του πνεύματος. Γαλήνη και διαρκής ηρεμία είναι τα χαρακτηριστικά της ευτυχισμένης ζωής. Αυτά τα συναισθήματα είναι σταθερά και διαρκή, γιατί δεν έχουν τις αφορμές τους σε γεγονότα και καταστάσεις που βρίσκονται έξω από τον άνθρωπο που τα βιώνει. Έτσι, για τον άνθρωπο που ακολουθεί τα διδάγματα της στωικής φιλοσοφίας τα εξωτερικά γεγονότα με τη μεταβλητότητά τους δεν επηρεάζουν τη σταθερότητα της θετικής στάσης ζωής του. Επίσης η καταφυγή εις εαυτόν μεταφέρει τον πολυπράγμονα και ανήσυχο άνθρωπο σε μια περιοχή που χαρακτηρίζεται από απραγμοσύνη, δηλαδή από απουσία έντονης (εξωτερικής) δράσης, η οποία αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για τη νηφάλια σκέψη και ενδοσκόπηση. Αυτή είναι άλλωστε η έννοια του προσωπικού καταφυγίου: ένας χώρος στον οποίο αποσύρεται ο άνθρωπος, ώστε με ψυχική ηρεμία, χωρίς εξωτερικούς περισπασμούς, μακριά από τις συνήθεις υποθέσεις της ζωής, να βρεθεί πρόσωπο με πρόσωπο με τον εαυτό του, να αναλογιστεί τις αρχές του, να κάνει τον προσωπικό του απολογισμό, να απαλλαγεί από τα πάθη που του προκαλούν σύγχυση και ταραχή, να εμπνευστεί από τα διδάγματα και τα παραδείγματα τα οποία θα ενδυναμώσουν τις ηθικές του δυνάμεις. Γι' αυτό η στροφή εις εαυτόν λειτουργεί ως πνευματική άσκηση που γιατρεύει την αγωνία και οπλίζει τον άνθρωπο με την ικανότητα να αντιμετωπίζει τις αντιξοότητες της ζωής. Έτσι, ο άνθρωπος κατακτά την αυτάρκεια και την εσωτερική ελευθερία.

6. «μάλισθ' ὅστις ἔχει ἔνδον τοιαῦτα, εἰς ἃ ἐγκύψας ἐν πάσῃ εὐμαρείᾳ εὐθὺς γίνεται»

Σύμφωνα με τον Μάρκο Αυρήλιο (και γενικότερα τη στωική φιλοσοφία), για να μπορέσει το άτομο να ζήσει μια αξιοπρεπή ζωή και να κατακτήσει την ευτυχία, όσο αυτή κρατά, θα πρέπει να στηριχθεί στον εαυτό του. Ο άνθρωπος έχει μέσα στην ψυχή του (ένδον) τα στοιχεία που θα του εξασφαλίσουν εσωτερική ισορροπία και ηρεμία, αν εγκύψει σε αυτά. «Γιατί, τι άλλο είναι δικό του; Η ιδιοκτησία; Οι συγγενείς και οι φίλοι; Οι γνωριμίες και η φήμη; Τίποτε από όλα αυτά, γιατί τίποτε από αυτά δεν εξαρτάται από εμάς. Ό,τι χρειάζεται το άτομο ψάχνει και το βρίσκει στον εαυτό του. Σε αυτόν μπορεί να στηρίξει τη ζωή του, αυτόν επιμελείται, σε αυτόν λογοδοτεί.

Ο εαυτός μας «είναι από τα λίγα που μπορούμε να ελέγξουμε και εξαρτώνται από την έλλογη επιλογή μας : η έφεσή μας προς κάτι, η επιθυμία για κάτι, η αποστροφή από κάτι – τίποτε το εξωτερικό , όπως η φήμη , η παρουσία, τα αξιώματα, οι δικοί μας άνθρωποι, το σώμα μας. Αυτή την προαίρεση πρέπει να επιμεληθούμε με τη φρόνηση, ώστε ο εαυτός μας να είναι ελεύθερος και ευδαίμων»

Αν και βασική αρχή της στωικής φιλοσοφίας είναι ότι ο καθένας έχει εγγενώς τη δυνατότητα να σκέπτεται και να ενεργεί με τρόπο ευεργετικό για τον ίδιο και για τους άλλους, η πνευματική άσκηση μέσω της φιλοσοφίας είναι αναγκαία για να κατακτήσουμε την ευδαιμονία. Ο ρόλος της φιλοσοφίας είναι να διαμορφώσει κατά τέτοιο τρόπο την ψυχή του ανθρώπου (τον εσωτερικό του εαυτό), ώστε σταθερά και συστηματικά να μπορεί να αντλεί από τον εαυτό του τα κατάλληλα στοιχεία που θα τον επαναφέρουν σε κατάσταση ισορροπίας και ευδαιμονίας .

Η δευτερεύουσα πρόταση ὅστις ἔχει ἔνδον τοιαῦτα δεν ἔχει περιοριστική ἔννοια, δηλαδή δεν αναφέρεται σε μια μόνο κατηγορία/ομάδα ανθρώπων, οι οποίοι υπερέχουν έναντι των άλλων λόγω κάποιων ἐμφυτων ἢ ἐπίκτητων χαρακτηριστικών. Αντίθετα , στηρίζει τη συμβουλή προτροπή του Μάρκου Αυρηλίου για απόσυρση στον εαυτό μας με το επιχείρημα ότι ἔνδον υπάρχουν ὅσα μπορούν να μας οδηγήσουν κατευθείαν στην ευμάρεια και στην ευδαιμονία. Ο Μάρκος Αυρηλίου προσδιορίζει αυτή της εσωτερική – ψυχική κατάσταση με τη λέξη ευμάρεια , δηλαδή γαλήνη, ησυχία, ηρεμία, ραστώνη.

7. «τὴν δὲ εὐμάρειαν οὐδὲν ἄλλο λέγω ἢ εὐκοσμίαν»

Η πρόταση επεξηγεί την ἔννοια του ὄρου ευμάρεια :την ταυτίζει με την ευκοσμίαν , δηλαδή με την εσωτερική τάξη και αρμονία. Ζητούμενο του ανθρώπου που βιώνει εξωτερικούς περισπασμούς αλλά και εσωτερικές συγκρούσεις είναι η κατάκτηση της εσωτερικής γαλήνης και αρμονίας. Η αρμονία αυτή δεν είναι κάτι ξένο προς τον άνθρωπο. Αντίθετα , είναι η πραγματική φύση του, η οποία συνίσταται στη λογικότητά του , τον ἔχει προικίσει με τη δυνατότητα να ζει σε εσωτερική αρμονία με τον κόσμο. Βασική αρχή της στωικής φιλοσοφίας είναι ότι η ανθρώπινη ζωή διέπεται από τη ίδια αρμονία από την οποία διέπεται και ο κόσμος ως ολότητα και η οποία οφείλει , μέσω της ενδοσκόπησης και του φιλοσοφικού στοχασμού, να αντιληφθεί τη θέση του στον κόσμο και να οδηγηθεί συνειδητά σε μια γνησιότερη , πιο σοφή, και ευτυχισμένη ζωή.

8. «Συνεχῶς οὖν δίδου σεαυτῷ ταύτην τὴν ἀναχώρησιν»

Η καταφυγή εις εαυτόν δεν πρέπει να γίνεται τυχαία και συγκυριακά, περιστασιακά. Πρέπει να αποτελεί μια σταθερή, διαρκή και συνειδητή πρακτική του ανθρώπου, να γίνει στάση ζωής. Η επιλογή του ενεστώτα χρόνου στον οποίο

βρίσκονται οι ρηματικοί τύποι της ημιπεριόδου (δίδου, ανανέου) καθώς και το επίρρημα «Συνεχῶς», που προτάσσεται για λόγους έμφασης, υπογραμμίζουν τη διαχρονικότητα και τη διάρκεια της προτροπής του Μάρκου Αυρηλίου.

9. « και ανανέου σεαυτόν »

Η τακτική της αναχώρηση στον εαυτό ανανεώνει εσωτερικά τον άνθρωπο. Η παρότρυνση ανανέου σεαυτόν μας θυμίζει την άποψη του Επικούρου στην Επιστολή στον Μενοικέα, ότι χάρη στη φιλοσοφία ο άνθρωπος καθώς γερνά, διατηρείται νέος στο πνεύμα και στην ψυχή, ξαναγιώνει. Η συνεχής ενασχόληση με τις τρέχουσες υποθέσεις της ζωής καθώς και τα πάθη (τα έντονα συναισθήματα) και οι επιθυμίες μας εξαντλούν, μας φθείρουν ψυχικά και πνευματικά. Η επιστροφή στον εαυτό μας ανανεώνει.

10. «βραχεία δὲ ἔστω καὶ στοιχειώδη ἃ εὐθύς ἀπαντήσαντα ἀρκέσει εἰς τὸ πᾶσαν λύπην ἀποκλύσαι καὶ ἀποπέμψαι σε μὴ δυσχεραίνοντα ἐκείνοις ἐφ' ἃ ἐπανέρχη.»

Με ρεαλισμό και ειλικρίνεια, χωρίς ψευδαισθήσεις και απελευθερωμένος από αυταπάτες, ο Μάρκος Αυρήλιος παραδέχεται ότι κατά τις στιγμές της ενδοσκόπησης όσα του έρχονται στο νου είναι μικρά και ελάχιστα (βραχεία και στοιχειώδη). Αυτά όμως αρκούν για να αποκαταστήσουν την γαλήνη και την ψυχική ισορροπία. Ο φιλοσοφικός στοχασμός δεν είναι παραγωγή σύνθετων και πρωτότυπων θεωριών, αλλά προσέγγιση και κατανόηση βασικών αρχών και θεμελιωδών για την ύπαρξη παραδοχών και αντιλήψεων. Ο άνθρωπος λοιπόν είναι ωφέλιμο να αντιληφθεί ότι δε χρειάζεται να είναι κάποια «φιλοσοφική διάνοια». Το ζητούμενο δεν είναι να προσεγγίσει και να συλλάβει βαθιές φιλοσοφικές έννοιες. Τα απολύτως πρωταρχικά και στοιχειώδη (ποιος είμαι, ποια είναι η θέση μου στον κόσμο, ποιοι παράγοντες διασφαλίζουν την ευτυχία κτλ.) αρκούν για να οδηγήσουν τον καθένα μας στην ευδαιμονία.

Με τον ίδιο ρεαλισμό αναφέρει ότι η «καταφυγή στον εαυτό» -όσο συνειδητή και σταθερή επιλογή και αν είναι - έχει προσωπικό χαρακτήρα, καθώς σύντομα ο άνθρωπος καλείται (και πρέπει) να επιστρέψει στις υποχρεώσεις και στα έργα του. Η διάκριση ανάμεσα στον εξωτερικό και στον εσωτερικό βίο δεν υποκρύπτει υποτίμηση για τον πρώτο. Δηλαδή, η προτροπή του συγγραφέα για καταφυγή στον εαυτό δεν εκφράζει ούτε υποτίμηση για την εξωτερική πραγματικότητα ούτε απογοήτευση και αναχωρητισμό. Ο Μάρκος Αυρήλιος, ως γνήσιος στωικός φιλόσοφος, δε φοβάται να αντιμετωπίσει τις εξωτερικές δυσκολίες και δε λιποτακτεί από τις τρέχουσες υποθέσεις της ζωής. Παραμένει άνθρωπος της δράσης, τηρεί τα καθήκοντά του χωρίς να δυσανασχετεί, αλλά απελευθερώνεται από τη δουλειά τους και κατακτά την (εσωτερική) ελευθερία του, αξιοποιώντας τη δύναμη του πνεύματος και χρησιμοποιώντας τη φιλοσοφία και την ενδοσκόπηση.

- ❖ Θα πρέπει να σημειώσουμε ότι , ενώ κατά τον Μάρκο Αυρήλιο ο άνθρωπος συμμετέχει ενεργά στο δημόσιο βίο, ο Επίκουρος θεωρεί ότι ο άνθρωπος πρέπει να αποσυρθεί από τη δημόσια σφαίρα, για να κατακτήσει τη γαλήνη, την αταραξία , και τελικά, την ευδαιμονία. Βάση της επικούρειας διδασκαλίας για το ευ ζην, είναι η ρήση- παράγγελμα του Επικούρου λάθε βιώσας (=ζήσε στη αφάνεια)

Αισθητικά-Υφολογικά στοιχεία

- εἰς ἑαυτὸν ἀναχωρεῖν, ἀναχωρεῖ, συνεχῶς δίδου σεαυτῷ ταύτην τὴν ἀναχώρησιν: η χρήση του ενεστώτα και του επιρρηματος συνεχῶς δείχνει ότι η πρακτική της ενδοσκοπήσης οφείλει να είναι επαναλαμβανόμενη και διαρκής, μια ασκητική της ζωής.
- κυριαρχία παρατακτικής σύνδεσης
- προτρεπτικό ύφος (β' ενικό, χρήση προστακτικής έγκλισης): δίδου, ἀνανέου
- αποφυγή φιλοσοφικών όρων
- απουσία σχημάτων λόγου

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

Α.Ερμηνευτικές

- 1.Γιατί επιλέγει ο Μάρκος Αυρήλιος το β' ενικό πρόσωπο και τι αποτέλεσμα έχει ως προς τον αναγνώστη αυτή η επιλογή;
- 2.Ποιος είναι ο χαρακτήρας και ο στόχος της «αναχωρήσεως» που προτείνει ο Μάρκος Αυρήλιος;
3. Ποιο περιεχόμενο έχει η έννοια της «ευμάρειας » σύμφωνα με τον Μάρκο Αυρήλιο;
- 4.Αφού διαβάσετε το ποίημα που ακολουθεί, να πείτε τι είδους καταφύγιο αναφέρει ο Καρυωτάκης σε σχέση με « την καταφυγή στον εαυτό » που προτείνει ο Μάρκος Αυρήλιος. Θεωρείτε ότι υπάρχει κάτι κοινό ανάμεσα στα δύο;

Είμαστε κάτι ξεχαρβαλωμένες

κιθάρες. Ο άνεμος, όταν περνάει,

στίχους, ήχους παράφωνους ξυπνάει

στις χορδές που κρέμονται σαν καδένες.

Είμαστε κάτι απίστευτες αντένες.

Υψώνονται σα δάχτυλα στα χάη,
στην κορυφή τους τ' άπειρο αντηχάει,
μα γρήγορα θα πέσουνε σπασμένες.
Είμαστε κάτι διάχυτες αισθήσεις,
χωρίς ελπίδα να συγκεντρωθούμε.
Στα νεύρα μας μπερδεύεται όλη η φύσις.
Στο σώμα, στην ενθύμηση πονούμε.
Μας διώχνουνε τα πράγματα, κι η ποίησις
είναι το καταφύγιο που φθονούμε.

Β.Λεξιλογικές

1. Άναχωρήσεις: από το θέμα της λέξης να δώσετε ουσιαστικά στη νέα ελληνική , απλά ή σύνθετα.
2. ευμάθεια: με ποια σημασία χρησιμοποιεί τη λέξη ο Μάρκος Αυρήλιος; Ποια είναι η σημασία της στη νέα ελληνική;
3. ανοίκειος, ιδιαζόντως, επίκυψη, ανεπίδοτος, κατακλυσμός : να εντοπίσετε στο κείμενο τις αντίστοιχες ομόρριζες λέξεις

ΓΛΩΣΣΙΚΑ ΣΧΟΛΙΑ

ἄγω: αγωγή, αγωγός, παραγωγός, δημαγωγός, προσαγωγός, νηπιαγωγός, αγώνας, άγμα, άξονας, απαγωγή, συναγωγή, διαγωγή, εισαγωγή, αρχηγός, στρατηγός, λοχαγός.

ἀδικῶ: αδικαιολόγητος, αδικαίωτος, αδίκημα, αδικητής, αδικία, αδικοπραγία, άδικος, άδικως, αντιδικία, αντιδικος, δικαιοσύνη, εκδικητής.

αἰρέομαι-οὔμαι : αἵρεση, αιρετικός, αιρετός, αναιρετικός, αρχαιρεσίες, αυθαίρετος, αφάιρεση, αφρημάδα, διαιρετέος, διαιρέτης, εξαιρετικός, εξαίρετος, καθάιρεση, προαιρετικός, υπεξαίρεση.

ἀκολουθοῦσιν (< ἀ αθροιστικό+ κέλευθος = δρόμος): ακολουθήμα, ακολουθήση, ακολουθία, ακόλουθος, ανακόλουθος, εξακολουθητικός, επακολουθήμα, παρακολουθήση.

ἀκούω: ακοή, άκουσμα, ακουστικό, ακουστός, αυτήκοος, βαρήκοος, ευήκοος, ξακουστός, ωτακουστής.

ἀλείφω: άλειμμα, αλοιφή, απαλοιφή, εξάλειψη, επάλειψη, πασάλειμμα.

ἀλλάττω : αλλαγή, άλλαγμα, αλλαξιά, αλλαξοπιστία, απαλλαγή, εναλλαγή, μισαλλόδοξος, παραλλαγή, συναλλαγή, συνάλλαγμα, συνδιαλλαγή.

ἀμαρτάνω: αμάρτημα, αμαρτία, αμαρτωλός, αναμάρτητος.

ἀμήχανον: μηχανή, μηχανήμα, μηχανικός, μηχανισμός, πολυμήχανος, αμήχανος, μηχανοκίνητος, μηχανόβιος, μηχανογράφηση, μηχανοργάνωση, μηχανοδηγός, μηχανολόγος, μηχανοστάσιο, βιομηχανία.

ἀμφιέννυμι: άμφιο, αμφίεση, μεταμφίεση, ιμάτιο, ιματιοθήκη.

ἀμφισβητέω-ῶ : αμφισβήτηση, αμφισβητήσιμος, αμφισβητίας, αναμφισβήτητα, αναμφισβητήτως.

ἀναγκάζω: αναγκαίο, αναγκαιότητα, αναγκαστικά, αναγκαστικός, ανάγκη, εξαναγκασμός.

ἀναλίσκω: καταναλωτής, (κατ-)ανάλωση, παρανάλωμα, καταναλωτικός.

ἀναπεπταμένην< ἀνά + πετάννυμι: καταπέτασμα, παραπέτασμα, πέταγμα, πέταλο, πεταλούδα, πέτασος, πεταχτός, πετεινός, πτερό, πτέρυγα, πτήση, πτητικός, υψιπέτης.

άνηρ (γεν. άνδρός): ανανδρος, ανδραγαθία, ανδράποδο, ανδρείκελο, ανδριάντας, ανδρικός, ανδρισμός, ανδρόγυνο, ανδροκρατία, ανδροπρεπής, ανδροπρεπής, εξανδραποδισμός, εύανδρος.

ἀπεικάζω: απεικόνιση, εικασία, εικαστικός, εικόνα, εικονίδιο, εικονικός, εικόνισμα, εικονιστικός, εικονογράφημα, εικονογραφία, εικονογραφικός, εικονογράφος, εικονοκλασία, εικονοκλάστης, εικονολάτρης, εικονολατρία, εικονολήπτης, εικονοσκόπιο, εικονοστάσι, εικονοτυπία, εικότως, επιεικής.

ἀπορῶ < ἄπορος < ἀ- στερητικό + πόρος: πορεία, πορθμός, εύπορος, άπορος, απορία, βιοπορισμός, βιοποριστικός, οδοιπόρος, οδοιπορία, οδοιπορικός, αργοπορία, πεζοπόρος, πεζοπορία, αεροπόρος, αεροπορία, πρωτοπόρος, πρωτοπορία.

ἄπτω: αφή, επαφή, συναφής, συνάφεια, απτός, αψίδα, αψιμαχία, αψίκορος, σύναψη, επισύναψη, έξαψη, άναμμα, προσάναμμα, αναπτήρας, αφθώδης.

ἀρετή < ἀραρίσκω : αρέσκεια, αρεστός, άρθρο, αριθμός, αριστείο, αριστοκρατία, άριστος, άρμα, αρμονία, αρμός, δυσαρέσκεια, ενάρετος, πανάρετος, φιλαρέσκεια.

ἀρμόττω: αρμολογία, αρμονία, αρμονικός, αρμός, δυσαρμονία, συναρμογή, φυσαρμόνικα.

ἄρχω: αναρχικός, άναρχος, αρχαίος, αρχή, αρχικός, άρχων, γυμνασίαρχος, έναρξη, έπαρχος, ναυαρχίδα, ναύαρχος, ταξίαρχος, υπαρκτός, ύπαρχος.

ἀσκέω-ῶ: ανάσκητος, άσκημα, άσκηση, ασκηταριό, ασκητήριο, ασκητής, ασκητικός, ενάσκηση, εξάσκηση, ξιφασκία, σωμασκία.

ἄχθομαι: άχθος, αχθοφόρος, επαχθής, αχθηδών, σεισάχθεια.

βαίνω: ακροβάτης, ανάβαση, αναβάτης, βάδην, βαθμός, βάθρο, βάση, βατήρας, βατός, βήμα, βηματοδότης, διάβαση, διαβάτης, διάβημα, δύσβατος, έμβασμα, επιβάτης, κατάβαση, παραβάτης, πρόσβαση.

βάλλω: αμφιβολία, αναβλητικός, αναβολή, απόβλητος, βαλλιστικός, βαλτός, βεληνεκές, βελόνα, βέλος, βλήμα, βολή, βολίδα, βόλος, διαβλητός, έμβλημα, έμβολο, επιβλητικός, ευμετάβολος, κεραυνοβόλος, λιθοβολισμός, παράβολο, περιβάλλον, πρόβλημα, πυροβολισμός, συμβολή, σύμβολο, σφαιροβολία, υπερβολή, υποβλητικός.

βοηθός : αβοήθητος, βοήθεια, βοήθημα, βοηθητικός, βοηθώ, υποβοήθηση.

βούλομαι: βουλή, βούλευμα, προβούλευμα, διαβούλευση, εκδούλευση, βουλευτής, βούληση, βουλευσιαρχία, βουλευτική, βουλευτίνα, βουλευσιοκρατία, συμβουλή, σύμβουλος, συμβούλιο, κοινοβουλευτικός.

βιβρώσκω: βρώση, αιμοβόρος, σαρκοβόρος, χρονοβόρος, βάραθρο, βρόγχος, βρογχίτιδα.

γῆ: απόγειο, απογείωση, γαιάνθρακας, γαιοκτήμονας, γεωγραφία, γεωμετρία, γεώτρηση, γεωτρύπανο, γηγενής, γήινος, γήλοφος, γήπεδο, ισόγειος, προσγείωση, υπέργειος, υπόγειος.

γίγνομαι: γέννηση, γενεά, γενιά, γενέτειρα, γενετήσιος, γενέθλιος, γηγενής, εγγενής, συγγενής, γενικός, γόνος, γονέας, γονικός, γονίδιο, γόνιμος, γονιμότητα, υπογονιμότητα, νεογνό, γνήσιος.

δέδοικα ή δέδια < δειδω: δειλία, δειλός, δεινός, δεινότητα, δεισιδαιμονία, δέος, επιδεινώση, πάνδεινα, περιδείης.

δει: δέηση, ενδεής αδέητος.

δείκνυμι: αποδεικτικός, δυσαπόδεικτος, αναπόδεικτος, αυταπόδεικτος, δείξιμο, δείκτης, δείγμα, ένδειξη, υπόδειξη, απόδειξη, παράδειγμα, παραδειγματικός, παραδειγματισμός, υπόδειγμα, δειγματολόγιο, δειγματοληψία.

δειλιάω -ω: δειλά, δειλία, δείλιασμα, δειλός

δέχομαι: δοχείο, δέκτης, δεξαμενή, αποδοχή, παραδοχή, συνεκδοχή, υποδοχή, αποδεκτός, ανάδοχος, δεξιός, παραδεκτός, απαράδεκτος, αποδέκτης, δόκανο, ακατάδεκτος, ευπρόσδεκτος, αναδεξιμικός, δεκτός, διάδοχος, ανάδοχος, δοκιμή, δοκιμάζω.

δέω (= δένω): δέμα, δέσιμο, δέσιμος, δεσμός, δεσμοφύλακας, δεσμώτης, διάδημα, επίδεσμος, περιδέση, υπόδημα.

δηλόω -ω: δήλωση, διαδήλωση, εκδήλωση, συνυποδήλωση, δηλωτικός, εκδηλωτικός.

διανοητικής < δια + νοῦς: άνοια, διάνοηση, διάνοια, διχόνοια, έννοια, επινόηση, κατανόηση, μετάνοια, νοερός, νόημα, νόηση, νοητικός, νοητός, ομόνοια, παρανόηση, παράνοια, πρόνοια, συνεννόηση, υπόνοια.

διατρίβω: άτριφτος, διατριβή, εντριβή, προστριβή, συντριβή, συντριπτικός, τριβή, τριμμένος, τρίψιμο.

διδάσκω : αδίδακτο, δίδαγμα, διδακτήριο, δίδακτορας, διδακτορικό, διδακτός, διδασκαλείο, διδασκαλία, διδασκαλικός, δίδασκαλος.

δίδωμι: δόση, παράδοση, έκδοση, μετάδοση, δοσολογία, δοσίλογος, μισθοδοσία, λογοδοσία, ηλεκτροδότηση, σηματοδότης, δότης, αιμοδότης, καταδότης, εκδότης.

διώκω: διωγμός, δίωξη, καταδίωξη.

δοκέω -ω: αδόκητος, αδοκίτως, αδόκιμος, άδοξος, αισιοδοξία, αισιόδοξος, απαισιοδοξία, απροσδόκητος, δόγμα, δογματικός, δογματικότητα, δογματισμός, δοκάνη, δοκησίσοφος, δοκιμασία, δοκιμή, δοκίμιο, δοκιμογράφος, δόκιμος, δόξα, δοξασία, δοξαστικός, δοξολογία, ένδοξος, επίδοξος, κενόδοξος, ματαιοδοξία, ματαιόδοξος, μισαλλοδοξία, μισαλλόδοξος, ορθόδοξος.

δύναμαι: δυνατός, δυνατότητα, δύναμη, δυναμικός, δυναμικό (το), δυναμισμός, δυνητικός, δυνάστης, δυναστεία, καταδυνάστευση, δυναμίτης, ενδυνάμωση, αδύναμος, αδυναμία.

ἔθελω: ἀθελα, εθελοντής, εθελοντικός, εθελούσιος, θέλημα, θεληματικός, θέληση, καλοθελητής.

εἶμι: ανούσιος, απουσία, επουσιώδης, εξουσία, ομοούσιος, ον, οντολογία, οντολογικός, όντως, ουσία, ουσιαστικός, οусιώδης, παρουσία, περιουσιακός, περιούσιος.

εἶμι/ἔρχομαι: ερχομός, ἔλευση, προσέλευση, διέλευση, ελευθερία, ανεξίτηλος, ισθμός, εισιτήριο, εξιτήριο, προσηλυτισμός, προσιτός, ιταμός, αμαξιτός.

ἔθος: ηθικός, ηθικότητα, ηθογραφία, ηθοπλαστικός, ηθοποιός.

ἔλεέω -ῶ: ανελεημόνως, ανελέητος, ανηλεής, ελεεινός, ελεημονητικός, ελεημοσύνη, ελεήμων, ελεητικός, ἔλεος.

ἔμμελῶς < ἐν + μέλος : μελογράφος, μελογραφία, μελοποιός, μελωδός, μελωδία.

ἐνεργέω-ῶ: ανενεργός, ενέργεια, ενεργειακός, ενεργειοκρατία, ενέργημα, ενεργητικός, ενεργητικότητα, ενεργητισμός, ενεργοποίηση, ενεργός.

ἐνεχώρει < ἐν + χωρέω-ῶ: αναχώρηση, αναχωρητής, αχώρητος συγχώρηση, χωρικός, χώρος.

ἐπαινῶ: αινετός, επαινέτης, επαινετικός, επαινετός, ἔπαινος, παίνεμα, παραίνηση, παραινετικός, συναίνηση, συναινετικός.

ἐπιθυμία: απροθυμία, απρόθυμος, εύθυμος, θυμηδία, θυμικός, θυμοειδής, θυμός, θυμόσοφος, λιποθυμία, οξύθυμος, προθυμία, πρόθυμος.

ἐπίσταμαι: επιστήμη, επιστημολογία, επιστήμονας, επιστημονικός, επιστημονισμός, επιστημοσύνη, επιστητό.

ἐπιχειρῶ < ἐπί + χείρ: επιχειρηματίας, επιχειρηματικός, επιχειρηματολογία, επιχειρησιακός, εγχείρημα, εγχειρίδιο, χειροπιαστός, χειροποίητος, χειροδύναμος, επιχειρηματικότητα εγχείρηση, μετεγχειρητικός, επιχείρηση, διαχείριση, διαχειριστής, επιχείρημα, μεταχείριση, μεταχειρισμένος, υποχείριο, χειρολαβή, χειράμαξα, χειραφέτηση, χειραγωγήση χειραψία, χειρισμός, χειριστής, χειροκρότημα, χειρονομία, χειροτεχνία, χειροτονία, χειρουργός.

ἐργάζομαι: ἀεργος, ακατέργαστος, άνεργος, εργαλείο, εργασία, εργάσιμος, εργαστήριο, εργάτης, εργατικός, ἔργο.

εύρίσκω: δυσεύρετος, ευρεσιτεχνία, εύρετρα, εύρημα, ευρηματικός, εφευρέτης.

ἔχω: ακατάσχετος, ανακωχή, ανεκτός, ανθεκτικός, ανοχή, αντοχή, αποχή, διπλωματούχος, εκχειρία, ένοχος, ἔξη, εξης, εξοχή, ευεξία, εφεκτικός, εχεμύθεια, εχέμυθος, εχέφρων, ηνίοχος, κατεχόμενα, κατοχή, κάτοχος, καχεκτικός, καχεξία, κληρούχος, μετοχή, μέτοχος, νουνεχής, οχυρό, παροχή, πάροχος, πολιούχος, προνομιούχος, ραβδούχος, συνεχής, σχέδιο, σχεδόν.

ζητέω-ῶ: αζήτητος, αναζήτηση, ζήτημα, ζήτηση, ζητητής, συζητήσιμος, συζητητής.

ζήω -ῶ: ζωγράφος, ζώδιο, ζωή, ζωηρός, ζωικός, ζωντάνια, ζωντανός, ζώο, ζωογόνος, ζωοθυσία, ζωολογία, ζωομορφισμός, ζωόμορφος, ζωοπάζαρο, ζωοποιός, ζωοτροφή, ζωτικός, ζωύφιο, ζωφόρος, ζωγράφος, ζωώδης.

ἡγοῦμαι: Αγησίλαος, αφήγησις, εισηγητής, ηγεμόνας, ηγεσία, ηγέτης, ηγετικός, ηγήτορας, ηγούμενος, καθηγητής.

ἡδομαι (= ευχαριστιέμαι): ηδία, ηδονή, ηδονικός, ηδονιστής, ηδονοβλεψία, ηδυπάθεια, ηδύποτο (= λικέρ).

θαρρέω -ῶ: αναθάρρηση, αποθάρρυνση, αποθάρρυντικός, ενθάρρυνση, ενθάρρυντικός, θαρραλέος, θάρρεμα, θαρρετά, θαρρετός, θάρρητα, θάρρος, θράσος, θρασύς, θρασύτητα.

θαυμάζω:θαύμα, θαυμαστικό, θαυμασμός

ἰάομαι-ῶμαι: ανίατος, ἰαμα, ιαματικός, ἰαση, ἰασίμος, ἰατός, ἰατρῆιον, ἰατρός.

ἴημι: άνεση, άνετος, άφεση, αφετηρία, δίεση, εγκάθετος, ένεση, ενέσιμος, ενετός, έφεση, εφετείο, εφέτης, καθετήρας, κάθετος, καθέτως, σύνεση, συνετός, χειραφετημένος, χειραφέτηση.

ἰκανή < ἰκνοῦμαι: ανέφικτος, άφιξη, εφικτός, ικανοποίηση, ικανοποιητικός, ικανός, ικανότητα, ικανώς, ικεσία, ικετευτικός, ικετεύω, ικετήριος, ικέτης, προίκα.

ἴσταμαι : ακαταστασία, ακατάστατος, αμαξοστάσιο, αναντικατάστατος, ανάσταση, αναστάσιμος, ανάστατος, ανάστημα, αντικατάσταση, αντικαταστατής, αντιστάθμιση, αντίσταση, απόσταση, αποστασία, αποστάτης, απόστημα, αστάθεια, ασταθής, αστάθμητος, άστατος, ασυστηματοποίησης, διάσταση, διάστημα, έκσταση, ένσταση, επαναστάτης, επιστασία, επιστάτης, επιστήθιος, επιστητός, ηλιοστάσιο, ιστίο, ιστός, κατάσταση.

καίω: διακαής, έγκαυμα, καύμα, καύση, καυστήρας, καυστικός, καύσωνας, καυτός, καύτρα, καψάλισμα, παλουκοκαύτης, πυρίκαυστος.

καλέομαι -οῦμαι: αμετάκλητος, ανάκληση, ανακλητικός, ανακλητός, απρόσκλητος, αυτόκλητος, έγκλημα, εγκληματίας, εγκληματικός, εγκληματολόγος, έγκληση, έκκληση, εκκλησία, εκκλησιαστικός, έκκλητος, επίκληση, κάλεσμα, κλήση, κλητήρας, κλητήριος, κλητικός, κλητός, μετάκληση, μετακλητός, παράκληση.

κατορθοῦται < κατά + ὀρθῶ -ῶ: αδιόρθωτος, ακατόρθωτος, διόρθωμα, διορθώνω, διόρθωση, διορθωτής, διορθωτικό, επανορθώνω, επανόρθωση, επανορθωτικός, επιδιόρθωση, κατόρθωμα, κατορθώνω, ὀρθιος, ορθολογισμός, ορθολογιστής, ορθοπτικός, ορθός, ορθοσκόπηση, ορθοσκόπιο, ορθοστασία, ορθοστάτης.

ΝΕΟ ΦΡΟΝΤΙΣΤΗΡΙΟ

κεράννυμαι: κέρασμα, κράμα, κράση, κρασί, κρατήρας, άκρατος, εύκρατος, ακέραστος.

κιθαρίζω: κιθάρα, κιθάρισμα, κιθαρισμός, κιθαρίστας, κιθαρωδός.

κλέπτω: κλοπή, κλοπιμαία, κλέφτης, υποκλοπή, κλεπτομανής, κλεψύδρα.

κλίνω: άκλιτος, άκλιτος, ανάκλιντρο, απαρέγκλιτος, απόκλιση, έγκλιση, επικλινής, κατάκλιση, κεκλιμένος, κλίμα, κλίμαξ, κλίνη, κλίση, κλιτός, κλιτύς, παρέκκλιση, σύγκλιση, υπόκλιση.

κοινωνίαν: επικοινωνία, κοινό (το), κοινόβιο, κοινοβούλιο, κοινοκτημοσύνη, κοινοποίηση, κοινοπολιτεία, κοινοπραξία, κοινότητα, κοινοτικός, κοινοτοπία, κοινόχρηστος, κοινωνικός, κοινωνικότητα, κοινωνιολογία, κοινωφελής, συγκοινωνία.

κομίζομαι: ανακομιδή, αποκομιδή, αποκόμιση, διακομιδή, διακομιστής, διαμετακομιστικός, κομιστής, κόμιστρο, μετακόμιση, προσκόμιση, συγκομιδή.

κόσμος: απόκοσμος, διακόσμηση, διάκοσμος, κόσμημα, κοσμηματοπώλης, κοσμητής, κοσμητικός, κοσμητολογία, κοσμήτορας, κοσμητός, κοσμήτωρ, κοσμικός, κοσμικότητα, κόσμιος, κοσμιότητα, κοσμίως, κοσμογονία, κοσμογυρισμένος.

κρίνω: ανάκριση, επίκριση, πρόκριτος, έγκριση, κριτήριο, υποκριτής.

κτάομαι -ῶμαι: κτήμα, κτήση, κτητικός, κτήτορας, κτήνος, κτηματίας, κτηματικός, ακτήμονας, γαιοκτήμονας, κτηματομεσίτης, κτηματολόγιο, ανάκτηση, κατάκτηση, κατακτητικός, επανάκτηση, αγανάκτηση, αγρόκτημα, απόκτημα, επίκτητος, ιδιόκτητος, ιδιοκτήτης, ιδιοκτησία, πλοιοκτήτης.

κύριος: άκυρος, ακύρωση, έγκυρος, εγκυρότητα, επικύρωση, κυρία, κυριακάτικος, Κυριακή, κυριαρχία, κυρίαρχος, κυρίευση, κυριολεκτικός, κυριολεξία, κυριότητα, κύρος.

λαμβάνω: ακατάληπτος, αμεροληψία, ανάληψη, αντιλαβή, ανεπανάληπτος, αντίληψη, απολαβή, ασύλληπτος, δικολάβος, εικονολήπτης, επανάληψη, επιληψία, εργολάβος, ευπόληπτος, ηχολήπτης, ηχοληψία, θρησκοληψία, κατάληψη, λαβή, λάφυρο, λήμμα, λήψη, μεροληψία, μετάληψη, παραλαβή, παραλήπτης, περίληψη, προκατάληψη, πρόσληψη, συλλαβή, σύλληψη, υπόληψη, χειρολαβή.

λανθάνω: λάθος, αλάθητος, λήθη, λησμονία, λαθραίος, λαθρεπιβάτης, λαθρεμπόριο, λαθροκυνηγός, αλήθεια, αναληθής.

λέγω: λέξη, λεξικό, λογική, λογικός, λογοπαίγνιο, έπος, ρήμα, ρητό, ρήση, επίρρημα, απόρρητος, ρήση, ρήτορας, ρητορικός, παρρησία, πρόλογος, διάλογος, άρρητος, ρήτρα, λέξημα, διάλεξη, συνδιάλεξη, λεξικό, λεξιλόγιο, λεξιπενία, λεξικογράφος, λεκτικός, κυριολεξία, κυριολεκτικός, δυσλεξία, δυσλεκτικός,

ιδιόλεκτος, διάλεκτος, μονολεκτικός, μονόλογος, διαλογικός, υπόλογος, παράλογος, έλλογος, επίλογος, ομολογία, αναλογία, αναλογικός, απολογία, απολογητικός, έπος, επικός, ανείπωτος.

λείπω: λείψανο, λειψός, λειψυδρία, λειψανδρία, έκλειψη, παράλειψη, διάλειψη, εγκατάλειψη, έλλειψη, διάλειμμα, έλλειμμα, ελλειπτικός, ελλιπής, λιποβαρής, λιπόψυχος, λιποθυμία, λιπόσαρκος, λιποτάκτης, λιποταξία, λοιπός, λοιπόν, κατάλοιπος, υπόλοιπος.

λυπέομαι –οὔμαι: αλύπητα, αξιολύπητος, λυπηρός, λύπηση, λυπητερός, περίλυπος, συλλυπητήριος.

μανθάνω : αμαθής, άμαθος, καλομαθημένος, μάθημα, μαθηματικός, μαθημένος, μάθηση, μαθησιακός, μαθητής, μαθητικός, μαθητολόγιο, μαθητούδι, οψιμαθής.

μαρτυρέω - -ω: αμάρτυρος, μάρτυρας, μαρτυρία, μαρτυριάρης, μαρτυρικός, μαρτύριο.

μείγνυμι: μείγμα, μείξη, μ(ε)ικτός, πρόσμειξη, ανάμ(ε)ιξη, ανάμ(ε)ικτος, σύμμιξη, σύμμικτος, επιμιξία, αιμομιξία, μιγάς, αμιγής

μέλλω: μέλλον, μελλοντικός, μελλοθάνατος

μένω: ανυπόμονος, διαμονή, διαμονητήριο, έμμονή, έμμονος, επιμονή, επίμονος, μενετός, μοναχικός, μοναχός, μονή, μόνιμος, μονιμότητα, μόνος, παραμονή, προσμονή, υπομονετικός, υπομονή.

μείρομαι: μέρος, μερίδα, μερίδιο, μερικός, μερτικό, μέρισμα, απόμερος, παράμερος, ανωμερίτης, κατωμερίτης, επιμερισμός, καταμερισμός, μοίρα, μοιραίος, άμοιρος, δύσμοιρος, κακόμοιρος, μεμψίμοιρος, μοίραρχος, μοιρολό(γ)ι, μοιρολάτρης, μοιρολατρικός, μοιρασιά, μοίρασμα, μοίραρχος, μοιρογνωμόνιο, μόριο, συμμορία.

μένω: ανυπόμονος, διαμονή, διαμονητήριο, έμμονος, επίμονος, μονή, μόνιμος, μόνος, υπομονή.

μηχανῶμαι: αμήχανος, βιομηχανία, βιομηχανικός, βιομήχανος, μηχανή, μηχανήμα, μηχανικά, μηχανικός.

νέος: νεαρός, νεογέννητος, νεογνό, νεόδμητος, νεοελληνικός, νεόκοπος, νεολαία, νεόπλουτος, νεοσσός, νεότητα, νιότη.

νέμω: νομός, νόμος, νομικός, νομική, νομαδικός, νέμεση, νόμισμα, νομισματικός, διανομέας, διανομή, κατανομή, απονομή, αστυνομία, αστυνομικός, αστυνόμος, τροχονόμος.

οἶδα: ειδήμων, είδηση, ειδικός, ειδοποιός, είδος, ιστορία

οἶκος: οίκημα, οίκηση, ιδιοκατοίκηση, διοίκηση, συγκατοίκηση, μετοίκηση, οικία, κατοικία, μονοκατοικία, πολυκατοικία, συνοικία, αποικία, παροικία, ένοικος,

περίοικος, κάτοικος, συγκάτοικος, μέτοικος, οικισμός, οικιστικός, αποικισμός, αποικιστικός, οικοδεσπότης, οικογένεια, οικότροφος, οικόπεδο, οικοσκευή, οικόσημο, οικονομία, οικόσιτος, οικουμένη, οικολογία, οικόσημο.

ὁμολογέομαι-οὔμαι: εξομολόγος, ομολόγημα, ομολογητής, ομολογία, ομολογιακός, ομολογιούχος, ομόλογος, ομολογουμένως.

ὄρηγῃ: ανοργασμικός, εξοργιστικός, οργασμικός, οργασμός, οργιαστικός, ὄρηγιο.

ὄρεγομαι: ὄρεξη, ορεκτικό, ανορεκτικός.

ὀρίζω: ακαθόριστος, ἀόριστος, αφορισμός, αφοριστικός, διορισμός, διοριστήριο, εξορία, εξόριστος, επανακαθορισμός, καθοριστικός, μεθόριος, οριακός, ορίζοντας, οριζόντιος, οριζοντίωση, ὄριο, οριοθέτηση, ορισμός, οριστική, οριστικός, παραμεθόριος, περιορισμός, περιοριστικός, προκαθορισμός, προορισμός, προσδιορισμός, προσδιοριστικός, συνοριακός, σύνορο.

ὄρω: εἶδος, εἶδωλο, εἰδύλλιο, εἰδεχθής, ανθρωποειδής, ελικοειδής, χονδροειδής, τριγωνοειδής.

παιδεύω < παῖς: διαπαιδαγώγηση, εκπαίδευση, εκπαιδευτικός. παιδαγωγικός, παιδεία, παιδευτικός, παιδί, παιδονόμος, παλιμπαιδισμός, παραπαιδεία.

πάσχω: αντιπάθεια, ἀπάθεια, εμπάθης, ηδυπάθεια, πάθημα, πάθηση, παθητικός, παθογένεια, πάθος, πένθος, συμπάθεια.

πείθω: πειθήνιος, πειθαναγκασμός, πιθανός, πιθανότητα, πίστη, πιστός, πειστήριο, πειστικός, πειθαρχία, πεισιθανάτιος, πείσμα, πεισματάρης.

πειράομαι -ῶμαι: ἀπειρία, ἀπειρος, ἀπόπειρα, αποπειρατικός, εμπειρία, ἔμπειρος, πείρα, πείραγμα, πειρακτικός, πείραμα, πειραματιστής, πειραματόζωο, πειρασμός, πειρατής, πολύπειρος.

πλεῖον: πλειοδοσία, πλειοδότης, πλειονότητα, πλειοψηφία, πλέον, πλεονασμός, πλεονέκτημα, πλεονεξία.

ποιῶ: ἀποιήτος, ἀχειροποίητος, ἠχοποίητος, θεοποίητος, ποίημα, ποίηση, ποιητής, προσποιητός.

πόλις: πολίτευμα, πολιτικός, πολιτευτής, πολιτεία, πόλη, κωμόπολη, πολιτεία, κοινοπολιτεία, πολίτης, συμπολίτης, πολιτικός, πολιτειακός, πολιτικάντης, πολιούχος, πολιτικοποίηση, πολιτικολογία, αντιπολίτευση, μεταπολίτευση, πολιτισμός, πολιτισμικός, ἀπολίτιστος, διαπολιτισμικός, ἀπολίτικος, ἀπολιτικοποίηση, πολιτάρχης, πολιτειολογία.

πράττω: ἀπράγμων, ἀπραγος, πράγμα, πραγματογνώμονας, πρακτικό, πράκτορας, πράξη, σύμπραξη.

πρόκειμαι : αντικειμενικός, διακειμενικός, κατάκοιτος, κείμενο, κειμήλιο, κοίτη, κοιτίδα, κοιτώνας, προκείμενο, υποκειμενικός.

πῦρ: πυρά, πυρκαγιά, πύρινος, πυρετός, πυρήνας, πυρός, πυρίμαχος, πυρπόληση, πύραυλος, πυραγός, πυρασφάλεια, πυρόπληκτος, πυρομανής, πυροβόλος, πυροσβέστης, πυροδότηση, πυροκροτητής, πυρομαχικά (τα), πυροτέχνημα, πυροτεχνουργός, πυρότουβλο, πυροφάνι, πυράκτωση, αναζωπύρωση.

ριπτέω--ῶ: κατάρριψη, ριξιά, ρίξιμο, ριπαίος, ριπή, ριπίδι, ριπιδοειδής, ρίψασπις, ρίψη.

σημαίνω: αμφίσημος, αξιοσημείωτος, ασήμαντος, άσημος, βιβλιόσημο, γραμματόσημο, διάσημος, δίσσημος, ένσημο, επισήμανση, επίσημος, παράσημο, πολύσημος, προσήμανση, πρόσσημο, σήμα, σημαδι, σημαδιακός, σημαία, σήμανση, σημαντικός, σήμαντρο, σημασία.

σκοπέω -ῶ: σκοπός, σκοπιά, σκόπιμος, σκόπελος, σκέψη, σκεπτικός, σκεπτικισμός, απερίσκεπτος, αυτοσκοπός, κερδοσκόπος, οιωνοσκόπος, καιροσκόπος, ωροσκόπος, άσκοπος, επίσκοπος, κατάσκοπος, πρόσκοπος, ανασκόπηση.

σκεδάννυμαι: διασκέδαση, διασκεδαστής, διασκεδαστικός, σκέδασις.

στοχάζομαι: αστόχαστος, άστοχος, εύστοχος, στοχασιά, στοχασμός, στοχαστής, στόχαστρο, στόχος.

στρέφομαι : αναστρέψιμος, αναστροφή, αναστροφικός, ανάστροφος, αναστρόφως, αντιστροφή, αντίστροφος, αποστροφή, απόστροφος, διαστρέβλωση, διάστρεμμα, διαστροφή, διαστροφικός, επιστρεφόμενα, ευστροφία, εύστροφος, καταστροφή, μεταστροφή, περιστροφή, περίστροφο.

σύγκειμαι: κείμενο, κειμήλιο, κωμικός, κόιτη, κοιτώνς, κώμη, κώμα, αντικείμενο

σώζω : άσωτος, διάσωση, διασώστης, διασωστικός, ναυαγοςώστης, ναυαγοςωστικός, σώμα, σώος, σωσίας, σώσιμο, σωστικός, σωστός, σωτήρας, σωτηρία, σωτήριος, σώφρων.

σώφρων < σῶς (= σῶος) + φρήν: ευφροσύνη, εχέφρων, παραφροσύνη, παράφρων, σχιζοφρένεια, σωφρονητικός, σωφρονίζω, σωφρονισμός, σωφρονιστής, σωφρονώ, σωφρόνως, φρενίτιδα, φρενοβλαβής, φρενοκομείο.

τάττ(σ)ω: τάγμα, διάταγμα, πρόσταγμα, σύνταγμα, διαταγή, επιταγή, προσταγή, συνταγή, υποταγή, νομοταγής, άτακτος, άπότακτος, ανυπότακτος, ανάταξη.

τείνω : ανάταση, αντέκταση, ατενής, ατενώς, ατονία, άτονος, βαρύτονος, διάταση, έκταση, ένταση, εντατικός, έντονος, επέκταση, επεκτατικός, επίταση, επιτατικός, ισότονος, μονοτονία, μονότονος, οξύτονος, παράταση, παρατεταμένος, παράτονος, παροξύτονος, προέκταση.

τίκτω: απότοκος, αρχιτεκτονική, άτεκνος, άτεχνος, έντεχνος, επιτόκιο, επίτοκος, περίτεχνος, τεκνοποίηση, τέκτονας, τεχνικός, τεχνίτης, τεχνοκράτης, τεχνολογία, τεχνολογία, τεχνοτροπία, τοκετός, τόκος.

τίθημι: αδιαθεσία, ανάθεμα, αντίθετος, απόθεμα, αποθηκάριος, αποθήκη, διάθεση, διαθήκη, έκθεμα, έκθεση, εκθέτης, έκθετος, εμπρόθετος, επίθεση, επιθετικός, θέμα, θεμέλιο, θεμελιώδης, θέση, θεσμός, θετός, θήκη, κατάθεση, καταθέτης, νουθεσία, παράθεμα, παράθεση, παρακαταθήκη, πρόσθετος, σύνθεση, συνθετικός, σύνθετος, συνθήκη, τοποθεσία, υιοθεσία, υπερθετικός, υποθετικός.

τρέπω: αδιάντροπος, ανατρεπτικός, ανατρέψιμος, ανατροπέας, ανατροπή, ανεπίτρεπτος, εκτροπή, επιτρεπτός, επιτροπή, επίτροπος, ευτράπελος, κακότροπος, μετατρέψιμος, μετατροπή, ντροπή, ξενότροπος, παρεκτροπή, τρόπαιο, τροπαιούχος, τροπή, τροπικός, τρόπος.

τυγχάνω : αποτυχία, ατυχής, ατυχία, άτυχος, δυστυχής, δυστυχία, εντευκτήριο, επίτευγμα, επίτευξη, επιτεύξιμος, επιτυχής, επιτυχία, ευτυχής, ευτυχία, πρόστυχος, συνέντευξη, τεύχος, τυχαία, τυχαίος, τυχάρπαστος, τυχερός, τύχη, τυχοδιώκτης, τυχόν.

φαγείν: έδεσμα, εδωδιμοπωλείο, εδωδιμος, παμφάγος, φαγητό, φαγώσιμο.

φαίνομαι: φάσμα, φαινόμενο, φανός, φανερός, φανάρι, φάντασμα, φαντασία, φανταστικός, φαντασίωση, φαντασμαγορικός, άφαντος, αφάνεια, διαφάνεια, επιφάνεια, διαφανής, αφανής, περιφανής, καταφανής, φως, φαινός, Φανή, Θεοφάνεια, απόφανση, περιφανής, εμφαντικός, έμφαση, πρωτόφαντος, τροφαντός.

φέρω: αμφορέας, ασθενοφόρο, αυτόφωρος, διάφορος, διένεξη, διηνεκής, κατάφωρος, μαρσιποφόρο, μεταφορέας, μεταφορικός, οισοφάγος, παράφορος, πολύφερνος, φαρέτρα, φερέγγυος, φέρετρο, φερτός, φορά, φορέας, φορείο, φόρεμα, φόρος, φόρτος, φωριαμός.

φεύγω:φυγή, διαφυγή, καταφυγή, πρόσφυγας, αναπόφευκτος, φυγιάς

φθέγγομαι : απόφθεγμα, άφθογγος, δίφθογγος, φθογγικός, φθογγόγραμμα, φθογγολογία, φθογγολογικός, φθόγγος, φθογγόσημα.

φθείρομαι: αδιάφθορος, άφθαρτος, διαφθορά, διαφθορέας, παραφθορά, φθαρμένος, φθαρτός, φθειρίαση, φθορά, φθοροποιός, ψυχοφθόρος.

φημί: άφατος, προφήτης, φήμη, φωνή.

φιλοτεχνέω-ω: άτεχνος, φιλοτέχνημα, φιλοτέχνηση, φιλοτεχνικός, φιλότεχνος.

φοβέω—ω: αφοβία, άφοβος, εκφόβηση, εκφόβιση, έμφοβος, επίφοβος, φόβητρο, φοβία, φοβικός, φοβισμένος, φόβος.

φυλάττω: αποφυλάκιση, αφύλακτος, προφυλακτήρας, προφυλακτικός, προφύλαξη, φύλαγμα, φυλαγμένος, φύλακας, φυλακή, φυλακισμένος, φυλακτό.

φύομαι: ατόφυος (< αὐτόφυος < αὐτοφυής = ακέραιος, ανόθευτος), αυτοφυής, έμφυτος, ευφυής, ευφυΐα, ιδιοφυής, κατάφυτος, μεγαλοφυής, μεγαλοφυΐα, σύμφυτος, τριχοφυΐα, φυλή, φύλο, φύση, φυσικοθεραπευτής, φυσικός, φυσικότητα, φυσιγνωμία, φυσιγνωστής, φυσιολάτρης, φυσιολογικός, φυτικός, φυτό.

χαίρω: χαρά, χαρούμενος, χαρμόσυνος, χάρμα, χάρη, περιχαρής, άχαρος, χαρμονή, χαριτωμένος.

χρή : άχρηστος, δύσχρηστος, εύχρηστος, χρεία, χρειώδης, χρεόγραφο, χρεολύσιο, χρήστης, χρηστικός.

χρήομαι -ώμαι: χρήση, χρήστης, χρήσιμος, χρησιμοθήρας, χρηστικός, χρησιμότητα, χρησιμοποίηση, άχρησιμοποίητος, χρηστός, εύχρηστος, δύσχρηστος, άχρηστος, χρήμα,χρησμός.

ψέγομαι : αψεγάδιαστος, άψογος, φιλόσογος, ψεγάδι, ψεγάδιασμα, ψέκτης, ψεκτικός,ψόγος.

ΘΕΜΑΤΑ ΠΑΝΕΛΛΑΔΙΚΩΝ ΕΞΕΤΑΣΕΩΝ

ΠΑΝΕΛΛΑΔΙΚΕΣ ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ ΙΟΥΝΙΟΥ 2020

Α. ΔΙΔΑΓΜΕΝΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Πλάτων, Πολιτεία 518b-519a

Δεῖ δὴ, εἶπον, ἡμᾶς τοιόνδε νομίσαι περὶ αὐτῶν, εἰ ταῦτ', ἀληθῆ· τὴν παιδείαν οὐχ οἶαν τινὲς ἐπαγγελλόμενοί φασιν εἶναι τοιαύτην καὶ εἶναι. Φασὶ δέ που οὐκ ἐνούσης ἐν τῇ ψυχῇ ἐπιστήμης σφείς ἐντιθέναί, οἷον τυφλοῖς ὀφθαλμοῖς ὄψιν ἐντιθέντες.

Φασὶ γὰρ οὖν, ἔφη.

Ὁ δέ γε νῦν λόγος, ἦν δ' ἐγώ, σημαίνει ταύτην τὴν ἐνούσαν ἐκάστου δύναμιν ἐν τῇ ψυχῇ καὶ τὸ ὄργανον ᾧ καταμανθάνει ἕκαστος, οἷον εἰ ὄμμα μὴ δυνατὸν ἦν ἄλλως ἢ σὺν ὄλῳ τῷ σώματι στρέφειν πρὸς τὸ φανὸν ἐκ τοῦ σκοτώδους, οὕτω σὺν ὄλῳ τῇ ψυχῇ ἐκ τοῦ γιγνομένου περιεκτέον εἶναι, ἕως ἂν εἰς τὸ ὄν καὶ τοῦ ὄντος τὸ φανότατον δυνατὴ γένηται ἀνασχέσθαι θεωμένη· τοῦτο δ' εἶναί φαμεν τὰγαθόν. Ἦ γάρ;

Ναί.

Τούτου τοίνυν, ἦν δ' ἐγώ, αὐτοῦ τέχνη ἂν εἴη, τῆς περιαγωγῆς, τίνα τρόπον ὡς ῥᾶστα τε καὶ ἀνυσιμώτατα μεταστραφήσεται, οὐ τοῦ ἐμποιεῖσθαι αὐτῷ τὸ ὄρᾶν, ἀλλ' ὡς ἔχοντι μὲν αὐτό, οὐκ ὀρθῶς δὲ τετραμμένῳ οὐδὲ βλέποντι οἱ ἔδει, τοῦτο διαμηχανήσασθαι.

Ἦοικεν γάρ, ἔφη.

Αἱ μὲν τοίνυν ἄλλαι ἀρεταὶ καλούμεναι ψυχῆς κινδυνεύουσιν ἐγγύς τι εἶναι τῶν τοῦ σώματος – τῷ ὄντι γὰρ οὐκ ἐνούσαι πρότερον ὕστερον ἐμποιεῖσθαι ἔθεσι καὶ ἀσκήσεσιν – ἢ δὲ τοῦ φρονῆσαι παντὸς μᾶλλον θειότερου τινὸς τυγχάνει, ὡς ἔοικεν, οὔσα, ὃ τὴν μὲν δύναμιν οὐδέποτε ἀπόλλυσιν, ὑπὸ δὲ τῆς περιαγωγῆς χρήσιμόν τε καὶ ὠφέλιμον καὶ ἄχρηστον αὖ καὶ βλαβερόν γίγνεται.

A1.α. Να γράψετε στο τετράδιό σας τον αριθμό που αντιστοιχεί σε καθεμιά από τις παρακάτω περιόδους λόγου και δίπλα σε αυτόν τη λέξη «Σωστό», αν είναι σωστή, ή τη λέξη «Λάθος», αν είναι λανθασμένη, με βάση το αρχαίο κείμενο (μονάδες 3) και να τεκμηριώσετε κάθε απάντησή σας γράφοντας τις λέξεις/φράσεις του αρχαίου κειμένου που την επιβεβαιώνουν (μονάδες 3):

Νέο Φροντιστήριο

1. Η φρόνηση ως αρετή της ψυχής καλλιεργείται με τον εθισμό και την άσκηση.
2. Η αρετή της φρόνησης αποβαίνει πάντα ωφέλιμη για τον άνθρωπο.
3. Η τέχνη της παιδείας στρέφει την ψυχή στην ορθή κατεύθυνση.

(μονάδες 6)

β. 1. «σφειῖς ἐντιθέναί...»: Σε ποια λέξη του αρχαίου κειμένου αναφέρεται η αντωνυμία «σφειῖς»;

2. «ῶ καταμανθάνει ἕκαστος»: Σε ποια λέξη του αρχαίου κειμένου αναφέρεται η αντωνυμία «ῶ»; (μονάδες 4)

Μονάδες 10

B1. «εἰς τὸ ὄν καὶ τοῦ ὄντος τὸ φανότατον», «τῆς περιαγωγῆς»: Αξιοποιώντας τους παραπάνω όρους του κειμένου να εξηγήσετε πώς αντιλαμβάνεται ο Σωκράτης την έννοια της παιδείας.

Μονάδες 10

B2. «Φασὶ δέ που οὐκ ἐνούσης ἐν τῇ ψυχῇ ἐπιστήμης σφειῖς ἐντιθέναί, οἷον τυφλοῖς ὀφθαλμοῖς ὄψιν ἐντιθέντες»: Ποια άποψη διατυπώνει ο Σωκράτης στο χωρίο (μονάδες 4) και πώς αυτή ενισχύεται από την επανάληψη της πρόθεσης « ἐν» και την αναλογία / παρομοίωση που χρησιμοποιεί;

(μονάδες 6)

Μονάδες 10

B3. Να γράψετε στο τετράδιό σας τον αριθμό που αντιστοιχεί σε καθεμιά από τις φράσεις της Στήλης Α του παρακάτω πίνακα και δίπλα σε αυτόν το γράμμα της λέξης ή φράσης από τη Στήλη Β που συμπληρώνει ορθά το νόημά της.

Στήλη Α

Στήλη Β

1. Η κατηγορία που είχε μεγαλύτερη σχέση με την πραγματική αιτία δίωξης του Σωκράτη ήταν	α. η διαφθορά των νέων. β. η αθεΐα γ. οι δημοκρατικές του αντιλήψεις
2. Ο Πλάτων στο πρώτο του ταξίδι στη Σικελία	α. δίδαξε φιλοσοφία στον Δίωνα. β. γνώρισε τον φιλόσοφο Ευκλείδη. γ. ήρθε σε επαφή με τον Πυθαγορισμό.
3. Οι φιλόσοφοι βασιλείς αναλαμβάνουν την εξουσία	α. λόγω της αριστοκρατικής / ευγενικής καταγωγής τους.

	β. από αίσθηση καθήκοντος. γ. από ηγετική φιλοδοξία.
4. Οι πρώτοι διάλογοι του Πλάτωνα γράφτηκαν	α. μετά το τελευταίο ταξίδι στη Σικελία. β. κατά την πρώτη δεκαετία μετά τον θάνατο του Σωκράτη. γ. πριν τον θάνατο του Σωκράτη.
5. Η θέση ότι η δικαιοσύνη είναι να αποδίδεις τα ίσα, καλό στον φίλο, κακό στον εχθρό, υποστηρίχθηκε από	α. τον Θρασύμαχο. β. τον Κέφαλο. γ. τον Πολέμαρχο.

Μονάδες 10

B4.α. Να αντιστοιχίσετε στο τετράδιό σας καθεμιά αρχαία ελληνική λέξη της Στήλης Α με την ετυμολογικά συγγενή της νεοελληνική λέξη της Στήλης Β (στη Στήλη Β περισεύουν δύο λέξεις).

Στήλη Α

Στήλη Β

Φανόν	Απώλεια
ἀνασχέσθαι	Τρυφερός
Περιακτέον	Ανατροπή
τετραμμένω	Ανακωχή
ἐντιθέντες	Απόλυση
ἀπόλλυσι	Φάσμα
	Παρακαταθήκη
	Άξονας

(μονάδες 6)

B4.β. Για καθεμιά από τις δύο παρακάτω λέξεις να γράψετε μία περίοδο λόγου στα νέα ελληνικά, όπου η ίδια λέξη, σε οποιαδήποτε μορφή της (μέρος του λόγου, πτώση, αριθμός, γένος, έγκλιση, χρόνο), χρησιμοποιείται με διαφορετική σημασία από αυτήν που έχει στο αρχαίο κείμενο: «ἐπαγγελλόμενοι», «ἐπιστήμης».
(μονάδες 4)

Μονάδες 10

B5. ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Ο Ε.Π. Παπανούτσος μεταφέρει, στο παρακάτω απόσπασμα, τις απόψεις του Α. Δελμούζου για την παιδεία.

Νέο φροντιστήριο

Η παιδεία είναι ένα από τα πιο σπουδαία μέσα για την ατομική και τη συνολική προκοπή. Σκοπός της να υπηρετήσει και να κάμει καλύτερη τη ζωή του ανθρώπου.

Γίνεται καλύτερη η ζωή του ανθρώπου όσο περισσότερο δουλεύεται η ψυχή του και όσο βαθύτερα ποτίζεται με την αγάπη και την καλοσύνη. Καλύτερη, στο βάθος, θα ειπεί πιο καλλιεργημένη, πιο ηθική και πιο ελεύθερη.

Η ψυχική όμως καλλιέργεια και η ελευθερία δεν έρχονται έτοιμα απ' έξω, παρά είναι καρπός που ωριμάζει μέσα μας ολοένα και περισσότερο με αδιάκοπη ατομική προσπάθεια. Με προσπάθεια και δοκιμασία λυτρώνεται με τον καιρό το άτομο από το βάρος της ύλης και υψώνεται σκαλί το σκαλί προς τον ελεύθερο άνθρωπο.

Στο ιδανικό αυτό μπορεί να πλησιάσει άλλος λιγότερο και άλλος περισσότερο, ανάλογα με τη δύναμή του. Και θα το πλησιάσει πάντα με τη δική του ιδιότυπη μορφή, τη μορφή που πηγάζει και ορίζεται από τα διαλεχτά και γόνιμα στοιχεία που κλείνει μέσα του. Όσο περισσότερο δουλεύει ο καθένας τα στοιχεία του αυτά, τόσο πιο πολύ υψώνεται στο ιδανικό εγώ του.

Ε.Π. Παπανούτσος, Α. Δελμούζος, (έκδ. Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης), σελ. 201

ΠΑΝΕΛΛΑΔΙΚΕΣ ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ ΙΟΥΝΙΟΥ 2021

A. ΔΙΑΓΓΜΕΝΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Πλάτων, Πρωταγόρας, 322a-323a

...κατ' ἀρχὰς ἄνθρωποι ᾤκουν σποράδην, πόλεις δὲ οὐκ ἦσαν· ἀπώλλυντο οὖν ὑπὸ τῶν θηρίων διὰ τὸ πανταχῇ αὐτῶν ἀσθενέστεροι εἶναι, καὶ ἡ δημιουργικὴ τέχνη αὐτοῖς πρὸς μὲν τροφήν ἱκανὴ βοηθὸς ἦν, πρὸς δὲ τὸν τῶν θηρίων πόλεμον ἐνδείης –πολιτικὴν γὰρ τέχνην οὐπω εἶχον, ἧς μέρος πολεμική– ἐζήτουν δὴ ἀθροίζεσθαι καὶ σφύζεσθαι κτίζοντες πόλεις· ὅτ' οὖν ἀθροισθεῖεν, ἠδίκουν ἀλλήλους ἅτε οὐκ ἔχοντες τὴν πολιτικὴν τέχνην, ὥστε πάλιν σκεδαννύμενοι διεφθείροντο.

Ζεὺς οὖν δεῖσας περὶ τῷ γένει ἡμῶν μὴ ἀπόλοιτο πᾶν, Ἐρμῆν πέμπει ἄγοντα εἰς ἀνθρώπους αἰδῶ τε καὶ δίκην, ἵν' εἶεν πόλεων κόσμοι τε καὶ δεσμοὶ φιλίας συναγωγοί. Ἐρωτᾷ οὖν Ἐρμῆς Δία τίνα οὖν τρόπον δοίη δίκην καὶ αἰδῶ ἀνθρώποις· «Πότερον ὡς αἱ τέχναι νενέμηνται, οὕτω καὶ ταύτας νείμω; νενέμηνται δὲ ὧδε· εἷς ἔχων ἰατρικὴν πολλοῖς ἱκανὸς ἰδιώταις, καὶ οἱ ἄλλοι δημιουργοί· καὶ δίκην δὴ καὶ αἰδῶ οὕτω θῶ ἐν τοῖς ἀνθρώποις, ἢ ἐπὶ πάντας νείμω;» «Ἐπὶ πάντας», ἔφη ὁ Ζεὺς, «καὶ πάντες μετεχόντων· οὐ γὰρ ἂν γένοιτο πόλεις, εἰ ὀλίγοι αὐτῶν μετέχοιεν ὥσπερ ἄλλων τεχνῶν· καὶ νόμον γε θεὸς παρ' ἑμοῦ τὸν μὴ δυνάμενον αἰδοῦς καὶ δίκης μετέχειν κτείνειν ὡς νόσον πόλεως».

A1.α. Να γράψετε στο τετράδιό σας τον αριθμό που αντιστοιχεί σε καθεμιά από τις παρακάτω περιόδους λόγου και δίπλα σε αυτόν τη λέξη «Σωστό», αν είναι σωστή, ή τη λέξη «Λάθος», αν είναι λανθασμένη, με βάση το αρχαίο κείμενο (μονάδες 3) και να τεκμηριώσετε κάθε απάντησή σας γράφοντας τις λέξεις/φράσεις του αρχαίου κειμένου που την επιβεβαιώνουν (μονάδες 3):

1. Η πολεμική τέχνη είναι μέρος της πολιτικής .
2. Κατά τον Πρωταγόρα, ο Δίας ανησύχησε για τον πιθανό αφανισμό του ανθρώπινου γένους.
3. Οι τέχνες έχουν διαμοιραστεί σε όλους.

(μονάδες 6)

β. 1. «...διὰ τὸ πανταχῇ αὐτῶν»: Σε ποια λέξη του αρχαίου κειμένου αναφέρεται η αντωνυμία «αὐτῶν»;

2. «...οὕτω καὶ ταύτας νείμω;»: Σε ποια φράση του αρχαίου κειμένου αναφέρεται το επίρρημα «οὕτω»; (μονάδες 4)

Μονάδες 10

B1. «Ζεὺς οὖν δείσας περὶ τῶ γένει ἡμῶν μὴ ἀπόλοιτο πᾶν, Ἑρμῆν πέμπει ἄγοντα εἰς ἀνθρώπους αἰδῶ τε καὶ δίκην, ἵν' εἶεν πόλεων κόσμοι τε καὶ δεσμοὶ φιλίας συναγωγοί»: Ποια εἶναι τα μέρη της πολιτικής αρετῆς και ποια η λειτουργία τους στην πολιτική κοινωνία;

Μονάδες 10

B2. «Ἐπὶ πάντα», ἔφη ὁ Ζεὺς, «καὶ πάντες μετεχόντων· οὐ γὰρ ἂν γένοιτο πόλεις, εἰ ὀλίγοι αὐτῶν μετέχοιεν ὥσπερ ἄλλων τεχνῶν· καὶ νόμον γε θεὸς παρ' ἐμοῦ τὸν μὴ δυνάμενον αἰδοῦς καὶ δίκης μετέχειν κτείνειν ὡς νόσον πόλεως»: Να βρείτε τέσσερις (4) γλωσσικές επιλογές με τις οποίες παρουσιάζεται η εντολή του Δία για την επιβολή της θανατικής ποινῆς (μονάδες 4). Πώς δικαιολογείται η αυστηρότητα της ποινῆς; (μονάδες 6)

Μονάδες 10

B3. Να γράψετε στο τετράδιό σας τον αριθμό που αντιστοιχεί σε καθεμιά από τις παρακάτω περιόδους λόγου και δίπλα σε αυτόν τη λέξη «Σωστό», αν είναι σωστή, ή τη λέξη «Λάθος», αν είναι λανθασμένη:

1. Στην καταδίκη του Σωκράτη συνέβαλε και η υποψία ότι ο φιλόσοφος διαπνεόταν από δημοκρατικά φρονήματα.
2. Η αρχαία ελληνική θρησκεία διέθετε ιερατείο με αποστολή τη μεσολάβηση μεταξύ θεών και ανθρώπων.
3. Στο πρώτο του ταξίδι στη Σικελία ο Πλάτων ήρθε σε επαφή με τη φιλοσοφία των Πυθαγορείων.
4. Η 7η Επιστολή δίνει πληροφορίες για τη ζωή του Πλάτωνα.
5. Ο Ησίοδος δίνει μια εξαιρετικά αισιόδοξη εικόνα για την εξέλιξη της ανθρωπότητας.

Μονάδες 10

B4.α. Να αντιστοιχίσετε στο τετράδιό σας καθεμιά αρχαία ελληνική λέξη της Στήλης Α με την ετυμολογικά συγγενή της νεοελληνική λέξη της Στήλης Β (στη Στήλη Β περισεύουν δύο λέξεις).

ΣΤΗΛΗ Α

ΣΤΗΛΗ Β

1. σποράδην	α. παρακαταθήκη
2. σκεδαννύμενοι	β. θέαμα
3. ἀπώλλυντο	γ. διασκέδαση
4. ικανός	δ. θύμα
5. μετεχόντων	ε. σπαρτά
6. θές	στ. πανωλεθρία
	ζ. άφιξη
	η. σχολικός

(μονάδες 6)

B4.β. Για καθεμιά από τις δύο παρακάτω λέξεις να γράψετε μία περίοδο λόγου στα νέα ελληνικά, όπου η ίδια λέξη, στο ίδιο μέρος του λόγου, σε οποιαδήποτε μορφή της (πτώση, αριθμό, γένος, έγκλιση, χρόνο), χρησιμοποιείται με διαφορετική σημασία από αυτήν που έχει στο αρχαίο κείμενο: «διεφθείροντο», «δημιουργοί».

(μονάδες 4)

Μονάδες 10

B5. ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Στο παρακάτω κείμενο, ο συνομιλητής του Σωκράτη, Καλλικλής αντιπαραθέτει τους θετούς νόμους της κοινωνίας με το δίκαιο της φύσης.

Νομίζω ότι αυτοί που καθορίζουν τους νόμους είναι οι αδύνατοι άνθρωποι, δηλαδή οι πολλοί. Αυτοί καθορίζουν όχι μόνο τους νόμους αλλά και γενικότερα τι είναι αξιέπαινο και τι αξιοκατάκριτο, με αποκλειστικό κριτήριο τους εαυτούς τους και το συμφέρον τους. Φοβίζονται λοιπόν τους πιο δυνατούς και ικανούς ανθρώπους και τους λένε ότι η πλεονεξία είναι κάτι άσχημο και άδικο και ότι το να ζητά κανείς να έχει περισσότερα από τους άλλους είναι ο πυρήνας της αδικίας. Ο λόγος είναι απλός: αφού οι ίδιοι είναι χειρότεροι, τους αρκεί να έχουν όλοι ίσα μερίδια. Γι' αυτό, το να ζητά κανείς να έχει περισσότερα από τους πολλούς νομίζεται άδικο και άσχημο και θεωρείται παράνομο. Η ίδια η φύση, ωστόσο, δείχνει, κατά τη γνώμη μου, ότι είναι δίκαιο όποιος είναι καλύτερος και δυνατότερος να έχει περισσότερα από τον χειρότερο και τον πιο αδύνατο.

Πλάτων, Γοργίας, 483b-d

Ποια είναι η άποψη του Καλλικλή για την αδικία; Να τη συγκρίνετε με την αντίστοιχη άποψη του Πρωταγόρα στο παρακάτω απόσπασμα από το κείμενο αναφοράς: «ἐζήτουν δὴ ἀθροίζεσθαι καὶ σώζεσθαι κτίζοντες πόλεις· ὅτ' οὖν ἀθροισθεῖεν, ἡδίκουν ἀλλήλους ἅτε οὐκ ἔχοντες τὴν πολιτικὴν τέχνην, ὥστε πάλιν σκεδαννύμενοι διεφθείροντο».

Μονάδες 10

ΠΑΝΕΛΛΑΔΙΚΕΣ ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ ΙΟΥΝΙΟΥ 2022

A. ΔΙΔΑΓΜΕΝΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Αριστοτέλης, Πολιτικά, 1253a7-18

Διότι δὲ πολιτικὸν ὁ ἄνθρωπος ζῶν πάσης μελίττης καὶ παντὸς ἀγελαίου ζώου μᾶλλον, δῆλον. Οὐθὲν γάρ, ὡς φαμέν, μάτην ἢ φύσις ποιεῖ· λόγον δὲ μόνον ἄνθρωπος ἔχει τῶν ζῶων· ἢ μὲν οὖν φωνὴ τοῦ λυπηροῦ καὶ ἡδέος ἐστὶ σημεῖον, διὸ καὶ τοῖς ἄλλοις ὑπάρχει ζῶοις (μέχρι γὰρ τούτου ἢ φύσις αὐτῶν ἐλήλυθε, τοῦ ἔχειν αἰσθησὶν λυπηροῦ καὶ ἡδέος καὶ ταῦτα σημαίνειν ἀλλήλοις), ὁ δὲ λόγος ἐπὶ τῷ δηλοῦν ἐστὶ τὸ συμφέρον καὶ τὸ βλαβερόν, ὥστε καὶ τὸ δίκαιον καὶ τὸ ἀδίκον· τοῦτο γὰρ πρὸς τὰ ἄλλα ζῶα τοῖς ἀνθρώποις ἴδιον, τὸ μόνον ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ καὶ δικαίου καὶ ἀδίκου καὶ τῶν ἄλλων αἰσθησὶν ἔχειν· ἢ δὲ τούτων κοινωνία ποιεῖ οἰκίαν καὶ πόλιν.

Επίκτητος, Διατριβαί, B10.1-4

Σκέψαι τίς εἶ. Τὸ πρῶτον ἄνθρωπος, τοῦτο δ' ἔστιν οὐδὲν ἔχων κυριώτερον προαιρέσεως, ἀλλὰ ταύτη τὰ ἄλλα ὑποτεταγμένα, αὐτὴν δ' ἀδούλευτον καὶ ἀνυπότακτον. Σκόπει οὖν, τίνων κεχώρισαι κατὰ λόγον. Κεχώρισαι θηρίων, κεχώρισαι προβάτων. Ἐπὶ τούτοις πολίτης εἶ τοῦ κόσμου καὶ μέρος αὐτοῦ, οὐχ ἔν τῶν ὑπηρετικῶν, ἀλλὰ τῶν προηγουμένων· παρακολουθητικὸς γὰρ εἶ τῇ θεῖα διοικήσει καὶ τοῦ ἐξῆς ἐπιλογιστικός. Τίς οὖν ἐπαγγελία πολίτου; Μηδὲν ἔχειν ἰδίᾳ συμφέρον, περὶ μηδενὸς βουλευέσθαι ὡς ἀπόλυτον, ἀλλ' ὥσπερ ἄν, εἰ ἢ χεὶρ ἢ ὁ πούς λογισμὸν εἶχον καὶ παρηκολούθουν τῇ φυσικῇ κατασκευῇ, οὐδέποτ' ἂν ἄλλως ὠρμησαν ἢ ὠρέχθησαν ἢ ἐπανενεγκόντες ἐπὶ τὸ ὅλον.

A1.α. Να γράψετε στο τετράδιό σας τον αριθμό που αντιστοιχεί σε καθεμιά από τις παρακάτω περιόδους λόγου και δίπλα σε αυτόν τη λέξη «Σωστό», αν είναι σωστή, ή τη λέξη «Λάθος», αν είναι λανθασμένη, με βάση τα δύο αποσπάσματα του διδαγμένου κειμένου:

1. Η γνώση των ηθικών αξιών δημιουργεί την οικογένεια και την πόλη.
2. Αν το πόδι και το χέρι είχαν λογική, θα λειτουργούσαν αυτόνομα.
3. Χρέος του πολίτη είναι να επιδιώκει το ατομικό του συμφέρον.

(μονάδες 6)

A1.β. Με βάση το πρώτο απόσπασμα του διδαγμένου κειμένου να αντιστοιχίσετε τις λέξεις της Στήλης Α με αυτές της Στήλης Β που διαφοροποιούν τον άνθρωπο από τα άλλα ζώα.

Στήλη Α	Στήλη Β
	α. φωνή
1. άνθρωπος	β. λόγος
2. ζώον	γ. λυπηρόν
	δ. δίκαιον

(μονάδες 4)

Μονάδες 10

B1. «Διότι δὲ πολιτικὸν ... ἔχει τῶν ζώων»: ποια άποψη διατυπώνει ο Αριστοτέλης για τον ρόλο της φύσης και του λόγου στον χαρακτηρισμό του ανθρώπου ως πολιτικού όντος;

Μονάδες 10

B2. Πώς παρουσιάζει ο Επίκτητος τον άνθρωπο της εποχής του και τον ρόλο του στον κόσμο; (μονάδες 6) Να εντοπίσετε δύο γλωσσικές επιλογές με τις οποίες αυτός εκφράζεται. (μονάδες 4)

Μονάδες 10

B3. Να γράψετε στο τετράδιό σας τον αριθμό που αντιστοιχεί σε κάθε φράση της Στήλης Α και δίπλα το γράμμα της Στήλης Β που αντιστοιχεί στο σωστό όνομα (ένα όνομα της Στήλης Β περισσεύει).

Στήλη Α	Στήλη Β
1. πατέρας του Αριστοτέλη	α. Ερμίας
2. ο Αριστοτέλης έγραψε γι' αυτόν Παιάνα	β. Εύδοξος
3. ίδρυσε τον «Περίπατον»	γ. Ηρακλείδης
4. επηρέασε επιστημονικά τον Αριστοτέλη	δ. Νικόμαχος
5. μαθητής του Αριστοτέλη	ε. Θεόφραστος
	στ. Αλέξανδρος

Μονάδες 10

B4.α. Να αντιστοιχίσετε στο τετράδιό σας καθεμιά αρχαία ελληνική λέξη της Στήλης Α με την ετυμολογικά συγγενή της νεοελληνική λέξη της Στήλης Β (στη Στήλη Β περισεύει μία λέξη).

Στήλη Α	Στήλη Β
1. προβάτων	α. σκόπιμος
2. διοικήσει	β. χειροποίητος
3. πούς	γ. Προβολή
4. χείρ	δ. οικογένεια
5. σκέψαι	ε. Απόβαση
6. συμφέρον	στ. ανυπόφορος
	ζ. Χταπόδι

(μονάδες 6)

B4.β. Για καθεμιά από τις δύο παρακάτω λέξεις να γράψετε μία πρόταση ή περίοδο λόγου στα νέα ελληνικά, όπου η ίδια λέξη, στο ίδιο μέρος του λόγου, σε οποιαδήποτε μορφή της (πτώση, αριθμό, γένος, έγκλιση, χρόνο), χρησιμοποιείται με διαφορετική σημασία από αυτήν που έχει στο αρχαίο κείμενο: «ἀδούλευτον», «προηγουμένων».

(μονάδες 4)

Μονάδες 10

B5. ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Στο παρακάτω κείμενο ο Ευάγγελος Παπανούτσος αναφέρεται στην έννοια της προαίρεσης.

Όπου προαίρεση, εκεί και βούληση. Όπου δεν υπάρχει προαίρεση, εκεί ούτε βούληση. Αυτές οι απλές φράσεις λέγουν πολλά πράγματα. Πρώτον ότι προαίρεση ούτε χρειάζεται ούτε γίνεται σε όλες τις περιστάσεις της ζωής, αφού κάνομε άπειρα πράγματα από το πρωί έως το βράδυ χωρίς σκέψη και ζύγισμα, από συνήθεια, μηχανικά, όπως μας έμαθε ο κοινωνικός εθισμός. Δεύτερον ότι μόνο στον άνθρωπο υπάρχει β ο ύ λ η σ η (με το αυθεντικό και πλήρες νόημα του

όρου), γιατί μόνο στον άνθρωπο έχουμε προαίρεση. Στο ζώο υπάρχει ό ρ ε ξ η, όχι βούληση, γιατί στο ζώο δεν έχουμε ηθική προαίρεση.

Ε.Π. Παπανούτσος, Νόμος και Αρετή, εκδ. Δωδώνη, σελ. 35-36.

Ποια είναι η άποψη που διατυπώνει ο Ευ. Παπανούτσος για την προαίρεση; Να τη συγκρίνετε με την αντίστοιχη άποψη του Επίκτητου (απόσπασμα β').

Μονάδες 10

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αρχαία Ελληνικά Α' Τεύχος Δώρα Ασημακοπούλου Εκδόσεις Άλκιμο
- Αρχαία Ελληνικά Α' Β' Τεύχος Αχιλλέας Παπαθανασίου Εκδόσεις Μεταίχμιο
- Αρχαία Ελληνικά Α', Β' Τόμος Εκδόσεις Πατάκη
- Ηθικά Νικομάχ εια –Πολιτικά Αριστοτέλη Παναγιώτης Εμμανουηλίδης Εκδόσεις Μεταίχμιο
- Ο Πρωταγόρας του Πλάτωνα Παναγιώτης Εμμανουηλίδης, Εκδόσεις Μεταίχμιο
- Η Πολιτεία του Πλάτωνα Παναγιώτη Εμμανουηλίδης, Εκδόσεις Μεταίχμιο
- Μπαρούχ Σπινόζα, Πραγματεία για τη διόρθωση του νου, μτφρ Bernard Jacquemart, Βασιλική Γρηγοροπούλου, εκδ.Πόλις, Αθήνα 2000, σελ.23
- Αισώπου μύθοι, Άνθρωποι και Ζεύς
- Αριστοτέλης, Περί ζώων μορίων (IV, 10)
- Ησίοδος, Θεογονία, στ.561-569
- Κατά Ίωάννην, Η', 12-13
- Πλάτων, Πολιτεία, 514a-517a Μετάφραση Ν. Σκουτερόπουλος
- Χρήστος Γιανναράς,, Σχεδιάγραμμα Εισαγωγής στη Φιλοσοφία, τ. α', σελ. 66-67
- Βασίλειος Μπετσάκος, Ψυχή άρα Ζωή, Αρμός, Αθήνα 2006
- Thomas Slezák, Πώς να διαβάσουμε τον Πλάτωνα (μετ. Π. Κοτζιά), Θεσσαλονίκη 2004, σελ. 91.
- Ξενοφώντος Κυνηγετικός, 13.1-13.9 Περί σοφιστικής. Μτφρ. Α. Τυφλόπουλος – Επιμ. Δ. Ιακώβ. 2006. Στο Ανθολόγιο Αρχαίων Ελληνικών Κειμένων. Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.
- Αριστοτέλους Ηθικά Νικομάχεια, 1144 b, 28-29
- Πλάτων Όροι 410
- Πλάτων Νόμοι, 722b
- Αριστοτέλους, Πολιτικά Γ 1, 3-4 /6/12
- Κικέρων, De natura deorum, 2.154
- Διογένης Λαέρτιος VII, 32-33

- Ευριπίδη Ἰφιγένεια ἐν Αὐλίδι, 1400
- Παράλληλα Κείμενα Αρχαία Ελληνικά Ομάδα Προσανατολισμού Ανθρωπιστικών Σπουδών Γ' Λυκείου, Ιωάννης Παναγιώτης Αμπελάς Σχ. Έτος 2018-19
- Φιλοσοφικός Λόγος, Γ' τάξη γενικού λυκείου (ομάδα προσανατολισμού ανθρωπιστικών σπουδών) Βιβλίο μαθητή και βιβλίο καθηγητή
- Φάκελος Υλικού Αρχαία Ελληνικά, Γ' γενικού λυκείου
- Ερωτήσεις από το κέντρο εκπαιδευτικής έρευνας (ΚΕΕ)
- Φιλοσοφικός Λόγος Αρχαία Ελληνική Γραμματεία Ο.Π. Ανθρωπιστικών Σπουδών Γ' Λυκείου, 3η Θεματική Ενότητα, 6η Θεματική Ενότητα, Επιμέλεια: Δρ Ιωάννης-Παναγιώτης Αμπελάς
- Π. Πυρπυρής – Γ. Κατσούλη, Αρχαία Ελληνικά Γ' Λυκείου (Προσανατολισμού) Επιμορφωτικό Υλικό
- Βασίλειος Μπετσάκος Επιμορφωτικό Υλικό για τα Αρχαία Ελληνικά Γ' Λυκείου
- Η Ελληνική Ποίηση του 20ου αιώνα Ευριπίδης Γαργαντούδης

ΗΛΕΚΤΡΟΓΡΑΦΙΑ

- Ψηφιακά εκπαιδευτικά βοηθήματα, study4exams.gr
- filologika.gr
- <https://latistor.blogspot.com/>
- Σπουδαστήριο Νέου Ελληνισμού
- <https://e-didaskalia.blogspot.com/>